

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
ДРУШТВО ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ МАРКЕТИНГА

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Ивана Гачић

Рецензенти
Др Вељко Ђурић Мишина
Др Бојан Симић

Илустратор
Никола Вукосављевић, академски вајар

Дизајн корица
Павле Бајазет

Предраг Илић

СТЕПИНАЦ
И
ГЕНОЦИД НАД СРБИМА
У НДХ

I том

Црквено-политички погледи
и деловање надбискупа Степинца
у Краљевини Југославији

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад – Београд, 2024.

САДРЖАЈ

Скраћенице	VII
Предговор	3
Увод	5
Контрoверзни погледи на личност и дело надбискупа Степинца у Србији и Хрватској	22
I – Животни пут и црквено-политички профил надбискупа Степинца	49
A. Животни пут надбискупа Степинца	51
A.1. Детињство у Аустро-Угарској, младост у Југославији	55
A.2. Строго патријархално и фундаменталистичко васпитање	63
A.3. Школовање за свештеника у Мусолинијевој Италији	69
A.4. Повратак у Југославију за време диктатуре краља Александра	74
A.5. Сензационално именоване за загревачког надбискупа-коадјутора .	78
Б. Црквено-политички погледи и деловање надбискупа Степинца . .	84
Б.1. Анте Трумбић о младом надбискупу Степинцу	84
Б.2. Религиозност и црквеност надбискупа Степинца	90
Б.3. Степинчеви погледи на хришћанство и римокатолицизам	92
Б.4. Степинац и екуменизам	97
Б.5. Степинчево гледање на слободу савести и вероисповести	106
Б.6. Степинац о улози и месту РКЦ у друштву	115
Б.7. Однос високог црквеног прелата према националном питању	144
Б.7.1. Степинац о свом националном идентитету	147
Б.7.2. Залагање за права хрватског народа	151
Б.7.3. Степинац о улози РКЦ у животу хрватског народа	172
Б.7.4. Степинац о другим народима	180
Б.8. Однос надбискупа Степинца према атеизму	185
Б.9. Степинчеви погледи на либерализам, модернизам и масонерију . .	191
Б.10. Степинац о комунизму и социјализму	198

Б.11. Степинчев однос према фашизму и нацизму	208
Б.12. Степинац о усташама и о ХСС-у	241
II – Степинац о Србима и православљу пре 1941.	279
II.1. Степинац, Карађорђевићи и патријарх Варнава	284
II.2. Степинац о српским политичарима и „бизантинизму”	292
II.3. „Не вјеруј Србину!”	297
II.4. Степинац о Српској православној цркви	299
II.5. Степинац и конкордат	303
II.6. Промене на ватиканском врху и СПЦ	312
II.7. Степинац и Бановина Хрватска	318
II.8. Степинчев прозелитизам: да Срби „пригну главу пред Намјесником Крстовим”	326
II.9. Степинац о „перфидним” Србима и о усташким најавама геноцида	328
II.10. Степинац о Опленцу, Павелићу и „лудом централизму Београда”	332
II.11. По Степинцу, Хрвати штите хришћанство и од православних Срба	336
II.12. О хрватству Боке Которске и о Националном еухаристијском конгресу	344
II.13. Степинац и 27. март 1941.	353
II.14. Степинац и Југославија	367

СКРАЋЕНИЦЕ

- AB – Архив Војводине
ADSS – „Actes et documents du Saint Siege relatifs a la Seconde guerre mondial, I-XI, Vatican, 1967-1975.” (АДСС – „Акти и документи Свете Столице о Другом светском рату”)
AJ – Архив Југославије, Београд
АСПЦ – Архив Српске православне цркве (СПЦ), Београд
АРС – Архив Републике Српске, Бања Лука
BAS – „Blaženi Alojzije Stepinac. Svjedok Evanđelja ljubavi prema dokumentima i svjedočanstvima prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata” (прir. Juraj Batelja), 1-3, Zagreb 2010.
БиХ – Босна и Херцеговина
БК – Бискупска конференција (Бискупске конференције)
БКЈ – Бискупска конференција Југославије
БКХ – Бискупска конференција Хрватске
вел. сл. – велико слово
ВКБ – Велико крижарско братство
ВКС – Велико крижарско сестринство
влч. – велечасни
ВМРО – Внатрешна македонска револуционерна организација
GBBS – „Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske”, Đakovo
ГС – Генерална скупштина ОУН
ГСПП – „Гласник Српске православне патријаршије”, Београд
ДФЈ – Демократска Федеративна Југославија
ДИПУ – Државни Извјештајни и Промичбени Уред (НДХ)
DNP – „Dokumenti nedavne prošlosti”, Zagreb
DPRZ – „Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera” (прir. J. Horvat i Z. Štambuk), Zagreb 1946.
ДРП – Државно равнатељство (НДХ) за понову
ДС – Демократска странка

ДСВ – Државни секретаријат Ватикана (одн. Свете Столице)
ЕЈ – „Enciklopedija Jugoslavije”, JLZ, Zagreb
ЕНРК – „Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture”, Zagreb
ЖРО – Жупска редарствена област
ЗКРЗ – Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача
ИВЗ – Исламска верска заједница, Сарајево
ИНИС – Институт за новију историју, Београд
ИСИ – Институт за савремену историју, Београд
ЈАЗУ – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
ЈЛЗ – Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb
ЈМО – Југословенска муслиманска организација
ЈНС – Југословенска национална странка
ЈРЗ – Југословенска радикална заједница
југослав. – југославенски (југословенски)
КА – Католичка акција
катол. – католички
КБФ – Католички богословни факултет, Загреб
КЈ – Краљевина Југославија
КЛ – *Katolički List*, Zagreb
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
КПХ – Комунистичка партија Хрватске
КСХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
КТ – *Katolički tjednik*, Sarajevo
МВП – Министарство вањских послова НДХ
МЕП – „Мала енциклопедија Просвета”, Београд
МИНОРЕС – Министарство оружаних снага НДХ
МИП – Министарство иностраних послова КЈ, Београд
МЖГ – Музеј жртава геноцида, Београд
МХ – Matica Hrvatska, Zagreb
НАЗ – Надбискупски архив Загреб
НДХ – Независна Држава Хрватска
НОБ – Народноослободилачка борба
НОР – Народноослободилачки рат
НРХ – Народна Република Хрватска
NSSH – „Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća”, zbornik radova, Zagreb, 2016.
НН – „Nova Hrvatska”, Zagreb
НН – „Narodne Novine”, Zagreb
ориг. – оригинал

ОЗН-а – Одељење за заштиту народа ДФЈ
ОУН – Организација Уједињених нација
РЕ – *Politička enciklopedija*, Београд
пресв. – пресветли, пресвијетли
преузв. – преузвишени
преч. – пречасни
ПТБ – Поглавникова тјелесна бојна
ПТС – Поглавников тјелесни сдруг (здруг)
РАВСИГУР – Равнатељство за јавни ред и сигурност НДХ
РКЦ – Римокатоличка црква
ркт. – римокатолички
РПЦ – Руска православна црква
РС – Република Србија
РСУП – Републички секретаријат за унутрашње послове
РТЗ – Радио-телевизија Загреб
РТС – Радио-телевизија Србије
РУР – Равнатељство усташког редарства НДХ
САБХ – Савез антифашистичких бораца Хрватске
САД – Сједињене Америчке Државе
САНУ – Српска академика наука и уметности
SVNZ – „Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke”, Zagreb
СДБ – Служба државне безбедности СФРЈ
СДК – Сељачко-демократска коалиција
СДС – Самостална демократска странка
СДС – Служба државне сигурности СР Хрватске
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
СХС – (Краљевина) Срба, Хрвата и Словенаца
SKE – „Suvremena katolička enciklopedija”, Split, 1998.
СКЈ – Соко Краљевине Југославије
СКЈ – Савез комуниста Југославије
СКОЈ – Савез комунистичке омладине Југославије
СЛС – Словенска људска странка
SNS – „Sarajevski Novi List”, Sarajevo
СПЦ – Српска православна црква
СРХ – Социјалистичка Република Хрватска
ССП – Старчевићева странка права
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата
УДБ-а – Управа државне безбедности ФНРЈ
УХРО – Усташа – хрватска револуционарна организација

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
ХДНУ – Хрватски Државни Новински Уред, Загреб
НГ – „Hrvatski Glas”, Zagreb
ХИС – Хрватска Извјештајна Служба, Загреб
НЛ – „Hrvatski List”, Osijek
НН – „Hrvatski Narod”, Zagreb
НО – „Hrvatska Obrana”, Đakovo
ХОП – Хрватски ослободилачки покрет
ХПС – Хрватска пучка странка
НРТ – Hrvatska radio-televizija
НС – „Hrvatska Straža”, Zagreb
ХСС – Хрватска сељачка странка
ССР – „Croatica christiana periodyca”, Zagreb
ЧСП – Чиста странка права
ЉСП – „Časopis za suvremenu istoriju”, Zagreb

ПРВИ ДЕО

ЦРКВЕНО-ПОЛИТИЧКИ ПОГЛЕДИ
И ДЕЛОВАЊЕ НАДБИСКУПА СТЕПИНЦА
У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

ПРЕДГОВОР

(Зашто нам је потребна и ова књига?)

У предговору за своју књигу *Stepinac i holokaust u NDH* (Београд, 2018), нагласио сам да је та књига настала као „ћерка” једне старије и амбициозније идеје која ме је заокупљала годинама уназад. После вишедеценијског проучавања југословенско-ватиканских односа и улоге некадашњег загребачког надбискупа и кардинала Алојзија Степинца у тим и неким другим односима између два светска рата и у току Другог светског рата, а поводом најновијих буквално запаљивих полемика о његовом лику и делу, дошао сам до закључка да би било веома значајно ако би се истражио његов однос према припадницима неких религија, верских заједница, нација, раса и друштвених група којима он није припадао. Иако сам при томе имао на уму пре свега његов однос према Србима, православљу и Српској православној цркви, па тек онда према Јеврејима и јудаизму, исламу и муслиманима, Ромима, атеистима и комунистима, ја сам најпре заокружио своја истраживања о његовом односу према Јеврејима и Холокаусту у НДХ, па сам, зато, најпре објавио књигу на ту тему.¹ У уводу те књиге објаснио сам зашто сам у њој обрадио само однос надбискупа Степинца према Холокаусту у НДХ, иако је Холокауст био нераздвојни део три испреплетена (или: „увезана”) геноцида, који су се скоро истовремено дешавали у НДХ – над Србима, Јеврејима и Ромима.² Тамо сам најавио и скоро објављивање књиге о Степинчевом односу према Србима и православљу, одн. према геноциду над Србима у НДХ, па то обећање испуњавам овом књигом.

Како сам у истраживању грађе за ову књигу наилазио на врло сличне проблеме као и приликом истраживања грађе за претходну, овде причу о томе нећу понављати. Напомињем само то да сам највећи део .....

¹ Иако сам у књизи *Stepinac i holokaust u NDH* појам „Холокауст” писао малим почетним словом, накнадно сам прихватио сугестију једног свог саговорника да тај појам заслужује да буде писан почетним великим словом, па тако и поступај у овој књизи.

² Термин „увезани геноциди” за оно што се у току Другог светског рата дешавало на територији НДХ користи познати немачки и енглески историчар Александар Корб.

ове књиге написао још у току 2019. године али да сам њен завршетак одлагао, у очекивању првих резултата најављеног отварања тзв. тајних ватиканских архива из времена Другог светског рата, односно из времена понтификата папе Пија XII (1939–1958). Пошто та очекивања до сада нису уродила никаквим посебним плодом, одлучио сам да књигу завршим и предам јавности на основу оне грађе коју сам прикупио и обрадио пре отварања тих архива. Иако је сасвим вероватно да ће се у наредним годинама појавити многи досад непознати документи о односу надбискупа Степинца према усташама и према геноциду над Србима, ја сам уверен да они неће битно променити моје налазе и закључке о томе. Ако ме истраживачи поменутих архива буду, ипак, демантовали, радо ћу се прихватити израде новог и допуњеног издања ове књиге.

Користим прилику да и на овом месту захвалим службеницима Народне библиотеке Србије и Универзитетске библиотеке у Београду, као и Националне и свеучилишне књижнице у Загребу, затим службеницима читаоница у Архиву Југославије, Архиву САНУ у Београду и Хрватском државном архиву у Загребу. Велику захвалност дугујем и својим кумовима др Мирјани Вуксановић и Славку Вуксановићу, који су први читали неке делове овог рукописа и упутили ми корисне сугестије за његово побољшање. Такође сам веома захвалан и младом колеги мр Стефану Радојковићу, доскорашњем службенику Музеја жртава геноцида у Београду, који је први прочитао целу радну верзију рукописа и дао ми такође корисне сугестије, посебно у вези са другим делом ове књиге. Нарочиту захвалност дугујем рецензентима ове књиге др Вељку Ђурићу Мишини, доскорашњем директору Музеја жртава геноцида и др Бојану Симићу, научном саветнику Института за новију историју, као и илустратору, академском вајару Николи Вукосављевићу (сви из Београда). Захвалан сам и члановима своје уже и шире породице, као и некадашњем колеги са посла, инж. Љуби Радовановићу, на интересовању за ток мог рада и на бодрењу да га доведем до краја.

Будући да је ова књига непланирано испала врло велика по обиму, па захтева натпросечно велике трошкове штампања и техничке опреме, искрено сам захвалан издавачима који су прихватили да је објаве – Архиву Војводине и његовом директору др Небојши Кузмановићу и Друштву за унапређење маркетинга из Београда и његовом председнику, господину Милошу Крамаршичу. Захвалност дугујем уредници ове књиге госпођи Ивани Гачић, госпођи Гордани Ђилас из Библиотеке Матице српске, затим госпођи Весни Башић и мајстору прелома, господину Владимиру Ватићу из Новог Сада.

УВОД

Започињући, својевремено, свој фељтон под насловом *Alojzije Stepinac: Nepoznati dnevnik*, у загребачком листу „Danas”, познати хрватски историчар Љубо Бобан је записао следеће: „Надбискуп Алојзије Степинац несумњиво је једна од особа из нашега новијега јавног живота о којој постоје најопречнија, најконтроверзнија мишљења, просуђивања, политичка, морална и емотивна опредељивања”.³ Сличне констатације о контроверзама које прате личност и дело надбискупа Степинаца изрицали су, с пуним правом, и многи други историчари и аутори текстова и књига о њему. Тако сам и ја поступио у отвореном писму које сам, почетком јула 2015, упутио папи Фрањи (односно Франциску) поводом врло запаљивих изјава и полемика између српских и хрватских политичара, теолога и великодостојника Римокатоличке цркве (РКЦ) у Хрватској и Српске православне цркве (СПЦ) око поодмаклог поступка канонизације надбискупа Алојзија Степинаца. Поновио сам то и у мојој претходној књизи *Stepinac i holokaust u NDH*, нагласивши да се међу бројним контроверзама које се везују за њега једна од најзначајнијих тиче његовог односа према Јеврејима и према Холокаусту у НДХ. Не одустајући од те констатације, тврдим овде да је од те контроверзе већа и значајнија контроверза која се тиче Степинчевог односа према Србима и православљу, односно према стравичном геноциду над Србима, који се догодио у злогласној усташкој Независној Држави Хрватској (НДХ), од 1941. до 1945. године.

О несумњиво великом значају те контроверзе говоре многобројни показатељи. Међу њима је свакако најзначајнија чињеница да је над скоро два милиона Срба на територији НДХ, пред очима надбискупа Степинаца, био почињен геноцид, праћен зверским убијањем неколико стотина хиљада Срба, као и протеривањем из НДХ и насилним пока-

.....
³ „Danas” (Zagreb), 25. 7. 1989, 63.

толичавањем и пљачкањем још неколико стотина хиљада преживелих. Ту је, затим, и чињеница да је на територији НДХ била забрањена и потпуно уништена СПЦ. О тим и другим злочинима усташа и њихове државе написано је после 1945. на стотине и стотине књига и других публикација, али је написано и много текстова о односу надбискупа Степинца према трагичној судбини Срба у НДХ. Као и у случају других контроверзи везаних за надбискупа Степинца, један број аутора књига о Степинцу крајње пристрасно хвали његов однос према Србима, тврдећи да је он учинио све што му је било могуће да спречи или бар умањи усташки геноцид над њима. Други аутори га, међутим, тешко оптужују за распиривање мржње према Србима и за игнорисање њиховог страдања, па, чак, и за саучесништво у геноциду над њима.

Страшне размере страдања Срба и њихове цркве у НДХ, с једне стране, и потпуно противречно писање различитих аутора о Степинчевом односу према тим страдањима, стављају све истраживаче са научним претензијама пред врло сложен задатак. Иако се и Степинчевим следбеницима и браниоцима и његовим критичарима и тужиоцима чини да уопште није тешко утврдити истину о Степинчевом односу према Србима и православљу, односно према геноциду над Србима у НДХ, долажење до праве и пуне истине о том односу није ни најмање једноставно. Упоређивање контрадикторних закључака и аргумената обеју група аутора захтева, с једне стране, истраживање многих питања везаних за животни пут, ставове и деловање надбискупа Степинца не само у периоду Другог светског рата, него и много пре њега. На другој страни, та истраживања морају да обухвате и мноштво чињеница и догађаја из његовог ужег и ширег окружења, које су битно утицале и на његове ставове и на његово деловање, односно понашање у току Другог светског рата. Без детаљног критичког укрштања резултатата свих тих истраживања није могуће доћи до пуне истине о укупном деловању надбискупа Степинца, као ни о његовом односу према геноциду над Србима у НДХ.

Када је у питању животни пут Алоџија Степинца, треба одмах рећи да на почетку XXI века постоји много књига које се баве његовим описивањем и објашњавањем. Једна од најстаријих, најобимнијих и најчешће цитираних књига је свакако књига хрватског фрањевца Алексе Бенигара *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, објављена први пут у Риму, 1974, а други пут 1993, у Загребу. Ту су, затим, две књиге језуите Владимира Хорвата. Прву (*Alojzije Stepinac*) је објавио 1989. у Француској, под псеудонимом М. Ландерси, а другу, под насловом: *Kardinal Alojzije Stepinac mučenik za ljudska prava*, 2008, у Хрватској. Кад су у пи-

тању остали хрватски и католички аутори, најзначајније су књиге др Јураја Батеље, професора Католичког богословног факултета у Загребу (КБФ) и кључног човека Загребачке надбискупије задуженог за проглашење Степинца за свеца: *Blaženi Alojzije Stepinac. Svjedok Evanđelja ljubavi prema dokumentima i svjedočanstvima prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata*, I-III (2010) и *Rivelijeva zavjera laži* (2015). Иако се не баве само деловањем Степинца у време НДХ, незаобилазне су и књиге хрватског историчара Јуре Кришта, међу којима треба поменути пре свега књигу *Sukob simbola* (2001). Од неколико књига страних аутора најинтересантније су књиге енглеске новинарке Стеле Александер *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca* (1990), затим књига професора загребачког КБФ-а, Робина Хариса *Stepinac njegov život i vrijeme* (2016) и књига јеврејске историчарке из САД Естер Гитман *Alojzije Stepinac – Pilar of Human Rights (Alojzije Stepinac – stup ljudskih prava)* из 2019. Мноштво биографских података о Степинцу може се пронаћи и у два зборника докумената, сећања и других радова, под насловом *Stepinac mi je ime*, које је издао некадашњи хрватски емигрант Винко Николић (Минхен-Барселона, 1980; Загреб, 1991).

Међу књигама некатоличких и српских аутора пажњу заслужују нешто старије књиге Бранимира Станојевића: *Alojzije Stepinac, zločinac ili svetac* (1985), Ивана Цвитковића: *Ko je bio Alojzije Stepinac* (1986) као и неколико објављених у последњих неколико година: Хуберт Батлер: *Balkanski eseji* (2016), Љубомир Димић и Никола Жутић: *Алојзије Сџејинау; држава, црква, надбискуп* (1934–1941), (2017); Н. Жутић: *Nadbiskup Stepinac, Ideologija i politika, 1934–1946* (2017) и Бојан Драшковић: *Пасџир њосрнулој сџага* (2018).

Иако је у наведеним књигама објављено скоро све што се до сада могло сазнати о надбискупу Степинцу и пре и после његовог именовања за загребачког надбискупа-коадјутора (1934), па се некоме може учинити да ту више не може било шта да се дода, ја, ипак, сматрам да упоредно и критичко читање свих тих књига може да укаже на неке до сада слабо уочене елементе његове биографије, који могу да буду доста значајни за разумевање његовог односа и према Србима и православљу и према НДХ. Због тога сам резултате таквог читања одлучио да представим у овој књизи.

Уз познавање чисто биографске литературе о Степинцу, за проучавање његовог односа према Србима и православљу, било је неопходно консултовати и сву важнију литературу која обрађује држање РКЦ у Југославији између два светска рата и у току Другог светског рата, као

и литературу о југословенско-ватиканским односима у поменуто време. Ту, пре свега, мислим на фамозни *Magnum Crimen* Виктора Новака, затим на књиге Симе Симића, Љубомира Дурковић-Јакшића, Владимира Дедијера, Драгољуба Живојиновића, Љубомира Димића, Николе Жутића, Радмиле Радић, Вељка Ђурића, Милана Булајића, Радована Пилиповића, Тирила Петешића, Ивана Мужића, Вјекослава Цврљеа, Крунослава Драгановића, Живка Кустића, Томислава Вуковића, Целестина Томића, Јуре Кришта, Мирослава Акмаце, Ивана Габелице, Петра Мацута, Фабијана Вераје, Филипа Шкиљана, Марка А. Ривелија, Естер Гитман и Гидеона Грајфа. Уз њих је значајно и неколико релативно нових зборника о Степинцу, међу којима посебно истичем зборник *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svetskoga rata i poraća* (2016). Само се по себи подразумева да сам за ове потребе користио и своја сазнања о Степинцу и његовој улози у југословенско-ватиканским односима, која сам својевремено изложио у књизи *Ватикан и слом Југославије у Другом светском рату* (1995), затим у књизи *Stepinac i holokaust u NDH* (2018) и у неким својим мањим радовима.

Будући да је централна тема ове књиге посвећена односу надбискупа Степинца према геноциду над Србима у НДХ, врло детаљно сам проучавао и користио многобројне монографије, зборнике радова и чланке посвећене том геноциду. Та литература чини основу трећег дела ове књиге, па се овде неће посебно говорити о њој.

* * *

Пошто је познавање и проучавање релевантне литературе само први корак у истраживању било ког историографског питања, ја се, наравно, нисам ограничио само на ту врсту истраживања. Много важнији и захтевнији корак представљало је истраживање релевантне документације, односно архивске грађе примарног и секундарног карактера. У том погледу сам и по овом питању сада наишао на релативно повољну ситуацију, као и у погледу истраживања грађе о односу надбискупа Степинца према Јеврејима и Холокаусту у НДХ. Уз старију објављену документацију југословенске провенијенције и део објављене ватиканске архивске грађе из времена Другог светског рата (*ADSS – „Actes et documents du Saint Siege relatifs a la Seconde guerre mondiale”*, I-XI, Vatican, 1967-1975. / *Акџи и докуменџи Свеџе Сџолице о Другом свеџском рату*), у прве две деценије овог века РКЦ у Хрватској је објавила неколико збирки врло важних докумената које говоре о држању надбискупа Степинца

у време НДХ. Објављене су и скоро све проповеди, говори и писма надбискупа Степинца, од 1934. до смрти, 1960, што знатно олакшава стицање солидне представе и о њему и о цркви којој је био на челу. Проучавање те, иначе, врло обимне грађе допунио сам помним истраживањем писања најважнијих католичких гласила из Хрватске, што је допринело скоро потпуном заокруживању релевантне грађе о овој теми.

Па, ипак, за целовито разумевање укупног држања надбискупа Степинца непосредно пре и за време Другог светског рата, а тиме и за сагледавање његовог односа према Србима, православљу и геноциду над Србима у НДХ, недостају још неки врло важни документи и збирке докумената, које РКЦ у Хрватској и ван ње крије од јавности.

Ту је, пре свега, реч о толико пута помињаном и селективно цитираном *Dnevniku* Алојзија Степинца, вођеном од 1934. до 1945. Иако сам о значају тог дневника за проучавање Степинчевог лика и дела писао и у претходној књизи, сматрам да неће бити наодмет да нешто од тога поновим, а да нешто и додам. Најпре помињем чињеницу да је од завршетка вођења тог дневника прошло више од седам деценија, а да он још није објављен и да се поставља питање да ли ће икада бити објављен. Он је власништво Загребачке надбискупије и чува се у њеном архиву. Сви моји покушаји да остварим увид у оригинал тог дневника завршили су се неуспешно. Од меродавних људи у Хрватском државном архиву (ХДА) и Надбискупском архиву у Загребу (НАЗ) добио сам објашњење да са њим располаже већ помињани др Јурај Батеља, професор КБФ-а у Загребу, који је од 1991. „промицатељ поступка за проглашење блаженим и светим кардинала Степинца”. По објашњењу које ми је он дао, заинтересовани истраживачи могу да покушају да остваре увид у тај дневник тек онда када се тај процес заврши, тј. тек када Степинац буде проглашен за свеца. (У РКЦ су потпуно сигурни да је у питању само време када ће до тога доћи). А то, судећи по неким ранијим процесима канонизације, може да значи: и за неколико година, и за неколико деценија и за неколико векова. У вези са тим не треба искључити ни могућност да до те канонизације, ипак, не дође никада.

Пошто ће, и поред недоступности оригиналне верзије тог дневника, он у овој књизи, ипак, бити један од главних извора информација, неопходно је да се овде нешто више каже о њему. Ово је потребно утолико пре што су и тај дневник, као и његов „аутор”, предмет контроверзних тумачења. Најпре о овом стављању израза „аутор” под наводнике.

Документ од изванредног историографског значаја који се најчешће означава као Степинчев *Dnevnik* је комбинација личног дневника Алојзија

Степинца и хронике загребачког надбискупа, односно надбискупије у којој се он налазио на челу у наведеном периоду. У њему су записани многобројни догађаји у којима је учествовао, акције које је предузимао, ставови које је заузимао поводом тих догађаја и акција, али и поводом других догађаја у његовој околини, држави и свету; његове изјаве, размишљања, дилеме. Уз све то, у оригиналну верзију *Dnevnika* су уношени, одн. улепљивани исечци из разних новина које је Степинац читао и коментарисао, или их и без коментара прилагао, као доказ свог интересовања и као својеврстан архивски материјал. На крају, у њему су се нашли и разни дописи, писма, позивнице и слични документи везани за самог Степинца и Загребачку надбискупију. Због тога се за тај дневник може рећи да је својеврсна збирка Степинчевих записа, изјава, коментара и размишљања, али и збирка новинских исечака, писама, телеграма и других важних докумената везаних за њега и за Загребачку надбискупију. Иако је Степинац аутор једног дела забелешки у том дневнику, повремено су га водили и његови најближи сарадници – по његовом захтеву и под његовом контролом. Отуда се у њему налазе и његове изјаве у првом лицу јединине и записи његових сарадника у трећем лицу.

Пет томова Степинчевог *Dnevnika* и насловна страна 1. тома

Оригинална верзија Степинчевог *Dnevnika* има пет томова или свезака.⁴ Да се она састоји само од записа, односно бележака, вероватно не би запремала више од једног тома. Овако, због поменутих исечака и

.....
⁴ Бранимир Станојевић пише у књизи *Alojzije Stepinac – zločinac ili svetac* (Београд, 1985) да се верује „да је постојао бар још један том Степинчевог дневника, али му се до данас није ушло у траг” (стр. 45).

других прилога, представља заиста волуминозно дело, које је у техничком погледу јако незгодно за објављивање.

Можда је најинтересантнији податак о *Dnevniku* тај да је он 1945, пред очекивани долазак партизанске војске у Загреб, био зазидан у један од димњака Богословског семеништа на Каптолу бр. 29, у Загребу. То се, наравно, није могло догодити без знања и одобрења самог Степинца. Било је очигледно да је он сматрао да је садржај дневника такав да никако не би било добро да он падне у руке нове комунистичке власти у ослобођеној и обновљеној Југославији.

Неколико година после Степинчевог хапшења и суђења *Dnevnik* је (1950) пронашла и запленила тадашња Управа државне безбедности (УДБ-а), па се он од тада до стварања данашње Републике Хрватске налазио у Архиву Републичког секретаријата за унутрашње послове Народне, односно, Социјалистичке Републике Хрватске (у даљем тексту: РСУП СР Хрватске). Убрзо после конституисања и признања Републике Хрватске *Dnevnik* је враћен Загребачкој надбискупији. И поред очекивања свих заинтересованих за тај дневник (пре свега историчара и новинара) он, из неких разлога, није објављен до данас, иако смо већ дубоко „загазили” у 21. век. С тим у вези треба рећи да се многи истраживачи али и заинтересовани лаици питају зашто Загребачка надбискупија одбија да објави дневник свог најпознатијег надбискупа који је већ деценијама поново у њеном поседу (?!). Утолико пре што је до сада објавила скоро све оно што је надбискуп Степинац написао и изговорио пре и после свог ступања на дужност загребачког надбискупа.

С обзиром на величину тог дневника, јасно је да он у старту није био погодан за неку ширу употребу. А како је за њега владало веома широко интересовање и у Хрватској и у другим републикама некадашње социјалистичке Југославије, направљен је његов препис којим су се служиле поједине службе комунистичких власти, као и политичари из врха државе и један број њима блиских историчара и новинара. У препис, из разлога рационалности, нису били уврштени сви делови интегралне верзије *Dnevnika*, већ само они који су се сматрали важним. Када се томе дода и податак да су се његови корисници служили само појединим деловима и цитатима из обе његове верзије, јасно је да је и научна и најшира јавност остала прикрађена за пуни увид у тај изузетно важан документ.

У својим истраживањима, дошао сам до трећег примерка (тј. копије) тог преписа, који је до 1992. чуван у Архиву некадашњег РСУП-а СР Хрватске, а данас је у Хрватском државном архиву. Пошто је он служио

Насловна страна Бобановог фељтона у загребачком листу *Danas*

дневника и релативно солидном представом о изгледу и садржини оригиналне верзије. Због признања самог приређивача да је и он, рационалности ради, изостављао поједине, мање важне делове *Прејиса*, многи читаоци листа „*Danas*” су доводили у питање веродостојност и фељтона и самог *Прејиса*. У вези са тим треба нагласити да је Бобан пре краја излажења његовог фељтона дошао у посед оригиналне везије Степинчевог *Dnevnik*а и да није одустао од онога што је до тада објављено у листу „*Danasu*”. С друге стране, показало се да нико, па ни власник оригинала *Dnevnik*а, није демантовао наводе из Бобановог фељтона. То, само по себи, говори да је *Прејис* на основу кога је он припремио поменути фељтон веран оригиналу, односно да је његова нешто скраћена верзија која се може користити у најозбиљнијим истраживањима. Због тога у овој књизи користим упоредо и *Прејис* Степинчевог дневника и Бобанов фељтон, са повременим критичким напоменама о извесним дилемама у вези са њима. Због оних који ће хтети да проверавају моје цитате и коментаре, ја се чешће позивам на фељтон, јер је до њега много лакше доћи него до *Прејиса*.

Почетком 2020. загребачка издавачка кућа „Despot infinitus” објавила је поменути препис под насловом *Dnevnički zapisi Alojzija Stepinca 1934.-1945. iz arhiva UDBA-e*, као и неке друге материјале из некадашњег

и још увек служи као практична и верна замена за оригинал Степинчевог *Dnevnik*а, ја ћу га у овој књизи означавати великим почетним словом и у скраћеном облику. Дакле, само: *Прејис* или *Прејис дневника*.

Управо због великог интересовања јавности, загребачки недељник „*Danas*” је крајем 1989. и током 1990. објавио фељтонизовану верзију Степинчевог *Dnevnik*а, коју је припремио и пропратио својим критичким коментарима историчар Љубо Бобан. Захваљујући том фељтону и напору Љ. Бобана, од тада и шира и научна јавност коначно располаже критичком верзијом преписа Степинчевог

судског досијеа А. Степинца који се чувају у Хрватском државном архиву. Тим поводом дошло је до медијског спора између Загребачке надбискупије и „Despot infinitusa”. Загребачка надбискупија је запретила тужбом власнику поменуте издавачке куће, али од те тужбе до сада није било ништа.⁵ Исте године загребачки Импресум је објавио прва два тома Степинчевог дневника у књизи Тее Кварантан Солдатић *Stepinac iz arhiva UDBE*.

Скоро у исто време када сам радио на проучавању *Прејуса* у ХДА, пронашао сам у Архиву САНУ у Београду, у оставштини академика Виктора Новака, и један недатиран *Kratki pregled važnijih bilježaka iz dnevnika dr. Stepinca*, који је урадио Друго одељење Удбе за Хрватску. Права је штета што овај преглед није датиран и што нема ни једне речи о њеном аутору, одн. редактору. Али је мање-више познато да у Удби слична документација није била потписивана, већ да су навођени само називи организационих јединица у којима је стварана. У овом случају то је била „Реферада за клер” наведене II управе Удбе за Хрватску. Судећи по изгледу и старости хартије на којој је откуцан, као и по речнику њеног аутора, може се претпоставити да је овај преглед настао врло брзо после откривања *Dnevnika*, дакле, већ 1950. или неке од наредних година. Такође је врло вероватно да је рађен за потребе руководства Удбе на републичком и савезном нивоу, као и политичке елите НР Хрватске и ФНРЈ.

Из садржине овог прегледа види се да је његов аутор имао увид у оригиналну верзију Степинчевог *Dnevnika* и да је веома добро бирао најважније белешке из њега. Неке од њих је цитирао у целини, а неке само делимично, или их је парафразирао. Чинио је то врло озбиљно и коректно, мада су му се на неколико места поткрале извесне (очигледно ненамерне) грешке и пропусти. Упркос тим пропустима, овај преглед представља врло значајан документ за реконструкцију оригиналне верзије Степинчевог *Dnevnika*, па ће у овој књизи бити повремено коришћен, упоредо са *Прејусом* и Бобановим фељтоном.

На крају ове белешке о Степинчевом дневнику, треба још нешто казати о његовој вредности и значају. Иако он, у целини гледано, представља изузетно значајан извор за проучавање држања надбискупа Степинца и врха РКЦ од 1934. до 1945. у њему, ипак, има много празнина и незабележених активности надбискупа Степинца из времена Другог светског рата. Највећа и до сада неразјашњена празнина је она између 1. септембра 1941. и 1. јануара 1943. Недостатак било каквих бележака .....

⁵ „Дневнички записи кардинала Степинца могли би завршити на суду”, „Večernji list”, 29. 1. 2020.

из тог периода отежава реконструисање Степинчевог деловања, али се то да надоместити коришћењем других доступних извора. Известан проблем у коришћењу *Dnevnik* представља и то што у њему нису забележени неки веома важни догађаји, као што је, нпр. било прво заседање Бискупске конференције у НДХ (25–26. 6. 1941), затим аудијенција хрватског римокатоличког епископата код Павелића, 26. јуна 1941. и др. Као једно од могућих објашњења ових недостатака може се навести велика заузетост и надбискупа Степинца и његових секретара у то време. Сви ови недостаци, међутим, не умањују битно укупни значај овог дневника. Поред *Dnevnik* надбискупа Степинца постоји још један дневник чија оригинална верзија још није објављена, а зна се да садржи много података о деловању надбискупа Степинца и РКЦ у НДХ. То је дневник дон Ђузепеа Масучија (Giuseppe Masucci), секретара папиног делегата при епископату РКЦ у НДХ, о. Рамира Марконеа (R. Marcone), вођен од јула 1941. до марта 1946. године.

Усташка емиграција је 1967. објавила Масучијев дневник под насловом *Misija u Hrvatskoj 1941-1946*, тврдећи да је реч о аутентичном преводу тог дневника. Ја сам, међутим, врло давно утврдио да је то издање у доброј мери „фризирано”, одн. фалсификовано и о томе сам својевремено писао.⁶ То моје упозорење, међутим, није наишло ни на какав одјек, па се и после

његовог објављивања аутори књига о РКЦ у НДХ, не само у Хрватској и осталом иностранству, већ и у Србији, веома обилато позивају на тај фалсификат и из тога извлаче одређене, углавном погрешне, закључке.

Поред поменутих дневника, научној и широј јавности остали су непознати и многи документи из ратне кореспонденције надбискупа Степинца и опата Марконеа са Ватиканом, па се истраживачи с пуним правом надају да ће до њих ускоро доћи, после отварања ватиканских архива из времена понтификата контроверзног папе Пија XII.

* * *

Насловна страна
Масучијеве *Misije*

Кад је у питању друштвено-политичко, духовно и културно окружење у коме је живео

⁶ Видети: *Ватикан и слом Југославије у Друјом свейском райу*, Графомаркет, Београд 1995, 390.

и радио надбискуп Степинац, за упознавање његовог односа према Србима и православљу неопходно је најпре кратко подсећање на ситуацију у некадашњој Аустро-Угарској, у којој се Степинац родио и одрастао, а затим и у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (КСХС), односно Краљевини Југославији (КЈ), у којој је живео и радио од 1918. до 1941. Томе, наравно, треба додати и познавање најелементарнијих чињеница о усташкој НДХ и о међународној ситуацији у којој је дошло до њеног стварања и одржавања. Уз све то, јако је важно и познавања ситуације у којој се РКЦ у Хрватској, Југославији и у Југоисточној Европи налазила у току прве половине XX века.

Тек после доброг упознавања са свим тим чињеницама, ситуацијама и односима, може се приступити озбиљном проучавању ставова надбискупа Степинца према питањима која су у посредној или непосредној вези са његовим ставовима и односом према Србима и православљу, а онда и према геноциду над Србима у НДХ. Да би се, наиме, добила исправна слика о понашању надбискупа Степинца према Србима и Српској православној цркви у Југославији и у НДХ, веома је важно установити, најпре, како се он односио према својој – хрватској, а како према другим нацијама – српској, јеврејској, ромској, муслиманско-бошњачкој, словеначкој и др. С обзиром на то да је он био први човек РКЦ и у КЈ и у НДХ, још је важније установити како се он односио према нехришћанским религијама и верским заједницама, с једне стране, а како према некатоличким гранама хришћанства и према осталим хришћанским црквама, с друге стране. А то, наравно, претпоставља и познавање његовог односа према римокатолицизму и Римокатоличкој цркви.

Прикупивши значајну, али још увек некомплетну грађу на те теме, обратио сам се средином 2015. отвореним писмом папи Фрањи, у коме сам изнео своје аргументоване резерве поводом поодмаклог процеса канонизације Степинца.⁷ То своје писмо сам, иначе, понудио и многим загребачким редакцијама, очекујући реаговање католичких кругова у Хрватској и евентуалну озбиљну и аргументовану полемику са њима. Од те сам полемике очекивао проверавање својих дотадашњих сазнања и аргумената, али и евентуална нова сазнања или поводе за додатна истраживања. Из неких разлога, међутим, ниједна редакција није показала интересовање за то објављивање, па је очекивана полемика изостала.

Помало је парадоксално то што сам прву полемику о питању канонизације надбискупа Степинца имао на страницама београдске *Полиџике* .....

⁷ „Danas”, двоброј од 4. и 5. 2015. и сајт часописа „Nova srpska politička misao” (NSPM), 22. 9. 2015.

са једним српским историчаром са универзитета у Регенсбургу (Немачка), марта 2017.⁸ Тек после тога ушао сам, донекле, у полемику и са мостарско-дувањским бискупом, др Ратком Перићем, на страницама електронског издања часописа *Crkva na kamenu*, али је та полемика застала због превелике заузетости др Перића и, претпостављам, због његовог чланства у Мешовитој комисији РКЦ и СПЦ о канонизацији А. Степинца.

Будући да сам у међувремену, комплетирао скоро сву потребну грађу за озбиљну студију о ставовима и понашању надбискупа Степинца према Србима, православљу и према геноциду над Србима у НДХ у току 1941. године, одлучио сам да приступим њеном објављивању.

Због честих (и врло оправданих) тврдњи многих аутора књига о Степинцу да се аутори са „противничке” стране служе селективним приступом релевантној архивској грађи и литератури, тј. истицањем само онога што одговара њиховим унапред заузетим ставовима о Степинцу, ја сам одлучио да у овој књизи прикажем и коментаришем пре свега оно што је иза себе оставио сам Степинац, а што не би требало да буде спорно ни за кога. У складу са једним насловом на Интернету, ја сам, кад год је то било могуће, „пуштао” самог Степинца да говори, па сам тек онда упоређивао то са другом документацијом, ставовима његових сарадника и савременика и са доступном литературом.

Уз директно цитирање Степинчевих изјава и записа, и у овој књизи сам, као и у претходној, често цитирао и поједине текстове из оне штампе Загребачке надбискупије коју сам, чини ми се с пуним правом, назвао „Степинчевом штампом”. Као што ће се они који су прочитали књигу *Stepinac i holokaust u NDH* сетити, под тим сам мислио на оне листове који су били под директном или индиректном контролом надбискупа Степинца, тј. на полуслужбени орган Загребачке надбискупије „Katolički List” (KL), затим на дневник и недељник „Hrvatska Straža” (HS) и дневник „Hrvatski Glas” (HG). Пошто сам о елементима контроле надбискупа Степинца над овом штампом и о његовој бризи за њу писао прилично опширно на страницама 5–6 и 54–58 претходне књиге ја то овде нећу понављати. Подсећам само на то да је реч о оним листовима Загребачке надбискупије који су најдиректније и најснажније утицали на формирање јавног мњења унутар те надбискупије, а добрим делом и међу католицима других хрватских бискупија.

Анализирајући поједине особине Степинчеве личности, установио сам да их је врло тешко посматрати одвојено. Тако је његову дубоку

.....
⁸ В. моју полемику са др Дариом Видојковићем у рубрици „Погледи” београдске *Полиџике*, од 7, 15. и 17. 3. 2017.

религиозност и црквеност тешко схватити без познавања његових ставова о улози религије уопште, а хришћанства посебно, у животу појединца и друштва, затим о односу његове цркве (РКЦ) према другим хришћанским црквама и нехришћанским религијама, као и његових погледа на слободу савести и вероисповести, на екуменизам, па и на либерализам, модернизам, масонерију, атеизам и комунизам. И његов клерикализам је тешко одвојити од скоро свих већ поменутих ставова, али је он посебно везан за његов поглед на место религије и РКЦ у друштву уопште и, конкретно, у друштву тзв. прве Југославије, као и на односе између цркве и државе, цркве и школе, цркве и културе итд. Његово поимање родољубља и његов однос према националном питању директни су деривати његовог односа према хрватској нацији, с једне стране, и нехрватским нацијама, са друге, али и његовог клерикализма. А без познавања свега тога скоро је немогуће озбиљно говорити о његовом односу према Србима, Југославији, православљу и СПЦ.

Због те сасвим природне испреплетености особина Степинчеве личности (као, уосталом, и скоро сваке друге личности), било је немогуће анализирати било коју његову особину појединачно без бар овлашних осврта и на неке друге, њој најближе. То је у тексту ове књиге неизбежно доводило до вишеструког помињања неких догађаја и догађања из Степинчевог живота и рада, као и Степинчевих реаговања на њих. Тако је, рецимо, у једној његовој дневничкој забелешци дошао до изражаја и његов клерикализам и клеронационализам, али и антилиберализам и антиекуменизам. У другој је било говора о антилиберализму и антимасонству, али и о антиатеизму и антикомунизму и сл. Будући да сам из методолошких разлога био принуђен да о скоро свакој његовој особини говорим појединачно или бар у оквиру неких логичних целина, ја сам неке догађаје и Степинчеве реакције поводом њих морао да помињем по два или више пута. Због тога ће читалац, можда, стећи утисак да је повремено реч о непотребним понављањима. Свестан тог проблема, трудио сам се да избегнем буквална понављања (јер би то било и нерационално са становишта дужине текста), служећи се кратким подсећањима или упоређивањима која су ми се чинила нужним. Уколико у томе нисам успео, ја се унапред извињавам читаоцима, рачунајући да је боље да понешто и поновим, него да изоставим поједине важне детаље и нијансе.

Пошто је хрватска јавност затрпана литературом која потпуно некритички велича и слави надбискупа Степинца (иако и тамо има нешто праве критичке литературе), после свих својих истраживања која сам обавио и која представљам у овој књизи, верујем да ће бити много Хрвата

и католика који ће се изненадити кад прочитају шта је све Степинац говорио и шта је радио, као и шта је све објављивала његова штампа. На другој страни, верујем да ће и многи Срби и православци, затрпани литературом о несумњивој злочиначкој природи и улози надбискупа Степинца, бити изненађени неким његовим изјавама и поступцима. озбиљно се надам да ће бар један део тако изненађених читалаца на обе стране ставити прст на чело и размислити о промени својих доскорашњих, једностраних и искључивих ставова о надбискупу Степинцу и његовој улози у нашој донедавно заједничкој историји.

Уз све напред речено, морам овде да напоменем још нешто.

Да би се са што већом сигурношћу испитао и установио однос загревачког надбискупа Алоџија Степинца према геноциду који је у НДХ провођен над Србима, било би потребно да се најпре испитају све карактеристике, све фазе и све последице тог геноцида, што би, само за себе, захтевало простор бар једне, и то веома велике књиге. Будући да би то у доброј мери деформисало композицију ове књиге и обесхрабрило читаоце да је прочитају до краја, од тог подухвата сам одустао. Мислим да је до сада написано довољно научних расправа о том геноциду, да се и у српској и у хрватској и у светској историографији зна све што је битно о њему. Због тога ми се у једном тренутку учинило да би се однос надбискупа Степинца према том геноциду могао разматрати већ после саме констатације да се тај геноцид догодио и да се дешавао у време његовог бискуповања, уз релативно кратке напомене о његовим основним карактеристикама. Од такве идеје сам, међутим, одустао због тога што верујем да ће бити много читалаца ове књиге који нису прочитали бар неку од многобројних књига о том геноциду и који немају праву представу о његовим стварним карактеристикама и размерама. А без испуњења тог предуслова тешко се може правилно сагледавати и схватити однос надбискупа Степинца према том геноциду. Зато сам се определио за неку врсту компромиса између горња два решења и одлучио да овде изложим: (1) основна сазнања о злочиначком карактеру и геноцидним намерама усташког покрета и НДХ и (2) основне чињенице о првим месецима провођења геноцида над Србима. Мислим, наиме, да је за потребе ове књиге довољно познавање еволуције овог геноцида већ из неколико првих месеци постојања НДХ – од 10. априла до средине августа 1941. – дакле из периода који је претходио оснивању злогласног комплекса радних и логора смрти у Јасеновцу.

На опредељење за приказивање само почетака геноцида над Србима утицала су следећа моја сазнања. Прво, већ је за то кратко време геноцид

над Србима у НДХ попримио све оне битне елементе, облике и методе који ће га карактерисати до самог краја постојања НДХ (сатанизација и неосновано оптуживање Срба, њихово тотално обесправљивање и пљачка, примена најсвирепијих могућих облика застрашивања, злостављања и убијања Срба, појединачни и масовни покољи не само одраслих мушкараца (потенцијалних бораца), него и жена, деце и старих људи, протеривање из НДХ, уништење СПЦ, насилно покатоличавање итд.) После тога се углавном може говорити о настављању тог геноцида и о новим показатељима квантитативне природе. Друго, тај геноцид је већ у то време постао трагична свакодневица усташке државе и био тако отворен и очигледан да се тешко могао сакрити од већине становника НДХ. Највећи део злочина над Србима се најпре дешавао у руралним срединама, али су вести и гласине о њима све чешће стизале и у хрватске градове, преплићући се са оним што су становници тих градова могли да виде и чују на својим улицама. Иако је, можда, и било доста оних који тих првих месеци постојања НДХ нису били свесни правог стања у њој, међу њима свакако није био први човек РКЦ у њој и духовни поглавар највећег броја њених држављана. Треће, за однос надбискупа Степинца према том геноциду веома је важна чињеница да је репресивни апарат НДХ већ у првим месецима њеног постојања потпуно уништио СПЦ, која је била најзначајнији носилац националног идентитета Срба у Хрватској. Четврто, уз геноцид над Србима, већ у том периоду почела су да се одвијају и друга два геноцида у НДХ – над Јеврејима и Ромима, па ће истовремено одвијање и преплитање тих геноцида, такође, бити и остати трајна карактеристика те злочиначке државе.

У складу са тим сазнањима, закључио сам да се однос надбискупа Степинца према геноциду над Србима у НДХ може сасвим успешно утврдити већ само на основу архивске и друге грађе о његовом деловању у току 1941, односно у првих осам месеци постојања НДХ. Све најбитније карактеристике Степинчевог односа према том геноциду дошле су до пуног изражаја у том периоду, па није неопходно пратити га и у току осталих година Другог светског рата и постојања НДХ. Његово постављање према геноциду над Србима у том периоду кључ је за разумевања тог постављања у току целог постојања НДХ.

Овакав резон ће свакако наићи на критику оних Степинчевих бранилаца који тврде да је он у каснијим годинама Другог светског рата значајно променио своје држање како према усташама и НДХ тако и према Србима. Његово писмо првом сараднику папе Пија XII, кардиналу Маљонеу, из маја 1943. и његово упорно залагање за очување НДХ

све до маја 1945. недвосмислено демантују ове тврдње. Зато се поменуто писмо цитира у целини и детаљно анализира на крају ове књиге.

Због свега наведеног, ову књигу сам структурирао на следећи начин.

Први део књиге, под насловом „Црквено-политички погледи и деловање надбискупа Степинца у Краљевини Југославији” поделио сам у две главе: „Животни пут и црквено-политички профил надбискупа Степинца” и „Степинац о Србима и православљу до априла 1941.” У првој глави покушао сам да на нешто другачији начин него што се то до сада радило обрадим основне податке из биографије надбискупа Степинца (детењство и младост, васпитање и школовање у Аустро-Угарској и у Италији, повратак у Југославију и његово сензационално именовање за загребачког надбискупа-коадјутора). Затим сам врло помно анализирао његове црквено-политичке погледе, ставове и понашање између два светска рата, тј. за време постојања КЈ, полазећи, пре свега, од записа у његовом дневнику и од писања њему подређене католичке штампе. Тако сам указао на његову дубоку религиозност и црквеност, али и на његов однос према другим религијама и верским заједницама, на његово гледање на слободу савести и вероисповести, на однос између државе и цркве, на хрватско национално питање и међунационалне односе у КЈ, као и на атеизам, либерализам, модернизам, масонерију, социјализам и комунизам, фашизам, нацизам и усташки покрет.

Друга глава првог дела („Степинац о Србима и православљу до априла 1941”) посвећена је ставовима надбискупа Степинца према Србима и православљу од његовог именовања за надбискупа-коадјутора до Априлског рата и окупације Југославије 1941. Уз запис из његовог дневника под насловом „Не вјеруј Србину!”, неки од важнијих наслова у овом делу књиге су: „Српски политичари 'бизантинци', а Срби – четници, комунисти, масони”, „СПЦ – дегенерисана и прозелитска црква”, „Да Срби пригну главу пред Намесником Крстовим”; „Хрвати бране хришћанство и од православних Срба”, „Степинац и 27. март 1941.” И овај део књиге је урађен, пре свега, на основу записа из Степинчевог дневника.

Други део књиге, под насловом „Геноцид над Србима у НДХ” бави се приказивањем злочиначког карактера усташког покрета и НДХ и почетком стравичног геноцида над Србима у тој држави. У њему су најпре обрађене вишегодишње припреме усташког покрета између два светска рата и у току Другог светског рата за извођење геноцида над Србима. Затим су приказани само први месеци тог геноцида, између 10. априла и средине августа 1941, дакле, пре оснивања и почетка са

радом злогласног концентрационог логора Јасеновац – места највећег страдања Срба у НДХ. Посебна пажња у том делу посвећена је страдању СПЦ у НДХ, тј. мучењу, убијању и протеривању њеног кадра (тј. свештенства, од пароха и монаха до епископа), као и скрнављењу, рушењу и паљењу њених објеката и отвореној државној пљачки њихове имовине и културно-уметничког блага.

Тек после тога размотрио сам, у трећем делу књиге под насловом: „Надбискуп Степинац и геноцид над Србима у НДХ”, стварни однос надбискупа Степинца према геноциду над Србима у НДХ. Урадио сам то углавном кроз анализу тог односа у току 1941. године, када је геноцид над Србима попримио све своје битне одлике које су га карактерисале у току целог постојања НДХ. Уз забелешке из Степинчевог Дневника, пред читаоце сам изнео све његове дописе највишим руководиоцима НДХ у вези са злочинима над Србима, као и његове најинтересантније изјаве, говоре и проповеди из наведеног периода. Навео сам и доступна писма која су надбискупу Степинцу слале његове колеге из епископата РКЦ у НДХ, као и његови свештеници и верници, која су се односила на геноцид према Србима. Уз то сам анализирао и писање Степинчеве штампе о усташама и НДХ, с једне стране, и о Србима, православљу и СПЦ, с друге. На основу детаљне упоредне анализе све те грађе извео сам закључак о односу надбискупа Степинца према геноциду над Србима.

КОНТРОВЕРЗНИ ПОГЛЕДИ НА ЛИЧНОСТ И ДЕЛО НАДБИСКУПА СТЕПИНЦА У СРБИЈИ И ХРВАТСКОЈ

Будући да је већ неколико пута поменуто изузетно контроверзно гледање на личност и дело надбискупа Степинца у Србији и у Хрватској, као и изван њих, неопходно је да се то бар у кратким цртама, докаже на почетку ове књиге. Зато се, овде, указује на следеће.

За некадашњу југословенску историографију и власт, а највећим делом и за српску историографију и власт, надбискуп Степинац је био оличење католичког клерикализма, клеронационализма, клерофашизма и србофобије. Посебно му је стављана на душу тесна сарадња са злочинским усташким режимом Анте Павелића у НДХ и саучесништво у насилном покатоличавању Срба у НДХ, одн. у геноциду над њима. Инсистирало се и још увек се инсистира на оправданости његовог извођења пред народни суд и осуде на 16 година затвора. Често је називан и усташом, усташким кардиналом, духовним и моралним покровитељем НДХ, инспиратором усташког геноцида, а најчешће ратним злочинцем.

Тако се у првом издању *Мале енциклопедије Просветиа* о Степинцу каже следеће: „...за време II светског рата са усташама и марионетском владом НДХ сарађивао у насилном превођењу Срба у католичанство, одобравајући масовна убиства Срба и прогресивних Хрвата. (Сва подебљ. у даљем тексту – П. И.) **Осуђен од народних власти на 16 год. затвора; помилован после 2 године.**”⁹

У *Enciklopedijskom leksikonu – Istorija*, констатује се да је надбискуп Степинац „**по стварању НДХ био сарадник Павелића**” и да је „због сарадње са окупаторима и усташким покретом осуђен на 16 година робије.”¹⁰

⁹ *Мала енциклопедија Просветиа* (у даљем тексту: МЕР), Београд 1959, 626/2.

¹⁰ *Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja – Istorija*, Interpres, Beograd 1970, 646.

У *Новој енциклопедији у боји* пише да је Степинац „за време Другог св. рата сарађивао са Павелићем” и да је „одобравао усташке злочине у Хрватској.”¹¹

Говорећи о стварању НДХ, историчарка Јулијана Врчинац пише: „Управљачи фашистичке творевине НДХ: Анте Павелић, Славко Кватерник, Андрија Артуковић, Миле Будак и други, уз подршку високог католичког клера са надбискупом Алојзијем Степинцем припремали су остварење усташког плана геноцида, инспирисаног од Немаца над Србима, Јеврејима и Циганима, као и уништење југословенских грађана на овој територији који су опасни по сигурност фашистичке творевине.”¹²

Корифеј српских и југословенских историчара Бранко Петрановић написао је на једном месту следеће: „Римокатоличка црква у НДХ уклонила је 1941. параван центра духовног окупљања католика и прихватила усташки поредак. Као моћна материјална, идеолошка и духовна снага, она је преко своје хијерархије, с надбискупом Степинцем на челу, давала легалност усташкој власти. Поздрављајући чин од 10. априла 1941., Степинац је у стварању НДХ видео божју провидност ... Поистовећујући католичанство с хрватством, епископат римокатоличке цркве је подстицао текућу националну конфронтацију. Поред учествовања у конверзији православља, он није хтео да зна за прогоне српске православне цркве у НДХ...”¹³

Познати београдски ватиканолог Драгољуб Р. Живојиновић био је сличног мишљења о Степинцу: „Католичка црква и многи њени истакнути прелати, као и велики део нижег клера и припадника појединих редова (фрањевци) пригрлили су усташки покрет и програм у потпуности, укључујући и примену геноцидних мера... Др Алојзије Степинац, надбискуп загребачки и примас Католичке цркве у Југославији, истакнути борац за независну хрватску државу, противник Срба и православља, антисемита и антикомуниста, одобравао је такође основне циљеве усташке идеологије. Са одушевљењем је прихватио нову власт и обећао да ће пожртвовано радити на јачању и уздизању НДХ. Благосиљао је нову власт и њене носиоце, посећивао министре, говорио о ’бившој Југославији’ и нападао њену војску. Тиме је починио велеиздају међународно признате југословенске државе... Залагао се да Света Столица призна НДХ... Давао је налоге католичкој штампи да пише у

.....

¹¹ *Нова енциклопедија у боји*, Вук Караџић, Larousse, Београд 1978, 1682/2.

¹² Vršina Julijana: *Naša najnovija istorija – Pregled (1919–1945)*, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd 1966, 202.

¹³ Petranović Branko: *Istorija Jugoslavije 1918–1978*, Nolit, Beograd 1981, 207.

прилог нове власти и њених вођа, подржавао је покрштавање Срба и обављао дужност војног викара усташке војне силе...¹⁴

Новосадски историчар Небојша Јовановић пише за Степинца да је био „један од главних идеолога усташког режима за време Другог светског рата, благословитељ геноцида извршеног над православним становништвом у НДХ и насилног превођења Срба у католичанство... После рата, у јесен 1946, осуђен је због сарадње са окупатором и због одобравања масовних злочина усташа 'над народом Хрватске' на 16 година робије...¹⁵

По црквеном историчару Љубомиру Дурковић-Јакшићу, Степинац је „помагао Павелића у остварењу геноцида над Србима, а нарочито убијању и прогону српских владика, свештеника, монаха, монахиња и црквених чиновника, уништењу црквене организације, рушењу и паљењу цркава и ... оснивању тзв. Хрватске православне цркве...¹⁶

Аутор неколико књига о Ватикану и РКЦ, историчар Никола Жутић тврди да је Степинац био „настављач агресивног клерикализма и хрватског национализма свог претходника – надбискупа Антуна Бауера”, да је испољавао „солидарност са германском солдатеском и нарочито са усташким режимом Анте Павелића”, да је био распиривач „екстремне мржње према Југославији, српству и православљу” итд.¹⁷

Исти аутор и академик САНУ, проф. Љубомир Димић, написали су у већ поменутој заједничкој књизи следеће: „Алојзије Степинац је једна од таквих личности савремене историје која је контроверзна сама по себи, по улози коју је имала у историји, по својим фанатичним присталицама и опонентима, по месту које су јој историчари одредили у посматраном историјском периоду, често и по томе што је са протоком времена, не случајно, постала симбол подела у политици и друштву и део накнадних и опасних митологизација... Алојзија Степинца део хрватске историографије данас уздиже на ниво свеца и о њему некритички суди... Представљајући надбискупа Степинца као безгрешног, додељујући му божанске атрибуте и симболе, означавајући га као борца против комунистичке тираније, православног прозелитизма, окупације и србијације хрватске државе, промовишући га у заштитника хрватског народа

.....

¹⁴ Живојиновић Р. Драгољуб, *Ватикан, Католичка црква и југословенска власи, 1941–1958*, Просвета-Терсит, Београд 1994, 12–14.

¹⁵ Јовановић Небојша, *Лексикон личности у убеницима историје*, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Нови Сад 2001, 323–324.

¹⁶ Дурковић-Јакшић Љубомир, *Србија и Ватикан 1804–1918*, Краљево – Крагујевац 1990, 541.

¹⁷ Žutić Nikola, *Nadbiskup Stepinac – ideologija i politika 1934–1946*, ISI, Beograd 2017, 32, 53.

и његове вере, писци те литературе као да више служе политичким потребама и амбицијама средине којој припадају и времена у коме живе, него научној истини и формирању критичке свести... О размерама претеривања сведоче они наводи који Степинаца представљају као заштитника Срба и Јевреја у годинама Другог светског рата, у којем су ти народи, делом захваљујући Цркви на чијем се челу Степинац налазио, доживели геноциде..."¹⁸ Говорећи, у наставку, о искључивости надбискупа Степинаца и о његовом односу према Југославији и НДХ, исти аутори тврде да је видљива његова историјска одговорност за рушење југословенске државе и за „формирање, припрему и извршење геноцида над српским народом у Независној Држави Хрватској”¹⁹

У закључку свог излагања о односу надбискупа Степинаца према Србима и православљу, одржаног на научном скупу у Загребу крајем новембра 2015 (на тему: *Степинац и Срби у Хрватској у контексту Другог светског рата и пораћа*), историчарка Радмила Радић из београдског Института за новију историју Србије, рекла је, између осталог: „Алојзије Степинац је поздравио долазак на власт Анте Павелића 1941. и никада није отворено раскинуо с НДХ или Павелићем. Држао је да је НДХ била израз воље хрватског народа и дјело Божје провидности. Занемарио је притом начин на који је она настала и идеолошке темеље на којима се заснивала, тј. да је НДХ била политички и идеолошки дио 'новог европског поретка' под доминацијом нацистичке Њемачке. Пружао је морални ауторитет режиму који је прогонио, убијао и одводио у логоре тисуће људи других вјероисповиести али и припадника самога хрватског народа. Неоспорна су његова појединачна залагања и интервенције за неке од прогоњених, али он никада није довео у питање легитимитет прогона и масовних убистава... Алојзије Степинац је био антикомунист, хрватски националист, противник Југославије и било каква облика заједничког живота са Србима и противник православља. Бранио је у првом реду интересе РКЦ и хрватске нације... Је ли његовим антикомунизмом и бригом за интересе Цркве и нације тијekom Другог светског рата могуће умањивати његову одговорност за шутњу о злочинима који су се догодили у НДХ? Што је с духовном и моралном одговорношћу највишег црквеног великодостојника у НДХ?”²⁰

¹⁸ Димић Љубодраг, Жутић Никола: *Алојзије Степинац – држава, црква, надбискуп (1934–1941)*, ИК Филип Вишњић, Београд 2017, 7–8.

¹⁹ *Истио*, 9.

²⁰ *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, zbornik radova sa istoimenog naučnog skupa održanog u Zagrebu 23. i 24. novembra 2015. Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagrebačka nadbiskupija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2016, 207.

На истом скупу говорио је и Милан Кољанин, научни сарадник београдског Института за савремену историју. И он је указао на чињеницу да је Степинац подржао НДХ још док је трајала агресија осовинских земаља на Југославију, затим да се залагао да Света Столица призна НДХ и да је усташку државу хвалио и подржавао све до њеног неславног краја. На другој страни, Степинац је ћутке прешао преко чињенице да се у НДХ систематски уништавају СПЦ и све друге институције српског народа, одн. да се спроводи „коначно рјешење српског питања”.²¹

Познати српски оријенталиста и професор Београдског универзитета, некадашњи амбасадор Југославије у Ватикану и експертски члан Мешовите комисије РКЦ и СПЦ за дијалог о Степинцу, Дарко Танасковић, изјавио је за *Вечерње Новости* следеће: „Сви до сада познати документи потврђују да је некадашњи загребачки надбискуп, кардинал Алојзије Степинац, довољно знао о злочинима Независне Државе Хрватске и, на посредан начин, у томе учествовао, подржавајући усташку власт.”²²

Сличне ставове о Степинцу заступају и српски новинари, публицисти, политичари и представници СПЦ. Кад су у питању новинари, то се види већ из наслова неких њихових текстова из последњих неколико година: „Досије Степинац: од српског војника до усташког послушника”, „Алојзије Степинац: српски војник, усташки зликовац или комунистичка жртва?! Или све то заједно?”, „Степинац – усташа у одору свештеника”, „Испливали докази о сарадњи Степинца и усташа”, „Степинац ћутао о злочинима усташа”, „Степинац је знао да су у Јасеновцу живу децу бацали у ватру и креч”, „Степинац је био инспиратор усташког геноцида”, „Степинац је био слабић који је благосиљао усташе”, „Степинац је одговоран за усташке злочине” итд.

Публициста Бранимир Станојевић у књизи *Алојзије Стейинац – злочинац или свештац* пише да је Степинац одговоран за проушашко држање великог дела клера РКЦ и пре и после 10. априла 1941, да се од првог дана окупације Југославије држао „крајње колаборантски и сервилно” према усташама, да је „управљајући организацијама Католичке акције максимално ангажовао католичку штампу” у помагању окупаторима и њиховим слугама, да су „уз његово знање и подршку” католичке организације... учествовале у разоружавању јединица краљевске југословенске војске после слома 1941. и у успостављању усташке власти. Томе додаје следеће тврдње: „Служећи свечане мисе, Степинац

²¹ Исто, 125–152.

²² „Танасковић: И Стейинац одговоран за усташке злочине”, РТВ, 1. 9. 2019.

их је злоупотребљавао и претварао у политичке манифестације, величајући Павелића и усташе, поистовећујући усташе са борцима за праведну ствар, одобравајући чак и геноцид над српским живљем...”²³

Од српских политичара после 2000. године највише се поводом Степинца оглашавао Томислав Николић, у време када је био председник Републике Србије (2012–2017). Он је у неколико наврата разговарао са папом Фрањом и са његовим сарадницима и у сваком од тих разговора изражавао противљење наговештеном канонизовању надбискупа Степинца. Тако је за време своје посете Ватикану, 11. септембра 2015, изложио папи Фрањи „своје виђење улоге кардинала Степинца и католичког свештенства у НДХ... и на терет ставио ако не директно учествовање у злочинима, оно макар ћутање пред оним што се дешавало...”²⁴ Кардиналу Роберту Коху, председнику Папског већа за унапређење јединства хришћана, рекао је 28. маја 2015. да би одлука о проглашењу Алоџија Степинца за свеца „нарушила све до сада урађено на побољшању односа између Србије и Хрватске”.²⁵ Одлуку Жупанијског суда у Загребу од 22. јула 2016. да у целости поништи пресуду Степинцу из 1946, Николић је оценио као „својеврсни притисак на папу да одустане од утврђивања истине и канонизује бившег кардинала”.²⁶

Исту одлуку коментарисали су и тадашњи мандатар Владе Републике Србије Александар Вучић и министар иностраних послова Ивица Дачић. Вучић је тим поводом изјавио да је „Степинац један од кључних идеолога најгоре нацистичке власти на европском тлу”, док је Дачић ту одлуку оквалификовао као „рехабилитацију фашистичке усташке НДХ”, додајући да ће, ако ЕУ ово прећути, „следећи за рехабилитацију” бити Анте Павелић „и његови шефови Адолф Хитлер и Бенито Мусолини, које је Степинац благосиљао”.²⁷ Поводом одржавања једне афирмативне изложбе о надбискупу Степинцу у Европском парламенту, коју је организовала Европска народна партија средином јуна 2016, председник Демократске странке Бојан Пајтић је 14. јуна 2016. „затражио хитну реакцију” тог парламента „због скандалозне изложбе о кардиналу Алоџију Степинцу, осведоченом сараднику фашиста и усташа”. Као члан председништва Партије европских социјалиста, Пајтић је пренео поруку ДС-а посланицима Социјалдемократске посланичке

.....
²³ Станојевић Б, *нав. дело*, 36–37.

²⁴ *Blic*, 14. 10. 2015.

²⁵ „Danas”, 29. 5. 2015, 7.

²⁶ „Danas”, 23/24. 7. 2016; *Blic*, 23. 7. 2016.

²⁷ *Blic*, 24. 7. 2016, 15; „Danas”, 23/24. 7. 2016, 8.

групе у Европском парламенту да је несхватљиво да се 2016. у Европском парламенту, говоре похвале и отварају изложбе некоме ко је учествовао у погрому стотине хиљада Срба, Јевреја и антифашиста у камповима смрти НДХ”.²⁸

И званични представници СПЦ изражавали су у последњих 10-ак година у више наврата изразито негативан став према Степинцу и према најавама да би он могао да буде канонизован. Најексплицитније је то учињено у писму патријарха Иринеја папи Фрањи од 30. априла 2014, у коме се најпре указује на чињеницу да је кардинал Степинац свесрдно подржао стварање НДХ, да је „обасуо похвалама њено вођство и вишеструко учествовао у стварању атмосфере нетолеранције која је царевала у тој држави, копији Хитлерове Немачке и Мусолинијеве Италије.” Затим се констатује да се и онда „када су државне власти НДХ бестидно и наочиглед свих претвориле земљу у кланицу”, Степинац уздржавао од осуде режима, залажући се искључиво за појединачне жртве прогона и немајући снаге да осуди власт коју је од почетка тако срдачно поздравио. Степинцу се посебно замера то што „није протествовао, него је ћутао и када се знало да је нацистички усташки режим на најужаснији начин послао у смрт три православна епископа, више стотина православних свештеника и монаха и више стотина хиљада православних верника, његових суграђана. Није протествовао него је ћутао и када су хрватске усташе између осталих, мучили и убијали и оне православне Србе који су већ под претњом силе, били примили католичку веру, а притом су мучитељи и убице са беспримерним цинизмом изјављивали да ће „Господ већ некако препознати који су Његови, а који нису”... ћутао (је) и пред чињеницом да су у „његовој” држави хладнокрвно, плански и систематски убијана и деца „непоћудних” грађана те државе – Срба, Јевреја и Цигана... После набрајања још неких грехова кардинала Степинца из времена НДХ, патријарх Иринеј изјављује у име СПЦ следеће: „...бојимо се да је сувише отворених питања и незалечених рана које кардинал Степинац симболизује, те би његова канонизација само продубила ране и постојеће разлике”, па моли папу да питање канонизације кардинала Степинца скине са дневног реда и да га препусти „непогрешивом суду Божјем”.²⁹

За разлику од наведених констатација српских и југословенских аутора, највећи број њихових колега хрватске националности тврди потпуно супротно. Степинчеви наследници на столици загребачког .....

²⁸ *Политика*, 15. 6. 2016, 5.

²⁹ *Informer*, 25. 11. 2020.

надбискупа, највећи део хрватског католичког клера и верника, као и званични представници Републике Хрватске и велики део хрватске историографије одлучно одбијају све горе наведене тврдње српских и југословенских аутора о Степинцу, као неистините и злонамерне дисквалификације. **Степинац је, по њиховом мишљењу, био невино осуђен** и умро је невин у комунистичком притвору. У складу са тим, одмах после његове смрти почели су да се залажу за његову рехабилитацију – на судском, политичком и на моралном плану. Фронтално одбацивање оптужби на рачун свог некадашњег верског вође и идола, убрзо су почели да појачавају његовим неодмереним величањем. По изјавама његових многобројних бранилаца, **Степинац, не само што није био злочинац, него је, напротив, био велики верник и црквени великодостојник, највећи могући хрватски родољуб, хуманиста, борац за прогоњене и обесправљене, борац против расизма, насиља и два тоталитаризма – усташког и комунистичког.** Ускоро потом прогласили су га за мученика РКЦ и мученика за људска права, па је уследио процес беатификације, који је окунио покојни папа Јован Павле II, 1998, у Загребу.³⁰ Последњих неколико година они се врло организовано, гласно и агресивно залажу за његову канонизацију.³¹ Истине ради, треба рећи да и међу хрватским историчарима и публицистима има оних који не бране Степинца, него га оптужују због његовог понашања за време НДХ или му упућују веома озбиљне приговоре. Али је број таквих аутора врло мали и не обухвата више од 10-ак посто свих оних који су писали и који пишу о Степинцу. (На њих се у Републици Хрватској врше различити

³⁰ У другом писму папи Фрањи, од 10. јула 2015, патријарх Иринеј га је обавестио да је Сабор СПЦ за задовољством прихватио предлог Свете Столице да се формира радна група (одн. мешовита комисија) РКЦ и СПЦ која би размотрила отворена питања везана за личност и дело кардинала Степинца.

Беатификација (лат. *beatus* – блажени) је назив за канонски (црквено-правни) поступак и процес у РКЦ којим се неки истакнути преминули верник (верница) проглашава блаженим. Беатификација је први степен канонизације. „У римокатоличком начину говора процес беатификације значи изјаву да је нетко постигао небеско блаженство и одобрење за наслов 'блажени' с ограниченим јавним вјерским штовањем...” (*Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Split 1998, 74).

³¹ Канонизација је канонски поступак или процес који следи после беатификације неке личности. Канонизацијом се блаженик уписује у канон, тј. ауторизовани списак светаца РКЦ. „У црквеном говору 'канонизација' је поступак којим се нека преминула особа службено проглашава крепосном у изванредном ступњу и светом те њезино јавно штовање у Римокатоличкој цркви бива одобрено. Свеце и светице вјерници сматрају узвишеним, одличним и посвећеним особама. Надлежна црквена власт таквог појединца ставља на службени попис особа које Црква прихваћа и признаје као свете, као оне које су отишле у небо ...” (*Suvremena katolička enciklopedija*, 444).

Степинчеви наследници –
кардинали Франђо Кухарић
и Јосип Бозанић

притисци због тога, од оптужби да су издајници и непријатељи хрватске нације, страни плаћенци и агенти, до отворених претњи смрћу). О њима ће бити више речи у наредним пасусима.

Огромна већина Степинчевих следбеника и бранилаца просто се утркује у изрицању што афирмативнијих оцена о његовом лику и делу. Сасвим очекивано, у томе су предњачили и предњаче његови наследници на столици загребачких надбискупа, кардинали Франђо Кухарић и Јосип Бозанић. Тако га је у редовним годишњим хомилијама на Степинчево, али и у многим другим приликама, кардинал Кухарић називао „човјеком гранитне и непоколебљиве вјере”, „истинским човјеком Цркве”, „човјеком вјерном начелима Еванђеља уз цијену живота”, човеком који је „чврсто стајао на стијени Оченаша као светионик”, који је био „дубоко и неискорјењиво укоријењен у непролазно, вјечно, истинито – у Бога живог”, чији је „живот био сав прожет вјером и испуњен жељом да чини добро и само добро, свима и свакоме”, који је био **’пророк слободе савјести... људског достојанства и људских права’**, који је **’сувремен и за ово вријеме’**, па **’нам... остаје надахнуће и данас’**.³²

Разрађујући тврдњу да је Степинчев живот био „сав прожет вјером и испуњен жељом да чини добро и само добро”, Кухарић је писао: „Осјетили су то толики сиромаси, избјеглице, утамничени, прогањани, невољни... без обзира на идеологије, расе и класе. **Сваком човјеку и сваком народу је признавао неутуђива права** и захтијевао од свих одговорних за јавни живот да та права поштују.”³³ По Кухарићу, „надбискуп Степинац ни с ким није одбијао разговор... Прожет Богом осјећао се слободним пред сваком човјеком који је имао моћ у руци, али у служби сваког човјека којему је требала заштита, помоћ, одбрана. Кома је ускратио

.....
³² В. његову књигу: *Poruke sa Stepinčeva groba* (Zagreb 1995), 41, 80, 87, 98, 99, 146 и др.

³³ *Исїо*, 27.

помоћ ако је могао помоћи? Којем је народу занијекао право на слободу, достојанство и поштовање?”³⁴

Осврћући се на бројне критике и оптужбе на рачун Степинца, кардинал Кухарић је на једном месту изјавио следеће: „Није заслужио да буде у јавности још и увијек и данас назван злочинцем онај који је био приправан умријети за човјека и који је доказао своју љубав према човјеку. То знају многи који су били свјedoци његове заштите, помоћи и обране. Није правио разлике, није дијелио људе нити по народности, нити по расној припадности, нити по идеолошкој оприједељености кад се требало заузети за прогоњенога и обесправљенога. Стога има право да буде браћен.”³⁵ На другом месту, Кухарић тврди: „Уистину човјек таквих принципа и такве укоријењености у Вјечнога није могао бити крив за било какво зло нанесено било којој особи и било којем народу. Ријечима и дјелима био је заузет за све људе без разлике... У том је свјетлу назвао сваки злочин злочином, сваку неправду неправдом, сваку заблуду заблудом. Пророчки критичан према свакој конкретной власти није био персoна гарата ниједне власти.”³⁶

Слично говори и пише и Кухарићев наследник, кардинал Јосип Бозанић, по коме је Степинац „жива слика Христа”, „свједок и знак времена”, „католички узор човекољубља”, „примјер служења човјеку”, „учитељ кршћанске наде и добротe”, „дијамант брушен Еванђељем”, „знак отпора против зла”, „компас и учитељ хрватског народа”, „драгуљ кршћанске еурoпске светости”, „лице милосрђа”, „симбол хрватског идентитета” итд.

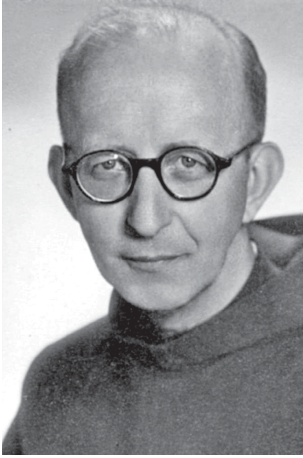
Међу многобројним католичким писцима хагиографског усмерења највише су о Степинцу писали фрањевац Алекса Бенигар и професор КБФ-а у Загребу Јурај Батеља. Бенигар је у књизи *Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal* величао Степинца од његових најмлађих дана до смрти, поставивши образац хагиографског писања о Степинцу. Већ у предговору своје књиге, Бенигар тврди да хрватски народ сматра Степинца „својим духовним пастиром, Божјим човјеком, свецем и узорним родољубом, који се пун несаломиве вјере и жарке љубави жртвoваo за духовно и временито добро свог народа... Степинац је постао камен путоказ, град на гори, свјетионик из којегa просијева неугасиво и сигурно свијетло свим људима, без разлике народности, који за свој животни пут узимају непромјенљива разумска и вјерска начела. Он

³⁴ *Истио*, 21–22.

³⁵ *Истио*, 43.

³⁶ *Истио*, 101.

Најпознатији Степинчеви хагиографи: Алекса Бенигар и Јурај Батеља

својим великим ликом прелази границе и славу једне народности, јер га је његово неустрашиво свједочанство, које је запечатио својим мучеништвом и смрћу, учинило свеопћим узором и изгледом. Но, уза све то Степинац остаје путоказ, узор и снага у првом реду народу из којег је никао, Хрватском Народу, којег је љубио до краја.³⁷ За илустрацију Бенигаровог виђења Степинчевог понашања за време постојања НДХ, довољно је навести само неколико наслова и поднаслова из VI дела његове књиге: „Помоћник потлачених избјеглица”, „Заштитник политички угрожених особа: (а) – заштитник хрватских православаца; б) заговорник хрватских Жидова; ц) гостопримац прогнаних словенских свећеника и редовника”, „Љубав – начело дјеловања” итд.

Јурај Батеља, професор КБФ-а у Загребу, каноник Првостолног каптола загребачког и „промицатељ поступка за проглашење светим кардинала Алојзија Степинца” објавио је убедљиво највише књига, чланака, интервјуа и других текстова о надбискупу Степинцу. Од 15-ак књига посвећених надбискупу Степинцу, овде се помиње само неколико најзначајнијих: *Živjeti iz vjere: duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca* (1990); *Sluga Božji Alojzije Stepinac: spomen zbirka iz ostavštine Sluge Božjega Alojzija Stepinca* (1995); *Alojzije Stepinac: Propovijedi, govori, poruke (1934-1940)* (2000);

Svjetlo na putu života: duhovni životopis blaženoga Alojzija kardinala Stepinca, nadbiskupa Stepinca, mučenika (2007); *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi. Životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata, 1-3* (2010); *Rivelijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, (2015); *Komunistički progon i mučeništvo blaženog Alojzija Stepinca* (2017); *Bl. Alojzije Stepinac – spašavanje Židova i Srba u II. Svjetskom ratu* (2019).

³⁷ Benigar Aleksa, *Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal*, ZIRAL, Rim 1974, 9–10.

Будући да по Батељи не може бити никакве сумње у светачки лик надбискупа Степинца, овде се наводи само један његов осврт на нека реаговања из Србије поводом најаве Свете Столице из 2014. да ускоро треба да уследи и Степинчева званична канонизација:

„Но док је вијест о проглашењу светим бл. Степинца у готово читавом свијету изазвала радост, у круговима који се не могу помирити с постојањем самосталне хрватске државе и с дјеловањем Католичке цркве у њој, настала је бесомучна кампања, хајка на бл. Степинца, Свету Столицу и Католичку цркву. Врхунац те хајке била су писма, молбе предсједника Србије Томислава Николића и патријарха Српске православне цркве... Иринеја папи Фрањи, да се заустави поступак канонизације блаженог Алојзија Степинца... Ове интервенције и тренутно или трајно противљење проглашењу светим бл. Степинца потврђују да напади на његов свети лик и дјело у протухрватским и протукатоличким круговима нису ништа мање агресивни ни политички погубни но што су били за његова живота. Како је био видовит Кљаковић кад је почетком српња 1953. устврдио да они своје нападе на Кардинала граде 'на неистини, на полуистини, на извртању чињеница, на фалсификату документа, на искривљивању хрватске повијести и на монтирању разних фотографија или фотографија приказаних тенденциозно, у другом значењу.'³⁸ Савршен бизантинско-комунистички систем лажи или политички реализам. Штовише, **говорећи о мржњи Срба према надбискупу Степинцу**, јер су палили свијеће на Лењинову и Стаљинову гробу, а нису је хтјели запалити на Степинчеву гробу, Кљаковић тврди да је то из њихове мржње, која је многострука и неизљечива болест. Ево дословце његових ријечи: 'Они су мрзили Степинца троструком мржњом: као православци – католика, као источњаци – западњака, мрзили као Срби – Хрвата.'³⁹

О најспорнијем периоду Степинчевог живота и деловања, Батеља тврди следеће: „Признавао је државу НДХ, али је у сваком тренутку, кад је власт одлучила донијети или је проводила законе који су противни моралу или еванђеоским истинама, он смјело осуђивао њезине поступке и одредбе.”⁴⁰ Уз то, Батеља додаје да је надбискуп Степинац

³⁸ Batelja J. *Rivelijeva zavjera laži*, Zagreb, 2015, str. 22–23.

³⁹ Овде Батеља мисли на Јозу Кљаковића (1889–1969), хрватског сликара, писца, илустратора и карикатуриста. Batelja J. *Rivelijeva zavjera laži*, Zagreb 2015, 22–23.

⁴⁰ Batelja J. *Blaženi Alojzije Stepinac. Svjedok Evanđelja ljubavi prema dokumentima i svjedočanstvima prije za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata*, I-III, Zagreb 2010 (у даљем тексту: BAS/I-3), 130/1.

показао одлучност и храброст у пружању помоћи угроженом становништву за време Другог светског рата, одн. да је „имао смионости и душевне јакости, да отворено и снажно брани права сваког човјека, приправан и на најтеже посљедице, на логор и смрт.”

Слично Кухарићу, Бозанићу, Бенигару и Батељи, пишу и говоре и остали многобројни представници хагиографског жанра у Хрватској, па нема потребе да се они посебно помињу и цитирају. Довољно је само напоменути да су аутори књига и других текстова о Степинцу који нападају том жанру најбројнији и најгласнији у данашњој Хрватској.

И док се за хагиографе подразумева, само по себи, да ће величати надбискупа Степинца и да ће се свим својим силама трудити да се пројекат Степинчеве канонизације што пре успешно заврши, у Хрватској се веома слично понаша и већина световних новинара, публициста, историчара и политичара.

У листовима и часописима Републике Хрватске објављено је у последњих неколико година на стотине текстова у којима се Степинац брани од оптужби било које врсте и с било које стране и велича као велики хрватски родољуб и хуманиста. У многим од тих текстова се сви они који изражавају сумњу у Степинчеву светост оштро нападају као непријатељи не само Алојзија Степинца, него и РКЦ у Хрватској, па и хрватске државе – слично ономе што је већ цитирано код Ј. Батеље. На њиховом удару су пре свега патријарси СПЦ Иринеј и Порфирије, затим српски политичари (Т. Николић, А. Вучић, А. Вулин), а онда и сви српски историчари и публицисти који су писали о Степинцу (В. Дедијер, М. Булајић, Љ. Димић, Н. Жутић, С. Симић, Б. Станојевић и др.). Посебно су на удару малобројни историчари и публицисти из Хрватске који имају смелости да јавно доводе у питање Степинчеву светост и оправданост његове канонизације – Х. Класић, Т. Јаковина, И. Голдштајн, Д. Пилсел, Ј. Павичић, С. Шнајдер. За неке од њих се тражи избацавање са државних универзитета и других државних установа, а некима се прети и смрћу.⁴¹

.....
⁴¹ Ево само неколико наслова из електронских медија у Републици Хрватској: „Срби се усуђују дирати нашег свеца Степинца” („Narodni list”, 13. 7. 2014); „Застрашујући Срби: Буне се против канонизације Степинца, а они светим прогласили кољача, вођу четничке ’црне тројке’” (*Dnevno.hr*, 4. 7. 2014); „Како је канонизација Степинца оживјела великосрпску идеологију” (*Direktno.hr*, 16. 1. 2016); „Пуповац и Класић ’сиктали’ против Степинца” (*Dnevno.hr*, 14. 7. 2017); „Класић поновно против Степинца” (*Direktno.hr*, 13. 7. 2016); „Патријарх опет о надбискупу Степинцу” („Fenix magazin”, 3. 5. 2021). Драго Пилсел је почетком 2016, после вишеструких претњи смрћу од стране екстремних хрватских клеронационалиста био приморан да објави колумну под насловом: „Ако будем нападнут или ликвидирам, крив је Бозанић”, *Autograf*, 1. 2. 2016.

Међу бројним хрватским новинарима који неодмерено величају надбискупа Степинца најгласнији и најагресивнији је Дарко Павичић, колумниста загребачког „Večernjeg lista”, кога публициста Драго Пилсел назива комесаром тог листа за верска питања и адвокатом Алојзија Степинца. Иако је почетком 2011. од стране Загребачке надбискупије јавно оптуживан да шири лажи и клевете против кардинала Бозанића и те надбискупије, Дарко Павичић се од 2014. претвара у једног од најжешћих бранилаца лика и дела надбискупа Степинца. У својим колумнама и интервјуима, он се не либи да вређа патријархе СПЦ Иринеја и Порфирија, па чак и цариградског патријарха Вартоломеја и београдског надбискупа Хочевара. Завршетак рада Мешовите комисије РКЦ и СПЦ о канонизацији А. Степинца он је оценио као велики пораз српске дипломатије и СПЦ. Учествујући у емисији ХРТ-а под називом „Отворено”, у разговору о резултатима рада те комисије, 13. јула 2017. он је изјавио следеће: „У Хрватској се страховало када је Папа основао Комисију да би могли затамнити лик Алојзија Степинца. Ударити на Степинца заправо би био велики ударац за Католичку цркву у Хрватској. То би био један страховити национални губитак. Ово лијепо упакирано саопћење из Ватикана говори о аутоголу србијанске дипломатије и СПЦ-а. Ово је њихов велики пораз... Нису подастирани документи који би дали ново свијетло. Страховало се да ће се показати неки нови документи који ће указати супротно. Степинац није само особа, тада је био. Ради се о Цркви. Да се наштетило њему, да се у овом случају донјело нешто што би бацило љагу на њега то би било уништење хрватске Степинчеве цркве. Међутим, то се није догодило. Ово приопћење је аутогол Српске православне цркве.”⁴²

Међу савременим хрватским историчарима који бране и величају Степинца у складу са ставовима званичне РКЦ, најчешће се појављују Јуре Кришто, Мирослав Акмаца и Марио Јареб.

У својим књигама *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.* (1998. и 1999.) и *Sukob simbola*, (2001), као и у бројним чланцима и интервјуима, Кришто по сваку цену настоји да оправда и улепша држање надбискупа Степинца и хрватског огранка РКЦ за време НДХ.⁴³ У

⁴² *NI hrv*, 14. 7. 2017; „Pupovac je drhtaо od bijesa zbog Stepinca, Sterešine i Darka Pavičićа”, (Maxportal.hr/vijesti/pupovac-je-drhtaо-od-bijesa-zbog-stepinca-staresine-i-darka-pavicica), 13. 7. 2017.

⁴³ Пре свог уласка у свет науке, Кришто је био доминикански редовник и свештеник РКЦ. Он је, иначе, био члан католичко-хрватског дела Мешовите комисије РКЦ и СПЦ која је расправљала о држању надбискупа Степинца према Србима, по одлуци папе Фрање.

закључку *Sukoba simbola* он о односима РКЦ и усташке државе пише следеће: „Недвојбено је да је католичка висока хијерархија, а још више нижи клер желио успоставу суверене хрватске државе кад и ако се створе прилике за то. Премда се та прилика пружила у ратним околностима те уз помоћ сила чијој се идеологији Црква противила, **опћенито се може рећи да се Црква придружила народу у радости кад је 10. травња 1941. била проглашена успостава хрватске државе.** Хијерархија је по снази своје службе не само сурађивала с државним властима, него је жељела да Св. Столица призна младу државу. // **Но црквено-државни односи убрзо су се промијенили.** Како је нова држава прихваћала расну политику нацистичког савезника и почела доносити расистичке законе, а потом наставила и с прогонима, те конфинацијом у логорима Жидова, Цигана, Срба и Хрвата друкчијих политичких увјерења, **црквена је хијерархија показала своје неслагање с таквом праксом.** Јачина тог неслагања повећавала се с протоком времена, да би достигла ступањ кад су поједина владина тијела размишљала чак о физичкој ликвидацији најгласнијега хрватског црквеног прелата, надбискупа Степинца...”⁴⁴ По Кришту, Степинчев лик у време Другог светског рата „**стрши као хридица, чврста и постојана у налетима олујнога валовља**”, па му он не замера ни због честих сусрета са Павелићем и његовим министрима, ни због проушашког писања његове штампе, ни због прећуткивања геноцида над Србима, ни због учешћа РКЦ у насилном покатоличавању Срба, као ни због упорне одбране НДХ све до њених последњих дана. Кришто, уз то, потпуно необјективно оправдава масовне покоље Срба у НДХ наводном српском побуном против НДХ и злочинима Срба против Хрвата који су, наводно, претходили усташким зверствима.⁴⁵ Геноцид над Србима назива само прогоном и помиње га тек после „прогона” Јевреја и Цигана (тј. Рома), иако су усташе убиле неколико пута више Срба него Јевреја и Рома заједно. А у Степинчевом односу „према Жидовима (и осталима прогоњенима)” истиче следеће три компоненте: „**његов пророчки глас против неправедних и нељудских закона и идеологија; његово скровито и јавно заузимање за појединце и скупине; коначно његово заузимање које иде и до материјалног жртвовања за добробит прогоњених и слабих**”.⁴⁶

И Криштов млађи колега Мирослав Акмаца, који се бави хрватском историјом и црквено-државним односима после Другог светског рата,

⁴⁴ Krišto Jure: *Sukob simbola*, 415.

⁴⁵ *Исцо*, 118–133.

⁴⁶ „Katolička crkva i Židovi u vrijeme NDH”, u zborniku radova *Antisemitizam, Holokaust i antifaziizam*, Židovska općina Zagreb, Zagreb 1996, 139–147.

пише о Степинцу на сличан начин. „Степинац је волео НДХ као државу, а њен режим упозоравао и осуђивао у оним случајевима када је радио нечовјечно тј. некршћански... никада није изјавио ни једну похвалну ријеч о поглавнику Анти Павелићу и његовој влади, а јавно је просвједовао против њихове некршћанске политике, спашавао прогоњене Жидове, Србе и остале, унаточ могућим кобним посљедицама по свој живот... Тврдње о Степинчевим похвалама режиму и судјеловању у стварању атмосфере нетолеранције у НДХ апсолутно су нетачне и произвољне... Врхунац његова отвореног противљења Павелићевој политици била је протурасистичка проповијед ... 25. листопада 1942...”⁴⁷ Поводом Степинчеве проповеди против расизма од 31. октобра 1943, Акмаца тврди да „јасније осуде усташког режима и њемачких окупатора у јеку рата и пред очима њихова репресивна апарата тешко је могуће замислити, нити је било виђено од било којег високог црквеног прелата било које вјере у било којој држави под њемачком окупацијом”.⁴⁸ По Акмаци, „Степинчеви ставови о православљу... ни по чему не одударују од стољетног супарништва између католичанства и православља ... О некој љубави међу њима... тешко је уопће говорити, па се то не може очекивати ни од Степинца... Степинац и РКЦ били су против насилног покатоличавања Срба и покушавали да одуговлаче са поступком... Не постоји ниједна изјава којом би Степинац позивао било кога на пријелаз или потицао свећенство да то чини, него их подсјећа на поштивање строгих канонских прописа код таквих случајева...”⁴⁹

Научни саветник у Хрватском институту за повијест Марио Јареб, који је заједно са Криштом био експертски члан хрватско-католичког дела Мешовите комисије РКЦ и СПЦ за дијалог о Степинцу, тврди једноставно да нема никаквих контроверзи око Степинца, одн. да нема ниједног документа који би бацио негативно светло на његово држање у току Другог светског рата. „У Србији се”, по њему „само рециклирају стари документи”, тј. понављају, у правом гебелсовском маниру, „комунистичке кривитворине о Степинцу”.⁵⁰

Степинца величају и сматрају свецем и публицисти са крајње хрватске деснице, али са нешто другачијом аргументацијом од свих до сада

⁴⁷ В. чланак: „Alojzije Stepinac i Srpska pravoslavna crkva”, u zborniku radova *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj – u kontekstu Drugoga svjetskoga rata i poraća*, Zagreb 2016, 239–245.

⁴⁸ *Истѿо.*

⁴⁹ *Истѿо.*

⁵⁰ „Video Mario Jareb: Ponavljanje komunističkih krivotvorina o Stepincu dokaz da ne postoje dokumenti koji svjedoče protiv njega”, Podkast Bitno.net-a, 9. 2. 2021.

поменутих глорификатора Степинчевог дела и лика. Међу тим ауторима, највећу пажњу заслужују Иван Габелица (1939-2022) и Томислав Јоњић. Први је због својих националистичких и проуштакских ставова и деловања био дугогодишњи политички затвореник у ФНРЈ/СФРЈ. Године 1992. обновио је Чисту странку права. За разлику од Бенигара, Батеље, Кришта и већине других Степинчевих глорификатора, Габелица у својој књизи *Blaženi Alojzije Stepinac i Hrvatska država* (2007) тврди да Степинац није само са великим одушевљењем дочекао оснивање НДХ, него се „активно заузимао за њезино учвршћење и опстанак... за цијело вријеме” њеног постојања, јер је то сматрао за „моралну дужност којој се никада није изневјерио”. Габелица тврди да је Степинац још за време КЈ „у Усташком покрету видео једину политичку снагу, која је спремна супротставити се великосрпству, болшевизму и масонерији и заштитити положај Католичке цркве и духовне вриједности хрватског народа.” Одбацивши, као потпуно неосноване, Криштове тврдње о великом сукобу Степинца са усташким режимом и са Павелићем лично и о наводним претњама Степинчевом животу, Габелица пише да је међу њима долазило повремено до неспоразума, „али се ти неспоразуми никада нису претворили у непријатељство. Хрватске државне власти цијениле су улогу Католичке цркве и надбискупа Степинца у животу хрватског народа и на разне начине су их помагале у раду. Никада Степинцу нису нанијеле нити су каниле нанијети никакво зло. За то нису ни имале никаква разлога. Надбискуп је знао с каквим се тешкоћама те власти сусрећу да би спасиле државу, па их је бранио од свих клевета и лажи, које су се о њима шириле у Хрватској и иноземству... Када је требало спашавати хрватске државне и националне пробитке... Павелић и Степинац нашли су се заједно. Зато се може рећи да су односи надбискупа Степинца и хрватских државних власти били коректни.”⁵¹

Пишући о животу и политичком деловању Ивана Габелице и о његовој књизи о Степинцу, његов саборац и истомишљеник Томислав Јоњић каже на једном месту да је Степинац важан Хрватима „не само по томе што хоће или неће бити проглашен светим... него... и по томе што се је као загребачки надбискуп, хрватски метрополита и човјек којег хрватски католици с разлогом сматрају светим, заузео за право хрватског народа на властиту државу, творевину код чијег се настанка јест... показала рука Божја на дјелу, али која је несавршена већ самим тиме што је дјело и људских руку.” Јоњић цитира познату Степинчеву

⁵¹ Сви наводи су преузети из текста Габеличине књиге објављене на порталу „Стина хрватских прадидова”, без ознаке страница. (<https:shp.bizhat.com>)

изјаву: „Хрватски се је народ плебисцитарно изјаснио за хрватску државу, и ја бих био ништарија да нисам осјетио било свог народа који је био роб у бившој Југославији!”, па у вези са њом закључује следеће: „Ништа мање се од Степинца није смјело очекивати, ништа више од тог није ни требало тражити.”⁵²

За разлику од огромног броја аутора који крајње некритички и врло агресивно величају Степинца, неколико храбрих хрватских публициста пише потпуно другачије о њему. Међу њима се најчешће оглашава Драго Пилсел, власник загребачког портала *Autograf*, иначе човек изузетно занимљиве биографије (син усташког емигранта из Павелићевог обезбеђења, лични познаник папе Фрање и патријарха Порфирија, теолог, хуманиста и борац за истину). У својим текстовима он оштро критикује РКЦ у Републици Хрватској и кардинала Бозанића због некритичког величања надбискупа Степинца и његовог наметања за „неупитан узор и модел живота”. Иако тврди да Степинац није био радикални хрватски националиста и анти-Југословен све до познате конкордатске кризе (1937), Пилсел га сматра суодговорним за распиривање мржње Хрвата према Србима и Јеврејима у КЈ и за радикализацију хрватских лаика у оквирима Католичке акције. Посебно му замера еуфорично поздрављање усташке НДХ, „без обзира на расиситички карактер њених темеља” и толерисање геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима. „**Степинац није био класични колаборант усташа, штовоше, знао им се супротставити, али је радио, ријечима покојног патријарха Иринеја, што Порфирије само потврђује, стравичне компромисе, каквих је најжалост било много у односима Степинца и његовог клера с НДХ...**”⁵³ За Степинца још тврди да није био ни светац ни злочинац, већ „особа с великим дилемама и осцилацијама”, одн. „особа инсуфицијентне (недовољне – нап. П. И.) политичке интелигенције” и „компромисер”. Пребацује му и да није имао екуменски хоризонт, одн. да је био „изузетно негативно расположен према Србима и православнима”, да је прекасно и недовољно реаговао на усташке злочине, да је био „супутник фашизма” и усташке страховладе итд.

Осврћући се на проблеме које имају и он и његови малобројни истомишљеници због свог критичког односа према Степинчевом лику делу, он у колумни под насловом „Степинцем до боље прошлости”, пише следеће:

.....

⁵² „Прилози за политички животопис Ивана Габелице (1939–2022)”, *Politički zatvorenik*, br. 290/22, 49.

⁵³ *Nacional*, 28. 3. 2021.

Степинчеви критичари –
публицисти Драго Пилсел
и Слободан Шнајдер

„И ето, ствари стоје тако да ако не мислиш менталитетом ’добрих Хрвата’, шаљу ти пријетње смрћу или те у новинама проглашавају агентом КОС-а и главним логистичарем србијанске владе, па ћу си ипак узети за право да поновим Шнајдерову констатацију да има и нас Хрвата који мислимо да је Алојзије Степинац помогао успостави најмрачније државне творевине икад настале на овом тлу, да се сасвим недовољно успротивио злоделима те исте државне власти, те да се не може нити смије наметнути (Бозанићев) став да би баш он био нека хрватска вертикала у злу времену.⁵⁴ // Па макар остао сам самцит (а нећу; нисмо сви Бозанићеви министранти), Алојзије Степинац, кажимо то најотвореније што се може, већину тих зала одшутио је да би нешто јасније проговорио тек 31. листопада 1943., када је и задњој будали у Загребу било јасно... да је ствар са усташама и њемачким патронима једна пропала авантура.”⁵⁵

Слично Пилселу и Шнајдеру пише на једном месту и сплитски књижевник, сценариста, филмски критичар и новинар Јурица Павичић.

У колумни под насловом „Колико је заправо свет био Алојзије Степинац?”, он најпре констатује да „Црква у Хрватској има према људима с ушатим у становиту слабост” и да хрватски медији губе сваки замјетак критичности „кад је у питању наш блаженик Алојзије... мученик комунизма с његових 119 улица”. Затим наставља: „Алојзије Степинац је ... у свом замршеном животу био свашта: и солунац и носитељ карађорђевићевског ордена, и брат погинулог антифашисте и спаситељ појединих Жидова. У становитој мјери био је и критичар неких аспеката НДХ ... жртва комунистичких политичких процеса ... ендехазиски војни (а то значи и усташки) викар. Но крај свих његових добрих дјела и лоших дјела, грозних просудби и (ријетких) бољих просудби, постоји нешто што темељно дискредитира Степинаца. Степинац је, наиме, мислио да је

.....
⁵⁴ Пилсел овде мисли на Слободана Шнајдера, познатог хрватског драмског писца, редитеља, теоретичара и публицисту.

⁵⁵ *Autograf*, 29. 6. 2015.

проблем фашизма само хуманитарни проблем. Он је мислио да би Павелић и Мусолини били сасвим добри и сасвим океј, кад не би ... ето људе одводили у логор, и још их одводили тако неконформно и неприлично у вагонима без клупа, а да се нису спакирали и на миру покупили ствари. Кад те 'потанкости' не би било, био би заправо фашизам сасвим ОК: чврста рука, патријархални вођа, ђудоредна строгаћа, државна вјера, једна нација, без ђавољих синдиката, комуниста, либерала, секулариста и модернизатора. // И ту долазимо до темељног проблема... Велики дио Католичке цркве у Хрватској – наиме – не може се одрећи Алојзија Степинца само зато што на државу и друштво има исти поглед као и он ... Политички идеал једног дијела домаће цркве и даље је фашизам без логора, нипошто Хитлеров, боље Франков, још боље Салазаров. А зато што је тому тако, они према Алојзију Степинцу не могу ни створити разборити одмак. // И то је проблем. Но то ни упола није проблем колико је проблем што се у Хрватској о томе не може више ни говорити, јер се један нес(п)ретни, политички кратковиди и оскудно интелегентан човјек, човјек далеко испод формата сложене епохе у којој је живео, претвара у недодирљиви фетиш.⁵⁶

Уз поменуте хрватске публицисте критички о Степинцу у Хрватској пише и неколико познатих историчара – Хрвоје Класић, Твртко Јаковина и Наташа Матаушић. Највише се од њих у том погледу експонирао Х. Класић, посебно после објављивања неких „проблематичних делова” из два писма надбискупа Степинца папи Пију XII из 1941. крајем марта 2021. О најконтроверзнијем питању из Степинчеве биографије Класић је у интервјуу за емисију „Мост” Радија „Слободна Европа”, од 13. 12. 2015. рекао следеће: „Однос надбискупа Степинца према НДХ био је врло сложен, каква је била и његова личност. Он свакако варира током година ... Он је прихватио НДХ као државу хрватског народа, он је био националист ... горљиви католик ... велики антикомунист и те су одреднице великим дијелом увјетовале његов однос према успостави НДХ. // Тај однос није увијек био благонаклон ... било је ту и критичких тонова, али... те критике нису биле довољно оштре и гласне као што су биле оне које је 1945. упутио новим комунистичким властима ... Ја мислим да је Степинац био комплексна личност која није знала у потпуности одговорити на изазове времена.” У интервјуу у београдској *Полицији* од 30. марта 2021. Класић је изјавио да Степинац није био ратни злочинац нити је подржавао злочине, 'али начин на

⁵⁶ *Jutarnji list*, 27. 6. 2015.

који је реаговао, или тачније није реаговао на оно што се дешавало у НДХ је нешто о чему треба расправљати'. Томе је додао да је Степинац „био оштро против СПЦ (чије је вјернике називао шизматичима)”, да је подржавао етничко чишћење, да су му католици били увек битнији од других становника НДХ итд. (И Класић је због ових релативно благих критика на рачун надбискупа Степинца био подвргнут тешким нападима хрватских националиста и клеронационалиста, међу којима су и многе његове колеге историчари. Јуре Кришто га, рецимо, оптужује да је сензационалиста, да „једноставно измишља, конфабулира” (тј. трабуња) и да је „трениран у југославенско-комунистичкој историографији која полази од разумијевања службене, диригиране интерпретације прошлости и особа и догађаја у њој.”⁵⁷

Изгледа да су текстови и изјаве поменутих световних хрватских интелектуалаца критички настројених према Степинцу и његовом делу довели до тога да се и у редовима католичких историчара коначно појаве ретки појединци који се усуђују да критички проговоре о њему. Млади језуитски историчар Томислав Вујева одбранио је 2009. докторску дисертацију на Католичко-теолошком факултету Бечког универзитета под насловом *Suradnja ili ograničena lojalnost? Povjesničarska rasprava o nadbiskupu zagrebačkom Alojziju Stepincu i katoličkom svećenstvu u NDH (1941-1945)*. Ослањајући се на истраживања током припреме те дисертације, Вујева је 4. маја 2013. објавио колумну на порталу *Dnevno.hr*, под насловом: „Алојзије Степинац између југословенства и хрватског национализма”. Најављујући своју намеру да о Степинцу не пише ни апологетско-хагиографски ни клеветнички („као југославенска хиториографија”), Вујева је врло објективно анализирао политичку ситуацију у КЈ у годинама пред почетак Другог светског рата и понашање надбискупа Степинца у том времену, показујући разумевање за његову политичку преоријентацију од југословенства ка хрватском национализму и сарадњи са Усташким покретом. Слично разумевање показао је и према Степинчевом све јачем антисрпству и антиправослављу, затим према његовом постепеном хлађењу према ХСС-у и њеном вођи, В. Мачеку, и, на крају, према „општенародној еуфорији” која је захватила клер РКЦ и самог Степинца после проглашења НДХ. Упркос томе, Вујева, констатује да је Степинац између 10. и 18. априла 1941. прекршио заклетву дату Карађорђевићима, па поставља неколико врло значајних питања:

.....

⁵⁷ В. „Кришто: Класић документе не чита пажљиво, а 'злочинце' просуђује по унутарњој матрици”, *Bitno.net*, 26. 3. 2021.

„Да ли је еуфорија била главни кривац, да Степинац једноставно није имао снаге том приликом (тј. приликом првог пријема епископата РКЦ код поглавника Павелића – нап. П. И.) упутити и ријечи критике на рачун усташког режима, одн. да ли је у том тренутку уопће нетко од бискупа поставио себи питање, зашто је баш усташки поглавник Павелић ... добио ту част да прогласи и управља НДХ? Је ли за бискупе била важнија чињеница да је држава установљена, од оне тко ју је успоставио? Зашто се католичко црквено водство у 'Првој Југославији' није понашало према 'хрватским националистима', као што су се њемачки и аустријски бискупи понијели према нацизму" ... (забрањивши свом свештенству сваки додир са нацистима)? „Који су разлози били кључни, да су Степинчеви протести према усташком режиму били обзирни и опрезни, а према комунизму одлучни и оштри? И на концу, зашто је црквена страна, напосе надбискуп Степинац упозоравала на опасност од комунизма и осуђивала га, позивајући се на Енциклику Пија XI 'Divini Redemptoris', док се олако прелазило преко Енциклике 'Mit brennender Sorge', у којој се осуђује националсоцијализам, али и њему сродне идеје?"

Много директнији и оштрији је Петар Јелеч, професор историје на фрањевачком Филозофско-теолошком факултету у Сарајеву. Он је, у једном интервјуу рекао следеће: „О Степинцу и о његову дјеловању тј. једном рата треба говорити тријезно и аргументирано, не портретирајући га онаквим какав није био. Црква у Хрвата жели преко Степинца опрати своју савјест и заташкати одговорност и пасивност многих црквених структура за вријеме Другога свјетског рата. У цркви је за рата склопљено превише компромиса с усташким властодршцима, што је проузрочило издају кршћанских и људских принципа. Недопустиво је било објављивање протужидовских чланака у католичком тиску у вријеме нејжешћих прогона жидовског народа, недопустиво је било писање преобиља панегирика Павелићу и усташкој борби 'за нашу ствар', недопустиво је било шутјети пред читим гажењем људских и божанских права у законској сфери НДХ, недопустиво је било судјеловати у усташком плану 'прекрштавања' православаца."⁵⁸

Ако се изузме поменути зборник радова из 2015. (*Stepinac i Srbi u Hrvatskoj...*) и неки крајње једностранни и необјективни радови Ј. Батеље, Ј. Кришта и Ј. Коларића, видљиво је да је огромна већина католичких аутора редовно „заобилазила” осетљиву тему Степинчевог односа према

⁵⁸ <http://www.gordogan.com.hr/gordogan/wp-content/uploads/2015/02/2011-Gordogan-23-26-014-037-Jelecl.pdf>.

Србима и православљу, као и према другим не-Хрватима и некатолицима. Та примедба је јако важна због чињенице да је Степинац највећи и најзначајнији део свог живота деловао у држави у којој су упоредо живели и сусретали се припадници три велике светске религије – хришћанства, ислама и јудаизма; у држави у којој су живели припадници све три велике гране хришћанства – римокатоличке, православне и протестантске, који су, уз то, припадали двома поприлично различитим цивилизацијама и културама – римокатоличко/протестантско/западноевропској и православно/византијској и источној. Да ствар буде занимљивија, међу становницима те државе (Југославије) било је и оних који нису били религиозни, затим житеља преко 20 различитих нација и, на крају, припадника и европских и ваневропских раса људи. Овако хетерогена демографска структура чинила је југословенску државу много сложенијом од већине других европских држава. Због тога се многа ранија и данашња догађања и односи на том простору не могу успешно разумети ако се те чињенице не узимају у обзир.

У складу са наведеном констатацијом, може се слободно рећи да се без узимања у обзир тих чињеница не могу разумети не само шири међуверски, међунационални и међурасни односи у Југославији, него ни деловање било које значајније политичке снаге и историјске личности на њеном тлу од 1918. до краја XX века. То, *mutatis mutandis*, важи и за личност и дело Алојзија Степинца, који је живео у првих шест деценија тог века, а био загребачки надбискуп од 1937. до 1960. године. Будући да је, уз то, био и први човек једне од највећих и најзначајнијих цркава у Југославији нема никакве сумње да је веома важно осветлити његов однос према припадницима различитих религија, верских заједница, нација и раса. Да је то тачно, потврђују, између осталог, и врло жучне расправе о његовој канонизацији које се већ деценијама воде између Срба и Хрвата, одн. између теолога и верника СПЦ, с једне стране, и РКЦ, са друге. Због тога ће, као и због чињенице да Степинчеви браниоци врло нерадо и врло једнострано говоре о његовом односу према Србима и православљу, на страницама ове књиге бити учињен покушај да се што детаљније и свестраније осветли то осетљиво и значајно питање.

Истине ради, треба приметити да се у неким Кухарићевим и Бозанићевим изјавама о надбискупу Степинцу могу наћи и елементи који се индиректно односе на ову проблематику. Тако је, рецимо, кардинал Кухарић на једном месту изјавио да се надбискуп Степинац увек заузимао „за човјека, за људско достојанство без обзира на идеологије,

расе и класе”.⁵⁹ На другом месту је рекао да је његов познати претходник „био приправан умријети за човјека”, при чему „није правио разлике, није дијелио људе нити по народности, нити по расној припадности, нити по идеолошкој оприједељености”.⁶⁰ Говорећи о његовој великој љубави према хрватском народу, Кухарић је тврдио да „ту љубав он није ускраћивао ниједном другом народу”⁶¹ и да „оно што је желио хрватском народу, желио је и сваком другом народу”.⁶²

Кад су у питању изјаве кардинала Бозанића, треба најпре поменути ону да је надбискуп Степинац био „човјек еуропске културе”, који је „растао на сусретишту језика и баштина народа којима је приступао у радости кршћанства” и „уписао богатство других, не одричући се своје кршћанске укоријењености”.⁶³ На другом месту Бозанић је устврдио да је „у ријечима и дјелима блаженога Алојзија... пуно примјера његова залагања за... вриједности које препознају и људи који нису кршћани, нити су вјерници”.⁶⁴ На трећем месту је изјавио да је Степинца карактерисала „херојска чистоћа од сваке мржње и непријатељства”.⁶⁵

И после навођења ових изјава кардинала Кухарића и Бозанића уочљиво је да ни у њима нема јасних и директних тврдњи о односу надбискупа Степинца према исламу и јудаизму, с једне стране, као ни према православљу и протестантизму, с друге, а поготову не према СПЦ или некој другој верској заједници, с треће. Недостају и налази о његовим ставовима и односу према атеистима, либералима, масонима и сл. А то потврђује горе изречену констатацију да је у изјавама и радовима Степинчевих наследника и следбеника уочљив недостатак ставова и закључака о његовом односу према свим наведеним појавама и њиховим релацијама. Будући да истраживања на те теме и закључака у вези са њом има зачуђујуће мало и у заиста обимној историографској и хагиографској литератури о надбискупу Степинцу, јасно је да то не може да буде случајно и да заслужује крајње озбиљну анализу и критику.⁶⁶

На потребу те анализе упућују, наизглед парадоксално, и ставови обојице поменутих наследника надбискупа Степинца, иако су је они

⁵⁹ Kuharić Franjo: *Poruke sa Stepinčeva groba*, „Glas Koncila”, Zagreb, 1995, 27.

⁶⁰ *Исѿо*, 43.

⁶¹ *Исѿо*, 101.

⁶² *Исѿо*, 148.

⁶³ 15. 8. 2008, у Марији Бистрици.

⁶⁴ 3. 10. 2016.

⁶⁵ 4. 11. 2015, на ВКФ-у и сл.

⁶⁶ Изузетак су чланак Јураја Коларића „Alojzije Stepinac i pravoslavlje”, објављен у часопису *Croatica christiana periodica*, из 1998. и неки делови књиге Ј. Батеље *Riveli-jeva zavjera laži* из 2015.

сами до сада упорно избегавали. Кардинал Кухарић се у неколико наврата ватрено залагао за то да се у оцењивање Степинчеве личности и дела укључи наука, односно да се оно у потпуности препусти суду историје и науке. У својој проповеди од 10. фебруара 1973, он је, између осталог, рекао и следеће:

„Надбискуп Степинац припада повијести и она ће о њему донијети, такођер, свој суд. Кад говоримо о суду повијести, онда обично под тим судом разумијевамо **објективно, мирно, непристрано, и поштено откривање чињеница и вагање њихових садржаја и вриједности**; под судом повијести разумијевамо **просуђивање особа, њихових дјела и повијесних увјета њихова живота, али просуђивање без страсти**. Суд повијести тражи истину и занима га само истина ... Стога с правом очекујемо од свих који студирају повијест и доносе повијесне судове да се особа кардинала Степинца и његов живот третирају **знанствено, тј. мирно и поштено**. На такав суд има право сваки човјек, свака људска заједница, свака повијесна чињеница. То је захтјев универзалног начела истине и праведности и тај се захтјев темељи на објективном достојанству свакога човјека. **Мора нас занимати само истина**, и ми се те истине не бојимо нити се је можемо одрећи.”⁶⁷

Слично је кардинал Кухарић говорио и 10. фебруара 1980: „Повијест ће имати времена, начина и могућности да с пуном објективношћу анализира све догађаје, чињенице, околности и прилике, сву драматично-трагичну напетост раздобља у којем је дјеловао, говорио и трпио надбискуп Алојзије Степинац. Без страха за његову част чекамо тај суд повијести.” Годину дана касније поновио је скоро све наведене мисли, од којих, ипак, треба цитирати следећу: „Под судом повијести схваћамо **знанствени приступ догађајима и особама, који, мимо било какве тенденциозне пропаганде и политичких циљева и обрачуна, тражи само чисту истину за праведну оцјену да се све ствари ставе на своје мјесто...**”⁶⁸

И кардинал Бозанић се у неколико махова залагао за објективан, научно утемељен, приступ животу и делу надбискупа Степинца. Он је, између осталог, пре неколико година, иницирао организовање једног међународног научног скупа, који је и одржан у Загребу, новембра 2015, под насловом *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*. Тек је на том скупу (на коме је учествовало и двоје српских историчара и по један из Велике Британије и из САД) неколико

⁶⁷ Kuharić F., *Poruke sa Stepinčeva groba*, 17–18.

⁶⁸ *Исџо*, 75.

католичких аутора говорило о односу надбискупа Степинца према православљу и СПЦ.⁶⁹

Као што скромни резултати наведеног скупа показују, ни по овим, ни по другим питањима везаним за сагледавање Степинчевих ставова и његовог држања, није лако доћи до потпуно поузданих и дефинитивних закључака. Један од разлога за то је већ поменута недоступност за истраживаче оригиналног *Dnevnik* А. Степинца и неких других важних дневника и докумената о њему, који су у поседу РКЦ. Други разлог су већ деценијама присутне узавреле политичке страсти на српско-православном, хрватско-католичком, јеврејско-јудаистичком и неким другим „фронтовима”, успостављеним око скоро свих питања везаних за деловање надбискупа Степинца. Те страсти су, као што је већ поменуто, изнедриле масу једностраних и неоснованих тврдњи и предрасуда, како са позитивним, тако и са негативним предзнаком, које отежавају долажење до, наизглед, свима потребне и драге, истине.

За разлику од тих отежавајућих околности, данас постоје, ипак, многе врло солидне претпоставке за успешно обављање овог задатка. Прво, постоји неверификована али објављена верзија преписа Степинчевог *Dnevnik*, као и доступна фељтонска верзија тог дневника. Друго, објављени су и многобројни говори, проповеди и писма надбискупа Степинца из тог периода, а и после њега. Треће, постоје бројни извештаји о његовој делатности у некадашњој католичкој и световној штампи. Четврто, објављени су и мемоари и дневнички записи неких савременика и познаника надбискупа Степинца, у којима се налазе одређени подаци о њему. Пето, објављен је велики број обимних биографија надбискупа Степинца из пера католичких аутора који су располагали скоро свом релевантном грађом о њему. На крају, објављени су и многи званични документи југословенских, немачких, италијанских и власти НДХ, с једне стране, као и ватикански документи о Степинцу, с друге. Иако,

⁶⁹ В. зборник радова под насловом: *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagrebačka nadbiskupija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2016.

Иако је на скупу учествовало десет доктора наука, у многим излагањима је било више изношења уверења и опредељења него научно заснованих и лако проверљивих тврдњи, што је, свакако, последица несумњивог политичког значаја ове теме. На другој страни, било је евидентно да се закључци хрватских и српских историчара по овом питању драстично разликују због чега није могло доћи до њиховог усаглашавања и евентуалних заједничких решења за многе дилеме које су постојале и још увек постоје у вези са деловањем надбискупа Степинца. Одржавање овог скупа, међутим, заслужује позитивну оцену, јер се може сматрати релативно солидним почетком озбиљних научних расправа између српских и хрватских историчара бар на ове и њима блиске теме.

нажалост, још увек има необјављених и недоступних записа и других докумената о њему, оно што је објављено и доступно истраживачима је, међутим, довољно да се стекне скоро потпуна слика о питањима која су предмет истраживања на страницама ове књиге, као и о осталим питањима везаним за ту заиста контроверзну личност и њено дело.

С обзиром на све то, нема више оправданих разлога да се научно не истражи и анализира питање држања надбискупа Степинца како према нехрватским нацијама и расама, с једне стране, тако и према нехришћанским религијама и некатоличким гранама хришћанства, односно према некатоличким црквама и верским заједницама, с друге. А несумњиво најважније и најинтересантније питање из тог широког комплекса свакако је питање његовог односа према Србима и према православљу. Данас је заиста могуће навести скоро све релевантне изјаве, говоре и записе надбискупа Степинца на ове теме, као и документе о његовом држању према том комплексу појава и питања. Када се томе додају ставови, сећања и мишљења Степинчевих савременика и познаника, као и званични документи различитих институција, релативно лако се може доћи до закључака око којих би, коначно, могли да се сложе и следбеници надбискупа Степинца и они који о њему имају углавном негативно или сасвим негативно мишљење.

I ГЛАВА

ЖИВОТНИ ПУТ И ЦРКВЕНО-ПОЛИТИЧКИ ПРОФИЛ НАДБИСКУПА СТЕПИНЦА

Пре него што се пређе на приказивање и анализу Степинчевих ставова и понашања према питањима међурелигијских, међуцрквених и међунационалних односа, односно према Србима и православљу, неопходно је да се пружи кратак осврт на његов животни пут, као и на време и прилике у којима је он живео и деловао.

А. Животни пут надбискупа Степинца

Иако је старијим житељима и Хрватске и Србије много тога познато о надбискупу Степинцу, ипак је, на почетку ове књиге, неопходно, бар због млађих популација, кратко подсећање на основне биографске податке о њему, да би се лакше пратили и разумели његови ставови о напред поменутих односима и његово држање према проблемима у тим односима. Први део биографије која следи преузет је скоро у целини из претходних књига аутора ове књиге, а други из поменутог фељтона Љубе Бобана, одн. загребачког листа „Danasa” из 1989. и 1990. године.

Алојзије Степинац, који је на крштењу добио име Виктор, рођен је 8. маја 1898, у селу Брезарићу, у близини Крашића (поред Јастребарског), у добростојећој кући Јосипа и Барбаре Степинац. Био је пето дете из другог брака свог оца, који је, иначе, уз њега, имао још 11-оро деце.

Године 1907. Алојзијева породица се преселила у Крашић, где је он завршио основну школу. Две године касније одлази у Загреб на школовање, са жељом родитеља да се посвети свештеничком позиву. У Загребу је био смештен у надбискупском орфантрофијуму (сиротишту), али је био међу оним његовим питомцима чији су родитељи могли да снесу трошкове смештаја (солвенти). После завршеног шестог разреда горње-

KE DO NADBISKUPSKOG ŠTAPA

DADJUTOR DR. ALOJZIJE STEPINAC KAO DJAK, OM, ORGANIZATOR, SVEĆENIK I ČOVJEKOLJUB

Stara Krašić pod 1916. za rođena dr. Alojzija Stepinca. Na slici se vidi još stara crkva. Pred crkvom čini se opretna zgrada, a do nje stara školska zgrada, u kojoj je dr. Stepinac počeo posao učitelja. Na slici se vidi i stara zgrada, u kojoj je rođen dr. Stepinac, gdje mu tada još nije bilo ni godine brata. U pozadini se vidi planina.

Разгледница Крашића из времена Степинчевог рођења

градске гимназије прелази у надбискупско семениште, да би као будући свештеник, завршио VII и VIII разред у Лицеју.⁷⁰

Маја 1916. напунио је 18 година и био регрутован. Чим је матурирао, крајем јуна исте године, јавио се 96. пуковнији аустро-угарске војске у Карловцу, одакле је упућен у Ријеку, на шестомесечни официрски курс, који је завршио крајем фебруара 1917. После тога послат је на италијански фронт. Учествовао је у биткама код Горице, на Сочи и на Пиави. Јула 1918. био је рањен и заробљен од стране Италијана.

Како је Степинца дуго пратио глас да је био солунски добровољац и борац, треба овде посебно нагласити да он није учествовао у борбама

⁷⁰ Бенигар напомиње да од планираног преласка у семениште није било ништа због тога што је то семениште запосела војска и претворила га у војну болницу, па су клирици гимназијалци становали и даље у орфанотрофијуму. (Benigar A. *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Ziral, Rim, 1974, 39).

на Солунском фронту. Као италијански заробљеник, он се, како изгледа, под утицајем пропаганде Југословенског одбора, пријавио у добровољце за Солунски фронт. Из заробљеништва је, међутим, пуштен тек почетком децембра 1918, кад је рат био завршен и кад је прокламовано стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Тада је пребачен у Солун, па је, потом, служио југословенску војску, у чину потпоручника, у Врању, Гњилану и Приштини, до средине 1919, када је демобилисан, у чину резервног поручника (од чега је, касније, тражио разрешење).

По повратку у Крашић колебао се у погледу избора професије. Одустао је од свештеничког позива и, 1919, уписао студије агрономије, у Загребу, али их је, после првог семестра, напустио и посветио се пољопривреди. У то време размишљао је о оснивању породице и почетком 1924. објавио је „заруке” са ћерком свог учитеља из основне школе, Маријом Хорват. Заручница је, међутим, нешто касније одбила његову понуду за склапање брака. Како се ни у пољопривредном послу није показао довољно задовољним и сналажљивим, опет се одлучио за свештенички позив и крајем октобра 1924. отишао у Рим, на студије теологије. Постао је питомац језуитског завода Германикум и студент папског универзитета Грегоријана. Крајем октобра 1930. заређен је за свештеника, у Риму.

Постигавши докторат из теологије, у Загреб се вратио тек јула 1931.⁷¹ Тадашњи загребачки надбискуп, Антон Бауер, поставио га је себи за церемонијара, а 1934. за бележника Духовног стола. Као церемонијар био је први председник католичке хуманитарне организације Каритас у Загребу, радио је на оснивању народних кухиња, помагао студентима и повремено обављао послове привремених жупника у неким упражњеним жупама.

.....

⁷¹ Тадашњи докторат је, у ствари, био нека врста дипломског испита, а не научни рад у данашњем смислу речи.

После дугих натезања између Загребачке надбискупије и Ватикана, с једне стране, и Двора краља Александра, с друге, око именована наследника старог надбискупа Бауера (рођеног 1876), Степинац је на велико изненађење упућених, именован, крајем маја 1934, на то место као на словни надбискуп и коадјутор, помоћник са правом наслеђа.

Децембра 1937, после смрти надбискупа Бауера, Степинац је постао загребачки надбискуп, хрватски метрополита и председник Бискупске конференције Југославије (БКЈ), једном речју, прва личност РКЦ у КЈ. На том положају био је и за време Другог светског рата, односно за време постојања НДХ, с тим што је тада био председник Бискупске конференције те државе.

Још док је трајао Шестоаприлски рат, Степинац је признао оснивање НДХ и састао се са поглавником Антом Павелићем и његовим најближим сарадницима. Крајем априла 1941. издао је окружницу свом клеру, у којој га је позвао на рад око очувања и развоја НДХ. Све до краја постојања те државе, у којој је извршен стравичан геноцид на Србима, Јеврејима и Ромима, Степинац је, према налазима већине објективних истраживача, радио на њеном афирмисању и очувању.

После ослобођења Југославије и завођења комунистичког (одн. социјалистичког) друштвеног уређења у њој, Степинац се једном састао са маршалом Титом и више пута са првим човеком Народне Републике Хрватске (НРХ), др Владимиром Бакарићем. Код обојице је протествовао због поступака власти према РКЦ, а крајем септембра 1945. иницирао је објављивање Пастирског писма БКЈ, у коме је изнесен читав низ оптужби на рачун односа нове власти према РКЦ. То, као и неслагање надбискупа Степинца са идејама комунистичких власти о потреби осамостаљивања хрватских и других католика од Ватикана, довело је до заостравања односа између државе и РКЦ и до јавних напада на Степинца. Септембра 1946. изведен је пред Врховни суд НРХ, са оптужбом да је извршио кривична дела против народа и државе. Тај суд га је, 11. октобра 1946, осудио на 16 година затвора са присилним радом и петогодишњи губитак грађанских и политичких права. Казну је издржавао у Казнено-поправном заводу у Лепоглави, у коме се, према његовој изјави, са њим поступало веома коректно. Крајем 1951. пуштен је на условни отпуст до истека казне (18. 9. 1962).

Из Лепоглаве је пребачен у жупни двор у Крашићу, тј. у кућни привтор са веома либералним режимом. Под сталном бригом месног жупника, часних сестара и најбољих загребачких лекара, могао је да обавља верске обреде у месној цркви, да чита, пише, да се шета и прима посете

пријатеља, родбине, представника своје цркве, страних новинара итд. У више наврата било му је нуђено да буде пуштен на слободу, ако пристане да напусти Југославију, али је он то упорно одбијао. Умро је 10. фебруара 1960. и сахрањен, неколико дана после тога, у загребачкој катедрали.

У међувремену га је папа Пије XII, крајем новембра 1952, именовao за кардинала РКЦ. То је натерало југословенску владу да, средином децембра исте године, прекине дипломатске односе са Ватиканом (који ће поново бити успостављени тек 1970).

Пошто је овде наведена кратка биографија надбискупа Степинаца писана тако да буде што информативнија, њу, за потребе овог рада, треба допунити и неким важним подацима о околностима у којима се он формирао као личност и као свештеник и о његовом духовном и политичком профилу. Ово је утолико потребније што читаоци млађих генерација врло слабо познају бурну историју Хрватске, Југославије и Балкана у XX веку. Без познавања неких од основних чињеница из те историје тешко је разумети многе догађаје, процесе и понашања кључних личности. У прилог томе довољно је навести чињеницу да је надбискуп Степинац живео и радио у три државе, са четири различита друштвено-политичка система, у времену у коме су се десила два светска рата и много других изузетно важних историјских догађаја.

А.1. Детињство у Аустро-Угарској, младићки дани у Југославији

Најпре треба нагласити чињеницу да је Степинац рођен у Хрватској, која је тада била у саставу Аустро-Угарске, једне од највећих царевина у Европи, која се простирала на преко 600.000 км² и имала преко 50 милиона становника (1910). Била је то полуфеудална држава у којој је живело много народа под таквом доминацијом Аустријанаца и Мађара да су је остали, претежно словенски народи (Пољаци, Чеси, Словаци, Русини, Хрвати, Срби, Словенци), звали „тамницом народа”. Аустро-Угарска или Двојна монархија, створена је 1867, уједињењем Аустријског царства и Мађарске краљевине, са владарима из династије Хабзбург.

На спољнополитичком плану, Аустро-Угарска се крајем XIX века окренула ка Балкану, у оквиру њене и немачке политике „Drang nach Osten”. Године 1882. склопила је Тројни савез са Немачком и Италијом. На Берлинском конгресу, 1878, добила је право да окупира Босну и Херцеговину (БиХ), коју је 1908. и анектирала, што је додатно заоштрило њене дотадашње односе са Србијом и Црном Гором.

У Аустро-Угарској је РКЦ била доминантна верска заједница, па је та царевина одржавала врло блиске односе са центром те цркве, Ватиканом, усклађујући са њим, између осталог, и своју балканску спољну политику. Међу заједничким именитељима те две ултраконзервативне политике на крају XIX и на почетку XX века налазили су се и антисрпство, антијугословенство и антиправославље.⁷²

О заједничком деловању Беча, Будимпеште и Ватикана, односно РКЦ у некадашњој Хрватској против Срба и православља има, иначе, пуно доказа из историје Аустрије, Мађарске и хрватског дела Угарске (Мађарске) и пре XIX и XX века. На један аспект те антисрпске и антиправославне коалиције указује један од најпознатијих Степинчевих хагиографа, А. Бенигар.

Пишући, наиме, о Степинчевом завичају, у близини Загреба и хрватско-словеначке границе, Бенигар помиње и чињеницу да се цео тај (јастребарски) крај налази у подножју планине Горјанци и Жумберачке горе. Говорећи, пак, о области под називом Жумберак, он напомиње, да су његови становници (за разлику од других делова бившег јастребарског среза, у коме су преовлађивали становници католичке вере римског обреда) **католици источног обреда** (тј. гркокатолици – прим. П. И.). О њима он пише даље да су „потомци ... некадашњих ускока, који су били подријетлом из Босне, Далматинске Загоре, Херцеговине, Црне Горе и Албаније, а доспјели су у ово подгорје и пригорје у 16. стољећу, гоњени турском силом. Како су ови ускоци дошли из крајева Црвене Хрватске, то су **Жумберчани не само по осјећају, већ и по крви Хрвати**. Њихов владика Вратања походио је г. 1611 Рим, гдје је свечано обновио повезаност своје црквене заједнице с папом. Они стоје под управом крижевачког владике.”⁷³

Овакво писање А. Бенигара о жумберачким гркокатолицима не само да је вишеструко нетачно и необјективно, него је врло лицемерно. Оно се односи на историјат тзв. Жумберачке уније, која је типичан пример унијатске, тј. прозелитске праксе РКЦ и Бечког двора. Без улажења у детаљније описивање те уније, треба најпре подсетити на историјску чињеницу да су се у жумберачку област доселили углавном Срби из Подунавља, Посавине и Подриња између 1530. и 1550. године. Они су, заједно са Србима из Босне, Херцеговине и Црне Горе, „ускочили” – како се тада говорило – из крајева које су освојили Турци на територију хри-

⁷² Више о томе в. у: Предраг Илић, *Ватикан и слом Југославије у Другом свјетском рату*, Графомаркет, Београд 1995, 27–31.

⁷³ Бенигар А., *нав. дело*, 17.

шћанске, аустријске власти. Неки од тих избеглих Срба стигли су до Сењског приморја, Крањске и Штајерске. Аустрија их је тада населила на опустелом земљишту (које су Хрвати и Словенци претходно напустили у страху од турске најезде), тражећи од њих да бране аустријску границу у том делу царевине. Избегли Срби су на то пристали, пошто су им аустријске власти дале земљу на обраду и обећале им извесну самоуправу и поштовање њихове вере и свештенства. Били су то договори везани за стварање и функционисање тзв. Војне крајине, чији су Срби били један од најпоузданијих ослонаца.⁷⁴

У Жумберак је тада „ускочило” и населило се око 10.000 Срба. (Због њих се, уосталом, планина Горјанци назива и Ускочком планином). Они су дошли у пратњи свог православног свештенства, које је имало задатак да задовољава њихове верске потребе и да им чува веру у чисто католичком, тј. римокатоличком окружењу. У току првог века њиховог боравка и живота у новом крају, аустријске власти и католичка хијерархија Загребачке бискупије поштовали су углавном дата обећања. Али, кад је, полако, почела да опада опасност од турских упада, и аустријска власт и РКЦ су почели да се понашају крајње некоректно према њима. Аустријска власт је почела да им умањује самоуправу и дате привилегије, а РКЦ је почела да атакује на њихово верско опредељење и самосталност. После успостављања православне Марчанске епархије (1609), којој су припадали сви Срби из Хрватске, Славонске и Угарске војне крајине, РКЦ је отпочела са интензивним притисцима на марчанске епископе и на њихове вернике да уђу у унију са РКЦ, тј. да се поунијате. Те притиске и агресивну пропаганду за прелазак Срба у унију обилато је помагао Бечки двор. Он је, најпре, ограничавао и забрањивао долазак нових православних свештеника и монаха у Жумберак, а затим је правио административне и политичке сметње марчанским епископима везаним за Пећку патријаршију, да би, на крају именовано унијатске бискупе у Марчи и укинуо православну марчанску епархију. Сви ти притисци, уз хапшење, затварање и убиство последњег жумберачког православног пароха Јанка Прушчевића, резултирали су дефинитивним унијаћењем свих жумберачких Срба 1761. Од тада њихови наследници представљају главнину верника Унијатске или Крижевачке (гркокатоличке) бискупије, основане 1777. године.⁷⁵

.....
⁷⁴ Више о томе в. у: *Enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1971, том 8, 522–528. и *Енциклопедија православања*, Савремена администрација, Београд, 2002, том 1, 691.

⁷⁵ Ево како је стварање Марчанске уније описано у *Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji*, 1939, 103–104: „Одмах с доласком Турака појавиле су се у освојеним

Уз наведено прозелитско деловање, Ватикан и Беч су у XIX веку систематски усмеравали католичке Словене у Монархији у правцу антисрпства и антиправославља, користећи у том погледу посебно екстремне хрватске клерикалце и националисте из редова Хрватске странке права (ХСП) – тзв. франковце. Антисрпски оријетисани следбеници Јосипа Франка оспоравали су право Србима у хрватском делу Аустро-Угарске и на сопствено име и на језик, писмо, веру и културу. Називали су их Хрватима православне вере, хрватским отпадницима, издајцима и разним другим погрдним називима, оптужујући их за скоро све проблеме са којима се суочавао хрватски народ. На самом крају XIX века, а онда и на почетку XX века, франковци су у Загребу и неким другим хрватским градовима организовали масовне антисрпске демонстрације (1895, 1899, 1900, 1902, 1905, 1908). Током тих демонстрација франковци су отворено насртали на српске установе и знамења, уз ге-

Јосип Франк (1844–1911) – идеолог великохрватског национализма и србофобије

ноцидне повике и поруке, попут оне: „Србом сјекиром за врат” и сл. Иако је један део национализмом неоптерећених Хрвата осуђивао ове дивљачке антисрпске изгреде, њихови починиоци нису били кажњавани од стране власти, па су слободно настављали са ширењем мржње према Србима и православљу.

На српско-хрватске односе у Аустро-Угарској посебно тешке последице су оставила антисрпска дивљања хрватских националиста непосредно после Сарајевског атентата и у току Првог светског рата. У Сарајеву, Мостару, Тузли и многим другим босанско-херцеговачким градовима одмах после атентата започеле су вишедневне антисрпске демон-

.....
 земљама, особито на граници, масе народа грчко-источне вјере. Многе обитељи, сите турског јарма, пребјегоше преко хрватске границе и населише се на пусте посједе хрв. племства и бискупа. Од краља добише многе повластице уз увјет, да заједно са домаћим народом бране земљу од Турака. ... **Настојањем загребачког бискупа Петра Домитровића многи досељеници ступе у јединство с Римском црквом.** Међу обраћеницима посебно се истакао калуђер Симеон Вратања. Њега учини Домитровић архимандритом манастира Св. Михајла Арк., саграђеног на рушевинама катол. цркве Свих Светих код Иванића и дарова му у близини посјед Марчу. Матија II именована Вратању владиком свих грчко-источњака у Хрватској с насловом **с в и д н и ч к о г бискупа** (1610). Папа Павао V знаменитиом конституцијом од 1611. потврди оснута манастира, а сјеђињеном владици Вратања даје власт над свим вјерницима грчког обреда у Хрватској, Славонији, Угарској и Крањској”.

страције и разне врсте насиља према Србима. У Сарајеву су хрватски и муслимански екстремисти демолирали скоро све српске радње, школе, културна и просветна друштва. Упадали су у приватне станове и доmove, злостављали српске свештенике и друге грађане итд. Слично је било и у Загребу, где су се четвородневне демонстрације претвориле у прави терор над Србима, праћен пљачком и демолирањем њихове имовине. Срби у тадашњој јужној Угарској (тј. на простору данашње Војводине) били су изложени таласу прогона, хапшења, суђења без правих доказа, интернација и стрељања. Уочи предавања ултиматума Србији претресани су станови виђених Срба у Далмацији, Босни и Војводини, а одмах затим су многи од њих били узети као таоци према посебним списковима.⁷⁶

Пишући о антисрпској хистерији и терору у Аустро-Угарској, Душан Батаковић каже и следеће:

„Упоредо са тим спровођено је систематско затирање српске културе и националног осећања: забрањена је већина српских листова и часописа, угашена су национална и културна друштва, а државне и културне институције отпустиле су већину српских чиновника. Хрватска влада је октобра 1914. забранила употребу ћирилице у основним школама – она је остала обавезна само за Србе – а исту уредбу донела је и босанска влада. У Хрватској и Славонији је име језика 'хрватски или српски' замењено са 'хрватски', да би јануара 1915. **ћирилица била дефинитивно избачена из јавне употребе ... затворене су на годину дана српске гимназије у Тузли и Мостару ... Највећи бој истакнутих Срба, понегде и читаве породице, одведени су у интернацију. Логори за интернирце у Аустро-Угарској, по поступку према утамниченима, сматрају се претечом концентрационих логора у нацистичкој Немачкој ... Само у току 1915. у Босни и Херцеговини било је неколико десетина масовних суђења... српским ђацима и њиховим наставницима. Успостављање преког суда у првим месецима рата омогућило је стрељање великог броја Срба...**”⁷⁷

Антисрпској хистерији после Сарајевског атентата нису одолели ни најпознатији хрватски и словеначки бискупи РКЦ као ни штампа те цркве. У пуном сагласју са хијерархијом РКЦ у Бечу и Будимпешти, они су одмах оптужили Србију за учешће у атентату и тражили њено кажњавање, оценивши најаву рата против Србије као потпуно оправ-

.....

⁷⁶ Више о томе в. у: Батаковић Т. Душан (прир.), *Нова историја српског народа*, Наш дом, Београд 2000, 253–254.

⁷⁷ *Истио*, 254–255; Крстић Васиље: *Геноцидом до велике Хрватске*, Београд 2015, 120–122.

Загребачки надбискуп
Анте Бауер и љубљански
бискуп Антон Јеглич

дану и праведну. Тако је тадашњи загребачки надбискуп Анте Бауер, 31. јула 1914. позвао Хрвате у рат против Србије не само зато што их у тај рат зове „љубљени наш краљ” (тј. аустријски цар Фрања Јосиф I, који је био и угарски краљ), него и зато што их зове сам „Бог”, односно „вјечна Правда”.⁷⁸ Десетак дана касније слично је говорио и љубљански бискуп Антон Б. Јеглич.⁷⁹

Степинац је у мају 1914. напунио 16 година и као загребачки ђак сигурно је имао прилике да неке од тих догађаја непосредно прати. Будући да је био кандидат за свештеника, скоро је сасвим сигурно да је регистровао ратноушкачке говоре загребачког надбискупа Антуна Бауера. Иако у његовим објављеним биографијама нема никаквих података о његовом држању у то време, тешко је поверовати да је његов став према Сарајевском атентату, одн. према Србији и Србима, у то време, могао да буде другачији од става загребачког надбискупа, врховног католичког ауторитета не само у Загребу, него и у највећем делу тадашње Хрватске. Касније, при самом крају Првог светског рата дошло је, међутим, до битне промене и Бауеровог и Степинчевог става, како према Аустро-Угарској, тако и према Србима и Србији.

Иако је Хрватска 1868. добила извесну аутономију у оквиру мађарског дела монархије

⁷⁸ Надбискуп Бауер је, између осталог, рекао следеће: „Хрвати јунаци, љубљени наш краљ зове Вас у бој ... Бог Вас зове у Бој. Бог, вјечна правда, зове Вас, да у рукама његовим будете осветници онога недјела у Сарајеву ... Хрвати јунаци! Храбро пођите у бој... и благослов божји свуда био са Вама”. („Narodne novine”, 1. 8. 1914).

⁷⁹ „Мужеве! Зове вас цар да осветите оружјем у руци крајње неправедно, већ вишегодишње настојање комадања и уништења наше дивне Аустрије, под скиптром наше старославне Хабсбуршке царске породице ... Зове вас цар да оружјем у руци браните католичку Аустрију, нашу католичку царску породицу од заклетих непријатеља самог Исуса... Мужеве! С вама је правда, с вама је Бог, Господ војних чета! ...” (*Stenografske bilješke Senata Kraljevine Jugoslavije*, 1935. i 1936. 1, 108. Наведено према: Novak Viktor: *Magnum Crimen*, Nova knjiga, Beograd, 1989, 26); Видети и: Živojinović R. Dragoljub, *Vatikan i Prvi svetski rat 1914–1918*, Narodna knjiga, Beograd – Obod, Cetinje, 1978, 301–303.

(у области управе, школства и судства) и признање своје територије, јужно од Драве, али без Ријеке и Далмације, и она је, ипак, била подређена Мађарима у најважнијим областима – политичкој и економској и била дискриминисана и експлоатисана као и остали словенски народи. Због тога су између Хрвата и осталих словенских народа и власти у Бечу и Будимпешти владали напети односи све до пропасти Аустро-Угарске. У току I светског рата појавили су се бројни национално-ослободилачки покрети и тежње ка стварању сопствених националних држава. Политички емигранти из редова хрватског, српског и словеначког народа у Аустро-Угарској оформили су 1915. тзв. Југословенски одбор у Лондону, под председништвом далматинског политичара Анте Трумбића, који се код сила Антанте залагао за стварање јужнословенске државе после очекиваног слома Аустро-Угарске. Тај одбор је, јула 1917, потписао са Владом Краљевине Србије (коју је водио Никола Пашић) познату Крфску декларацију, која је постала темељ југословенског уједињења, крајем 1918.

Покушај цара Карла I, октобра 1918, да примири незадовољне народе обећањем увођења пуне равноправности није успео, па се Аустро-Угарска, крајем октобра 1918, распала на неколико држава – Аустрију, Мађарску, Пољску, Чешку, одн. Чехословачку и Државу Словенаца, Хрвата и Срба. Ова последња се 1. децембра 1918. ујединила са краљевинама Србијом и Црном Гором у Краљевину СХС.

У таквој Угарској односно Аустро-Угарској рођен је Алојзије Степинац и у њој је је завршио основну и средњу школу и стигао до пунолетства.

Чињеница да се као италијански заробљеник, при крају I светског рата, пријавио за учешће у борби против Аустро-Угарске и Немачке и да је био у Солуну, децембра 1918, донела је Степинцу епитет „солунца”, иако, као што је већ речено, није учествовао у пробоју Солунског фронта. Била је то прва значајна промена његовог политичког опредељења, која ће му, касније, донети и неке позитивне и неке негативне епитете и поене.

* * *

Краљевина СХС била је, иначе, уставна и парламентарна монархија, са српском династијом Карађорђевића на челу. Иако су се њени ствараоци позивали на либералну политичку идеологију и прокламовали стварање демократске државе, нова краљевина је, у суштини, била неразвијена и политички нестабилна капиталистичка држава, у којој су сељачке и радничке масе сурово експлоатисане од стране удружене српске, хрватске и

словеначке буржоазије. Уз нерешено социјално питање и велике проблеме економске природе, та држава је преживљавала непрекидне велике кризе и због нерешеног националног и верског питања. Пошто је била изразито вишенационална и вишеконфесионална држава, у њој је дуго времена преовлађивала доктрина о једном југословенском народу, састављеном од три племена – српског, хрватског и словеначког, коју је заступала владајућа српска елита, али и неке политичке снаге у Словенији и Далмацији, односно Хрватској. Остали југословенски народи нису били признати.

Унутрашње уређење Краљевине СХС, касније КЈ, било је, иначе, од самог уједињења извор сталних сукоба и неспоразума. Српска буржоазија је на заједничку државу гледала углавном као на природно проширење Краљевине Србије, у којој се политичке и националне слободе обезбеђују формално демократским путем – на изборима. Хрватска и словеначка буржоазија су на њу гледале само као на војнички штит од германских, мађарских и италијанских империјалистичких претензија и као на повољан политички оквир унутар којег ће моћи да наставе даље национално окупљање и јачање, на путу ка стварању сопствених националних држава. Сукоби између ове три буржоазије, од којих је српска била најмоћнија и најутицајнија, потресаће КЈ све до краја њеног постојања и довешће до њеног неочекивано брзог војничког краха 1941. године.

На верско-конфесионалном плану, Југославија је била релативно либерална држава. Видовданским уставом из 1921. био је створен један специфичан систем односа између државе и цркве. Напуштен је систем државне и привилеговане цркве, али није био уведен систем одвајања цркве од државе. Верске заједнице су биле проглашене за јавне (тј. државне) установе са специјалним положајем и привилегијама. Видовдански устав је прокламовао тзв. „усвојене” и „признате” верске заједнице. Усвојене су биле оне које су постојале пре 1918, а признате оне које су накнадно добиле законску легализацију. У ове две категорије озваничене су биле следеће верске заједнице: СПЦ (у коју су биле уједињене раније помесне православне цркве), РКЦ, Евангеличка, Баптистичка, Методистичка, Назаренска и Старокатоличка црква, Исламска заједница и Јеврејска заједница. Остале верске заједнице нису биле дозвољене, а њихови чланови су били прогањани. Атеизам се није помињао у Уставу, али су атеисти били отворено дискриминисани и прогањани. Свим верским заједницама је формално било забрањено политичко деловање.

У таквој Југославији је наставио да живи и да се развија млади А. Степинац.

А.2. Строго патријархално и фундаменталистичко васпитање и образовање

Најпознатији Степинчев хагиограф А. Бенигар с пуним правом приповест о његовом животу започиње напоменама о завичају и породици из које је потекао. Нема никакве сумње да је чињеница да је Степинац рођен у плодном јастребарском крају Хрватске, из кога је потекло неколико католичких бискупа, надбискупа и теолога, имала знатног утицаја на његово опредељење за свештенички позив. Слично је и са чињеницом да је његова шира породице подарила Римокатоличкој цркви неколико истакнутих свештеника и редовница и да су његови родитељи, а посебно мајка Барбара, били врло побожни и одани тој цркви.

Сасвим је очекивано од једног припадника РКЦ да о неком великодостојнику те цркве пише са симпатијама и пристрасно. Поготово ако га сматра кандидатом за светачки ореол. Тако је Бенигар написао пуно лепих речи и суперлатива о Степинцу, описујући и његово детињство и његове младеначке дане, као, уосталом, и читав ток његовог каснијег живота. Слично су поступили и сви други аутори из редова исте цркве. Не доводећи у питање њихово право да тако пишу, мора се, ипак, нагласити да је за објективну оцену Степинчеве личности и онога што је главна тема ове књиге неопходно поменути и неке чињенице из његове биографије које одударају од прилично идеализоване слике коју су његови хагиографи створили.

Овде се, пре свега, мисли на атмосферу у ужој Степинчевој породици и на њен утицај на формирање малог Алојзија. То је, према Бенигару, била права патријархална хрватска, католичка, сељачка породица, у којој је доминирао отац Јосип, прави патер фамилиас. Био је вредан, спретан, способан и релативно образован богати земљопоседник и кућевласник, веома уважаван не само у Крашићу, већ и у читавом јастребарском крају. Био је, уз то, глава заиста велике породице, отац дванаесторо деце из два брака. Својој деци је омогућио да се посвете звањима која су их занимала, па су тако сви његови синови завршили бар нижу гимназију. О евентуалном школовању Алојзијевих сестара нема помена ни код Бенигара ни код других познатих Степинчевих биографа, па се скоро као сигурно може закључити да то Јосип није сматрао потребним за женску децу.

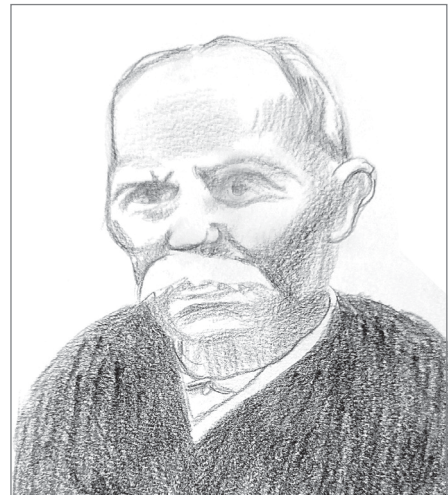
По речима самог Алојзија, његов је отац „своју дјецу држао у строгости ... из велике љубави, јер би био више желио видјети своје дијете

мртво, него да је пошло путем, који се њему није свиђао.”⁸⁰ Бенигар такође спомиње да је Јосип „строго пазио, да нитко у кући не буде без посла, да сви буду у кући, кад би се замрачило, и да се скупе на заједничку молитву”.⁸¹ Није се либио да истуче своју децу кад се нису понашала по његовим заповестима. Једном је тако претукао Алојзија да се овај „једва довукао кући”. Да ствар буде још гора, отац га је, том приликом, сачекао испред школе у Крашићу и тукао на очиглед његових другова и осталих мештана Крашића, а све због недовољно проверене информације да је Алојзије био умешан у крађу једног прстена.

За разлику од свог знатно старијег и образованијег мужа, Алојзијева мајка, Барбара (Пенић) била је скромна и неписмена сељанка. Била је, међутим, вредна и способна жена и врло пожртвована мајка, која се сва жртвовала за своју породицу. Бенигар посебно наглашава да је била „узор-жене и мајке”, која је донела у Јосипову кућу „топло и ведро озрачје љубави и побожности према бл. Дјевици Марији. Слику Марије Помоћнице објесила је на почасно мјесто у соби, да укућанима дозове у памет, тко има владати у обитељи. У мјесецу свибњу је дан и ноћ пред њом горјело кандило.” Све породичне проблеме и важније одлуке доносила је „у духу молитве, с круницом и постом”.

Барбара је сву своју децу васпитавала у побожном духу, али је посебну пажњу у том погледу поклањала малом Алојзију. Од малих ногу

Степинчеви родитељи: Барбара и Јосип

⁸⁰ Benigar A., *nav. delo*, 22.

⁸¹ *Исиџо*, 22–23.

га је водила на различите верске свечаности и ходочашћа. Она га је одвела у сакристију (црквену просторију за припрему свештеника за богослужење – П. И.) жупне цркве у Крашићу и упутила у послуживање жупника за време богослужења. Она га је први пут обукла у министрантско одело, припремајући га за његов будући свештенички позив, коме се топло надала и за који се годинама усрдно и потајно молила и Богу и Богородици. Из свега што пише Бенигар сигурно је да је мајка одиграла кључну улогу у каснијем Алојзијевом коначном опредељењу за свештенички позив.

Интересантно је, иначе, да је Алојзије, иако одличан ђак и нека врста учитељевог помоћника у основној школи, једном приликом **добрио батине и од учитеља**, због одбијања да пријави неке своје немирне другове. Из тога би се дало закључити да су се и његов отац и његов учитељ држали оне народне: „Батина је из раја изашла”, као и скоро сви родитељи и професионални педагози у то време. Да су тај метод и укупно строго породично васпитање оставили трага на формирање његове младеначке личности види се, такође, из Бенигарове књиге о Степинцу.

Бенигар, наиме, говори о томе да је мали Алојзије био веома добро, мирно, вредно и одговорно дете. Посебно истиче да је био „најпослушније дете у породици” и да је служио за пример осталој деци, као мајчина десна рука. У том својству је од малих ногу „постројавао” своју браћу и сестре, упрезао их у посао, опомињао их на послушност мајци и баки док је она била жива и сл. Знао је и да им запрети да ће их Бог казнити ако не буду слушали старије. Упозоравао их је на време за молитву. Једном приликом је забранио браћи да иду да гледају циркус, као нешто што не приличи добро васпитаној деци. Кад је имао девет година, његова петогодишња сестра Штефанија и двогодишњи брат Мијо су једном побегли из Крашића према старој кући у Брезарићу. На мајчин повик да „нема дјеце”, Алојзије је одмах скочио, видео их у даљини и стигао. Враћајући их назад, уз оштро пребацивање због одлучивања за то бекство, „цијелим путем их је штапићем лагано ударао по ножицама...”. Кад их је дотерао натраг, „поучи их да клекну и да замоле мајку за опроштење и нека јој обећају да то никада више неће учинити. За казну их стрпа у тамну рупу под степеницама и затвори”, па је мајка морала да интервенише да их пусти да деца не би добила фрас.⁸²

Хвалећи његову вредноћу и ревност, Бенигар додаје и то да је у кућним пословима био не само марљив него и „управо ситничав... У дво-

.....
⁸² *Исџо*, 31.

ришту, у шупи и штали, на цести пред кућом његово око није трпјело нереди, све би ставио у ред. Увијек би чистио и, према способностима и њиховој доби, осталу дјецу упрегао у посао.”⁸³

Када је, 1909. завршио основну школу, родитељи су Алојзија послали у Загреб, а не у оближњи Карловац, јер је показивао жељу да се посвети свештеничком позиву. У Загребу је, као што је већ речено, становао у над-бискупском орфанотрофију, у непосредној близини Каптола и загребачке катедрале. Из режима строге патријархалне породице прешао је у још строжи режим црквеног интерната. Иако је у том интернату уживао глас узорног, тихог (чак и „закопчаног”), скромног и побожног питомца, и тамо му се дешавало да добије батине, некад заслужено, а некад и неза-служено. Једном је добио „ћушку” од свог дуктора, тј. пазитеља, због брбљања, а једном „заушницу” од префекта орфанотрофијума, због тога што овај није видео кад га је Алојзије уредно поздравио у мимоходу. Бенигар, иначе, каже да је и управник орфанотрофијума, познати загребачки свештеник Јосип Лончарић (иначе, каснији Алојзијев ментор и пријатељ), знао да се „гдјекада” расрди, „па би којег питомца и испрашио”.⁸⁴ Уз овако несумњиво строго васпитање и у кући и у школи и у интернату, Алојзије се формирао као врло строг и прилично крут младић. Иако га Бенигар хвали и као доброг друга, увек спремног да помогне другима, као праведног, великодушног и неосветољубивог младића, он ће, ипак, касније врло често показивати ту строгост и крутост, а понекад и врло наглашену искључивост. Из Бенигарове и из других његових биографија, евидентно је да није имао разумевања за многе уобичајене несташлуке и слободније понашање својих вршњака у војсци и на студијама. Осуђивао је раскалашно понашање својих колега студената на Пољопривредном факултету у Загребу. Гадио се прича својих вршњака кадета о женама, сексу и проституткама. И док су они скоро сви, после отслужене недељне мисе, хрлили у јавне куће у Ријеци, Алојзије се пео преко 561 степенице у светилиште Мајке Божје на Трсату, да тамо присуствује другој недељној миси. Скрушено се молио „небеској Мајци и зазивао њезину заштиту, да не би изгубио свој најљепши младеначки урес, чистоћу душе и тијела.”⁸⁵

Пошто није трпео простачке испаде и псовке својих вршњака на официрском курсу, оштро је протествовао против њих, а често је „својим

.....
⁸³ *Исџо*.

⁸⁴ *Исџо*, 36.

⁸⁵ *Исџо*, 42.

снажним мишицама знао у соби прибавити уважавање”.⁸⁶ Ни у дечачким ни у младићким данима није показивао никакво интересовање за девојчице, девојке и жене, какво је показивала огромна већина његових вршњака.

Уз поменуте чињенице, треба поменути и следеће. Док је боравио у загребачком орфанотрофијуму и припремао се за свештенички позив, Степинац је, као и остали питомци, добијао врло конзервативно религиозно образовање, у коме је било много елемената класичног римокатоличког фундаментализма и интегризма. Годинама је слушао о јединоспасавајућој Римокатоличкој цркви и о предности хришћанства над осталим светским религијама, о неприкосновености Светог писма међу свим осталим светим књигама и међу књигама уопште, о светском значају папства и Ватикана, о шизматичко-расколничком карактеру православља и протестантизма, о безвредности атеизма и секуларизма, о опасности од либерализма, модернизма, масонерије, социјализма и комунизма. Све то је битно утицало на формирање његовог погледа на свет, живот, друштво и политику.

Неки елементи његовог строгог патријархалног и верско-фундаменталистичког васпитања и образовања могли су се добро уочити у јединој наизглед љубавној причи његовог живота, одн. у његовом понашању према вереници Марији Хорват.

Будући да је Марија у време Алојзијевог поновног боравка на селу 1924. године живела у Загребу, он ју је испросио путем писма. После њеног пристанка, они су наставили комуникацију писменим путем, разменивши пуно писама. Док су њена писма била, како примећује Стела Александер „присна, шалива, пецкава, чак помало и кокетна”, његова су била „њежна али суздржана и обично су садржавала духовне

Алојзије Степинац у младићким данима

.....
⁸⁶ *Исшо.*

савјете”.⁸⁷ Тражио је од ње да сваког дана иде у цркву и да моли Божји благослов за њихов брак, пребацивао јој што не слави довољно своју заштитницу, Блажену Дјевицу и сл. Због тога му је она, једном приликом, отписала следеће: „Ја се који пут набацим којом шалом ... а Ти се одмах прихватиш озбиљна разглабања. Ти си мој Савонарола.⁸⁸ Смијем ли те замолити да ме штедиш од продика?”⁸⁹

У једном писму Степинац је приметио да код ње „има много натрухе лажног либерализма”, што је, по њему, „посљедица читања свакаквог штива које никада не рађа добрим плодом”. Врло брзо потом он јој пише веома строго: „Да се не би колебала тамо и амо, избацит ћу из нашег дома сваку књигу и новину која не дише духом Крстовим”.⁹⁰ Целестин Томић пише да је Степинац одмах после наведене реченице додао и ово: „Тко није са мном, против мене је, рекао је Крст. Или – или! Трећега нема!”⁹¹

Иако је сматрала да је Степинац добар човек и „сјајна и замamna партија”, Марија се, изгледа, уплашила његове наглашене религиозности, строгости и искључивости. Оценивши да њих двоје нису једно за друго, одустала је од веридбе. Степинац је њену одлуку одмах прихватио, не покушавајући да је наведе да се предомисли. После ове епизоде, нема више ниједног податка о томе да је Алојзије покушао да приђе некој другој жени. У његовом целом животу једине жене за које је марио биле су његова мајка и Богородица.

Своје последње писмо Марији, Степинац је, иначе, завршио цитирањем песме „Орлу” сарајевског надбискупа Ивана Шарића и следећом изјавом: „Ова пјесма даје правац мојему даљњем животу: **И последњу кап крви, ако устреба, жртвовати за побједу кршћанске мисли у хрватском народу, који је већ почео издисати под упливом материјализма.**”⁹² Из овако формулисаног опредељења избија његова скоро фанатизована везаност за хришћанску религију и РКЦ, с једне стране, за своју нацију, с друге, и његово одлучно противљење материјалистичком и либералном погледу на свет, са треће. Уз то, оно говори и о наглашеној борбености младог Степинца.

⁸⁷ Alexander Stela, *Trostruki mit – Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Zagreb 1990, 16. (У даљем тексту: *Trostruki mit*)

⁸⁸ Ђироламо Савонарола (1452–1498), познати италијански проповедник, аскета, верски реформатор и мученик.

⁸⁹ Alexander Stela, *nav. delo*, 16.

⁹⁰ Celestin Tomić, *Moć pisane riječi (Blaženi Alojzije Stepinac i katolički mediji)*, „Glas Koncila”, Zagreb 2006, 17.

⁹¹ *Исѿо*.

⁹² *Исѿо*, 18.; Horvat Vladimir, *Kardinal Alojzije Stepinac – mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb – Samobor – Krašić, 2008, 39.

После напуштања студија агрономије и повратка на село Алојзије је ступио у католичко омладинско друштво. Као члан тог друштва учествовао је на великом слављу свесловенске и међународне омладине у Брну, 1922, заједно са још 1500 Хрвата. „На свечаном је опходу Алојзиску је обучен у народну ношњу пред скупином Хрвата носио велику хрватску заставу”.⁹³ Био је противник „жутог”, тј. старокатоличког покрета, насталог убрзо после завршетка I светског рата. На селу је био увек замишљен, озбиљан и побожан, представљајући пример тзв. „горљивога” верника. Причало се да је приликом вожње сеоских кола једном руком држао узде, а другом круницу. Недељом и верским празницима редовно је одлазио у жупну цркву на св. мису и приступао би к св. сакраментима. Често је одлазио у Загреб, на исповест код језуите о. Бруна Форетића. Радо је посећивао Маријина светилишта. Молио се скрушено, сабрано и посебно – чиме је упадао у очи својим суседима.

А.3. Школовање за свештеника у Мусолинијевој Италији

Крајем 1924. Степинац је, као што је већ поменуто, отишао на седмогодишње студије теологије у Рим, односно у фашистичку Италију. У тој земљи, као и целом римокатоличком свету, то је било време велике офанзиве РКЦ против свих либерално-демократских и револуционарних снага (а највише против бољшевизма, одн. комунизма). Амбициозни и способни папа Пије XI је 12. децембра 1922. објавио енциклику „*Ubi arcano Dei*”, којом је наговестио програм своје владавине: „**Rex Christi in regno Christi!**” („Христов мир у Христовом краљевству”).⁹⁴ Руководећи се лозинком „Христ мора да влада”, а мислећи на себе и Свету Столицу, он је неуморно проповедао мисао о Христовом краљевству. Уместо секуларизованог, либералног друштва и државе, у којима је вера постала приватна ствар, уведен цивилни брак, контрола државе над школом и просветом и уопште умањен или укинут утицај цркве и свештенства (клера), Пије XI је тражио да се Христу врати његов краљевски скиптар у друштву. Од самог почетка, па до краја свог понтификата, непрестано се залагао за католичку рестаурацију друштва свим средствима и на свим нивоима.⁹⁵

⁹³ Benigar A., *nav. delo*, 58.

⁹⁴ Папа Пије XI (право име: Акиле Рати, 1857–1939), био на челу РКЦ од 1922. до 1939.

⁹⁵ Укратко о Пију XI и о његовој посланици „*Quas primas*” видети у: Dimić Lj.-Žutić N. *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji*, VINC, Beograd 1992, 171; Benigar, *nav. delo*, 157–158.

Зграда Германикума у Риму у којој је становао Степинац за време студија

Седмогодишњи боравак у римском, односно језуитском заводу Германикум дефинитивно је учврстио раније Степинчево фундаменталистичко-интегритичко образовање и васпитање. Због толико дугог боравка у том језуитском заводу, неки га аутори називају језуитом, што није тачно. Али је несумњиво тачно да је високо ценио тај ред до краја свог живота и бискуповања и да је прихватио многе његове принципе и методе.

Због тога треба бар укратко подсетити на то ко су и како делују језуити. Ево шта је о том реду и о култу послушности у њему писао познати сарајевски католички недељник „Katolički Tjednik”, 1940. године.

„Исусовци су људи дисциплине и организације. Њихов оснивач, свети Игнације (Лојола – нап. П. И.), био је прије обраћења војник, витез, стратег. И то рођени стратег. Он је смисао за организацију и ред носио у жилама. То је дошло до изражаја и у читаву устројству исусовачког реда. **Игнације га је замислио војнички. И име му је дао војничко.** По оригиналном имену није он само 'Дружба' (Societas), него 'Чета' (Compania). **Дисциплина је строга, подређеност поглаварима потпуна,** координација и концентрација свих расположивих сила на један циљ и за један план савршена. Сва је извршна власт концентрирана у једној руци, у руци генерала, кога бира, доживотно, 'генерална конгрегација', законодавно тијело Дружбе... **Режим је стога ауторитативан, јединствен и централизован,** као у свим добрим војскама. Правац се Реда не мијења; скрупулозно се пази на прокушане стољетне традиције. **Редом се не поигравају никакве 'демократске' уредбе.** Генерал именује све важније функционере Реда, а ниже службе распоређују провинцијали, старјешине појединих редовничких провинција. **Остали су чланови Реда војници; они морају слушати и бити спремни и на бој и на жртву.** Нема ту пуно ограда ни пуно 'права'. Гдје га поглавари требају тамо је исусовцу поћи. Одмах без поговора и нећкања; без образлагања и преговарања. Из мјеста у мјесто; из службе у службу. С мањег на више и с вишега на мање. Како тражи виши, опћи интерес. По оцјени поглавара. **Послушност је специфична карактеристика исусовачког Реда и исусовачког система.** А с послушношћу иду упоредо и други елементи дисциплине: дискреција,

прилагодљивост, умртвљеност, ред, строго и досљедно опслуживање правила и дужности. **На правилу се инсистира као на светињи.** С њим све стоји и пада. У тој точки нема компромиса, диспенсе (ослобађања од обавеза – нап. П. И.), привилегија. Само, тко се може интегрално уклопити у систем редовничког живота и стеге по правилима, погодан је за Ред; тко то не може, нема му у њему мјеста; он мора ван. Није ипак у самој дисциплини и организацији одгонетка снаге исусовачког реда ...

Исусовачки је, војнички, организацијски систем пун душе. Чланови Реда не слушају и не жртвују се слијепо и несвесно. Они то чине из увјерења, слободно, из идеалних побуда. **Једна велика, централна идеја, јасно схваћена и досљедно проведена, влада читавим тим широким радним апаратом.** Као његова душа, као његов нутарњи садржај. **То је идеја Крстова Краљевства.** Крист треба да у свијету оствари краљевство Божје. Он ваља да завлада душама, а преко душа и свијетом и животом. Он хоће да се сви људи спасу и да дођу, по савршености, што ближе к Богу. Он је у ту сврху основао Цркву и послао у свијет апостоле као своју војску. А у тај апостолски збор, у ту своју духовну војску, зове он и друге најбоље и најидеалније међу људима. Да се читавим срцем, слијепо, ставе у службу Цркве, као Божјег Краљевства на земљи. Да тому Краљевству постану ширитељи, пионири, бранитељи, гласници, организатори. Посве заборављајући на себе. И уз крајње жртве. Једино с надом, у вјечну плаћу. **Такав збор, таква апостолска чета, елитна по избору, чета за најтеже бојеве, хоће да буде исусовачки Ред по замисли својих светих оснивача и организатора...**⁹⁶

Седмогодишњи боравак и живот Алоџија Степинца у најпознатијем језуитском заводу на свету, у коме се неговао овакав култ послушности, није могао а да се не одрази на његово коначно формирање и на његово целокупно будуће понашање. Иако је **послушност** била једна од његових најважнијих особина и пре доласка у Рим и Германикум, она је у њему била додатно дограђена, теолошки образложена и подигнута на ниво принципа који се није доводио у питање. Присећајући се после Другог светског рата свог боравака у Германикуму, Степинац је свом домаћину у Крашићу, жупнику Јосипу Вранекловићу, хвалио језуитско васпитање за ред. „Смисао за ред имао је, колико видим из његових ријечи, и прије, али је ствар дотјерала заводска дисциплина у Германикуму – **аутодисциплина – то је потпуни човјек**”, записао је Вранекловић тим поводом.⁹⁷

.....
⁹⁶ Ins.: „Što jesu a što nisu isusovci?“, „Katolički Tjednik“, br. 38/40, 3-4; Žutić N., *Nadbiskup Stepinac*, 21–22.

⁹⁷ *Blaženi Alojzije Stepinac*, br. 2-3/2001, 71; 1-2/04, 41.

А као добра илустрација његовог поимања послушности може да послужи и једна његова порука академичаркама, тј. студенткињама, приликом њиховог пријема у Католичку акцију 25. марта 1940: „Врши заповиједи – то је читав човјек! Такав импонира свакоме...”⁹⁸

Васпитаван, дакле, у врло ауторитарној кућној, школској и интернатској атмосфери, у цркви која је одувек гајила култ папе, као свог неприкосновеног поглавара, (као „видљивог намјесника Крстовог и наслједника св. Петра апостола”, одн. као врховног свештеника, највишег учитеља и законодавца РКЦ, са неким божанским својствима), **Степинац је нужно попримио многе црте тзв. ауторитарне личности.** И у време детињства и школовања, а и касније, кад је постао свештеник и надбискуп, код њега је била приметна подложност култу вође, одн. поштовање „чврсте руке” и ауторитета, уз изражену нетолерантност и агресивност према свему што није одобрено од ауторитета. То се у његовом црквеном животу исказивало најпре у пасивном облику, као беспоговорна подложност и послушност вишима од себе, од управника интерната и наставника до бискупа, надбискупа и, наравно, папе. А кад је сам постао високи црквени старешина, та везаност за ауторитет је нужно нагињала ка својој активној форми, тј. ка захтевању подложности других сопственом ауторитету. Уз ту особину, он је од младићких дана показивао и елементе етноцентризма (тј. наглашено осећање припадности сопственој етничкој групи, одн. нацији, њено величање и потцењивање других етничких група) и социоцентризма (склоност ка посебном наглашавању ставова и вредности сопствене друштвене групе), ригидност у ставовима, претерани морализам и сексуално чистунство.

Строгост, искључивост и врло ригидан морал показиваће Степинац и после своје одлуке да уђе у редове свештенства РКЦ, односно после успона на високи црквени положај. Тако у чланку „Боже, очувај нам хрватску женску омладину у поштењу и части”, који је објавио 20. децембра 1940, у *Djevojačkom Svijetu*, надбискуп Степинац упозорава врло строго хрватске девојке следећим речима и аргументима:

„Пазите дакле на своје дјевојачко поштење! Једном изгубљено више се не враћа. Бјелина је снијега тако привлачива. Али кад се једном згази ногама постаје блато ... Домовина рачуна само са чистим нараштајем. Грозне су без сумње посљедице рата. Али све материјалне рушевине што их рат проузрокује нису тако тешке и страшне као моралне рушевине што их проузрокује гријех у душама омладине, напосе женске.

⁹⁸ „Katolički List”, br. 13/41, 147.

С моралним падом падају у прах сви идеали, а гдје нема њих наступа смрт...”⁹⁹

Упоредо са студијама, Степинац се после 1928. почео припремати за рукоположење за свештеника. У пролеће 1930. примио је тзв. редове подђаконата и ђаконата, а пред крај летњег распуста обавио је уобичајене духовне вежбе пред рукоположење, тј. заређење. За свештеника је заређен 26. октобра исте године, заједно са још 18 ђакона, међу којима је био и његов друг из Осијека и каснији наследник на месту загребачког надбискупа Фрањо Шепер. Четири дана касније, сви новозаређени свештеници били су примљени у аудијенцију код папе Пија XI. Своју прву свету мису Степинац је служио на дан Свих светих, 1. новембра 1930, у познатој римској цркви Марија Мађоре (Св. Марија Велика), док је Шепер отслужио у базилици св. Павла. Свечаном заређењу Степинца сви његови католички биографи посветили су велику пажњу, описујући бројне његове детаље. Један значајан детаљ, међутим, не спомињу, иако је о њему својевремено врло лепо известио загребачки „Katolički List”. Уз малу хрватску заједницу у Риму, примицијама (првим мисама) А. Степинца и Ф. Шепера придао је велики значај и тадашњи југословенски посланик у Ватикану, Јеврем Симић, који се и сам потрудио да оне буду што свечаније и трајније обележене.¹⁰⁰

За разумевање неких каснијих ставова надбискупа Степинца свакако је важна и чињеница да је у време његовог боравка у Италији дошло до великог зближавања између фашистичке државе и Ватикана и до

.....

⁹⁹ Batelja J., BAS/2, 107–109.

¹⁰⁰ „Katolički List”, br. 46/30 објавио је 13. новембра 1930. вест: „Рим. Примиције наших младомисника”, следеће садржине: „Наша два германичара влч. гг. (господа) Степинац и Шепер примили су недавно св. Ред и на дан Свију Светих приказали Богу своје прве свете Мисе и то први у базилици Св. Марије Велике, а други у базилици св. Павла. Влч. господину Алојзију Степинцу био је манудуктором преч. Монс. Др. Јосип Лончарић, а влч. г. Фрањи Шеперу пресвиј. г. Монс. Матија Проштеник. Други дан у недељу пјевао је у цркви св. Јеронима први пут свечану свету Мису влч. г. Шепер уз асистенцију влч. гг. Алојзија Степинца и Јанка Пенића. Руководио га код олтара заводски ректор Монс. Др. Мађерац. Св. Миси присуствовао је наш опунмоћени министар код Св. Столице госп. Јеврем Симић са својом супругом и секретар посланства г. Драгош Драгутиновић. Сви су тог дана били заводски гости. // Госп. Министар Симић позвао је том згодом преч. гг. манудукторе Монс. Проштеника и Монс. Лончарића, оба младомисника и Управу Завода св. Јеронима на ручак у сриједу дне 5. о. мј. Као увијек и према сваком тако и овом згодом показао је г. министар и његова милостива госпођа супруга велику пажњу и нада све топлу сусретљивост према нашим младим, новозаређеним свећеницима, заводској управи и гостима из домовине. // Младомисницима наше срдачне честитке.” (Стр. 588). Било је ово, како изгледа, прво помињање А. Степинца у најпознатијем гласилу Загребачке надбискупије и хрватског огранка РКЦ.

значајне синхронизације италијанске и ватиканске политике на Балкану. А једна од најзначајнијих карактеристика спољне политике Мусолинијеве Италије у то време била је организовање свих тзв. ревизионистичких снага антијугословенске оријентације (хрватских, албанских, црногорских, бугарских и мађарских националиста, сепаратиста, иредентиста и профашиста). Будући да је за време студија пуно времена посвећивао читању књига, часописа и новина, мало је вероватно да Степинац није уочио те процесе и да није о њима имао свој став.

А.4. Повратак у Југославију за време диктатуре краља Александра

Степинац се дефинитивно одлучио за свештенички позив тек у својој 27. години, у време (1924.) у коме је у Краљевини СХС трајао вишегодишњи „културни бој” између РКЦ, с једне, и државе, с друге стране, у области просвете, али и изван ње. Истовремено са тим „бојем” текла је и оштра борба РКЦ са свим либерално-демократским и другим мање или више прогресивним снагама у земљи.¹⁰¹ Настојање просветних власти младе Краљевине СХС да успоставе монопол државе над школом и наставом, наишло је на оштро противљење римокатоличке хијерархије. Она је то настојање означила не само као истискивање верских заједница из школе и као гажење „светих права” родитеља и цркве, већ и као „посезање у сам унутрашњи живот Католичке цркве”, па, чак, и као покушај уништења те цркве. Због тога је, почетком 1922. године, епископат РКЦ изјавио да се та црква и католички родитељи „не могу ... никада одрећи својих права, пак ће морати на најодрешитију и најоштрију борбу за слободу наставе...”¹⁰² Нема никакве сумње у то да су на верско и политичко формирање милитантног католика какав је био млади Степинац утиснули дубоки траг одлучност и искључивост римокатоличке хијерархије по овом и по неким другим питањима.

У Југославију се Степинац вратио из Рима при крају диктатуре краља Александра Карађорђевића, заведене 6. јануара 1929, пола године после атентата радикала Пунише Рачића на представнике Хрватске сељачке странке (ХСС) у Народној Скупштини, у коме је смртно рањен оснивач и вођа ХСС-а Стјепан Радић. Тај атентат је означио крај крхке и нестабилне парламентарне демократије у Краљевини СХС. Краљ Алек-

.....
¹⁰¹ Више о томе види у: Lj. Dimić, N. Žutić, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, VINC, Beograd, 1992, 133–286.

¹⁰² *Истио*, 155.

сандар је укинуо Видовдански устав, распустио Народну скупштину и завео личну власт у држави. Он је доносио законе и све остале правне акте, именовао владу која је била само њему одговорна, а сам никоме није одговарао за свој рад. Новим законима био је забрањен рад свих политичких странака и свих удружења која су имала „верска или племенска” обележја. У краљевини је проглашено постојање јединствене југословенске нације. Трећег октобра 1929. Краљевина СХС је преименована у Краљевину Југославију (КЈ) и подељена на девет бановина, створених према природним и саобраћајним везама, а не према племенским или националним мерилима.

Краљ Александар I Карађорђевић
(1888–1934)

Србија је била подељена између пет бановина – Дунавске, Моравске, Дринске, Вардарске и Зетске. Хрватска се углавном налазила у оквирима Савске и Приморске бановине. Једино су Словенци имали национално хомогену бановину – Дравску. Врбаска бановина је обухватала Босанску Крајину.

И поред завођења краљеве личне власти, то није била диктатура у правом смислу те речи, а поготову не тоталитарна и фашистичка, каквом су је комунисти назвали. Александрова лична власт односила се само на политичку сферу, а не и на привреду, културу и друге области друштвеног живота и није дуго трајала. Другог септембра 1931. он је „подарио” народу нови устав (тзв. Октроисани устав) и, ипак, вратио државу у уставне оквири. Многи историчари век те диктатуре продужују до Марсељског атентата 1934, када је краљ Александар постао једна од првих жртава фашизма у Европи.¹⁰³

Иако су многи очекивали да ће РКЦ бити против те диктатуре, она ју је прећутно признала и веома умешно искористила за јачање својих

¹⁰³ Више о томе у: Petranović Branko: *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd 1978, 95–111; Батаковић Душан: *Нова историја српског народа*, Наш дом/L'Age d'Homme, Београд/Lausanne, 2000, 294–297.

позиција. Суспендовање Устава и забрану странака и удружења са племенским (тј. националним) и верским обележјима епископат РКЦ је искористио у два правца. Прво, за за рашчишћавање ситуације у сопственим редовима. А друго, за обрачун са свим антиклерикалним и левичарским снагама и стремљењима у оним деловима Југославије у којима су католици били доминантни, а које су му у претходних 10-ак година стварале велике проблеме и наносиле тешке ударце.

Епископат РКЦ у КЈ је, наиме, годинама имао велике проблеме са једним делом свог клерикалног покрета, који није пристајао да се дисциплинује, тј. да прихвати руководећу улогу хијерархије. Тајна организација католичких интелектуалаца и свештеника „Сениорат”, која је дуго држала под својом контролом тзв. Католички покрет у Хрватској, била је тек пред завођење диктатуре (октобра 1928) приморана да се уклопи у много шири покрет „Католичке акције” (К. А.), под диригентском палицом епископата. За разлику од Сениората, који је инсистирао на класичном политичком организовање хрватских католика кроз Хрватску пучку странку (слично организовању словеначких католика у Словенској људској странци), епископат РКЦ је инсистирао на формално непотичком карактеру много шире „Католичке акције”. „Изван и изнад сваке политичке странке” је била девиза К. А. која је најављивала њену формалну непотичност.

О каквој „непотичности” се, у ствари, радило, најбоље сведоче речи самог папе Пија XI, које је 8. септембра 1924, упутио католичком друштву: „Католичка се Акција сама не смије бавити политиком, али треба дакако учити католике, како ће се политиком што боље служити.” У једном свом писму из 1928, Пије XI каже о К. А. следеће: „Иако није партијско политичка, не искључује католике из учешћа у политици. Напротив, учинит ће их подобнијим, боље ће их потаћи да уђу у политику ... Католичка Акција је нека врста школе за изграђивање политичких вођа у народу. Она се не везује за ову или ону политичку странку, али жели и тежи да узме у своје руке цијели друштвени и политички живот народа.”¹⁰⁴ Како је тако нешто могло да се оствари без уласка ове организације у свет политике папа није сматрао за потребно да објасни, али је врло брзо свима постало јасно да се та „непотичност” свела само на формално неучествовање чланова К. А. у деловању политичких партија. Они су морали да буду изван њих, али и изнад њих, као нека врста духовног ментора или татора.

.....
¹⁰⁴ Димић Љ. – Жутић Н., *нав. дело*, 172–173.

Уз глобални клерикални програм Пија XI и Ватикана, на црквено-политичке ставове младог Степинца изузетно значајно је утицао и клерикални програм фамозног Првог хрватског католичког конгреса, одржаног у Загребу, почетком септембра 1900. Историографија је већ утврдила да су бројне резолуције и одлуке тог конгреса биле усмерене ка реклерикализацији хрватског друштва, односно ка обрачуна са свим елементима и последицама процеса секуларизације, започетог на таласима либералних идеја Француске буржоаске револуције.¹⁰⁵ Хрватски клерикалци су, између осталог, баш на том

Пије XI (1857–1939), папа од 1922.

конгресу лансирани тезу о двоструком идентитету верника – католичком и националном, одн. о **истоветности хрватства и римокатолицизма**. Тако амалгамисано хрватско родољубље стављено је у функцију одржања Хабзбуршке монархије, с једне стране, и супротстављања суседним православним народима, с друге. Тезу о римокатоличкој димензији хрватства Степинац је не само здушно прихватио већ је и развијао и популарисао током целог свог надбискупског мандата.

Касније политичко деловање зрелог Степинца у КЈ и у НДХ (о коме ће бити више говора у наредним поглављима), упућује на закључак да су му, уз класичне клерикалне идеје, биле врло блиске и **идеје тзв. хрватског државног права**. Као декларисани националиста и етноцентриста, увек је показивао наглашено интересовање за положај хрватске нације у КЈ, као и за политичку ситуацију у тзв. хрватском националном корпусу. У нестабилној и несређеној политичкој ситуацији у КЈ, посебно у односима између две најбројније и најзначајније нације – Срба и Хрвата – он се увек опредељивао у складу са идејама хрватског државног права, међу којима су најзначајније: фикција о хиљадугодишњем правном континуитету хрватске државности, **ексклузивно хрватство**, односно **великохрватство**, **србофобија** и **антиправославље**, инсистирање на

¹⁰⁵ Детаљније о раду и одлукама тог конгреса в. у: Dimić Lj. – Žutić N., *Alojzije Stepinac*, 14–27.

хрватској граници са Србима на Дрини, на хрватском карактеру Босне и Херцеговине, Боке Которске, Срема и Бачке и др.

А.5. Сензационално именовање за загребачког надбискупа-коадјутора

Сви биографи и хагиографи Алојзија Степинаца наглашавају чињеницу да је његово именовање за загребачког надбискупа-коадјутора одјекнуло у хрватској и југословенској јавности као прворазредна сензација. Нико није ни претпостављао да би он могао да буде наименован на то место, а највећи део хрватске јавности није до тада ни чуо за њега и његове заслуге за РКЦ. Сви су се, због тога, данима после објављивања те вести, питали ко је тај Степинац и због чега је управо он именован на најзначајнију надбискупску столицу хрватских католика. И сам Степинац је био веома изненађен, па је о томе оставио траг у свом дневнику, који је почео да води дан после свог наименовања, 30. маја 1934. године.

„Већ пуних 10 г. говори се о коадјутору надбискупа загребачког Др. Анте Бауера ... Кад сам 1924. одлазио на студиј у Рим и слушао да је мој добри бивши равнатељ Др. Лончарић кандидат за надбискупа, нисам мислио да ћу за 10 година касније ја доћи преко очекивања свију на ово тешко и одговорно мјесто ... Ја нисам желио никако, бјежао сам од помисли да ступим на столицу надбискупа загребачких. Али све је ишло овај пута тако нагло да ни сам не знам како и наједноћ је питање коадјутора било ријешено ... Зашто је, Господе, избор пао на мене? Ја не налазим у себи ништа што би ме препоручивало за ово велеважно мјесто...”¹⁰⁶

Овај излив скромности новопеченог загребачког надбискупа-коадјутора прилично добро, иако непотпуно, одсликава ситуацију у вези са тражењем кандидата за наследника остарелог загребачког надбискупа Антуна Бауера. То тражење је, наиме, започело нешто пре 70-ог Бауеровог рођендана (1924) и представљало је велики проблем не само за њега лично, већ и за надбискупију којом је управљао. Пре дефинитивног решења тог проблема у хрватској католичкој јавности се говорило о неколико веома озбиљних кандидата за будућег загребачког надбискупа. Сви су они били врло угледни и афирмисани свештеници, богатих биографија, са којима се млади Алојзије Степинац тешко могао упоређивати.

Најпре се, наиме, говорило о монсињору Антуну Сламићу, секретару надбискупа Бауера. Био је то, по речима Бенигара, врло учен, вредан

¹⁰⁶ „Danas”, 8. 8. 1989, 64.

и способан свештеник из Истре, седам година старији и искуснији од Степинца. Убрзо после именованја за Бауеровог секретара (1920), он је именован „тајним коморником” Светог оца, тј. папе (1922), а затим и „каноником *ad latere*” (1925). Његову кандидатуру је, међутим, одбила југословенска влада због чињенице да је он био емигрант из Италије, која је по Рапалском уговору заузела Истру и у њој прогонила хрватско и словеначко свештенство.

Други кандидат за Бауеровог наследника био је Јосип Лончарић, некадашњи равнатељ, тј. управник орфанотрофијума у коме је становао Степинац за веме свог школовања у Загребу. Скоро три деценије старији од Степинца, он је био врло угледан свештеник Загребачке надбискупије. Студирао је на папском универзитету Грегоријана у Риму и био доктор теологије и филозофије; био је жупник у једној од најпознатијих загребачких жупа, уредник католичког дневника *Hrvatstvo*, сарадник полузваничног гласила Загребачке надбискупије *Katoličkog Lista* итд. Као што се из наведеног Степинчевог записа може видети, др Лончарић је био врло озбиљан кандидат за Бауеровог наследника, али је, вероватно, због својих поодмаклих година, био скинут са листе кандидата.

Две године пре Степинчевог наименовања говорило се и о др Александру Гасу, као о изгледном кандидату за Бауеровог наследника. Био је то истакнути хрватски теолог и етнолог, седам година старији од Степинца и неупоредиво познатији од њега. Заређен је за свештеника још 1915. и служио је у неколико места у Хрватској. Уз диплому загребачког Богословског факултета, имао је и специјализацију теологије из Лиона и етнологије из Беча. Убрзо по повратку из Беча постао је професор Богословског факултета, на катедри за историју религије. Пре 1932. објавио је неколико веома запажених књига из етнологије и антропологије и велики број чланака и расправа. Његову кандидатуру је, према Бенигару, одбио краљ Александар због тога што га је Гас у два маха „напао” на неком свом предавању.¹⁰⁷

Међу најозбиљнијим кандидатима за Бауеровог наследника помињан је и проф. др Стјепан Бакшић, познати загребачки теолошки писац и публицист. Био је девет година старији од Степинца и, опет, много познатији од њега. После студија у Риму и Инсбруку постао је професор основног богословља на загребачком Богословском факултету, а затим и шеф катедре догматског богословља, а био је и више пута декан тог факултета. Уз то, био је каноник Првостолног каптола у Загребу, инспектор

.....
¹⁰⁷ Benigar A., *nav. d.*, 124.

веронауке у средњим и сличним школама, сарадник многих католичких листова и часописа и уредник „Katoličkog Lista” скоро 20 година (1919–1937). Према неким информацијама, кандидатура му није прошла унутар РКЦ због његовог „нерепрезентативног” изгледа.

На крају, међу кандидатима је помињан и др Јурај Мађерац, великодостојник РКЦ шест година старији од Степинаца. За свештеника је био заређен 1909, а на Грегоријани је докторирао 1919. Носио је титуле апостолског протонотара и кућног прелата Његове Светости, али је био најпознатији по положају ректора Завода Св. Јеронима у Риму од 1928. па све до своје смрти (1957).¹⁰⁸

Упркос својој врло „сиромашној” биографији, Степинац је „победио” све своје такмаце захваљујући једној вешто смишљеној манипулацији надбискупа Бауера и нунција у Београду Херменегилда Пелегринетија.¹⁰⁹ Будући да се тражење најпогоднијег кандидата за Бауеровог наследника заиста одужило, а он почео да побољева, он се присетио Степинчевог боравка у Солуну 1918. и приказао га краљу Александру као југословенског добровољца, тј. „солунца”. Краљу се допао тај податак из Степинчеве биографије, па је дао пристанак на његово именовање. Тако је Степинац, на брзу руку и на свеопште изненађење хрватске јавности, именован за Бауеровог наследника.¹¹⁰

То што Степинац ни изблиза није имао биографију достојну титуле и улоге загребачког надбискупа-коадјутора, па чак ни канонски прописане године за тај положај, није нимало сметало загребачким католицима и католичкој штампи да одмах по објављивању те вести почну да хвале и уздижу младог надбискупа-коадјутора. Међу онима који су, стицајем околности, били задужени за уздизање лика новог надбискупа-коадјутора, нашао се и др Бакшић, као уредник „Katoličkog Lista”. Да би могао да напише иоле афирмативнији текст о новом надбискупу-коадјутору, он је морао да употреби значајна реторичка, па чак и демагошка средства ради „појачавања” његове више него скромне биографије. Ево како је он тај свој текст завршио:

„Млад је, али га ресе велике одлике. – Он је права свећеничка душа, за коју се може рећи, да је *secundum cor Jesu*. Он је дубоко одан молитви,

.....
¹⁰⁸ После Другог светског рата Мађерац је био један од најближих сарадника фамозног Крунослава Драгановића у функционисању тзв. „Пацовских канала”, којим су се спасиле од заслужене казне хиљаде усташких и нацистичких ратних злочинаца.

¹⁰⁹ Пелегринети Ерменегилдо (Hermenegildo Pellegrinetti, 1876–1943), апостолски нунције у Југославији од 1922. до 1937, када је именован кардиналом РКЦ.

¹¹⁰ Benigar A., *nav. delo*, 124–128.

њега реси дубока чедност и понизност као да је на њему починуо дух његова стрица светог каноника Степинца. Зато се цијела дијецеза кроз његове молитве нада великом благослову. Он је срца милостива према сиротињи, коју љуби љубављу Винка Паулскога обилазећи биједнике загребачке периферије, доносећи им утјеху души и материјалну помоћ у тешкоћама живљења. Зато његово промакнуће с љубављу прате сви невољни и болни, који ће у њему наћи милосрднога Самаританца. Он је пун апостолскога жара за Крстов криж, зато имадемо јамство, да ће света Крстова ствар у ово тешко доба наћи у њему бранича прожета оном пожртвованости, о којој нам говоре прва кршћанска времена. Он је пун братске љубави и зато с поуздањем и повјерењем може да гледа на њ као будућега свога вођу и оца сав клер наш, клер с толико својих тешких и крвавих потреба, у које га ринуше апокалиптична времена. Он је прожет духом еванђеоске правде, зато с повјерењем на њ могу гледати сви, који теже за унапређењем и јединством католичке акције. Он је син сељачких родитеља, пучанин, осјећајне душе за исправно схваћање откуцаја народног срца, он је искусио велике тегобе живљења, он је к тому пун најсветијих идеала, којима душу испуња светост свећеничког звања – пак је све то разлог, да на његов будући рад гледају с пуним повјерењем сви слојеви нашег хрват. (ског) пука знајући, да ће будући надбискуп бити своме вјерном пуку најбољи отац и пријатељ, спреман, да за њ моли, ради и трпи, да свим својим моћима и способностима буде жртва љубави за свој народ.”¹¹¹

Алојзије Степинац у време наименовања за надбискупа-коадјутора

После овог Бакшићевог текста уследили су многобројни слични текстови у загребачкој католичкој штампи и још многобројније честитке младом надбискупу-коадјутору. „Долазе и честитају и појединци и корпорације, представници грађанских власти те свјетовних и католичких удружења. Долазе редовници и редовнице, свећеници редовни и световни.” Извештавајући о честитању Првостолног каптола загребачког и пребендарског збора, од 3. јуна 1934, „Katolički List” је у наредном .....

¹¹¹ „Именовање надбискупа коадјутора”, „Katolički List”, br. 22/34, od 1. 6. 1934, 265–266; Benigar A., *nav. delo*, 134–135.

броју донео и говор загребачког помоћног бискупа Фрање Салис-Севиса, који је на крају рекао следеће: „Преузв. Госп. Надб.(искупе) Coadjutore! Првостолни каптол у Вашем именовану не гледа дјело људско, већ прст божји – dextera Domini fecit haec...”¹¹²

Личношћу новог загребачког надбискупа бавила се и београдска штампа, покушавајући да утврди разлоге његовог именовања и његово будуће држање. Један такав покушај у београдској „Штампи” Степинац је сачувао у свом дневнику. Био је то чланак релативно познатог православног теолога, филозофа и публицисте клерикалне оријентације, Димитрија Најдановића, под насловом: „Др. Алојзије Степинац” и поднасловом: „Личност будућег поглавице католичке цркве у Југославији”. У њему је Најдановић, између осталог, написао следеће:

„Г. Степинац под једним снажнијим импулсом родољубља, ушао је у дојучерашњу крваву епопеју као син југословенског народа. Његова национална прошлост је некомпромитована. Можда је тај налет био – сентименталност, један грч ратне психозе, протест, храброст доброг војника Швејка. Свеједно кроз његову родољубиву свест – па нека је била уска као иглене уши – продену се дах народне слободе, дух гусларства. Доживљај је доживљај. Он улази као детерминанта свести и савести, као путоказ и опомена. Ми смо и мека срца и меке главе за свако трубадурство родољубиво, како би тамо неки „психолошки” да објасни добровољаштво г. Степинца. Нека је тако. За нас то ипак није химера. Отуда све наше поверење и симпатија. Није искључено, наравно, да наше наклоности буду посрамљене ... Као проблем г. Степинчеве личности истичу се и оних седам година у Риму. Степинац припада реду језуита. Тиме је много што шта речено. Само Степинчево постављање за коадјутора доказ је велике моћи и пенетрације овога реда. Крута, несаломљива начела Игњатија Лојоле, творца језуитизма, јесу уствари начела лењинизма пре Лењина ... Степинац је, нема сумње, прошао кроз најстрожу дисциплину језуитизма. Из језуитске школе пуштен је тек онда у свет, и тек онда овако високо почаствован, кад је најинтимнија његова мисао углачана глачарском вештином Лојоле.”

Најдановић завршава свој текст следећим речима:

„Рођен је у Жумберку. То нешто значи ако духовна и физичка еу-геника не варају. Јер је Жумберак место мало покатоличених Срба, тако-званих унијата. Да негде дубоко у крви не ромори са католичком жицом и себарска побуна. Словенска подлога, цела, верски, културно, историски .....

¹¹² „Поклонство првостолног каптола надбискупу коадјутору”, „Katolički List”, бр. 23/34, 285.

недиференцирана, није можда разбијена до те мере да би се из Степинца могла створити – марионета! Да то прасловенство, што тако често оживи носталгијом за свесловенство, није пробило и онда, за солунских дана? Као што ниче заборављено семе. Ово би била најсмелија, готово мистична поставка овог написа. Један мистицизам дакле који има можда, исто толико права колико и један донкихотски занос, па ипак реалног основа ... Судбина је г. Степинцу доделила да иде по концу, њему, Солунцу и језуити. Тешка му је пука искреност, још тежа дволичност. С једне стране римска перика, с друге – дозив са дна народне југословенске душе. Сцила и Харибда за срце и ум! Готово несавладљиви, парадоксални дуализам. Из овога процепа може га, по нашем убеђењу, спасити само христољубље. Христољубље као свељубав, која иде еволутивном лествицом царства Божјег: од Христовог човека, кроз Христов народ, до Христовог човечанства.”¹¹³

.....
¹¹³ „Danas”, 15. 8. 1989, 63.

Б. Црквено-политички погледи и деловање надбискупа Степинца

Б.1. Анте Трумбић о младом надбискупу Степинцу

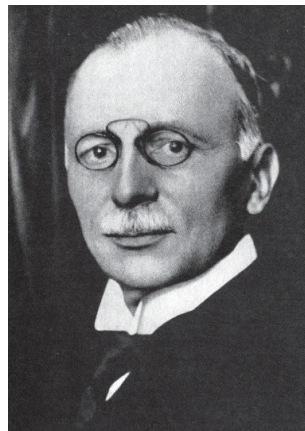
За разлику од ових претенциозних психолошко-теолошких, филозофских и политичких спекулација Д. Најдановића и од исхитреног, крајње некритичког и скоро полтронског величања личности новог надбискупа-коадјутора у хрватској католичкој јавности, месец дана после његовог именовања настао је један врло интересантан и аналитички значајан запис о Степинцу. Његов аутор је био један од најпознатијих хрватских политичара с краја XIX и почетка XX века, др Анте Трумбић (Сплит, 1864 – Загреб, 1938). Тај запис је значајан зато што је то, хронолошки гледано, био први озбиљан осврт на личност младог загребачког надбискупа-коадјутора од неког хрватског аутора који није припадао хијерархији РКЦ. А друго, зато што се зна да су између Трумбића и Степинца постојали врло срдачни односи и међусобно поштовање, па се Трумбићева запажања могу узети као добронамерна и релативно објективна. Велико животно и политичко искуство др Трумбића омогућило му је да већ после једног озбиљног разговора веома добро процени младог надбискупа и једног од будућих духовних и политичких вођа хрватског народа између два светска рата и за време Другог светског рата. Због тога његова запажања заслужују да буду наведена скоро интегрално.

Врло брзо после Степинчевог наименовања за загребачког надбискупа коадјутора Трумбић се, посредством др Бараца, сусрео са њим у надбискупском двору у Загребу, и оставио врло исцрпну белешку о својим утисцима о Степинцу и о темама о којима су том приликом разговарали.¹¹⁴ Белешка носи датум „29. VI. 1934 – Св. Петар и Павао”. У њој Трумбић најпре даје опис Степинчевог изгледа и држања.

„1. Млад човјек средњег стаса, сух, мршав, жилав, упалих образа, оштра лица и носа истакнута. Озбиљан (али сјетан и меланхоличан) по
.....

¹¹⁴ Др Барац, кога помиње др Трумбић највероватније је био др Фран Барац, познати католички свештеник и теолог, професор и ректор Загребачког свеучилишта и дугогодишњи познаник и сарадник др Трумбића.

природи, говори енергично јаким баритонским мушким гласом, из увјерења и са заносом (није ми учинио утисак затворена човјека, како је било речено). Има своју вољу и изгледа има изграђено схваћање свога позива те је да се сав томе посвети. Не би никако рекао, да је склон уживању живота, него обрнуто. Кажу да мало једе, а вјеројатно и да не пије. Кажу да је аскета, што може бити, а то би га потпуно одвајало од свећеничке средине у овој бискупији гдје свећенство на селу и у граду навикло је по 'традицији' да ужива и да се према властима 'клања' (женске, гозбе, пиће са здравицама друштвено-патриотским). Кад је говорио био је енергичан, са гестом одсјечитим праћеним замахом десне руке, што му је давало ауторитативан значај. Тај гест није говорнички дотјеран, него је више природан и обичан у нашем друштву, гдје се обично не говори без гестикулације."¹¹⁵

Анте Трумбић (1844–1938), хрватски и југословенски политичар

У наставку ове своје забелешке, Трумбић пише о религиозности младог надбискупа, о његовом односу према националном питању и његовим погледима на међуверске, међунационалне и политичке односе у Краљевини Југославији.

а) О религиозности и борбености Степинца

„... Приказује се као скроз религиозан католик, занесен начелима, догмама и дјеловањем кат. цркве. Чезне за борбом у обрани тих особина кат. цркве, коју сматра правом учитељицом кршћанства и супериорном према свим вјероисповијестима ... Више него каже, одаје огорчење према данашњим приликама код нас (прогон кат. цркве) што кулминира у његовом аутентичном изразу, да је сваки човјек зато јер је католик данас у нашој кући „сумњив“ (*verdaechtig*) то јест изван закона! Гори од жеље да се против тога неподносивог стања ухвати безрезервно у коштац. Нагласује лојалност према држави као таквој, али уз увјет да држава буде према кат. цркви као и свим вјероисповјестима праведна и да им гарантира слободу. За то ће се борити до краја ... Он поштује ... закониту власт, јер је од Бога, али она мора да је праведна и морална. Ако није, није је дужан слушати ... Он тражи слободу за све вјере и једнакост, а онда он зна да ће кат. црква бити прва ... Ова држава може да

¹¹⁵ „Danas”, 15. 8. 1989, 65; Arhiv HAZU, Ostavština dr. Trumbića, lične bilješke, god. 1934, 4.

успије, али само у слободи вјере и у правди свима једнакој. Овако као до сада не може ... Чини утисак да у својем будућем раду намјерава се бацити свом снагом на промицање *вјерских интереса* и устати на одбрану вјерских интереса ... **Грми против завађања католичке младежи у школама, сматрајући као кулминацију тога што се кат. младеж води на светосавске забаве, које су у духу протукатоличком не само национално него и вјерски ...**¹¹⁶

Када је у питању склапање конкордата између КЈ и Ватикана (на коме се радило годинама пре Степинчевог наименовања за загребачког надбискупа коадјутора), Степинац је Трумбићу изнео помало неочекивано гледиште. Упркос увреженом мишљењу да је склапање конкордата било од животне важности за РКЦ у КЈ, Степинац није показао „никакво посебно одушевљење” због вести о његовом скором потписивању. „Али ако дође, добро је”, јер „зна да Св. Столица неће пристати на конкордат у којем не би била призната *бићна њрава кат. цркве*.” (Курзив у ориг. – нап. П. И.) Уз то је додао: „Бдит ћемо да се и с друге стране обслужује. Ако се не буде поштивао, онда ће Св. Столица отказати, па готово. **’Неће нас конкордат ограничити ни везати руке’**. Не занаша се, јер, рече склопљен је конкордат и са Њемачком, па сваки дан конфликти са њемачком владом.”¹¹⁷

б) О хрватству и положају хрватске нације у Југославији

„Он је син хрватског народа и њему ће бити вјеран. Хрватима ни један народ није пријатељ: нису *Талијани*, нису Мађари, нису *Нијемци* (Швајцари су ајде неутрални), нису ни *Французи* код којих има их који нас воле, али немају положаја, не залажу се. **Једино Св. Столица је за Хрвате. Кат. (оличка) црква је одабрана** (веров. одбрана – нап. П. И.) **хрв. (атског) народа**. Не боји се за будућност хрв. народа у крилу кат. цркве ... **Кад Хрвати не би били католици, као народ би нестали ...** Што се пак тиче рада на националном пољу хрватског живота не изразује се у том правцу да ли намјерава у свом дјеловању истицати *хрвајску народну мисао* и ако да, да ли од пригоде до пригоде или систематски по програму. **Код њега је дакле и у народно-патриотском правцу католиштво главно упориште**. Дотако се је положаја Хрвата и Словенаца у Јулијској Крајини и прогонства њихова језика у цркви, што имплиците признаје, каже оштро: *Шта може Св. Отац да учини њројив фашистичкој ѡерора, ѡројив фашистичке силе?* ... Види се да зна што се догађа у народу, како органи власти поступају. Износи два примјера...”¹¹⁸

.....
¹¹⁶ *Истио.*

¹¹⁷ *Истио.*

¹¹⁸ *Истио.*

в) О Србима и православљу

„Говори тако увјерљиво о томе да воли србијанске сељаке, које је упознао док је служио 1919. у војсци у Македонији, и о толеранцији према православној цркви и другим конфесијама, да доиста чини утисак искрености и даје доказ кршћанске широкогрудности.¹¹⁹ ... Нашу младеж завађају из школе на светосавске забаве, гдје је све против католицизма (силно огорчено говори против тога да ће се против тога борити). Св. Сава то је православна светковина, а не светковина државе у којој су Хрвати и остали католици. Неће да говори о самој тенденцији куда то води, али истиче како се тиме уништава религија уопће и само ствара духовни каос ... Православље је формализам, окамењена вјера као поганство. Он воли Србе, народ, сељаке, али га жали јер је у тој цркви која га материјализира и квари и не дају му ништа духовно. Он је девет мјесеци служио у војсци, познао је срп. сељака, заволио га и стога га жали. У Скопљу кат. бискуп ужива слободу, лијепо ради, али нема средстава, сви га воле, његова црква привлачи и да имамо средстава, сви би по мало прешли у крило кат. цркве. Ми дајемо примјер свима.”¹²⁰

Парафразирајући оно што му је Степинац испричао о себи, Трумбић бележи и следеће: „Дне 7. VII. био је на фронту затрпан у борби, сам се извукао. Талијани су га заробили. Чудо како је остао жив. То је било поводом талијанске протуофанзиве. Послали су га у логор у *Ноцера Умбра*, гдје је сазнао да сам ја био (27-29. VI. 1918. баш данас пуних 16 година). Ту је остао до 9. XII. 1918., када су сви били пуштени на слободу и послани сваки к својој јединици у војсци СХС ... Његова јединица била је у Македонији. Ту је остао док је пук био демобилизиран и онда се вратио кући, негдје у липњу 1919 (ако сам точно запамтио). Упознао је у танчине све оне крајеве, земљу и људе. То му много вриједи. Држи данас да је то хтјела провидност божја. Воли онај народ. Никада неће Срби успјети са њиховим методама. Они хоће да све свладају, али то се не може. Треба добити душу народа, а њихови управљачи неће и не држе до тога.”¹²¹

д) О масонерији, соколству и политици

„Чини утисак да ... намјерава ... устати на одбрану вјерских интереса против досадашње масонско-православне антикатоличке политике ... Осуђује сваку кампању која се овдје води преко режимске странке. Хоће да стварају, каже, 'духовно јединство', без икаква духа. То је као *фра-масони* (кроз цијело вријеме бијесни против *фра-масона*), који говоре

¹¹⁹ Ово је грешка. Степинац није служио у Македонији, већ на Косову и Метохији.

¹²⁰ „Danas”, 15. 8. 1989, 65.

¹²¹ *Истио*.

о човјечанству, о братству, о Богу, кога су створили по своме калупу, а против сваке религије, а у првом реду против католичке цркве. Мјесто духовног јединства стварају духовни хаос. Завађају, кваре, трују нашу младеж, спречава се учење вјеронаука итд. ...

Он нема ништа против Сокола, он ће им благосливати заставе, ићи на забаве, али они морају унапред дати гаранцију да стоје на принципима кршћанства и то сви као установа, а не како гдје, оvdје да су кршћани, ондје да су без вјере итд. ...¹²²

„Неће политике ни странке за свећенство, волио би да нема ниједног свећеника у парламенту. То није за нас, наглашује; за нас је црква, вјера, одгој младежи.“¹²³

Оштро око и мудрост искусног политичара омогућили су Трумбићу да изузетно добро уочи скоро све битне особине младог Степинца и његове погледе на најважнија верско-црквена и политичка питања. На основу тих запажања може се прелиминарно закључити да је млади загребачки надбискуп-коадјутор био човек кога су одликовале следеће карактеристике: 1. дубока лична религиозност и црквеност, аскетизам и спремност на изгарање на бискупском положају; 2. енергичност и одлучност у борби за права и интересе РКЦ и хрватске нације; 3. римокатолички елитизам и ароганција; 4. начелно залагање за слободу вероисповести и равноправност верских заједница; 5. омаловажавање православља и СПЦ и прозелитске претензије према њима; 6. релативно равнодушан однос према потреби склапања конкордата између КЈ и Ватикана; 7. противљење учешћу католичког клера у раду политичких партија; 8. претерани хрватски национализам и клеронационализам; 9. специфична комбинација србофилије и србофобије; 10. антилиберализам, антимаџонство и антисоколство.

Наведена Трумбићева запажања и закључци о Степинцу заслужују да буду узети као полазна оцена за даље проучавање личности надбискупа Степинца и његових погледа како на међуверске и међунационалне односе између Срба и Хрвата у КЈ, тако и на друга црквено-политичка и чисто политичка питања. То се најбоље може постићи упоређивањем тих запажања и закључака са записима самог Степинца из његовог

.....
¹²² Соко – организација за телесно васпитање, настала у Чешкој 1862, по идеји Мирослава Тирша (1832–1884), професора Универзитета у Прагу. Овде се мисли на организацију Соко Краљевине Југославије (СКЈ), основану 1929. са којом је РКЦ била у великом сукобу.

¹²³ „Danas“, 15. 8. 1989, 65; Архив HAZU, Zagreb, Ostavština dr. A. Trumbića, личне билежске, год. 1934.

дневника, са његовим говорима и изјавама и са новинским и другим извештајима и документима о његовом деловању после 1934. године.

За почетак тог крајње озбиљног и захтевног посла треба напоменути да је, и поред широког дијапазона питања која су Трумбић и његов млади саговорник поменули, сасвим јасно да они, ипак, нису могли да обухвате сва питања и теме која ће интересовати Степинца у старијим годинама и о којима ће се он касније изјашњавати. На другој страни, много тога што су и поменули у том свом првом разговору они нису могли да продубе, што би, вероватно, било повод да се Степинац о њима изјасни још детаљније и прецизније. Сем тога, уз све похвале за несумњиву вредност већине Трумбићевих запажања, треба приметити да су нека од њих међусобно противречна или, бар, под благим знаком питања. Тако се, рецимо, поставља питање како се може говорити о „кршћанској широкогрудности” младог надбискупа-коадјутора кад је он у том разговору испојио евидентан римокатолички елитизам и врло негативан, чак и увредљив, став према православљу и према СПЦ? Или, како то он замишља слободу савести и вероисповести ако већ тада показује прозелитске амбиције према православним Србима?

Ове примедбе на рачун Трумбићевих запажања и оцена не умањују битно њихову укупну вредност. Касније изјаве, говори, проповеди и записи надбискупа Степинца, као и његово понашање, потврдили су скоро све оне особине које је уочио Трумбић и додали им још неке друге. Тако су већ поменути римокатолички елитизам и ароганција надбискупа Степинца допуњени елементима католичког фундаментализма и интегризма. Његово антиправославље допуњено је скоро свеопштим антиекуменизмом, усмерним и против протестантизма, јудаизма и ислама. Србофобију, тј. антисрпство пратиће наглашени антисемитизам, као и неповерење према другим нехрватским нацијама. Огорчени антикомунизам комбинован је са антимарксизмом и антисоцијализмом. Претерани хрватски национализам се развио у јасно антијугословенство и све очигледнију сарадњу са представницима екстремно сепаратистичког усташког покрета. Пред почетак Другог светског рата и за време његовог трајања доћи ће до изражаја и врло интересантан однос надбискупа Степинца према фашизму и нацизму. И тако даље. Како ће о свим тим Степинчевим особинама касније бити много више говора, овде се не улази у њихову ширу елаборацију.

Због тога ће у наставку ове књиге бити речи о свим тим особинама узетим најпре појединачно, а онда и заједно и о њиховом значају за доношење коначних закључака о односу надбискупа Степинца према

другим религијама, верским заједницама и нацијама. Притом треба напоменути да се у многим изјавама и записима надбискупа Степинца, чак и у његовим појединим реченицама, често преплићу његове различите особине, одн. карактеристике. Зато ће у анализирању тих особина бити неизбежна повремена понављања, са нагласком на оној особини која је тренутно предмет анализе.

Б.2. Религиозност и црквеност надбискупа Степинца

С обзиром на то да се религиозност дефинише као „сложен склоп субјективних ставова, начина вјеровања, мишљења и осјећаја, унутрашњих трајних диспозиција, које су ... присутне у структури личност и... вјерника”, није тешко схватити зашто ју је тешко научно проучавати.¹²⁴ Посебно је то тешко научницима атеистима, јер у структури њихове личности, једноставно, није присутан тај склоп и немају слична искуства као верујући људи. Али то не значи да је такво проучавање немогуће. Социологија религије је већ одавно утврдила да се значајан део религиозних ставова, мишљења и осећаја изражава на начин који се искуствено може уочити на основу вербалног и невербалног понашања одређеног верника. Уз унутрашњи духовни живот сваког верника, наиме, постоје и неке спољне манифестације религиозности које су доступне научном истраживању. Овде се пре свега мисли на тзв. објективну религиозност, тј. на онај део нечије личне религиозности који је везан за обавезне ритуале унутар одређене религије, посебно ако је она институционализована, као што је то случај са хришћанством, одн. римокатолицизмом.

Међу многобројним типовима религиозности најлакша за социолошка истраживања је тзв. црквена или класична религиозност. Она је религиозност спољашњег типа, која кореспондира са црквено дефинисаним и прописаним начелима 'добре' религиозности и 'доброг верника'.¹²⁵ Она подстиче „практиковање побожности у одговарајућим религијским установама, храмовима, као и развијање осећаја припадности вери и организацији ... представља лично препознавање у религијским терминима и јавно испољавање на религијски и црквено задат начин и усвајање темељних веровања догматског учења дотичне религије или конфесије.”¹²⁶

.....
¹²⁴ Баhtijarević Štefica – Vrcan Srđan; наведено према: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 544.

¹²⁵ Више о томе видети у: Mimica A. – Bogdanović M., *Sociološki rečnik*, Beograd 2007, 491–493.

¹²⁶ *Исто*.

Типолошки представник класичне религиозности је тзв. црквени верник, који је предани верник и еклезилно побожан. Њега красе следеће особине: (1) припадност својој религији и цркви целим бићем; (2) редовност учешћа у обредима; (3) санкционисано усвајање доктринарног система; (4) стицање религијског искуства искључиво у оквиру заједнице; (5) подређивање свакидашњег живота религијским прописима и моралним нормама и, (6) спољашње манифестовање припадања религији и религијској заједници.

Када се подаци из биографије надбискупа Степинца упореде са наведеним налазима социологије религије, одмах се намеће закључак да је он био управо тип црквеног и преданог верника, са свим горе наведеним особинама. Да је тај закључак исправан види се и из многих изјава његових савременика и најкомпетентњих представника хрватског огранка РКЦ. Тако, нпр. кардинали Кухарић и Бозанић тврде да је надбискуп Степинац био „човјек гранитне (и непоколебљиве) вјере”, човек „чији је живот био сав прожет вјером”, „жива слика Христа” и сл. Иако се по многим другим питањима показало да су и Кухарић и Бозанић често претеривали у похвалама на рачун свог чувеног претходника, овде им се може потпуно веровати на реч. Дубока религиозност црквених великодостојника је, ваљда, нешто што би требало само по себи да се подразумева.

Што се тиче црквености надбискупа Степинца, одн. његове улоге и места у животу РКЦ, уз наводе кардинала Кухарића и Бозанића и подсећање на оно што је својевремено записао Анте Трумбић, биће довољно да се наведе само део његове биографије из *Suvremene katoličke enciklopedije*:

„Као неуморни навјеститељ еванђеља и сиротињски отац, бијаше обновитељ загребачке надбискупије у духовном и материјалном погледу, оснивајући нове жупе, промичући Католичку акцију, пучке мисије, побожна удружења, еухаристијске и маријанске конгресе, отварајући католичке школе, вршећи различите облике побожности, подижући одгојне заводе, болнице, сиротишта, ширећи католички тисак, а особито припремом прославе Јубиларне године првих веза Хрвата са Светом Столицом, уређењем завјетног светишта Крви Крестове у Лудбергу, те уређењем Марије Бистрице као Хрватског народног светишта и као врела моралног препорода народа. Заступајући мисао како се права вјера најуспјешније навијешта и живи у срединама гдје цвате права побожност према Мајци Божјој, искусивши и у свом особном животу њезину више него мајчинску помоћ, особно ју је дјетиње частио и њој је опоручно повјерио сав хрватски пук.

Настојао је искоријенити народне гријехе клетву и побачај, те одгајати народ у захвалности за Божја добротинства. Бијаше човјек Библије. Читао ју је и разматрао за особни духовни живот и тумачио је Божјем народу. Његова је заслуга што су Хрвати добили сувремену пријевод Светог Писма. Управо је на темељу библијског поимања истине и правде обликовао врхунаравни вид родољубља којим се он одликовао поштујући, штитећи и љубећи сваког човјека и свој хрватски народ.¹²⁷

Они који желе да остваре шири увид у религиозни профил надбискупа Степинца и у његове заслуге за историју РКЦ у хрватском народу могу то лако да учине читајући огромну хагиографску литературу насталу у Хрватској и на Западу после Степинчеве смрти. За почетак ће им бити довољно да консултују књигу Алексе Бенигара *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, написану на 975 страна, и тротомно дело Јураја Батеље *Blaženi Alojzije Stepinac*, на преко 1800 страна.

Б.3. Степинчеви погледи на хришћанство и римокатолицизам

Једна од најлакше уочљивијих карактеристика Степинчевог погледа на свет је његово чврсто уверење да је хришћанство једина права религија, а РКЦ једина права хришћанска црква, одн. верска заједница. Притом треба нагласити да се он никада није изричито изјашњавао о односу хришћанства према другим религијама, али је, зато, оставио бројне записе који индиректно говоре о томе.

Тако је у једном свом говору на загребачком радију, 16. априла 1939. изјавио следеће: „... Без Исуса Христа нема напретка ни живота никоме на свијету. С Исусом Кристом долази срећа и мир у људско друштво...”¹²⁸

Проповедајући Дубровчанима на њихов празник св. Влаха, 3. фебруара 1941, Степинац се запитао: „Може ли се уопће говорити о идеалима тамо, гдје нема више контакта са Кристом, неупоредивим идеалом човјечанства?”, па је на то додао: „А гдје нема више идеала, тамо је пад неминован и катастрофа неизбежна.”¹²⁹

У проповеди академичаркама на празник св. Катарине, 25. новембра 1941, Степинац је изјавио: „Хришћанство је једина реална вриједност на земљи.”¹³⁰

¹²⁷ *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Split 1998, 913–914.

¹²⁸ „Katolički List”, br. 16/39, 197–198.

¹²⁹ „Katolički List”, br. 6/41, 62–64; „Hrvatski Glas”, br. 67/41, 4.

¹³⁰ „Katolički List”, br. 47/41, 549–550.

У проповеди на празник Пресветог Тројства, у загребачкој катедрали, 20. јуна 1943, Степинац је рекао следеће: „Будући дакле, да читав род људски има свој извор у Троједином Богу и к њему као своме циљу тежи, то је свакому човјеку здраве памети јасно, да **гаранције јединства и мира међу људима не може бити осим у Богу Тројединоме**”.¹³¹

Иако ни у једној од наведених изјава надбискупа Степинца нема ни помена о другим светским религијама и њиховим божанствима, сасвим је јасно да оне, по Степинчевом мишљењу, немају шта да траже у поређењу са хришћанством и његовим тројединим Богом.

Исту мисао, али на нешто једноставнији и приземнији начин, изрекао је Степинац у једној својој другој проповеди.

Позвавши се на причу једног хришћанског мисионара у неком месту Индије, Степинац је својим слушаоцима говорио о страховитој суши која је једне године владала у том месту. Пошто је суша била дуго-трајна и претила да потпуно уништи летину, ојађени сељаци су на различите начине покушавали да умилостиве своје богове не би ли им ови коначно послали кишу. Кад су им сви покушаји у том правцу пропали, одлучили су се за још један, као последњи. „Узели су – парафразира Степинац поменутог мисионара – дванаест листова од палме и на сваком написали по једно име од својих најотменијих богова. На предлог неких написали су на дванаести лист име Мајке Божје, коју су у сусједној капелици штовали њихови покрштени сусједи. На јавном тргу бацили су све те листове у огањ, с тиме да се онога бога има звати у помоћ за кишу, чије име остане од ватре поштеђено. И гле! Сви су листови у трен ока изгорјели чим су се дотакли ватре. Остао је читав и нетакнут само лист с именом Мајке Божје. **’Кршћански Бог, повичу сви као изван себе, кршћански Бог је једини који може помоћи, а његова мајка је свемогућа.**’ И нису бадава викали, јер се за мало времена наоблачило небо, а обилна блага киша натопила суху земљу и спасила жетву, а према томе становнике од глади и смрти.”¹³²

У вези са раније поменутом тврдњом једног од Степинчевих биографа, да је он био „човек Библије”, један други његов биограф цитира следеће његове ставове о Библији, односно о Светом писму: „Свето је писмо најсавршенија школа живота за све људе”, „Сва свјетска књижевност, била она како сјајна, у поредби са Светим писмом ... није ништа друго него пролазна звијезда...”; „Више вриједи једна страница Светога писма

¹³¹ Batelja J. BAS/2, 543.

¹³² *Исџо*, 537–538.

него сви романи свијета”); „... што год је лијепо у људском животу, налазило је своју највишу инспирацију управо у Светоме писму”.¹³³

Иако Библија представља, без икакве сумње, важно и комплексно књижевно дело и изузетно значајан споменик културе читаве јудео-хришћанске цивилизације, ипак овакво њено некритичко и крајње неодмерено величање нужно поприма елементе религиозног елитизма и искључивости. Разумљиво одушевљење једног хришћанског свештеника и великодостојника светом књигом своје религије много би било прихватљивије да је било праћено бар извесним оградама у стилу: „за мене, као хришћанина ...” или: „за нас, хришћане, Свето писмо је најдража и најцењенија књига, најсавршенија школа ...” итд. Овако се стиче утисак да Степинац или није читао брахманске веде, хиндуистичку „Бхагавад-гиту”, Будине проповеди, Лао-Цеов „Тао те чинг”, јеврејски „Талмуд”, исламски „Куран” и свете књиге других религија или их је свесно потцењивао у односу на јудео-хришћанску Библију. А ни једна ни друга претпоставка не може да служи баш на част једном високом функционеру највеће цркве на свету.

А кад је већ реч о књигама и књижевности, мора се приметити још нешто. Иоле образованији човек не може да се отме утиску да су тврдње да је једна страница *Светиої йисма* вреднија од свих романа које је изнедрила светска књижевност, или да се целокупна светска књижевност не може мерити са *Светим йисмом*, толико неодмерене да се поставља питање колико је Степинац знао о светској књижевности и колико је књига уопште прочитао. С обзиром на његову раније помињану искључивост и селективност у одабиру литературе, врло је вероватно да он није читао интегралне верзије *Илијаде* и *Одисеје*, *Енеиде*, *Рамајане* и *Махабхарате*, *Ейа о Гиліамешу* и других великих епова старе цивилизације. Велико је, уз то, и питање да ли је читао романе Гетеа, Русоа, Стендала, Балзака, Золе, Пруста, Дикенса, Гогоља, Толстоја, Достојевског и других великана романескне литературе.

Као што је већ Анте Трумбић констатовао, Алојзије Степинац је на почетку своје надбискупске каријере био чврсто уверен у то да је РКЦ „права учитељица кршћанства” и да је „супериорна према свим вјероисповјестима”. Такво гледање на своју цркву и на њен однос према другим хришћанским црквама, одн. верским заједницама, Степинац је задржао до краја свог живота, варирајући га од случаја до случаја.

.....
¹³³ Tomić Celestin, *Duhovni lik Bl. Alojzija Stepinca, mučenika*, Zagreb 2001, II knjiga, 37–40.

Прави мали есеј на тему супериорности католичке вере у односу на друге вере и РКЦ у односу на све друге верске заједнице, надбискуп Степинац је изложио у свом разговору са др Отоном Гавранчићем, представником загребачке соколске организације, 26. фебруара 1936. године.

„Није свеједно које је вјере човјек. Многи мисле да су све вјере једнаке. А то не може бити. Јер ако признајете опстојање једног особног Бога, онда ћете морати признати и то да може бити само једна истина и према томе само једна вјера, јер Бог ако постоји, не може сам себи протусловити. То је сигурно, дакле, да је само једна вјера истинита. Нипошто не може, дакле, бити истина да су све вјере једнаке, већ се само пита која је истинита. Ми смо католици увјерени и сигурни да је наша истинита ...”¹³⁴

Надбискуп Степинац је био још арогантнији и искључивији, када је било у питању гледање на место и улогу римокатолицизма и РКЦ у хришћанском свету и свету уопште. Уз оно што је Трумбићу рекао о супериорности те цркве у односу на све остале верске заједнице, иду и многе његове изјаве и записи о некаквој специјалној мисији и улози РКЦ изван чисто религиозне сфере – у историји, политици, култури, социјалној сфери. По њему, РКЦ је, без икакве дискусије, најелитнија друштвена организација, заслужна за скоро сва достигнућа људске цивилизације и за њихово очување.

Тако је, рецимо, на једном скупу активиста К. А. 19. марта 1935, најпре подсетио окупљене да се свет налази у тешкој духовној кризи, па је у вези са тим додао: **„Треба дакле препородити човјечанство духовно, а нитко га не ће и не може до онога, који имаде сва средства зато у руци, а то је Црква римокатоличка, непогрешива чуварица Божанских истина”**.¹³⁵

Говорећи о кризи у којој се налази савремени свет, Степинац је у проповеди од 11. октобра 1936, изјавио да **Католичка црква „једина показује исправан пут за избављење из ових тешких невоља”**.¹³⁶

Говорећи католичкој академској омладини на тему „Католички интелектуалац према свом народу”, 27. марта 1938, Степинац је нагласио следеће: **„Црква католичка није организација од јучер, него од двије тисуће година ... И да нема Цркве с њеним вјечним истинама, изгубили бисмо на концу не само вјеру, него и разум и читаву баштину дједова.”**¹³⁷

.....
¹³⁴ „Danas”, 21. 11. 1989, 66–67.

¹³⁵ „Katolički List”, br. 12/35, 129–132.

¹³⁶ „Hrvatska Straža”, br. 236/36, 5.

¹³⁷ „Hrvatska Straža”, br. 72/38, 2–3.

У божићној и новогодишњој честитки читаоцима загребачког католичког недељника „Hrvatska Straža”, 26. децембра 1934, Степинац је, између осталог, написао: „Гдје је јака католичка штампа, тамо је јака и вјера католичка. Гдје је јака вјера католичка, тамо је јак и чист морал. Гдје је јак и чист морал, тамо влада праведност, љубав, чистоћа, и уопће кршћанске крепости...”¹³⁸

У проповеди на отварању „Трећег Хрватског Социјалног Тједна”, 23. октобра 1938, Степинац је рекао: „Нитко разуман неће занијекати, да је Црква католичка од свог постанка до данас била најјача морална и социјална власт на свијету.”¹³⁹ У истој проповеди, он је додао да је та црква „кроз 13 стољећа више него итко други доприносила и економском просперитету човјечанства” и да је „била на челу изградње једне величајне цивилизације, којој мора одати признање сватко, кога у просуђивању ствари води љубав к истини.”¹⁴⁰

Говорећи на прослави „Папинског” (тј. Папског) дана, 17. фебруара 1935, у Загребачком збору, Степинац је изјавио: „Рекао сам већ мјеродавним факторима, а данас то овдје и јавно истичем, да смо ми, увјерени католици, најбољи залог мира и реда у свакој држави, па и овдје. Али тај мир има да се базира на поштовању наших човјечјих и католичких права...”¹⁴¹

Исту мисао, изречену нешто другачије, Степинац је поновио и приликом говора на бакљаци у Сиску, 12. октобра 1935: „Католичка вјера је уједно темељ сваког реда и поретка.”¹⁴²

У говору који је одржао на загребачком радију, 3. јануара 1941, у оквиру југословенске акције „Недеља зимске помоћи”, Степинац је истакао: „Када је говор о љубави, нитко није толико зван на службу њезину као Црква Католичка...”¹⁴³

У свом првом (и, како се показало, једином) разговору са краљем Александром, од 3. јула 1934, Степинац је изјавио: „Једино католичка црква дорасла је комунизму и кадра је ухватити се с њиме у коштац.”¹⁴⁴

Упркос чињеници да је кроз историју РКЦ више прогонила него што је помагала научнике (од којих су многи оптуживани за јерес и завршавали на ломачама), упркос „Индексу забрањених књига” (“Index

.....
¹³⁸ „Hrvatska Straža”, tjednik, br. 1/35, 1–2; Batelja J. (priр.) *Propovijedi, poruke, govori 1934. – 1940.*, 38–39.

¹³⁹ „Katolički List”, br. 43/38, 509–511.

¹⁴⁰ *Истио*.

¹⁴¹ „Hrvatska Straža” (dnevnik), br. 41/35, 2.

¹⁴² „Hrvatska Straža” (dnevnik), br. 249/35, 6.

¹⁴³ „Katolički List”, br. 2/41, 13–14.

¹⁴⁴ „Danas”, 22. 8. 1989, 67.

Librorum Prohibitorum”), који је постојао до 1965, Степинац, ипак, на једном месту тврди: „Никада нитко није тако подупирао праву истинску знаност, као што ју је подупирала и подупире Католичка Црква”.¹⁴⁵

У проповеди приликом благослова зграде часних сестара милосрдница у Загребу, 25. новембра 1939, Степинац је најпре изјавио да васпитање младих припада „у првом реду Цркви и очевима и мајкама”, а затим је томе додао: „Кршћанство је без сумње... највећа и најсветија одгојна школа, што ју је игда свијет видео”.¹⁴⁶

Из свега што је наведено јасно је да је Степинац имао изразито високо мишљење и о својој религији и о својој цркви. То, само по себи, не би било ништа чудно и проблематично, да није било крајње неодмерено и необјективно. Степинчев хришћанско-римокатолички елитизам био је, наиме, једностран, искључив и арогантан према свим другим религијама и верским заједницама. Уз то је Степинац био чврсто уверен и у некакву спесијалну мисију и супериорност римокатолицизма и у изван-црквеним сферама друштвеног живота.

Б.4. Степинац и екуменизам

Наведени, изразито елитистички, погледи на хришћанство, римокатолицизам и РКЦ, које је Степинац усвојио још за време својих младићких дана, а учврстио за време студија у Риму, одликовали су га и у каснијим, зрелим, годинама. Та чињеница није могла а да се не одрази на његов однос према другим светским религијама и према некатоличким гранама хришћанства, односно према некатоличким верским заједницама. Иако је то јасно, само по себи, већ и из изјава да је хришћанство једина права или најзначајнија светска религија, да је РКЦ супериорна у односу на све друге заједнице и сл. ипак је Степинац оставио иза себе и неке сасвим конкретне изјаве о другим гранама хришћанства и другим верским заједницама које су веома далеко од онога што се назива екуменизмом.¹⁴⁷ Да то не би остало као паушална, одн. недоказана тврдња, у наставку следи кратак преглед тих и таквих изјава.

Пошто је Степинчев однос према православљу уопште и према српском огранку православља једна од централних тема ове књиге, о

.....
¹⁴⁵ Tomić С., *Моћ pisane riječi*, 39.

¹⁴⁶ „Hrvatska Straža”, (dnevnik), od 26. 11. 1939, 2.

¹⁴⁷ Екуменизам – У ужем смислу, унутархришћански покрет који има за циљ зближавање и, евентуално, уједињавање хришћана, одн. хришћанских цркава. У ширем смислу, покрет за зближавање свих религија и верских заједница.

њему ће бити више речи касније, у посебном поглављу. Зато се овде подсећа само на оно што је о томе забележио Анте Трумбић, а што се пелиминарно може резимирати као **тешко потцењивање и омаловажавање православља, уз јасно изражене прозелитске претензије према њему и према СПЦ.**

Степинац је и о протестантизму имао лоше мишљење. То се лако уочава из неких његових записа о протестантизму уопште, а још више о старокатолицизму и Старокатоличкој цркви (СтКЦ). Тако је он, 28. марта 1941. записао у свом *Дневнику*, да је „**skizma** (тј. шизма, односно православље – нап. П. И.) **највеће проклетство Европе, скоро веће од протестантизма**”.¹⁴⁸ Овде је једном једином кратком реченицом Степинац изразио, истовремено, и своје антиправославље и антипротестантизам.

Први елементи његовог антипротестантског става могу се наћи у једном његовом чланку („Горућа потреба”) из фебруара 1934, дакле, пре него што је именован за надбискупа-коадјутора. Агитујући међу својим колегама за посеђивање „биједника”, тј. сиромашних и других људи у невољи, он је тада написао следеће: „Ако не будемо ми особно залазили к њима, залазит ће други и већ залазе, то можемо видјети на своје очи, **како се све могуће секте шире међу нашим некад добрим и честитим католичким вјерницима.** Човјек притиснут од невоље и биједи прикладан је терен за сваку па и најбезумнију акцију. Зато ваља да мобилизирамо... све чланове католичких удружења, и мушких и женских, па да залазимо у сваку кућу, у сваки закутак и подржајемо сталан контакт са свим биједницима и невољницима.”¹⁴⁹

Степинац, овде, преласке „некада добрих ... католичких вјерника” у редове различитих секти изједначава са **безумним** актом, што подразумева крајње лош став према свим сектама, независно од тога којим религијским системима оне припадале. Како су, пак, на територији КЈ у то време деловале само хришћанске, одн. протестантске секте, то се ове његове речи и (дис)квалификације односе управо на протестантизам и на верске заједнице из те гране хришћанства. О протестантским сектама говорио је млади надбискуп-коадјутор приликом честитања које је загребачки клер приредио надбискупу Бауеру поводом 80-годишњице његовог живота, почетком фебруара 1935, када је, између осталог, рекао:

„Сектарство свих боја попут оних биљки наметница прилијепило се уз здраво дебло католичког стабла у хрватскоме народу и док му

.....
¹⁴⁸ *Прејис*, 497/IV; Cvitković Ivan, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo, 38.

¹⁴⁹ Batelja J. *BAS/2*, 11–12.

једни настоје да подрежу коријење, дотле му други настоје исисати животне сокове својим лажним обећањима, којима заводе неуке синове и кћери нашега пука.”¹⁵⁰

Надбискуп Степинац се, иначе, и на самом крају 1935. године, осврнуо на антикатоличко деловање секти. Говорећи клеру своје надбискупије, на тзв. „Стару годину”, о злима којима је обилувала та година, поменуо је и „**нападаје и ширење разних секта на уштрб католичке Цркве**”.¹⁵¹ У проповеди о узроцима зала у свету, у цркви св. Катарине, 23. октобра 1938, Степинац је поменуо и реформацију на следећи начин: „Кад је касније пришла **реформација (или боље деформација)** под водством Лутера и порушила начела законитог од Бога данога ауторитета...”¹⁵²

Говорећи о 400-годишњем јубилеју Дружбе Исусове, тј. језуитског реда, Степинац је поменуо протестантизам у следећем контексту:

„А прије 400 година, кад се **дух охолости и пркоса** дигао против законитог од Бога постављеног ауторитета (тј. од римског папе – нап. П. И.) да **путем протестантизма расточи и упропасти Цркву Крстову**, подигао је добри Бог једну духовну организацију, која је правом војничком дисциплином стала у бојни ред против **страшног зла**, што је запријетило Цркви Крстовој. Била је то Дружба Исусова, основана од Св. Игнација Лојоле...”¹⁵³

Сасвим у духу горе наведених Степинчевих погледа на протестантизам и на место и улогу РКЦ, изразио се и један од блиских сарадника надбискупа Степинца, у „Katoličkom Listu”, три године раније. Он је, наиме, написао да је **протестантизам „одијеливши се од Цркве и њене стијене, једине носитељице чисте и праве божанске мисли, широм отворио врата најразличитијим струјањима, која су изравно или неизравно рушила вјеру у Бога истинога...”**¹⁵⁴

Непуних годину дана после именовања за надбискупа-коадјутора, Степинац се посебно осврнуо на пропагандно деловање Хришћанске адвентистичке цркве на територији Загребачке надбискупије. У окружници бр. 1762, од 24. фебруара 1935. он информира свештенство своје надбискупије да се „у задње доба опажа ... **све већа пропаганда адвентистичке секте по нашим градовима и селима**, посебно помоћу бројне литературе, која се често пута и бесплатно дијели међу неуке вјернике.”

.....
¹⁵⁰ „Katolički List”, br. 7/35, 71–72.

¹⁵¹ „Katolički List”, br. 2/36, 16.

¹⁵² „Katolički List”, br. 43/38, 509–511.

¹⁵³ „Katolički List”, br. 40/40, 473–474.

¹⁵⁴ „Katolički List”, br. 32/37, 377.

Због тога он упозорава „велеч. душобрижни клер, да народ са проповједаонице чешће, ако је од потребе и сваке недјеље и благодана барем са неколико ријечи упозори на погибел, да се знаде чувати.” У наставку те окружнице, он подсећа клер да је „о адвентистичкој секти било већ доста стручно писаних чланака и у „*Katoličkom Listu*” и у посебним брошурицама”, међу којима наводи пре свега брошуру др Стјепана Бакшића под називом *Tko su adventisti i što uče* и неке друге.¹⁵⁵

Наведена окружница дала је повод свештенику Иви Кокоту да се 15-ак дана касније огласи у *Katoličkom Listu* са текстом „Адвентизам – јуридикчки проблем”. Позивајући се на своје дугогодишње искуство у борби са адвентистичким мисионарима, он је изразио мишљење да ће само познавање адвентистичке верске заједнице и литературе о њој бити од слабе користи у сузбијању њене пропаганде, иначе, отворено непријатељски усмерене према РКЦ. Зато он сматра да то треба да се третира као правни проблем, одн. да се тражи од државе да она сузбије илегалну делатност ове протестантске верске заједнице.¹⁵⁶

Да је пропагандна делатност адвентистичких мисионара озбиљно забринула руководство Загребачке надбискупије, види се и из чињенице да је и Степинчев претходник, надбискуп Бауер, сматрао за потребно да се обрати својим верницима посебном окружницом, објављеном на насловној страници *Katoličkog Lista* бр. 23/35, од 3. јуна 1935. Упозоривши их на све насртљивију адвентистичку пропаганду, он књиге које адвентисти нуде назива погубним, јер „садржавају отров, којим вас одвраћају од св. католичке вјере, грде св. Оца Папу, бискупе и свећенике, одвраћају вас од светковања недјеље и благодана и лажу вам да је пред вратима судњи дан.”¹⁵⁷ Навевши, таксативно, 18 наслова регистрованих адвентистичких књига и календара, надбискуп Бауер је упозорио своје вернике следећим речима:

„Упозоравате се, да тих погубних књига не смије нити један вјерник нити куповати нити читати: а тко већ има такву књигу, треба да је спали ... Куповати и читати смијете само оне вјерске књиге које имаду тискано одобрење црквених области. Неподобних се чувајте као куге. На то пазите особито на сајму и на проштеништу ... А људе, који вам продавају ове књиге, избаците из својих кршћанских кућа и пријавите својему жупнику.”¹⁵⁸

.....
¹⁵⁵ „*Katolički List*”, бр. 9/35, 101.

¹⁵⁶ „*Katolički List*”, бр. 11/35, 120–121.

¹⁵⁷ „*Katolički List*”, бр. 23/35, 281–282.

¹⁵⁸ *Истио*.

Своје антипротестантско опредељење надбискуп Степинац је изразио и у оној проповеди о „победи” Богородице над свим боговима индијског Пантеона. Говорећи о огромном терету који „носи на души човјечанство наших дана”, он је том приликом рекао следеће: „Овај терет ... нису у стању скинути никаква казалишта или сликокази, никакви плесови нити забаве, никакви романи нити приповијести. Бадава су покушаји, да се тај терет скине са човјечанства помоћу вјере у неки усуд. Бадава су покушаји, да се тај терет скине помоћу будаластог спиритизма. Бадава се зове у помоћ разне астрологе. Бадава се зове у помоћ египатске сањаре или данашње теософе, расне теорије, комунизам, адвентисте и сличну чељад. Сви ти биједни покушаји ... Све то али није у стању да задовољи гладну људску душу, није у стању да скине с ње онај тежки терет ...”¹⁵⁹

Крајем децембра 1938. Степинац је објавио у божићном броју осичког „Hrvatskog Lista” чланак „Quo vadis, Europa”, у коме је, између осталог, записао: „Проматрамо Еуропу и питамо се – Quo vadis Europa? У болшевизам? Онда идеш у сигурну пропаст! У расизам? У онај расизам, који не позна Бога Створитеља свијета, него ’бога’, којег се сваки поједини фингира према захтјеву својих страсти. И онда идеш у сигурну попаст! У ’пучку фронту’? Па то је задња станица на путу у болшевичку казниону. У сектарство? Тко да му имена наброји? Теозофија? Адвентизам? Старокатолицизам? Спиритизам? Баптизам? Ту већ настаје пометња језика, јер се гради бабилонски торањ. Ту ти Еуропо, нема спаса!”¹⁶⁰

Иако су у овом Степинчевом тексту уочљиви и његови антикомунистички и антирасистички погледи, о њима овде неће бити говора. Из осталог дела овог текста упада у очи чињеница да је један католички надбискуп из неког разлога стрпао у заједнички „кош” класичне протестантске верске заједнице са парарелигиозним покретима и праксама какве су спиритизам и теозофија. Ако то није урадио из непознавања разлика међу њима, онда је посредни намера да се протестантске верске заједнице свесно изједначе са поменути парарелигијским појавама. Али и без тога, из овог текста провејава несумњиво омаловажавање протестантских верских заједница и строго упозорење не само Хрватима, него и другим европским народима да у протестантизму „нема спаса”.

Крајем априла 1937. „Katolički List” је објавио рекламу за књигу др Стјепана Бакшића под насловом: „Baptisti i njihove bludnje”. У тој се реклами, уз остало, каже и следеће:

.....

¹⁵⁹ Batelja J. BAS/ 2, 536/7.

¹⁶⁰ „Katolički Tjednik”, br. 3/39, 5.

„У посљедње доба имаде пасторално свећенство много неприлика због разних кривовјерних секти, које се дневице залијећу и у градске и у сеоске жупе. Стога су многи жупници осјетили потребу књижице, у којој би се подао приказ и оповргла наука баптистичке секте...”¹⁶¹

Посебно неповољан и агресиван став гајио је надбискуп Степинац према Старокатоличкој цркви у Хрватској и Југославији. О томе врло речито говоре многе белешке из његовог дневника.

Тако је, рецимо, поводом разговора који је, 2. октобра 1934, имао са два свештеника СтКЦ, закључио да је та црква „велика несрећа за хрватски народ и цијелу нашу домовину”.¹⁶² Приликом свог првог сусрета са др Влатком Мачеком, председником Хрватске сељачке странке (ХСС), 26. новембра 1935, Степинац га је упозорио на то да би за хрватски народ представљало велику опасност „ако би у њему настао вјерски расцјеп, на пр. да доћу на површину старокатолици.”¹⁶³ У промеморији коју је 12. октобра 1939. предао др Мачеку, под тачком 3, навео је да је „старокатолицизам... трулеж на нашем народном организму” и „да га ваља одстранити”, уз опаску да га је „Београд ... држао против нас и подржавао.”¹⁶⁴ Исти израз за старокатолицизам и СтКЦ употребио је и 6. маја 1940. године:

„Данашњи *Jutarnji List* доноси натпис старокатоличка скупштина у Загребу која показује сву мизерију и моралну баруштину ове секте... Јадни хрватски народ на што је спао. Хрватски народ некад *antemurale christianitatis* мора сада да носи овакав трулеж на свом народном организму. // Хоће ли се драги Бог смиловати и дати нам једну изразиту и стварно католичку власт да овај морални трулеж изреже из народног хрватског организма, да га не растаче и не трује својим неморалом ... Данашњи властодршци немају нажалост осјећаја за то, како је погибелна за народни живот и најмања вјерска поцјепаност.”¹⁶⁵

Без обзира на лако разумљиво непријатељство између представника велике РКЦ и мале СтКЦ у Хрватској (ова друга је настала отцепљењем од прве), овде мора да се примети да, ипак, запањује речник који употребљава први човек РКЦ у Хрватској и Југославији и један хришћански епископ. Актуелни загребачки надбискуп, који по дефиницији мора да проповеда Јеванђеље, тј. љубав, и да томе учи подређено

¹⁶¹ „Katolički List”, br. 17/37, 208.

¹⁶² „Danas”, 29. 8. 1989, 68.

¹⁶³ „Danas”, 7. 11. 1990, 63.

¹⁶⁴ „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

¹⁶⁵ „Danas”, 10. 7. 1990, 66.

му свештенство и вернике, дозволио је себи употребу таквих израза о својој хришћанској сабраћи као што су: „мизерија”, „морална баруштина”, „трулеж”, (коју, „ваља одстранити”) и сл. (!!?) У вези са таквим дисквалификацијама и правим говором мржње, просто мора да се постави питање где је ту она Степинчева „херојска чистоћа од сваке мржње и непријатељства”, о којој говори кардинал Бозанић?

Осим тога, у вези са горњим изразима, поставља се још једно питање. Ако један римокатолички надбискуп употребљава овако **отрован, агресиван и нехришћански језик**, шта се, онда, може очекивати од његових сарадника и нижег свештенства, а шта тек од широких и махом слабо образованих верничких маса?

Из оног што је напред већ речено види се да је **Степинац имао изразито негативан став према сектама уопште** и да их је означавао као непријатеље не само своје цркве, већ и целог хрватског народа. **Посебно оштар и непријатељски став гајио је према Старокатоличкој цркви.**

У вези са односом РКЦ према другим хришћанским црквама, као и према Јеврејима и незнабошцима током прве половине XX века врло је интересантна појава под именом „Свјетска молитвена октава”. Ту је, у ствари, била реч о „побожности свјетске молитвене октаве за **сједињење свих кршћана у једној правој Цркви Христовој**”. Ту побожност, која се практиковала од 18. до 25. јануара сваке године, одобрио је и благословио папа Пије X 1909. године, а за Загребачку надбискупију је препоручио надбискуп Бауер 1923. следећим речима: „Од срца препоручујем ово **свето настојање око сједињења свих кршћанских сљедби с римокатоличком црквом и обраћење невјерника**, па уједно желим, да се ова молитвена октава обавља гдје је то само могуће, а напосе у нашим католичким религиозним друштвима и заводима”.¹⁶⁶ Подсећајући читаоце „Katoličkog lista”, почетком јануара 1938, на значај и начин обављања те молитвене октаве, један од угледних сарадника надбискупа Степинца, др Камило Дочкал, написао је, између осталог, и следеће:

„Како се моли ова октава? Гдје то може бити, нека се држи вечерњица с кратким наговором о јединству цркве, раду за **сједињење несједињених и обраћење кривовјерника и невјерника**. Приватници нека кроз октаву моле антифону: 'Да сви буду једно, као што Ти, Оче у мени, и ја у Теби да и они у нама буду једно'... За сваки поједини дан препоручује се посебна накана, како слиједи: 18. I. повратак у једну овчарницу Христову свих оних, који се налазе изван ње, 19. I. повратак грчко-источних

¹⁶⁶ „Katolički list”, br. 2/38, 16.

у католичко јединство, 20. I. повратак свих европских протестаната к римској цркви, 21. I. повратак англиканаца под ауторитет св. Столице, 22. I. уједињење свих америчких кршћана у вјери и спојење с намјесником Кростовим, 23. (I.) трајно обраћење злих католика и одметника, 24. (I.) **обраћење Жидова**, 25. (I.) обраћење погана.”¹⁶⁷

Скоро истоветан текст о светској молитвеној октави појавио се у „Katoličkom Listu” и почетком 1940.¹⁶⁸ Из ових текстова се лепо види како је РКЦ замишљала екуменизам и зашто је та концепција вековима изазивала одбојност код осталих хришћана, као и код Јевреја и пагана.

Што се Степинчевог односа према исламу тиче, у његовом дневнику је забележена само једна изјава, из средине 1935. године.

Поводом новинског чланка „Бајрам у Загребу” (о коме у *Прейису* нема детаљнијих података, а „испуштен /је/ као непотребан”), односно поводом вести о скорој изградњи џамије у Загребу, Степинац је записао следеће: „Још би само то требало у Загребу. Преко 300 година бранили су дједови наши мачем у руци од некрста ову земљу и овај град. И што су дједови часно очували, то ће унуци морално дубоко пали помоћи у злу оне који су и сами некад били католици. О tempora о mores! Разумијем да неуки пук пристане и држи уз ислам. Али да културан човјек који збиља тежи за спознајом истине пристане уз ову смијешну мјешавину жидовства, католицизма односно кршћанства и поганства, то не могу разумјети.”¹⁶⁹

Иако једна једина, ова Степинчева изјава о исламу довољно јасно говори о његовом **омаловажавајућем и увредљивом односу према овој светској религији**. Исламска заједница је, иначе, била једна од три највеће верске заједнице у КЈ и улазила у ред тзв. признатих и усвојених верских заједница.

Да је надбискуп Степинац био истог мишљења о исламу и онда када је формирана усташка НДХ, види се из из једне белешке дон Ђузепеа Масучија, од 4. септембра 1941. Поводом неколиких најаву у усташкој штампи, да се припрема отварање џамије у Загребу, надбискуп Степинац је, заједно са опатом Марконеом, покушао да одврати Павелића од те намере.¹⁷⁰ Али, у томе није успео због познатог става Павелића о

¹⁶⁷ *Истио*.

¹⁶⁸ „Katolički List”, br. 3/40, 35.

¹⁶⁹ „Danas”, 19. 9. 1989, 65.

¹⁷⁰ „Hrvatski Narod” је 14. 8. 1941. објавио вест: „Загреб добива џамију”, а наредног дана: „Загребачки муфтија о градњи џамије у Загребу”. „Hrvatska Straža” од 24. 8. 1941. објавила је сличну вест: „Хрватски муслимани добивају џамију на најљепшем мјесту у Загребу”.

„Муслиманима као цвијећу хрватства” и због његовог другачијег става према исламу, као религији.

Кад је у питању Степинчев однос према јудаизму, заинтересовани читаоци се упућују на детаљну анализу тог питања у књизи истог аутора *Stepinac i holokaust u NDH*. Најкраће речено, у њој је установљено да се Степинац формирао као млад човек и будући свештеник РКЦ у католичким школама у којима је владао традиционални римокатолички антијудаизам, тј. верски антисемитизам. То се показало као врло добра подлога за развијање класичног политичког антисемитизма, који је код Степинца дошао до пуног изражаја непосредно пред Други светски рат и у његовом току.

У закључном говору на конгресу „Хрватског католичког тиска”, 29. априла 1939, Степинац је, као ретко када, поменуо и православље и протестантизам и ислам у контексту одбране РКЦ у хрватском народу:

„Већ скоро тринаест стољећа живи и дјелује Црква католичка у том краљевству хрватскоме. Богу хвала није јој никада умањало бранитеља до данас. Ни онда, кад је један од хрватских кнезова покушао да судбину свог народа повеже с источним расколом ...¹⁷¹ Ни онда, кад је запријетила отровна зараза богумилства ... Ни онда када је вал ислама прелио тако, да је запријетио потопити читаву Европу. Бранитељи Цркве и домовине наше створили су такав зид за њезину обрану, да га ислам није био у стању никада сасвим разорити. Ни онда, кад је са хладног сјевера запријетио мрзли вал протестантизма. Одбили су га тако, да му није остало ни помена међу Хрватима ...”¹⁷²

Напред наведене чињенице о хришћанско-католичком елитизму надбискупа Степинца несумњиво указују на закључак да га је тај елитизам довео до врло нетолерантног, арогантног и агресивног држања према нехришћанским религијама и према припадницима некатоличких верских заједница, које је кулминирало у отвореној мржњи према протестантизму и православљу, посебно израженој према припадницима СтКЦ и СПЦ. То са екуменизмом није имало никакве везе. Напротив, било је то сасвим супротно од онога што је прави екуменски покрет и у Степинчево време значио и чему је тежио. Уместо поштовања других хришћанских и нехришћанских верских заједница, уместо договора са њима и сарадње, Степинац је, заједно са целом РКЦ, изражавао нескривени прозелетизам, тј. римокатолички хегемонизам и империјализам. Због тога су сасвим депласиране тврдње неких като-
.....

¹⁷¹ Степинац овде мисли на кнеза Седеслава или Здеслава из 9. века.

¹⁷² „Katolički List”, br. 19/39, 234–235.

личких аутора да је Степинац и у погледу екуменских настојања био нека врста претече Другог ватиканског концила.

Истине ради треба овде навести податак да је Степинац, још док је био надбискуп-коадјутор, пристао да се састане са патријархом СПЦ Варнавом (Росићем). Тада је он првом човеку СПЦ понудио (у име своје цркве) сарадњу у борби против заједничких непријатеља – бољшевизма и масонерије, што је патријарх прихватио.¹⁷³ Никаквих података о стварном одвијању те сарадње нема ни у Степинчевом дневнику нити у било ком другом познатом извору. Само је из средине 1939. остао један запис у *Дневнику*, који говори о његовим добрим односима са епископом СПЦ у Пакрацу. „Надбискуп је у Пакрацу учинио посјет болесном владика православном Мирону за којег веле да је склон католицима и да му је сва дружина католичка. Била је и црква отворена, али нисмо улазили.”¹⁷⁴ Био је то једини позитиван изузетак, који није могао да доведе у питање његов крајње негативан и неекуменски однос и према православљу уопште и према СПЦ.

Б.5. Степинчево гледање на слободу савести и вероисповести

Напред је већ поменуто да је кардинал Кухарић, величајући надбискупа Степинца, на једном месту тврдио да је он био „**пророк слободе савјести ... људског достојанства и људских права**”.¹⁷⁵ На другом месту је то „појачао” тврђом да је он, чак, „**антиципирао концилски појам вјерске слободе и концилски појам људског достојанства**”.¹⁷⁶ Степинчев школски друг из Германикума, бискуп И. М. Емануел из Шпејера (СР Немачка), писао је о „његовом јуначком залагању за слободу савјести и вјере”.¹⁷⁷ Јурај Батеља и Целестин Томић у предговору књиге *Prosvjedi, govori, poruke (1941-1946)*, тврде да се Степинац „**својски залагао за права и достојанство жене, за права радника, за права исповиједања вјере, за људска права**”.¹⁷⁸

.....
¹⁷³ „Danas”, 5. 9. 1989, 66–67.

¹⁷⁴ „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

¹⁷⁵ Kuharić F., *Poruke sa Stepinčeva groba*, 41.

¹⁷⁶ „Одбацујем мржњу”, интервју, „Danas”, 13. 6. 1989, 13.

¹⁷⁷ „Glasnik Srca Isusova i Marijina”, Salzburg, br. 3-4/60, 93–96.

¹⁷⁸ Batelja J. – Tomić S., *nav. delo*, LV. Овде треба нагласити да је Степинац имао врло конзервативно мишљење о месту жене у друштву, сматрајући да јој је место пре свега у кући.

Из тога би се дало закључити да је Степинац, између осталог, био и велики борац за слободу савести и вероисповести.

Овај закључак, међутим, доводи у озбиљно питање већ управо извршена анализа Степинчевог односа према нехришћанским религијама и некатоличким верским заједницама. Његово заиста неодмерено величање хришћанства и РКЦ, на једној страни, и омаловажавање нехришћанских религија и некатоличких верских заједница, на другој, сами по себи указују на то да нешто није било у реду са његовим поимањем слободе савести и вероисповести, за коју се, наводно, залагао. Поставља се, наиме, питање како је неко могао да се бори за слободу савести и вероисповести ако је себи дозвољавао слободу да износи врло ружна и омаловажавајућа мишљења о другим религијама и другим гранама хришћанства и да тиме вређа њихове припаднике, односно да шири мржњу према њима. Ко може да поверује у тврдњу кардинала Кухарића да је Степинац био „пророк слободе савјести” ако се из претходно наведених његових изјава види да се он није либио да тражи да неке од тих заједница буду не само забрањене и укинуге, него и истребљене. Како се може веровати у његово искрено залагање за слободу савести и вероисповести ако се зна да је прижељкивао прелазак припадника других верских заједница у редове његове цркве и, тиме, у крајњој линији, престанак постојања тих заједница? Или, какво је то залагање за слободу савести и вероисповести ако се туђи прозелитизам критикује, а сопствени сматра пожељним и нормалним?

Уз горњу ограду, овде треба поменути нешто још важније. Помно истраживање свега оног што је Степинац говорио, писао и радио указује, најпре, на један скоро фрапантан податак. Мада је био најпознатији великодостојник РКЦ у КЈ И, касније, у НДХ, **Степинац нигде није помињао синтагму „слобода савести и вероисповести”**. Чак се и делови те синтагме: „слобода савести” и „слобода вероисповести” ретко могу наћи у његовим говорима, проповедима и текстовима пре 1945. (тј. пре доласка комуниста на власт у Југославији). Уместо тога, он је углавном говорио о „правима” своје цркве и њених вјерника, а тек само понегде и о „слободи вјере”, одн. о „вјерским слободама”, што није исто што и слобода савести и вероисповести. Под слободом савести се, наиме, подразумева право човека да слободно мисли и да сам изабере свој поглед на свет. Удружена са слободом вероисповести, она подразумева право човека да сам одлучи да ли ће веровати у догме неке религије или неће и, ако верује, да сам одабере међу многобројним религијама и верским заједницама оне које му се чине најбољима. Слобода савести и вероисповести

је тековина просветитељства, либералне идеологије и великих буржоаских револуција и уграђена је у уставне поретке свих демократских држава. Слобода вере је ужи појам од слободе савести и вероисповести. Она подразумева право човека који се већ определио за неку веру, односно религију, да јавно манифестује то своје опредељење, тј. да одлази у одређене богослужбене објекте (цркве, џамије, синагоге и сл.), да учествује у обредима и другим ритуалима своје верске заједнице и сл. Она, с друге стране, подразумева и право нерелигиозних људи да, такође, јавно манифестују своје неверовање.

Детаљно проучавање Степинчевог детињства и школовања упућује на закључак да он није био васпитаван као човек коме би требала слобода савести и вероисповести. Од најранијих дана свог живота слушао је да је човек по природи религиозно биће и да је, такође, природно да дете мора да верује у оно у шта верују његови родитељи и да припада оној цркви којој припадају они. Пошто је његово школовање у установама РКЦ било прожето антилибералним духом, скоро је сасвим сигурно да је он био уверен да је борба за слободу савести и вероисповести антикатоличка измишљотина либерала, масона и комуниста. Због тога ту синтагму и није употребљавао. **Када је, пак, била у питању слобода вере, односно вероисповести, он је сматрао да она почиње и завршава се са слободом његове цркве.** Та слобода постоји ако РКЦ може да ради у друштву све оно што њено вођство сматра да треба да ради. И обрнуто, те слободе нема ако је РКЦ у било чему ограничена у вршењу своје мисије. Слободно деловање других верских заједница никада га није стварно занимало, иако се за њега формално залагао.

Већ у првој белешци у свом дневнику, од 30. маја 1934, Степинац најављује своју борбу за „**права Цркве католичке**”.¹⁷⁹ У разговору са Трумбићем, месец дана после тога, рекао је да просто „чезне” за борбом у одбрани **права своје цркве**, тврдећи да је она прогоњена у Југославији и да је „сваки човјек зато јер је католик данас у нашој кући сумњив ... тј. изван закона”. Истом приликом је наговестио своју одлучну борбу против „тога неподношљивог стања”, нагласивши да је **лојалан држави, „али уз увјет да држава буде према кат. Цркви као и свим вјероисповјестима праведна и да им гарантира слободу.”** На другом месту је додао следеће: „Ова држава може да успије, али само у слободи вјере и у правди свима једнакој”.¹⁸⁰

¹⁷⁹ „Danas”, 8. 8. 1989, 64.

¹⁸⁰ „Danas”, 15. 8. 1989, 65.

То је било прво забележено Степинчево помињање „слободе вере” и једино у коме се не говори само о слободи за РКЦ, него и за све остале вероисповести у КЈ.

Три дана после разговора са Трумбићем Степинац је отпутовао у Београд да се представи краљу Александру и да му положи заклетву. У дневничкој забелешци о сусрету са краљем, Степинац каже да му је, између осталог, рекао и то да ће тражити „**потпуно поштовање католичких права.**”¹⁸¹ Само дан после тога, 4. јула 1934, он је посетио све београдске жупе, после чега је закључио: „**Да је већа слобода** и довољно радника **Србија би била за 20 година католичка.**” Било је то, дакле, оно поимање верске слободе које се не може другачије оквалификовати него као прозелитско.¹⁸² Млади и очигледно надобудни католички великодостојник није се либио да из позиције бранитеља права своје цркве пређе у позицију агресивног прозелите према цркви већинског народа у Југославији.

Степинац је и у многим другим својим забелешкама тврдио да су права РКЦ у КЈ угрожена, одн. да је она дискриминисана у односу на СПЦ. Његове жалбе против југословенске државе и против СПЦ достићи ће врхунац у току тзв. конкордатске кризе (1937–1938), о којој ће бити више речи нешто касније. За сада се може констатовати да је из свих тих жалби и његове борбе за права из области слободе савести и вероисповести било видљиво да се он борио само за слободу деловања своје цркве, одн. само против повреда њеног слободног деловања. А ту је показивао не само велику упорност, већ и енергичност, па је већ Трумбић могао да закључи следеће: „Чини утисак да у својем будућем раду намјерава се бацити свом снагом на промицање вјерских интереса и устати на обрану вјерских интереса ...”¹⁸³

Почетком октобра 1934. Степинац бележи да му је стигло писмо од др Јуретића из Београда, у коме му јавља да се у Београду љуте на њега (Степинца) због његове претставке о катехетама.¹⁸⁴ Тим поводом Степинац бележи: „Моја је савјест чиста! Ја сам бранио право Цркве католичке у хрватском народу. Никога не мрзим али браним све што морам ...”¹⁸⁵

Резимирајући свој сусрет са председником југословенске владе, Богољубом Јевтићем, 10. јануара 1935, у Београду, Степинац је записао:

.....

¹⁸¹ „Danas”, 22. 8. 1989, 67.

¹⁸² Прозелитизам – агресивна тежња да се придобију и преобрате присталице неке друге вере или верске заједнице.

¹⁸³ „Danas”, 15. 8. 1989, 65.

¹⁸⁴ Аугустин Јуретић (1890–1954), угледни католички свештеник и публициста; у то време консултор београдског надбискупа фра Рафаела Родића.

¹⁸⁵ „Danas”, 29. 8. 1989, 67.

„У дугом разговору изнио сам му све неправде, које се почињају према католицима. Статистички сам му доказао неправде које се наносе Хрватима посвуда ... Рекао сам му нека се не чини Цркву католичку одговорном ако су Хрвати незадовољни ...”¹⁸⁶ Нешто касније је министру финансија Милану Стојадиновићу изложио „неправду која се наноси католичкој цркви у буџету у релацији према православној и мухамеданској, па је тим поводом записао: „Обећао је да ће ствар ријешити повољно, али да ли ће то обећање извршити, то је друго питање.”¹⁸⁷

Поводом чланка у загребачким „Novostima”, од 17. фебруара 1935. о његовом говору у Загребу, Степинац је забележио у свој дневник следеће: „Данас је била заиста силна навала свијета на папинској прослави и сигурно је било неугодно противницима католицизма. Био сам неодлучан да ли да иступим или не и ја на говорници, јер није обичај да бискуп говори у оваквим згодама. Али живимо у изнимним, тешким и борбеним временима. У страховитој борби са масонеријом, сектарством итд., а и државна власт под упливом масона гони нас гдје може. Не дају нам да се јављамо у штампи, па сам сматрао за упутно да овдје јасно истакнем нашу одлучну вољу да се поштују права католичке Цркве.”¹⁸⁸

У вези са Степинчевом тврдњом да државне власти не дају представницима РКЦ да се „јављају у штампи”, необавештени читаоци његовог дневника могли би да закључе да та црква није у то време располагала својом штампом и да није имала прилике да преко ње проговори о свом наводном гоњењу и другим проблемима. Да је такав закључак потпуно погрешан говоре, између осталог, и следећи подаци управо са страница једног познатог недељника те цркве. Обавештавајући, наиме, своје читаоце о припремама за Међународну изложбу католичке штампе у Ватикану, која је била планирана за период од 12. маја до 31. октобра 1936, сарајевски „Katolički Tjednik” је фебруара 1936. написао да се за ту изложбу пријавило 67 хрватских и 37 словеначких католичких листова, као и 10-ак католичких листова „наших народних мањина” (Русина, Немаца и Мађара). Уз то је додао и податак да су се за ту изложбу пријавиле и 23 хрватске и словеначке издавачке, штампарске и књижевно-публицистичке установе. Био је то импозантан број који је далеко прелазио истоврсне капацитете и могућности бројчано веће СПЦ.¹⁸⁹ А да су католички новинари итекако писали о дискриминацији РКЦ и о

.....
¹⁸⁶ „Danas”, 12. 9. 1989, 68.

¹⁸⁷ Исто.

¹⁸⁸ „Danas”, 19. 9. 1989, 64.

¹⁸⁹ „Katolički Tjednik”, br. 8/36, 2–3.

многим другим врло осетљивим политичким темама може се лако показати прелиставањем само неких од најпознатијих листова и часописа те цркве из треће и четврте деценије XX века. Неки од доказа у том смислу наћи ће се и на наредним страницама ове књиге.

Степинчеви погледи на дискриминисани и угрожени положај РКЦ у Југославији избијају и из саопштења БКЈ с почетка 1937: „5. Католички Епископат констатира, да се у многим школским уџбеницима поткапају темељи католичке вјере и ђудоређа, извргава се руглу и искривљује историја католичке Цркве и тиме тешко вријеђају осјећаји католичких вјерника.”¹⁹⁰

Иако у разговору са Трумбићем није показао неко посебно занимање за склапање конкордата између КЈ и Ватикана, Степинац је касније значајно променио свој став и у више махова инсистирао код југословенских државника на његовом склапању. Када је, у лето 1937, влада М. Стојадиновића, под великим притиском СПЦ и неких политичких партија и покрета, одустала од ратификације конкордата (потписаног 25. јула 1935), Степинац је то оценио као још једну неправду према РКЦ и протествовао и лично, и у својству председника БКЈ.

Степинац је своје погледе на слободу деловања РКЦ излагао и представницима ХСС-а, водеће хрватске политичке странке у КЈ и највишим представницима касније створене НДХ.

Приликом свог првог сусрета са председником ХСС-а, В. Мачеком, 26. новембра 1935, Степинац му је рекао да се у политичком погледу ХСС нема чега бојати „са стране Цркве”, нагласивши следеће: „Но што ми тражимо апсолутно јест поштивање догма кат. Цркве са Ваше стране. Ми тражимо да можемо мирно вршити своју вјерско-узгојну мисију. Мислим да нема разлога за спор међу нама и да се на томе можемо сложити.”¹⁹¹ (Оцењујући Мачеково реаговање на тај његов захтев, Степинац је забележио да се видело „очито, да је Др. Мачек с тим потпуно задовољан.”)¹⁹²

(После стварања усташке НДХ Степинац је у својој чувеној окружници од 28. априла 1941. написао да он и његова црква верују и очекују „да ће Црква у ускрслој Држави Хрватској моћи у пуној слободи да навијешта необориве принципе вјечне Истине и Правде...”¹⁹³ Иако ће о томе бити још речи у наредним поглављима, овде се наглашава изванредно

¹⁹⁰ „Katolički List”, br. 3/37, 34–35.

¹⁹¹ „Danas”, 7. 11. 1989, 63.

¹⁹² *Исјео*.

¹⁹³ „Katolički List”, br. 17/41, 197–198.

важна чињеница да је Степинац овако говорио о очекиваној слободи деловања своје цркве, а да му ни најмање није сметала најавна поглавника НДХ Павелића да ће „истријebити старокатоличку секту” и да „неће бити толерантан према српскоправославној цркви”).

Слично је Степинац написао и у писму др Миловану Жанићу, председнику тзв. Законодавног повјеренства НДХ, 16. јуна 1941. „У бившој Југославији Католичка је црква била трн у оку државних власти ... Сада у НДХ сигурни смо и чврсто вјерујемо да су за Католичку цркву прошла времена прогона и силе и да ће јој коначно сванути дан слободе. То нам јамче и Усташка начела, која прожимају вјерност и оданост светој вјери, а и свечане изјаве Поглавника да ће у Хрватској владати хармонија између државе и Католичке цркве ...”¹⁹⁴

У вези са односом надбискупа Степинца према проблематици верских слобода, одн. према питању слободе савести и вероисповести у КЈ, треба нагласити и следеће. Борећи се с пуним правом за слободу деловања своје цркве, Степинац се понашао тако као да је пре стварања Краљевине СХС, одн. Југославије та црква деловала у условима пуне и праве слободе савести и вероисповести, тј. у друштву у коме је слобода била нешто што је било само по себи разумљиво и стандардно. Будући да је рођен у некадашњој Аустро-Угарској и да се у њој припремао за свештеника РКЦ, он је свакако знао да у тој држави није практикована права слобода савести и равноправност вероисповести. То се видело већ по томе што је РКЦ била доминантна и привилегована верска заједница, док је, на другој страни, малобројна и слаба СПЦ била дискриминисана и ограничавана на различите начине. Бројни царски укази и законски прописи о аутономији и слободи деловања СПЦ од XVI до XX века били су стално гажени од стране власти те државе, уз примену различитих врста притисака и насиља и према свештенству и према верницима те цркве. Државне власти су, чак, дозвољавале и отворено мешање привилеговане РКЦ у унутрашње односе и живот СПЦ, као и у уређивање њеног правног положаја. Мање-више отворена дискриминација СПЦ у односу на РКЦ била је константа унутрашње политике и у Аустрији и Угарској пре 1867. и за све време постојања Аустро-Угарске (1867–1918), па је мало вероватно да Степинац није знао за то. Знао је и за велико неповерење и мржњу многих хрватских политичара према православним Србима и за њихове прогоне и праве погроме у годинама пред почетак и у току Првог светског рата. Због тога делује мало чудно то што

.....
¹⁹⁴ Batelja J. *BAS/2*, 149–151.

је био превише изненађен, чак и огорчен, због тога што се у Југославији – држави са православном династијом на челу и православном већином становништва – ситуација донекле изменила у супротном правцу.

Без обзира на то што је Видовдански устав прокламовао равноправност свих тзв. „усвојених” и „признатих” цркава, сваком реалнијем познаваоцу међуверских односа у КЈ било је јасно да ће југословенске власти у пракси давати извесну предност Српској православној цркви у односу на све друге верске заједнице, па и у односу на РКЦ. Било је то, с једне стране, условљено патриотским држањем свештенства СПЦ у балканским ратовима и у Првом светском рату, као и великим људским губицима и материјалним страдањем СПЦ у тим ратовима. (Само у Првом светском рату СПЦ је изгубила 1056 својих свештеника и монаха, што је чинило читаву трећину њеног кадра).¹⁹⁵ На другој страни, било је то условљено и недвосмисленим прохабзбуршким, односно антисрпским држањем скоро читаве хрватске католичке хијерархије у Аустро-Угарској. Свега неколико година после ратнохушкачких говора загребачког надбискупа Бауера и сарајевског надбискупа Шарића против православне Србије, у Београду се то није могло лако заборавити, без обзира на каснију промену става надбискупа Бауера и његово залагање за улазак Хрвата у Крајевину СХС, крајем 1918. Уз то, не треба сметнути са ума ни чињеницу да РКЦ ни изблиза није материјално пострадала у Првом светском рату као што је страдала СПЦ. И заслуге СПЦ за стварање Краљевине СХС и њене реалне материјалне потребе су биле веће од сваке друге верске заједнице појединачно, па, зато, није било велико чудо што су српски политичари – несумњиво доминантни у Југославији – имали разумевања за то. Ово објашњење, међутим, никако не аболтира претеране захтеве хијерархије СПЦ да тражи практично статус државне цркве и у Југославији (као и раније, у Краљевини .....

¹⁹⁵ Ево шта о положају још разједињене СПЦ у току Првог светског рата пише на једном месту: „Први светски рат... увео је и православне цркве у Срба у неизвесно и тешко стање. Аустро-Угарска, Немачка и Бугарска – намерне да Србију с постојећим ликом и значењем униште – виделе су у њима суптилне тумаче српских националних интереса и држале их за непоуздане. Знатан део њиховог свештенства и непосредно је суделовао у одбрамбеним напорима Србије и Црне Горе а на хабсбуршкој територији у јачању националних нада и покрета својих сународника. У очима екстремног дела хрватског и словеначког клерикализма, то није био непатворени патриотизам већ један од примера опасне сраслости православља и српства, која, наводно, онемогућава равноправно удруживање Срба и Хрвата, па и само југословенско уједињење. Због свог патриотског делања, многи православни свештеници били су излагани погромима аустроугарске, немачке и бугарске репресивне силе.” (Mirković Mirko, „Srpska pravoslavna crkva”, u zborniku radova *Religija i društvo*, Beograd 1988, 355).

Србији) и њена често неодмерена очекивања у материјалном погледу од стране југословенске државе.

Хијерархија РКЦ је од доношења Видовданског устава протествовала против дискриминације своје цркве и настојала да се колико-толико изједначи са Српском црквом, па је то радио и Степинац откад је постао загребачки надбискуп-коадјутор, а нарочито после доласка на место надбискупа и председника БКЈ (1938). Он је, као што то сведочи Трумбић, сматрао да се не ради само о дискриминацији РКЦ у односу на СПЦ, већ и о њеном прогону, што је већ било под великим знаком питања. Тврдње о дискриминацији РКЦ у односу на СПЦ биле су несумњиво основане, али не и тврдње о њеном наводном прогону у Југославији. То се може лако установити већ пажљивим читањем *Općeg šematizma Katoličke crkve u Jugoslaviji* из 1939. Иако је католика било мање од православних у КЈ (према попису из 1921, у Краљевини СХС је било 46,6% православних и 39,8% католика), РКЦ је имала далеко више црквених објеката, више школа, листова и часописа од СПЦ. Сви ти објекти и капацитети РКЦ радили су, с ретким изузецима, скоро несметано и развијали се из године у годину. Због тога је, и поред свих Степинчевих жалби и запомагања, РКЦ била и организационо и материјално најјача верска заједница у КЈ.

Не спорећи Степincu право да се бори за слободу деловања и за интересе своје цркве, као и за њену равноправност са привилегованом СПЦ, треба нагласити да је он ту борбу водио тако што је додатно потврђивао своје поједностављено, ускогрудно и крајње недоследно поимање слободе савести и вероисповести. Он, наиме, ниједном у време постојања КЈ није показао да га занимају појаве дискриминације других признатих верских заједница, а још мање драстично кршење слободе савести и вероисповести припадника многих непризнатих верских заједница у Југославији.

Као што је већ поменуто, Анте Трумбић је, уз остало, забележио и то да је Степинац говорио о „**толеранцији** према православној цркви и другим конфесијама, да доиста чини утисак искрености и даје доказ **кршћанске широкогрудности...**” У вези са тим његовим запажањем, мора се овде рећи да Степинчево касније понашање на месту загребачког надбискупа није потврдило ни његову (Трумбићеву) причу о толеранцији према СПЦ и другим конфесијама, ни утисак о некаквој његовој искрености и хришћанској широкогрудности. Уз то, треба поменути и чињеницу да у Степинчевом речнику ни израз „толеранција”, односно „верска толеранција”, није постојао, као ни раније помињани израз

„слобода савести и вероисповести”. Просто зачуђујуће за једног католичког надбискупа и каснијег кардинала из средине XX века.

Б.6. Степинац о улози и месту РКЦ у друштву

Из Степинчевих дневничких записа, као и из његових изјава на другим местима види се да се он стално изјашњавао против учешћа РКЦ у политици. Тако је већ Трумбићу рекао да „неће политике ни странке за свећенство” и да би „волио да нема ниједног свећеника у парламенту”, јер „то није за нас, наглашује: за нас је црква, вјера, одгој младежи”.¹⁹⁶ Нешто слично, рекао је и краљу Александру, 3. јула 1934. „Рекао сам Краљу, да ја нисам политичар нити ћу допустити своме свећенству бавити се страначком политиком, али с друге стране тражит ћу потпуно поштовање католичких права.”¹⁹⁷

Реагујући на предлог др Иве Крбека (1890–1966), познатог хрватског правника, универзитетског професора и бившег градоначелника Загреба, од 6. јануара 1935. да РКЦ буде копча између кнеза Павла, с једне стране, и Влатка Мачека и хрватских кругова, с друге, Степинац је записао: „Одговорио сам др. Крбеку да се ја никако не могу мијешати у страначку политику нити ћу то допустити своме клеру, а иначе ћу радо порадити, да дође до мира и слоге ...”¹⁹⁸

У складу са свим тим изјавама, он је 10. августа 1938. донео и посебну окружницу, којом је изричито забранио свештеницима своје надбискупије да се кандидују на предстојећим парламентарним изборима. Та окружница гласи:

„Како се у задње вријеме све више говори о парламентарним изборима, и у вези с тим о разним комбинацијама, то свећенству загребачке надбискупије стављам до знања слиједеће: // Ниједан свећеник загребачке надбискупије, било активан или у пензији, и био у којој драго му служби, не ће на тим изборима моћи кандидирати, без обзира, које странке или групације кане на тим изборима наступити. // Према томе, у колико би до таквих избора дошло, нека се ни један свећеник не обраћа амо за дозволу кандидирања, јер такве дозволе не ће добити.”¹⁹⁹

Ова забрана је чињеница око које не може бити спора. Њу сви Степинчеви браниоци редовно истичу као доказ његове неполитичности,

.....
¹⁹⁶ „Danas”, 15. 8. 1989, 65.

¹⁹⁷ „Danas”, 22. 8. 1989, 67.

¹⁹⁸ *Прејис*, 52–53/1; „Danas”, 12. 9. 1989, 67.

¹⁹⁹ „Katolički List”, br. 32/38, 386–387.

односно немешања у политику и политичке борбе. Када би то било тачно, морао би се извести закључак да се никако не може говорити о њему као клерикалцу, већ много пре као о антиклерикалцу. Чињенице, међутим, из његове биографије не потврђују такав закључак. Напротив.

У вези са тим најпре треба напоменути да горе наведене изјаве и поступци надбискупа Степинца показују да су се његова „аполитичност” и „антиклерикализам” сводили само или углавном на противљење директном учешћу клера РКЦ у раду политичких партија. Такво гледање је било везано за оно уско поимање клерикализма које је углавном подразумевало постојање политичких партија заснованих на религиозним основама, преко којих су одређене цркве могле да остварују директан утицај на политичка кретања и односе у одређеном друштву. Када је у питању деловање РКЦ у Европи, то сагледавање клерикализма је било везано за појаву демохришћанских и њима сличних клерикалних партија у многим земљама Средње и Западне Европе. У КЈ најбољи примери за то су били деловање Словенске људске странке (СЛС) и Хрватске пучке странке (ХПС).

Ако се под клерикализмом подразумева само деловање верских заједница преко класичних клерикалних партија на политичке односе у одређеној држави и друштву, онда би се заиста морало рећи да Степинац није био клерикалац. Али већ у нешто ширем поимању клерикализма, које подразумева опредељивање клера појединих цркава за сарадњу са класичним световним политичким партијама и давање подршке таквим партијама, Степинчев „анти-клерикализам” долази под озбиљан знак питања. Он сам, наиме, годинама није крио своје отворене симпатије за Мачеков ХСС, што је скоро аутоматски подразумевало масовну подршку његовог клера, као и клера многих других хрватских бискупија тој политичкој партији. Али овде треба нагласити чињеницу да се под клерикализмом у најширем и правом смислу те речи подразумева свака тежња и њој одговарајућа пракса верских заједница да утичу на јавно мњење и на укупан политички живот у једном друштву, одн. држави. Притом се на политику не гледа само као на борбу политичких партија за власт и руковођење државом, већ много шире, као на све оне активности, процесе и односе који су везани за доношење одлука о најбитнијим питањима једног друштва.²⁰⁰

.....
²⁰⁰ „Политика обухвата укупност оних процеса, односа и институција кроз које се остварује свесно регулисање конфликтних ситуација и интереса и одлучује о заједничким пословима и животним активностима једне глобалне друштвене заједнице” (*Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd 1975, 787).

Гледано из те перспективе, закључци и тврдње о некаквој „аполитичности” надбискупа Степинца падају потпуно у воду. Већ из записа А. Трумбића и одељка о Степинчевом верском елитизму лако се може уочити класично клерикалистичко мишљење о месту РКЦ у животу римокатолика и у њиховим заједницама, одн. у друштву. Та црква је, по Степинцу, буквално алфа и омега у животу католичких верника, организација која брине о вернику и о његовим духовним и другим потребама од његовог рођења до смрти, и наравно, после његове смрти. У држави она, по Степинцу, треба да буде добро **организована снага, која се брине не само о верским потребама својих верника, већ и о њиховом васпитавању, образовању, моралу, социјалној и здравственој заштити, културним потребама, облачењу, понашању итд.** За Степинца је, рецимо, било сасвим нормално то што су верске заједнице у Југославији биле јавноправне установе и што су део својих финансија добијале из државног буџета. Из неких његових записа и изјава види се да је он мислио да би место верских заједница, а пре свега РКЦ, морало да буде и значајније у југословенској држави и друштву. На међународном плану, он је на РКЦ гледао као на снагу која човечанству помаже у савладавању великих економских и политичких криза, очувању мира и тековина цивилизације, развијању добросуседских односа итд. Све у свему, **Степинац је на своју цркву гледао као на елитну друштвену, националну и међународну организацију, без које ни државе ни међународна заједница не би могле да постоје и да се развијају.** Као и многе друге његове колеге – теолози не само РКЦ, већ и других хришћанских цркава – он је цркву уопште сматрао значајнијом друштвеном институцијом од државе и био је од најранијих дана свог бискуповања спреман да се бори са представницима државе око разграничења међусобних компетенција у односу на заједничке поданике обеју институција.

Доказа таквог гледања на улогу РКЦ у југословенском друштву и њеног отвореног мешања у политичке односе у њему има пуно и у Степинчевом дневнику и у његовим проповедима и говорима од 1934. до 1941. Овде ће бити поменути само неки од тих доказа из првих година Степинчевог надбискуповања у статусу коадјутора.

У већ поменутом разговору са краљем Александром, у коме је одмах изјавио да „није политичар”, Степинац је најпре упозорио шефа државе на дискриминисани положај своје нације у тој држави, а затим и на размах комунистичке агитације, да би, уз евидентну дозу поноса и ароганције, изјавио да је „**једино католичка црква дорасла комунизму и кадра се је ухватити у коштац са њиме.**” Уместо да као великодостојник

РКЦ разговора са поглаваром државе пре свега о положају и проблемима своје цркве, а затим о односима између те цркве и државе, о југословенско-ватиканским односима и, евентуално, о међуцрквеним односима, он је ставио нагласак на теме везане за међунационалне односе и за борбу државе и његове цркве са једном политичком идеологијом, односно са једном илегалном политичком организацијом. А да су то еминентно политичке теме и питања, у то нема никакве сумње.

Дан после разговора са краљем Александром, Степинац помиње у свом дневнику **владавину масонерије у Југославији**, што је такође политичко питање, иако је имало и извесне везе и са положајем РКЦ у Југославији.

Тридесетог јула 1934. Степинац је разговарао о **српско-хрватским односима и о перспективама југословенске државе са француским народним послаником Робертом Шуманом**, чланом Одбора француског парламента за спољне послове. И њему је прво рекао да није политичар, а после тога причао са њим скоро искључиво о еминентно политичким темама.²⁰¹ Поводом Соколског слета у Загребу, почетком августа 1934, Степинац је записао у свој дневник да је због спора РКЦ са Соколом **„Црква у рату са државом”**.²⁰²

Ђаковачки бискуп Антун Акшамовић (1875–1959)

Петог августа 1934, Степинац је, такође у свом дневнику, **оптужио масонерију и државне власти** да стоје иза издавања старокаатоличке брошуре о некадашњем ђаковачком бискупу Штросмајеру, уперене против РКЦ.²⁰³

Деветог септембра 1934. Степинац је забележио да је био непријатно изненађен говором ђаковачког бискупа Антуна Акшамовића, о значају „витешког” Сокола Краљевине Југославије и његовим помињањем **„наше уједињене отаџбине драге Југославије”**.²⁰⁴

Дан после сахране краља Александра, 19. октобра 1934, Степинац се, као што је већ поменуто, састао са патријархом СПЦ Варнавом и са њим причао, између осталог, и о **заједничкој борби против утицаја масона и комуниста у Југославији**.²⁰⁵ О опасности од бољшевизма и

²⁰¹ „Danas”, 22. 8. 1989, 68.

²⁰² *Истио*, 69.

²⁰³ *Истио*. Јосип Јурај Штросмајер (1815–1905).

²⁰⁴ „Danas”, 29. 8. 1989, 67.

²⁰⁵ „Danas”, 5. 9. 1989, 66.

масонерије и о нужности одлучне борбе и државе и црквава против њих говорио је и са кнезом-намесником Павлом Карађорђевићем.²⁰⁶

Средином новембра 1934, група од 40-ак загребачких интелектуалаца предала је Краљевском намесништву (које је владало Краљевином Југославијом после Александрове смрти), тзв. „Загребачки меморандум” о политичкој кризи у којој се нашла Југославија и о путевима изласка из те кризе. Тај експлицитно политички документ, у коме се говорило о неопходности **радикалне промене дотадашњег друштвеног уређења у Југославији**, потписао је и надбискуп-коадјутор Степинац, заједно са надбискупом Бауером и сплитским бискупом Квирином Бонефачићем.²⁰⁷

После парламентарних избора од 5. маја 1935, надбискуп Бауер је поднео краљевским намесницима и министрима унутрашњих послова и војске један меморандум, у коме је било речи о бројним насиљима уочи, за време и после поменутих избора. Убрзо после тога је председник владе Б. Јевтић поднео оставку, а нову владу је формирао Милан Стојадиновић. Степинац је у свом дневнику забележио да је поменути меморандум био „један од главних повода да је пала влада”. Љубомир Бобан, међутим, у свом фељтону у листу „Danas”, исправно примећује да је та Степинчева тврдња нетачна, јер су узроци пада Јевтићеве владе били потпуно другачији.²⁰⁸ Без обзира на ову исправку, треба приметити да је **Степинац поверовао у то да меморандум једног црквеног великодостојника може да има тако велику политичку тежину и утицај.**

Средином јула 1935, дошло је до једног врло тешког инцидента у односима између надбискупа Степинца и вође ХСС-а В. Мачека. Повод му је било писање београдске „Правде” о традиционалном ходочашћу Загрепчана у Марију Бистрицу, које је предводио А. Степинац, а у коме је учествовало преко 30.000 Загрепчана. Сарадник „Правде”, под псеудонимом „Др. Н.”, врло се опширно осврнуо на то ходочашће. Због интересантне историјске ретроспективе на тадашњи хрватски, тј. римокатолички клерикализам, као и због полемике коју је изазвао око појма клерикализма, тај чланак заслужује да овде буде нешто шире цитиран.

Владко Мачек (1879–1964), хрватски и југословенски политичар, дугогодишњи председник ХСС-а

²⁰⁶ *Исио*, 67.

²⁰⁷ „Danas”, 12. 9. 1989, 66.

²⁰⁸ „Danas”, 3. 10. 1989, 64.

„Марија Бистрица не представља само верску манифестацију – писао је ’Др. Н.’ Марија Бистрица је једна помпезна манифестација офанзивног клерикализма. А то је баш оно што ту појаву чини двоструко значајном и двоструко симптоматичном. // Хрватски клерикализам није у читавој нашој националној историји никада био овако жив и овако офанзиван као што је у ове наше дане. Познаваоци наше политичке историје знаће одмах да он то није ни могао бити. Није могао, јер је антиклерикализам било у традицији хрватске политике од самог њеног почетка и без обзира да ли је она била оријентисана у смјеру југословенском или чисто хрватском. Сви значајнији хрватски политички вођи, почев од Илираца па преко Штросмајера и Старчевића све до Супила и Радића, сви су они били непријатељи клерикализма.²⁰⁹ И сви су они спутавали клерикализам да не захвати хрватске масе ... Морало је доћи једно изванредно време, као што је време рата, па да у том мутном времену, искоришћујући свој привилеговани положај, клерикализам ојача и осили се. Он се у то време у Хрватској и осилио, повезавши се са својим најприроднијим савезником, франковлуком. Али је онда дошао Радић и ... искоренио из хрватских маса и клерикализам и франковлук. // Разумљиво је колико и природно (да) су отада и једни и други постали највећи непријатељи и Радића и његове политике. А ни сам Радић није никада тајио да је према њима не само начелни противник него противник који их уједно мрзи и презире. Хрватски клерикалци су отворено давали одушка својој мржњи према Радићу, али тек онда када су видјели да им код њега не помаже њихова стара тактика да се маскирани увуку у покрет и онда у њему дођу до утицаја, наравно у корист само својих клерикалних интереса.”

У наставку овог чланка „Др. Н.” је писао следеће:

„Баш као у време рата и ово друго изванредно време, кад је био забрањен партијски живот (аутор мисли на време диктатуре краља Александра .....

²⁰⁹ Штросмајер Јосип Јурај (1815–1905), најпознатији хрватски римокатолички бискуп (ђаковачки) у XIX веку, политичар и добротвор; вођа Народне странке (1861) и борац за равноправност Хрвата у Аустрији и Аустро-Угарској. Старчевић Анте (1823–1896), хрватски политичар и публициста, оснивач ултранационалистичке и антисрпске Странке Права (1861) и још екстремније Чисте странке права, заједно са Јосипом Франком. Супило Франо (1870–1917), хрватски политичар и публицист, заступник идеја о сарадњи Хрвата и Срба у Аустро-Угарској и стуб Хрватско-српске коалиције; један од оснивача Југословенског одбора за народно уједињење за време I светског рата. Радић Стјепан (1871–1928), хрватски и југословенски политичар, оснивач Хрватске републиканске сељачке странке, односно ХСС-а; 8. августа 1928. умро од задобijenih рана у атентату радикала Пунише Рачића у Југословенској скупштини, 20. јуна 1928.

– нап. П. И.), клерикалци су вешто и до краја искористили да се опораве, од тешких удараца које им је задао Радић, да оживе, да се организују и ојачају. Вешти тактичари исто толико и вешти демагози, они су употребили сва средства да у народу освоје утицај и позиције које им је Радић отео. За своју акцију имали су две врло повољне околности. Прво, они су једини били слободни и кроз читаво време несметани у раду; и друго, још важније, њихов најопаснији противник, Радић, није био више у животу. И тако ови поклоници језуитског морала не само да су до краја искористили свој привилеговани положај него су симпатије маса освојили Радићевим паролама, представљајући им се демагошки и претворно као следбеници, чак и чувари Радићевих идеја ... Данас клерикалци могу да буду задовољни, јер они су заиста успели, бар за данас. Они су успели да прекрију јаз што га је између њих и својих присталица био дубоко ископао Радић. Сви политички потези хрватских клерикалаца последњих година све до данас, сви су они ишли за једним циљем, да се приближе радићевцима, да код њих освоје изгубљене симпатије, а потом, позиције и утицај. Њима је то заиста и успело, бар код данашњег водства Радићеве партије. А да им је то могло успети разлог је у сасвим измењеној ситуацији за њихову стратегију. // **Клерикалци данас имају оправдана разлога да о г. Мачеку говоре сасвим обрнутим речником** но што су говорили о његову учитељу и вођи. **Они су успели да му се наметну не само као савезници, већ, скоро, и као татори.** Колико су они свесни тога доказује њихова најновија тактика, њихова кампања против другог члана С. Д. коалиције (овде Љ. Бобан објашњава: 'Сељачко-демократске коалиције, тј. коалиције ХСС-а и Прибићевићеве Самосталне демократске странке, која је образована 1927 ...' – нап. П. И.) бивших самосталаца.²¹⁰ Они би хтели да од Радићеве странке одвоје ону другу, пошто су њене присталице већином 'иноверци', а то клерикалцима никако не иде у рачун. **Према њиховој теорији, према којој хрватство треба да буде синоним за католицизам, и њихову интересу би одговарало кад би се Радићева партија заокружила као партија искључиво католика,** па зато сва њихова кампања против других партија у последње време има једини циљ да Радићеву партију што више изолује и тако је упути под све јачи утицај клерикализма. **Радићева партија и њена политика требало би да се усмере у правцу Марије Бистрице.** На тај пут су клерикалци, изгледа, довели г. Мачека и тај успех подигао је колико

.....
²¹⁰ Прибићевић Светозар (1875–1936), српски и југословенски политичар, министар у КЈ; оснивач Самосталне демократске странке (1924).

њихову самосвест толико и темпо њихове акције. Клерикалци су данас и сувише задовољни ...”²¹¹

На овај „Правдин” чланак одмах је реаговала Степинчева „Hrvatska Straža”, од 17. јула 1935. У тексту под насловом *Бољшевички напад на шийовање Мајке Божје Бистричке* речено је да је реч о „отрцаном комунистичко-бољшевичком клишеју”. Редакција „Hrvatske Straže” констатовала је да се под шифром аутора „Др. Н.” крије загребачки дописник београдске „Правде” др Иван Невестић, за кога је речено да је познат „по својим хрватождерским чланцима” у „Правди”.²¹²

Чланак у *Правди* је био повод да се Мачеку обрати дописник загребачког *Obzora*, тражећи његово мишљење о садржини тог чланка. После упознавања са њим, Мачек је одговорио да је у њему много тога „надробљено” и да је тај чланак „поновни доказ како ми Хрвати и Србијанци не говоримо само различитим говором, него и посве различито мислимо, па према томе и схваћамо”. Затим је наставио следећим речима:

„Дописник *Правде* брка појмове вјере и клерикализма, што доказују и његови неукусни нападаји на завјетиште Мајке Божје Бистричке. Истина је да је цио хрватски народ антиклерикалан, истина је да је и покојни предсједник Стјепан Радић био антиклерикалан, али је истина и то да је цио хрватски народ дубоко религиозан, те да је и покојни Стјепан Радић ... био дубоко религиозан ... У чланку *Правде* има међутим једна тенденција. Не смета њој ни најмање клерикализма, што најбоље доказује да најновије покровитеље *Правде* ни најмање не смета клерикално друштво г. Корощца, него ју смета чврсто држање хрватског народа уз католичку вјеру, коју су му његови дједови намрли. Нека дакле не води *Правда* узалудне бриге ... Хрватски народ остаје као што је био и под водством Стјепана Радића противан клерикализму а одан својој вјери, коју дописник *Правди* назива опијумом на (вероватно треба: ну – нап. П. И.) коју ми сматрамо великим упориштем у свим питањима и невољама.”²¹³ Ова, пак, изјава В. Мачека навела је Степинца да реагује и да запише своје гледање на појам клерикализма.

„Морам признати да ме је ова изјава Др. Мачека силно неугодно дирнула. Дакле су се противно свим увјеравањима испуниле моје слутње да се католичка црква нема ничему добром надати, од идеологије ХСС. Чуди ме да ’вођа’ једног народа може овакову изјаву давати, на овако лаку руку, а да прије добро не промисли што каже. Јер ако узме напросто

²¹¹ „Danas”, 3. 10. 1989, 64–65.

²¹² *Истио*.

²¹³ *Истио*.

ријеч 'клерикализам' и без икакова ограничења, данас какво оно значење има 'значи да не треба попова' то јест **не треба црквене хиерархије** или у најмању руку **поп спада у сакристију и никамо другамо**. А то је једна **кобна и опасна заблуда**, што више то је **херезија**, јер је догма цркве католичке, да постоји од Бога, од Христа установљена хиерархија, која никако није ту вољом народа него вољом божјом. **Проти таковој пак заблуди устати ће католичка црква увијек**, макар ту заблуду ширио и сам Др. Мачек и макар повукао цијели хрватски народ за собом, јер у догмама црква не позна компромиса. Да ли се је Др. Мачек замислио у посљедице ове своје изјаве. Јер кад би он стао радити у том духу и у том смјеру онда је сукоб између њега и цркве католичке неизбјежан или другим ријечима **расцјеп хрватског народа у вјерском погледу је готов**. А може ли хрватски народ доживити већу трагедију?"

У наставку овог свог реаговања, Степинац бележи да у врху ХСС-а провејава „скроз либерални дух” и да је Мачек „у страху да му ми не преуземо народ”. У вези са тим он додаје: „То мени није ни на крај памети јер ми се странчарска политика гади, али ћу с друге стране устати као лав на обрану католичких истина, ако их нападне било тко му драг, па и **вођа хрв. народа...**”²¹⁴ По свему видим, да је Др. Мачек врло слабо поткован у истинама вјере католичке и то је први разлог његовог неповјерења. Друго видим да и околина упливише на њега тј. Вилдер који води полемику против 'Хрватске Страже' ...”²¹⁵

На крају Степинац бележи да су интриге „Правде” „имале већи успјех него су и сами мислили. Мачек је ишао с једном неопрезном изјавом, која је у мени поколебала сву вјеру што је још било у добре намјере Х.С.С. према католичкој цркви ... По мом дубоком увјерењу учинио је једну велику услугу Београду и противницима католичке цркве, али је томе (вероватно треба: тиме – нап. П. И.) као што је и разумљиво тешко оштетио интересе хрватског народа. **Док год не даде своје тумачење ријечи клерикализма не могу имати у њега повјерења**, макар се с друге стране нећу освећивати, јер ми то брани савјест и љубав пема цркви и хрватском народу који толико трпи.”²¹⁶ После још једног заоштравања,

.....

²¹⁴ Овде треба напоменути да су два најпознатија великодостојника РКЦ у КЈ – А. Степинац и сарајевски надбискуп Иван Шарић – често употребљавала термин „**вођа хрватског народа**” за В. Мачека. Било је то жалосно опонашање сличне праксе из фашистичке Италије и нацистичке Немачке, непримерено високим црквеним великодостојницима.

²¹⁵ „Danas”, 3. 10. 1989, 65. Степинац овде мисли на Већеслава Вилдера (1878–1961), хрватског и југословенског политичара прозападне оријентације.

²¹⁶ *Истио*.

овај је инцидент је превазиђен тако што је Мачек ретерирао и пристао да да помирљиву изјаву католичком недељнику „Nedjelja”. „Моје становиште о нашој католичкој вјери је свакоме познато. То је становиште оно исто које вјековима у себи носи као дио свога живота наш хрватски народ, а нарочито народ сељачки. Вјера његова била је њему од примања кршћанства до данас камен међаш, који је живот његов усмјерио уз Запад, уз западну европску цивилизацију, а добрим дијелом и културу ... **Наш сељак знаде што њему значи вјера његова. Он са Богом почима и свршава сваки свој посао.** Из вјере црпи снагу за свој мукотрпни посао и утјеху у данима невоље и прогонства ... **Хрвати ће сигурно својој вјери знати у бољим данима дати право мјесто у свом народном животу.** Ја сам нагласио већ да ми нисмо 'клерикални народ'. Ту морамо бити на чисту, да **под том ријечи 'клерикалан' схваћам 'политички клерикализам'.** Уплитање клера у чисто политичка питања у име католицизма и стварање политичких странака под егидом клерикалног водства и директива. Ми смо против тога и у интересу народа, а и саме вјере. **Свећенство имаде у народном животу да буде учитељ,** да се посвети његовим духовним потребама и вјерском узгоју народа. Ми дакле у том погледу не желимо ништа друго оно што и сама црква тражи, када брани свећенству стварање политичких странака и уплитање у страначке политичке борбе. // **Хрватски народ имаде, хвала Богу, много добрих и позитивних свећеника,** који су уз народ живјели и с њим трпјели. Према овима ишчезава оно мало вишег и нижег клера, који нису знали наћи гдје им је мјесто. То наше свећенство уживат ће сваки углед и потпору народа, ако с њиме прослиједи у његовим борбама и ако му буде тјешитељ у невољама и помоћник. **Кад дођу времена, да ћемо моћи своје прилике уређивати како ми будемо хтјели, знат ћемо уредити и одношаје с Црквом тако, да Црква буде задовољна у сретном народу ...** Против разних вјерских организација нарочито омладинских – док служе циљевима вјерског и моралног препорода, не само да немам ништа, него сам увјерен да ће их народ још и више подупирати из свег срца кад увиди да нису на уштрб него чак на корист народне борбе.”²¹⁷

Своје задовољство овим Мачековим посипањем пепела по глави Степинац је изразио следећим речима: „Мислим да ће ова изјава дјеловати као гром на све оне који желе да у овим судбоносним часовима посију мржњу и раздор међу хрв.(атским) пуком и клером.”²¹⁸

Двадесет осмог јула 1935. Степинац је говорио у Сењу приликом устоличења новог сењско-модрушког бискупа др Виктора Бурића. Упо-

²¹⁷ „Danas”, 10. 10. 1989, 65.

²¹⁸ *Истио.*

зоравајући новог бискупа на велике проблеме које ће имати у обављању свог бискупског посла, Степинац је говорио о несређеним приликама у КЈ, о непоштовању закона, односно безакоњу и о нападима на католички клер као антидржавни елемент. Овај његов говор је наишао на врло позитиван одјек код многих хрватских католика, али му је нунције Пелегринети поводом њега упутио писмо, 30. јула 1935, са питањем зашто је износио „јавни суд о политичким приликама”, будући да то не спада у бискупско послање. Степинац му је одговорио, 8. августа, да је то урадио на молбу свештеника Сењске бискупије и грађана Сења, који су били огорчени различитим облицима насиља управника котара, тј. среског начелника у данима пре поменутог устоличења (хапшење већег броја људи, претња оштрим казнама – наводно, чак и смрћу – због евентуалног истицања хрватских застава, забрана организовања почасне бакљаде, постављања жандара пред врата бискупске палате итд.). Будући да није знао где је министар унутрашњих послова Корошец да му се пожали на та насиља, осетио се примораним да јавно проговори о безакоњу. Свој одговор нунцију Степинац је завршио следећим речима:

Монс. Ерменегилдо
Пелегринети, апостолски
нунције у Југославији
(1922–1937)

„Проповијед је имала барем један повољан учинак. Виша је власт, чувши за ту ствар, прекорила тог управитеља због његова луђачког поступка, дапаче неке је грађане пустила из затвора ... Сматрам да нисам погрешно поступио. Окрутност наших жандара свима је позната, а и сам сам је као свећеник искусио. **Бесмисленост многих наших закона и изопаченост многих поглавара такођер је свима позната.** Плаше се једино тога да се ствари не би разгласиле. Стога је то често пута једино успјешно средство да се од вјерника отклоне различите неправде. Сматрам, рекох, да нисам погрешно поступио. Ако пак Твоја преузвишеност сматра друкчије, радо ћу убудуће шутјети.”²¹⁹ У наставку кореспонденције са нунцијем Степинац је изнео још неколико својих ставова о ситуацији у Југославију, али се најважнији међу њима остављају за поглавље о Степинчевом родољубљу и клеронационализму.

Последњих дана септембра 1935. Степинца је посетио Ернест Пезе (Pezet), француски политичар и публициста, тада на функцији секретара

²¹⁹ „Danas”, 17. 10. 1989, 64.

Комисије за спољне послове Француског парламента, који је „дошао да чује какве су прилике у Југославији”. Степинац је у свој дневник записао да му је, у двочасовном разговору, изложио „сву тежину положаја у Југославији”.²²⁰ Вероватно трагом те посете, 19. марта 1936. надбискуп Бауер и његов наследник Степинац организовали су један веома интересантан политички састанак, међународног карактера, у просторијама Загребачке надбискупије. Био је то састанак између француског посланика у Београду, грофа Дампијера (Dampierre), и француског конзула у Загребу Жоржа Жерода (Georges Gueugaud), с једне стране и председника ХСС-а, Мачека, са друге. На том сусрету двојице француских дипломата са председником најаче хрватске опозиционе странке, у присуству највиших представника РКЦ, било је највише речи о политичким приликама у Југославији и о намерама В. Мачека и ХСС-а.²²¹

У међувремену је, новопокренути загребачки часопис „Књижевни Glas”, чији је издавач и главни уредник био Симеон Рикард, у свом 2. броју објавио чланак под насловом: „позив на борбу против клерикализма”. У том чланку се критички писало о изградњи неколико нових католичких цркава у Загребу. Аутор чланка је сматрао да је то непримерено времену тешке економске кризе, када многи грађани Загреба једва састављају крај са крајем и очекују материјалну помоћ. У чланку се потом каже: „Клерикализам приређује по Загребу параде и процесије, пригодном сваке манифестације праве си сва крижарска братства нападну рекламу. Клерикализам настоји клерикализовати и хрватски сељачки покрет који је од свог постанка био антиклерикалан. Клерикализам сије посуда фашистичку агитацију. Стога позивамо све напредне људе у Загребу и по читавој земљи да се успротиве таквој наопакој и протународној дјелатности и да сузбију клерикализам увијек и свагдје...” За овај чланак Степинац је написао да је то „фамозна објава рата”, коју је прокоментаришао на следећи начин: „Како се види овај вјетар дува из масонско-комунистичких кругова. Али поплашити се нећемо него ћемо наставити, јер се ради о великим добрима хрватског народа.”²²²

Сазнавши од др Корошеца да Министарство просвете припрема закон по коме би требало да буду укинуте приватне средње и учитељске школе, Степинац је 11. октобра 1935. послао министру Добривоју Стошовићу телеграм следеће садржине: „Господине Министре, проносе се

.....
²²⁰ „Danas”, 24. 10. 1989, 64.

²²¹ „Danas”, 28. 11. 1989, 64.

²²² „Danas”, 24. 10. 1989, 64.

гласови, да министарство просвјете доноси закон, према којему би се прикривеним начином имале укинути приватне учитељске и приватне средње школе. Дужност ми је, да Вас господине праводобно упозорим, да ће се католици свим законитим средствима борити и против самога покушаја доношења таковог закона.”²²³

У вези са тим својим телеграмом Степинац је забележио да је и надбискуп Бауер, као председник БКЈ, протестовао против овог плана Министарства просвете и да су позвани и сви остали ординаријати да „енергично протестирају... У суботу 16. XI. 1935. стигле су вијести да се радило само о државним школама, да је то криво обавјештење и сл.”, у што Степинац није поверовао.²²⁴

Између 31. октобра и 14. новембра 1935. Степинац је разменио неколико писама са баном Савске бановине, Марком Костренчићем, после Костренчићеве пријаве да ће приликом збора Мачекових присталица у Марији Бистрици, заказаног за 3. новембар 1935, бити посвећена хрватска национална застава, којој ће наводно кумовати Мачек преко једног свог делегата. Степинац је тим поводом дао телефонска упутства месном жупнику Зајгершмиду (Seigerschmied) да „не учини ништа што се противи прописима цркве”, додавши и то да „**на политичкој скупштини не смије благословити заставе, већ гдје другдје уколико има застава барем неки религиозни знак.**” Тринаестог новембра Костренчић је обавестио Степинца да се Зајгершмид оглушио о поменуто упутство, односно да је, ипак, у бистричкој цркви посветио хрватску заставу и да је „**верски чин повезао својим говором са дневном политичком борбом.**” Дан после тога Костренчић је обавестио Степинца да се сличан случај десио и 10. новембра 1935, у цркви у Маркушевцу. Због тога је замолио Степинца да изда „једно принципијелно упутство подређеном клеру, како би се убудуће избегло вршење вјерских функција над заставом која није законом дозвољена и тиме спријечило да народ добива криве предоцбе да једна висока установа – Црква – дјеловањем својих органа санкционира извесне протузаконите акте.”²²⁵

У Степинчевом дневнику остао је сачуван концепт његовог одговора на ове пријаве бана Костренчића и на његову молбу да интервенише. Тај одговор, у коме је Степинац оправдавао поменуто противзаконито деловање својих свештеника, међутим, није послат због тога што су, како

.....
²²³ *Исџо*, 66.

²²⁴ *Исџо*.

²²⁵ „Danas”, 31. 10. 1989, 62–63.

је Нежић записао, „властодршци попустили строго поступање и престали уредовати у погледу хрватских тробојница”.²²⁶

Док је трајала ова размена писама између Степинца и бана Костренича, дошло је, 26. новембра 1935, до првог састанка надбискупа Степинца са В. Мачеком, у жупном двору св. Блажа у Загребу. Како ће о том састанку бити више речи касније, овде се помиње само чињеница да су Степинац и Мачек разговарали скоро пет сати о превазилажењу дотадашњих неспоразума између РКЦ и ХСС-а, затим о питању коришћења хрватске националне заставе у црквама, о старокатолицима, односу према „мухамеданцима у Босни”, као и о сукобу РКЦ са Соколом. Најлакше су се договорили о сарадњи у борби против комунизма.²²⁷

И у току 1936. било је пуно примера клерикалистичког деловања надбискупа Степинца.

Између 13. и 16. октобра 1936, он је посетио највише представнике југословенске државе у Београду. У белешкама о томе, које је направио његов секретар Нежић, пише најпре следеће: „посетио је Мин.(истра) председника Стојадиновића, напосе у предмету именована посланика код Ватикана: да би најме нови посланик био католик.”²²⁸ Предсј. Владе замолио је надбискупа да му приопћи имена неких кандидата за тај положај. // Напосе је Надб.(искуп) упозоравао г. Стојадиновића нека нипошто не успоставља везе са Русијом, јер би руска посланства била агенција за пропаганду комунизма. // Приоћује му и то да ће Св. Столица отказати Конкордат не буде ли доскора ратифициран. Предсј. Владе озбиљно је изјавио да ће конкордат бити први закон који буде изнесен пред парламент.”²²⁹

У наставку те белешке Нежић пише и о томе да је Степинац протествовао, у име Бискупске конференције, код министра правде Суботића, због тога што је за начелника у његовом министарству именован фрањевац Чичић, кога је Света Столица суспендовала.²³⁰ До тог суспендовања је, наиме, дошло због тога што је фра Чичић тужио сарајевског надбискупа Ивана Шарића због одвајања самостанског земљишта у Зеници за нову жупу секуларног клера. У вези са тим питањем у *Дневнику* пише следеће: „Епископат је тражио да Чичић буде макнут са начелства.

²²⁶ „Danas”, 7. 11. 1989, 62.

²²⁷ *Исто*, 62–63.

²²⁸ Претходни посланик Краљевине Југославије, Јеврем Симић, умро је у Риму, 29. јуна 1936.

²²⁹ „Danas”, 12. 12. 1989, 64.

²³⁰ Др Аугустин Чичић, фрањевац, р. 1889, у Крешеву; сабрат фрањевачког самостана у Београду.

Мало иза повратка дра Степинца из Београда стигло је Чичићево писмо којим јавља да је опозвао тужбу, а и лично је био у Загр.(ебу) код Надб.(искупа) Кoadј.(утора).”

После тога Нежић бележи и следеће: „Мин.(истру) Просвјете Стошовићу уопће није ишао јер га је исти врло непријатно прошли пута (протест против укинућа приватних школа) примио те је Надб. тада **обрекао да к њему нејде никада више.**”

Као што се из ових белешки из Степинчевог дневника види, Степинац се није либио да се меша и у кадровску политку југословенских министарстава спољних послова и правде, као и у вођење спољне политике Југославије према Совјетском Савезу и Ватикану. Његов захтев да нови југословенски посланик код Ватикана буде обавезно католик (тј. прецизније римокатолик – нап. П. И.) председник владе је, како изгледа, усвојио без икаквог опирања. И још је тражио од Степинца да му он саопшти имена потенцијалних кандидата за тај изванредно значајан положај.

Наредног дана Степинац је био примљен од кнеза Павла, фактичког шефа југословенске државе после погибије краља Александра. У разговору са њим, Степинац му се прво „потужио” на министра Стошовића, па затим рекао „да **неће у Мин.(истарство) просвјете док буде он министар.**” У вези са тим, у *Дневнику* пише следеће: „принц Павле настоји да би га макнуо, а једнако за тиме иде и Др. Корошец”.

После тога је Степинац „признао” кнезу Павлу „да је **напетост у Хрватској за 50% попустила но нагласио је нека се не мисли да је тиме ријешено хрватско питање**, јер сви очекују да ће се поћи сада даље ... За конкордат казао му је исто што и Стојадиновић ... (Из ове белешке није јасно да ли је Степинац казао Павлу о конкордату исто што је казао и Стојадиновићу, или је кнез Павле казао Степинцу исто оно што му је

Кнез Павле Карађорђевић (1893–1976)

рекао и Стојадиновић, али изгледа да се ради о овом другом случају – нап. П. И.) Још је Надб. Кoadј. упозорио принца Павла – како србијанска опозиција тражи савез са Русијом”, на шта му је Павле изјавио да „док је он ту, да до савеза с Русијом неће доћи.”²³¹

Дакле, и код кнеза Павла се поновила иста прича о Степинчевом мешању и у унутрашња и у спољнополитичка питања, стим што је овде Степинац отишао и корак даље – уценивши кнеза Павла око даљег опстанка министра Стошовића на положају министра просвете. Толерантни кнез Павле није нашао за сходно да му приговори због таквог понашања и да га упозори на мешање у питања и односе за које није надлежан.

Изгледа да је Степинац био више него пријатно изненађен ефектима своје октобарске посете Београду, па је одлучио да направи њену репризу већ месец дана после тога. У његовом дневнику од 19. новембра 1936. о томе пише следеће:

„19. XI. 1936. отишао је надбискуп коадј. у Београд ради болнице милосрдних сестара и ради богословског факултета ... Посјетио је прије свега *предсједника владе и министра социјалне полиције* те им изјавио да је то јавни скандал *не њлаћати болнице милосрдних сестара у Зајребу* (сва подвлачења италиком у овој дневничкој белешци су у ориг. – нап. П. И.) дуг који износи око 6 милијуна дин. а бановина, општине и остале јавне институције с тиме укупно око 22 милијуна. С друге стране пак болница је дужна примити пацијенте с најгаднијим болестима. Ако ли не плате дуг, објавит ће се јавности зашто се болница мора затворити, а дуг ће се од државе судбеним поступком утјеривати тражећи и камате ...”

После тога у овој белешци следе ове информације: „Тражио је да посланик код Ватикана буде пошто пото католик. Мин. предсједник је одговорио да је влада на то пристала и мисли да ће то бити Сорго Мирошевић (Нико Мирошевић-Сорго – нап. Љ. Бобана) дубровчанин.”²³²

У даљем тексту Бобановог фељтона пише: „(Два реда прецртана која гласе: Надбискуп је добио дојам да Стојадиновићева влада кани уредити добре односе са катол. Црквом и да др. Стојадиновић има амбицију ријешити хрв. питање??!!)”

Даље је посјетио Мин. *просвјете* Стошовића, те од њега затражио да се у буџету осигурају споменута мјеста за богосл. факултет. Из свега разговора и држања добио је Надб. дојам да је Стошовић један апсолутно немогућ човјек и да је сурадња Цркве и државе немогућа док такав

²³¹ „Danas”, 12. 12. 1989, 64.

²³² *Исто*, 65.

човјек буде Мин. Просвјете – који није ништа друго него задрти Србин и експонент фрамазунске ложе.

„Надб. је био код Мин. *ѿрѳовине* и мин. *ѿољоѿривр.* ради увођења вјеронаука у трговачке школе и академије и пољоприв. школе. Обојица обећаше. // Код Мин. *Корошица* био је ради цензуре штампе и филма. Упозорио како је штетно кад Бан нема ту ингеренцију. (Степинац овде мисли пре свега на бана Савске бановине – нап. П. И.). // Од Мин. *Војске* тражио је да се макне војни референт **Николић** као неподесна особа. // Био је у послу неких ствари и код Мин. *ѿравде*. // Од мин. *Сѿахе* затражио је повластице за часне сестре на железници. // Са *намјесником Перовићем* разговарао је одуље о приликама у земљи, тражио да др. **Фаркаш** буде именован сенатором.”²³³

У вези са навођењем ове белешке из *Dnevnikа* у фељтону Љ. Бобана треба најпре напоменути да је она значајно скраћена, највероватније из разлога рационалности. Бобан, наиме, није навео неке њене делове, сматрајући их, како изгледа, мање важним за објављивање. Иако је као приређивач фељтона он на то имао право треба, ипак, рећи да и остали делови заслужују пажњу, па ће бити додати ономе што је већ цитирано. Тако се после првог цитираног пасуса, у коме је Степинац запретио затварањем болнице милосрдних сестара у Загребу и судским „утеривањем” државног дуга, у *Прејису* наводе још три реченице, тј. пасуса следећег садржаја:

„Смјеста су телефонирали банској управи да обустави све исплате, а намири дуг болници, а за неколико дана је и држава послала три милијуна динара, али у боновима, за које болница мора платити откупне камате. // У сва министарства ишао је са Надб. коадј.(утором) министар грађевина Др. Кожул, који је пред кратко вријеме ротирао (веров. дотирао – нап. П. И.) за поправак загребачке катедрале два милијуна динара. // Осим тога је тражио од предсј. владе Стојадиновића осигурање у буџету за 6 мјеста на богословном факултету у Загребу – што доцената а што хонорарних наставника.”²³⁴

После пасуса о постављању Ника Мирошевића-Сорга, Дубровчанина и римокатолика, за новог југословенског посланика у Ватикану, у *Прејису* је додата заграда са информацијом: „Именован је!”, а затим и следећа напомена: „Упозоравао је Надб. – да се пази, је ли његов брак у реду, међутим се знаде да иако је оженио православку, вјенчани су у Катол. Цркви и дјеца се крсте и одгајају католички.”²³⁵

.....
²³³ *Исѿо*, 65.

²³⁴ *Прејис*, 190/1.

²³⁵ *Исѿо*.

Одмах иза тог пасуса ишла је следећа реченица: „Још је Др. Стојадиновић обећао изићи у сусрет свима надбискуповима интервенцијама за неке католике и Хрвате”, па онда она цитирана напомена Љ. Бобана о два прецртана реда.

На крају ове забелешке Бобан је изоставио и два последња пасуса, која су гласила: „Упозорио га (је) (намесника Перовића – нап. П. И.) да би влада могла имати неприлике с послаником својим у Буинос Аиресу, гдје је именован за посланика Изидор Цанкар, кат. свећеник, који је свеуч.(илишни) проф. и ожењен. У Буинос Аиресу је католички кардинал, па ће се посланик с њиме више пута састати те би могло доћи до неугодности, ако се сазна што је посланик. // Мин. Корошец је рекао да су се информирали у Аргентини и да то влади тамошњој не смета.”

(Интересантно је, иначе, да је Нежић после ове последње реченице записао да је белешку диктирао Степинац).²³⁶

Будући да су му сви октобарски захтеви према влади (сем оног везаног за министра Стошовића) прошли врло глатко, у новембру је он дошао са много већим и амбициознијим списком. Прво је буквално изгрдио владу што не плаћа дугове болнице милосрдних сестара у Загребу и запретио да ће ту болницу затворити, а дуг државе „судбеним путем утјеривати тражећи и камате”. Затим је поновио свој ранији захтев да Влада у Ватикан пошаље римокатолика, додајући овога пута оно ултимативно: „пошто-пото!”. Будући да је Влада без опирања пристала на тај његов захтев и већ га обавестила о томе ко ће то бити, Степинац је затражио да се утврди, тј. провери да ли је његов брак у реду, пошто је врло вероватно већ од раније знао да је Сорго био ожењен православком (тј. Српкињом Добрилом, родом из Смедерева – нап. П. И.).

После тога је уследила она тирада против министра Стошовића и ново уцењивање Владе његовим разрешењем, па захтеви свим министарствима које је посетио. Због тога није нимало чудна примедба аутора *Kratkog pregleda* на рачун надбискупа коадјутора: „понашао се у најмању руку као председник владе, свагдје је захтјевао и тражио, а углавном је све добио.”²³⁷

Надбискуп Степинац, који се до тада и јавно и тајно жалио да је РКЦ не само дискриминисана у односу на СПЦ, него и да је прогањана у КЈ, који се свим странцима жалио на наводно неподношљив положај и своје цркве и своје нације, у Београду се понашао као тутор и шефу државе и председнику владе и њиховим министрима. Аrogантно се

²³⁶ *Исџо*, 191/1.

²³⁷ *Kratki pregled*, 11.

шетао по министарствима и резиденцијама председника владе, односно кнеза-намесника. Дрско је испостављао захтеве и уцењивао највише представнике државе. Тражио је смењивање једног министра, једног начелника управе и једног војног референта, ултимативно тражио постављање дипломатског представника у Ватикану католичке вере и именовање новог сенатора, интервенисао за одређене католике и Хрвате итд. итд. И нико му сем, како изгледа, министра Стошовића, није ништа ни приговарао ни одбијао његове захтеве. Председник владе је прихватио његову критику због дугова болнице милосрдних сестара у Загребу и наредио да се „сместа” телефонира Банској управи у Загребу да она намири дуг болници. Прихватио је и његов захтев о осигурању шест нових места у буџету за наставнике КБФ-а у Загребу и обећао да ће изаћи у сусрет свим поменутиим Степинчевим интервенцијама за поменуте појединце – католике и Хрвате. А кад се председник владе тако понашао, онда је разумљиво то што су га његови министри следили. Један од тих министара му је, чак, како изгледа, служио као водич и подршка. Био је то својеврстан политички тријумф младог католичког надбискупа-приправника над југословенским државно-политичким врхом какав би се тешко могао очекивати и у некој земљи са католичком црквом као доминантном верском заједницом. Или скоро као у некој држави где РКЦ има статус државне цркве. Са друге стране гледано, могло би се рећи да је то био пораз врха једне назови секуларне државе пред арогантним наступом младог римокатоличког надбискупа-клерикалца.

Слично се надбискуп Степинац понашао за све време владе Милана Стојадиновића (1935–1939), као и после доласка Драгише Цветковића на чело владе (фебруар 1939. – март 1941.). Његово клерикалистичко понашање долазило је до изражаја и приликом прославе 30-годишњег бискупског јубилеја сарајевског надбискупа Ивана Шарића (маја 1938.), за време одржавања „Хрватског Социјалног Тједна” у Загребу (октобра 1938.), путовања у Рим „ad limina Apostolorum” (новембра 1938.), за време скупштинских избора (децембра 1938.), за време традиционалних ходочашћа загребачких католика у Марију Бистрицу (јула 1937, 1938, 1939. и 1940.), за све време припрема за прославу 1300-годишњице веза Хрвата са Светом Столицом (1939–1941), а нарочито после склапања Споразума Цветковић–Мачек о стварању аутономне Бановине Хрватске, од 26. августа 1939. и у току вишемесечне еуфорије у Хрватској у вези са тим споразумом. Како ће о већини тих догађања бити речи у наредним поглављима ове књиге, овде се помиње још само једна типично клерикалистичка изјава надбискупа Степинца с краја 1938. и

један његов изузетно значајан клерикалистички наступ с почетка 1940. године.

Говорећи о великим заслугама РКЦ за развој цивилизације, Степинац је у проповеди о узроцима зла у свету, 23. октобра 1938, рекао нешто што је раније већ поменуо, али што заслужује да се овде понови: „Нитко разуман неће занијекати, да је Црква католичка од свог опстанка до данас била најјача морална и социјална власт на свијету ... Али док је Црква на све стране развијала благотворни рад, нису мировале ни 'portae inferi' – врата паклена, о којима говори Крист. Већ у XIV стољећу почеше ницати пророци, којих не мањка ни данас, говорећи, да ће човјечанству бити боље, ако се Црква ограничи на рад између четири зида и ако јој се одузме сваки утјецај на јавни живот. Кад је касније још придобила реформација (или боље деформација) под водством Лутера и порушила начела законитог од Бога даног ауторитета, био је широм отворен крај анархији на сваком подручју људског живота ... Задњи узрок данашњем тешком стању човјечанства јест то што се човјечанство удаљило од Бога...”²³⁸

Уз раније већ констатовани римокатолички елитизам, антипротестантанизам и антиекуменизам надбискупа Степинца, овде се јасно види и његово клерикално опредељење, испољено као неслагање са вишевековним покушајима најбољих умова и најнапреднијих снага Европе да се ограничи улога и деловање хришћанских цркава – а пре свега РКЦ – у јавном друштвеном животу.

Средином јануара 1940. дошло је до прве посете кнеза-намесника Павла Загребу после стварања Бановине Хрватске. Кнез је одлучио да лично дође у Загреб да би потписао договорени изборни закон за конституисање Хрватског сабора, што су и Мачек и Степинац и огромна већина Хрвата са нестрпљењем очекивали. Уз то је кнез Павле доносио и једно од највиших југословенских одликовања за надбискупа Степинца, а биле су предвиђене и многобројне манифестације које је требало да докажу и југословенској и страниој јавности значајно побољшање српско-хрватских односа и општег стања у Југославији.

У протоколу те посете био је предвиђен и римокатолички црквени дочек кнежевском пару (кнезу Павлу и кнегињи Олги) пред једном од најпознатијих загребачких цркава, Црквом Св. Марка.

Овим дочеком је, наравно, руководио надбискуп Степинац, који се на вратима поменуте цркве појавио пред кнежевским паром у свечаном

²³⁸ „Katolički List”, br. 43/38, 509–511.

понтификалном (бискупском) руху, праћен представницима Првостолног каптола загребачког.²³⁹ Том приликом се он обратио кнезу-намеснику, на начин о коме се и у Загребу и у Београду, па чак и у Риму причало потом данима и недељама.

Надбискуп Степинац је, наиме, тада узео себи за слободу да одржи шефу државе једно тако арогантно и дрско теолошко-догматско предавање о владалачкој одговорности да уопште није чуд-

но што је оно после тога често помињано, препричавано и коментари-сано. Иако је Степинац био одушевљен стварањем Бановине Хрватске, које је пре свега било дело кнеза Павла, иако га је тај кнез много уважавао, лепо примао и годинама излазио у сусрет скоро свим његовим захтевима, Степинац је одлучио да га дочека говором који у најмању руку није био примерен Павловим заслугама за уређивање тзв. хрватског питања, а још мање њиховим добрим личним односима. Извештавајући хрватску и католичку јавност о том говору, загребачки католички дневник „Hrvatska Straža” је написао следеће:

„Јучерашњи говор Хрватског метрополите и Загребачког надбискупа Преузв. г. монс.(ињора) дра Алојзија Степинца, што га је изговорио пред вратима стародревне цркве св. Марка пред Њ.(иховим) Кр.(аљевским) Височанствима Кнезом Намјесником Павлом и Кнегињом Олгом, испуњен је догматском јачином, достојанством и озбиљношћу. Надбискуп је збијеним речима означио католичку науку о темељу сваког ауторитета, који је у Богу и у поштивању Бога. Оног часа, кад се ауторитет раставља од Бога, прелази у насилно дирање у туђа права: права Цркве или права народа, па тако сијече властиту грану, на којој се диже. // Надбискуп је догматско учење кат. Цркве аплицирао на наше прилике, кад је рекао: ’На улазу овог стародревног храма, који својим вјековним искуством свједочи, да се сваки покушај погазити Божје право и правичу, погазити права хрв. народа – тај дијелак, иако малени Божјега права – свршио поразом оних, који су заборавили, да нема права и да нема власти против Бога вјечнога и великога и против његових

²³⁹ Каптол – саветодавно тело католичког бискупа које му помаже у управљању бискупијом; чине га каноници, највиши сарадници једног бискупа.

Насловна страна београдског „Времена” од 15. 1. 1940.

одредаба.⁷ // **Надбискупов говор учинио је на све присутне најдубљи дојам.** То су биле ријечи не само догматског учења него топле ријечи учитеља и пастира.”

После тога „Hrvatska Straža” доноси интегрални текст Степинчевог говора.²⁴⁰ Вероватно зато што је и Степинчева и остала штампа донела овај његов говор или изводе из њега и опширне извештаје о тродневној посети кнежевског пара Загребу, Степинац га није унео у свој дневник.

.....
²⁴⁰ ”Ваша краљевска Висости!

Радујем се, да Вашој краљевској Висости могу пружити својим поздравом доказ о оном пијетету, којим Црква католичка поштује власт и њезине носиоце. Радујем се, да вам тај доказ могу пружити овдје на улазу у храм Божји, данас, кад је човјечанству тако потребан аукторитет.

Могу увјерити вашу краљевску Висост, да ме није амо нагнала крута невоља, него свијест, да ми је као католичком бискупу света дужност говорити и онда, кад би други можда шутјели, да ми је право и дужност рећи бискупску ријеч. Јест! Црква католичка поштује аукторитет и окружује га сјајем. Или боље: Она упире прстом на онај сјај, што пада на њ и свједочи за његово надземаљско подријетло. Али Црква католичка јасно упозорава и на то, да је једини сигурни темељ сваког аукторитета у Богу и поштовању Бога. Да! Раставити аукторитет од Бога презирањем његових заповиједи, прелажењем компетенције и дирањем у туђа права, права Цркве или права народа, било властитога или туђега, значи за сваког носиоца власти сјећи властиту грану, на којој се диже, рушити темељ, који носи властити му пријесто.

Стога ми је, Ваша краљевска Висости, драго да Вас могу поздравити на вратима стародревног храма, чији торањ попут прста Божјега позивље наш поглед према небу и довикује нам ријечи Утјеловљенога Бога: ’Не би имао никакве власти нада мном, да ти није дано одозго!’ У сваком чељадегу, у свакој крштеној души има да се на свој начин утјелови Бог. Стога је за самог Бога писано: ’С великим поштовањем управљаш нама’. И зато сваки од нас, који има над људима власт, било духовну било свјетовну, ваља да је употребљава ’Quasi rationem redditurs Deo – као онај, који ће полагати строг рачун Богу’.

Веома ми је драго, што могу Вашу краљевску Висост поздравити на улазу овог стародревног храма, који је вјековним свједоком оне неискорјењиве свијести и оне ненадмашиве вјере у вјечну правду и правицу, која живи у Хрватском Народу. На улазу овог стародревног храма, који својим вјековним искуством свједочи, да се сваки покушај гажења права Хрватског Народа – тај дијелак, и ако малени, Божјег права – свршио поразом оних, који су заборавили, да нема права и да нема власти против Бога вјечнога и великога и против његових одредаба. Веома ми је драго, Ваша краљевска Висости, да Вас могу поздравити на прагу овог храма Божјега, јер су ми ти Ваши кораци доказом Ваше искрене жеље, доносити родове власти, достојне њезина извора, Бога, те их управити њему као циљу. Ти су ми кораци доказом Ваше дубоке свијести одговорности, што терети сваког носиоца власти. Они су ми доказом понизног признања, да без Бога и Божје помоћи не можемо ништа.

У то име, Ваша краљевска Висости, ја Вас срдечно поздрављам молећи Бога, да увијек и у свему, и они који су на власти, и они који имаду да слушају власт, буду и остану достојни слуге онога Бога, који је истина и правда, љубав и мир.” („Hrvatska Straža”, br. 12/40, 2; Benigar, *nav. delo*, 451–452)

Тек после одласка високог пара из Загреба, 17. јануара 1940, у *Dnevniku* је записано следеће:

„Данас у 11 сати отпутовао је регент кнез Павле из Загреба. Имао сам прилике да разговарам с њим (и) да се састанем девет пута кроз ова три дана што је провео у Загребу. // Нема сумње да је Др Мачку пошло за руком да опет учврсти једним новим чином склопљени споразум а да је тим опет и Југославија ојачала према вани. Бојао сам се веома да не би дошло до инцидента са стране екстремиста било леви-чарских било десничарских пригодом боравка принца регента Павла (Степинац под њима мисли на комунисте и на припаднике усташког покрета који се нису слагали са потписивањем Споразума Цветковић-Мачек – нап. П. И.). Међутим ипак је побједио разбор, па и ако није још било правог одушевљења ипак је ово прошло мирно и без инцидента. Велика је ствар да је кнез потписао изборни закон за хрватски Сабор у Загребу. Био сам присутан уз кнеза кад је ставио свој потпис на закон. // У садашњим страшним моментима свјетске повјести ако се буде дало остати неутралним бит ће срећа за наш пук, јер рат је увијек страшно зло. Мислим да нас се овај час неће усудити напасти и да је овај долазак кнеза у Загреб и у том правцу добро дјеловао, јер је интерес вањског свијета био ванредно велик за овај пут кнеза у Загреб. // Но све ово још увијек не значи да Хрвати неће имати неприлика. Код Срба се још увијек запажа тенденција за хегемонијом ...”²⁴¹

Као што се из ових записа види, Степинац је био итекако свестан и унутрашњеполитичког и спољнополитичког значаја ове Павлове посете Загребу и могућих инцидента који би могли да је прате. Остаје, међутим, нејасно да ли је био свестан свих негативних последица које је његов надмени говор могао да има и које је заиста и имао код многобројних хрватских клерикалаца и националиста. „Најдубљи дојам” који је тај говор учинио „на све присутне” – како је писала „Hrvatska Straža” – јесте еуфемизам за оно што се стварно десило. Хрватски националисти су били одушевљени и садржајем и тоном Степинчевог говора, а српски констернирани. Нови југословенски посланик у Ватикану, др Нико Мирошевић-Сорго, на једном месту је изјавио да је тај Степинчев говор „изазвао запрепашћење, а нелојалним елементима дао подстрека”, а на другом месту да је изазвао „мучан утисак”.²⁴²

За основну тему ове књиге неопходно је да се напомене да је после ове белешке, одмах по одласку кнеза Павла из Загреба, Степинац забележио

²⁴¹ „Danas”, 3. 7. 1990, 65.

²⁴² В. више у: Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 219–224.

Степинац „учи” кнеза Павла како се управља државом (15. 1. 1940)

још једну антисрпску и прозелитску изјаву, као некада после сусрета са краљем Александром. О томе ће, међутим, бити више говора у централном делу ове књиге. Што се, пак, управо поменутог говора тиче, мора се приметити да он неодољиво подсећа на средњовековно придиковање католичких црквених великодостојника световним властима, дакле, на нешто што представља анахронизам непримерен средини XX века.

* * *

Како је раније већ било речи о борбености надбискупа Степинца, овде треба подсетити на следећу чињеницу. Иако га његови биографи често представљају као скромног, повученог и мирољубивог младића, а касније и свештеника, он сам је оставио пуно записа у којима је истицао своју борбеност и енергичност. А и многи његови савременици су приметили ту његову особину. У доказивању ове тврдње треба поћи од његовог последњег писма вереници, из априла 1924, у коме је написао да ће „и посљедњу кап крви, ако устреба, жртвовати за побједу кршћанске мисли у Хрватском Народу”.²⁴³

У својој првој дневничкој забелешци од 30. маја 1934, Степинац, као надбискуп-коадјутор, говори о тешким неправдама које тадашњи режим наноси хрватском народу и о насиљима која „дирају у права Цркве католичке”, па најављује да неће ћутати о њима. „Ја се борбе за права Цркве

²⁴³ Benigar A., *nav. d.*, 63.

не бојим нимало иако слаба људска нарав не воли потешкоћа.” Размишљајући о разлозима који су руководили надискупа Бауера да га предложи за свог наследника, Степинац је, на истом месту, записао следеће: „Можда се је старом бискупу свиђао **мој оштар, борбени дух**, кад се је радило о правима Цркве католичке?”²⁴⁴

Ту његову борбеност запазио је и Анте Трумбић, записујући да Степинац „**чезне за борбом у обрану**” начела и догми РКЦ, одн. да „**гори од жеље**” да се „**ухвати безрезервно у коштац**” са неподношљивим прогоном те цркве у Југославији.

Шестог августа 1934, Степинац је издао окружницу клеру загребачке надбискупије „поводом све жешћих нападаја на Цркву, а за што скорију слогу католичких редова”. У њој је писало: „**Сложен нападај масонске и либералне штампе на наше католичке светиње** бива из дана у дан све већи и жешћи. Јавно продавање брошуре о Штросмајеру по загребачким улицама и трговинама, у којој се лажним документима агитира проти католичке Цркве и на подли начин напада св. Отац и католичка Црква уопће, а брани масонерија и марксизам, присилише ме, да сам јавно реагирао и издао једно упозорење преко „Hrvatske Straže”. То упозорење од почетка до краја заплијенило је државно одвјетништво и **тек на мој енергичан захтјев** повукло је заплъену и упозорење је одштампано. // Ови концентрирани нападаји навели су ме да одмах од почетка свог именовања надбискупу-коадјутором **размишљам о одлучном и успјешном отпору који има да се пружи против свих насртаја ...** Сложили смо се у томе да се има повести најшира акција за проширење католичког дневника „Hrvatska Straža” међу верним хрватским католичким пуком ...”²⁴⁵

По завршетку састанка Пословног одбора БКЈ, 9. јануара 1935, Степинац је отпутовао у Београд да изнесе влади притужбе РКЦ. Протестујући против тешких неправди „које жандармерија почиња над нашим католичким организацијама”, он бележи да је, наредног дана, рекао министру унутрашњих послова Вељи Поповићу да ће након реорганизације

²⁴⁴ „Danas”, 8. 8. 1989, 64–65.

²⁴⁵ „Danas”, 29. 8. 1989, 66. У полицијском извештају о листовима у Савској бановини из 1936. године писало је да дневник „Hrvatska Straža” има тираж од 5000 примерака. (V. Novak Božidar, *Hrvatsko novinstvo u 20. stoljeću*, Zagreb 2005, 234). Исте године је целокупна хрватска католичка штампа имала тираж од 347.300 примерака. (Macut Petar, *U sjени križa, samokresa i noža*, Split, 2016, 34) У извештају дописника Централног пресбира из Сплита, од 23. 9. 1940. пише на једном месту да „Katolički List” има тираж од 1500 прим. а на другом месту 950 прим. (Novak B., *nav. delo*, 210–211). У полицијском попису листова из 1929. пише да је К.Л. имао тираж 1700 прим. (Novak B., *nav. delo*, 254)

Богољуб Јевтић
(1895–1967), председник
југословенске владе

Католичке акције „сваки прогон” католичких организација „сматрати директним нападајем на саму Цркву ... Ми, рекох, борбе нећемо, али Вам отворено кажем, да је се и не бојимо”.²⁴⁶

После повратка из Рима, 25. јануара 1935, Степинац је отпутовао у Београд до председника владе Јевтића „да га упозорим да ће влада наићи на жесток отпор ако би покушала конкордат тумачити тако да би прогонила католичке организације. Јевтић ми је обећао да се то нипошто неће десити ...”²⁴⁷

Обраћајући се верницима у препуној загребачкој катедрали, на Папин дан, 17. фебруара 1935, Степинац им је казао следеће: „Рекао

сам већ ... да смо ми увјерени католици најбољи залог мира и реда у свакој држави, па и овдје. Али тај мир има да се базира на поштивању наших човјечјих и католичких права. Ми нећемо за вољу лажног мира, да наш народ постане животиња, каквим га хоће учинити крвожедни бољшевиizam. Нећемо ни да постане шарена лутка за вољу лажног мира, којом ће се играти све могуће секте. Знам добро, да нам противници довикују, да је Крист научавао мир говорећи: ’Тко те удари по једном образу, пружи му и други’... То знадемо и ми. Али ја им одговарам, да **насупротив лажном миру вриједе и оне друге ријечи Сина Божјега: ’Нисам дошао да донесем на свијет мир него мач’ ... И ми данас водимо рат. Али рат духовни за обрану својих католичких светиња ...**”²⁴⁸

Коментаришући изјаве др Јанка Шимрака (директора „Hrvatske Stražе”) и др Марија Матулића (уредника тог листа), да се Мачек боји да му Католичка црква не преотме народ, Степинац је, 17. јула 1935, записао: „То мени није ни на крај памети јер ми се странчарска политика гади, али ћу с друге стране устати као лав на обрану католичких истина, ако их нападне било тко му драг, па и вођа хрв. народа.”²⁴⁹

Представницима Католичке акције у својој надбискупији, Степинац је 31. јануара 1936, између осталог, рекао: „Непријатељи Цркве и вјере удружују своје силе и смишљено нападају вјерске светиње нашег народа. Стога је потребно, да се све католичке снаге сложе и сложним

²⁴⁶ „Danas”, 12. 9. 1989, 67.

²⁴⁷ „Danas”, 19. 9. 1989, 63.

²⁴⁸ Benigar A., *nav. d.*, 154.

²⁴⁹ „Danas”, 3. 10. 1989, 65.

се силама боре за Краљевство Божје. У ту ћемо сврху концентrirати све организацијске силе КА у Дијецезанском вијећу ...”²⁵⁰

У окружници о комунизму, коју је објавила „Hrvatska Straža”, 10. априла 1937, Степинац каже да савесни католички свештеници „нити су се бојали нити ће се бојати ако устреба положити животе за правду и истину”.²⁵¹

Одговарајући на новогодишње честитке свог клера, Степинац им је, 31. децембра 1938, поручио да „у овим тешким данима имадете неограничено поуздање у Божју помоћ ... **И ви ћете бити тврди као сионска пећина**, будете ли имали поуздања у Бога. А такови и морате да будете, да ваши противници знаду, да ће у обрани права Цркве Божје и духовних добара повјереног нам стада наћи у нама не зекове него лавове који знаду ако устреба и гинути за свете идеале!”²⁵²

О склоности надбискупа Степинца ка употреби радикалних средстава у борби против зала која су, по њему, погађала Бановину Хрватску, сведочи његова белешка од 22. јануара 1941. о разговору са баном Хрватске бановине, др Иваном Шубашићем: „Рекао сам Бану да ми падамо све дубље јер власт ништа не чини да удари сјекиром тамо гдје је коријен зала.”²⁵³

У својим обраћањима верницима Степинац је, иначе, често употребљавао војничку и ратничку терминологију. Тако је у говору Домагојском друштву, од 20. новембра 1934, припаднике тог друштва назвао „**младим борцима**”, који настоје да свој „научни студиј, живот и рад доведу у склад с Кристовом науком”. Упозоривши их на све видљивији продор „кривих наука и организација болшевизма, либерализма, модернизма и масонства”, он их је позвао да у „**организираном боју као „acies bene ordinata”** („као војска под заставама”) ... унесу Кристово име у душу обитељи, омладине и цијелог народа ...”²⁵⁴ Крижарској омладини је 25. августа 1934. поручио: „Благосливљајући ову Вашу заставу желим да под њом војујете одважно, устрајно и с поуздањем у Божју помоћ.”²⁵⁵

Четрнаестог фебруара 1936. Степинац је издао окружницу „свим самостанима, мушким и женским сјемеништима, те духовницима и организацијама Католичке Акције те осталим католичким организацијама”

.....
²⁵⁰ „Katolički List”, br. 6/36, 65.

²⁵¹ „Danas”, 26. 12. 1989, 66.

²⁵² „Katolički tjednik”, br. 4/39, 5.

²⁵³ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

²⁵⁴ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 266/34, 3-4.

²⁵⁵ „Nedjelja”, br. 35/34, 1.

да се удруже „у једну слободну, чврсту и непробојну фалангу, у којој ће вриједити: сви за једнога, а један за све!”²⁵⁶

Захваљујући на честиткама свог клера за Нову 1938. годину, Степинац га је позвао на „рад у духовној изградњи нашег стада”, позвавши га да не клоне под бременом своје службе: „Збијмо наше свећеничке редове! За ничим наши противници не теже као за тим, да поцијепају наше редове, јер и они знаду, што значи она светог писма: 'Funiculus triplex difficile rumpitur! – Троструки конопац тешко се кида'. И зато као штогод они настоје, да се уласкају једнима, бунећи их против других, да онда упропасте и једне и друге, тако настојмо и ми, да подупиремо један другога, гдјегод можемо, **јер ћемо онда и крај проријеђених наших свећеничких редова бити непредобитна тврђава ...**”²⁵⁷

Учеснике Конгреса католичке штампе, Степинац је, 29. априла 1939, назвао „војницима пера у обрани Цркве”.²⁵⁸ Представнике К. А. упозорио је, 1. дана 1940. да не забораве „да је Црква 'Ecclesia militans', која се бори да завлада у свијету кршћански поредак...”²⁵⁹

Судећи по неким телеграмима који су Степинцу долазили из самог центра РКЦ, види се да је та ратничка терминологија била саставни део речника целе те цркве између два светска рата. Тако је, средином августа 1936, Степинац добио телеграм од кардинала државног секретара Ватикана, Е. Пачелија, следеће садржине: „Свети Отац раздраган изразима оданости подастртих му од чланства Католичке Акције из Загребачке, истој тој **божјој војсци** жели да из дана у дан све више напредује.”²⁶⁰ Крајем исте године (23. 12. 1936.) Степинац је добио још један сличан телеграм од кардинала Пачелија, у коме се чланови К. А. у Загребачкој надбискупији, издавачи и помагачи католичке штампе називају „**добрим Крстовим војницима**”, који се „**одлучно и устрајно боре за тријумф вјере ...**”²⁶¹

Прича о Степинчевој борбености може се закључити белешком из његовог дневника од 22. децембра 1938, посвећеној посети дон Керубина Шегвића, великог хрватског националисте и присталице усташа. „Дошао је да га (Степинца – нап. П. И.) извијести о разговору што га је имао са предсједником Сената Мажуранићем. Мажуранић је ваљда од

.....
²⁵⁶ „Danas”, 21. 11. 1989, 66.

²⁵⁷ „Katolički List”, br. 1/38, 3.

²⁵⁸ „Katolički List”, br. 19/39, 234–235.

²⁵⁹ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 2/40, 8.

²⁶⁰ „Danas”, 5. 12. 1989, 65.

²⁶¹ „Danas”, 19. 12. 1989, 64.

кнеза Павла директно или преко којег министра дознао о писму надбискупа кнезу. Писмо је врло незгодно одјекнуло. Мажуранић је рекао Шегвићу – наш надбискуп нема рукавица (тј. преоштар је у саобраћају с вишима, нема финоће). На то му је Шегвић одговорио – **надбискуп носи рукавице само у светој миси и црквеним функцијама, а кад има посла са ђубретом (тј. насилницима и покварењацима) онда му не треба рукавица!**²⁶²

У вези са овом белешком Д. Нежића, коју је сигурно одобрио надбискуп Степинац, треба приметити да је врло чудно то што **Степинац није реаговао на овако грубо вређање кнеза Павла**, који га је високо ценио и љубазно примао, испуњавајући скоро све његове молбе и захтеве. Ово је чудно утолико више што се, на основу дотадашњих бележака у његовом дневнику, чинило да је и он ценио кнеза и да га је високо уважавао. Проушташки настројен хрватски клеронационалиста је у најмању руку, морао бити укорен због употребе израза „ђубре“, „насилник“ и „покварењак“ за фактичког владара Југославије и стварног поштоваоца РКЦ. Изостајање надбискуповог реаговања указује на врло велику могућност да је њему годила та прича о његовој борбености у одбрани права Хрвата и католика, без обзира на сву неумесност Шегвићевог упоређивања и на његов непримерен речник. Због тога је, како изгледа, пропустио прилику да бар опомене и подучи свог старијег, а подређеног колегу.

Све у свему, цитати из овог поглавља јасно упућују на закључак да су потпуно неосноване тврдње Степинчевих наследника и бранитеља да се он није бавио политиком, односно да није био клерикалац. **Он се, напротив, врло често и врло радо мешао у политику**, тј. у одлучивање о најбитнијим и најважнијим питањима државе у којој је живео. Јавно се залагао за задржавање старог монопола своје цркве над васпитањем и образовањем хрватске младе генерације. Јавно је проповедао да та црква мора да има монопол и над питањима морала у друштву. Преувеличаво је заслуге те цркве у развоју цивилизације уопште и у историји хрватског народа, као и у очувању реда, поретка и мира у југословенској држави. **Јавно је износио своје судове о политичким приликама у земљи**. Критиковао је власти због неодлучне и неефикасне борбе против неморала, неприхватљивих политичких идеја, идеологија и организација, против секташког деловања непризнатих верских заједница итд. Претеривао је у својим оптужбама о наводном прогону РКЦ у Југославији

.....
²⁶² „Danas”, 19. 6. 1990, 66.

и отворено претио влади одлучним отпором своје цркве. Позивао је свој клер да положи животе „за правду и истину”. Радо је употребљавао ратничку терминологију, попут израза: „Ecclesia militans”, „војевање”, „рат”, „добри Крестови војници”, „противници”, „непријатељи”, „фаланга”, „тврђава” итд. Није се либио ни од мешања у спољну политику КЈ нити у кадровску политику владе. Често је наступао претећи и уцењивачки. Због свега тога је мало рећи да је Степинац био само обичан клерикалац. Због његовог арогантног односа према државним установама и властима, због убеђења у елитну улогу РКЦ у сваком, па и у југословенском и хрватском друштву, као и због његовог неоспорно борбеног духа, он је заслужио епитет милитантног клерикалца.

Б.7. Однос високог црквеног прелата према националном питању

Већ и на основу много чега што је до сада речено о погледима надбискупа Степинца на место и улогу РКЦ у друштву уопште, а посебно у хрватском и југословенском друштву, може се назрети Степинчев однос према својој нацији, као и према неким другим нацијама. Иако се помињање тог односа није могло избећи у претходним поглављима, он је толико важан за разумевање Степинчевог односа према Србима и према Југославији да је неопходно да буде разматран у посебном поглављу.

Пре преласка на конкретно истраживање Степинчевог односа према хрватској нацији и према тзв. националном питању, неопходно је укратко разграничити појмове родољубља (патриотизма), национализма и клеронационализма. То је неопходно због честог мешања појмова родољубља и национализма, с једне стране, и због полемика око појма клеронационализма, с друге – и у друштвеним наукама и у свакоднев-ној политичкој пракси.

Од ова три појма чини се да је неспоран само појам родољубља. По општеприхваћеном схватању, родољуб је онај човек који „љуби свој род”, тј. који воли свој завичај, своју земљу (отаџбину) и своју етничку заједницу, било на ком стадијуму се она налазила – од рода и племена до народа и нације. Он је емоционално везан за свој „род”, брине о њему и спреман је да уложи све своје снаге и капацитете за његово добро, а пре свега за његов опстанак и развој. Родољубље је нормална појава у људском друштву и увек је позитивно вреднована, опевана у песмама и слављена као једна од неоспорних људских врлина. Патриотизам је латинизирани синоним за родољубље; долази од латинског израза „patria”, што

значи отаџбина, одн. домовина, па је патриота човек који воли своју отаџбину или домовину, тј. исто што и родољуб или домољуб.

Многи људи, па и теоретичари друштвених наука, стављају знак једнакости између родољубља и национализма, па за себе са поносом кажу да су националисти, тј. родољуби. Многи други, међутим, под национализмом не подразумевају позитивну друштвену појаву, него доктрину или „покрет националне искључивости и хегемоније, где се сопствена нација некритички позитивно вреднује у односу на друге”, односно „различите тенденције да се стварни или претпостављени интереси једне нације остварују на рачун интереса друге или других нација.”²⁶³. Национализам се у овом светлу показује као **деформисано родољубље**, односно шовинизам, који је крајње негативна и опасна друштвена појава, код које преовлађује омаловажавање и вређање припадника других нација, које често прераста у распиривање мржње према њима и захтевање обрачуна са њима (тј. међунационални сукоб и рат). Деформисање родољубља у национализам, односно шовинизам обично почиње наизглед наивним изјавама: „Моја нација је нај – нај...” (најстарија, најкултурнија, најзаслужнија итд.). Већ само повођење за оваквим суперлативима подразумева инфериоран положај свих других нација са којима се упоређује своја нација, после чега следе захтеви за привилегованим или доминантним положајем своје нације у односу на друге. Екстремни облици национализма/шовинизма врло често воде у рат и, у крајњој линији, у истребљење припадника других нација.

Због двојне употребе појма „национализам” неки теоретичари предлажу да се употребљавају синтагме „национализам у позитивном смислу” (тј. родољубље) и „национализам у негативном смислу” (шовинизам, етноцентризам, ксенофобија). Пошто су то прилично рогобатни и преопширни термини, у овој књизи се под национализмом поразумева само његова негативна, ружна и опасна варијанта. **Националиста је, дакле, сваки онај човек који своју нацију некритички издиже и велича, а друге нације потцењује, вређа или напада.**

Ако се тако одреди национализам, онда је релативно лако дефинисати појам „клеронационализма”. „**Клеронационализам**” је, једноставно речено, спој односно сложеница из два појма – „клерикализма” и „национализма”. Пошто оба појма подразумевају негативне појаве и понашања, јасно је и да је „клеронационализам” недвосмислено негативна друштвена и политичка појава. Он би се могао дефинисати и као **национализам у клерикалном руху**, односно као национализам који

²⁶³ *Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd 1982, 381.

практикују припадници клера – професионални припадници великих верских заједница, на нивоу цркава (свештеници, монаси, епископи, бискупи и др.). Оно што битно разликује „клеронационализам” од „обичног” или „класичног национализма” јесте **тврдња клеронационалиста да је њихова религија или њихова верска заједница (најчешће црква) одиграла кључну улогу у настанку или развоју њихове нације и да, због тога, она треба – преко својих званичних представника – увек да игра такву улогу у животу своје нације.** То се у пракси најчешће своди на везивање, односно изједначавање своје нације са само једном религијом или само једном верском заједницом. На некадашњем југословенском простору то се углавном сводило на следећа поистовећивања: „Србин = православац” (тј. припадник СПЦ); Хрват = римокатолик и „Муслиман” (у националном смислу) = муслиман (у верском смислу, одн. мухамеданац). Притом треба додати и то да се под клеронационалистима у ширем смислу речи подразумевају и они верници, тј. лаици, световњаци, који прихватају и заговарају „право” клера да се меша у политичке односе и процесе.

Иако се на почетку XXI века појам „клеронационализам” знатно мање употребљава него у XX веку, треба нагласити да је то легитимно изведена и валидна сложеница која погађа у срж националистичке праксе клера великих верских заједница, не само на бившем југословенском простору, већ и изван њега. Због тога се она употребљава и у овој књизи као важан и користан израз.

Пошто нико озбиљан не доводи у сумњу Степинчево родољубље, основно питање овог поглавља књиге је да ли је он био само добар хрватски родољуб или је, пак, био и националиста, што би скоро аутоматски за собом повлачило и епитет клеронационалисте. Кад би се судило по писању Степинчевих наследника на столици загребачких надбискупа и његових других бранилаца, у вези са тим не би требало губити много времена, јер је, по њима, ствар потпуно јасна и једноставна. Степинац је не само био прави хрватски родољуб, него, чак **„узор хрватског родољубља”**, „компас и учитељ хрватског народа” и сл. С друге стране, тврди се да није био националиста, па, према томе, ни клеронационалиста. Као доказ за те своје тврдње они наводе бројне цитате из његовог дневника, као и изводе из многих његових проповеди, говора и изјава, у којима је он наглашавао своју припадност хрватском народу, љубав према њему и бригу за његове интересе.

Да ове упорне и многобројне тврдње заслужују да буду проверене и анализирани на крајње озбиљан начин, објективне истраживаче упућује

и доста лоше искуство са неким другим тврдњама Степинчевих бранилаца. Као што је већ поменуто, неки од њих су, рецимо, тврдили за Степинца да је био „апостол слободе савести”, па чак и верске толеранције, а испоставило се да за то нема никаквих валидних доказа. Појам „верска толеранција” он није уопште употребљавао, док је појам „слободе савести” поменуо само два до три пута у току читаве своје надбискупске каријере. Ти исти аутори су тврдили и да он није био клерикалац, а испоставило се да је био клерикалац пар екселанс. Говорили су и да није био антисемита, а показало се да је то итекако био и да је суодговоран за распиривање мржње према Јеврејима у Хрватској између два светска рата и за припремање терена за Холокауст у НДХ.²⁶⁴ Иако Степинца величају скоро сви великодостојници РКЦ у данашњој Хрватској, као и многи угледни теолози и верници те цркве, објективна сазнања говоре да је већина њих у великој свађи са историјском истином. Због тога је заиста неопходна провера и свих тврдњи о наводно чистом и узорном родољубљу надбискупа Степинца. А то, наравно, значи, да и овде треба навести све релевантне изјаве самог Степинца, као и изјаве других људи о њему и његовом родољубљу, па тек после тога изводити дефинитивне закључке.

Б.7.1. Степинац о свом националном идентитету

У тражењу одговора на ово питање чини се да се и оно може започети са оном његовом изјавом у последњем писму вереници Марији Хорват, 1924, у којој поручује да ће „и последњу кап крви, ако устреба, жртвовати за побједу кршћанске мисли у хрватском народу”. Иако поента те његове поруке говори пре свега о његовој везаности за хришћанство и католичку цркву, она се, у значајној мери односи и на његову везаност и бригу за хрватску нацију. Ту бригу је приметио и А. Трумбић у разговору од 29. јуна 1934. („Он је син хрватског народа и њему ће бити веран.”)

О томе да је син хрватског народа и да „љуби” тај народ, Степинац је говорио и писао врло често и врло радо. Пошто то не споре ни његови критичари ни његови браниоци, у наставку се наводи само неколико његових најкарактеристичнијих изјава и записа у вези са тим питањем.

Први децидирани запис о томе налази се већ у његовој првој дневничкој забелешци, од 30. маја 1934, посвећеној околностима у којима је

.....

²⁶⁴ В. књигу овог аутора: *Stepinac i holokaust u NDH*, Albatros plus, 1. izd., Beograd 2018.

дошло до његовог именовану за надбискупа-коадјутора. Говорећи о незадовољству хрватског народа тадашњим режимом у КЈ и о осетљивости положаја на који је дошао, Степинац је записао: „Надбискуп пак мора да рачуна са државним властима било какове му драго, јер Црква није политичар. С друге стране Црква мора да рачуна с осјећајима народа, да га не повриједи а на **концу не могу нити ја затајити никоме за вољу оно што јесам – то јест Хрват!**”²⁶⁵

Најчувенију изјаву о свом односу према хрватском народу дао је Степинац већ на дан свој консекације, 24. јуна 1934. Одговорајући на здравицу једног од свештеника-гостију на свечаном ручку у богословском семеништу, он је „изричито” нагласио „**да толико љуби свој хрватски народ, да се у тој љубави не да ни од кога наткрилити.**”²⁶⁶

У забелешци о свом сусрету са краљем Александром, 3. јула 1934, Степинац је записао следеће: „Упозорио сам Краља да се не изазива Хрвате на којекакве недолучне начине паче да се не изазива самога имена хрватскога, што сам ја особно доживио ... **Ја не могу затајити оно што ме је мајка родила, тј. да сам Хрват.**” На то му је краљ одговорио да се „то само по себи разумије” и да није његова интенција да од њега тражи да крије своје национално порекло.²⁶⁷

Дубоко повређен једном изјавом Влатка Мачека о клеру РКЦ, од 17. јула 1935, Степинац је једном Мачековом емисару рекао следеће: „Нека ... Др. Мачек ... не мисли да ћемо се ми поплашити борбе пред њим за обрану католичких права. Крај све тешке увреде коју нам је нанио, ја му нећу пуцати у леђа нити му кварити политичке рачуне јер је **моја љубав према прогоњеном хрватском народу и сувише велика.**”²⁶⁸

Приликом првог сусрета са Мачеком, 26. новембра 1935. Степинац га је подсетио на чињеницу да је забранио свом клеру да се кандидује на прошлим изборима и да је „та забрана била опћенита, да покажемо да је Црква изнад политике”, па је додао: „**али ми се не може замјерити,** рекао сам београдским властодршцима, **ако ја ћутим са својим народом.**”²⁶⁹ (Израз „ћутим” Степинац је овде употребио у смислу: „осећам”, одн. „саосећам” – нап. П. И.)

Како, дакле, нема никаквог спора око тога да је Степинац свуда наглашавао чињеницу да је Хрват и да воли свој народ, у наставку се

.....
²⁶⁵ „Danas”, 8. 8. 1989, 64.

²⁶⁶ „Katolički List”, br. 26/34, 327.

²⁶⁷ „Danas”, 22. 8. 1989, 67.

²⁶⁸ „Danas”, 10. 10. 1989, 65.

²⁶⁹ „Danas”, 7. 11. 1989, 62–63.

наводе две изјаве у вези са тим које је својевремено дао Илија Јукић (1901–1977), предратни уредник *Хрватској Дневника*, најпознатијег листа Мачековог ХСС-а у КЈ и каснији југословенски дипломата. Почетком јануара 1940, у време када је био шеф Мачековог кабинета у Потпредседништву југословенске владе, Јукић је разговарао о Степинцу са британским конзулом у Загребу Т. Рапом (Rapp T. C.). Том приликом Јукић је рекао да је Степинац „горљиви Хрват, али истовремено потпуно лојалан Југославен”.²⁷⁰

Свој текст „In memoriam: Кардиналу Степинцу”, који је објавио у листу хрватске емиграције „Hrvatski Glas”, од 11. априла 1960, Јукић је започео следећим речима: „**пок. кардинал Степинац ушао је својим животом, својим радом, својим патњама и својим мужевним држањем у најтежим временима, која је икада проживљавао хрватски народ, у ред његових првих људи, а тако исто и у први ред бораца и проповједника Крестове науке. Он је својим патњама у овој нашој долини суза задужио у велике свој мали народ, а исто тако и велику католичку Цркву.**”²⁷¹ Овог пута, Јукић није помињао Степинчево наводно југословенство.

У вези са Степинчевим односом према својој нацији треба напоменути да је он у неколико махова проповедао о исправном односу католичког верника, посебно интелектуалца према свом народу. Најцеловитија је, у том погледу, његова проповед католичкој академској омладини, коју је одржао 27. марта 1938. у базилици Срца Исусова у Загребу. Како је то била права теолошка и теоријска обрада овог питања, она се доноси овде у врло широким изводима.

„Желим да употребим ову прилику и изнесем становиште Цркве о ствари, која се данас много третира, а која ваше душе неријетко ставља на кушњу, а то је однос увјереног католичког интелектуалца према свом народу. // Неријетко чује се данас говорити, да интелигенција не припада народу. А чему се ви онда школујете? Чему ваши напори и муке око стјецања знања? Мислим да ту немам много што побијати ... // **Но има један други приговор, који се руши на вас, будућу народну интелигенцију. Католици су, кажу, интернационалци. Према томе су ненародни, немају осјећаја за народ.** Јесте ли ви уистину зато што документирате своју оданост Цркви, осуђени на то да будете мање народни неголи други? Или нисте ли можда управо ви који поштујете Цркву и слиједите њезину науку, нисте ли ... баш ви права народна интелигенција и

²⁷⁰ Boban Ljubo: *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, Liber, Zagreb 1974, 332/II.

²⁷¹ *Stepinac mu je ime*, (prir. Vinko Nikolić), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991, 311/II.

народна узданица? // Много се, истина, говори о љубави према народу. Али неријетко говоре о њој већ зато, што користи њихову цепу. Други опет зато да лакше покрију разне прљавштине. Трећи зато што су жељни славе. Но за **увјереног католика љубав према народу** није предмет трговине за новац ни за славу, него је она морална и етичка дужност. // Према томе ... и ваша љубав према хрватском народу не може бити предмет трговине, него је морална дужност. Кад дакле ту дужност не бисте вршили, не бисте уопће били католици, као што ни ја не бих био католички бискуп, кад не бих пожртвовано љубио свог народа. **Кршћанин католик не само да смије, него мора љубити народ из којег је никао.** То лежи већ у самој нарави човјека, и према томе је наравни закон. Кршћанство пак наравног закона не руши, него га усавршује и оплемењује.

Ако бих дакле рекао да католик смије љубити свој народ, онда бих премало рекао. Јер љубав према самоме себи или љубав према родитељима није само дозвољена, него је заповиједана. А народ није ништа друго него велика обитељ, велико крвно сродство. **Како год дакле љубите више своју браћу и сестре него ли друге људе, тако и народ свој више него ли други, а да при том ниједног народа не мрзите и не презирете.** И тко разуман може замјерити томе? Зар ће тко замјерити дјетету ако више љуби мајку своју него ли туђу? // **Љубав дакле према народу и љубав према вјери католичкој не искључују се ни најмање, него се лијепо попуњују као двије сестре близанке, које имају једног те истог Оца на небесима, а то је Бог, који је ауктор и наравног и врхунавног реда.** Бог пак не може себи протусловити ... // ... **Католичка црква у свом дјеловању и те како рачуна и у обзир узима национално чувство у народима међу којима дјелује ...** Пуста је дакле бајка, да католици не могу истински љубити свога народа ...²⁷²

У последњем делу те проповеди, који носи наслов: „Католици и расизам”, Степинац најпре говори о замеркама модерних расиста на рачун „Цркве” због тога што она не пада на колена пред његовим кумиром, тј. пред народношћу, односно нацијом. Одбацујући тезу да је народност највише добро човечје, он је својим слушатељима поручио следеће:

„Ако дакле љубав према народности пређе границе здравог разума, онда није љубав него је страст, а страст нити је од користи нити је од трајног опстанка. Зато Црква и у националном погледу поставља начело – што нећеш да теби други чини не чини ти другоме! **Љубав према својој народности не смије човјека учинити дивљом животињом, која**

²⁷² „Hrvatska Straža”, br. 72/38, 2–3.

све руши и изазивље освјету, него га оплемењивати тако, да своме народу прибави поштовање и љубав од стране других народа. Зато љубав према властитоме народу не стоји у никаквој опреци с љубављу према читавом човјечанству, него се међусобно допуњују. Сви су наине народи дјеца Божја, и зато сви народи вапе к Богу – Оче наш који си на небесима!”²⁷³

Б.7.2. Залагање за права хрватског народа

Поступајући углавном у складу са овим својим речима, надбискуп Степинац је све време свог бискуповања наглашавао да му је и право и дужност да указује на проблеме и муке свог народа и да се бори за њихово превазилажење. Притом треба приметити то да је израз „указује” преслаба реч за оно што је Степинац записивао и говорио на ту тему. Он је, наине, толико често и толико драматично говорио о проблемима и мукама свога народа да се нужно добија утисак да је тај народ у КЈ био тотално обесправљен и да је ту државу доживљавао буквално као своју тамницу – што је, уз све ограде, било далеко од истине. Иако је у претходним поглављима већ било спорадично речи о томе, овде се наводи још неколико карактеристичних примера.

У више пута цитираној првој забелешци у његовом дневнику, у којој говори о свом изненадном наименовању, Степинац пише да је то „велеважно мјесто, у које упире данас очи читав хрватски народ, болно ћутећи тешке неправде које му се наносе са стране данашњег режима”. У истој белешци још два пута помиње неправде које трпи хрватски народ у КЈ: „Сав хрватски народ огорчен је на данашњи режим, јер насиља превршују мјеру... А насиље води у пропаст. Не видим ни то како би хрватски народ могао егзистирати крај оваквих насиља. Баш та насиља довела су већ тако далеко да највећи дио Хрвата већ помишља да кида са овом државом ...”²⁷⁴

Последњег дана јула 1934. Степинац је забележио свој сусрет са француским народним послаником Робертом Шуманом (политичарем који ће после Другог светског рата бити познат као оснивач Европске заједнице за угаљ и челик и Европске економске заједнице, одн. ЕУ – нап. П. И.) који му је био у посети. „Разговарао сам са Шуманом цијели сат и пол и изложио му што Хрвате боли: ’Ја нисам политичар ... али ћу Вам рећи оно што сви Хрвати ћуте и што Хрвате боли. Праведности нема

.....

²⁷³ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 72/38, 2–3; Batelja J. BAS/2, 41–47.

²⁷⁴ „Danas”, 8. 8. 1989, 64–65.

никакове у Југославији. Од 140 генерала нема ни једног Хрвата, у конзуларној и дипломатској служби све Срби, на свим истакнутим положајима Срби па како се може говорити о равноправности. Насиља се чине на све стране. Црква католичка пуно трпи. **Ако ви Французи хоћете да вам Хрвати буду пријатељи онда је задње вријеме да нешто учините јер ће се у здвојности окренути и вашем најљућем непријатељу ... А како би могли лијепо заједно живјети у слози и љубави. Јер кад се поцијепамо пропадосмо сви скупа ...** Иако је у Степинчевим тврдњама о заступљености Хрвата у генералском и дипломатском кору КЈ било извесних нетачности (јер је нешто Хрвата било и међу југословенским генералима и међу дипломатама и конзуларцима), ипак се мора констатовати да су ове његове примедбе биле оправдане, а упозорења умесна и конструктивна.²⁷⁵

Трећег септембра 1934, Степинац је забележио: „Биједи у нашем Загребу и у нашем народу расте све више. То се види из небројених посјета и некад имућних људи који долазе к мени молити припомоћ ...”²⁷⁶

Поводом чланка у „Hrvatskoj Straži” под насловом „Краљевски пар у Француској”, Степинац је забележио у свој дневник следеће: „Занима ме свакако какав ће бити резултат посјета владаревог у Француској. Дали је Француска схватила да се режим у Југославији мора променити, јер се Хрватима чини велика неправда. Сумњам да ће ишта учинити ...”²⁷⁷

Када је од др Јанка Шимрака чуо вест да ће се загребачки четници, после сахране краља Александра „обрачунавати са коадјутором Др Степинцем”, он је, 13. октобра 1934. записао да му је „Бог драги ... нада и уфање”. Потом је додао: „Хоћу правду и истину за Св. Цркву и хрватски народ а према томе и за Југославију за коју вичу толико да је у погибељи ...”²⁷⁸

Средином новембра 1934, група од 40-ак загребачких интелектуалаца, међу којима су били и загребачки надбискупи Бауер и Степинац, сплитски бискуп Бонефачић и утицајни жупник цркве Св. Марка у Загребу Светозар Ритиг, предала је трочланом Краљевском намесништву, које је предводио кнез Павле, тзв. **Загребачки меморандум**. Идеја о томе појавила се још за време живота краља Александра, али тада није реализована. Намера аутора Меморандума је била да се краљу изнесе „пуна и права истина” о забрињавајућем стању у земљи и о расположењу народа и да се дају предлози за излазак из кризе. Његови

.....
²⁷⁵ „Danas”, 22. 8. 1989, 68.

²⁷⁶ „Danas”, 29. 8. 1989, 67.

²⁷⁷ *Истио*, 68.

²⁷⁸ *Истио*.

потписници упозорили су, најпре, на неистине које се шире земљом: „**прва и главна неистина, од које потјечу скоро све заблуде и сви гријеси, јест: да има доста Југославена, нарочито међу Хрватима, који су проти државе.** Кад би уопће могли доћи у обзир они ријетки појединци, за које би та тврдња могла изнимно вриједити као истинита, онда би требало испитати узроке и мотиве те изнимне појаве. Један од главних јест, без сумње, фатално замјењивање државе с државним уређењем.”²⁷⁹

У наставку тог меморандума потписници су истакли да је основни циљ потребних промена успостављање законитости, па су, у том смислу, предложили: 1. пуштање на слободу др Владимира Мачека (који је био осуђен претходне године на три године затвора због тзв. „Загребачких пунктација”) и других политичких затвореника; 2. објављивање што опсежније амнестије; 3. повратак слободе кретања свима који су из политичких разлога конфинирани; 4. онемогућавање других организација да преузимају послове војске, жандармерије и полиције у погледу обезбеђења јавног реда и поретка у држави; 5. промену закона о сеоским и градским општинама у делу везаном за јавни начин гласања, ради његовог претварања у тајно, одн. ради остваривања слободних избора и, 6. довођење поштених и одговорних људи на највише положаје у држави, с апострофирањем положаја банова. – Појава овог меморандум изазвала је оштру кампању присталица режима против њега и његових потписника.²⁸⁰

Десетог новембра 1934. Степинац бележи да је „узвратио опросну визиту кр.(аљевском) намјеснику др. Перовићу, који одлази дефинитивно у Београд”, па додаје: „Из разговора нисам могао разабрати, да ли је регентско вијеће већ примило опширан меморандум који су потписали многи јавни радници, а којим се тражи радикална промјена данашњег режима.”²⁸¹

Месец дана касније, 11. децембра, Степинац пише у свом дневнику да „државне власти све више бијесне на католичко свећењство”, па додаје: „Дознао сам данас, да је у Босни затворено 30 свећеника. У мојој надбискупији сва сила осуда и прогона пало је у задње вријеме као да смо у турском пашалуку. Сваки час морам да се натезем са државним властима. Бог драги знаде како ће се то све свршити, јер ми попустити не можемо више ни за длаку од наших права.”²⁸² Три дана касније он

.....
²⁷⁹ „Danas”, 12. 9. 1989, 66.

²⁸⁰ „Danas”, 12. 9. 1989, 66.

²⁸¹ *Истио*, 66–67.

²⁸² *Прейис*, 45/1.

бележи: „Данас је морао да наступи затвор од 4 мјесеца жупник из Св. Мартина Окић влч. Хорват. Писао сам Краљу у Београд и кнезу Павлу, али све узалуд јер је ствар једноставно отпућена министар.(ству) Правде које је осуду потврдило ... Београдски властодршци су прави бизантински политичари ...”²⁸³

Врло брзо после убиства краља Александра дошло је до оставке две владе Николе Узуновића и до формирања владе Богољуба Јевтића, 20. децембра 1934.²⁸⁴ Уз Јевтића, који је задржао ресор министра спољних послова, у ту владу су ушла још само два члана претходне владе: генерал Петар Живковић, као министар војске и морнарице и Драгутин С. Којић, министар правде. У њој се нашао и Милан Стојадиновић, као министар финансија, и тројица Хрвата: Милан Врбанић (министар трговине и индустрије), Марко Кожуљ (министар грађевине) и Људевит Ауер (министар за физичко васпитање). Тако састављена влада требало је да распише нове изборе. Она је наступила са паролем смиривања „племенских” и политичких нетрпљивости, али је наставила са Александровом политиком националног унитаризма и државног централизма. Иако је међу њеним првим мерама било пуштање В. Мачека из затвора, она је спроводила оштар курс према свим противницима њене централистичко-унитаристичке политике.

Коментаришући један чланак из *Новости*, од 30. децембра 1934, о именовану др Марка Костренчића за новог бана Савске бановине, Степинац је забележио у свој дневник: „Како се види из именовања новог бана влада не кани мијењати курса. Нови бан познат је као интегрални ’Југословен’ што је за Хрвате само симбол неправде...”²⁸⁵

На самом почетку 1935. године, Степинац је имао један врло интересантан разговор са др Ивом Крбеком, ранијим градоначелником Загреба. Како је Љубо Бобан, вероватно техничком омашком, објавио само други део Степинчеве белешке о том разговору, који је раније већ поменут у овој књизи, овде се цитира цела белешка.

„Дошао је да ме информира о неким стварима у вези са хрватским питањем. Споменуо ми је како је добро деловао меморандум у иноземству и да се сад не би смјело стати него наставити. Црква католичка нека

.....
²⁸³ *Истио*.

²⁸⁴ Узуновић Никола (1873–1954), српски и југословенски правник и политичар, један од оснивача и први председник Југословенске националне странке (ЈНС). Од 1924. до 1934. неколико пута био председник југословенске владе. Јевтић Богољуб (1885–1967), српски и југословенски правник, политичар и дипломата. Један од оснивача и вођа ЈНС-а. Од 1932. до 1934. био министар иностраних послова КЈ.

²⁸⁵ *Прејис*, 49-50/1.

би била копча с једне стране између регента Павла, а с друге између Др. Мачека и хрватских кругова. Он ће пак (Др. Крбек) са својим друговима на универзи поради, да са српским интелектуалцима (на челу са Др. Слободаном Јовановићем) нађу једну платформу за преуређење Југославије, да се једном изађе на крај и настане мир. Др. Јовановић (саопћио ми је повјерљиво Крбек) доћи ће ових дана са другима у Загреб, гдје ће држати конференцију. Ја нека бих, вели Др. Крбек, настојао свакако утјецати на кнеза Павла и Др. Мачека. Др. Мачеку морао бих разложити, да не пусти узде екстремним елементима, већ да тријезно мисли и просуђује положај.²⁸⁶

У другом делу белешке, који се може наћи и у Бобановом фељтону, пише следеће:

„Одговорио сам Др. Крбеку, да се ја никако не могу мијешати у страначку политику нити ћу то допустити своје клеру, а иначе ћу радо поради, да дође до мира и слоге, јер ту може да Црква такођер барем савјетује своје. Ја сам уосталом, рекох, већ говорио о неким стварима са пок. Краљем Александром и са кнезом Павлом, с којим ћу наскоро опет, јер идем слиједећи тједан у Београд.”²⁸⁷

У белешци од 9. јануара 1935, пише да је после завршетка седнице Пословног одбора БКЈ, Степинац отпутовао у Београд да изнесе влади притужбе тог епископата. Сутрадан је председнику владе Јевтићу „изнио све неправде, које се почињају према католицима ... и Хрватима”.²⁸⁸

Средином фебруара 1935. дошло је до неколико тешких сукоба између хрватских сељака предвођених католичким свештеником Миховилом Праскићем, припадником ХСС-а, и жандармерије, у селима у близини Славонског Брода (Подцрковљу и Сибињу) и у самом Броду. Биланс тих сукоба је био трагичан: 14 погинулих сељака и на десетине повређених и ухапшених. Државне власти су велику кривицу за те трагичне сукобе, с пуно основа, приписале жупнику из Подцрковља, који је подбуну сељаке и који је, такође, ухапшен. Степинац је с великом пажњом пратио вести о тим догађајима и није одобрио агресивно и неодговорно понашање жупника Праскића.²⁸⁹

.....
²⁸⁶ *Истио*, 52-53/1.

²⁸⁷ *Истио*.

²⁸⁸ „Danas”, 12. 9. 1989, 68.

²⁸⁹ „Danas”, 19. 9. 1989, 64. О екстремно клерикалистичком и клеронационалистичком деловању жупника Праскића в. више у: Žutić N., *Nadbiskup Stepinac...*, 59–61. После стварања НДХ, Праскић је био блиски сарадник злогласног усташе, бањалучког стожерника и ратног злочинца Виктора Гутића. У говору који је одржао 30. јула 1941. у Которишћу, родном селу Гутићеве мајке, Праскић је величао „борбу коју је

У вези са тим Степинца је посетио бан Костренчић. Обавестивши га да ће у загребачкој катедрали сутрадан бити служена задушница за погинуле у Броду, бан је рекао да би то значило „политичку демонстрацију”, па га председник владе моли да то забрани. Степинац се консултовао са надбискупом Бауером, па је о томе оставио забелешку у свом дневнику. „Били смо дуго времена у великој стисци што да чинимо. Ако не забранимо, љуто ће се увредити Београд. Ако забранимо, Хрвати ће бити огорчени, јер је пострељана као животиња маса свијета. Одлучили смо међутим не забранити, јер би збиља било незгодно за овако јадно пострељане људе не допустити Реквијема зато јер је то властима неугодно. **А зашто гомилају злочине на злочине, умјесто да даду правду.** Стари надбискуп желио је да позовем неке наше људе нека би дјеловали на масу, да не прави изгрета. Ја сам позвао одмах навечер Др. Шимрака и Др. Протулипаца.²⁹⁰ Разговарали смо доста дуго, али сам видио да је огорчење у маси ужасно. Телефонирао сам напокон г. бану, да ми Реквијем забранити не можемо јер би то значило још већи каос. Г. бан ме упозорио да је бискуп Акшамовић забранио. Одговорио сам да је то његова ствар, али овдје су друге прилике ... Огромна маса свијета нагнула је у катедралу. Полиција се сакривала и из прикрајка мотрила. **Након св. мисе, маса је акламирала Др. Мачека, а иза тога заориле су се по граду хрватске даворије Лијеја наша, Још Хрвајска, Вј. Хрвајши** итд.”²⁹¹

Неколико дана после тога Степинац је био код бана Костренчића да би интервенисао „због неких нових насиља што су их починили поједини срески поглавари”. Том приликом му се бан „горко потужио” што је дозволио задушнице за погинуле у Броду и околио се на свећеника Праскића. У вези са тим Степинац је даље записао следеће: „Рекао сам да ја Праскића не браним, али то није узрок немирима у Сибињу и Броду. Узроци су, рекох, много дубљи, а ти су што **нема равноправности у овој држави и што нема у њој правде, већ жандари раде што их је воља.**

.....
Поглавник повео за ослобођење Хрватског Народа испод јарма српских глачитеља, те наглашава(о) да се слобода није могла добити без жртава, без тешких и крвавих жртава, па да се не може ни чувати без жртава. Али ми требамо бити свијесни, да је данас цијели хрватски народ окупљен око Поглавника и да ће се непријатељу пружити најжешћи отпор, да ће непријатељ бити заувјек учињен нешкодљивим.” Према извештају „Hrvatske Крајине”, од 1. августа 1941, његов говор „присутни су пропратили клицањем Поглавнику, Независној Држави Хрватској и Стожернику Дру Виктору Гутићу”.

²⁹⁰ Протулипац Иван (1899–1946), хрватски адвокат и активиста Католичке акције; као истакнути клеронационалиста био вођа Орлова и Крижара у КЈ.

²⁹¹ „Danas”, 19. 9. 1989, 65.

Г. бан је кушао наравски да брани становиште владе, али сам му белода-но доказао да је узалуд говорити о равноправности кад је у пракси нема а пуна су је уста.”²⁹²

Двадесет трећег фебруара 1935. у Степинчев дневник је уложено једно анонимно писмо, које је Степинцу упутио неки хрватски шови-ниста поводом поменутих догађаја у Сибињу. Писмо почиње следећим речима: „преузвишени Надпастире! Знадемо, да је и Вама стигла вијест о грозном покољу хрватских сељака у Сибињу код Брода, кроз крволоке, српске жандаре, јер Срби знаду бити јунаци само онда, када се до зуби-јух наоружају против голоруких противника.” Анонимни аутор моли Степинца да изда налог свом клеру да и он „као влашки и српски попо-ви, са проповедаонице опише своме пуку овај грозни покољ (и) да позо-ве хрватски народ на скуп у овим тешким временима ... да се сложе и унисоно ускрате сваку помоћ својим крволоцима ... Спасите, избавите нас из овога земаљског пакла ... Зато Вас моле сви католици Хрвати из Загреба ... који смо спремни ... латити се колца и мотке да се одупремо наметнутом Нам непријатељу српско-влашком...”. Иако већину других националистичко-ушашких писама и летака није коментарисао, уз ово писмо Степинац напомиње, са одређеном симпатијом, да му се чини да је „од неког интелегентнијег човека”. Можда се разлог за такво његово мишљење налази у чињеници да га је анонимни аутор овако нахвалио:

„У Вашој руци Преузвишени лежи моћ, да се стане на пут овој Гол-готи хрватскога народа, Вас хрватски католички клер штуче наднаравно, јер Вас сматра и види у Вама свога душевнога вођу, каквога још никада није имао, а слуша Вас, као што су апоштоли слушали нашега ИСУСА КРИСТА ... Не дајте се Преузвишени титулирати односно деградирати на име 'Хрватски Метрополита' како је то на жалост дозвољавао преу-звишени господин надбискуп Бауер, јер ни један српски нити руски метрополита неће дозволити да га зову надбискупом или бискупом или надпастиром а зашто да ми имамо такве наслове. Напротив, Ви сте преузвишени наш 'Кнез – НАДБИСКУП' и то је Ваш прави наслов, ко-јега ће Вам сви Хрвати католици у будуће признати.”²⁹³

Осамнаестог марта 1935. Степинац је забележио да је тог дана до-био одговор кнеза Павла на његову интервенцију „због тешког стања нашег народа на маџарској граници због комунистичке пропаганде и због тучења једног богослова у Нишу”. Павлово писмо од 14. марта

.....
²⁹² *Исџо.*

²⁹³ *Прейис, 63-65/1.*

је, према Степинчевом *Dnevniku* гласило: „Преузвишени, Молим Вас да ми не замјерите што Вам се раније нисам на писму захвалио али сам у посљедње време био болестан и затим, пошто сам оздравио, толико се нагомилало посла да нисам имао минут слободног времена. Међутим ја сам одмах по пријему Вашег писма дао налог да би се што пре извидило шта се може урадити поводом ствари која Вас интересира. Молим Вас да верујете у моје најбоље осећаје и у моје пријатељство.”²⁹⁴ (У вези са цитирањем овог писма треба приметити да га је Степинац добрим делом самоиницијативно кроатизовао, јер се зна да кнез Павле није говорио ијекавицом и да није изворно употребљавао речи „извидило”, „интересира” и сл. Овако некоректно цитирање текстова и изјава српских политичара и других аутора је, иначе, чест случај у Степинчевом дневнику, а још чешћи у писању његове штампе).

У пролеће 1935. Степинца је посетила мис Ени Кристић (Any Christich), публицисткиња из Лондона. Поводом те посете Степинац је записао: „Хтјела је да чује какво је стање код нас. Рекао сам јој да горе већ не може бити. De facto са свих страна стижу ми жалосне вијести. **Батинања и звјерска мучења католичког елемента наставља се пуном паром. Жандари су постали главни фактор у држави.** Из властитог прогласа види се да влада кани гонити као звијер све који не буду одобравали владину политику. Услијед тога рађа се још већа реакција на другој страни јер група Др. Мачека, чујем, кани уопће не наступати у изборима, односно не кани ако и наступи ићи у Београд, него издати прокламацију којом тражи апликацију Versailleskog уговора о самоодређењу народа.”²⁹⁵

Петнаестог априла 1935. Степинац бележи да га је посетио министар просвете Стеван Ђирић, па у вези са тим додаје: „**Министри непрестано обилазе по држави, али ситуација је ипак скроз наскроз напета и уперена против властодржаца и подржаватеља садашњег режима.** Бог зна што нам носи 5. свибањ” (дан парламентарних избора – нап. Љ. Бобана).

Десетак дана касније (27. априла) Степинац бележи: „Сутра долази у Загреб министар предсједник Јевтић и други министри, да одрже политичку скупштину. Том згодом позвао ме је бан на закуску коју приређује у почаст министрима. Међутим ја сам већ одлучио да идем у св. Јану, а на вечер опет имам функцију у катедрали па сам захвалио на позиву. Тај посјет није Загрепчанима односно Хрватима ни најмање угодан јер је **огорчење силно у народу.**”²⁹⁶

.....
²⁹⁴ „Danas”, 26. 9 1989. 63.

²⁹⁵ „Danas”, 19. 9. 1989, 65.

²⁹⁶ „Danas”, 26. 9. 1989, 64.

Претпоследњег дана априла 1935. Степинца је посетио један народни посланик из Чаковца који се кандидовао на Јевтићевој листи. Он је најпре питао Степинца зашто није био синоћ на закуски у Банским дворима, а затим га молио да му каже своје становиште у погледу уређења наше државе. „Рекао сам му да сад нема правде ни реда у Југославији, и неће је бити нити иза ових избора по мом увјерењу. Он ме је увјеравао да хоће и како ће Јевтић увести праведност и ред у државу. Заклињао ме је нека би дао макар врло кратку изјаву у штампи и 'како се надам да ће сада ствари ићи боље откада г. Јевтић води послове'. Тиме бих, рече, учинио велику услугу влади, јер ће иначе свећенство својим држањем у велике помоћи Мачековој групи у којој имаде људи непријатеља цркве. Ја сам му одговорио, да се Црква нема ничему добром надати ни с лијева ни с десна и како не вјерујем више у правду у овој држави гдје владају масони и Жидови...”

У наставку исте белешке Степинац каже да су му своје подсетнице оставили Јевтић, Стојадиновић, Вујић и Поповић, па додаје: „Иначе је у Загребу било јучер доста немира. Неколико полицајаца налупано је, а и грађана исто тако. Борба на све стране. А хоће ли политика спасити и Хрвате и Југославију, док се на другој страни пуштају узде страстима и младеж гине и пропада ... Једино Бог нас може спасити.”²⁹⁷

Сутрадан, 30. априла, Степинца је посетио и бан Костренчић, који му је рекао да је „Јевтићу било жао” што се нису видели и разговарали, па је потом питао Степинца да ли је дао неку инструкцију свом свештенству или верницима у погледу предстојећих избора. „Одговорио сам му да нисам никаккову, а свећеницима уколико су ме питали рекао сам нека гласају по савјести и како им налаже prudantiv pastoralis (пастирска разборитост – нап. Љ. Б.). Бан ми је рекао да нема смисла да се Црква ангажира за Др. Мачека, јер он неће бити већи пријатељ Цркве него Јевтићева влада. Ја сам одговорио, да се Црква католичка нема добру надати ни с лијева ни с десна, па ће зато ићи својим путем и бранити како буде знала и могла своја права ...”

На Костренчићево ново питање да ли му је познат Мачеков програм, Степинац је одговорио да са Мачеком није никада разговарао, али да му

.....
²⁹⁷ Исто.

Проф. др Марко
 Костренчић (1884–1976),
 бан Савске бановине
 од 1934. до 1936.

је познато да он стоји „на бази ове државе, а то је много, зато би, рекох, ваљало начинити с њим један поштени аранжман, јер је стање неодрживо”. Бан му је на то рекао „да влада кани заиста учинити још један покус с Мачеком, а ако не успије, да ће га макнути”. „Из тога сам – пише даље Степинац – закључио да можемо очекивати војну диктатуру ако не дође између владе и Мачека до споразума.” Ову белешку Степинац је закључио следећим речима: „Сам Бог знаде што нас напoкoн чека. Свакако ни влада ни либерални елементи у Мачековој групи не дају наслутити ништа добра за католичку Цркву.”²⁹⁸

Дан пре мајских избора, 4. маја 1935, Степинац је забележио у свој дневник да му је бан Костренчић послао једно писмо „из којег се види, да се државна власт боји исхода избора уза сав терор и агитацију. Осим тога послао је бан опширну промеморију надбискупу Бауеру у којој ме тужи, да је мој пут у св. Јану и Жумберак имао значај политичке агитације.”

У писму које је бан послао Степинцу било је речи о једној политичкој персифлажи (тј. исмевању – нап. П. И.) молитве *Оченаш* у Мачекову корист у срезу Чазми и о певању песама „које у садашњем моменту изборне кампање могу да имају тенденцију политичке пропаганде и племенске нетрпељивости”, у Озљу код Карловца. Те песме су, иначе, певали месни жупник у Озљу, гвардијан фрањевачког самостана у Карловцу, о. Ђуро Бенцетић, и свештеник Ивишић (вероватно: Ившић – нап. П. И.) са 95 клерика надбискупског семеништа.²⁹⁹ Костренчић је нагласио да се они „нису ограничили само на пјевање оваквих пјесама већ су од стране њихове често падали и изазовни поклици: ’Живица Хрватска.’”

Тим поводом Костренчић је додао: „Управно полицијска власт обзиром на карактер ових лица није поступила, али како овакво држање и рад поменутих не може деловати добро нарочито у ово изборно време када се распирују и онако све могуће страсти у овој садашњој изборној борби, сматрао сам за потребно да Вас о томе извијестим и умолим да и Ви са своје стране изволите учинити и предузети потребно, да црквене власти у заједници са државним што више пораде у правцу моралног, а нарочито религиозног подизања и јачања народа, а нарочито да оне-

.....
²⁹⁸ *Истио*, 64–65.

²⁹⁹ У *Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji* из 1939, не помиње се ниједан католички свештеник са презименом Ивишић, већ два свештеника Загребачке надбискупије са презименом Ившић: Матија, рођен 1894, пребендар Првостолне цркве у Загребу и хонорарни наставник на Богословском факултету за црквену музикологију; Милан, рођен 1887, „др. јур. и рер. пол.”, редовни професор Економско-комерцијалне високе школе у Загребу. Пошто је овде била реч о певању песама, вероватније је да се ради о Матији Ившићу.

могућује онако ружне појаве злоупотребљавања вере и цркве у ситне политичке и партијске циљеве.”³⁰⁰

Иако се у овим случајевима радило несумњиво о злоупотреби вере и цркве од стране свештеника и верника Загребачке надбискупије, Степинац није сматрао да треба било шта да предузме против виновника, а баново писмо је, као што се види, окарактерисао као израз страха државних власти за исход предстојећих избора. Док је одлучно и лако осуђивао свако веће насиље државних власти и тражио, с правом, утврђивање и кажњавање одговорних, Степинац се у случају евидентно противзаконитог деловања свог клера и својих верника понашао другачије, тј. недоследно. Уместо да и сам, по службеној дужности, предузима одговарајуће црквено-дисциплинске и друге мере према онима који су се огрешили о позитивне законе, он је „заборављао” на ту своју обавезу, тражећи и налазећи различита, наизглед објективна оправдања за њихово деловање. Такво понашање се слободно може узети као још један доказ Степинчевог клерикалистичког деловања, о коме је више речи било у једном од ранијих поглавља.

Поводом своје канонске визитације жупи Краварско и једног чланка у „Hrvatskoj Straži” од 22. маја 1935, у коме је било речи о томе, Степинац је записао у свој дневник следеће:

„На мом путу стално ме прати велики број жандара, јер је режим у великом страху, да не би проводио ’политичку агитацију’. Будући да жандари у сваку жупу већ улазе с метрополитом ... да имаду пред собом ’антидржавне’ елементе није чудо да је због незнатне туче дошло до грозног крвопролића те су жандари убили једну жену на колима и још једног човјека, а двојицу тешко ранили, чим сам ја отишао из Краварског (према саопћењу Банске управе дошло је до сукоба ’извјесних лица’ с ’неким сељацима због њиховог рада и гласања прошлих избора’, због чега је интервенирала жандармерија. Према истом саопћењу ’група сељака, која је правила неред навалила је на жандаре са камењем, дрвећем, сјекирама и пуцањем из револвера. Овом приликом дошло је до употребе оружја, прије чега је један жандарм пао рањен, а потом два лица од нападача погинула’ – нап. Љ. Б.). Други дан дошао је к мени средски начелник да се исприча, али сам рекао да се ово убојство ничим испричати неда ... Ја сам иза стрељања у Краварском захтијевао од старог надбискупа да иде одмах у Београд и иступи свом енергијом против насиља које превршује мјеру.”³⁰¹

³⁰⁰ „Danas”, 26. 9. 1989, 65.

³⁰¹ „Danas”, 3. 10. 1989, 63–64.

У наставку белешке о догађајима у Краварском, Степинац пише:

„Након овог догађаја дошао је бан Костренчић к надбискупу Бауеру и тражио да обуставимо фирму (а дошао је и Др. Мачек молећи да се уставе као протест против владе).³⁰² Види се да је влади неугодно. Надбискуп је одговорио да ће почекати док се ја вратим па ће се са мном посавјетовати. Но ја сам одмах изјавио да тога учинити не смијемо јер би настала још већа забуна. Ми смо фирму (кризму...) најавили још у јесен (1934. г...) кад у Југославији нитко није знао за изборе... **Ако влада неће неугодности нека не чини насиља**, па ће све бити добро. И тако смо фирму наставили даље и отпутовали заједно у Копривницу.”³⁰³

Убрзо после тих догађаја, дошло је до пада владе Богољуба Јевтића. Владајући намесник кнез Павле је био незадовољан Јевтићевим покушајима да постигне споразум са Мачеком и хрватском опозицијом, па је на чело владе довео дотадашњег министра финансија Милана Стојадиновића (1888–1961). Стојадиновић је обећао да ће смирити српско-хрватске сукобе и тензије и да ће демократизовати политички живот, па је његова влада издала декларацију у том смислу. После неколико сусрета и разговора са Мачеком, он је установио да се њихови погледи на преуређење државе потпуно разликују, па је одустао од покушаја да Мачека приволи на сарадњу. Пошто је и он, као и Јевтић, у суштини, био присталица централистичко-унитаристичке Југославије под доминацијом српске политичке елите, Мачекову идеју о федерализацији Југославије није хтео да прихвати. Ујединивши у Југословенској радикалној заједници (ЈРЗ), српске радикале са Словенском људском странком (СЛС) и Југословенском муслиманском организацијом (ЈМО), (које су предводили Антун Корошец и Мехмед Спахо), одлучио се на унутрашње заокруживање Хрватске, одн. за блокаду Мачека и хрватске опозиције. На спољнополитичком плану Стојадиновић је развијао добре односе са фашистичким земљама Италијом и Немачком, блокирајући евентуалне хрватске захтеве за њиховом интервенцијом у унутрашње односе у Југославији. Развијањем тих односа он је желео да онемогући и активност екстремно националистичког, односно сепаратистичког и терористичког покрета Анте Павелића, који је деловао у емиграцији. Уз све то, Стојадиновић је одлучио да се приближи Католичкој цркви у Хрватској

.....
³⁰² Фирма, од лат. confirmation – потврда; популарни назив за један од седам католичких сакрамената; обавља се тако што бискуп маже верницима тзв. Свету кризму (свето уље помешано са балзамом) на чело, што симболично означава силазак Светог Духа на појединог хришћанина.

³⁰³ „Danas”, 3. 10. 1989, 63–64.

и да преко ње додатно блокира Мачека на унутрашњој хрватској сцени. Своју политику је представљао као курс који је водио смиривању српско-хрватских напетости. (Напред је већ поменуто да је Степинац веровао да је допада Јевтићеве владе дошло највише због меморандума надбискупа Бауера против насиља, који је он поднео кнезу после петوماјских избора 1935).

У Декларацији нове владе је, између осталог, било речено:

„Основни правац унутарње политике дан нам је основним законом, земаљским Уставом од 1931. ... Кр.(аљевска) Влада ће бити вјерна начелима овога Устава истичући нарочито принцип државног и народног јединства. **Бит ћемо одлучни не само у наглашавању, него и у стварном провођењу законитости, као и пуној примјени и поштивању начела једнакости и равноправности свих грађана...** Аманет који је оставио покојни витешки Краљ Александар I Ујединитељ, да чувамо Југославију, велики је аманет али тај аманет није остављен на чување једној личности или једној влади или једној политичкој групи. Тај аманет остављен је цијелом југославенском народу.” (Цитирано према „Обзору”, од 4. јула 1935.)

Иако је део Декларације о поштовању законитости морао да задовољи очекивања надбискупа Степинца, он се у свом дневнику осврнуо само на онај део који је говорио о државном и народном јединству: „Из владине декларације **бојим се да ће пасус о државном и народном јединству без тумача јако зло дјеловати међу Хрватима** јер су на својим леђима кроз 7 година искусили што то значи у жаргону београдских властодржаца... Надајмо се да ће здрава памет ипак једном побиједити и ова држава кренути бољим путевима к срећи и благостању што јој ја од срца желим.”³⁰⁴ Историја је показала да је Степинац био у праву кад се бојао Стојадиновићевог схватања државног и народног јединства, јер је он настао да брани државни и национални унитаризам, сузбијајући све, а посебно хрватске националне захтеве.

У време раније поменутог спора са Мачеком око његових изјава о клерикализму (средином јула 1935.) Степинац је забележио следеће:

Милан Стојадиновић
(1888–1961), председник
југословенске владе
(1935–1939)

.....
³⁰⁴ Исто, 64.

„Данас сам дознао и то да влада кани поставити за бана у Загребу Стјепана Барића (предсједника Хрватске пучке странке, која је сурађивала с Корошчевом Словенском људском странком. Након убојства С. Радића Барић је ушао у владу коју је образовао Корошец. Није именован за бана – нап. Љ. Б.). То би била врло слаба услуга цркви, а смирењу у држави не би ништа користило, јер је Барић омражен код Хрвата. Зато сам и поручио Др. Корошцу (тада министар унутрашњих послова у Стојадиновићевој влади – нап. Љ. Б.) нека не именује Барића.”³⁰⁵

После тога је дошло до већ поменутог Степинчевог говора у Сењу, 28. јула 1935, који је натерао нунција Пелегринетија да га упита зашто је износио „јавни суд о политичким приликама”, и то само три дана после потписивања конкордата у Риму. Степинац му је одговорио да је на то био приморан због многих аката насиља сењског среског начелника и због безакоња које, по њему, влада у Југославији. У свом новом писму, нунције је то прокоментарисао тако да је очигледно да је „онај поглавар зло поступио”, али је упозорио Степинца да „није јасно да ли је он тако морао поступити због лоших политичких прилика у Краљевини Југославији или, што би било горе, због изричитог наређења које је у тој ствари примио у влади.” Том приликом Пелегринети је обавестио Степинца да је од својих колега дипломата у Београду сазнао да се „у Загребу опћенито чује како си приступио странци ’франковаца’ да би за њих вршио агитацију”. У вези са тим информацијама, нунције пише да је он већ одговорио да то „не може бити истина, кад ја знам да си толико пута очитовао да желиш бити само пастир душа у Криту, остављајући политику сваке врсте политичарима”.

Непријатно изненађен вешћу коју му је саопштио нунције, Степинац му је одговорио дугим и интересантним писмом, у коме је опет говорио о свом односу према хрватској нацији, али и према франковцима, Мачеку и његовом ХСС-у.

„Понајприје, с гнушањем одбацујем оптужбу да мноме врше агитацију... Нека се чује и друга страна! Кад бих точно знао одакле тим људима та информација, лако бих оптужбу побио. Ипак сматрам да се нипошто не варам ако кажем да те информације потјечу оданле гдје влада мржња према Католичкој цркви и биједном хрватском народу. Сви знају да та странка ’франковаца’ као таква не постоји, и да цијели хрватски народ данас пристаје уз странку коју води Мачек, надајући се преко њега своја права, понајприје човјека а затим народа, у свему

.....
³⁰⁵ Исто, 65.

остварити. Ја, међутим никада нисам видио тога човјека, нити сам иједну ријеч досада с њиме проговорио. Док је Мачек још био тешко болестан и лежао у загребачкој болници, намјеравао сам га као болесника (премда је политичар) посјетити. Кад сам чуо да с њиме и у болници поступају као да је у затвору, остао сам код куће... Вјеројатно ћу с њиме ипак једном морати говорити, али о стварима што се тичу моје и његове службе, а једнако тако и због тога што сам му једном преко неког његова пријатеља, упутио приговор што је склопио грађански брак, а прва му је жена још жива. // **Ако се пак под странком 'франковаца' подразумева хрватски народ**, што конкретно данас Срби и противници Католичке цркве у нашој домовини подразумевају, тада **дакако морам признати да пристајем уз ту странку, то јест уз мој народ**, из којег сам рођен. Сматрам да то није никакав гријех, будући да сваки човјек припада неком народу... // Укратко ћу Ти ипак назначити одакле таква вика против надбискупа коадјутора. Чињеница је да ме вјерници Загребачке надбискупије посвуда с највећом радошћу поздрављају и дочекују, а често и са заставама. Но, прво, такав је обичај важио увијек и прије кад је бискуп долазио. Друго, ја никада нисам позивао вјернике да ме чекају или поздрављају као што то чини наша цивилна власт. Што ми, дакле, преостаје? Зар требам сасвим одустати од визитације, проповиједања итд. у овим веома тужним временима када толике секте насрћу на народ? Или можда требам прекорити вјернике због њихова начина ако ме каткада дочекују и прате заставама? Што се првог тиче, задаћа је пастира посјећивати властите овце. Што се другог тиче, не крије ли се највећа опасност у томе да би се у народу могла распирити мржња према Католичкој цркви, особито кад је знано да је оснивач те странке, којој је данас на челу Мачек и којој једнодушно припада сав хрватски народ, да је тај оснивач, то јест Радић, у своје вријеме хушкао народ против свећенства тако да је било потребно готово десет година да народ опет с поуздањем приступа свећеницима...

Твојој је Преузвишености добро познато **колике је неправде хрватски народ**, који већ готово тринаест стољећа најоданије припада Светој Столици, **претрпио ових посљедњих година**. А ипак он не жели ништа друго него да буде једнакоправни грађанин у овој Краљевини. **Треба ли, дакле, Црква рећи овом народу: имаш шутјети ма колике неправде трпиш?** За објашњење навест ћу Ти један примјер што га опет заклетвом могу потврдити. Приповиједао ми је за вријеме пасторалне визитације један управитељ котара (срески начелник) да је од више власти (банске управе) за вријеме избора, или боље, послѣ избора, добио налог да

отпусти неке службенике који су гласовали против Јевтића. Налог је пак био без броја тако да нитко не би могао рећи да је виша власт издала тај налог. Јасно ти је да банска управа није својевољно издала тај налог, него је то учинила по наређењу централне власти. По наређењу новог министра управитељ је котара опет морао примити отпуштене службенике... тај примјер добро освјетљава зашто се у овој Краљевини свакодневице догађају веома тешке неправде, премда их ниједан закон не допушта... Тај примјер... није по себи толико значајан, али је добар одговор на примједбу Твоје Преузвишености да је онај поглавар зло поступио, али није јасно да је тако морао поступити. Дакако да није јасно, нити може бити јасно, јер... једно кажу закони а друго тајни налози. // **Жалост мога народа не може не бити и моја жалост**, премда нисам припадао ниједној политичкој странци, нити ћу икада припадати. Стога су ме оштро прекорили неки од Мачекових пријатеља што сам на дан избора остао код куће, као што су и Јевтићеви пријатељи били чврсто увјерени да сам у вријеме избора против њих радио.³⁰⁶

После горњих речи Степинац додаје још неколико врло значајних ставова о национализму: „поздрави и овације народа, што их доживљавам на сваком кораку, нипошто ме не дирају, јер увијек имам пред очима да последије ’Хосана’ слиједи ’Распни га’.³⁰⁷ Дапаче, **увијек ме веома жалости крајњи национализам** што влада свуда по свијету, а због којег је човјек човјеку постао вук а престао му бити пријатељ и брат. **Стога би на слиједећем сабору Свете цркве међу првим данашњим херезама требало осудити крајњи национализам као кугу људског рода.**”³⁰⁸

Крајем септембра 1935. Степинац је своје велико незадовољство положајем хрватског народа у КЈ изнео и двојници својих угледних гостију из Француске – новинару и политичару Ернесту Пезеу (E. Pezet, 1887–1966) и историчару и професору политичких наука Жоржу Блонделу (Georges Blondell, 1856–1948).³⁰⁹

Првог октобра 1935. загребачки лист *Alma mater* је објавио једну Мачекову изјаву о улози и значају интелигенције у хрватском народу, у оквиру које је поменуо и свештенике (очигледно оне најбројније у Хрватској – римокатоличке; нап. П. И.): „**Сетите се свећеника, за које уопће народ не постоји, осим у јесен, када треба побрати лукно:** итд,

³⁰⁶ „Danas”, 17. 10. 1989, 65.

³⁰⁷ „Хосана” – јевр. „Спаси нас”, свечани узвик којим су Јевреји, према Библији, поздрављали Исуса Христа приликом његовог свечаног уласка у Јерусалим.

³⁰⁸ „Danas”, 17. 10. 1989, 65.

³⁰⁹ „Danas”, 24. 10. 1989, 64.

итд.³¹⁰ Поново љут на Мачека, Степинац је забележио: „Тако дакле Др. Мачек поново добацује крваву увреду хрв. кат. клеру и то у онај исти час, док га агенти београдске владе убијају (ове године убијен Ведрина и Влашићак), угрожавају му живот, глобе, затварају, пљачкају, због тога јер држи са својим народом. Тко да то разумије.”³¹¹

У вези са овом Степинчевом констатацијом треба напоменути да је после убиства Ивана Ведрине, жупника из Бучице, Степинац врло брзоплето претпоставио да су га убили четници или комунисти.³¹² Овде тврди да је то било дело агената београдске владе, да би неколико година касније било утврђено да га је убио један разбојник хрватске националности. С друге стране, Степинац у доброј мери греши и код тврдње да „агенти београдске владе” глобе и затварају католичке свештенике само због тога што „држе са својим народом”. Сви су они судски одговарали због доказане злоупотребе вере и цркве у клеронационалистичке, односно политичке сврхе.

Десетог октобра 1935. Степинац је забележио да га је посетио жупник из Сиска др Хуленић, који му је саопштио да је тамо настао спор између грађана и власти поводом његовог (Степинчевог) дочека „пригодом фирме”: „Грађани неће да власт судјелује јер је мрзе због насиља. Власт хоће да судјелује јер је то њезино право.” Тим поводом Степинац констатује: „На највеће чудо примио сам писмо од бана гдје ми се тужи на то... Одговорио сам му да немам ништа против тога да срески начелник судјелује код дочека, а пучанство је против њега ваљда ради батињања... Замолио сам г. бана нека неда жандармерији близу, па ће све бити добро.”³¹³

Поводом чланка у „Hrvatskoj Straži” под насловом „Обљетница смрти Благопок. Краља”, Степинац је записао: „Година дана од страшне трагедије брзо је прошла. Да ли је тиме завршена и трагедија Краљевине Југославије и коју несавјесни елементи без Бога, вјере и морала гурају већ низ година у пропаст и то управо они који се толико испрсавају као једини прави патриоти. Сам Бог знаде што нас још чека. Положај у читавом свијету страховито је мутан.”³¹⁴

После неколико безуспешних покушаја да дође до кнеза Павла, Степинац је посетио (око 15. октобра 1935.), председника владе Стојадиновића и министра унутрашњих послова Корошеца и пренео им притужбе

.....
³¹⁰ Лукно или бир је назив за редовно годишње давање верника за издржавање католичких свештеника; првобитно је то давање било у натури, а касније у новцу.

³¹¹ „Danas”, 24. 10. 1989, 65.

³¹² „Danas”, 10. 10. 1989, 66.

³¹³ *Истио.*

³¹⁴ *Истио.*

Антон Корошец (1872–1940), католички свештеник, председник Словенске људске странке (СЛС) и истакнути југословенски политичар

народа из Међимурја и Загорја „на терор жандара и четника” и доказе о томе.³¹⁵ У Нежићевој белешци о томе пише:

„Путујући ове јесени по Међимурју и Загорју, Преузвишени је непосредно из народних уста чуо јаде и биједе које га тиште и начине како се с хрв. сељаком поступа и поступало особито у изборно вријеме. Уз то су придобили неки нереди у Међимурју, нападаји и изазивање четника итд. Све то и још други црквени послови понукаше Надб. Кoadјутора, да се упути у Београд Њ. В. Принцу Павлу и министрима. // Два пута је затражена аудијенција код Принца, али је сваки пута одговорено да ће бити могућа аудијенција за пар дана касније. Из свега изгледа, да је некоме стало (жандарима, војсци) како не би Др. Степинац дошао Њ. Вис. Пр. Павлу. Кад је око 15. X. Надб. Кoadјутор отишао у Београд (и боравио ондје 3 дана)

принц Павле је баш отпутовао у Енглеску. Надбискуп је посјетио предс. владе Стојадиновића. Говорио му о терорима почињеним по жандарима и четницима, показао му списе о том, фотографију младића, којег су у предвечерје фирме жандари истукли у Доњој Дубрави ради хрватске заставе, показао му и корбач плетен од дебеле жице са шарафом гвозденим на завршетку којим су жандари тукли по Међимурју, платежни налог опћине у Доњој Дубрави, по којем је Варга Иван морао платити метке, којима му убише оца на граници итд. Исте ствари предочио је над. Др. Степинац и мин. унутар. дјела дру Корошецу. И изгледа, да је успјех тога био барем, да су распуштени четници у Загребу одмах тих дана, а доскора и Копривници.”

После тога, у белешци пише и следеће: „Иначе од Др. Корошеца не нада се много, јер изгледа да нема повјерења у Хрвате, и то из политичких разлога. Врло добар утисак учинио је на Надбискупа др. Мишкулин, министар правде. Он је дапаче одмах одредио припомоћ од 10.000 динара за градњу цркве у Доњој Дубрави. Стошевић, мин. просвјете је неприступачан човјек. Надб. се с њиме препирао особито ради католичке препарандије. С тим се човјеком не може. Није још ни прстом макнуо.”³¹⁶

³¹⁵ „Danas”, 24. 10. 1989, 66.

³¹⁶ Исто.

Пошто није успео да дође до кнеза Павла, Степинац му је, 4. децембра 1935. писао о оним насиљима жандара о којима је већ обавестио Стојадиновића и Корошеца. Помињући случај Ивана Варге и бич „сплетен од жељезне жице” који су употребљавали жандари у Међимурју, он наглашава следеће:

„Кад је један функционер банке управе видео ове ствари рекао је: **’Ову ће државу најприје срушити жандари’**. Већина ових ствари дешавала се је и прије доласка садашње власти, али и под садашњом десило се много тога, што се никако не може опростити од стране разјареног пука. // Ваше краљевско Величанство! (овде је посреди Степинчева грешка; треба **’Височанство’** – нап. П. И.) Сматрао сам за своју дужност да Вас са неколико ријечи упозорим писмено, кад нисам могао да Вам опширније много тог изнесем усмено. Видио сам гдје су **љуте ране наше државе и којима би требало радикалног лијека**. Ја сам дубоко увјерен да је љубав Вашег краљевског Височанства према нашем народу и нашој држави тако велика да неће застати на пола пута нити мировати док док не буде свуда владала правда и једнакост. Било би то неизмјерно олакшање за представнике Цркве, који морају дневно да слушају **јадиковке пука, јер је исти због премногих насиља и некоректности изгубио добрим дијелом повјерење према властима** те мисли да само представницима Цркве може да буде отворен без страха, да за своје **јадиковке** буде још више можда прогоњен...”³¹⁷ Било је ово заиста оправдано и конструктивно упозорење стварном шефу државе у том тренутку, које, како ће се видети из каснијих записа у Степинчевом дневнику, није остало без значајних ефеката.

У међувремену је дошло до већ помињаног првог сусрета Степинца и Мачека, 26. новембра 1935, на коме су изгладили многе дотадашње неспоразуме и договарали се о сарадњи РКЦ и ХСС-а по многим питањима од заједничког интереса. Током тог разговора било је речи и о односу „кат. Цркве спрема политике хрв. народа” (тј. „спрам политике ...” – нап. П. И.). Степинац је у вези са тим рекао Мачеку да се нема чега бојати: **„Ја најме видим да се хрватски народ бори за своја основна права, а тога му Црква кат., према томе ни ја, као представник Цркве у овом дијелу народа, не замјерам ...”** После разговора о опасности од старокатолика и могућег верског расцепа у хрватском народу, Мачек је питао Степинца хоће ли му замерити то што је „ових дана **честитао мухамеданцима у Босни рамазан, јер су напокон и они Хрвати.**” Степинац му је на то одговорио следеће: „Ту се баш види ... трагедија вјерског расцјепа,

³¹⁷ „Danas”, 14. 11. 1989, 62–63.

јер да Хрвати у Босни нису постали богумили, па онда мухамеданци, данас би ствар у Босни друкчије стајала за Хрвате.”³¹⁸

Кад је у питању „хрватска ствар” у Босни, треба поменути и један каснији Степинчев разговор са Мачеком, после стварања Бановине Хрватске, од 12. октобра 1939. У промеморији коју је тада предао Мачеку, Степинац му је „ставио на срце планску колонизацију сјеверозападне Босне”, истичући да „треба свим силама подупријети настојања бањалучког бискупа Гарића.” Иако није прецизирао каква су то настојања, из контекста овог захтева је очигледно да је Гарић врло озбиљно радио у смислу „колонизације” (тј. насељавања Хрватима) тог дела Босне.³¹⁹

Одговарајући бану Костренчићу, на његову жалбу од 31. октобра 1935, да присталице Мачека намеравају да, 3. новембра исте године, пре свог збора у Марији Бистрици изврше посвету заставе у цркви, Степинац 2. 11. 1935. одговара: „принципијелно не ускраћује црква благослова нити хрватској тробојници, јер ствар није у себи зла. Но, будући, да се на Марији Бистрици овај пут одржаје политичка скупштина, то сам жупника упутио, нека не долази на скупштину (јер се на концу и др. Мачек противи уплитању клера у политику) већ нека заставу у колико имаде на њој какав знак вјерски симбол благослови приватно у каквој капели, па ће жупник према томе и поступити.”³²⁰

Бан Костренчић 13. новембра 1935. обавештава Степинца да се жупник у Марији Бистрици, Матија Зајгершмид, није држао Степинчевог упутства од 2. новембра. Он је, дан касније, извршио посвету „хрватске племенске заставе” у цркви Марије Бистрице приликом свете мисе и уз то одржао политички говор, па је „вјерски чин повезао својим говором са дневном политичком борбом.” У наставку Костренчић пише да „бит ствари није у посвети ’хрватске’ заставе као такове него заставе која позитивним законом није дозвољена. Вршећи један вјерски чин над таквом заставом добија широка јавност дојам да се иста смије и треба носити и истицати па се тим нарочитим актом црквеног обреда указује на безвредност једног позитивног законског прописа ...” Због тога Костренчић моли Степинца да Ординаријат Загребачке надбискупије изда једно принципијено упутство клеру по том питању.³²¹

Пред Божић 1935. Степинац је припремио концепт писма бану Костренчићу о проблему са посвећивањем хрватских застава, али је

.....
³¹⁸ „Danas”, 7. 11. 1989, 62–63.

³¹⁹ „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

³²⁰ „Danas”, 31. 10. 1989, 62.

³²¹ *Истио*, 63.

одустао од слања тог писма због губљења актуелности. Степинац, иначе, оправдава свој клер лошим положајем и обесправљеношћу хрватског народа, а уз то подсећа на чињеницу да СПЦ слободно вије српску заставу. (Записао је да је Стојадиновић обећао да ће дозволити заставе, па је то прецртао).³²²

Почетком марта 1936. Степинац је разговарао са француским конзулом у Загребу, Жоржом Жеродом о пиликама у Југославији. Степинац је тада изјавио да су „**прилике жалосне и да не види излаза, ако (се) радикално не окрену**”, додајући да би „**требало децентрализацију провести**”. Деветнаестог марта 1935. дошло је до већ поменутог сусрета тог конзула и француског посланика у Београду грофа Дампиера, са Мачеком, у просторијама Загребачке надбискупије и у присуству надбискупа Бауера и Степинца. Мачек је тада рекао француским дипломатама да **Хрвати траже конфедерацију**. Уколико је не добију, „**потпуно се дијелимо**, јер овако остати не може. Ми смо данас у горем положају, него која колонија.”³²³

После одласка француских високих гостију Мачек је изјавио Бауеру и Степинцу, мислећи на односе Хрвата и Срба: „**Ми смо два свијета**, зато се не могу одушевити више ни за Бугарску, да би дошли с њима у какав државни склоп, јер имамо довољно искуства.”³²⁴

Поводом случаја пуковника Козеле (Хрвата који је пензионисан месец дана пре него што је требало да полаже испит за генерала – нап. П. И.), Степинац је, 24. марта 1936. писао Корошецу да је у Хрватској „**опће увјерење да ту влада систем да Хрват не може ни не смије доћи на један одличнији положај ... Рећи ће ми можда ткогод да то на мене не спада. То је истина. Али свакако спада на мене то да сврнем као објективни посматрач поглед одлучујућих фактора на то да незадовољству и стању у земљи, специјално што се тиче Хрвата, није нипошто крива католичка Црква, него нешто сасвим друго ... Једно је сигурно. Овакав систем и овакве методе не воде к добру него воде к расулу државе за коју су се залагали најбољи наши људи ...**”³²⁵

Корошец му је на то одговорио да је Козела пензионисан по закону и да „**не постоји систем који би био уперен против Хрвата**”, напоменувши да су „**тројица Хрвата и двојица Словенаца генерали**”. Степинчев секретар Нежић је то прокоментарисао следећим речима: „Колико значе

.....
³²² „Danas”, 7. 11. 1989, 61–62.

³²³ „Danas”, 28. 11. 1989, 64.

³²⁴ *Истио*.

³²⁵ „Danas”, 5. 12. 1989, 65.

та два генерала Хрвата у нашој војсци, види се из тога што је један лијечник, а други административне струке”. Одмах потом Нежић је записао и ово: „У то вријеме за новог бана Савске бановине именован је Др. Виктор Ружић ... Иначе је на Надб. коадјутора бан Ружић учинио добар дојам и иде му бан у свему на руку гдје може ... У српњу је надб. коадј. подијелио прву св. Причест у надб. капели бановој кћерци Нади. Сва се дјеца причестише и родитељи су били присутни.”³²⁶

Средином октобра 1936, а потом и новембра исте године, дошло је до оних клерикалистичких похода младог приправника за загребачког надбискупа Београду, којом приликом се он понашао према председнику владе Стојадиновићу и према његовим министрима као тотор и наредбодавац. Четрнаестог октобра 1936. Степинац се сусрео и са кнезом Павлом, коме је „признао да је напетост у Хрватској за 50% попустила но нагласио је нека се не мисли да је тиме ријешено хрватско питање ... јер сви очекују да ће се поћи сада даље ...”³²⁷ Иако су се после тих разговора и именовања В. Ружића за бана Савске бановине, а нарочито после Споразума Цветковић–Мачек (26. августа 1939) знатно поправили и положај хрватске нације и РКЦ у Хрватској, надбискуп Степинац је наставио да брине за интересе хрватске нације све до краха КЈ. Тиме је у потпуности опрвадао епитет великог хрватског родољуба.

Б.7.3. О улози РКЦ у животу хрватског народа

Мада је и у претходним поглављима било речи о погледима надбискупа Степинца на улогу РКЦ у историји и у актуелном животу хрватске нације, ипак ће у наставку бити поменути и неки други записи о томе из његовог дневника и из његових проповеди и говора.

О гледању младог Степинца на везу између РКЦ и хрватског народа посредно, али ипак врло јасно, говори већ једна од најранијих белешки из његовог дневника, везана за његову бискупску консекрацију (посвећење). Степинац је тим поводом забележио, 23. јуна 1934. следеће: „За консекратора сам си одабрао Др. Шарића надбискупа сарајевског и Бонефачића бискупа сплитског. На тај начин са консекретером метрополитом хрватским Др. Бауером симболички (је) заступан цијели хрватски народ.”³²⁸

Дан касније, Степинац је забележио да га је посетила делегација петнаест стручних и више културних клубова академске омладине, у име

.....
³²⁶ *Истио*.

³²⁷ „Danas”, 12. 12. 1989, 64.

³²⁸ „Danas”, 8. 8. 1989, 65.

које га је поздравио потпредседник клуба „Аугуст Шеноа”, Богумил Кантоци. Позивајући се на извештаје листова „Dnevnik” и „Hrvatska Straža”, Степинац бележи да је Кантоци притом рекао и следеће: „Овај догађај (тј. именовање Степинца за загребачког надбискупа-коадјутора – нап. П. И.) за читав је наш народ од највеће важности, јер је судбина Хрвата кроз вјекове увијек била уско спојена са судбином католицизма на нашој груди. Црква је прва забиљежила, да постоји наш народ... Најбоље тековине наше културе настале су у вези и уз потпору Цркве. Па и данас Црква врши велику народну културну и социјалну мисију. Под њезиним водством остат ћемо вјерни својој тисућгодишњој културној традицији... Ради тога наша савремена студентска генерација за разлику од предратне рачуна са католицизмом као са снажним културним фактором и жели да представници Цркве увијек буду на мјесту које им припада. Наша академска омладина гледа у Вама као у будућем хрватском метрополити наслѣдника читавог онога низа великих бискупа, банова, канцелара, светаца и прелата, који су зацртали дубоке и значајне бразде у повијести хрватске културе...”³²⁹

Одговарајући на тај поздрав, Степинац је, између осталог, рекао и ово: „...сав наш народни живот, сва наша народна култура, развили су се на подлози религије и прожети су с њоме... Црква је она која нас је уздржала кроз дванаест вијекова, па ће тако бити и у будућности. Док се држимо Цркве, пећине Крестове, нема за нас погибије... Наша прошлост срасла је с Црквом, као грана с дрветом, и никако не смијемо дозволити да нам се та грана откине. Зато настојте да сваки од вас буде религиозан, а у својој струци спреман...”³³⁰

После смрти познатог хрватског археолога и католичког свештеника, дон Фране Булића (30. јула 1934), Степинац је покушао да утеша њиховог заједничког пријатеља др Анту Трумбића, забринутог за судбину хрватског народа: „Ја се не бојим нимало... за судбину хрватског народа, само нека се држи своје цркве.”³³¹

Поводом кажњавања једног његовог свештеника на четири месеца затвора и неуспешног покушаја да га спаси затвора, Степинац је, 14. децембра 1934. записао: „Католичко свећенство пролази једно велико искушење за хрватски народ. Хоће ли му тај народ бити захвалан касније кад извојује своју равноправност са Србима у Југославији?”³³²

.....
³²⁹ *Исџо.*

³³⁰ *Исџо.*

³³¹ „Danas”, 22. 8. 1989, 68.

³³² *Прејис*, 45/1.

У Божићној и новогодишњој честитки читаоцима католичког недељника „Hrvatska Straža” Степинац је говорио о Божићном весељу које доноси католицизам, па је у вези са тим изјавио: „Увјерен сам, кад би несрећом нестало католицизма из хрватског народа, да би оним истим часом умјесто Божићног весеља наступила у њему онаква тешка коризма страшне покорѣ без икакѣ утјехѣ, какѣвѣ већ седамнаест година проживљава несретни руски народ ...”³³³

Једанаестог јануара 1935. Степинац је био примљен од кнеза Павла и од краљице Марије. После тих аудијенција и разговора са председником владе Б. Јевтићем и тројицом његових министара, Степинац је у свој дневник записао следеће: „Иза свих разговора у Београду донио сам собом дојам да сву силу морам уперити само на то да морално придигнем хрв. народ и да си буде свјестан свога католицизма и да буде спреман за своју вјеру и трпјети...”³³⁴

Бележећи свој пријем код папе Пија XI (24. јануара 1935.) Степинац пише: „Из разговора сам разабрао његову велику љубав према хрватском народу. Све знаде што се збива код нас...”³³⁵

У говору учесницима бакљаде у Сиску, 12. октобра 1935, Степинац је изјавио: „А баш католичка вјера била је она, која нам је дала јакост, да се одржимо. Она нас је до данас сачувала и она нас је кадра сачувати и даље. Католичка вјера је уједно темељ сваког реда и поретка.”³³⁶

С краја јула или почетка августа 1937, у Степинчевом дневнику налази се једна белешка под насловом: „Хрватске прилике”, која почиње следећом констатацијом: „Док су диктаторски режими стискали круто Хрвате, била је хрв. фронта јединствена у отпору. Напосе су сви цијенили кат. Цркву, која бијаше јаки ослон Хрватима у тој борби проти неправде и насиља. Међутим је притисак владе попустио. Дозвољава се рећи мјесто ’племе’, ’народ’ хрватски, вјешају се хрватске заставе и сл. ... Сад је б(ивша) ... Хрв. Сељач. Странка почела организације своје обнављати по селима и развијати свој културни програм...”³³⁷

Сарајевски „Katolički Тједник” од 17. јула 1938, донео је чланак под насловом: „Хрватски Дневник о јубилеју надбискупа Шарића”, у коме, између осталог, пише: „Велике свечаности у Сарајеву показале су, како је могућ потпуни склад између политичког и црквеног водства Хрватског

³³³ „Hrvatska Straža”, br. 1/35, 1–2.

³³⁴ „Danas”, 12. 9. 1989, 68.

³³⁵ „Danas”, 19. 9. 1989, 63.

³³⁶ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 249/35, 6.

³³⁷ „Danas”, 16. 1. 1990, 64.

народа. Врхбосански метрополита Др. Иван Шарић диван је примјер сувременог хрватског свећеника. Нитко није горљивији од њега у заступању вјерских вредноста, али га исто тако нитко не надмашује у љубави према хрватском народу и оданости његовим националним тражбинама...” У наставку пише да су надбискупи Шарић и Степинац и бискупи Њаради и Царевић послали Мачеку телеграм у коме се каже: „...Поздрављамо Тебе, Вођо, и кличемо ти: Да те Бог живи *ad multos anos*...”³³⁸

У дневничкој белешци под насловом „Корошец одступио”, од 22. децембра 1938. пише да је бивши министар Франгеш донео Степинцу информацију о томе да је Стојадиновић „мак-нуо Корошца” на захтев немачког посланика у Београду. Тим поводом Степинчев секретар констатује најпре да „то значи да се курс сасвим мијења у духу националсоцијализма и да ће за католичку цркву по свој прилици наступити црни дани”, а нешто касније закључује: „Хрватски дакле народ и католичка црква имају по свему судећи да се спреме за нови мораториј... (овде је вероватно посреди грешка, јер би требало да пише: ’мартуриј(ум)’ – нап. П. И.) Надб.(искуп) не сумња у коначну побједу правде, само ако хрватски народ остане морално сачуван и окани се својих тешких порока...”³³⁹

Врло брзо после пада Стојадиновића (4. фебруара 1939.) и формирања владе Драгише Цветковића (5. фебруара), Степинац је дошао у Београд (14. фебруара) и посетио кнеза Павла, новог премијера и неколико министара. Свуда су га нестрпљиво очекивали и лепо примали, најављујући му скоро решавање спора са Хрватима. После тога је посетио и нунција Пелегринетија, са којим је разговарао о све агресивнијој нацистичкој пропаганди у Хрватској и Словенији. Из тог разговора је стекао утисак да „није далеко крвави обрачун у Европи и свијету”, па је закључио: „Хрватски народ може да спаси само Господин Бог и Католичка црква”³⁴⁰

Првих дана септембра 1939. Степинац је честитао Мачеку склапање споразума са Д. Цветковићем: „Честитајући Вам на до сада полученом

Сарајевски надбискуп Иван Шарић (1871–1960), велики хрватски националиста и србофоб

³³⁸ „Katolički Tjednik”, br. 29/38, 5.

³³⁹ „Danas”, 19. 6. 1990, 66.

³⁴⁰ „Danas”, 26. 6. 1990, 64.

успјеху, више сам него увјерен да ћете знати штитити све лијепе традиције хрватског народа кроз дугу 1300 годишњу прошлост често бурну и крваву, али увијек часну... У преговорном пак (прегорном, преодговорном? – нап. Љ. Б.) раду за Бановину Хрватску нигдје нећете наћи јачег упоришта него ли у Католичкој цркви.”³⁴¹

У говору приликом освећења дома „Господарске слогe”, у Загребу, средином јула 1939, Степинац је рекао, између осталог, да хрватски народ „у свим својим оправданим тежњама смије, може и мора рачунати на потпору оне Цркве, која је заштитница правде и љубави те учитељица истине и живота”.³⁴²

Одговарајући на честитке свог клера за Нову 1940. годину, Степинац се последњег дана 1939. осврнуо на Споразум Цветковић–Мачек следећим речима: „Захвални смо Богу за сва добротинства, која нам је у минулој години исказао, било Цркви било народу нашем хрватском, који након дугих борби почиње да равна са својом судбином...”³⁴³

У чланку посвећеном 90-годишњици излагања „Katoličkog Lista”, један од његових сарадника и каснији уредник, Никола Коларек, написао је следећу похвалу улози тог листа: „У погледу чистоће и вјерности у служби двјема половима свога програма: Цркви и народу *Kat. List* је несумњиво првак у нашој културној повијести.”³⁴⁴

Четвртог априла 1940. Степинац је присуствовао састанку свештеника вугровачког деканата, у Загребу, на коме се разговарало о нацрту за духовну народну обнову. Усвајајући раније поменуте ставове надбискупа Степинца о значају Свете Столице за хрватски народ, вугоровачки декан Аурел Јамбречак је предложио следеће елементе поменутог нацрта: „1. Да се на Петрово ове године у свим црквама одржи проповијед, у којој треба народу изложити, колику је захвалност хрватски народ дужан Св. Столици у првом реду за највећи дар вјере, а онда за културу и сам опстанак свој. // Потребно је то стога, јер је наш народ гдје-гдје доста хладан за Св. Столицу, што се нарочито види пригодном прославе Папиног дана. Нема сумње, да су тому криве стољетне агитације и клевете уопће на Цркву, а напосе на Св. Столицу. Има и у томе нешто кривње, што се ријетко говори из проповједанице о добротинствима, што их је Св. Столица кроз вијекове хрватском народу пружила. // Згодно би било да у ту сврху који спремнији проповједник начини нацрт такве

.....
³⁴¹ *Истио*, 65.

³⁴² „Katolički List”, br. 29/39, 353–354.

³⁴³ „Katolički List”, br. 1/40, 3.

³⁴⁴ „Katolički List”, br. 4/40, 36.

проповиједи, те исти правовремено пошаље свим жупним уредима. // 2. Да се светковина Петрова ове године чим свечаније прослави у црквама, гдје је Св. Петар патрон и да у такове цркве дође professionaliter народ из сусједних жупа. То би била и експијација.³⁴⁵ (У деканату вугровачком је таква жупа Кашина) ... // 7. Пробудити у народу понос, што је члан највеће и најсветије организације на свијету – Св. Цркве католичке. Ако се тај понос у народу пробуди, све тачке обнове ће се лако провести...³⁴⁶ Ови предлози декана Јамбречака здушно су прихваћени од подређеног му свештенства.³⁴⁷

У резолуцији ширег вођства Великог крижарског братства (ВКБ) од 23. априла 1940. писало је под 3. тачком следеће: „Вијеће В. К. Б.-а жели нагласити, да је крижарска организација католичка и хрватска организација, која своје чланове одгаја у љубави према Богу, Цркви и Хрватској Домовини, те је апсолутно изван и изнад сваке политичке акције...”³⁴⁸

Шестог маја 1940, Степинац је, поводом једне старокатоличке скупштине у Загребу, са сетом забележио да је „јадни хрватски народ” био „некада *antemurale christianitatis*”.³⁴⁹

Деветог маја 1940. Степинца је примио у аудијенцију папа Пије XII. Бележећи најважније детаље те аудијенције, он је у свој дневник записао: „Замолио сам га у разговору да не заборави хрв. народ, јер смо ми задња стража католицизма према истоку. Замолио сам благослов за себе и цио народ у овим страшним временима. Свети Отац био је посвемиран и ведар успркос тежини положаја и пун наде у Божју помоћ. Видио сам поново његове велике симпатије за хрватски народ...”³⁵⁰

Двадесет деветог августа 1940. Степинчев „*Katolički List*” је пренео из „*Hrvatskog Dnevnika*” чланак под насловом „Прогони у Штригови и Раскрижју”, у коме се говорило о дискриминацији и словенизацији Хрвата од стране Словенаца у поменутиим пограничним жупама, које нису ушле у састав Бановине Хрватске. Уредништво „*Hrvatskog Dnevnika*” са пуно жучи пише о понашању власти Дравске бановине према Хрватима, жалећи што су поменуте жупе остале изван граница Бановине Хрватске.³⁵¹

Говорећи о значају прославе 1300-годишњице првих веза Хрвата са Светом Столицом, и о неразумевању тог значаја од стране врха Бано-

³⁴⁵ Експијација – покора, испаштање грехова.

³⁴⁶ „*Katolički List*”, br. 16/40, 195.

³⁴⁷ *Истио*.

³⁴⁸ „*Katolički List*”, br. 20/40, 243.

³⁴⁹ „*Danas*”, 10. 7. 1990, 66.

³⁵⁰ „*Danas*”, 10. 7. 1990, 67.

³⁵¹ „*Katolički List*”, br. 35/40, 422–424.

Пије XII (световно име Еуђенио Пачели – 1876–1958), папа од 1939. до 1958.

вине Хрватске, Степинац је 15. октобра 1940. рекао својим сарадницима следеће: „Ако г. Мачек и Бан Шубашић, те министри хрватски не разумију какав чин и политички капитал за хрватски народ баш сада кад се кроји карта Европе, пружа Црква католичка у руке с прославом 1300. годишњице онда си испостављају свједоџбу духовног сиромаштва и скрајње неспособности. Никад им се више оваква прилика неће пружити.”³⁵²

Десетог фебруара 1941. Степинац је кренуо у Рим да замоли папу Пија XII да пошаље државног секретара, кардинала Маљонеа, као свог изасланика (легата) на велики хрватски еухаристијски конгрес, којим је, крајем јуна 1941, требало да буде закључена јубиларна хрватска година посвећена 1300-годишњици крштења Хрвата и њихових првих веза са Светом Столицом. Замолио га је, такође, да тим поводом одржи говор на радију. Папа је пристао да одржи говор, али је поводом слања кардинала Маљонеа оставио резерву – под условом да то међународне прилике дозволе. Дан после његовог разговора с папом, један од двојице Маљонеових заменика, монс. Доменико Тардини забележио је мишљење кардинала Пелегринетија, бившег нунција у Југославији, „да се ради о добрим Хрватима који у свим овим јавним очитовањима мало превише истичу свој народни осјећај и протусрпство”.³⁵³

Иако би израз „добри Хрвати” требало да подразумева све хрватске римокатолике, ипак треба имати на уму да је Пелегринети за време вршења своје дипломатске службе у Југославији имао контакте најчешће са хрватским бискупима и да се ова формулација односила пре свега на њих, а међу њима, наравно, и на надбискупа Степинца.

Осамнаестог фебруара 1941. Степинац је говорио на састанку делегата загребачких хрватских стручно-сталешких, културних и социјално-сталешких друштава у свом Надбискупском двору. У извештају о том говору, под насловом: *Хрваџи нису никад њосезали за шиђим*, пише да је Степинац говорио о изузетном значају 1300-годишњег јубилеја првих хрватских веза са Светом Столицом, нагласивши да је успоста-

³⁵² „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

³⁵³ *Fontes*, br. 2/97, 22–23, 368.

вљањем те везе хрватски народ „доспио у ред културних еуропских народа”. Затим је Степинац наставио следећим речима:

„Црква католичка дала је проглашењем јубиларне свете године хрватском народу у овим судбоносним временима легитимацију, којом би се поносили и велики народи. Ми ћемо учинити све да се покажемо достојни ове части, да искористимо прилику, да се представимо овом народном легитимацијом читавом свијету, увјерени да се немамо чега стидјети, него напротив поносити. Наша је хрватска повијест крвава, али из ње произилази частан и утјешив факат, да Хрвати никад нису посезали за туђим, него да су напротив настојали, да сачувају све оне љепоте и врједности које садржи лијепа наша домовина...”³⁵⁴

Два дана касније Степинац је посетио и Београд, да би са „централном владом и кнезом Павлом” уредио све што је још потребно за припрему великог хрватског еухаристијског конгреса. Кнез Павле му је „обећао све што може да легат св.(етог) Оца буде што љепше примљен у нашој домовини, те је одлучио одаслати и дворски влак у ту сврху за легата.” Поред разговора са кнезом, Степинац је у Београду посетио и подпредседника владе, др Мачека и министре Константиновића (правда), Крека (просвета), Пешића (војска) и Шутеја (финансије) и са њима „уредио разна питања”.³⁵⁵

У „Манифесту хрватског католичког Епископата на хрватски народ” од 6. марта 1941, који је као први потписао надбискуп Степинац, пише, између осталог и ово: „Нека је хвала и част Светој Столици, која је нас Хрвате увијек и несебично штитила, бранила, разумијевала, помагала свим средствима у данима најтежих патња и борба, када су нас сви остављали, издавали, кршили нам задавану ријеч, тлачили и крњили права и тековине славног краљевства хрватскога, а особито у оне дане, кад је Президијум Кршћанства било попрскано крвљу за цијели културни Запад.”³⁵⁶

Коментаришући вести о државном удару у Београду, 27. марта 1941, Степинац је, уз неколико других антисрпских излива, записао и ово: „И што сада? Цијели дан био сам заокупљен тешким мислима за будућност Цркве и домовине Хрватске ... душа ми је болна кад помислим како је опет преварен хрватски народ. Док смо се ми ево тако спремали на прославу 1300-годишњице клика у војсци српској порушила је опет све... Господе јеси ли запустио народ хрватски? Имао би право 'Quia recessarimus Tibi' ('јер се огрешио о Тебе' – нап. П. И.)”³⁵⁷

³⁵⁴ „Hrvatski Glas”, br. 20/41, 8.

³⁵⁵ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

³⁵⁶ „Katolički List”, br. 11/41, 121–122.

³⁵⁷ *Исѝо*, 67.

На крају излагања о Степинчевом односу према улози папства и Свете Столице, односно РКЦ у животу хрватског народа, овде се, мимо хронолошког реда, дају и изводи из једне његове проповеди од 29. јуна 1942.

„Предраги вјерници! Света ми је дужност упозорити вас на неке појаве, које у задње вријеме муте наше односе према Светој Столици и Св. Оцу Папи; односе који су кроз тринаест вјекова били најсрдачнији и најпријатељскији. Већ дуље времена чују се приговори, као да је Света Столица непријатељски расположена према хрватском народу. Ту криву тврдњу и клевету обара стољећима потврђена повијесна чињеница, да је хрватски народ баш у римским папама имао своје најбоље, а често и једине пријатеље. Те лажи оповргава осјећај и брига данашњег Светог Оца Папе Пија XII, којима Он прати наш народ и домовину. О том могу уз остале хрватске бискупе свједочити сигурно и ја особно. С тога је највеће неродољубно дјело према хрватском народу, кад се особно као и прије са стране неких синова тога народа настоји ослабити чврста веза нашега народа са непобједивом пећином Петровом. То настојање нема коријена у нашем народном духу, оно је њему туђе, а долази из вана, и не може никако бити од користи, макар тко тврдио противно. С тога осуђујем у име хрватских католика забрану објављивања у штампи говора Светога Оца Папе одржаног пригодом његовог 25-годишњег јубилеја. То значи одвојити хрватски народ од извора праве науке, која једина може да спаси свијет, па према томе и наш народ од материјалне и моралне пропасти. То значи искључити наш народ из заједнице свих католичких и културних народа, који су се путем штампе духовно окористили и обогатили толиким дивним говорима Светога Оца. Такав поступак је за хрватски народ штетан и увредљив. Хрватски су бискупи прије три године заједничком скупном посланицом упозорили хрватски народ на његов највећи народни јубилеј, 1300-годишњицу његових првих веза са Светом Столицом и рекли му отворено и јавно, да само Светој Столици може захвалити свој опстанак, да ће само преко ње наћи свој вјечни спас...”³⁵⁸

Б.7.4. Степинац о другим народима

Кад су у питању погледи надбискупа Степинца на друге народе, из његовог дневника, као и из других извора евидентно је да је он најчешће говорио и писао о Србима и Јеврејима. Пошто ће његови погледи на Србе

³⁵⁸ Batelja J., BAS/2, 340–341.

и његов однос према њима бити детаљно разматрани у централном делу ове књиге, овде се прелиминарно читаоци подсећају на ону изјаву кардинала Пелегринетија, да „добри Хрвати ... мало превише истичу свој народни осјећај и протусрпство”. Ако је бивши папски нунције, који је, иначе, био врло наклоњен Хрватима и надбискупу Степинцу, уочио њихово „протусрпство”, онда то само по себи много говори.

Што се тиче Степинчевих погледа на Јевреје, они су детаљно изложени и анализирани у претходној књизи овог аутора *Stepinac i holokaust u NDH* (Београд, 2018, 2019). Она показује недвосмислено да је Степинац био оптерећен и традиционалним римокатоличким антијудаизмом и класичним средњеевропским антисемитизмом, препуним тешким предрасудама о Јеврејима и неоснованим оптужбама на њихов рачун. Због тога су и он и њему подређена католичка штампа у великој мери допринели сатанизацији Јевреја у КЈ и Холокаусту који је уследио у НДХ. О осталим народима Степинац је говорио врло ретко и врло мало. Иако се начелно залагао за усклађивање љубави према свом и према другим народима, у пракси је заборављао на то залагање и исказивао врло велико неповерење према скоро свим европским народима.

Да нешто са његовим родољубљем није било у реду, могло се видети још у белешкама Анте Трумбића. Само месец дана по свом наименовању за загребачког надбискупа-коадјутора Степинац је Трумбићу рекао да „Хрватима ниједан народ није пријатељ”, па је том приликом поменуо Италијане, Мађаре, Немце и, са извесном резервом, Французе.³⁵⁹ Шест година касније, 16. августа 1940, он је записао у свој дневник: „Хрватски народ ... нема нигдје ни једног искреног пријатеља који би му могао помоћи осим Бога на небу и Свете Столице...”³⁶⁰ Те његове изјаве би се могле схватити као мање или више неосноване и бенигне јадиковке, на које је и он као и други хрватски родољуби имао право. Али, само десетак дана после тога он је записао нешто још много озбиљније о држању других народа према Хрватима.

Степинца је, наиме, 29. августа 1940, посетио дон Керубин Шегвић, доносећи му вести о италијанским плановима за скоро разбијање Југославије. Шегвић му је том приликом рекао да ће Италија, ако буде требало, ударити на Београд, а да ће се Загреб „апсолутно ... штедити”. Слушајући те вести са великим интересовањем и са мешавином симпатија и страха, Степинац је записао да се плаши да ће „код рјешења тог питања (тј. код разбијања Југославије – нап. П. И.) тећи хрватска крв”, па је

³⁵⁹ „Danas”, 15. 8. 1989, 65.

³⁶⁰ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

потом додао: „Ситуација је доста тешка и ја молим Бога усрдно да спаси хрватски народ. Драг ми је и мио ради своје часне прошлости у одбрани кршћанства. А сви га трују и гризу попут паса...”³⁶¹ Последња реченица из горње белешке представља, на први поглед, тешку оптужбу против свих народа света, што, скоро сигурно, није била Степинчева намера. Ако се, дакле, с добрим разлогом одбаци таква ширина ове оптужбе („цео свет против Хрвата”), логично је закључити да је Степинац њом циљао пре свега на оне народе са којима су Хрвати живели и са којима су се граничили – дакле на Србе, Муслимане, Словенце, Јевреје, Мађаре, Аустријанце, Немце и Италијане. У вези са тим се, онда, поставља логично питање: зар је један великодостојник универзалне цркве смео да буде такав ксенофоб и националиста? И шта је, онда, остало од оног његовог јавног залагања за усклађивање љубави према свом народу са љубављу према читавом човечанству?

Надбискуп Степинац се, међутим, није ограничавао само на некритичко величање свог народа и на неосноване оптужбе против других народа.³⁶² Иако је инсистирао на тврдњи да његов народ „никад није

.....
³⁶¹ „Danas”, 24. 7. 1990, 67.

³⁶² Величајући некритички заслуге и подвиге хрватског народа кроз његову дугу историју, Степинац је, као и многи други хрватски бискупи, посебно радо помињао почасни назив „*antemurale christianitatis*” („предзиђе кршћанства”), који је Хрватима дао папа Лав X у 16. веку. На том признању Степинац је инсистирао, не обазирући се на неоспорну историјску чињеницу да су почасни назив „предзиђа хришћанства” на Балкану, пре Хрвата, заслуживали православни Грци, Бугари, Срби и Албанци, јер су они били први на удару Турака и ислама. Ти народи су били предзиђе хришћанске Европе кроз читав 14. и 15. век. Тако су Срби од 1344. до 1459. водили многе тешке битке са Турцима: 1344, код Стефанијане, 1371, на Марици, 1386. код Плочника, 1389, на Косову Пољу, 1448, опет на Косову пољу и 1459, код Смедерева. Супротстављање Турцима започео је још цар Душан, наставили су Мрњавчевићи и кнез Лазар, а завршили деспот Ђурађ Бранковић и његови наследници. Свој отпор и пркошење Турцима Срби су платили четворовековним ропством, „данком у крви”, ужасним трпљењима, тоталним обесправљењем и осиромашењем и ненадокнадивим заостајањем за Европом на економском, образовном, научно-техничком, културном и скоро сваком другом плану. Православни Срби су, уз то, после пада Србије (1459) и Босне (1463) под турску власт, били ударна снага чувене аустријске Војне крајине, која је од 16. до 19. века чувала хришћанску Аустрију, Италију, Европу и „остатке остатака некада славног краљевства Хрватскога” од турске најезде. Само су у Србији Турци оставили за историју варварски споменик сачињен од лобања њених бранилаца и јунака – чувену Ђеле-кулу у Нишу. За све време српског робовања, паћења и назадовања, хришћанска Европа се мирно развијала, богатила, изграђивала, уживала у музици и другим уметностима и трговала са муслиманском Турском, омаловажавајући и српски отпор и српске жртве. А кад су се коначно Срби побунили против турске доминације и ослободили се исламског ропства, из многих (хришћанских) европских метропола почеле

посезао за туђим”, он је лично тражио од Мачека, после формирања Бановине Хрватске, да ради на „планској колонизацији сјеверозападне Босне”, у којој су Срби чинили убедљиву већину. Јавно је говорио о хрватском карактеру Боке Которске, а својој штампи је дозвољавао да се турско-српски односи према Муслиманима и у БиХ и у Србији и да својата не само БиХ, него и Боку Которску, Бачку и Срем, као наводно хрватске националне територије. Било је то недвосмислено исказивање територијалних претензија хрватског народа према територијама које му нису припадале, што говори о томе да су и он и његова штампа искочили из оквира нормалног родољубља и упловили у воде малигног национализма, односно клеронационализма и клерошовинизма.

У закључку поглавља о родољубљу и клеронационализму надбискупа Степинаца може да се каже следеће:

Нема никакве сумње у то да је надбискуп Степинац, као и сви други припадници његовог (и сваког другог) народа, имао право на истицање свог родољубља и право да то обзнани. Објективан посматрач мора, међутим, да примети да је то његово истицање везаности за народ чији је припадник био, често деловало претерано и прилично непропорционално за функцију коју је обављао. („Моја је љубав према ... хрватском народу и сувише велика”, „А у љубави према хрватском народу не дам се никоме наткрилити” и сл.) Јер, он је, ипак, био истакнути великодостојник универзалне РКЦ, чији припадници у национално врло хетерогеној КЈ нису били само Хрвати. Уз то, он је дуги низ година био не само загребачки надбискуп и хрватски метрополита, него и председник БКЈ, тј. званични представник свих католика у њој. А међу њима је било и пуно Словенаца, Мађара, Немаца, Италијана, Чеха, Украјинаца, Русина, Албанаца итд. Тај вишак његовог родољубља везаног за хрватску нацију тешко да је могао да му прибави симпатије осталих југословенских католика.

Том претеривању надбискуп Степинац је додавао још једно. Врло радо и врло често је поистовећивао, скоро без икакве резерве, хрватство са католичанством, истичући притом изванредне заслуге РКЦ и њене централе – Свете Столице – за настанак, развој и одржање хрватске нације. У тој цркви и њеном центру гледао је основног, одн. јединог

.....
су да пристижу оптужбе против њих због наводног ремећења европске равнотеже снага и светског поретка уређеног од тих истих метропола. И Хрвати су платили велику цену због тога што су се нашли на путу турских освајача, али, ипак много мању од Срба и у знатно краћем временском периоду. Зато је њихово хвалисање титулом „antemurale christianitatis” у најмању руку необјективно и некоректно не само према Србима, него и према другим балканским православним народима.

гаранта њене будућности. У складу са таквим гледањем на однос верско-национално, надбискуп **Степинац је резервисао за РКЦ, одн. за своју надбискупију, посебна, тј. највећа права у дефинисању, тумачењу и реализацији хрватских националних интереса.** Због тога се, као први човек РКЦ у редовима хрватске нације, са извесне висине и дистанце односио према класичним политичким представницима те нације, легалним и илегалним политичким партијама и организацијама и њиховим лидерима. Иако је пре Другог светског рата био релативно млад човек, **он се понашао као неприкосновени духовни отац и патрон читаве своје нације.** За чудо, такво његово понашање прихватано је као нормално и очекивано од већине припадника хрватског народа. Само се по себи разуме да су у томе предњачили обични верници и подређено му свештенство, па у доброј мери и колеге из епископата, али су се слично понашали и најпознатији политички лидери хрватске нације. Они су њему долазили на ноге, писали му писма, панегирике и оде, обавештавали га о свему што се тиче судбине хрватске нације и тражили његово мишљење и благослов за своју политичку делатност и планове.

У вези са несумњивим хрватским родољубљем надбискупа Степинца и његовим честим жалбама на дискриминацију Хрвата и РКЦ у КЈ, треба приметити још нешто. Као некадашњи житељ Аустро-Угарске и највиши представник РКЦ у КЈ, Степинац је морао да буде свестан чињенице да је српска политичка елита покушала да у Југославији спроведе према Хрватима и католицима политику сличну оној коју је Аустро-Угарска спроводила према Србима и православнима. После векова систематског националног и верског дискриминисања и шиканирања Срба и у аустријском и у мађарском делу двојне монархије – уз значајну асистенцију хрватских националиста и католичких клерикално-прозелитских кругова – није било превише чудно то што је српска елита, укључујући у њу и врх СПЦ, зажелела реванш и покушала да искористи своју доминантну позицију у КЈ за остварење тог реванша. Иако је КЈ била далеко либералнија држава од Аустро-Угарске, међунационални и међуверски односи и у њој су били далеко од идеалних, па су захтевали много напора и времена за какво-такво усклађивање и нормализовање. Нешто више од две деценије постојања Југославије се показало као недовољно за тај изузетно захтеван подухват.

Посебно значајна манифестација Степинчевог клеронационализма доћи ће до изражаја после стварања усташке НДХ и почетка **насилног масовног покатоличавања Срба и Јевреја.** Као што ће се из наставка ове књиге видети, **Степинац је у контактима са највишим руководиоцима**

НДХ изјављивао у неколико наврата да у том превасходно верском чину и процесу види и изузетну историјску шансу за нагло и значајно увећање хрватске нације.

Истине ради, не сме се заборавити ни чињеница да се пре стварања НДХ Степинац у два-три маха изјашњавао против тзв. „претераног национализма”, тј. против презирања других народа и ширења мржње према њима, као и против падања на колена пред националним кумиром. Била су то залагања вредна хвале, али су она, нажалост, остала мање-више празно слово на папиру. Мада је своје вернике повремено подучавао да волећи свој народ не мрзе друге, он је сам испољио тако значајне елементе антисрпства, антисемитизма и ксенофобије још за време КЈ, да је од његових лепих речи остало врло мало у реалности. Још горе се по том питању понела велика маса његових верника, посебно оних из редова академске католичке омладине.

Б.8. Однос надбискупа Степинца према атеизму

Реално гледано, у првој половини XX века тешко се могло очекивати од неког функционера било које хришћанске цркве да има позитиван или чак и толерантан став према атеизму и атеистима. Постојање и деловање атеиста нужно се косило са егзистенцијалним интересима цркава и других верских организација, па је скоро читав њихов клер имао негативно мишљење о њима и нетолерантно се односио према њима. Надбискуп Степинац се по том питању није издвајао ни у односу на своје колеге из РКЦ, ни на оне из других хришћанских цркава. И пре ступања на своју високу црквену функцију говорио је да је „невјера, која је захватила свијет, пореметила читави од Бога постављени ред у свијету”, да би касније врло често и врло ружно говорио и о атеизму као појави и о атеистима као њеним носиоцима.³⁶³

Иако је као свештеник и „доктор” теологије и филозофије морао да зна да је атеиста било и у ранијим историјским епохама, и на Истоку и на Западу, и међу комунистима и изван њихових редова, Степинац их је углавном везивао за марксизам, односно за комунизам (бољшевизам) и за масонерију. Притом није бирао речи ни за марксизам ни за комунизам ни за масонерију, као ни за атеизам.

Говорећи Домагајском друштву, 20. новембра 1934, Степинац је упозорио његове чланове да „криве науке и организације бољшевизма,

.....
³⁶³ Batelja J., BAS/2, 22.

либерализма, модернизма и масонства настоје заробити не само душе појединаца него и све одгојне и научне заводе, почевши од свеучилишта па до основних школа...” Због тога је затражио од просветљених католичких лаика да, заједно са Црквом, поведу борбу против ових наука, које „нијечући или нехајући за Бога и за Његову Цркву, дају људском животу криви смисао и сврху, те су због тога нужно извор свега немира душа и свију недаћа које прате човјечанство...”³⁶⁴

Бележећи своја сазнања о утицају масонерије у Француској и у Југославији, Степинац је 5. октобра 1934. записао следеће: „Јао народу који падне у руке масонерији и људима без срца, без поштења, јер су без вјере.”³⁶⁵

У проповеди којом је закључио прославу блаженог Марка Крижевчанина у Загребу, 27. јануара 1935, Степинац је поменуо и „ударце на Цркву католичку”, који јој задају „кривовјерство и безбоштво, које се појављују некад прикривено, некад отворено, некад штампом и живом ријечју а каткада и под плаштем народних пробитака...”³⁶⁶

На крају исте године, Степинац је говорио, о ширењу разврата у јавном животу, о порнографији, безбожној и индиферентној штампи, о порасту беде, побачајима, убиствима, бујању секти и комунизма. Позивајући клер своје надбискупије да се бори против свих тих зала, он је, између осталог, рекао и следеће: „Не плашимо се ми ни пред свим пријетњама безбоштва и безбожника, јер је слава њихова измет и црв...”³⁶⁷

Крајем маја 1937. Степинац је предводио велику „покорничку процесују против комунистичког безбоштва” у Загребу, заједно са крчким бискупом Јосипом Сребрњићем и хварским бискупом Михом Пушићем. Ту је процесују, Степинац, иначе најавио својом окружницом од 31. марта 1937. године.³⁶⁸

Раније је већ поменуто да Степинца није интересовало питање шта је са слободом савести и са основним људским правима атеиста и скептика у Југославији. Иако је знао за уставно-правну дискриминацију атеиста и за честу праксу њиховог јавног денунцирања, шиканирања и избацивања не само из државних установа, већ и из приватних, никада му није пало на памет да такву праксу осуди. Није му сметало ни то што је грађанима Југославије било законом забрањено да напусте

³⁶⁴ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 266/34, 3–4.

³⁶⁵ „Danas”, 29. 8. 1989, 68.

³⁶⁶ „Katolički List”, br. 5-6/35, 62.

³⁶⁷ „Katolički List”, br. 2/36, 15–17.

³⁶⁸ „Katolički List”, br. 22/37, 265.

своје верске заједнице и да се декларишу као атеисти.³⁶⁹ Да ствар по његово наводно слободарство и правдољубивост буде још гора, он је и сам често доприносио дискриминацији атеиста, повезујући их, потпуно неосновано са различитим неморалним и девијантним друштвеним појавама и понашањима. Иако се то може видети и из већ цитираних Степинчевих говора и записа, у наставку се наводе још неки карактеристични примери.

У проповеди католичкој академској омладини од 27. марта 1938. Степинац је изразио сумњу у могућност да атеисти и нехришћани могу да буду прави родољуби. По његовим речима „не може се говорити о правој љубави према свом народу код људи, чији живот није у складу са законом Божјим и Крстовим еванђељем”.³⁷⁰ Иако се ова формулација односи и на тзв. лоше вернике, тј. лоше католике, многи су је с правом прочитали и као антиатеистичку и антихришћанску поруку. Не задовољавајући се само истицањем свог родољубља, Степинац је овом својом изјавом исказао претензију и да одређује ко је прави родољуб, а ко није, што се мора оквалификовати као значајно искакање из његових духовних и црквених компетенција.

Коментаришући нацистичко комадање и рушење Чехословачке после Минхенског споразума из септембра 1938, Степинац га је приписао „безбоштву Чеха”, а не немачком империјализму и британско-француској капитулацији пред тим империјализмом.³⁷¹

Говорећи на загребачком радију, 16. априла 1939, Степинац је написао једно упоређење између верника и неверника, које је било крајње негативно по невернике. После типично елитистичке изјаве да „без Исуса Христа нема напретка ни живота никоме на свијету, ни појединцима ни народима”, Степинац је наставио следећим речима: „Кад је пак човјек уредио свој однос према Богу и кад је прави поредак у његовој властитој души, онда је јасно, да ће аутоматски наступити и прави однос према ближњему. Човјек, наиме, који се Бога боји и који је господар својих страсти, не ће никада завидити ближњему, неће отимати што је туђе. Што више, имат ће толико душевне снаге да живи у миру с онима, који би се желили увијек свађати и увијек ратовати. То је једини исправни пут .....

³⁶⁹ О дискриминацији атеиста у КЈ види више у: Lazić Ivan: „Pravni položaj vjerskih zajednica u staroj i novoj Jugoslaviji”, у зборнику радова *Religija i društvo*, Stvarnost, Zagreb 1969, 226–227; Fira Aleksandar, Samardžić Radovan: „Društveno-politički i pravni aspekt slobode veroispovesti u SFRJ”, у зборнику *Religija i društvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1988, 308.

³⁷⁰ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 72/38, 2–3.

³⁷¹ „Danas”, 5. 6. 1990, 68.

к сигурном и трајном миру. А што чине многи људи, којима су уста пуна декламација о миру. Они су најприје навијестили рат Богу, рат до истребљења. Сигурно је да ће они у тој борби podleћи, јер ако је Бог с њима стрпљив, не значи да ће њихова злочинства остати некажњена. А прва казна тих надувених миротвораца јест, да се испуни ријеч светога Писма: **'Нема мира безбожницима'** (Ис. 48, 22). Кад немају мира с Богом, немогу (овако пише у ориг. – нап. П. И.) га имати нити са самим собом. Робови су својих страсти и слични немирном мору, које никада на мирује... Било би дакле чудно, кад би живјели у миру с другима, након што су оставили извор мира и среће, Бога! **Тко не живи у миру с Богом, не може живјети у миру са самим собом, а још мање с ближњим.**³⁷² Своју тираду против атеизма и атеиста Степинац завршава у класичном клерикалистичком и антиатеистичком стилу:

„Ако дакле хоћете да нам свану бољи дани, онда уредите најприје свој однос према Богу живећи побожно... Признати треба најприје ауторитет Божји над собом. Без њега нема ауторитета на земљи... **Одрећи се безбожности... то је први корак ка побољшању прилика на овој тужној земљи.** Зато је света дужност свију оних, који имаду власт у руци, да будним оком прате, што се сервира путем књига, новина, брошура, часописа, кина итд. Напосе омладини. **Ту не ваља познавати никакове сентименталности ...** А правда захтијева, да се више казне интелектуални зачетници зала него ли они заведени, који их почињају под сугестијом зла штива...³⁷³

Овако необјективан и искључив Степинчев став према атеистима нужно заслужује макар кратак и успутни коментар. Потпуно заслепљен својим антиатеизмом и антикомунизмом, Степинац овде заборавља ноторну чињеницу да су све ратове до XX века, па и скоро све у њему, водили искључиво религиозни људи и народи, против других, такође, религиозних људи и народа. Дакле, искључиво верници против верника, а не неверници, односно „безбожници”, против верника. Заборавља и неспорну чињеницу да су читаву серију најкрвавијих ратова у другом миленијуму иницирали и подржавали управо поглавари његове („једине праве” и „јединоспасавајуће”) цркве. Заборавља, на крају, и чињеницу да су римске папе, као поглавари средњовековне папске државе, водиле ратове и против својих држављана-католика и против суседа, такође, све самих католика. Све то му није сметало да, ипак, сву кривицу за немире,

³⁷² „Katolički List”, br. 16/39, 197–198.

³⁷³ *Истио.*

сукобе и ратове пребаци једноставно на атеисте и, евентуално, на не-хришћане.

У проповеди која је у „Katoličkom Listu” објављена под насловом: „На измаку трећег деценија”, Степинац је најпре говорио о протеклој, 1939. години, као години „бола и разочарања... убијања и клања, паљења и рушења, страха и ужаса”, а затим о билансу целе протекле деценије. Тај биланс се, по њему, сводио на следеће: много обећања човечанству, **убеђивање људи да се рај на земљи може остварити без Бога...** и да је једина препрека том рају католичка Црква, представница Божја на земљи; људи су веровали у та обећања, али су уместо раја дочекали прави пакао. „У обитељима је завладао немир, међу народима мржња, између држава ратови. Многе земље су опустошене. Осиромашење је опћенито. Правне сигурности нема. Убојства су на дневном реду. Једном речју: **грађански поредак уздрман је у темељима...**” У наставку те проповеди, Степинац констатује:

„Биланца минулог деценија је потпуно пасивна. **Пророцима вараве среће и раја на земљи без Бога успјело је добрим дијелом притиснути Цркву, онемогућити јој и најпримитивнију слободу у многим земљама и спријечити свако дјеловање. Али гле, с њезиним уклањањем из јавног живота народа и држава, уклоњено је и задовољство. Нестало је мира и поредка. Нестало је благостања. И нестало га из дана у дан све више у оном омјеру у којем се потискује Црква из јавног живота.**”³⁷⁴

Иако су наведене изјаве надбискупа Степинца још једна јасна манифестација његовог клерикализма, оне се овде наводе пре свега због њиховог антиатеистичког набоја.

Коментаришући новинске вести о капитулацији Француске пред нацистичком агресијом, Степинац је, 22. јуна 1940, записао у свој дневник следећу констатацију: „**Тешко народу, који је оставио Бога и свети закон његов!**”³⁷⁵

Огорчен због оснивања Друштва пријатељства са Совјетским Савезом за Бановину Хрватску, Степинац је 26. јуна 1940, записао: „... Сачувај нас Боже руских пријатеља ... **Какав пријатељ може да буде онај који не позна Бога и који је спреман да убија свакога ко не мисли као он.**” Степинац је овде неке карактеристике државног антиатеистичког деловања у СССР-у проширио на све атеисте света, што је, свакако, била неоснована и тенденциозна генерализација.³⁷⁶

³⁷⁴ „Katolički List”, br. 1/40, 1-2.

³⁷⁵ *Kratak pregled*, 30.

³⁷⁶ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

Позивајући своје вернике да одбију „подлост модерних теорија”, Степинац је, 17. новембра 1940. изјавио да „Због невјере долази до борбе против Католичке цркве, нијекања родитељског ауторитета, подржавају се разводи брака, слободна љубав, непромишљена самоубојства која луђаци прихватају као чин храбрости...” И овде је Степинац неосновано оптужио атеисте за скоро сва зла са којима су се суочавали тадашње човечанство и РКЦ, не нашавши за сходно да своје оптужбе посебно доказује.³⁷⁷

Обавештавајући своје читаоце о променама које су се десиле у Француској после њене капитулације и окупације, Степинчев „Katolički List”, од 9. јануара 1941, донео је чланак под насловом „Конац безвјерске школе”. У њему се, између осталог, каже и ово: „Ратни су догађаји донјели Француској различне промене... неколико и врло значајних и добрих. Таква је сигурно промјена настала у школама. **Око пола стољећа француска је школа била у рукама безбожаца, који су француску омладину и цио народ водили у моралну и посвемашњу пропаст.** Сад је дјело француских безбожаца скршено и пропало...”³⁷⁸

У говору на завршетку тзв. Ускрсних конференција 1941, Степинац је повезао атеизам са индиферентизмом, тј. са појавама потпуне равнодушности људи и њиховог неутралног односа према одређеним вредностима, ставовима и стварима: „прилике су данас у свијету и одвише жалосне. **Дух индиферентизма растаче попут црва људске душе. Из њега се помало рађа дух невјере,** који с крајњим цинизмом гледа на све, што је прије било свето и узвишено свакоме човјеку. **Из те невјере расту и цвату као на плодном тлу најразноврсније опачине.**”³⁷⁹

У проповеди католичким академичаркама, 25. новембра 1941, под насловом: „Не треба нам половичних него читавих кршћана!”, Степинац им је поручио: „**За што год се одлучите изван Бога и Христа води вас у у пропаст.** Ако пак Бога посједујете онда имате све.”³⁸⁰ Мада је ова искључива и елитистичка порука пре свега антиатеистичка, у њој има и елемената раније помињаног антиекуменизма.

Скоро да је сувишно помињати чињеницу да је Степинчева штампа поред промптног објављивања свих његових проповеди и говора, врло често објављивала и антиатеистичке текстове најближих Степинчевих сарадника и многих других аутора. Детаљно помињање тих тек-

³⁷⁷ Horvat V., *Kardinal Alojzije Stepinac*, 74.

³⁷⁸ „Katolički List”, br. 2/41, 22.

³⁷⁹ „Katolički List”, br. 14/41, 158.

³⁸⁰ „Katolički List”, br. 47/41, 549–550.

стова захтевало би још много простора, па се од њега одустаје на овом месту.

Из цитираних изјава и записа надбискупа Степинца евидентно је да он није имао нимало разумевања за било чије атеистичко опредељење. Просто се чини да није могао да схвати како неко уопште може да буде нерелигиозан. Због тога је себи допуштао слободу да о атеистима говори све најгоре, без икаквог покушаја аргументовања онога што је говорио. Он је осуђивао и атеизам као појаву, и атеисте као њене носиоце и заговорнике, оптужујући их за скоро сва зла на свету и активно пропагирао против њих, често не бирајући речи у њиховом описивању и дисквалификавању. Ништа у његовом односу према атеистима није указивало на чињеницу да је живео и деловао у XX веку. Будући да је био први човек једне од најбројнијих верских заједница у КЈ и високи државни службеник, овакав његов однос према атеизму много је говорио и о односу његове цркве према атеизму и о односу југословенске државе према том феномену.³⁸¹

Б.9. Степинчеви погледи на либерализам, модернизам и масонерију

Либерализам се одређује као политичка и економска доктрина, односно идеологија и као покрет европског грађанства између XVII и XIX века, којима је основни циљ што већа слобода појединца, постигнута кроз демократски процес, под заштитом правне државе. На економском плану либерализам инсистира на начелу „*laissez-faire*” (дословно: „пусти да иде како иде”), које тежи ка томе да отвори најшире могућности приватносопственичкој иницијативи, уз минимално мешање државе. На политичком плану либерализам се борио против феудалних друштвених односа и привилегија племства и хришћанских цркава, односно за једнакост људи у правима и слободама. Уз слободу и једнакост, либерализам инсистира и на следећим принципима: индивидуализам, разум, толеранција, пристанак и конституционализам (уставност).

За однос либерализма према Католичкој цркви и, уопште верским заједницама, посебно је важно његово инсистирање на индивидуализму, одн. на уверењу да појединац има првенство у односу на било коју социјалну групу или колективно тело. „Оно у шта јединка верује, односно,

.....
³⁸¹ Врло слично су се према атеизму односили и епископи СПЦ и њихово свештенство у КЈ.

оно што јединка својим радом ствара, мора”, према либералима, „да буде изузето из надзора било које надређене инстанце – цркве, државне службе и сл.”³⁸² Либерализам сматра цркву само једним од многобројних друштвених феномена, који нема никакво специјално место у животу друштва и појединца, па инсистира на њеном одвајању од државе, на увођењу цивилног брака, лаичке школе, верске и политичке толеранције и др.

Овакве погледе либерала РКЦ је дочекала „на нож” чим су се појавили, због задирања у подручја која је сматрала својим монополем. У фамозном *Silabusu* (Syllabus), из 1864, папа Пије IX је међу 80 изрека које су из црквеног угла сматране неприхватљивим одн. заблудама, значајно место посветио захтевима либерала за одвајањем државе од цркве и за слободама савести и вероисповести, мишљења и штампе. Иако се после *Silabusa* појавио један број католичких теолога који се нису сложили са констатацијом да је либерализам грех који треба одбацити у целини, званична Црква је осудила то противљење католичких либерала и остала тврдо на генералној осуди либерализма. Тако је одбацила и неке вредности за које је један број теолога сматрао да су блиске хришћанству, као што су политичка демократија и начело слободе, само зато што су долазиле из либералног табора.

Будући да су неизоставне компоненте римокатоличког клерикализма на почетку XX века биле антилиберализам и антимодернизам, потребно је, овде, проверити да ли су се те компоненте појављивале и у ставовима и понашању надбискупа Степинца. Део одговора на то питање може се наћи већ у ономе што је до сада речено о Степинчевим ставовима и деловању. Он се, наиме, још за време својих младићких дана негативно изражавао и о либерализму и о модернизму, па је у том духу деловао и касније, кад је постао свештеник и надбискуп. То се види из његове окружнице од 6. августа 1934, у којој се обара на „сложен нападај масонске и **либералне** штампе на наше католичке светиње...” и из његовог говора „младим борцима” Домагојског друштва, о продору „кривих наука и организација бољшевизма, **либерализма, модернизма** и масонства”, од 20. новембра исте године и из оне антиатеистичке тираде о „**подлости модерних теорија**” од 17. новембра 1940. итд.

Владимир Хорват, један од Степинчевих биографа, цитира следећу његову изјаву (не прецизирајући где је и када је дата): „Брачни другови не поштују више брачне дужности. Чине се прељуби. Не воле и не одгајају
.....

³⁸² Stepanov Radivoj, *Uvod u politiku i politički sistem*, Filozofski fakultet u Novom Sadu – Mediteran publishing, Novi Sad 2008, 106–111.

дјецу. Све више се ради да се избрише Божје име на земљи. Руше се све моралне вриједности. Није чудо да сада Бог говори посебним језиком који се може разумјети, а то је каос на земљи, страхоте рата, уништење свега. То је плод страховите себичности! То треба разумјети док није прекасно! Због тих разлога **Католичка црква не може се сложити ни с либерализмом, ни с атеистичким марксизмом**. Сви требају живјети по вјери да се живот поправи.”³⁸³

После разговора са баном Костренчићем, 30. априла 1935, о покушају владе да још једном преговара са др Мачеком, Степинац је записао: „Сам Бог знаде што нас напoкон чека. Свакако нити влада нити **либерални елементи у Мачековој групи** не дају наслутити ништа добра за католичку Цркву”.³⁸⁴

У окружници о комунизму, из априла 1937. Степинац упознаје своје вернике са следећим цитатом из управо објављене енциклике *Divini Redemptoris* папе Пија XI: „Не би било ни комунизма ни социјализма да нису они који владају народима презрели наук и материнске опомене Цркве: мјесто тог они су хтјели на темељу **либерализма и лаицизма** створити друге социјалне зграде које су према пријашњима изгледале моћне и величанствене, али се убрзо увидјело да немају темеља и да се биједно руше једна за другом ...”³⁸⁵

У проповеди о узроцима зала у свету, од 23. октобра 1938. Степинац је говорио о два система који „би хтјели да се друштвени поредак изради у њихову духу”, а против којих се његова црква бори:

„Први сустав је **сустав економског либерализма**. Он је **нужни плод протестантске реформе** и антикршћанског рационализма. Својим начелима, којих се држи, довео је друштвени поредак до апсурда. Његова су начела отприлике ова: Човјек је по својој нарави слободно и неовисно биће. Пустите га нека се развија, како знаде. Сватко нека производи и троши, купује и продаје како најбоље знаде. Слободу мора имати и онај који производи и онај који троши, и онај који купује и онај који продаје. Слободна конкуренција бит ће најбољи регулатор производње и потрошње... Економски либерализам не познаје никакве ауторитете. Он тражи потпуну самосталност индивидуа, и једини му је циљ особни профит. Та необуздана слобода нужно је морала довести до стања, на које данас толико виче марксистички социјализам, тј. до израбљивања слабих и неуких. А није ни чудо. „Non potest arbor mala bonos fructus facere!”

³⁸³ Horvat V., *navedeno delo*, 77.

³⁸⁴ „Danas”, 26. 9. 1989, 65.

³⁸⁵ „Danas”, 6. 12. 1989, 66.

– „Не може” – рекао је Крист, „зло дрво добрих родова рађати!” Заступници економског либерализма заборављају, да се не ради само о слободној вољи човјековој, него да се ради о читавом човјеку. А тај човјек по својој нарави јест социјално биће. Он је биће рођено у друштву и одгајано у људском друштву, овисно читав свој живот о људском друштву, па према томе нема он само права, и то неомеђених права, него имаде такођер и обавеза према другим члановима људског друштва. Он имаде истина право, да иде за својом особном коришћу, али никад да при томе гази права других чланова људске заједнице или заједнице уопће. Ту вриједи она: „Unicuique suum!”... Што је горе, та слобода, коју науча економски либерализам у економији, пренијела се мало помало на сва остала подручја људског дјеловања. Тако смо коначно приспјели у анархију данашњег доба. Дobar део људства упао је у други, још гори екстрем, а то је марксистички социјализам.”³⁸⁶

Како се из горњих навода види, Степинац је либерализам и модернизам најчешће повезивао са деловањем масонерије и комуниста, одн. марксиста. Због тог ће у наставку овог одељка посебна пажња бити посвећена Степинчевом односу према масонерији као веома интересантној друштвеној и политичкој појави. У једној од својих првих бележака у *Dnevniku*, од 30. маја 1934, Степинац пише следеће:

„У Југославији влада данас масонерија. На жалост и у срцу хрватског народа у Загребу угњездила се та паклена дружба, легло неморала, корупције и сваког непоштења, заклети непријатељ Цркве католичке па према томе и хрватског народа. Без знања и одобрења масонерије не може нитко доћи на упливни положај...”³⁸⁷ Непун месец дана после тога, он пише у истом тону: „...Југославија коју воде масони није она Југославија какову су жељели наши преци, па нити ја, јер сада влада насиље и неправда”.³⁸⁸

Пишући о својој првој посети Београду, односно министарствима у Београду, 3. јула 1934, Степинац каже: „Био сам свагдје одмах љубазно примљен”. Али додаје, без образложења: „Ђути се и нехотице масонски дух у влади.”³⁸⁹

Поводом чланка под насловом „Краљевски пар у Француској”, објављеног у „Hrvatskoj Straži”, Степинац бележи, 5. октобра 1934, следеће:

.....
³⁸⁶ „Katolički List”, br. 43/38, 509–511.

³⁸⁷ „Danas”, 8. 8. 1989, 65.

³⁸⁸ *Исџо*.

³⁸⁹ „Danas”, 22. 8. 1989, 67.

„према томе рекао ми је истину француски народни посланик Schumann кад је 30. VII. о. г. био код мене. Занима ме свакако какав ће бити резултат посјета владаревог у Француској. Да ли је Француска схватила да се режим у Југославији мора промијенити, јер се Хрватима чини велика неправда? Сумњам, да ће ишта учинити, јер тамна масонска дружба, та злокобна ноћна птица држи у својим панџама Француску а преко ње и Југославију. Јао народу који падне у руке масонерији и људима без срца, без поштења, јер су без вјере.“³⁹⁰

Два дана после убиства краља Александра Степинац је забележио: „Данас је био код мене бискуп Њаради па ми је у разговору споменуо да није искључено да је интелектуални зачетник уморства масонерија, јер се краљ Александар у посљедње вријеме почео хладно понашати према масонерији. Ништа се не би чудило, јер та тамна дружба кадра је све и она је зачетник премногих зала што бију човјечанство. Добио сам телефонску обавијест да су напали бискупску курију у Бањалуци и неке католичке институције у Сарајеву. Све ми се чини да би масонерија радо израбила овај моменат да удари по цркви католичкој, јер у мутноме је најлакше ловити.“³⁹¹

На дан сахране краља Александра, 18. октобра 1934, Степинац је забележио да му је бивши министар др Војо Јањић рекао да су сви чланови регентског већа и њихови заменици масони и да масони нису звали патријарха СПЦ Варнаву на перон кад је краљ допремљен у Београд, јер су хтели „свакако спријечити да Краљ буде ношен у цркву“. Дан после тога, приликом тајног сусрета са патријархом Варнавом, Степинац је упозорио свог саговорника „на погибелъ болшевизма, који се силно шири по православним средњим школама и на универзи“ и на „највећу несрећу, нашу погибелъ, а то је масонерија и ту би православна црква по нашем узору морала нешто подузети против масонерије.“ У наставку тог записа, Степинац каже: „Како је и Јањић присуствовао разговору упао је у ријеч: 'И наша су два епископа масони!' Патријарх није могао вјеровати, али сам добио дојам да он премало прати прилике.“³⁹²

Једанаестог јануара 1935. надбискуп Степинац је био у аудијенцији код кнеза Павла, који га је примио веома срдечно. У току врло дугог разговора, Степинац се потужио, у име насбискупа Бауера, „што нам је влада именovala за бана масона Костренчића“. Бележећи реаговање

³⁹⁰ *Истио*, 68.

³⁹¹ *Истио*.

³⁹² „Danas“, 5. 9. 1989, 66.

свог саговорника на ту притужбу, Степинац је закључио: „Кнезу Павлу било је то очито неугодно, па се испричавао, да није знао тога.”³⁹³

Реагујући на чланак загребачких „Novosti”, од 17. фебруара 1935. о његовом говору поводом Папског дана, Степинац је записао зашто се одлучио на тај говор: „...живимо у изнимним, тешким и борбеним временима. У страховитој борби са масонеријом, сектарством итд., а и државна власт под упливом масона гони нас гдје може... Масонске 'Novosti', тај ваљда најодурнији лист, тенденциозно је по обичају изнио неке ствари у кривом свјетлу.”³⁹⁴

Двадесет седмог априла 1935, Степинац бележи, поводом полицијских заплена неких антисемитских и антимасонских брошура у богословском семеништу: „Из овога се очито види да код нас има власт масонерија ... Хрватски народ, а ни Југославија неће имати мира док се не ријеша овог проклетог сјемена масонског, који се попут шишмиша скрива и из бусије удара на Св. Цркву католичку најјаче упориште народа и домовине и моралног напретка.”³⁹⁵

Бранећи „Hrvatsku Stražu” од оптужби за склоност ка фашизму, Степинац је, петог марта 1937, рекао потпредседнику ХСС-а, инж. Аугусту Кошутићу, „да ако можда која ријеч и зазвучи чудно у католичком дневнику да је то само реакција на разорно дјеловање масонерије, која је заклето непријатељ Цркве у читавом свијету и која је узрок тешком стању у свим дијеловима Европе и свијета, те која или не зна или неће да сузбије страшну комунистичку заразу.”³⁹⁶

Поводом белешке прилепљене у Степинчев дневник марта 1939, под насловом: „Масони у Мировинском заводу”, Нежић је забележио следеће: „Са запрепашћењем констатирамо да су кривњом људи поврења ХСС ушли и у одбор Мировинског завода у Загребу слободни зидари, међу којима два ноторна фрамазуна.”³⁹⁷

Новинске вести да је власт Бановине Хрватске забранила масонске ложе, Степинац је прокоментарисао следећим речима: „Камо среће да то злогласно друштво никад није било у Хрватској... Нанијело је у моралном погледу више штете него сами Турци.”³⁹⁸

Два дана после прославе прве годишњице Споразума Цветковић-Мачек (28. 8. 1940.), Степинац је сазнао „једну изванредно жалосну

.....
³⁹³ „Danas”, 12. 9. 1989, 68.

³⁹⁴ „Danas”, 19. 9. 1989, 64.

³⁹⁵ „Danas”, 26. 9. 1989, 64.

³⁹⁶ „Danas”, 19. 12. 1989, 65.

³⁹⁷ „Danas”, 26. 6. 1990, 64.

³⁹⁸ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

ствар”. После завршетка наведене прославе, поднапити бан Шубашић је у једном ужем друштву изјавио да је Ватикан „стари лажац” кога они у ХСС-у не требају, а да су бискупи „фаризеји и лицемјери”, који ХСС-у такође не требају. Запрепашћен овим сазнањем, Степинац пише: „Дакле су се моје слутње обистиниле да у ХСС има толико тога трулога да од ње мало користи испаћеном хрватском народу, а да није искључено да је Бан масон”. После тога Степинац набраја ко му је све указивао на то да је Шубашић масон и шта све то потврђује, па, између осталог, записује: „... 4) То даје наслућивати и писање 'Hrvatskog Dnevnika' гдје брани Хрвате масоне патриоте који су из патриотских мотива ступили тобоже у ложу и онда је оставили. 5) То потврђује коначно пријатељство Баново у Карловцу са Др. Меданићем масоном и другим карловачким масонима и зна се да је залазио у масонску ложу у Карловцу 'Свјетлост'. А нитко не може у ложу ако није масон. 6) То потврђује и начин како је обављена преметачина у масонској ложи у Карловцу, коју је вршила тамошња полиција него након другог времена (док су се сви документи могли однијети) дошао је специјални изасланик из Загреба.”

На крају ове белешке Степинац закључује: „Све ово мене је управо констернирало јер све то значи, да се можемо надати и најгорему за цркву данас сјутра. Ложе се службено могу докинути али ако дух остане исти **Quod prodest!** Коначно многе појаве од времена кад је Радић почео дјеловати па све до данас нису биле најутјешније и они константни нападаји на цркву и на свећенство нису ништа друго него стил масонских ложа. То је врло болна ствар.”³⁹⁹

Завршавајући белешку о разговору са баном Шубашићем од 22. јануара 1941. о потреби енергичног сузбијања комунизма, неморала и криминала, Степинац закључује: „Видио сам да је Бан потпуно немоћан да ишта учини и да га је масонерија добро ухватила у мрежу и да она господари и даље у Хрватској...”⁴⁰⁰

У потпуно истом духу писала је о масонерији и сва Степинчева штампа, као, уосталом, и штампа других делова РКЦ у Хрватској и за време КЈ и за време НДХ, па овде нема потребе да се и она цитира. У вези са таквим ставом, треба поменути интересантну чињеницу да је један од Степинчевих претходника на столици загребачких (над)бискупа, Максимилијан Врховец (1752–1827) био масон и поборник идеја Француске буржоаске револуције.

.....

³⁹⁹ „Danas”, 24. 7. 1990, 66–67.

⁴⁰⁰ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

Б.10. Степинац о комунизму и социјализму

Степинчев однос према комунизму једно је од ретких питања око кога се не споре његови браниоци и његови критичари. И једни и други, наиме, тврде да је он био одлучан и оштар антикомуниста, доказујући то многобројним неоспорним примерима. Детаљан преглед свих тих примера говори да је, уз опсесију масонеријом, он био још више опседнут и комунизмом. **О опасности од комунизма он је неуморно и врло доследно говорио од првих дана свог бискуповања па све до смрти.** То, наравно, није било нарочито чудно, јер се огромна већина његових колега из РКЦ, али и из других хришћанских цркава, у то време, понашала слично. Комунизам је и као идеја, односно идеологија, а касније и као остварени политички систем, био прави „трн у оку” целе РКЦ и других хришћанских цркава, не само у XIX веку и у првој половини XX века, него још дуго после Другог светског рата. Степинчеви иступи против комунизма и комуниста били су толико чести да се није могло избећи њихово помињање у многим претходним деловима ове књиге, а нарочито у делу о атеизму. Због тога се овде даје само делимична хронологија Степинчевог антикомунизма, од 1934. до 1941, да би се уочио његов континуитет и да би се видело како је све овај високи прелат РКЦ називао комунизам, односно каквим га је све дисквалификацијама „частио”.

И ова хронологија може да почне подсећањем на Степинчев сусрет са краљем Александром, 3. јула 1934, када су њих двојица констатовали да се у Југославији може очекивати велики размах комунистичке агитације и да је једино РКЦ „дорасла комунизму” и кадра да се „ухвати са њиме у коштац”. Дан после краљеве сахране, 19. октобра 1934, Степинац се тајно састао са патријархом Варнавом, кога је упозорио „на **погибељни бољшевизам, који се силно шири по православним средњим школама и на универзи**”. После тога су се договорили о заједничкој борби против бољшевизма и масонерије.⁴⁰¹

Седмог фебруара 1935. Степинчев „Katolički List” објавио је чланак „Послије изложбе про Део”, у коме је писало: „Кроз десетак дана што је у Загребу била ... отворена изложба 'про Део', имали су Загрепчани прилике да се документарно увјере о суровости и насиљу атеистичке пропаганде, што је свим модерним средствима чини бољшевичко-комунистички режим не само у Совјетској Русији, него и по читавом свијету, јер је попут немани црвене морске медузе раширио своје кржаве тракове

⁴⁰¹ „Danas”, 5. 9. 1989, 66–67.

преко својих централа у свим земљама Европе, Америке, Азије, Африке и Аустралије, да уштрцава свој погубни отров безбожништва.⁴⁰²

Приликом честитања које је клер Загребачке надбискупије приредио набискупу Бауеру, 11. фебруара 1935, Степинац је, између осталог, рекао следеће: „Крвожедни болшевички змај развалио је раље, да прогута и вјерни хрватски народ и под задахом његовог смртоносног даха клонула је већ многа полетна младеначка душа на нашим средњим и вишим школама...”⁴⁰³ Само неколико дана касније, 17. фебруара, Степинац је на прослави Папиног дана, опет говорио о „крвожедном болшеvizму”, који је, наводно, желео да хрватски народ „постане животиња”⁴⁰⁴

Током свог првог разговора са Мачеком, 26. новембра 1935, Степинац му је понудио сарадњу своје цркве са ХСС-ом у борби за права хрватске нације, као и против старокатолика, верског раскола и комунизма. Говорећи о заједничкој борби против комунизма, Степинац је рекао Мачеку: „Ту је баш сада актуелна борба против комунизма, који би значио такођер пропаст за хрв. народ, јер би постао плијен велевласти” (тј. великих сила – нап. П. И.).⁴⁰⁵

Средином априла 1936, Нежић је направио забелешку под насловом „Комунистичко гибање”, у којој пише да то гибање „добро прати Надб. Коадј. и према томе равна акцију Цркве”⁴⁰⁶

Двадесетог септембра 1936. Степинац је објавио окружницу о потреби солидарности хрватских католика са прогоњеним шпанским католицима. У њој је он оптужио шпанске анархисте и комунисте да су не само изазвали страшан грађански рат, већ и да у том рату чине најгрозније злочине пре свега против католичког клера и верника, који су, наводно, били потпуно невини у том рату. „Овај су грађански рат ... већ годинама спремали покрети, који су на својим заставама написали безбоштво; који су си поставили за циљ уништење католичке Цркве, основа кршћанства, свих моралних и вјерских вреднота. На чело тих покрета ступили су комунисти, који су сматрали, да је дошао час да дигну револуцију у католичкој земљи Шпањолској, па да онда из те комунистичке тврђаве могу своју безбожну мисао пренијети и на афрички континент, да тамо униште цватући културни рад католичке Цркве у мисијама ... Шпањолски примјер је показао читавом свијету, што је

.....
⁴⁰² „Katolički List”, br. 5-6/35, 55–56.

⁴⁰³ „Katolički List”, br. 7/35, 71–71.

⁴⁰⁴ „Hrvatska Straža”, dnevnik, br. 41/35, 2.

⁴⁰⁵ „Danas”, 7. 11. 1989, 63.

⁴⁰⁶ „Danas”, 28. 11. 1989, 65.

комунизам и каква је његова разорна барбарска сила. Шпањолски примјер морат ће све народе одвратити од комунистичког безбоштва и од свих оних струја, које можда у доброј вјери држе, да се даде про-вести сурадња за социјалну обнову човјечанства не на основу науке католичке Цркве, него на основу науке материјалистичког марксизма. Хрватски народ, а у првом реду хрватски сељаци, морају се учити на овом примјеру и увидјети, како је неистинито све оно, што комунистички агитатори под разним облицима и у разним приликама потајно и јавно приповиједају по нашим хрватским мјестима и селима о тобожњем комунистичком рају...⁴⁰⁷

У проповеди коју је одржао поводом 200-годишњице освећења фрањевачке цркве у Самобору, 11. октобра 1936, Степинац је рекао и ово: „Кад погледамо данас по свијету, видимо на све стране биједу и невољу... И умјесто да свијет слуша савјет Цркве, која једино показује исправан пут за избављење из ових тешких невоља, људи слушају радије и најгоре викаче и слиједе најлуђе теорије. Једна од таквих лудих теорија јест комунизам, који обећаје свијету избављење из свих зала и рај на земљи... Комунизам пак правде не позна... зато, јер материјализам, на којем се базира комунизам, не позна Бога, а без Бога нема правде ... Материјализам пак љубави не позна. Он уједињује само заједничку мржњу ... Комунизам је једна од страховитих заблуда у које је упао људски ум...“⁴⁰⁸

Раније је већ било говора о томе да је Степинац 13. октобра 1936. упозорио Стојадиновића да „нипошто не успоставља везе са Совјетском Русијом, јер би руска посланства била агенција за пропаганду комунизма“. Сутрадан је то поновио и кнезу Павлу.

Другог новембра 1936. Степинац је издао окружницу свом клеру о молитвама за шпанске католике, у којој је написао да се у „католичкој земљи Шпанији воде... још увијек љуте и крваве борбе“ и да се у њој „Руше... прекрасни споменици кршћанске културе“. Затим је додао: „подивљали анархистичко-бољшевички елементи одлучили су истријебити у овој земљи траг кршћанства...“⁴⁰⁹

Приликом свог боравка у Риму, средином децембра 1936, због питања везаних за склапање југословенског конкордата, Степинац је имао и врло дуг разговор са генералом језуитског реда о. Ледоховским. „Ту је сазнао – пише у његовом дневнику – из најсигурнијих врела да је опасност комунизма у Европи све већа и да европске владе не знају

⁴⁰⁷ „Katolički List”, br. 39/36, 489–490.

⁴⁰⁸ „Hrvatska straža”, dnevnik, br. 236/36, 5.

⁴⁰⁹ „Katolički List”, br. 49/36, 618.

што имају у кући...”. Уз неке примере из Енглеске и Немачке, „надбискуп је сазнао да је погибелъ комунизма и у Италији врло велика те је недавно било мртвих глава у близини Рима због комунистичке пропаганде... Према томе, изгледа да су се комунисти увукли у сва и највиша државна надлештва у свим земљама, кад се овако несметано води пропаганда и у државама које се сматрају антикомунистички бедем.”⁴¹⁰

Изгледа да су ова Степинчева сазнања утицала на то да је почетком јануара 1937. о комунистичкој пропаганди расправљала БКЈ. У првој тачки саопштења са њених седница од 8. до 14. јануара 1937. каже се: „I. Католички Епископат свестрано је размотрио развратну дјелатност комунистичке пропаганде у нашој домовини инспирисану по Москви преко својих плаћеника...”⁴¹¹

Четвртог фебруара 1937. Степинчев „Katolički List” је пренео чланак под насловом „Како ваља сузбијати комунизам” из ватиканског полуслужбеног органа „L Osservatore Romano”.

„Katolički List” од 25. марта 1937. донео је кратку најаву из Ватиканског Града под следећим насловом „Енциклика против комунизма”, у којој је стајало: „На благодан св. Јосипа изашла је енциклика против комунизма. Енциклика је веома опсежна, те обрађује сва питања, која су у вези с комунистичком пропагандом по свијету. Ми ћемо у наредном броју почети доносити пријевод енциклике *Divini Redemptoris*. Упозоравамо већ сад наше читаоце на овај историјски документ.”⁴¹² И заиста је у следећем броју „Katoličkog Lista” освануо, на насловној страни, први наставак поменуте енциклике под насловом: *Енциклично њисмо љаје Пија XI „Divini Redemptoris” о безбожном комунизму.*

Већ у наредном броју истог листа, од 8. априла 1937, Степинац је, упоредо са објављивањем другог наставака поменуте енциклике, објавио окружницу свом клеру и верницима „О војни поборе против безбожног комунизма”. Та окружница почиње следећим речима: „Свети Отац Пио XI. Енцикликом *Divini Redemptoris* поновно је упозорио на страховиту опасност, коју безбожни комунизам представља за цио људски род. Комунизам је у очима Св. Оца ’ђаволски бич’ и ’Рушилачка куга’ човјечанства због ’одвратних и нељудских начела’ која исповједа.”⁴¹³

Двадесет другог маја 1937. у Загребу је одржана велика „Покорничка процесија против комунистичког безбоштва”, најављена у горе поме-

.....
⁴¹⁰ „Danas”, 12. 12. 1989, 65.

⁴¹¹ „Katolički List”, br 3/37, 34–35.

⁴¹² „Katolički List”, br. 13/37, 159.

⁴¹³ „Katolički List”, br. 15/37, 173–174; „Danas”, 26. 12. 1989, 66–67.

Enciklika papine Pijsa XI o bezbožnom
komunizmu na naslovnoj strani
Katoličkog Lista

tačka glasila: „1. Komunizam nastoji po svemu sudeći da udari iz
leđa Banovini Hrvatskoj. Da uspije bila bi to katastrofa za Hrvatsku.
Zato mu se vaља одупријети свим силама. Црква ће ту пружити голему
моралну помоћ.“⁴¹⁶

Поводом новинске вести од 4. децембра 1939, о пуштању у саобраћај
новог железничког моста на Сави, Степинац је записао у свој дневник:
„Док се тако ево изводе знатне грађевине овдје, другуд бијесни крвави
рат, који се почео ширити. Русија је напала Финску и нитко не зна шта
ће бити иза тога. Код нас међутим комунисти почеше све одлучније
дизати главу, а анархија и развратност све јаче се шири.“⁴¹⁷

(Петог децембра 1939. влада Цветковић–Мачек донела је Уредбу о
изменама и допунама Закона о заштити јавне безбедности и поретка у
држави, на основу које су почели да се отварају концентрациони лого-
ри за политичке противнике режима, у првом реду за комунисте. Већ
17. 12. 1939. бан Шубашић применио је ову уредбу, па су отворени лого-
ри у Билећи, Лепоглави и Кршком).⁴¹⁸

Двадесет првог децембра 1939. „Katolički List“ је донео вест под насло-
вом: „Русија искључена из Друштва Народа“, уз следећи коментар: „Ко-
начно се и то догодило поводом нападаја Русије на малу Финску. Није

нутој Степинчевој окружници. Процесију је водио Степинац, за-
једно са крчким бискупом Јосипом Сребрњићем и хварским бискупом
Михом Пушићем.⁴¹⁴ У више пута
цитираној проповеди од 27. марта
1938, Степинац је оптужио „Разор-
ни и крвави комунизам“ да заго-
вара равнодушност људи према
свом народу.⁴¹⁵

После разговора са вођом
ХСС-а и потпредседником југо-
словенске владе, др Мачеком, 12.
октобра 1939, Степинац му је пре-
дао једну промеморију, чија је прва

⁴¹⁴ „Katolički List“, br. 22/37, 265.; „Danas“, 26. 12. 1989, 67.

⁴¹⁵ „Hrvatska Straža“, dnevnik, br. 72/38, 2-3; Batelja J., *Bas*/2, 47.

⁴¹⁶ „Danas“, 26. 6. 1990, 65.

⁴¹⁷ „Danas“, 3. 7. 1990, 64.

⁴¹⁸ Vrčinac Julijana, *Naša najnovija istorija*, 159.

Русија никада била вриједна, да буде заступана у Друштву народа. Чудновато је, да мудри свјетски политичари то исто сада увиђају.⁴¹⁹

Првог јуна 1940. Степинац бележи: „Данашња либерална штампа доноси великим словима ратификацију споразума са Русијом. Ја не дијелим мишљење ни Др. Мачка ни Др. Андреса и немам ни најмање разлога веселити се већ прије плакати кад се сјетим Шпаније, Мексика итд. Они ће код нас свом силом радити да хрватски народ отргну од кршћанства а наполе католичке Цркве... Тко Бога не поштива како ће људе поштивати? Тко не поштива властити народ, како ће нас.”⁴²⁰ Крајем истог месеца Степинац томе додаје следеће: „Догађаји се нижу електричном брзином. Југославија у дешперацији успоставља најхитније дипломатске односе с Русијом, док Француска склапа примирје... Хрвати се ничему добру немају надати од Русије а још мање од бољшевичких злочинаца.”⁴²¹

Реагујући на новински чланак о оснивању Друштва пријатељства Совјетске Русије за Бановину Хрватску, од 26. јуна 1940, Степинац је записао: „Очувај нас Боже руских пријатеља... Какав пријатељ може да буде нама онај који не позна Бога и који је спреман да убија свакога ко не мисли као он... То је очито масло комуниста, кад нису успјели са пучком фронтом.”⁴²² Нешто касније (22. јула) он додаје: „Ових сам дана управио писмо на господина Бана ради становитих злочина који се догађају. Убојства су на дневном реду, нападају се свећеници и часне сестре, цркве се пљачкају и робе, сељаци отимају црквене земље и тако редом. То је плод успоставе дипломатских односа са Русијом.”⁴²³

Поводом новинског чланка од 24. јула 1940. под насловом: „Питање држава југоистока”, Степинац је забележио: „Клупко се даље одмотава. Сам Бог знаде што ће бити с нама... Наши националисти су увјерени да ће добити слободну Хрватску. Руси се односно бољшевици надају да ће они загосподарити на Балкану...”⁴²⁴

Шеснаестог августа 1940. Степинац је поводом завршетка треће књиге свог дневника забележио следеће: „Завршавам трећи свезак дневника. Завршавам га у дане страховитог клања у свијету и нажалост невиђеног каоса у Хрватској ... Злочини расту, убојства, пљачке, отимачине, прељуби,

.....
⁴¹⁹ „Katolički List”, br. 52/39, 643.

⁴²⁰ „Danas”, 3. 7. 1990, 65.

⁴²¹ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

⁴²² *Истио.*

⁴²³ *Истио.*

⁴²⁴ *Истио.*

пијанство крађе. Осјећа се страховити уплив бољшевичке Русије. То нам је донијела успостава дипломатских веза са Совјетима.”⁴²⁵

Коментаришући један чланак „Hrvatske Straže” од 26. августа 1940, Степинац је записао: „Док се ми овако мучимо и народ радо долази на црквене свечаности, с друге стране хиљаде младежи у Загребу одводе комунисти у загребачку гору из Кустошије на састанке и проводе своју разорну агитацију, а власт се не миче... Деморализација се наставља на свим линијама и сигуран сам кад не би било Италије близу и Њемачке да би Русија без муке или боље СССР сјела на нашу драгу Хрватску.”⁴²⁶

У разговору који је водио 28. августа 1940, са др Милом Будаком, „вођом националистичке групе”, Степинац је изјавио да је „најстрашније зло за нас комунистичка Русија”, па му је зато рекао да ће његовој групи бити најбоља реклама код хрватског свештенства ако се буде борила против комуниста.⁴²⁷

Првог септембра 1940. Степинац је одржао проповед о „комунистичкој зарази” на Еухаристијском Конгресу у Св. Крижу Зачретју, у Загорју. Том приликом је комунисте назвао „највећим лашцима што их је видео свијет” и оптужио их да „рују” по читавом том свету. Оптужио их је, уз то, да и у Хрватској појачавају своју пропаганду да би привукли неуре људе „не зато да им помогну, него зато да се дочепају власти”, затим да уче омладину да се не покорава родитељима, да уче људе да краду и врше разбојништва итд. Због тога је комунисте назвао брбљивцима, лажовима и злочинцима, а за комунизам је рекао да је „инкарнирана, утјеловљена лаж”, да је „куга” и „пропаст за сваки народ”, да „наук комунизма значи негацију достојног људског живота на земљи”, да се комунизам и слобода искључују итд., итд.⁴²⁸

Поводом вести од 5. новембра 1940, да су непознати авиони бомбардовали Битољ, Степинац је забележио нека своја размишљања, а међу њима и ово: „Свијет иде уистину у пропаст ако га чудесним начином не спаси рука Божја ... Побиди ли СССР онда је ђаво добио власт над свијетом и пакао.”⁴²⁹

Коментаришући један новински чланак од 22. новембра 1940, у коме се говорило о томе да се Мађарска обавезала да помогне војнички силе Осовине, Степинац је записао: „Из свега се види да се рат приближује нашим границама и да Југославија неће моћи остати изван сукоба...
.....

⁴²⁵ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

⁴²⁶ „Danas”, 24. 7. 1990, 66.

⁴²⁷ *Истио*, 67.

⁴²⁸ „Katolički List”, br. 36/40, 426–427.

⁴²⁹ „Danas”, 7. 8. 1990, 66.

А што онда? ... Моје је најдубље увјерење да ће се све свршити једном страшном и крвавом револуцијом у свијету, а плод ће пожети бољше-визам. Трајно? Сигурно не ...⁴³⁰

На вест од 4. јануара 1941. да је у Бановини Хрватској распуштен Уједињени раднички синдикални савез, Степинац је записао: „Како се види од пријатељства с бољшевичком Русијом брзо је забољела глава и Бановину и државу кад су се латили ове мјере.” Уз то је забележио и следећи податак: „Ових дана је ухапшен и изгнан ради шпијунаже до-писник агенције ’Тасс’ у Београду.”⁴³¹ Говорећи на прослави Св. Влаха у Дубровнику, 3. фебруара 1941, Степинац је изјавио да је симбол српа и чекића „симбол мржње и крутог материјализма”.⁴³²

Последњих дана марта 1941. Степинац бележи да узнемиреност у земљи користе комунисти „те издавају против данашњег стања летке. Упада у очи да у овим летцима не спомињу ништа католичке Цркве. Види се добро њихова тактика.”⁴³³ Испод ове белешке у Степинчев днев-ник је приложен летак Централног комитета Комунистичке партије Хрватске (ЦК КПХ), од 29. марта 1941, у коме је, између осталог, писало:

„Радници, сељаци, грађани, војници, подофицири и официри Хрватске! // Пала је влада која је приступањем Тројном пакту хтјела гурнути народ у туђе ропство и увући га у крваво ратно коло осовинских сила... Нова влада међутим не пружа гаранцију ни против увлачења у рат, ни против туђе поробљавања. Она се није изјаснила о томе да ли ће се удо-вољити народним захтјевима: да се народу да слобода и да се осигура мир на једино могући начин, ослоном на СССР. Напротив! Агенти су Енглеске већ дигли главе и хушкају на рат. Народу пријети истинска опасност од капитуланата пред осовином. А о СССР-у се шути, иако се знаде да је једини спас на тој страни. // Хрватски народе! // Становита хрватска господа хоће искористити тешки положај земље и потајно кују мрачне планове, да уз помоћ осовине остваре своје шовинистич-ке намјере, припремајући тако ропство хрватском народу. Ову издај-ничку работу врше ... под лажном кринком ’очувања мира за хрватски народ’. Та господа хоће иза леђа народа – можда под кринком ’Неза-висне Хрватске’ бацити хрватски народ под туђе ропство. Тај би пут цијепања Југославије непосредно довео до унутарњег, братоубилачког рата, крвопролића и поробљавања.”

.....
⁴³⁰ *Исџо.*

⁴³¹ *Исџо*, 67.

⁴³² „Katolički List”, br. 6/41, 62–64.

⁴³³ *Прејис*, 497–498/4.

Летак се завршава речима: „Наше је гесло: НИ КАПИТУЛАЦИЈА, НИ РАТ – ВЕЋ ОСЛОН НА СССР! ... Наше је гесло: ПАКТ О УЗАЈАМНОЈ ПОМОЋИ СА СССР! – Дванаести је час!”⁴³⁴

Иако је ЦК КП Хрватске овим летком такорећи пророчки упозорио хрватску јавност на припреме хрватских националиста, а пре свега усташа, за цепање Југославије и за стварање некакве независне хрватске државе под протекторатом сила Осовине, Степинац је оценио да је тај летак још једна комунистичка ујдурма, односно покушај лова у мутном, који је индиректно усмерен и против РКЦ, иако је директно не помиње. Из осталих његових дневничких белешки јасно се види да је он био врло добро обавештен о усташким и осовинским плановима за разбијање Југославије и да је информације о томе примао са притајеним задовољством и надама. (О томе ће, међутим, бити више речи у другој глави овог дела књиге).

Отворено непријатељство према комунизму, Степинац је наставио да испољава и после стварања НДХ. Тако је већ у ускршњој проповеди у загребачкој катедрали, 13. априла 1941, рекао да је комунизам „негација сваке истине и правде” и да је највећа препрека одржању мира међу народима.⁴³⁵ Изрећи тако нешто у време када је на Југославију била извршена брутална агресија нацистичке Немачке, фашистичке Италије и њихових сателита, могао је само неко ко је био потпуно заслепљен антикомунизмом и антисовјетизмом. У том и у још екстремнијем стилу наставио је Степинац да говори и ради током целог Другог светског рата.

Иначе, власти Бановине Хрватске су 31. марта 1941. ухапсиле преко 100 комуниста и других антифашиста и стрпале их у концентрационе логоре. Како се у тим логорима налазио и један број усташа, Степинац је 3. априла 1941. посетио бана Шубашића и В. Мачека и замолио Шубашића „да пусти из интернације затворене националисте, да их Срби не би поубијали као што се грозе. Бан је пристао (на наговор и дра Мачека) да најприје стави тамо поуздане хрватске жандаре а онда их за пар дана премјести опет у Лепоглаву и онда пусти кући.” Иако је знао да су у логорима и бројни комунисти и антифашисти, Степинац се није заузео и за њих. Кад је дошло до стварања НДХ, сви су они предати усташама и Немцима, па је преживело свега неколико највећих хрватских родољуба.

.....
⁴³⁴ *Исѿо.*

⁴³⁵ „Katolički List”, br. 14/41, 157–158.

Као што се из ове непотпуне хронологије јасно види, Степинац је био велики и жестоки непријатељ комунизма. Против комунизма је говорио у скоро свакој прилици када је било речи о политичким кретањима и односима. Из тога се може закључити да је био добар ученик и верни следбеник обојице папа у чије је време службовао, а посебно папе Пија XII.

Степинац је само у изузетно ретким приликама говорио о комунизму мирно и одмерено. У највећем броју случајева његови су осврти на комунизам били оптерећени неуобичајеном оштрином, нетолерантношћу, па чак и страшћу, тј. отвореним непријатељством. Говорећи о томе, Јурај Батеља и Целестин Томић су у уводу збирке његових проповеди, говора и порука од 1941. до 1946. покушали да га оправдају на следећи начин:

„Кад говори о противницима и рушитељима вјере, тада надбискупова ријеч постаје ’слична маљу што разбија пећине’ и ’оштрија од сваког двосјеклог мача’. Језик му постаје пророчки и библијски. Они који руше вјеру су ’луде’, ’будале’, ’лашци’. Зналачки се служећи библијским ријечима указивао је на праве узроке и посљедице зла у свијету и њихове проноситеље и подупиратеље. Међутим никад не ословљава неког појединца, већ напада заблуду, гријех, опачину човјека, јер он љуби у сваком човјеку оно што је Божје у њему, а то је слика Божја.”⁴³⁶

Тачно је да је Степинац често говорио о комунизму (бољшевизму) и марксизму као појави, односно заблуди и да је тада његова реч била оштра, тврда и „разбијачка”. Можда је то и било нормално за једног високог црквеног достојанственика из прве половине XX века. Бољшевичко-стаљинистичка варијанта, или боље речено, деформација комунизма је била, између осталог, круто атеистичка и антитеистичка, па је и заслуживала непријатељски одговор из редова верских заједница, поготово оних институционализованих. Будући да су се осећали угроженим било којим антитеизмом, црквени поглавари и теолози су имали пуно право да се бране, па и да прелазе у контранападе. Али ако су већ оцењивали да су бољшевизам и бољшевички атеизам појаве које карактерише грубост, насиље, некултура па и „барбарство”, нормално би било да они сами, у својим одговорима, тј. нападима не показују те исте, па чак и горе и ружније особине?

.....
⁴³⁶ *Propovijedi, govori, poruke (1941-1946)* (pripremili i uvod napisali J. Batelja i C. Tomić), *Postulatura za kanonizaciju Sluge Božjega kardinala Alojzija Stepinca – AGM, Zagreb 1996, XXVII.*

Будући да је Степинац своје вернике и клер често подсећао на то да на све проблеме треба да гледају са становишта вечности, тј. мирно, стрпљиво и одмерено, чудно је да је он сам често био неодмерен и да је врло олако употребљавао тако приземне, ружне и несумњиво увредљиве епитете за комунизам, као што су већ цитирани: „безочни”, „развратни”, „разорни”, „дивљачки”, „зликовачки”, односно „злочиначки”, „крвави и разорни”, као и синтагме попут: „бољшевички злочинци”, „крвожедни бољшевички змај”, „рушилачка куга човјечанства” и сл. За комунизам је још тврдио да је то појава која „трује омладину”, која „садржи одвратна и нељудска начела”, која „уништава сваку културу и благостање” итд., итд.

Али, ако се донекле може разумети такво дисквалификавање комунизма као појаве, односно „страховите заблуде”, много је теже разумети и бранити његов манир да и конкретне људе, заступнике комунистичких (бољшевичких) и марксистичких идеја назива најпогрднијим речима и епитетима. Иако он, додуше, увек говори о комунистима у множини, не треба никако сметнути с ума чињеницу да је ту реч о великом броју појединаца, дакле о конкретним људима, који би по црквеним дефиницијама требало да буду „ближњи” сваком вернику и црквеном представнику, а поготову носиоцу високих црквених функција. Степинац је, као што се из претходних цитата да видети, комунисте називао „највећим лашцима (лажовима) на свијету”, „брбљивцима”, „најлуђим викачима”, „проповедницима полног разврата и родоскрнављења”, „учитељима лопова и разбојника”, „руљом подивљале бољшевичке младежи”, „подивљалим анархистичко-бољшевичким елементима”, „људима болесне фантазије”, „сумњивим типовима и злочинцима”, „убицама невиних људи”, „дружбом злочинаца” итд.

После овако тешких и увредљивих дисквалификација нужно се поставља питање где је ту она толико извикана љубав надбискупа Степинца за сваког човека и зар се тако сведочи „Еванђеље љубави”, о коме неуморно пишу и говоре Јурај Батеља и толики други хрватски католички аутори?

Б.11. Степинчев однос према нацизму и фашизму

За потпуно разумевање Степинчевог односа према Србима и православљу, с једне стране, и према Југославији и НДХ, са друге, веома је важно утврдити како се он односио према нацизму, фашизму и према усташком покрету и држави коју је он створио. Због тога се, овде, најпре треба осврнути на његов однос према нацизму и фашизму, односно

према нацистичкој Немачкој и фашистичкој Италији пре њиховог напада на Југославију априла 1941.

Ако би се судило само према тврдњама Степинчевих црквених биографа, као и неких клерикално настројених хрватских историчара, утврђивање Степинчевог односа према нацизму не би требало да буде нарочито захтеван и тежак посао. Они, наиме, скоро унисоно тврде да се за тај однос може рећи да је био изразито негативан и одбојан, па, чак, и отворено непријатељски. Овакве своје тврдње они углавном заснивају на изјавама првог браниоца надбискупа Степинца, Ива Политеа, које је изнео 8. октобра 1946, пред Врховним судом НР Хрватске.⁴³⁷ Бранећи Степинца од оптужбе да је сарађивао са нацифашистичким окупаторима Југославије и са усташким режимом Анте Павелића, Политео је изнео следеће две кључне тезе. Прво, да је Степинац **још пре избијања Другог светског рата стекао реноме антифашисте, односно борца „против фашизма и нацизма”**, јер је од 1937. помагао онима који су бежали пред нацистичким прогонима из Чешке, Пољске, Аустрије и других земаља, а који су своје привремено уточиште налазили у Загребу и Хрватској. И друго, да је за време окупације и постојања НДХ **„отворено, енергично и често просвједовао против свих насиља окупатора и усташа”** и да је **„побијао усташку идеологију”**. Иако другу тезу није успео да докаже у потпуности, Степинчевим браниоцима то није сметало, па су је узимали и даље је узимају здраво за готово и редовно је понављају као неоспорну. (Иначе, Политеова тврдња да је Степинац помагао избеглицама-антифашистима из Пољске, Чешке и Аустрије још од 1937. није тачна, јер су те избеглице почеле да стижу тек после Аншлуса Аустрије, тј. после марта 1938. и после ликвидирања Чехословачке Републике, марта 1939. Бенигар је у односу на Политеа почетак те помоћи померио још за годину дана унапред.

Други ослонац за своје тврдње Степинчеви браниоци налазе у изјавама неких добронамерних, али недовољно информисаних представника јеврејских организација, попут оне коју је, непосредно после суђења Степинцу, дао Луј Брије (Louis Brier), председник Удружења америчких Јевреја: „Овај велики човјек Цркве осуђен је као сурадник нацизма. Ми Жидови просвједујемо против такве клетве. Познавајући врло добро његову прошлост, можемо рећи да је он од године 1934... био увијек вјеран пријатељ Жидова и није то скривао ни у вријеме окрутних прогон-

.....
⁴³⁷ Политео Иво (1887–1956) познати хрватски адвокат, први председник Адвокатске коморе Хрватске, покретач часописа „Odvjetnik”, аутор расправе „Politički delikt” (1921) и више правничких приручника и коментара прописа.

става под режимом Хитлера и његових присташа. Он је био један од ријетких у Еуроци који су устали против нацистичке тираније у часу кад је то било најопасније... Уз Пија XII монс. надбискуп Степинац био је највећи бранитељ прогоњених Жидова у Еуроци.⁴³⁸ (О томе колико је Степинац био веран пријатељ Јевреја и колико велики њихов „бранитељ” детаљно је објашњено у књизи *Stepinac i holokaust u NDH*).

Аутор прве велике биографије надбискупа Степинца, фрањевац Алекса Бенигар, овако је оценио Степинчев однос према нацизму: „Што се тиче Хитлерова политичког покрета, надбискуп је због његових поганских расистичких начела и назора, насиља и крвопролића, од њега зазирао и држао се енциклике папе Пија XI „Mit brennender Sorge”.⁴³⁹ Неколико страница после напред наведене тврдње, Бенигар пише о бризи надбискупа Степинца за јеврејске избеглице из Немачке у Хрватској, после 1936, и о љутњи хрватских националиста и антисемита због тога, као и о интересовању Гестапоа за ту његову активност.⁴⁴⁰

Комбинујући Политеове изјаве са оним што је написао А. Бенигар, Љубица Штефан тврди следеће: „Надбискуп Степинац је био антифашист и антирасист. Зазирао је од Хитлерова политичког покрета, поганских расистичких начела и назора, насиља и крвопролића, држећи се енциклике папе Пија XI „Mit brennender Sorge” (од 14. ожујка 1937).⁴⁴¹

Пошто су се уз Бенигара и Штефанову и неки други аутори позивали на поменућу енциклику из половине марта 1937, овде треба напоменути следеће.⁴⁴² Овом енцикликом папа Пије XI је намеравао да оштро осуди нацизам, али је првобитно предвиђени оштри текст и тон те енциклике био знатно ублажен на молбу немачких бискупа и на интервенцију кардинала државног секретара Пачелија (будућег папе Пија XII). Тако се, од планираног општег и бескомпромисног напада на нацизам и његове лидере, енциклика свела углавном на напад на његову неопанганску теорију, на расизам и на антиверске, односно антикатоличке, мере у Немачкој. То је, упркос несумњиво великом сукобу између нациста и РКЦ, остављало простора за њихову могућу сарадњу у борби против комунизма. Без обзира на та облажавања, та се енциклика у РКЦ често представља као најтежи и најхрабрији напад Ватикана на Хитлера и нацизам, односно као оштра и бескомпромисна осуда нацизма. Зато

⁴³⁸ *Stepinac mi je ime*, 222/I; Štefan Lj., *Stepinac i Židovi*, 29–30

⁴³⁹ Benigar A., *nav. delo*, 384.

⁴⁴⁰ *Исџо*, 394–395.

⁴⁴¹ Štefan Lj., *nav. delo*, 9.

⁴⁴² Та се енциклика, иначе, негде преводи: *Са жарком бријом*, а негде: *Са џешком бријом* или *Са јорућом бријом*.

тврдња да се Степинац држао те енциклике аутоматски треба да значи да је и он **оштро осуђивао нацизам** (као и папа Пије XI).⁴⁴³ Иначе, само 10-ак дана после ње, Пије XI је објавио и енциклику *Divini Redemptoris*, у којој је заиста оштро и бескомпромисно нападнут „безбожни комунизам”.

Целестин Томић пише да је Степинац **„снажним рјечником (’као старозавјетни пророци’) разоткрива(о) заблуде, насиља и покоље оних који су на власти”**, додајући да се у свом деловању суочавао са **„три опасне идеје које свака на свој начин износе ’нови поредак’ који мора надомјестити Еванђеље Исуса Христа. То је масонерија, бољшевички комунизам и националсоцијализам... Надбискуп је проповједник три идеје су ’врло отровне биљке’. У једном се слажу: порушити сваку вјеру и створити нови свјетоназор... Националсоцијализам у Њемачкој говори о новом поретку, на рушевинама кршћанства, посебно католицизма...”**⁴⁴⁴ Помињући један Степинчев говор студентима из 1938, Томић пише да је он том приликом **„пророчком јасноћом осудио опасне и кобне заблуде расизма и национализма”**.⁴⁴⁵

У својој тротомној књизи о надбискупу Степинцу, монсињор Јурај Батеља говори најпре о „трима великим злима” која су „погодила хрватско пучанство и Еуропу” у време између два светска рата – о фашизму, нацизму и комунизму. Називајући та три зла тоталитарним режимима, Батеља наглашава да су сви они ишли „изравно за истребљењем вјеровања у правога Бога и успоставом јавнога живота у којем није био осигуран вјерски свјетоназор, а на особити је начин затиран католички и кршћански.” Затим тврди да су **надбискуп Степинац и Католичка црква у предратном раздобљу имали „јасан став”** и да су **„настојали народ учинити осјетљивим за погубне посљедице тих безбожних идеологија”**.⁴⁴⁶ Да би појачао позитиван утисак о Степинчевом држању према тим режимима, Батеља додаје да је оно било такво док су, у исто време „у Краљевини Југославији одговорни за јавни живот затварали очи пред погубном идеологијом расизма као продуктом безумља, дапаче склопили су уговор пријатељства с Хитлеровим нацистичким режимом и коалирали с Мусолинијевим фашизмом, не без посљедица за хрватске националне интересе подносили су и комунистичку промицбу...”. Батеља затим пише следеће:

.....
⁴⁴³ Више о томе: Peter Godman *Vatikan i Hitler – tajne arhive*, Narodna knjiga – Alfa, Beograd 2006, 178–194, 217–269. i u: Batelja J., *BAS-2*, 34–35.

⁴⁴⁴ Tomić Celestin, *Duhovni lik Bl. Alojzija Stepinca mučenika*, Zagreb 2001, 62.

⁴⁴⁵ *Исџо*, 66.

⁴⁴⁶ Batelja J., *BAS-1*, 88–89.

„У коликој су мјери били онемогућивани и ушуткивани њихови напори (тј. напори надбискупа Степинца и католичких интелектуалаца – нап. П. И.) да се раскринка протукршћански свјетоназор свједочи чињеница, да је цензура Краљевине Југославије бранила објавити у католичком дневнику „Hrvatska straža” чланке који су указивали на **неодрживост и протукршћански став нацистичке идеологије и расно наука...**”. Хвалећи, даље, Степинчево држање између два светска рата, Батеља истиче да је он исказао солидарност са прогоњеним католицима у Шпанији и да је „желио одгојити исправан став католичких интелектуалаца према судбини властитог народа, јасно наглашавајући искрено родољубље и **отворено осуђујући расистичку науку и комунистичку идеологију.**”⁴⁴⁷ Идентичне тврдње Батеља је поновио и у својој књизи *Ривелијева завјера лажи*, из 2015. године, на страницама 43. и 44.

Ослањајући се на те Батељине тврдње и на неке документе које је објавио у другом тому своје књиге *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi*, Робин Харис тврди да „**Степинац није био ништа мање несклон националсоцијализму**” него комунизму, што „доказују његове ријечи и поступци из предратног доба”, па наставља: „И у томе није био усамљен. Хрватски католички тисак је тијekom 1938. године на својим страницама устрајно покушавао преносити вијести о критикама католичких бискупа у Њемачкој због поступака нацистичких власти те јављати и о другим осудама расизма. Те је чланке најчешће цензурирао Београд јер се Стојадиновић очајнички трудио не увриједити Хитлера.”⁴⁴⁸

После напомена о помоћи коју је Степинац пружао јеврејским и другим избеглицама из Трећег Рајха, који су после 1938. пристизали у Загреб, Харис тврди и следеће: „Наравно, Степинац није био непријатељски расположен према Нијемцима. **Он је био противник нациста и био је дубоко забринут због растуће моћи Трећег Рајха...**”⁴⁴⁹

(Овде треба подсетити на то да је у књизи *Stepinac i holokaust u NDH*, наведен став Стеле Александер да је Степинац „од самог почетка” своје надбискупске каријере био „занесени антикомуниста”, али да је „послије спознао да је **нацизам једнако тако протукршћански и опасан за католичку цркву**”).⁴⁵⁰

.....
⁴⁴⁷ *Исџо*, 89–90.

⁴⁴⁸ Робин Харис је британски историчар и новинар; некадашњи саветник премијерке Маргарет Тачер. Сада је хрватски држављанин и предавач на Хрватском католичком свеучилишту у Загребу. Аутор је књиге *Stepinac njegov život i vrijeme*, у којој је изнео и горњу тврдњу.

⁴⁴⁹ Haris R., *Stepinac: njegov život i vrijeme*, Školska knjiga, Zagreb 2016, 104.

⁴⁵⁰ Alexander S., *nav. delo*, 39.

Поменути аутори тврде, дакле, да се Степинчев негативан однос према нацизму кретао од озбиљног зазирања, несклоности и страха до отвореног противљења и оштре осуде. Пошто, за разлику од ових аутора, многи српски, јеврејски и други аутори тврде да је Степинац био прикривени или отворени филонациста и филофашиста, да је „испољаво солидарност са германском солдатеском” и да је „одобравао циљеве усташке идеологије”, очигледно је да и по овом питању постоји велика контроверза. Она се може разрешити само озбиљном анализом његових изјава, записа и говора, с једне стране, и анализом одређених његових поступака и активности, пре и за време постојања НДХ. Због тога ће на наредним странама бити изложене неке основне чињенице о Степинчевом држању према нацизму од децембра 1937, када је преузео самостално руковођење Загребачком надбискупијом (а нешто касније и Бискупском конференцијом Југославије), до стварања НДХ, 10. априла 1941. Притом треба да се нагласи следеће. Пошто би испитивање целокупне архивске и друге грађе о том односу захтевало писање засебне књиге, овде се цитирају и коментаришу само записи из Степинчевог дневника и из неких његових најкарактеристичнијих говора и проповеди.

Судећи према једној белешци из октобра 1938, изгледа да су у Степинчевом дневнику први пут у току те године поменути Немачка и њен фирер током марта 1938, тј. после већ поменутог Аншлуса Аустрије. Али ни у *Прејису*, ни у фељтону Љ. Бобана, нема те белешке, па се овде као први помен те земље и Хитлера из 1938. третира једна белешка везана за догађаје после фамозног Минхенског споразума од 30. септембра 1938. С тим у вези треба се подсетити неких основних чињеница о тим догађајима. После некажњеног прикључења Аустрије Немачкој, 12. марта 1938, Хитлер је, уз помоћ судетских Немаца у Чехословачкој, изазвао велику политичку кризу у тој земљи и ултимативно затражио да се Немачкој припоје и Судети, позивајући се на тзв. принцип народности у међународном јавном праву. (Радило се о граничној области између Немачке и Чехословачке, која је заузимала простор од близу 29.000 км², у којој је од 3,6 милиона становника било 3,2 милиона Немаца – нап. П. И.) Заплашене Хитлеровом претњом да ће у противном случају прибећи оружју, Велика Британија и Француска су попустиле и у Минхену пристале да удовоље Хитлеровом ултиматуму, склапајући са њим уговор на рачун трећих, у овом случају на рачун Чехословачке. Изолована Чехословачка била је тако присиљена да се одрекне, најпре ове своје области, а затим и неких других делова своје територије, у корист Пољске и Мађарске. Већ 1. октобра немачке трупе су упале у Судетску област и отпочеле

Адолф Хитлер (1889–1945)

са њеним запоседањем. И то није било све што је задесило ту малу средњеевропску земљу. Седмог октобра 1938. словачки националисти, на челу са католичким свештеником Тисом, а у дослуху са Хитлером, прогласили су аутономију Словачке, а 11. октобра је тим путем пошла и Прикарпатска Украјина, тј. Рутенија. Демократски изабрани председник Чешке Едуард Бенеш је 5. октобра 1938. поднео оставку, а на његово место и на место премијера су дошли дотада скоро непознати политичари германофилске оријентације.

У вези са овим догађајима у Степинчевом дневнику је сачињена интересантна забелешка под насловом: „Хитлер узео Чехословачкој Судете”. Она гласи: „**Чехословачки централист.**

режим срушен. Словаци дошли до Аутономије и Украјинци. // Како смо описали да је у ожујку Хитлер узео Аустрију, тако је у почетку листопада Чешкој узео подручје тзв. Судетских Нијемаца. Скоро је дошло до рата свјетскога, те се састаше у Минхену Chamberlein за Енглезе, Муссолини за Италију, Хитлер за Њемачку и Daladier за Французе. Друге није било, додијелише Хитлеру Судете. Чешка влада да се изнутри осигура даде Словацима аутономију, исто и Украјинцима. Ево података из штампе о тим догађајима.”⁴⁵¹

У *Прејису* после тога следи информација да је у *Dnevnik* прилепљен чланак из неких новина под насловом: „Цио свијет чека Хитлерову вечерашњу објаву” (који је „испуштен као непотребан”). А после констатације да су испуштене и странице 163–170, цитира се следећи текст са стр. 171. „Сад су и Мађари почели тражити неке крајеве Словачке и Чехословачке Украјине. Приложена карта говори о њиховим захтјевима. И добили су неке крајеве и заузели.”

Испод тог текста следи наслов: „БЕЗБОШТВО ЧЕХА КРИВО ЈЕ РАСУЛУ” (вел. сл. у ориг. – нап. П. И.). Иако се чини да је то наслов неке нове забелешке о догађајима у Чехословачкој, или, можда, цитат из неког новинског чланка, после њега иде препис писма које је мађарски генерални конзул у Загребу упутио надбискупу Степинцу, 24. октобра 1938. У том писму се поменути конзул интересује за разлоге доласка

⁴⁵¹ *Прејис*, 353/III; „Danas”, 5. 6. 1990, 68.

једне словачке делегације у Загреб и за њену посету листу „Hrvatska Straža”. У *Прейису* после тога иде следеће објашњење:

„Словачка делегација дошла је у Загреб аеропланом и затражили су да би извјеститељ Hrv. Straže пошао с њима у Словачку. Како Др. Андрића није било у Загребу, ишао је један новинар од „Hrv. Dnevnika”.⁴⁵² // Мађарски конзул је хтио знати сврху доласка.”⁴⁵³

Иако се у горњим белешкама углавном тачно описују догађаји у Чехословачкој и у вези са њом, ипак упадају у очи неке чудне констатације и формулације њиховог аутора. Најпре, није тачно да у Минхену није било другог решења сем предавања Судета Немачкој. Друго, врло је цинична и тенденциозна констатација да је у Чехословачкој срушен „централистички режим” и да су Словаци и Украјинци у њој добили аутономију са великим почетним словом. Чешка влада, наиме, није „дала” аутономију Словацима и Украјинцима, него су је они сами прогласили, ослањајући се на Хитлерову подршку.⁴⁵⁴ Најупадљивија и најчуднија је, међутим, констатација да је „БЕЗБОШТВО ЧЕХА КРИВО (њиховом) РАСУЛУ.” (?!) Иако се чини да је аутору белешке, тј. надбискупу Степинцу, јасно како је и зашто дошло до минхенске капитулације и чехословачке трагедије, последња констатација сугерише закључак, да за то нису били најодговорнији Хитлер, Мусолини, Чемберлен и Даладје, него сами Чеси. И то због тога што су, наводно, допустили да међу њима завлада безбоштво. Такав закључак се може објаснити не само раније помињаним клерикализмом и антиатеизмом надбискупа Степинца, него и његовим анимозитетом према недовољно католичкој Чешкој и симпатијама за католичке Словаке и Украјинце. Уз све то, из ове белешке је евидентно да Степинац није нашао за сходно да осуди ни немачку агресију, ни срамно понашање (католичке) Пољске и (католичке) Мађарске, као ни да искаже макар и трунку солидарности са невиним и ојађеним Чесима и Словацима.⁴⁵⁵

.....
⁴⁵² Степинац овде мисли на Јосипа Андрића, сарадника „Hrvatske Straže” и активисту РКЦ, који је важио за најбољег познаваоца Словачке у Загребу и Хрватској.

⁴⁵³ *Прейис*, 354/III; „Danas”, 5. 6. 1990, 68.

⁴⁵⁴ Само дан пре одржавања Минхенске конференције Степинчев „Katolički List” је оптужио чехословачку владу за политичку кризу коју су изазвали судетски Немци и словачки сепаратисти, према инструкцијама из Берлина. У уводнику тог листа од 29. септембра 1938. каже се, између осталог: „Трагика је управљача Чехословачке, да из властите повијести нису научили праведније уредити однос народних мањина према централној влади. Данас се све то освећује...” („Katolički List”, br. 39/38, 461–462)

⁴⁵⁵ Интересантно је напоменути да се и немачки католички епископат, упркос тешком сукобу са нацистичким режимом, понашао врло слично у вези са Хитлеровим сакаћењем Чехословачке. („Katolički List”, br. 43/38, 520)

Врло брзо после ових белешки Бобан доноси у свом фељтону следећу напомену: „Због изостављања дијела текста није јасно на што се односи ова примједба: ’Ове заплијене јасно говоре о тијесној повезаности Стојадиновићеве владе са Њемачком. Као што смо некоћ били колонија Француске, тако изгледа хоће Њемачка сада да нас захвати.’”⁴⁵⁶ Одговор на Бобаново питање налази се у *Kratkom pregledu*, под датумом 14. 10. 1938. Тамо је забележено следеће: „под датумом 14. X. 1838. након заплијене уводника у „Hrvatskoj Straži” који говори о протуцрквеним демонстрацијама у Бечу, додан је у дневнику слиједећи коментар: ’Ове заплијене јасно говоре’...”⁴⁵⁷ А о каквом уводнику се радило види се из Батељине књиге докумената, такође под датумом 14. октобра 1938.

Подужу најаву документа под тим датумом, Батеља је болдовао и формулисао на следећи начин: „Чланак под насловом Протуцрквене демонстрације у Бечу, којим су католички новинари упозоравали јавност на погубне посљедице расне идеологије и нацистичке прогоне Католичке цркве, Цензура Краљевине Југославије забранила га је објавити, 14. листопада 1938.”

Поменути чланак или уводник „Hrvatske Straže” представља, у ствари, компилацију вести и коментара из ватиканског полуслужбеног листа *L Osservatore Romano* и француског католичког листа *La Croix*, од 12. и 13. октобра 1938. У њима се говори о демонстрацијама организоване нацистичке омладине против бечког кардинала Инициера и о нападима на њега и на његов бискупски двор.⁴⁵⁸ Иако се у њему помињу многи узнемирујући детаљи о тим нападима, као и запрепашћење и протест ватиканских и других католичких кругова у свету против њих, интересно је да у том чланку нема ни једне једине речи о расној идеологији”, како тврди Батеља.⁴⁵⁹ Исти аутор је слично поступио и са још неколико забрањених чланака „Hrvatske Straže” из 1937. и 1938. Из тога се може закључити да му је толико стало до тога да докаже наводно жестоки антирасистички ангажман „Hrvatske Straže”, односно, хрватских католичких новинара, да не преза ни од изношења потпуно неистинитих тврдњи и доказа. У вези са овим преувеличавањем улоге хрватских католичких новинара у борби против расизма значајно је приметити да је Батеља све ове чланке „Hrvatske Straže” повезао са надбискупом Степинцем, што није нимало неумесно и погрешно. Део заслуга тих новинара – тамо где

.....
⁴⁵⁶ „Danas”, 5. 6. 1990, 68.

⁴⁵⁷ *Прейис*, 22.

⁴⁵⁸ Кардинал Теодор Инициер (Theodor Innitzer, 1875–1955), надбискуп Беча.

⁴⁵⁹ Batelja J., *BAS-2*, 71–74.

их стварно има – припада свакако и надбискупу Степинцу, с обзиром на његову бригу за поменути лист и на утицај који је он имао на његову уређивачку политику.

Када је, пак, реч о поменутиим нацистичким нападима на бечког кардинала Иницера из октобра 1938, треба овде подсетити на неке врло интересантне чињенице везане за оно што им је претходило, тј. за његов однос према Хитлеру, Аншлусу и Трећем Рајху. Он се, наиме, 15. марта 1938, за време Хитлеровог боравка у Бечу, састао са њим да би му „приказао” положај аустријских католика и замолио га за њихову заштиту. Према информацијама до којих је дошао „Katolički List”, Хитлер му је тада „дао све гаранције, да ће католичка црква у Аустрији уживати његову потпуну заштиту и да неће бити никаквих прогона.”⁴⁶⁰ После тог сусрета, Иницер је позвао своје вернике на лојалност и помоћ Хитлеру у управо увећаном Трећем Рајху. Део те изјаве заслужује да буде овде цитиран:

„...католички свећеници и католички вјерници без резерве требају потпомагати велику њемачку државу Хитлера, чија борба против бољшевиизма за снагу, част и јединство Њемачке одговара Божјој замисли ... Ријечи Хитлера јамче да ће мисија цркве бити поштивана.”⁴⁶¹

Неколико дана после тога кардинал Иницер је, заједно са још четворицом аустријских надбискупа и бискупа, изјавио да будући рад режима прате са најбољим жељама и својим благословом, препоручујући и верницима да се тако одреде. Будући да су ове његове изјаве непријатно изненадиле папу Пија XI и врх РКЦ, кардинал је убрзо био позван у Ватикан и био приморан да одустане од величања Хитлера и Трећег Рајха и да, уз то, захтева строго поштовање аустријског конкордата и забрану сваке пропаганде против вере и цркве. После тога, а нарочито после пастирске посланице аустријског епископата из септембра 1938, однос нациста према њему се променио, да би крајем исте године постао сасвим непријатељски, па су се и он лично и црква којом је руководио нашли на тешком удару нациста.

Само се по себи разуме да је сва католичка штампа у свету, па тако и у КЈ, редовно извештавала своје читаоце о тешком положају РКЦ у Трећем Рајху. Чинио је то и загребачки „Katolički List”, који је у току октобра 1938. објавио на десетине вести о томе. Тако је у броју 43/38, од 27. октобра објавио вест из *Нјемачке Аустрије*, под насловом „Догађаји у Салзбургу”, затим вест из Холандије, под насловом: „Протест католика у Ротердаму .....

⁴⁶⁰ „Katolički List”, br. 11/38, 132.

⁴⁶¹ „Katolički List”, br. 13/38, 155–156.

против нападаја на кардинала Инициера”, али и вест из Немачке, под насловом: „Честитка кардинала Бертрама”, везану за одлуке Минхенске конференције, која је значајно одударала од претходних. За разлику од прве две вести, у овој последњој се говори афирмативно о Хитлеру и нацистичкој Немачкој. Она гласи:

„Приликом рјешења судетског питања и очувања мира у Европи упутио је кардинал Бертрам државном канцелару Хитлеру слиједећи телеграм: **„Велико дјело очувања међународног мира даје њемачком епископату повод да, уз дужно поштовање, у име вјерника свих њемачких бискупија изрече честитку и захвалност и да нареди да у недељу свечано звоне звона.** По налогу њемачких кардинала: надбискуп кардинал Бертрам.”⁴⁶² Била је то вест која је, с обзиром на жесток сукоб између нациста и РКЦ, изненадила многе католике и у Немачкој и у осталом свету, али и вест која је сведочила о амбивалентном односу немачког епископата према нацизму и Хитлеру. Већ у следећем броју, „Katolički List” доноси неколико вести које опет говоре само о прогонима РКЦ и у старој Немачкој и у „Њемачкој Аустрији”.

Батеља је, иначе, као први директан Степинчев иступ против нацизма и његове расне теорије навео његову проповед католичкој академској омладини од 27. 3. 38. Како је велики део те проповеди цитиран у одељку који се односи на Степинчев однос према сопственој нацији овде се понавља само њен последњи део у коме је Степинац, по Батељи, „осудио расистичку теорију”.

„Модерни расизам замјера нпр. Цркви, што неће пасти на кољена пред његовим кумиром и поклонити му се. // Али зар је народност највише добро човјечје? Није, јер би иначе морало бити у стању да испуни све тежње човјекове и учинити га блаженим на земљи. А да то не може јасно је... Ако дакле љубав према народности пређе границе здравог разума, онда није љубав него страст, а страст нити је од користи нити је од трајног опстанка. Зато Црква и у националном погледу поставља начело – што нећеш да теби други чини не чини ни ти другоме! Љубав према својој народности не смије човјека учинити дивљом животињом, која све руши и изазивље освету, него га оплемењивати тако, да своје народу прибави поштовање и љубав од стране других народа. Зато љубав према властитом народу не стоји у никаквој опреци с љубављу према читавом човјечанству, него се међусобно попуњују. Сви су наине народи дјеца Божја... // Праву дакле истину и златну средину

⁴⁶² „Katolički List”, br. 43/38, 520. Кардинал Адолф Бертрам био је у то време председник Немачке бискупске конференције.

и у овом питању научава (РКЦ – нап. П. И.), а не којекакви расизми. // И ви дакле нећете никад исправније и корисније изразити своје љубави према хрватском народу, него ако слиједите наук Цркве. Она вас одвраћа од екстрема који у народности види кумира, којему морају пасти жртвом и најсветија права човјека и његове особе. Али Црква вас с друге стране упућује, да је гријех бити равнодушан према своме народу, како то учи разорни и крвави комунизам...⁴⁶³

Иако се Степинчевој проповеди од 27. марта 1938. не може много приговорити (сем уобичајеног римокатоличког елитизма и антикомунизма), евидентно је да Степинац ту уопште не говори о расизму и нацизму, него о национализму или, прецизније, о тзв. претераном национализму.

Тек се при крају 1938. у Степинчевом дневнику може наћи једна белешка која показује Степинчево страховање од нацизма и ватиканску осуду те агресивне идеологије и покрета. Присећајући се најважнијих детаље свог десетодневног боравка у Риму и Ватикану, приликом свог првог похода „Ad limina Apostolorum” (3-12. новембар 1938), Степинац је наложио да се забележи и следеће:

„У разговору даљњем изнио је надбискуп кардиналу Раселију (државном секретару Ватикана Пачелију – нап. П. И.) документе о националсоцијалистичкој пропаганди у Хрватској и Славонији и њиховом продирању на Балкан и упозорио на страшну погибел која одатле пријети европској култури. Мислио је отићи до француског посланика код Ватикана да и њега лично информира, али га је кардинал замолио да документа остави код њега, да он даље учини што треба да се не би надбискуп одвише изложио.” У наставку те белешке пише да је Степинац поновио своја сазнања о нацизму и папи Пију XI, приликом аудијенције код њега. Болесни и онемоћали папа је тим поводом био видно узбуђен „и изустиио је болно ријечи врло тешке на адресу њемачких националсоцијалиста – Orsi, orsi! Дивље, дивље звијери! ... Из свег разговора видео је надбискуп, да је данас националсоцијализам и фашизам осим бољшевизма најгора ствар у очима Св. Оца // Из свог посјета у Риму разабрао је надбискуп, да није далеко час крвавог свјетског обрачуна, и да ваља бити спреман на све, па и најгоре.”⁴⁶⁴

Пред сам крај 1938. у Степинчевом дневнику је био забележен његов сусрет са бившим министром пољопривреде, Отом Франгешом, који је, 22. децембра, посетио Степинца да би га обавестио о разлогу изненадне оставке министра Антона Корошеца.

.....

⁴⁶³ Batelja J., BAS-2, 47.

⁴⁶⁴ Прејис, 357-358/III; „Danas”, 12. 6. 1990, 64–65.

„Морао је одступити на захтев њемачког посланика у Београду (Виктора фон Херена – нап. П. И.). Њемачка влада је већ дуго прије тога захтијевала да Корошец одступи јер је без обзира гонио националисте. Нијемци су тврдили да невинне прогони, али то је обична лаж каковом се већ служи данашња службена Њемачка, јер је било знано свима, да пропаганду за националсоцијализам праве сви тобожњи туристи, који се из Њемачке доведу на моторима и путују по Славонији, Бачкој и Банату. Њемачки се посланик пред Франгешом хвастао како ће они одстранити Корошца. Ако, рекао је, досадашње опомене нису користиле, они ће употребити топове најтежег калибра да га сруше (тј. запријетити окупацијом територија до Марибора и Цеља). Под притиском Њемачке је кнез Павле (а на захтјев Стојадиновићев...) попустио и макнуо Корошца. То дакле значи да се курс сасвим мијења у духу националсоцијализма и да ће за католичку цркву по свој прилици наступити црни дани...”⁴⁶⁵

Раније је већ поменут чланак надбискупа Степинца у божићном броју осијечког „Hrvatskog Lista”, под насловом „Quo vadis Europa?”, у коме је о расизму говорио у следећем контексту: „проматрамо Еуропу и питамо се – Quo vadis Europa? У бољшевизам? Онда идеш у сигурну пропаст! У расизам? У онај расизам, који не позна Бога Створитеља свијета, него ’бога’, којег се сваки поједини фингира према захтјеву својих страсти. И онда идеш у сигурну пропаст! ...”⁴⁶⁶

Најодређеније је о расизму Степинац говорио последњег дана 1938. у загребачкој катедрали, када је, између осталог, рекао и следеће:

„Куд ћете горих дана него ли су они, у којима под упливом силе, хоће да натуре свијету назор, да је једна раса људи више вриједна од друге. И милијуни морају да климају главама на тврдњу, коју оповргава сам Бог и коју оповргава живот. (подв. у ориг. – нап. П. И.) Оповргава је Бог, јер за све расе једнако говори: Прах си и у прах ћеш се претворити! Оповргава је Бог, који на уста апостола опомиње: ’Не лажите један против другога, свуците старог човјека с дјелима његовим, и обуците новог човјека, који се обнавља за спознање по слици Онога, који га је створио; гдје нема ни Грка, ни Жидова, обрезана ни необрезана, дивљака ни Скита, роба ни слободњака, него све у свему Крист!’ Оповргава ову тврдњу и сам живот, који доказује, да су све расе способне за напредак, кад им се даде могућност развоја...” (подв. у ориг. – нап. П. И.).⁴⁶⁷

.....
⁴⁶⁵ „Danas”, 19. 6. 1990, 66.

⁴⁶⁶ „Katolički Tjednik”, br. 3/39, 5.

⁴⁶⁷ „Hrvatska Straža” (недељник). br. 2/39, 4.

За боље разумевање Степинчевог односа према нацизму и Хитле-
ровој Немачкој у току 1938, треба још поменути чињеницу да је последњи
број „Katoličkog Lista” из 1938. пренео из ватиканског листа *L Osservatore
Romano* чланак „Нови дух друге Чехословачке Републике”, у коме се
изражава нескривено задовољство због оставке популарног и демократ-
ски изабраног председника Едварда Бенеша и појаве нових политичких
личности, клерикалног и пронемачког опредељења.

„... **Замјена Бенеша с Хахом веома је симпатична...** Бенеш стари
револуционарни агитатор, страначки човјек и присташа демократског
лаицизма по француском узору потпуно је опречан тип Емилу Хахи,
професору права човјеку традиције, који је конзервативан по своме
темпераменту. Хаха... не почиње свој рад позивајући се на бесмртне
принципе француске револуције, него, понизно клеча на гробу Св. Вац-
лава, да одозго зазове помоћ које и јаки земаљски пријатељи не могу
дати у збуњеним часовима кризе. Особа Хахе је солидно јамство озбиљ-
ности и воље да се успјешно изврши реконструкција нове Чехословачке.
// **Нови предсједник владе Рудолф Беран... је такођер подцртао... одлу-**
ку да ће кршћански управљати дјела владе... Остали људи које је нова
ситуација поставила у први ред јесу предсједник Словачке Тисо, пред-
сједник Украјине Волошин и Словак Сидор, подпредсједник владе у
Прагу. Све су то духовници (осим Сидора) којима су повјерена права
и најодговорнија мјеста...”⁴⁶⁸

Као што се из овог чланка види, у Ватикану су се јако обрадовали до-
ласку католичких духовника и клерикално настројених световних поли-
тичара на власт у раскомаданој Чехословачкој, која је, наводно, била на
путу некаквог свог консолидовања. А ако су у Ватикану тако размишља-
ли, скоро је сасвим сигурно да је то Степинац доживљавао као обавезно
упутство за сопствени однос према догађајима у „новој” Чехословачкој.

Ако се изузму две забелешке о контактима надбискупа Степинца
са италијанским вицеконзулом у Загребу Закаријом и са директором
Хрватске банке у Загребу Убалдом Зоболијем, из децембра 1935, Мусо-
линијева Италија се први пут помиње у Степинчевом дневнику у једној
белешци од 14. јануара 1939, под насловом „Риму није Мачекова поли-
тика симпатична”. Пошто је Бобан ту белешку објавио после белешке
под насловом „Опет Сарајево”, за коју каже да ју је Нежић записао после
6. фебруара, испада да и она датира из фебруара 1939. Због тога треба
овде навести забелешку из *Kratkog pregleda* од 14. јануара која гласи:

.....
⁴⁶⁸ „Katolički List”, br. 52/38, 634–635.

„Под датумом 14. I. 1939. године донешен је оригинални потписани извјештај свећеника Јуретића Степинцу. Јуретић (Аугустин – нап. П. И.) је у то вријеме био сарадник др. Корошца у Београду. Он јавља, да је **разговарао са једним осовинским дипломатом у Београду и из разговора је видео, да се у Њемачкој и Италији Хрватима страховито замјера пучко фронташтво.** Том Јуретићевом извјештају у дневнику је стављен наслов: *Риму није Мачекова њолиџика симџаџична*“.⁴⁶⁹ Интегрални текст тог извештаја дат је и у *Прейису* и у Бобановом фељтону. Његов најважнији део гласи:

„Из поузданог и озбиљног извора, од једног страног дипломате дознао сам ово:

На питање како стоји положај Хрвата у страном свијету, одговорио је: јадно и очајно као никад. Сами сте тому криви. У Њемачкој и у Италији страховито Вам се замјера и изгубили сте све симпатије због овога: **познато Вам је, да се Италија и Њемачка боре против комунизма и пучко-фронташтва, а Ви Хрвати декларирали сте се за пучку фронту.** Да је тому тако најбољи је доказ: 1. Ваш службени представник у иностранству је Крњевић (Јурај – нап. П. И.), који подржава везе искључиво са пучко-фронташима и комунистима, а зна се, да је слао Хрвате у црвену Шпанију; 2. Драгољуб Јовановић, којег смо будно пратили, био је у Барцелони, тамо држао предавања и говоре, пред њим је дефиловала црвена војска.⁴⁷⁰ Одатле је отишао у Париз, гдје се је састао са комунистима, а после тога равно Г. Мачеку који га је примио. И не само то, него у једној изјави после тога рекао је (Мачек – нап. П. И.) да је Драгољуб Јовановић од свих Србијанаца Хрватима најближи; 3. Ви сте се удружили са удруженом опозицијом србијанском, која је чисто црвено обојена; 4. Др. Мачак (овако стоји у *Прейису*, док је у Бобановом фељтону исправно: Мачек – нап. П. И.) у свом изборном говору напао је осовину Рим Берлин; 5. То исто учинио је и др. Шутеј у свом изборном говору у Сарајеву;⁴⁷¹ 6. Ви сте на своју листу узели Живка Топаловића а зна се да сте узели на листу и неке комунисте.⁴⁷² // **Све то доказује Вашу пучко-фронташку оријентацију, па можете ли онда рачунати на симпатије**

.....
⁴⁶⁹ *Kratki pregled*, 23.

⁴⁷⁰ Драгољуб Јовановић (1895–1977), српски и југословенски политичар и професор Београдског универзитета; припадао левом крилу Земљорадничке странке.

⁴⁷¹ Јурај Шутеј (1889–1976), хрватски и југословенски правник и политичар; један од оснивача Хрватске тежачке странке у БиХ; народни посланик на листи ХСС 1927, 1935. и 1938.

⁴⁷² Живко Топаловић (1886–1972), српски и југословенски правник и политичар; био вођа десног крила Социјалистичке партије пре Другог светског рата.

Рима и Берлина? Ви се поуздајете у Француску, али и ту Вам је крив рачун.⁴⁷³

Овај извештај А. Јуретића донет је у *Dnevniku* без Степинчевог коментара, али се може претпоставити да га је његова садржина прилично забринула. Иако се о Хитлеровој Немачкој углавном изражавао негативно, изгледа да му се није допадало то што су о Хрватима мислили овако лоше у Берлину и Риму. А будући да је био огорчени антикомуниста, сасвим је сигурно да му је јако засметало овакво везивање не само Мачека и ХСС-а, него и Хрвата у целини са комунистима и присталицама тада актуелне политике Народног фронта.

Из средине јануара 1939, Батеља је објавио „биљешку Надбискупова тајника да је надбискуп Степинац утемељио **Друштво за помоћ избјеглим католицима и Жидовима пред налетом нацизма.**“⁴⁷⁴ О том друштву је сачињена белешка и у Степинчевом дневнику, крајем фебруара 1939, у којој се каже следеће:

„За емигранте установљено је друштво – потпорно под предсједн. (иштвом) самога надбискупа. Писана су писма богатијим, напосе крштеним Жидовима, која је писма потписао сам Надб. Лијепо се скупило фин.(ансијских) средстава, уред имаду у Каптол. З. Доминиканац О. Стумпф држао им ускрсне конференције на њемачком језику. // Многима су исхођени прелазу у друге земље. Напосе је заслужан за то надб. (искупски) Тајник Др. Фр. Шепер који је познанствима својим код полиције (Др. Враговић) и бановине исходио напосе дозволе боравка и сл. Стоји се у дописивању са сличним комитетима у разним земљама. Занимљиво је да се код нас почело с тиме још прије него је дошао потицај од Св. Столице. // **Помоћ тог комитета дијели се углавном избјеглицама католичке вјере и покрштеним Жидовима који од непокрштених не могу ништа добити јер веле, оте (отидите) онима на чију сте вјеру прешли.**“⁴⁷⁵

У вези са оснивањем овог друштва и са поменутих писмима надбискупа Степинца, у *Dnevniku* се цитира и писмо једног хрватског националисте, који је био огорчен што Степинац помаже аустријске емигранте – Јевреје и комунисте, а не води рачуна о „нашим људима који се налазе у највећој биједи“.⁴⁷⁶ На другој страни, Батеља је под датумима 8. март и 13. април 1939. објавио неколико докумената о интересовању Гестапоа у Грацу за Степинчеве активности око помагања избеглица из

.....
⁴⁷³ „Danas”, 19. 6. 1990, 67.

⁴⁷⁴ Batelja J., *BAS-2*, 82–83.

⁴⁷⁵ „Danas”, 19. 6. 1990, 67.

⁴⁷⁶ *Истио*.

Аустрије.⁴⁷⁷ У првом од три документа констатује се да је „непријатељски расположен према Нијемцима хрватски надбискуп др. Алојзије Степинац утемељио Акцију за припомоћ избјеглицама из Рајха ...” Ова квалификација од стране Гестапоа је од тада, без икакве сумње, опредељивала нацистичко држање према надбискупу Степинцу не само до немачког напада на Југославију, него и током њене окупације.

У међувремену је, 14. фебруара 1939, у разговору са нунцијем у Београду, Етореом Феличијем, надбискуп Степинац још једном покренуо питање нацистичке пропаганде у Хрватској и Словенији. Учинио је то на молбу В. Мачека да поново обавести Свету Столицу „о тој ствари, јер је велики притисак Нијемаца, а тај није у интересу хрватског народа, ни у интересу Католичке цркве”. Нунције га је пажљиво саслушао и обећао му да ће „првом приликом отићи у Рим да реферира о тој ствари”, додавши да је „већ прекјучер разговарао о тој ствари са француским послаником у Београду”.⁴⁷⁸

Два дана после избора дотадашњег кардинала државног секретара Еуђенија Пачелија за новог папу, под именом Пије XII, Степинца је посетило неколико страних конзула у Загребу, међу којима и француски генерални конзул Жорж Жерод. У дневничкој забелешци о том сусрету пише, уз остало, и следеће: „Конзул је био очито сретан да је избор овако испао, а надбискуп дакако исто тако, јер је ово сигурно тежак ударац за хитлеровску Њемачку, која се данас омразила цијелом свијету својим бруталним иступима против католичке цркве ...”⁴⁷⁹ У вези са констатацијом да је избор кардинала Пачелија за папу значио „тежак ударац за хитлеровску Немачку”, треба овде поменути једну врло значајну паралелу између папе Пија XII и надбискупа Степинца. Као и у Степинчевом случају, чињеница је да до данашњег дана нису окончане врло жестоке расправе међу историчарима, ватиканолозима и теолозима и о држању Пија XII према Хитлеру и нацизму. Један аутор га је назвао, чак „Хитлеровим папом”, многи га оптужују да је знатно помогао Хитлеровом доласку на власт у Немачкој и да је ћутао о Холокаусту који је овај проводио, док га већина католика брани и велича као антинацисту и великог хуманисту, односно пријатеља и заштитника Јевреја у Другом светском рату.⁴⁸⁰

.....
⁴⁷⁷ Batelja J., *BAS*- 2, 86–92.

⁴⁷⁸ „Danas”, 26. 6. 1990, 64.

⁴⁷⁹ „Danas”, 19. 6. 1990, 67.

⁴⁸⁰ Саул Фридландер цитира један документ из немачког Министарства спољних послова од 3. марта 1939, у коме се каже да „Paceli важи као веома пријатељски наклоњен Њемачкој” („sehr deutschfreundlich”). Видети: *Pio XII i Treći Rajh*, Stvarnost, Zagreb 1966, 16.

За ову расправу је важно нагласити и то да су се и Степинац и француски конзул сагласили да је Хитлерова Немачка омражена у целом свету због својих „бруталних иступа против католичке Цркве”, а не због агресивног понашања у међународним односима и због бруталног прогона Јевреја, комуниста, социјалиста, либерала, масона, протестаната и свих немачких грађана који су се усудили да било шта лоше кажу на рачун нациста и њиховог фирера.

Седмог априла 1939, на католички Велики петак, тј. два дана пре Ускрса – празника мира, Мусолонијева Италија је напала Албанију и после три дана је окупирала. Тим поводом је у Степинчев *Dnevnik* био прилепљен чланак под насловом: „Цијели албански териториј под надзором Италије”. Будући да је уношење тог чланка обављено без икаквог пропратног коментара, важно је истаћи чињеницу да брутална агресија Италије на малу Албанију није у *Dnevniku* названа правим именом, већ еуфемизмом „надзор”. А један познати сарајевски католички лист је у свом чланку о том догађају написао следеће: „Између других мотива са стране Италије спомиње се и то, да се овим чином жели увести култура, мир и благостање у Албанију...”⁴⁸¹

Само два дана после те агресије новоизабрани папа Пије XII служио је своју прву понтификалну мису у Цркви Св. Петра у Ватикану и одржао ускршњу проповед. Извештавајући о њој „*Katolički List*” је, неколико дана касније, писао: „послије Еванђеља одржао је врло значајну хомилију о миру. Св. Отац је прегнантно оцртао немир и узбуђеност наших дана. Показао је на узроке тога немира. Затим је истакао да се мир међу појединцима, сталежима и народима може сачувати само на темељу правде, која се противи насиљу и на љубави. На концу је позвао читав свијет, да се поврати божанским начелима правде и љубави.” Управо започету агресију фашистичке Италије на свог малог суседа нови папа није поменуо.

Двадесет осмог новембра 1939. Степинца је посетио енглески лорд Лојд (Lloyd), на његовом путу из Букурешта и Софије у Рим. „Сврха је његова пута – пише у Степинчевом дневнику – да извиди прилике и повеже све државе Балкана што уже уз Енглеску и Француску. Види се да Енглези све већу важност полажу на католичку цркву. Лорд Lloyd ми је причао да је био у Мадриду код генерала Franca и да се Franco још увијек држи резервирано, али да је на најљепши пријем наишао код кардинала Goma у Tomas, који је одлучан противник њемачког система. Лорд Lloyd

.....
⁴⁸¹ „*Glasnik sv. Ante*”, br. 5/39, 177.

је дакако хтио знати што мислимо ми овдје. Рекао сам му да католичка црква никад не може одобрити оно што ради националсоцијализам у Њемачкој, јер се противи здравом разуму.⁴⁸²

Другог јануара 1940. у *Dnevniku* је забележена посета шефа мађарског Прес-бироа и бившег конзула у Загребу Антона Улеин-Ревецкија Степинцу. „Дошао је да се информира о положају прије пута министра Csakyа у Рим. Тужио се да наша штампа недовољно пише о Италији, можда сама крива (? – П. И.), јер се наше власти туже да су нереде на Сушаку, Сплиту и Загребу подупирали не само бољшевици из Москве него и Нијемци и Италијани. Он ме је увјеравао да Италија најбоље мисли, а што је главно да жели спријечити продор бољшевизма на Балкан. Рекао сам му да то жели и црква и да је најважније питање ово за сву Европу ако жели да не падне у расуло и ропство. // Нагласио сам му напосе, да се данас више не ради о томе хоће ли се спасити Мађарска или Југославија или Италија, него се ради о спасу кршћанске цивилизације.”⁴⁸³

Иако је раније указивао на опасност од нацистичке пропаганде у Хрватској и Југославији, Степинац је овде показао разумевање за италијанску пропаганду на Балкану против комунизма и СССР-а, придајући јој значај спасавања не само Балкана и Европе, него и читаве хришћанске цивилизације. Тиме је, воленс-ноленс, ишао на руку италијанским напорима да створе утисак о великој опасности која, наводно, прети Југославији са совјетске стране. На том утиску Мусолини је заснивао своје тобожње право да брине за судбину Југославије и Балкана.

Седмог марта 1940. у *Dnevnik* је унета следећа забелешка: „Јучер је експлодирала паклена машина у Окружном суду (6. III). Камо то води све? Данас је био код мене гроф Бомбелес који изгледа да је у вези с националистима који нису задовољни са политиком ХСС односно политиком споразума. Изгледа да рачунају с Италијом у скоро вријеме као помоћном силом да постигну самосталност Хрватске. // Јасно је да се ја као представник Цркве не могу мијешати у те политичке страначке акције хрватских група, макар се труде и ХСС и Франковци и Старчевићанци да се изјасним за њихову оријентацију. Моје је становиште да ће Хрвати бити најбоље осигурани ако буду дубоко изграђени и морално високо стајали католици...”⁴⁸⁴

Поменути гроф Бомбелес (Јосип) је био човек кнеза Павла задужен за праћење хрватских националиста и сепаратиста – нека врста шпијуна-

⁴⁸² „Danas”, 3. 7. 1990, 64.

⁴⁸³ *Истио*, 65; „Danas”, 10. 7. 1990, 66.

⁴⁸⁴ „Danas”, 10. 7. 1990, 66.

-провокаatora. У току 1939. и 1940, он је неколико пута посетио италијанског министра спољних послова, грофа Ђана, представљајући му се једном као Мачеков тајни изасланик, а други пут као представник усташа. Приликом тих сусрета говорио је о тешким сукобима између Срба и Хрвата и о наводној жељи свих Хрвата да створе независну државу са италијанским принцом на челу, односно персоналну унију са италијанским краљем.⁴⁸⁵ После сусрета са њим од 21. јануара 1941, Ђано је на следећи начин формулисао основне моменте замишљене италијанске акције у Хрватској: „Линија наше евентуалне дјелатности треба да буде слиједећа: устанак, заузимање Загреба, повратак Павелића, молба за италијанску интервенцију, успостава хрватског краљевства, понуда круне талијанском краљу.”⁴⁸⁶

Девог априла 1940, Степинац је, поводом новинске вести да је Немачка заузела Данску и Норвешку, записао у свом дневнику: „Трагедија човјечанства се проширује. Ми идемо ако се Бог не смиљује у потпуну пропаст. Нема више правде ни поштења на земљи. // Кад сам прочитао ову вијест *Zagrebačkog Lista* само ме је једна мисао обузела – Кад ће доћи ред на нас? // По свему судећи и наша је катастрофа неизбјежива. // Друго не могу него рећи – *In Te Domine speravi!*”⁴⁸⁷

Поводом једног летка који је добио Степинац је Првог маја 1940. записао: „Данас ми је дошао у руке приложени летак који је најалост од почетка до краја истинит што се тиче њемачке шпијунаже. Понашају се код нас као да смо ми већ њихова колонија. **Очувао нас Бог од ’заштите’ националсоцијалистичког Рајха. То би значило дефинитивну пропаст за европску цивилизацију а специјално за хрватски народ.**”⁴⁸⁸

Изненадни одлазак надбискупа Степинца у Рим 6. маја 1940. и његов пријем код папе Пија XII, 9. маја (о коме је већ било речи у овој књизи), изазвао је велико интересовање стране штампе и страних дипломатско-конзуларних представника у Југославији, као и југословенске владе. О томе је „*Katolički List*” објавио следећу вест 9. маја 1940: „У понедељак у подне отпутовао је преузв. г. надбискуп др. А. Степинац у Рим. Тим је поводом америчка *United Press* донијела вијест, да је пут преузв. г. Надбискупа услиједио на позив Св. Оца, да поднесе извјештај о постојећем положају на југоистоку Европе. Уистину је пак преузв. г. Надбискуп

.....
⁴⁸⁵ *Dnevnik grofa Ćana*, 48–49; Boban Lj., *Maček i politika HSS*, 87. (Разоткривши улогу грофа Бомбелеса, Павелић га је после повратка у Загреб послао у Јасеновац и ликвидирао).

⁴⁸⁶ Jelić-Butić F., *nav. delo*, 38.

⁴⁸⁷ „*Danas*”, 10. 7. 1990, 66.

⁴⁸⁸ *Истио*.

отишао у Рим по службеним пословима.⁴⁸⁹ У следећем броју исти лист је донео кратку вест под насловом „Преузвишени Надбискуп код Св. Оца”, која гласи: „У четвртак 9. о. мј. примио је Св. Отац у посебну аудијенцију преузв. г. дра А. Степинца. Обавивши црквене послове, преузв. г. Надбискуп вратио се у суботу 11 о. мј. ујутро у Загреб.”⁴⁹⁰

По повратку са тог пута, Степинац је забележио да га је посетио конзул САД Мејли (Maily), у име америчког амбасадора у Београду, са задатком „да сазна штогод из разговора са Св. Оцем и другим личностима из Италије”. Степинац није оставио никакав траг о томе шта је рекао америчком конзулу, већ само следећу констатацију: „Видио сам да и конзул рачуна с најгорим кад ме је замолио да му у случају напада на Загреб са стране непријатеља уступим дворац Вугровец на располагање, што сам му радо обећао. // Бог нам је једини спас и нада! Зато се ништа не бојим, дошло што му драго.”⁴⁹¹

Иако је „Katolički List” демантовао политички карактер Степинчевог боравка у Риму и Ватикану, очигледно је да страни новинари и дипломате нису поверовали у тај деманти. Вероватно нису знали за најконкретнији циљ изненадног одласка Степинца у Ватикан (разговор о оптужбама југословенске владе због бројних веза хрватског католичког клера са усташким покретом), али су с разлогом претпостављали да та посета има везе са актуелном политичком ситуацијом на Балкану и у Европи. Било би, наиме, јако наивно поверовати у објашњење да се први човек РКЦ у Југославији бавио само црквеним пословима у својим контактима са највишим представницима Ватикана. Уз обављање било ког конкретног посла чисто црквене природе, он је не само могао, него и морао да реферише папи и његовом државном секретару о актуелном положају РКЦ у КЈ, а самим тим и о политичкој ситуацији у својој земљи. На другој страни, он је од челних људи Ватикана могао да чује много тога важног, а њему непознатог, о политичкој ситуацији у Европи, као и о ставовима Италије и других европских сила према Југославији. Ако ни због чега другог, а оно бар због тога да би се он сам и РКЦ у Југославији што боље сналазили у предстојећим више него бурним временима. Ватикан је, наиме, био тада најбоље обавештено место не само у Европи, него и у свету о актуелним ратним догађањима.

Да је то тачно може се видети већ само на основу једног веома интересантног детаља. Истог дана када је Пије XII примио Степинца, 9. маја

.....
⁴⁸⁹ „Katolički List”, br. 19/40, 230.

⁴⁹⁰ „Katolički List”, br. 20/40, 241.

⁴⁹¹ „Danas”, 10. 7. 1990, 67.

1940, апостолски нунције у Паризу, монс. Валерио Валери обавестио је кардинала Маљонеа о заинтересованости Француске да Италија не уђе у рат. У вези са тим он је јавио да је француска влада разматрала могућност да Италија „наплати” своју неутралност. **Један члан те владе му је у том смислу „поново ... поменуо Балкан, као и острво Крф”.** На крају свог извештаја нунције Валери је јавио и ово: „Занимљиво је, да је, према једној другој „гласини” на Министарском савету, одржаном крајем априла, преовладало мишљење да се не интервенише ако Италија буде окупирала југословенску територију.”⁴⁹²

Ова информација из Париза говори најпре о томе да је француска влада знала за италијанске претензије према Балкану и према Југославији и да је била спремна да жртвује не само интересе него и опстанак своје најверније савезнице на Балкану зарад задржавања Италије од уласка у рат. Она, затим, сведочи и о томе да је и Ватикан знао и за италијанске претензије и за француску спремност да жртвује Југославију. А кад је то Ватикан знао, онда је због физичке, персоналне и националистичко-патриотске блискости два Рима (Ватикана и Квиринала), врло вероватно да је и Мусолини то одмах знао и да је и на основу тих сазнања припремао своју агресију на Југославију. На другој страни, из историје југословенско-ватиканских односа је познато да је **папа Пије XII још крајем априла 1940. рекао југословенском посланику, Нику Миротшевићу – Соргу, да су „и до њега допрли гласови о агресивним намерама суседа против Југославије”.** Ни папа ни његов државни секретар нису, наводно, тада могли да кажу Соргу ништа конкретније о даљем држању Италије, али му је папа „потврдио да ради свим силама” на томе да одврати Италију од уласка у рат.⁴⁹³ Само три дана после разговора са Соргом Пије XII је добио писмо од Мусолинија у коме је овај најавио скори улазак Италије у рат. Обавештавајући кардинала Маљонеа о скором доласку тог писма, апостолски нунције у Италији, монс. Борџонђини Дука га је известио и о следећем: „Што се тиче рата, изгледа да се он сматра неизбежним, мада би био ограничен на окупацију Хрватске, која, наводно, тражи да се одцепи од Београда и да се стави под италијански протекторат.”⁴⁹⁴

О том свом сазнању, као ни о оном што је јавио монс. Валери 9. маја, Ватикан није нашао за сходно да обавести Сорга. (Иако је Сорго био заиста ревностан и живо заинтересован да сазна било какав детаљ везан

⁴⁹² *Actes*, 439/1; Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 176.

⁴⁹³ Илић П., *нав. дело*, 173–176.

⁴⁹⁴ *Истио*, 176.

за судбину Југославије, он, нажалост, није регистровао ни долазак Степинца у Рим, ни детаље о његовом боравку и разговорима које је водио са ватиканским челницима). За разлику од односа према званичном југословенском представнику, реално је претпоставити да су папа и кардинал Маљоне били много отворенији и искренији према свом надбискупу у Загребу и првом човеку РКЦ у Југославији. Зато треба претпоставити са великом вероватноћом да је Степинац био обавештен о овим играма око судбине Југославије и да је са њим расправљано о држању РКЦ у предстојећим догађањима.

Двадесетог маја 1940. Степинац је о свом сусрету са папом разговарао са другим помоћником југословенског министра иностраних послова Илијом Јукићем (иначе, блиским сарадником Влатка Мачека), који га је посетио у Загребу. Према ономе што је забележио Јукић, испада да папа није обавестио ни Степинца о својим сазнањима о италијанским претензијама и плановима, већ да му је само рекао да се „Југославија мора бранити под сваку цену од евентуалног напада било које тоталитарне државе”, ако до њега дође. Уз то, папа је, наводно, у више махова током разговора са Степинцем „посведочио... да му је апсолутно стало до опстанка и слободе Југославије ...”⁴⁹⁵ Иоле реалнијем познаваоцу Ватикана и тадашњих ватиканско-југословенских односа ове Степинчеве тврдње личе на унапред договорену причу за лаковерне и наивне.

Двадесет другог маја 1940. Степинца је посетио француски конзул Жерод и питао га да ли му је нешто познато о јучерашњем састанку грофа Ђана са неким хрватским представницима у Сушаку. После Степинчевог негативног одговора Жерод га је обавестио да је Ђано отпутовао у Тирану, због чега мисли да је близу улазак Италије у рат. Пошто је и поводом тога желео да чује Степинчево мишљење, овај му је одговорио да мисли да Италија још неће у рат, али да је „данас тешко бити пророк тим више што је сутра годишњица уласка Италије у рат 1915.”⁴⁹⁶

У вези са својим боравком у Риму Степинац је 17. јуна 1940. добио и писмо југословенског министра просвете Михе Крека, послато из Београда, три дана раније, које је гласило: „Преузвишени! // У Београду сам чуо следеће вести:

Надбискуп др. Степинац је у Ватикану сазнао следеће циљеве италијанског учешћа у рату на страни Немачке, а уколико се односе на сада југословенску обалу Јадранског мора: 1) Садањи словенски териториј у Југославији добије Немачка, која добије поред тога и Кастав и појас

⁴⁹⁵ *Истио*, 178.

⁴⁹⁶ „Danas”, 17. 7. 1990, 64.

Хрватског Приморја тако, да имају излаз на Јадранско море код Сушака; 2) Хрватско Приморје и Далмацију добије Италија; 3) Албанија добије Црну Гору, Метохију и неке срезове Јужне Србије; 4) Бугарска добије пограничне срезове садање Источне и Јужне Србије. 5) Мађарска добије Југословенску Војводину до Новог Сада. Оно што би остало било би протекторат или Њемачке или Италије. // Молим вас за љубазност, да ми на неки начин саопштите, колико ова вест одговара истини...⁴⁹⁷

Иако је ова вест скоро у потпуности одговарала тадашњим немачко-италијанским плановима о разбијању КЈ, иако је Степинац о неким елементима тих планова доста знао и пре пута у Рим, он је Креку одмах одговорио „да су његове информације криве и да може бити миран.” Уз то је додао „да је једина сигурна гаранција свакој држави и народу данас само Бог на небу.”⁴⁹⁸ Тако је ова прича о помало мистериозној Степинчевој посети Риму добила својеврстан хепиенд. А само дан после његовог разговора са папом Немачка је напала краљевине Белгију, Холандију и Луксембург, проширујући драматично ратни пожар у Европи.

Осамнаестог јуна 1940. Степинца је о италијанским претензијама и о могућој судбини Хрвата обавестио дон Керубин Шегвић. „Приповиједао ми је из упливних и упућених кругова (талијанског конзула) да ће Европа бити из темеља преуређена и да се Хрвати не требају ништа бојати. Наводно би Италија дала Хрватској слободу тако да би сви Хрвати били уједињени али жели царинску и персоналну унију. Италија очекује да ће Хрвати сами управити молбу на талијанског Суверена у том смислу. Шегвић мисли да ће већ од Велике Госпе бити Европа раздијељена.” Коментаришући те информације, Степинац је записао: „Ја се свакако нећу мијешати у ствар.”⁴⁹⁹

Осврћући се на два новинска чланка о годишњици склапања Споразума Цветковић–Мачек и о верским свечаностима у Клоштару Подравском, Степинац је 26. или 27. августа 1940. забележио следећу констатацију: „Деморализација се наставља на свим линијама и сигуран сам кад не би било Италије близу и Њемачке да би Русија без муке или боље СССР сјела на нашу драгу Хрватску.”⁵⁰⁰

Претпоследњег дана августа 1940. Степинца је опет посетио дон Шегвић и причао му сличну причу оној претходној. „Причао ми је да је био код талијанског конзула Gobbia. (Ђовани Гоби – нап. П. И.) Gobbi му

.....
⁴⁹⁷ *Исџо.*

⁴⁹⁸ *Исџо.*

⁴⁹⁹ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

⁵⁰⁰ „Danas”, 24. 7. 1990, 66.

је рекао да је подјела Југославије апсолутно готова ствар. Том (Гобију, ваљда? – П. И.) Драгиша Цветковић изјавио да је дошао у Загреб на погреб Југославије ... Конзул је рекао Шегвићу да ће се апсолутно Загреб штедити, а ако буде требало ударит ће они на Београд не на Загреб...⁵⁰¹ Дванаестог и 17. септембра 1940. Степинац је поново разговарао са Шегвићем о италијанским претензијама према Југославији. Дванаестог је чуо од њега да „Југославија апсолутно долази на ред чим Њемачка и Италија сврше са Грчком.” У наставку забелешке Степинац додаје: „Шегвић вели да му је талијански конзул рекао да ће ствар бити прије Божића готова а таково је и опће увјерење у круговима националиста. Они већ имају израђен устав, министарство састављено. // Војска се пак у Југославији грчевито држи и непрестано позивају под заставу нове војнике... Куд смо приспјели након 20 година. Водство опет ХСС изаслало је Кошутића и Андреса у Беч да тамо сондирају терен код Њемачке јер не трпе Павелића и воле да иду под Њемачку него под Италију ако већ дође до тога. // **Наводно Нијемци неће да Хрватска дође под протекторат Италије. Али боме ни Италија да Њемачка сједне на Јадран. // Каос је потпун и само нас Бог може спасити.**”⁵⁰² Седамнаестог септембра Шегвић му је „опет приповиједао... да је апсолутно сигурно да ће се прије Божића ријешити хрватско питање. Павелић да је близу Ријеке ... До Дрине има ићи граница ...”⁵⁰³

У међувремену, последњег дана августа 1940, Степинац је на следећи начин коментарисао новинске вести од претходног дана да су Немачка и Италија гарантовале интегритет Румуније: „пред годину дана гарантирала је границе Румуњској Енглеска и Француска... **Ако буду Италија и Њемачка могле држати ту гаранцију био би један добар резултат да су злочиначком бољшевизму затворена врата барем за западни дио Европе дакле и за Хрватску.** // Не сумњам ни најмање да ће национални хрватски покрет видно порасти након ових задњих вијести и вјерујем да ће силно почети падати одушевљење за ХСС и Др. Мачка...”⁵⁰⁴ Двадесет седмог септембра 1940. три агресивне европске и светске силе – Немачка, Италија и Јапан – склопиле су фамозни Тројни пакт, чији је основни задатак био да успостави „Нови” светски поредак. Новинску вест о томе Степинац је прокоментарисао следећим речима: „Ситуација се дакле заплиће све више. Мислим да је немогуће да Америка сада не уђе у рат. А што онда?”⁵⁰⁵

.....
⁵⁰¹ *Истио*, 67.

⁵⁰² „Danas”, 31. 7. 1990, 66.

⁵⁰³ *Истио*, 67.

⁵⁰⁴ *Истио*, 66.

⁵⁰⁵ *Истио*, 67.

Петог октобра 1940. објављене су две дискриминационе уредбе југословенске владе о Јеврејима – „Уредба о мерама које се односе на Јевреје власнике радњи са предметима људске исхране” и „Уредба о упису лица јеврејског порекла за ученике универзитета, високих школа у рангу универзитета, виших, средњих, учитељских и других стручних школа” (тзв. *numerus clausus* за Јевреје). Коментаришући прву од те две уредбе, Степинац је констатовао следеће: „Ево опет једног изненађења од стране Њемачке и Италије које по себи не би било лоше ако не пређе границе дозвољеног”.⁵⁰⁶ Иако је, дакле, знао да су те антисемитске мере југословенске владе биле донесене под немачким и италијанским притиском, Степинац их није оценио лошим и неморалним и није их осудио. Напротив. Једном једином реченицом он је исказао и своје анти-семитско опредељење и своје одобравање немачког притиска на југословенску владу, као и на владе многих других европских држава у то време. Само шест дана после тога он је коментарисао летак неког „будаластог покрета” у Хрватској, који „хоће имитирати њемачки националсоцијализам који је толико зла нанио Цркви...”⁵⁰⁷

Деветнаестог октобра 1940. дневник „Hrvatska Straža” је објавио један удворички текст у односу на Хитлерову Немачку, у коме је, између осталог, речено: „Данашња Њемачка знаде, да су у Хрватској живе симпатије за борбу њемачког народа, који се бори за своје право и за опстанак. И док се данас свуда на свијету јављају људи, који из страха на сва уста приповиједају, да су и они били пријатељи Њемачке, зна се овдје точно, да су национални Хрвати били од почетка борбе националсоцијалистичке Њемачке на њезиној страни. Према томе не може та Њемачка заузимати негативно становиште према Хрватима, што се уосталом види из чињенице, да се с Хрватима у Њемачкој поступа данас најбоље.”⁵⁰⁸ Био је ово, како изгледа, текст дописника „Hrvatske Straže” из Берлина, који помало одудара од већине поменутих Степинчевих ставова према нацистичкој Немачкој. Али је, с друге стране, на линији вишегодишњег филофашистичког и филонацистичког писања тог листа, које је у неколико махова помињано у књизи *Stepinac i holokaust u NDH*.

Љубоморан, иначе, на Хитлерове дотадашње ратне подухвате и успехе, Мусолини је, 28. октобра 1940, не консултујући Хитлера, напао Грчку, надајући се да ће и он успети да изведе муњевити напад на једног

⁵⁰⁶ Исић; Илић Р., *Stepinac i holokaust u NDH*, 48.

⁵⁰⁷ „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

⁵⁰⁸ Наведено према: *Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške „NDH”*, Zagreb 1952, 25–26.

свог суседа, попут оних које је извео његов опаснији савезник. Коментаришући тај Мусолинијев, односно италијански, ратни потез, Степинац је, наредног дана, забележио да су „националистички у Загребу... увјерени да је Павелић на помолу”, али да „Бог зна што нас све још чека?”.⁵⁰⁹ А када су непознати авиони бомбардовали Битољ, 5. новембра 1940, Степинац је то прокоментарисао на следећи начин: „Овај час сазнао сам да су те бомбе бацили талијански авиони. Тако је синоћ јавио и енглески радио. Сам Бог знаде што ће из овога настати. Националисти уз Будака дижу главу, али не знам имамо ли се ичему добру надати. // **Вијести које примамо из Њемачке свједоче да је биједа у Њемачкој врло велика и да многих ствари потребних за људски живот није више могуће добити. Нема меса, нема сапуна, нема масла, нема јаја и тако редом. Шта ће бити истом у Белгији и Француској, Холандији, Данској, Норвешкој, Луксембургу итд. // Свијет иде уистину у пропаст ако га чудесним начином не спаси рука Божја. // **Побиједи ли Њемачка бит ће грозан терор и пропаст за мале народе...**”⁵¹⁰**

Бенито Мусолини
(1883–1945)

Пошто се Мусолинијев план о муњевитом рату против Грчке врло брзо изјаловио, а Грци прешли у успешан контранапад, Мусолини је, као што је познато, био принуђен да затражи Хитлерову помоћ. Такав развој догађаја веома је разочарао хрватске националисте. А када је у Београд дошао мађарски министар спољних послова Иштван Чаки (Csaky), 11. децембра 1940, да потпише Уговор о пријатељству са Југославијом и притом одржао пригодни говор, Степинац је то прокоментарисао овако: „Колико има искрености у свим овим изјавама то знаде само Бог.⁵¹¹ Сигурно је да ни Мађарској ни Југославији није лако. // Али најтеже је за хрватске националисте што ће они на све ово рећи. Италија је немоћна, Русија притиште, па се онда и Мађарска настоји прилагодити приликама...”⁵¹² Два дана касније Степинац је томе додао следећи коментар: „Док се у

⁵⁰⁹ *Истио*.

⁵¹⁰ „Danas”, 7. 8. 1990, 66.

⁵¹¹ У вези са овим Степинчевим и не само његовим питањем, треба подсетити на чињеницу да је мађарски председник владе Пал Телеки, извршио самоубиство 3. априла 1941. Један од најважнијих мотива за то било је гажење југословенско-мађарског уговора о пријатељству, који је склопљен за време Телекијевог мандата.

⁵¹² „Danas”, 7. 8. 1990, 66.

Београду склапа уговор о вјечном пријатељству. Камо среће! Али вјечног мира нема него у Богу и по Богу.”⁵¹³

Седамнаестог децембра 1940, Степинац записује: „Данас ме је посетио један присташа т.з. хрв. националиста. Приповједао ми је, да је **након тешког пораза Италије у Албанији и Африци све њихове кругове захватила страшна депресија** и да су изгубили сваку наду у успјех Павелићеве ствари. Већ су се расцијепали у неких пет група и једни против других издају летке. **Пакт Мађарске с Југославијом још више их је поразио ...**”⁵¹⁴

Петог јануара 1941. Степинац је забележио да је од новог шефа полиције у Загребу, Рихарда Викерта, сазнао да је „**положај Талијана у Албанији очајан и да су близу слома** и да Нијемци долазе у Италију не да спасу војнички положај, него лични режим Мусолинијев који је врло омражен”.⁵¹⁵ Поводом говора америчког председника Франклина Рузвелта у Сенату, Степинац је записао: „Овај говор Roosevelta који штампа није смјела донијети под великим насловима ради Њемачке и Италије могао би значити потпуни преокрет у ратној срећи. // Он значи quasi улазак Америке у рат. // Бог зна што ће бити и како ће бити ...”⁵¹⁶

Десетог јануара 1941. Степинац је кренуо у Рим да би замолио папу Пија XII да пошаље свог легата на Велики национални еухаристијски конгрес у част 1300-годишњице првих веза Хрвата са Светом Столицом, који су Степинац и хрватски бискупи били планирали за јун 1941. у Загребу. Приликом вишедневног боравка у Риму, Степинац је запазио да је „**положај у Италији врло тежак**. Нијемци су апсолутни господари у земљи и преузели су врховну команду у авијацији, морнарици и читавој војсци. Они што више обављају и цензуру штампе.” За време посете југословенском посланику у Италији Бошку Христићу, овај му је испричао „да су Нијемци необично љубазни према њима (тј. према југословенским дипломатама – нап. П. И.) и да не зна што би то имало значити.” Убрзо потом Степинац је на радију чуо да су председник југословенске владе Д. Цветковић и министар иностраних послова А. Цинцар-Марковић позвани у Салцбург, па је он сместа одлучио да се врати кући да га „догађаји не претекну”.⁵¹⁷

Трећег марта 1941. Степинац је забележио да је тог дана стигао у Загреб немачки посланик у Београду Виктор фон Херен. „Нисам имао

⁵¹³ *Истио.*

⁵¹⁴ *Истио*, 67.

⁵¹⁵ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

⁵¹⁶ *Истио.*

⁵¹⁷ *Истио.*

он- по- су- не- са- а не- рор- нти- нају, ака, зем- селу- азу- адр- рав- деп- них- уго- сгов- ред- тин- иша- при- аква- не и- под- во и- које- рном- едну- или- м у-

плаћују, за тогажу, пристајање, до- цове, осветљење, карантин и томе- слично, у име и за рачун државе, др- жавних чиновника, приватних корпо- рација или ма каквих установа, ужи- вања бродови сваке уговорне земље

Ак од к при на ш онда пре виђе отка исте угов ступ И: мени сплг нем Нем госл њан у потг Б:

На је

исти поступак као и домаћи и бродо- ви највише повлашћеног народа. Члан 27. — Народност поморских у-

Г. фон Херен

Виктор фон Херен,
немачки посланик у
Београду

ни на крај памети да би он дошао к мени у визиту јер одношаји Цркве католичке према Хитлеру односно засадама националсоцијализма добро су познати. Међутим разумљиво је, кад је посет најављен да сам дочекао њемачког посланика, јер је то ствар грађанске пристојности. Остали смо у разговору 15 минута али смо разговарали о чисто индиферентним стварима јер говорити о чему другом у овим тешким часовима уистину је тешко.⁵¹⁸ Сутрадан је Степинац узвратио посету фон Херену у загребачком хотелу „Еспланада”. О току те посете и садржини разговора није оставио никаквог трага.⁵¹⁹

Двадесет другог марта 1941. Степинца је посетио његов стари познаник и информатор (данас би се рекло „инсајдер”) из срца југословенске дипломатије, Илија Јукић. Он му је саопштио да је „пакт с Њемачком готова ствар и да другог излаза није било”. Из разговора са Јукићем Степинац је забележио још следеће: „Он вели да је сигурно да ће Њемачка ударити на Русију чим сврши са Грчком и да ће се можда нагодити са Енглеском кад удари на Русију односно прије него удари. Ситуација наша је тешка јер Њемачку нитко не трпи ради силних насиља и јер ће изгладнити сав свијет и ставити Европу у ропство.”⁵²⁰ Два дана после тога Степинац бележи: „Овај час енглески Радио јавља да предсједник владе Цветковић одлази на потпис пакта који је ваљда први чин у престанку независности Југославије. Наше новине имају велике натписе али још ништа не смије писати макар сви знамо да су министри демисионирали зато јер се не слажу с пактом.”⁵²¹ // Православна црква силно је узнемирена, јер је очито да она неће значити ништа ако Хитлер завлада

⁵¹⁸ Исто.

⁵¹⁹ Из извештаја новог загребачког католичког дневника „Hrvatski Glas”, од 4. и 6. марта 1941. види се да је фон Херен дошао у Загреб да би присуствовао обележавању 10-тогодишњице постојања Хрватско-њемачког друштва.

⁵²⁰ „Danas”, 14. 8. 1990, 67.

⁵²¹ Степинац овде мисли на оставке које су, због приступања Југославије Тројном пакту, дали министри Срђан Будисављевић, Бранко Чубриловић и Михајло Константиновић. Протокол о приступању том пакту потписали су, у име Југославије, 25. марта 1941, у бечком дворцу Белведере, председник владе Драгиша Цветковић и министар иностраних послова Александар Цинцар-Марковић.

у Југославији, кад и католичка Црква мора водити тако тешку борбу у Рајху.”⁵²²

Судбоносног 27. марта 1941, када је у Београду извршен државни удар и када су широм Србије и Југославије организоване масовне антифашистичке демонстрације, Степинац је, између осталог, записао и следеће: „Војни кругови поставили су за председника владе Симовића (а Драгишу Цветковића затворили) који је одмах одредио (а не саставио) владу... Из састава владе види се да су хрватски министри само фигуре а да су de facto власт преузели **Великосрби** и да **кане у рат с Њемачком**. Положај је за Хрвате управо грозан. Од Хитлера немају се добру надати. Од Великосрба такођер... Енглеска и Америка се врло радују, потајно и Русија, али **каквим ће бијесом проводити Хитлер то нитко не зна**. // Једно је сигурно идемо у сусрет најцрњим данима ...”⁵²³ А Хитлер је, као што је познато, на вести из Београда заиста побеснео и истог дана донео одлуку да Југославију треба напасти и раскомадати је.

Као што се из овог прегледа Степинчевих записа и изјава може видети, Степинац се веома често освртао на поједине поступке и потезе Хитлера и нацистичке Немачке, као и на односе између нацизма и римокатолицизма. На први поглед, дневничке забелешке потврђују тврдње А. Бенигара, Ј. Батеље, Ц. Томића и других њихових истомишљеника да је Степинац имао негативно мишљење о нацизму, да је зазирао од њега и да се борио против њега. Тако Степинац на једном месту бележи да су „одношаји Цркве католичке према Хитлеру односно засадама националсоцијализма добро познати”, сугеришући закључак да су негативни. На другом тврди да његова црква „никад не може одобрити оно што ради националсоцијализам у Њемачкој”. На трећем помиње тешке речи папе Пија XI на рачун нациста: „Дивље, дивље звијери”. На неколико места изражава мишљење да европској култури прети страшна опасност од нацизма, па упозорава врх своје цркве на њу. На основу тога се мора закључити да је Степинац заиста био противник нацизма и Хитлере Немачке и да их се плашио.

Али, када се постави питање зашто су он и његова црква били против нацизма, онда се из дневничких бележака добија врло чудан одговор. Шире је, наиме, познато да су нацисти још у време свог доласка на власт у Немачкој, па све до краја Другог светског рата, били критиковани и од својих грађана и од странаца због недемократских метода владања

⁵²² „Danas”, 14. 8. 1990, 67.

⁵²³ *Истио*.

и читавог низа незаконитих, неморалних и нецивилизованих потеза и поступака. Они су, наиме, одмах по освајању власти укинули скоро све демократске институције и поступке, укинули политички плурализам и дијалог, завели једнопартијски систем и једноумље, укинули елементарна грађанска права и слободе (од слободе савести и вероисповести, преко слободе говора, збора, политичког и синдикалног организовања, научног и уметничког стваралаштва итд.). Подређујући сасвим појединца и грађанина држави, нацисти су завели тоталну контролу над свим сегментима друштва (над привредом, науком, културом, уметношћу, спортом итд.) и праву полицијску диктатуру, која се манифестовала бруталним и незаконитим хапшењима, привођењима, затварањима, мучењима и убијањем не само декларисаних непријатеља нацизма, већ и свих оних који су се усуђивали да самостално и критички мисле, говоре и пишу. На удару нацистичког тоталитарног режима нашли су се најпре комунисти, социјалисти и други левичари, као и присталице либералних политичких идеологија, затим Јевреји, масони, хијерархија РКЦ и многих протестантских верских заједница, Јеховини сведоци, хомосексуалци и др. Нацистички режим је отворено распиривао екстремни антикомунизам, антилиберализам, антирационализам, антихришћанство, национализам, расизам и антисемитизам. На међународном плану је заговарао политику силе и рат, не либећи се бруталне агресије и војног запоседања туђих територија, уз вршење најгорих ратних злочина и злочина против човечности, стварања концентрационих логора итд. Када се то све зна, веома је важно утврдити које елементе нацистичке идеологије и праксе Степинац није одобравао и којима се противио, односно против којих се борио.

Из бележака у његовом *Dnevniku* може се најпре констатовати да је он нацистичку Немачку сматрао опасном за мале народе и за мир у Европи и свету, па сходно томе и за Хрвате и Југославију. Оптуживао ју је да шири врло агресивну пропаганду изван својих граница, да врши притисак на владе других држава и да се меша у њихове унутрашње односе. Али, иако је с интересовањем и забринутошћу пратио њене освајачке подухвате и пре и после почетка Другог светског рата, он их ниједном није изричито осудио. Често је о њима говорио неубичајено благо и еуфемистички: „Хитлер узео Аустрију”, „Чешка сасвим пала под Њемачку”, „Њемачка хоће да нас захвати” и сл. Мада се, без икакве сумње, плашио увећања нацистичке моћи и могућег доласка Југославије под њихову контролу, избегавао је да њихове агресивне подухвате назове правим именом и да их недвосмислено осуди.

Од поменутих бројних зала и злочина које су нацисти извршили над својим и туђим грађанима, **Степинац их отворено осуђује само због бруталних напада на РКЦ и због прогона њених кадрова**, заборављајући на још бруталнији прогон Јевреја, протестаната, комуниста, социјалиста, либерала и припадника других политичких и верских заједница. У страху од агресивне нацистичке пропаганде у Хрватској и Југославији и од претећег укључивања Југославије у немачку интересну сферу, он је упозоравао врх РКЦ на ту опасност и молио га за помоћ. Иако се многи његови браниоци упињу да докажу његове честе и оштре иступе против нацистичке расне теорије и праксе, у његовом дневнику се од 1937. до 1941. то скоро уопште не види. Тек индиректно се о томе може закључивати на основу податка да је крајем 1938. организовао један одбор у Загребу за пружање помоћи избеглицама са територије Немачког Рајха, међу којима су преовлађивали Јевреји који су прешли у РКЦ. На другој страни, **Степинац је крајем 1940. позитивно оценио увођење дискриминационих мера према Јеврејима у Југославији, под очигледним притиском Хитлерове Немачке.**

У исто време док се солидарисао са прогоњеним припадницима РКЦ у Немачкој и осуђивао нацисте због њиховог прогона, **Степинац је отворено одобравао нацистичку антикомунистичку политику и борбу против комунистичке пропаганде у свету, а посебно на Балкану.** И не само то. У паничном страху од продора комунизма на Балкан и у Хрватску, Степинац је дозволио себи то право да немачку и италијанску борбу против комунизма уздигне на ниво спасавања Европе и хришћанске цивилизације уопште од тог, по њему, највећег од свих оновремених зала. **Уз отворено величања нацизма и фашизма по том питању, из његових записа се може ишчитати и притајена нада да ће Хитлер у току започетог Другог светског рата напасти на СССР и уништити, једном за свагда, комунизам.** Због тога се слободно може казати да је његова критика нацизма била непотпуна и недоследна, односно селективна и ограничена само на његову антикатоличку страну. Иако је објавио и популарисао енциклику Пија XI *Mit brennenderer Sorge* из 1937, он ни све њене ублажене елементе осуде нацизма није до краја примењивао. У његовом дневнику нема ни помена о паганским елементима нацистичке идеологије, као ни о расизму, мада је из других извора познато да је у неколико наврата осудио расизам. Из његових недовољно добро прикривених очекивања од нацистичког антикомунизма јасно је да се у односу према нацизму и Хитлеровој Немачкој углавном управљао према ставовима и инструкцијама прагматичног папе Пија XII.

Његов однос према нацизму се, због свега реченог, може окарактерисати као недоследан и некохерентан, односно као колебљив и противречан – једном речју, амбивалентан. За тај однос се још може рећи да је био специфична, прагматична и сасвим политичка комбинација антинацизма и филонацизма – комбинација несумњиво врло спорна са моралног становишта.

Из Степинчевих дневничких белешки се, уз то, може уочити и да се према фашизму и Мусолинијевој Италији није односио на исти начин као према нацизму и Хитлеровој Немачкој. За разлику од нацизма, Степинац је појам „фашизам” поменуо само једном у овом периоду, и то у склопу једног његовог скоро успутног упоређивања са нацизмом и болшевизмом. Ниједном се није критички осврнуо ни на фашистичку идеологију ни на праксу Мусолинијеве Италије, иако су и оне била екстремно антидемократске, а повремено и антикатоличке. За разлику од Хитлера, кога је неколико пута помињао у разним контекстима, Степинац је Мусолинија поменуо само једном, и то само као учесника фамозне Минхенске конференције. Али то није оно што је овде најважније. У Степинчевом дневнику нема ниједне изричите ни прећутне осуде италијанских агресија на Албанију (1939) и Грчку (1940), као и више пута наговештених планова за напад на Југославију и њено разбијање. Нема ни осуде, тобоже, ненамерног италијанског бомбардовања Битоља, новембра 1940. Иако то није изричито поменуо, Степинац је био веома забринут због тога што „Риму није Мачекова политика симпатична”, одн. због тога што су Рим и Берлин оптуживали Мачека, ХСС и Хрвате генерално за сарадњу са комунистима и другим „пучкофронташима”.

Још је интересантније сазнање да је Степинац у више наврата добијао информације о сарадњи усташа и других хрватских националиста и сепаратиста са фашистичком Италијом и о спремности Италије да им помогне у рушењу Југославије и стварању некакве независне хрватске државе у персоналној и царинској унији са Италијом. У време када је често запомагао због крутог централизма Београда, али и после стварања аутономне Бановине Хрватске у оквиру КЈ, он се ниједном критичком речју није осврнуо на учестале најаве скорог отцепљења Хрватске од Југославије и о потпадању будуће хрватске „независне” државе под пуну контролу фашистичке Италије. Иако је по заклетви Двору Карађорђевића и Југославији био обавезан да ради на очувању Југославије, он није сматрао да треба да обавештава владу своје земље о крајње алармантним сазнањима до којих је долазио, а која су се тичала буквално њеног опстанка. Његово „немешање” у односе између

различитих хрватских група и покрета било је равно субверзивном нечињењу у односу на Југославију. Кад се томе дода виšekратно величање италијанске борбе против комунистичког утицаја на Балкану и очигледно прижељкивање италијанске интервенције у корист хрватских сепаратиста, слика Степинчевог односа према фашизму и фашистичкој Италији постаје још комплетнија. Мада је, сасвим природно, знао за повремене жестоке критике фашизма од стране папе Пија XI и прихватао их, Степинац је у *Dnevniku* исказао много више симпатија и разумевања за фашизам него што би се од некога ко је проглашен и за антинацисту и за антифашисту очекивало. Амбивалентност његовог држања, у овом случају, претеже на филофашистичку страну.

Б.12. Степинац о усташама и ХСС-у

Пошто би и целовита анализа односа надбискупа Степинца према усташама и према њиховом вођи, Анти Павелићу, такође захтевала много простора, овде се дају само неки основни подаци о том односу, превасходно на бази записа у Степинчевом дневнику.

Однос надбискупа Степинца према усташком покрету пре Априлског рата и окупације Југославије извирао је пре свега из његовог односа према тзв. хрватском питању у КЈ. Због тога је у поглављу у коме је анализиран тај однос било у неколико наврата речи и о Степинчевим погледима на франковце, односно усташе и о неким његовим контактима са њима. Иако би било сасвим логично да се питање Степинчевог односа према усташама обради у оквиру тог поглавља или непосредно после њега, оно се, ипак, обрађује овде због изузетно значајне везе усташа са фашистичком Италијом и нацистичком Немачком. Усташки покрет Анте Павелића је и формално настао у Мусолинијевој Италији, 1932/33, и био је у служби њених империјалистичких интереса на Балкану, а одржавао је сталне контакте и са Хитлеровом Немачком, па се може слободно рећи да је био њихова продужена рука, односно пета колона. Мада је у идеолошком погледу имао неке специфичности и у односу на фашизам и у односу на нацизам, тај покрет је настао по узору на њих и био својеврсна комбинација та два тоталитарна покрета и њихових идеологија. Због тога се може претпоставити да је и Степинчев однос према усташама морао да има бар неке сличности са његовим односом према нацизму и фашизму. На другој страни, Степинчев однос према усташком покрету био је у директној вези и са његовим односом према комунизму, па се не може потпуно схватити без узимања у обзир и тог момента.

Притом скоро да и не треба наглашавати чињеницу да је и Степинчев однос према усташама и пре и после 10. априла 1941. предмет многих контроверзних тумачења и полемика.

Кад је у питању историјат усташког покрета, на то овде не треба трошити много речи и простора због тога што постоји много добрих књига на ту тему, међу којима треба посебно поменути монографију Фикрете Јелић-Бутић *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945.* из 1977. и познату трилогију Богдана Кризмана (*Ante Pavelić i ustaše*, 1978; *Pavelić između Hitlera i Musolinija*, 1980. и *Ustaše i Treći rajh*, I–II, 1983). Зато ће се овде говорити само о Степинчевим записима о том покрету и његовим контактима са припадницима тог покрета после 1934. Пре тога, међутим, треба нешто рећи о појму „франковци”, који се у историографској и публицистичкој литератури најчешће поистовећује са појмом усташтво.

Анте Старчевић (1823–1896), оснивач Странке права и родоначелних великохрватског национализма

У изворном смислу, франковци су политички следбеници хрватског адвоката и политичара Јосипа Франка (1844–1911). Франк је био сарадник Анте Старчевића (1823–1896), оснивача и вође најпознатије хрватске политичке странке из друге половине XIX века – Странке права. Старчевић је у младости био присталица Француске буржоаске револуције и Илирског покрета, али је у каснијим годинама постао екстремни хрватски националиста, творац хрватске националне доктрине и плана за стварање Велике Хрватске. Између осталог, остао је познат по својим оштрим иступима против Срба, које је називао „сужањском” и „нечистом пасмином”, којој „народ хрватски неће трпети да... оскверњује свету земљу Хрватата”, док је за босанске муслимане говорио да су Хрватима „по керви и језику најчистија браћа”. Старчевић је пред крај свог живота све више потпадао под утицај Ј. Франка, па је 1895.

заједно са њим, основао Чисту странку права (ЧСП), екстремно националистичку и расистичку хрватску странку у оквирима Аустро-Угарске, одвојивши је од матичне странке коју је некад сам основао. После Старчевићеве смрти вођство у ЧСП-у преузео је Јосип Франк.

Задржавајући формално антиаустројске паролe и представљајући се као велики хрватски националиста, Франк је везао своју странку за

реакционарне кругове Беча и Пеште и служио им у њиховој борби против јединства Срба и Хрвата. У гледању на Србе био је верни следбеник Анте Старчевића и његовог саборца Еугена Кватерника (1825–1871), који, као и Старчевић, није прикривао своју мржњу према Србима, називајући их „бизантинцима”, „источњацима”, „накотом вјере православне”, „барбарима”, „издајницима хрватског народа” и „небраћом”. Франк је од Кватерника преузео геноцидну идеју да Србе који не пристају да се изјасне као Хрвати, треба физички ликвидирати. Он је 1908. основао „Хрватску народну легију”, за коју је Стјепан Радић, вођа ХСС-а, тврдио да она хоће не само да шири мржњу према Србима, него и да их коље. Франкови праваша били су аутори геноцидних парола: „Србе сјекиром за врат”, „Удри, удри in der štat Србом штрик за врат” и сл.⁵²⁴

Будући да је Анте Павелић „млађи” (1889–1959), оснивач и вођа усташког покрета, био припадник ЧСП-а и најпознатији следбеник Ј. Франка, то се и у КЈ и у социјалистичкој Југославији појам „франковац” користио као синоним за Павелићеве усташе. Пошто су неки аутори тај појам проширивали и на остале следбенике Анте Старчевића, односно на све праваше, па и на све друге хрватске националисте, треба нагласити да је то погрешно. Вођа другог крила праваша, Миле Старчевић (1862–1917), иначе, братанац А. Старчевића, издвојио се 1908. из ЧСП-а и основао Старчевићеву странку права (ССП), која је најавила чишћење своје странке од „франковштине”. Припадници те странке називани су у Хрватској „милиновцима” или „старчевићанцима”. Због тога се у овој књизи под франковцима подразумевају пре свега они праваша које је водио Анте Павелић „млађи”, за које ће се пред почетак Другог светског рата и у току тог рата усталити назив усташе.⁵²⁵

Степинац је први пут поменуо франковце у *Dnevniku* у оном већ цитираном одговору нунцију Пелегринетију од 9. августа 1935, у коме је са гнушањем одбацио гласине да је приступио странци „франковаца”

⁵²⁴ Крестић Василије: *Геноцидом до Велике Хрвајске*, Catena mundi, Београд 2015, 82, 109.

⁵²⁵ Пошто је у хрватској и југословенској историји постојао још један Анте Павелић, уз њега се обично везује надимак „старији”. Старији и млађи Анте Павелић су се разликовали у много чему. Старији је био стоматолог, масон и Југословен, а млађи правник и екстремни хрватски националиста, вођа ултранационалистичке, расистичке, терористичке и сепаратистичке (антијугословенске) организације и покрета. Иначе, треба напоменути и то да се назив „усташе” на јужнословенском делу Балкана користио као синоним за устанике и да се у XIX веку употребљавао најпре за Србе из познатог Херцеговачког устанка против Турака из 1875, познатог под називом „Невесинска пушка”. Тако је Петар Карађорђевић, каснији краљ Србије, који је као добровољац учествовао у Херцеговачком устанку (под псеудонимом Петар Мркоњић), називан усташом.

да би за њу вршио агитацију. Он је тада написао да сви знају да та странка „франковаца” као таква не постоји”, али „ако се пак под странком „франковаца” подразумијева хрватски народ, што конкретно данас Срби и противници Католичке цркве у нашој домовини подразумијевају, тада дакако морам признати да пристајем уз ту странку, то јест уз мој народ...”⁵²⁶

Крајем новембра 1935, у *Dnevnik* је приложено писмо министра унутрашњих послова Антона Корошеца надбискупу Степинцу од 26. новембра, у коме се говори о организованој шпијунској вези једног хрватског језуита са главним представницима усташког покрета у Аустрији. То вишеструко интересантно писмо је, уз остало, значајно и због тога што се у њему први пут у Степинчевом *Dnevniku* помиње вођа усташког покрета Анте Павелић. Оно гласи:

„Преузвишени, поводом Ваше интервенције у ствари издавања путне исправе Г. АНТУНУ ВУРСТЕРУ, члану Друштва Исусоваца, за путовање у иностранство, част ми је известити Вас да сам по овом случају од подручних власти примио извјештај по коме је именованом ускраћено издавање пасоша са разлога што је у 1932. години подржавао везе са хрватским емигрантима у Аустрији, достављајући им из земље разне податке за које су се ови интересовали, и то нарочитом шифром коју је у ту сврху од ових примио, што је и он сам на саслушању код наших власти признао. // Према изјави самога Вурстера, он је почетком јануара отпутовао из Загреба у Галспах у Аустрији, ради лечења код Зеилоса. Пре поласка из Загреба Иванковић Алојз предложио му је да се у Аустрији побрине да емигранти шаљу у Загреб извесне књиге др. Павелића и Перчеца и дата му је адреса на коју би ове књиге требало слати. Иванковић му је исто тако дао и адресу емигранта Јосипа Милковића, који је писао у хрватском државном архиву код Перчеца у Бечу. // У Аустрији, почетком фебруара, Вурстер се састао са Милковићем, који му је том приликом дао неколико листова „Griča” и „Ustaša” а док је био у Алтенмаркту примио је од Милковића, поред „Griča” још и неке друге новине и књиге Павелића и Перчевића. // Идућег месеца, поново се састао са Милковићем који му је том приликом дао шифру за дописивање, као и адресу на коју ће писма управљати. Вурстер је на ову адресу послао из Загреба 4 извјештаја. Поред осталих података које је слао из земље, послао је и два негатива снимљена приликом студентских демонстрација у Загребу. За време свог боравка у Алтенмаркту, написао је и један чланак под насловом „Начело и акција” и послао га Милковићу,

⁵²⁶ „Danas”, 17. 10. 1989, 65.

те је тај чланак изашао у Ускршњем броју „Griča”. // Обзиром на овакав рад и држање Вурстера, који никако не могу дати довољно гаранције да свој боравак у иностранству неће злоупотребити и искористити у нежељене сврхе, власти су биле побуђене да му ускрате издавање дозволе за намеравао путовање у иностранство ...”⁵²⁷

Захваљујући овој интервенцији код министра Корочеца, Степинац је већ крајем 1935. добио врло детаљну информацију о организованој шпијунској и пропагандно-политичкој активности једног хрватског језуите у корист усташког покрета. У *Dnevniku* нема, нажалост, никаквих података о томе како је он примио ову информацију и шта је поводом ње рекао Вурстеровом старешини – провинцијалу језуитске провинције у Загребу.⁵²⁸

Следећи текст који се односио на франковце, односно усташе, али без њиховог помињања, је забелешка Д. Нежића из првих дана априла 1936. (без означеног датума). Повод за ту забелешку су били смрт усташког терористе Стјепана (Стипе) Јавора, 27. марта, у сремскомитровачком затвору и његова сахрана у Загребу, неколико дана касније. „Када је био Јаворов спровод у Загребу молили су Надб.(искупа) коадј.(утора) да би он водио спровод. Но он је то из тактичких разлога отклонио, бојећи се да на спроводу дође до нереди или метежа. Властодршци би гракнули на њ, да је он поводом био. Спровод је обавио преузв. Салис, посв.(ећени) бискуп. // Око 50.000 људи било на том спроводу. Кад се подвечер враћаху кући у граду се неки побеше с полицијом те је било пуцњаве и неколико радња разбијено. Неки држе да су се комунисти умијешали.”⁵²⁹

.....
⁵²⁷ „Danas”, 14. 11. 1989, 61–62. *Вурстер је после стварања усташке НДХ, био секретар Уреда „изванредног опуномоћеника НДХ” у Риму, задуженог за одржавање контаката са Ватиканом.

⁵²⁸ Антон Вурстер (Wurster) (1913–1961) није био заређени језуита. Он је провео један број година у језуитском реду као гимназијалац и богослов, али је иступио из језуитског реда пре заређења за свештеника. После тога је био католички лаик и професор филозофије. У *Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji*, из 1939. води се као члан Малог сјеменишта Дружбе Исусове у Травнику, које је припадало југословенској језуитској провинцији са седиштем у Загребу. Надбискуп Степинац није био надређен А. Вурстеру, већ је то био језуитски провинцијал у Загребу, од кога је, највероватније, и потекла молба Степинцу да интервенише код Корочеца. Тај провинцијал је могао, да је хтео, да предузме одређене казнене мере према Вурстеру, који се на овако драстичан начин упустио у политику, односно у праву шпијунску везу са Павелићевим усташама. У доступној документацији нема никаквих података о томе како је руководство језуитског реда реаговало на ове информације о деловању А. Вурстера.

⁵²⁹ „Danas”, 28. 11. 1989, 65. У вези са Нежићевом забелешком, Љ. Бобан је додао следећу напомену: „С. Јавор ухапшен је у листопаду 1929, у вези с ранијим атентатом на Т. Шлегела. У свиђњу 1931. осуђен је на 20 година робије. Умро је у митровачкој казнионици 27. III 1936”. Томе треба додати и ово: Антон – Тони Шлегел је био главни

Петог марта 1937. Степинац је имао дуг разговор са потпредседником ХСС-а, инж. Аугустом Кошутећем о сарадњи између ХСС-а и РКЦ. Одговарајући, вероватно, на једну од Кошутећевих примедби, Степинац је „што се тиче тобожњег фашизма „Hrvatske Straže” рекао да „ако можда која ријеч и зазвучи чудно у католичком дневнику да је то само реакција на разорно дјеловање масонерије, која је заклето непријатељ Цркве у читавом свијету ...”⁵³⁰

Др Јанко Шимрак (1883–1946), директор дневника *Hrvatska Straža*, каснији крижевачки (гркокатолички) владика

Крајем априла 1937. у *Dnevnik* је унета кратка забелешка под насловом: „Крваве борбе хрватских омладинаца са КОМУНИСТИМА на загреб.(ачком) свеучил. (ишту)” у којој борби убијен је комуниста Крсто Љубичић, католик. Приказ догађаја види на летцима између 24. и 25. стране ове књиге, ево шта је „Hrv. Straža” тих дана доносила, слиједи. Др. Јанко Шимрак, свеучил. професор и „Hrv. Straže” директор много се тих дана заузимао за хрв. омладинце.”⁵³¹ Затим следи неколико извештаја из „Hrvatske Straže” и неколико летака проушташке „Хрватске академске националистичке лиге”, у којима су за немире и за смрт Крсте Љубичића оптуживани студенти-комунисти, а франковачки студенти узимани у одбрану, као невина, односно изазвана страна. Тако се у чланку „Hrvatske Straže” под насловом „Агитација преко осјећаја”, од 18. априла 1937. каже, између осталог, и следеће:

„Марксисте у читавом свијету његују особиту пропаганду преко осјећаја. Они марљиво – шире н. пр. слике „убијених од Франкових топова” и држе се као да топови *Larga Caballera* не убијају.”⁵³² Поводом смрти Крсте Љубичића сад су „другови и пријатељи”, који издају осмртницу – без крижа обасули загребачке редакције подацима о томе, да је Крсто

.....
уредник загребачког листа „Novosti”. Важио је за великог присталицу диктатуре краља Александра. Убио га је, 22. марта 1929, испред његовог стана у Загребу, Мијо Бабић, познати усташки терориста и блиски сарадник Анте Павелића.

⁵³⁰ „Danas”, 19. 12. 1989, 65.

⁵³¹ *Прејис*, 217–218; „Danas”, 2. 1. 1990, 64.

⁵³² Овде се мисли на шпанског генерала Франциска Франка (1892–1975), вођу побуне најконзервативнијих кругова Шпаније против легалне републиканске владе из јула 1936. Ларго Кабалера је био председник социјалистичке владе у једном периоду Шпанског грађанског рата.

Љубичић био „миран и добар младић, прави понос својих родитеља”. Спомињу се и „старац отац и старица мајка, те шестеро малодобне браће”, као да и они рањени и у масама нападани хрватски свеучилиштарци такођер немају родитеље, браћу и сестре! ... Као по договору сви листови говоре о сиромаштву Крсте Љубичића. То је точно. Био је сиромах али су сиромаси и сви они, који су се (с) њиме сукобили... Истина је, треба пожалити несретан свршетак тога младића, али зар ради тога треба **петнаестак увјерених борбених хрватских народних бораца** прогласити злочинцима? Зар и они немају родитеља, браћу, рођаке и пријатеље? Зар они, који су од реда синови хрватскога села, не заслужују баш никаквог обзира? ...”⁵³³ Иако се у овом чланку „Hrvatske Straže” не помињу изричито франковци, очигледно је да уредништво тог листа на њих мисли кад помиње „хрватске свеучилиштарце”, односно „борбене хрватске народне борце”. Из горе поменутих формулација јасно је да су симпатије „Hrvatske Straže” на њиховој страни, а не на страни Крсте Љубичића и његових другова левичара.

У једном од неколико летака Хрватске академске националистичке лиге из тих дана његови аутори се жале да су студенти-марксисте 14. априла делили један летак „одурно псовачко провокаторског садржаја”, па настављају следећим речима: „У том летаку ти туђинци називају хрватске академичаре „избезумљеним” (њихов говор издаје српски балкански папак), „фашистичким бандитима”, франковачким фашистима... Хрватским академичарима упућују називе „фашистичка бештија из редова франковаца”, „Зликовци” (и опет једна балканска ријеч) „Франко-фашисти”... „душевно закржљали и културно инфериорни типови ...” У исто време, хрватски „академичари” за убијеног Крсту Љубичића пишу да је „српско-арбанашки мјешанац, дакле и опет један странац”, а за његове колеге да су „сав смрад и олош... дотепенци... различити туђинци, Срби, Црногорци, Жидови и Македонци одроди бивши Орјунаши, четници и Јачевци удружени у загребачкој подружници московске Чекe”, који „угрожавају животе и сигурност хрватских свеучилиштараца и у хрватском свеучилишту псују хрватске народне борце...”⁵³⁴

Пошто је Степинчева „Hrvatska Straža” и надаље здрушно бранила франковце и друге студенте-националисте, прокомунистичка загребачка „Nova Rijec” је то окарактерисала као фашистичко опредељење.⁵³⁵

⁵³³ *Прејис*, 218–219.

⁵³⁴ *Прејис*, 223–227.

⁵³⁵ „Nova Rijec” је била гласило самосталних демократа, које је покренуо Већеслав Вилдер, а које је излазило у Загребу од 1936. до 1940. У њему су сарађивали и комунисти и други хрватски левичари. У току 1939. достигла је тираж од 45.000 примерака.

Одговор „Hrvatske Straže”, под насловом: „Хипокризија ’Nove Riječi’”, од 24. априла, унет је *Dnevnik* и почињао је следећим речима:

Загребачка „Nova Riječ” у посљедњем броју од 22. травња написала је више чланака о посљедњим догођајима на хрватском свеучилишту. На првој страници говори о „жртвама фашизма” и истиче: „Наш је фашизам специјалитет за себе у томе што је удружен с гојенцима оних којима је гесло ’обнова у Криту’, ’само напријед за Крестове идеале’, који симбол смрти његове, симбол који је – постао свет, узимљу у једну руку, а у другој брусе нож...” Зато не само овакве фашисте, него и њихова крвава дјела узима у заштиту у Загребу само „једини католички дневник.” Затим се у чланку „Hrvatske Straže” каже још за „Nova Riječ”:

„У посљедњим ђачким догађајима на свеучилишту види ’жртве домаћег фашизма’. Ту да су најмање четворица навалила на једнога и тако убили ’друга свог човјека, човјека који друкчије мисли, који неће да пољуби батину и сјекиру твоју’... На седмој страници описује догођаје на свеучилишту и приказује их тенденциозно на основу марксистичких извјештаја. „Nova Riječ” постигла је врхунац свога бијеса на осмој страници, гдје се оборила са природеном мржњом на мирно и објективно писање нашега листа о сукобима на хрватском свеучилишту. Дакако, да је „Nova Riječ” главни дио свога ’злог духа’ сасипала на директора нашега листа, кога зове ’подстрекачем и идеологом фашистичке омладине, која барата с ножевима’. Осим тога јавља, да марксистички студенти спремају ’протестну резолуцију, коју ће предати г. ректору заједно са доказним материјалом, којег сакупљају против дра Шимрака ради подстрекавања фашистичке омладине. // „Nova Riječ” (веров. „Novoj Riječi” – нап. П. И.) није стало до објективне истине него до тога како ће што боље угодити најнижим инстинктима својих – комунистичких и пучко-фронташких савезника... Казат ћемо само ово: „Nova Riječ’ с највећом хипокризијом – згража се ради фашистичке идеологије коју у Хрватској не заступа ни једна организација, ни једна бивша ни садања странка, а пучко-фронташи ’фашистима’ називају све одлучне Хрвате!, а с друге стране, нити једном ријечи не спомиње идеологије комуниста и њихова рада у Русији и Шпањолској... ’Nova Riječ’ се грози (тј. прети – нап. П. И.) „Hrvatskoј Straži” и њезином уредништву али се ми таквих грожња баш ништа не бојимо. Ипак је важно, да се такве грожње јавно забиљеже и да се јавно констатира хушкање ’Nove Riječi’”.⁵³⁶

У вези са кравим сукобима на Загребачком универзитету, у Степинчев дневник је унето и једно интересантно писмо министра унутра-

.....
⁵³⁶ *Прейус*, 233–236/1.

шњих послова КЈ, А. Корошеца, од 29. априла 1939. Била је то, у ствари, информација коју је Корошец добио од неког свог сарадника (највероватније из Загреба), а коју он прослеђује надбискупу Степинцу, јер претпоставља да ће га то интересовати. Нежић је поводом те информације записао да је „прилично вјерна те се даде закључити да је Београд доста упућен у догађаје код нас.” Ево најважнијих извода из те информације. „Обавештење // У познатим посљедњим ђачким немирима у Загребу јављају с неколико страна, да се загребачка полиција том приликом ставила на страну комуниста. Не знам да ли је то тачно, али ћу овдје изнећи оно што јављају. // Пред катедралом целе (веле? – о. пр.) да је Колман (жидовског поријекла) викао: Живио Стаљин и да је истом тога била навала на њега. Ђаци радићевци били су скупа с комунистима и викали су: Живио Бенеш, живила демократија, доље поп Корошец и његов споразум с фашистима итд. Хрватски студенти (франковци и клерикалци – домагојци) викали су: живила слободна Хрватска, доље комунизам и фашизам, живио др. Павелић. Тачно је да су ови посљедњи викали доље фашизам па их је ради тога у „Dnevniku” („Hrvatskom Dnevniku” – гласилу ХСС-а – нап. П. И.) и напао др. Мачек да су у служби туђина.”

Затим аутор овог обавештења даје франковачко-клерикалну верзију сукоба двеју група студената од 16. априла, оптужује полицију да је била на страни комуниста и згража се над чињеницом да су комунисти, приликом сахране Крсте Љубичића пролазили кроз центар Загреба „са црвеном траком”, и да су на гробљу поздравили свог убијеног друга „са стиснутом песницом”. Додаје да је полиција све то мирно посматрала јер јој је, према речима једног вишег чиновника, тако наложио министар Корошец. Аутор се још обара на Већеслава Вилдера и Саву Косановића због тога што су били на челу спровода Крсте Љубичића.⁵³⁷ После тога пише:

„Пригодом студентских немира у Загребу водећу су улогу имали ђаци ’клерикалци’ (домогајци), које идејно воде: Иво Богдан, уредник „Hrvatske Straže”, Тјас Мортигија, дипл. филозоф, иначе сарадник ’Sijača’, ’Orača’, ’Njive’ и свих оних илегалних франковачких листова, који се периодично појављују, надаље Иво Лендић, уредник „Hrvatske Straže”, који се посебно ’прославио’ са чланком у „Lući”, у коме је напао министра Корошца. Чланак је носио наслов: О положају католика, а потписан је псеудонимом: Vigilands (Лендић). Комунисти су то сазнали, да су ову акцију

⁵³⁷ Сава Косановић (1894–1956), српски, хрватски и југословенски политичар и публициста; дугогодишњи функционер Самосталне демократске странке и Сељачко-демократске коалиције; присталица политике Народног фронта.

водили клерикални ђаци, па су запријетили да ће послати једног дана своје раднике у просторије 'Hrvatske Straže' у Тренкову улицу и да ће тамо све демолирати и све поубијати ... У свим тим догађајима је врло активан др. Ј. Шимрак, директор 'Hrvatske Straže'; он је у име сената (мисли се на Сенат Загребачког свеучилишта – нап. П. И.) писао бану г. др. Ружићу, да протестује како се гоне и затварају само хрватски студенти, а комунисти се пуштају на миру. Бан му је додуше рекао да су студенти Хрвати били посебно затварани ради тога јер се из њихове средине чули повици: доље шмркави краљ, доље Павле итд. тј. такви повици ради којих се иде пред суд за заштиту државе. Кад није успео код бана, тада је др. Шимрак тражио да га прими др. Враговић, шеф полиције, јер су они школски другови. Тамо је отишао на наговор г. Богдана, да би се заложиио за затворене хрватске студенте. Међутим други католички сениори и свештеници држе се у свим тим догађајима постраани, а на каптолу посебно гг. др Павао Лончар, пребендар П. Јесих, пребендар и директор канцеларије Католичке акције, К. Печњак, каноник и др. Н. Коларек, професор-катехета, јавно у свештеничком кругу осуђују ђаке домогојце, да у овим свим догађајима воде главну реч и да су почели обрачунавати са својим противницима с ножевима. Међу онима за којима је полиција издала тјералицу, налази се такођер Станко Пуратић, који је задњих година био ако не предсједником *Домагоја*, а оно свакако друштвеним функционером. То исто осуђују виши свештенички кругови на каптолу, па иду протестирати и код Кoadјутора, али опет с друге стране – Богдан и друштво шаље коадјутору *фратра Перовића* и др. Шимрака, који умирују коадјутора и доказују му да су хрватски ђаци имали право. Након једног посјета код Кoadјутора изјавио је др. Шимрак да је видио да ужива потпуно повјерење Кoadјутора с осталим члановима редакције и да се ништа не боји опозиције и протеста сениора и вишег свештенства.”⁵³⁸

Иако се Степинац није изјашњавао ни о сукобу између студената ни о споровима међу високим клером своје надбискупије поводом националистичко-франковачког ангажмана чланова „Домагоја” и руководства „Hrvatske Straže”, све индиције говоре да је он одобравао деловање др Шимрака и његових сарадника. Иако је то лако могао, Степинац није сменио ни Шимрака, ни Богдана и Лендића, нити је предузео било какве казнене мере према њима. Иначе, све поменуте идејне вође „клерикалаца” – домагојаца су били познати хрватски националисти и сви су

⁵³⁸ „Danas”, 2. 1. 1990, 64–65.

касније, за време НДХ, постали водећи новинари и функционери уставног пропагандног апарата.

Одлука министра Корошеца да пошаље поменути информацију надбискупу Степинцу, покреће, иначе, неколико врло интересантних питања. Прво, зашто је он то урадио, иако није морао? Да ли је то била само ствар куртоазије и међукатоличке солидарности, или је било и нечега другог? Да ли је, једноставно, хтео да покаже Степинцу да врло добро зна шта се десило не само на Загребачком универзитету, него и шта се, поводом тога, дешава на Степинчевом Каптолу? На крају је ту питање ко је аутор ове информације, за коју је Нежић констатовао да је „прилично вјерна”?

Што се тиче одговора на последње питање, јасно је да је Корошецов информатор веома добро познавао ситуацију у самом врху Загребачке надбискупије, па је, можда, и сам био члан тог врха, или му био врло близак. А што се мотива за овај Корошецов потез тиче, врло је вероватно да је он хтео да упозори Степинца на то да се и у Београду зна за екстремно клеро-националистичко понашање припадника „Домагоја” и најодговорнијих људи у „Hrvatskoj Straži”. Да ли је Корошец очекивао да ће Степинац предузети неке мере према њима, остала је тајна, али не треба искључити позитиван одговор на то питање. На крају, могуће је да је Корошец очекивао да ће Степинац предузети неке мере бар против Иве Лендића, за кога анонимни информатор тврди да се „прославио” нападом на њега (тј. Корошеца). Било како било, Степинац се није сматрао обавезним да одговори на ову информацију и на питања која је она покренула. Али је овде важно констатовати да је врло добро знао шта су „Хрватски студенти (франковци и клерикалци – домагојци)” радили и како су се понашале њихове идејне вође из редова „јединог католичког дневника” у Загребу и Хрватској.

Средином 1937. у *Dnevniku* је сачињена забелешка под насловом „Хрватске прилике”, у којој су изнета занимљива гледишта надбискупа Степинца о стању унутар тзв. Хрватског националног покрета. Према страницама оригинала из кога је преписана (168–169/II), требало би да је та забелешка настала између 23. јула и 21. августа 1937, али њен други део садржи и датум 15. X 1937, што уноси забуну – као да је тај део дописан неколико месеци после првог. Пошто у *Прејису* нема објашњења за овај хронолошки дисконтинуитет, овде се та белешка цитира интегрално.

„Док су диктаторски режими стискали круто Хрвате, била је хрв. фронта јединствена у отпору. Напосе су сви цијенили кат. Цркву, која бијаше јаки ослон Хрватима у тој борби проти неправде и насиља.

Међутим је притисак владе попустио. Дозвољава се рећи мјесто 'племе', 'народ' хрватски, вјешају се хрватске заставе и сл. // Сад је б(бивша – о. пр.) Хрв. Сељач. Странка почела организације своје обнављати по селима и развијати свој културни програм. Почеше учити науку о сељачкој држави, да је сељак народ, а господу се трпи док служе сељаку. Сељак је субјект културе, а није објект, којег би требало обмањивати. Тиме се је замјерио Др Мачек интелигенцији, тако да га је већ велики дио напосе Загрепчана напустио те се прихватише идеологије дра. А. Старчевића. // Осим тога многе старе Хрвате Др. Мачек није привукао у своју околину, него њега већином окружују људи који су сумњиви са фрамазунства и марксизма или су пак конкубинарци (Кемфеља, Др. Јаковљевић) etc.⁵³⁹ // Надаље су си уобразили многи од њих да сви Хрвати имаду сматрати светињом све оно што они кажу или напишу, и не подносе да тко њихова дјела критизира или ријеч, таквога проглашују противником хрв. покрета. // Херцег шири Организацију Сељачке (Господарске) Слоге, те се по селима скупе обично млади викачи, који тероризирају, цијело село, а у премного случајева раде проти жупника.⁵⁴⁰

То и сличне чињенице бијаху повод да се је добар дио Хрвата, напосе омладине градске и грађана, окупио око радикалне хрватске идеологије, да критици подвргава писање и дјела водства ХСС. Ти се више приклонише идеологији Старчевићевој (то ће се запазити убудуће и у писању „Hrv. Straže” – *Dnevnik*), а младеж се заноси Др Антом Павелићем, хрв. емигрантом. Напосе је свеучилишна омладина у Загребу загријана за тај хрв. покрет 'борбених'. Одроз тога духа види се најљепше из листова што су излазили (или плијењени) под именом: 'Орач', 'Sijač', 'Njiva' etc. Један примјерак прилаже се овдје: Неки код Матице Хрватске (Др Лукас) окупљаху ђачку омладину и одгајају је у том погледу. Академска омладина тога духа од 15. X 1937. издаје мјесечник: 'Hrvatski Akademičar'. Све ово је ваљало навести и споменути, да се узмогне разумјети писање и полемике хрв. штампе ('Hrv. Dnevnik', 'Hrv. Straža' etc.) у слиједећим мјесецима.⁵⁴¹

Од почетка 1938. у хрватској католичкој штампи се пуно писало о Светском еухаристијском конгресу у Будимпешти, најављеном за крај .....

⁵³⁹ Конкубинарци – људи који живе у дивљем браку. Кемфеља Ђуро, заповедник Хрватске сељачке и грађанске заштите, полувојне организације ХСС-а. Др. Јаковљевић – вероватно Илија Јаковљевић, уредник „Hrvatskog Dnevnika”, главног страначког гласила ХСС-а.

⁵⁴⁰ „Danas”, 16. 1. 1990, 64.

⁵⁴¹ *Истио*. *После ове забелешке, у *Прејису* се наводи да су испуштене као непотребне странице 170–186, па после тога следи забелешка од 21. августа 1937.

маја. Своје учешће на том конгресу најавило је чак десет хрватских бискупа и надбискупа, са надбискупом Степинцем на челу и неколико хиљада ходочасника. Знајући за то, министар Корошец је 26. марта 1938. упозорио Степинца на сазнања југословенске владе да би тај верски скуп могао да буде искоришћен у политичке сврхе, врло штетне за југословенске интересе. Постојале су, наиме, доста значајне индиције, да би на њему могло да дође до величања мађарског ревизионизма и Хабзбуршке династије. Али је за југословенске интересе било најопасније то што је било врло одређених најава да ће у Будимпешту доћи многи познати и непознати представници усташког покрета из емиграције и да ће тај конгрес искористити за међусобне сусрете и договоре, као и за сусрете са бројним хрватским ходочасницима и из Југославије и из иностранства. У једном извештају Централног пресбириоа КЈ писало је да се „очекује да ће из Северне и Јужне Америке на Конгрес у Будимпешти доћи 25-30.000 учесника и да ће амерички Хрвати бити добро заступљени”, па се затим додаје: „У вези са овим Мин.(истарство) ин.(остраних) послова извјештава да ће уз Хрвате-ходочаснике из Америке доћи и Анте Дошен, главни секретар *Hrvatskog domobrana* и уредник 'Независне Државе Хрватске' и да ће по свршетку конгреса искористити прилику, да би у Пешти, а потом и у Бечу, дошао у додир са водећим личностима Хрват. емиграције, наравно све у циљу припремања појачане 'Усташке' акције.⁵⁴² После тога Дошен има намјеру да у том циљу посети и дра Анту Павелића”.⁵⁴³ А у извештају југословенског делегата у Бечу пише да је обавештен да ће у Будимпешту „доћи већи број наших исељеника а специјално америчких Хрвата католика који би после тога обишли и свој завичај у Краљевини. Као изасланици католичко-хрватске заједнице у Америци а споразумно са Хрватским домобраном биће послата на Конгрес лица која су присташе усташа, али која се нису видно досада истицила, како не би нашим властима пало у очи.”⁵⁴⁴

Конгрес је одржан од 25. до 27. маја, уз учешће кардинала државног секретара Е. Пачелија као папиног делегата и католика из 43 земље света са свих континената, међу којима је било и десет хрватских бискупа и надбискупа и око 4000 хрватских католика из Југославије. Као осврт на Корошецова упозорења из марта 1938, у *Дневник* је, после завршетка

.....
⁵⁴² *Hrvatski domobran* је била усташка емигрантска организација на америчком континенту. „Независна Држава Хрватска” је било усташко гласило које је повремено излазило у Питсбургу (САД).

⁵⁴³ „Danas”, 5. 6. 1990, 67.

⁵⁴⁴ *Истио*.

конгреса, записан кратак коментар: „Наша се влада бојала да ће Хрвати овдје манифестирати приврженост Хабсбурговцима напосе зато што је други дан иза Еух.(аристијског) Конгреса био дан Св. Стјепана (првог мађарског краља проглашеног за свеца католичке цркве – нап. П. И.). Зато су се Хрвати морали вратити кући одмах у ноћи након завршетка Конгреса.”⁵⁴⁵ О евентуалним контактима хрватских емиграната из Америке и Хрвата из Југославије, којих је свакако било, нема ни речи у овом коментару, а ни Коросец о томе није ништа накнадно јавио.

У вези са учешћем кардинала Пачелија на овом конгресу, треба нагласити да је он, путујући железницом од Рима до Будимпеште, прошао преко југословенске територије. По уласку у Ракек, 22. маја увече, дочекао га је и поздравио, у име државних власти, бан Дравске бановине Марко Натлачен, заједно са делегацијом љубљанског каптола. Кардинал их је позвао у свој вагон, па су га они отпустили до Љубљане, где је кардинала дочекало велико мноштво свештеника и верника. После неколико часова задржавања у Љубљани, он је са својом пратњом наставио према Чаковцу и мађарској граници.⁵⁴⁶ Будући да је кардинал Пачели следеће године постао папа, може условно да се каже да је то била једина посета једног папе Југославији од почетка па до краја југословенско-ватиканских односа.

Почетком школске 1938/1939. године за декана загребачког Богословског факултета изабран је др Јанко Шимрак, раније помињани директор „Hrvatske Straže”, који се 1937. а и касније, заштитнички односио према агресивним загребачким студентима и ђацима франковачке и клерикално-националистичке оријентације. Пошто тај избор није био могућ без сагласности надбискупа Степинца, он је индиректно показао да Степинац није имао ништа против поменутог Шимраковог ангажовања и против тога да баш он буде на челу најзначајније образовне установе Загребачке надбискупије и хрватског дела РКЦ.

Двадесет другог септембра 1938. „Katolički List” је донео врло афирмативан приказ докторске дисертације монс. Крунослава Драгановића, тадашњег секретара сарајевског надбискупа Ивана Шарића и човека од његовог великог поверења. (Надбискуп Шарић је, иначе, за време КЈ био познат као велики хрватски клеро-националиста, франковац и симпатизер усташа, а у НДХ као писац ода Анти Павелићу и одушевљени присталица његовог режима). Драгановић је ускоро постао један од усташких идеолога, па је у НДХ био на разним важним функцијама, а

⁵⁴⁵ *Истио*, 68.

⁵⁴⁶ „Katolički List”, br. 21/38, 254–255.

при крају и непосредно после Другог светског рата био један од најпознатијих организатора чувених ватиканских „пацовских канала”, којима је неколико хиљада не само усташких него и нацистичких ратних злочинаца успело да пребегну из Европе у Јужну Америку.⁵⁴⁷

Драгановићеву дисертацију објавио је Папски институт за источне студије у Риму, 1937, на немачком језику, а превод наслова кој је гласио: *Masovni prelazi katolika na „pravoslavlje” na hrvatskom jezičkom području za vreme turske vladavine*. Та дисертација је послужила хрватским клеронационалистима и усташама као „научна” потврда њихових теза о наводно католичком карактеру БиХ пре доласка Турака на Балкан. Позивајући се на њу, они су тврдили и то да у БиХ није РКЦ била та која је развијала агресивни прозелитизам према православнима и богумилима, него да је таква била СПЦ, преведећи у масама хрватске католике у православље. А то је, даље, просто позивало на реваншизам и ширење мржње према православним Србима и њиховој цркви. Зато су хрватски клеронационалисти, још за време постојања КЈ, почели да пропагирају потребу „враћања” православаца у БиХ и Хрватској у веру својих наводних предака. У вези са тим, није без значаја поменути податак да је Драгановићеву дисертацију посебно похвалио Младен Лорковић, један од најближих сарадника Анте Павелића, који се крајем 1939. вратио из емиграције у Загреб.

Почетак 1939. године протекао је у југословенско-ватиканским односима и у односима државе и РКЦ у знаку персоналних промена на врху и у Југославији и у Ватикану (пад Милана Стојадиновића, 4. фебруара и долазак Драгише Цветковића на чело југословенске владе; смрт Пија XI 10. фебруара и долазак Пија XII на чело РКЦ 2. марта). После тога су уследили немачка окупација и ликвидирање Чехословачке (15. марта), завршетак Шпанског грађанског рата (1. априла) победом генерала Франка, италијанска агресија на Албанију (7. априла), Совјетско-немачки пакт, 23. августа, Споразум Цветковић–Мачек, 26. августа 1939. и други важни догађаји на европској и светској сцени уочи почетка Другог

Др Крунослав Драгановић (1903–1983), хрватски клеронационалиста, усташа, шпијун и организатор „Пацовских канала”

⁵⁴⁷ Више о томе в. у: Aarons Mark – Loftus John, *Pacovski kanali*, Glosarijum – Ars valea, Beograd 1991; Rašeta Boris, *Ustaški James Bond 2*, Zagreb 2015. i dr.

светског рата. Из тог периода је по питању Степинчевог односа према усташама најинтересантнији један податак из јануара.

Пред сам крај мандата М. Стојадиновића, док је Италија још поштовала Београдске уговоре Ђано–Стојадиновић (од 25. марта 1937), италијанске власти су 10. јануара 1939. донеле одлуку да протерају у Југославију једног питомца Завода Св. Јеронима у Риму. Радило се о Бранимиру Жупанчићу, клерику Бањалучке бискупије (рођ. 1912, заређен за свештеника 1935.), чије су везе са усташама у Италији те власти непобитно утврдиле. Обавештен о томе од Владете Милићевића, специјалног делегата југословенског МУП-а у Риму, задуженог за праћење усташког покрета, југословенски посланик у Ватикану, Мирошевић-Сорго је, 19. јануара 1939. предложио Стојадиновићу да о том случају и о везама других питомаца Завода Св. Јеронима са усташама обавести државног секретара Ватикана, кардинала Пачелија.⁵⁴⁸ Сорго је намеравао да од Пачелија затражи да „рашчисти гнезда рада који је недозвољен са државног и верског становишта”, верујући да је за такав корак „дошао час” и да се од њега могу очекивати „само добри резултати”, ако кардиналу целу ствар прикаже у правом светлу и ако му скрене пажњу на зле последице таквог деловања.⁵⁴⁹

Пошто у сачуваној документацији Југословенског посланства у Ватикану нема одговора на тај његов предлог, врло је вероватно да га није ни било, с обзиром на то да је 15-ак дана после тога дошло до пада М. Стојадиновића. Али је могуће и то да је Стојадиновић био мишљења да нису сазрели услови за један такав озбиљан корак. Ако је ово друго било разлог за неприхватање Сорговог предлога, онда се убрзо испоставило да је то била велика тактичка грешка. Само шест дана после упућивања тог предлога, он је био позван у Државни секретаријат Ватикана, где му је кардинал Пачели уручио једно саопштење пуно жалби на положај и третман РКЦ у КЈ. Тиме је југословенска страна дошла у позицију да се брани и правда, уместо да буде обрнуто.⁵⁵⁰

У опширном реферату о усташкој емиграцији, достављеном председнику југословенске избегличке владе, 15. јула 1941, В. Милићевић каже да је за питомце поменутог завода Б. Жупанчића и Јосипа Шојата, из Сења открио да активно сарађују „са Павелићевцима на везама са земљом” и да је успео да они буду протерани из Италије. Томе је додао

.....
⁵⁴⁸ Милићевић Н. Владета, *Усташа – хрватска револуционарна организација*, Музеј жртва геноцида, Београд 2018, 98–99.

⁵⁴⁹ Више о томе в. у: Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 217, 220.

⁵⁵⁰ *Истио*, 71–74.

и претпоставку да „изгледа да нису били узети на одговорност или су пак после саслушања у загреб. полицији пуштени на слободу да несметано наставе свој рад у земљи, што је свакако било опасније.”

Ову другу претпоставку В. Милићевића, потврдио је касније сам Жупанчић у једном интервјуу („Hrvatski Narod”), од 30. августа 1941. У њему се он хвалио да је још 1936, пре одласка на студије у Рим, штампао и ширио усташке летке по Сарајеву и целој БиХ, а да се за време студија у Риму сусрео са Антом Павелићем и да се дописивао са његовим блиским сарадницима Мијом Бабићем и Владимиром Сингером. Пошто је због тих својих веза био приморан да прекине студије пре постизања доктората и био оптужен пред југословенским властима, он је у „Hrvatskom Narodu” изјавио да му је Степинац помогао, односно да се захваљујући његовој помоћи „вјешто извукао”. Иако у Степинчевом дневнику нема ниједног податка о томе, тешко да би Жупанчић смео да тврди тако нешто јавно, да то није било истина. А то значи да је Степинац помогао свештенику друге хрватске бискупије који је годинама пре стварања НДХ сарађивао са усташама у раду на рушењу југословенске државе.

А кад је већ реч о Заводу Св. Јеронима у Риму, овде треба навести и податак из Степинчевог дневника да га је, 12. септембра 1939, Влатко Мачек питао „да ли је истина, као што су му тврдили, да су питомци у Св. Јерониму били у вези са Павелићевцима.” Одговарајући на то питање, Степинац му је „протумачио што је на ствари” и рекао му и да је то „обична подвала Београда”.⁵⁵¹ Било је то само неколико месеци после описаног принудног повратка Б. Жупанчића из тог завода и помоћи коју му је Степинац указао. Петнаест дана после разговора са Мачеком за новог духовника Завода Св. Јеронима именован је Степинчев церемонијар Драгутин Нежић, који је од средине октобра 1935. до средине новембра 1939. водио Степинчев дневник. Тај податак јасно говори о томе да је Степинац био и те како заинтересован за рад тог завода и да је и после тога био информисан из прве руке о стању у њему и о деловању и његове управе и његових питомаца.

Двадесет првог августа 1939. „Katolički List” је објавио афирмативну белешку о 50-годишњици мисништва дон Керубина Шегвића, католичког свештеника у пензији, професора, књижевника, публицисте и политичара. Шегвић је био познат као велики праваш, односно следбеник Анте Старчевића и Еугена Кватерника, мада се 1918. изјаснио за Југославију. Према Јури Кришти, он је објавио прву биографију А. Старчевића

⁵⁵¹ „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

(1911) и изводе из Кватерниковог дневника у две књиге (1907). Био је заступник тезе о готском пореклу Хрвата, загрижени хрватски националиста, клерикалац и непријатељ Срба. После формирања усташког покрета постао је његов ватрени присталица и заговорник италијанске интервенције у Хрватској. (Иако формално није био члан усташког покрета, Павелић га је врло брзо после формирања НДХ послао у специјалну дипломатску мисију у Италију, у циљу добијања дипломатског признања од Свете Столице и довођења војводе од Сполета, италијанског принца, за хрватског краља). Човек таквог политичког профила био је чест гост, саговорник и нека врста саветника надбискупа Степинаца, што се може видети на многим страницама његовог дневника.

Крајем новембра 1939. први секретар британске амбасаде у Београду, Теренс Шон (Shone Terence) доставио је Филипу Николсу (Philip Nichols), високом функционеру Форињ Офиса, један извештај, у коме је поменуо Степинаца и Мачека у следећем контексту: „Мислим да су Мачек и људи попут надбискупа под јаким притиском екстремнијих елемената у самој Хрватској сељачкој странци, који би, како се боје, могли дезертирати у табор франковаца буду ли хрватске наде разочаране”. Претходно је Шон написао и то да „већ постоје извјештаји ... да Мачек губи тло у Хрватској у корист франковаца.”⁵⁵²

Као да је знао за ту Шонову процену, Степинац је на крају једне своје забелешке од 23. децембра 1939. записао да чује да Павелић „све више добива присташа”, док се Мачек труди да финансијски осамостали Хрватску.⁵⁵³

Четвртог фебруара 1940. Степинац је забележио да су код њега дошли проф. Филип Лукас и др Старчевић (вероватно Миле – нап. П. И.), у име Матице хрватске, да га замоле да предузме кораке „за ослобођење Др. Будака и другова” и да би суделовао у потписивању протестне листе упућене банској власти.⁵⁵⁴ Степинац им је одговорио да неће да потпише листу, јер сматра да је најбоље да он као црквени поглавар стоји „изнад страначких спорова”, али да ће се „врло радо заузети код бана за Будака, да се он што прије пусти из затвора”, као што се већ заузео за позатваране студенте.⁵⁵⁵ У наставку те белешке Степинац пише:

.....
⁵⁵² Boban Lj., *Maček i politika HSS...*, 327.

⁵⁵³ „Danas”, 3. 7. 1990, 65.

⁵⁵⁴ Филип Лукас (1871–1958), хрватски географ, историчар и теолог, професор економске географије и декан на Економској комерцијалној високој школи у Загребу, председник Матице хрватске, најстаријег хрватског књижевног друштва (1928–1945); идеолог екстремног хрватског национализма, симпатизер усташа и каснији функционер у НДХ.

⁵⁵⁵ *Истио*.

„Кад су отишли назвао сам одмах телефонски Бана Шубашића и рекао, да је врло незгодно да Будак лежи још у затвору и гладује већ девети дан, јер би то могло свршити катастрофом од које Хрвати неће имати користи. Видио сам да је и Бан замишљен те је обећао ствар што прије уредити. // Др. Будак лежи већ девет дана у затвору с Бућем, а затворено је и много омладине ради демонстрација уз обљетницу Старчевићеве смрти.”⁵⁵⁶

Бан Иван Шубашић
(1892–1955)

Степинац овде не каже ништа о томе зашто су Будак и Бућ били тада у затвору, мада је врло вероватно да је о разлозима њиховог затварања био обавештен од Мачека или од Шубашића. Руководство Бановине Хрватске је почетком 1940. било приморано да ухапси 50-ак највиђенијих усташа и припадника Бућове групе у Загребу и Хрватској због њихове појачане пропагандне и терористичке активности крајем 1939. и почетком 1940. Уз Будака и Бућа тада су ухапшени и Будакови саборци: Младен Лорковић, Иван Оршанић, Ивица Фрковић, Јуцо Рукавина и др. као и Бућови сарадници: Славко Говедић и Јурај Веселић. Они су најпре били интернирани у Лепоглави, а затим су пресељени у Крушчицу код Травника.⁵⁵⁷ Степинац је, иначе, и сам врло добро знао да је Будаков лист „Hrvatski Narod”, од самог почетка свог излажења (фебруар 1938.), био центар усташке пропаганде у Хрватској и КЈ. На његовим страницама су се могли читати текстови против било каквог споразума са владом у Београду, па, према томе, и против политике ХСС-а, као и текстови у којима су отворено изражаване симпатије за хрватске „велике сусједе” – Италију и Немачку. Његови сарадници су били скоро сви значајнији припадници усташког покрета у КЈ – Славко Кватерник,

⁵⁵⁶ Исто. Бућ Стјепан (1888–1975), хрватски политичар пронацистичке оријентације. Пре стварања КЈ био следбеник Ј. Франка, али се касније одвојио од франковача и водио посебну групу хрватских сепаратиста, независну од Павелићеве. Године 1938. покренуо лист „Nezavisnost”, у коме је отворено пропагирао нацистичку идеологију у Хрватској. Јуна 1940. основао је Хрватску националсоцијалистичку странку.

⁵⁵⁷ Пишући о њиховој интернацији, Фикрета Јелић-Бутић наводи да су они у Крушчици били подељени у две групе: „хитлеровци”, тј. „хрватски национал-социјалисти”, интернирани због терористичких акција, и „павелићевци”, због „франковачко-усташке пропаганде”. Сви су интернирани на основу чл. 12а Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави. (Jelić-Butić F., „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941”, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 1-2/69, 84).

Младен Лорковић, Иван Оршанић, Божидар Церовски, Вилко Бегић и др. Због тога је крајем фебруара 1940. тај лист био забрањен.⁵⁵⁸

Раније је већ поменуто да је седмог марта 1940. Степинац забележио да је „јучер ... експлодирала паклена машина у Окружном суду (6. III)” и да га је тог дана посетио гроф Бомбелес, који му је причао о очекивањима националиста да ће им Италија помоћи у постизању самосталности Хрватске. С тим у вези записао је да се он, као представник Цркве, не може „мијешати у те политичке страначке акције хрватских група ...”, али му није му пало на памет да би о томе требало да информише макар Мачека и Шубашића, ако не и владу у Београду.⁵⁵⁹

Три дана касније Степинац бележи: „Чујем да су Др. Будака дали силом отпратити у санаториј др. Вранешиха. Чудим се врло тому. Опозиција пак расте из дана у дан и не знам како ће то свршити. Приложени летак довољно свједочи што данас мисле о Др. Мачеку многи Хрвати.”⁵⁶⁰

Дванаестог марта 1940. Степинац је разговарао са француским каноником Приватом и закључио да положај у свету „није ружичаст” и да ће „ова година бити ужасна”. После тога он пише: „То осјећам у нашој ужој домовини Хрватској. Све више се заоштравају прилике и између ХСС и групе Старчевићанаца. Затвори су пуни студената, интелигенције, радништва etc. etc, а данас су чак затворили и 3 богослова ради тобожњег ширења летака усташких. // Интересовао сам се код Бана за неке студенте у затвору, затим за богослове, за разне друге ствари...”⁵⁶¹

Двадесет осмог априла 1940. папа Пије XII је примио југословенског посланика у Ватикану, Мирошевића-Сорга, који га је, по налогу своје владе, обавестио о раније помињаној субверзивној делатности једног дела хрватског католичког клера. Два дана касније Сорга је примио и кардинал Маљоне, који му је обећао да ће о томе још разговарати са папом и да ће затражити од нунција у Београду, Феличија да предузме хитне мере на спречавању такве недозвољене делатности хрватског клера. Нунције је у вези са тим добио Маљонеову инструкцију 5. маја 1940, али је прве конкретне кораке у вези са њом предузео тек у новембру исте године.

.....
⁵⁵⁸ Фикрета Јелић-Бутић тврди да је „Hrvatski Narod” забрањен почетком марта, а не крајем фебруара 1940. Видети: *Ustaše i NDH...*, 52. У сарајевском „Katoličkom Tjedniku”, br. 11/40, од 17. марта објављена је следећа вест: „У Загребу је забрањено даљно излажење слиједећим листовима: „Hrvatski Narod”, „Narodni val” и „Nezavisnost””.

⁵⁵⁹ „Danas”, 10. 7. 1990, 66.

⁵⁶⁰ *Исџо*.

⁵⁶¹ *Исџо*. Изгледа да Степинац овде под „Старчевићанцима” подразумева усташе, иако су се раније под тим називом подразумевали „милиновци”, тј. следбеници Мила Старчевића. Касније сасвим одређено пише о усташким лецима.

Раније је поменуто да је Степинац 6. маја 1940. изненада отпутовао у Рим и да је 9. маја био примљен од стране Пија XII. Тај његов изненадни пут и боравак у Риму изазвао је велико интересовање страних новинара и дипломата у КЈ и многе њихове спекулације. Степинац је о томе оставио једну врло кратку и шутуру забелешку, према којој изгледа да је боравио у Риму само због консултација око именована новог крижевачког бискупа после смрти владике Дионизија Њарадија. Да је то било тачно, требало је очекивати брзо именоване тог бискупа, што се није десило. Тако то објашњење пада у воду, иако је вероватно да је Степинац ишао у Рим и због тог именована. Пошто сам Степинац није понудио друго, тј. право објашњење за тај свој изненадни пут, оно би се, можда, могло тражити у његовој намери да папу замоли да не заборави хрватски народ у „овим страшним временима“, али је мало вероватно да би он само због тога „морао“ да иде у Рим. Чињеница да је он записао баш да је „морао“ да иде тамо подразумева закључак да је њему било наређено из Рима, тј. из Ватикана, да дође због нечега што није трпело одлагање. У очекивању откривања пуне истине о том путу, историчарима преостаје да решење ове енигме траже у оној недовољно јасној полуреченици са краја другог пасуса његове забелешке која гласи: „Разложио сам му читаву нашу ситуацију (питање емиграната – Павелић)...”⁵⁶²

Југословенски посланик у Ватикану, Нико Мирошевић-Сорго, на почетку своје дипломатске каријере

Да је то исправан пут показују неки детаљи из југословенско-ватиканских односа из априла и маја 1940. Средином априла 1940, наиме, југословенски посланик Мирошевић био је на реферисању у Београду. Тамо су му предочена обавештајна сазнања о политичком деловању једног дела хрватског католичког клера у земљи и о сарадњи неких хрватских католичких свештеника у Италији са усташким емигрантима. Било је, наравно, и пуно говора о питомцима Завода Св. Јеронима. По инструкцијама из Београда, он је одмах по свом повратку у Рим затражио аудијенцију код папе Пија XII, која му је заказана за 28. април 1940. О тој аудијенцији он је два дана касније известио министра Цинцар-Марковића.

Из тог извештаја се види да је основна тема разговора југословенског посланика и папе Пија XII било поменуто противуствано деловање

⁵⁶² „Danas”, 10. 7. 1990, 67.

једног дела хрватског римокатоличког клера. Мирошевић је папи изнео кратко и релативно уопштено сазнања своје владе о томе, замоливши га, у име кнеза Павла, да интервенише против таквог деловања. Папа је био непријатно изненађен оним што је чуо од њега и изразио је „негодовање” због мешања клера РКЦ у политику, обећавши да ће одмах дати налог да се о овоме пише нунцију Феличију.⁵⁶³

Истог дана Мирошевић је много дуже и много конкретније разговарао на исту тему и са кардиналом државним секретаром. Кардиналу Маљонеу опширно је говорио о противустановној делатности једног дела хрватског клера, нагласивши да „свештеници противници споразума (мисли се на Споразум Цветковић–Мачек – нап. П. И.) пропуштају гласове да Ватикан одобрава њихов рад и да се у томе слаже са тобожњим плановима Мусолинија за отцепљење Хрвата.” У вези са тим предао му је једну промеморију и списак „компромитованих лица и њихову криминалну делатност”. Према Мирошевићевом утиску, и кардинал Маљоне је био непријатно изненађен оним што му је саопштио југословенски посланик, па је показао пуно разумевање за његову интервенцију и обећао енергичну акцију ДСВ-а преко нунција у Београду. Из касније комуникације нунција Феличија са ДСВ-ом види се да му је кардинал Маљоне писао већ 5. маја, што се може сматрати врло брзим реаговањем.

У светлу те докуменатације скоро је сасвим сигурно да је Степинац „морао изненада у Рим” 6. маја 1940, да би реферисао о оптужбама југословенске владе, а не због разговора о будућем крижевачком бискупу, како би се дало закључити из његове белешке у *Dnevniku*.

Шестог маја 1940. Степинац је, иначе, забележио нешто што личи на призивање крајње недемократске и строге власти у Хрватској. Коментаришући „натпис” у *Jutarnjem Listu* од тог дана о старокатоличкој скупштини у Загребу „која показује сву мизерију и моралну баруштину ове секте”, он је просто завапио: „Јадни хрватски народ на што је спао. Хрватски народ некада *antemurale christianitatis* мора сада да носи овакав трулеж на свом народном организму. // Хоће ли се драги Бог смиловати и дати нам једну изразиту и стварно католичку власт да овај морални трулеж изреже из народног хрватског организма, да га не растаче и не трује својим неморалом. // Данашњи властодршци немају нажалост осјећаја за то, како је погибелна за народни живот и најмања вјерска поцепаност.”⁵⁶⁴

Пошто је Степинац под тадашњим властодршцима у Хрватској подразумевао вође ХСС-а, јасно је да он није био задовољан њиховим

⁵⁶³ Више о овоме в. у: Илић П. *Ватикан и слом Југославије*, 173–179. и 220–227.

⁵⁶⁴ „Danas”, 10. 7. 1990, 66.

односом према старокатоличкој „мизерији” и „моралној трулежи”. Зато се пита а, у ствари, моли Бога да „јадном хрватском народу” да једну „изразиту и стварно католичку власт”, која би хтела и могла да „изреже” поменути „морални трулеж из народног хрватског организма”. Пошто ХСС то неће или не може, није тешко наслутити ко би то, по Степинцу, и могао и хтео. Једина католичка и хрватска, тј. националистичка снага у том тренутку могао је да буде само Павелићев усташки покрет. Због тога се овај његов вапај може протумачити као **призивање усташа да дођу и преузму власт у Хрватској** и да спасу хрватски народ.

Ако је макар и део ове претпоставке тачан, онда се лако може претпоставити како је и шта је Степинац говорио папи и кардиналу Маљонеу о Павелићу и усташама, а поуздано се зна да су о томе разговарали наредних дана. Чудном коинциденцијом, истог дана када је Пије XII примио надбискупа Степинца (9. маја 1940) и разговарао са њим о сарадњи једног дела хрватског клера са Павелићем и његовим следбеницима, нунције у Паризу Валери јавио је кардиналу Маљонеу да Француска неће интервенисати ако Италија буде напала Југославију. Још чуднијом коинциденцијом, сутрадан, на дан када је Хитлерова Немачка напала Белгију, Холандију и Луксембург, да би се после тога устремила и на Француску, Павелића је у Риму примио гроф Галеацо Ђано, Мусолинијев министар иностраних послова, најављујући му скори заједнички подухват против Југославије. У само два дана, први човек хрватских и југословенских римокатолика разговарао је са папом Пијем XII и са његовим најближим сарадницима, док је први човек екстремног хрватског и антијугословенског покрета разговарао са најближим сарадником шефа фашистичке Италије, тј. световног Рима. У свим тим разговорима било је речи о ситуацији у Југославији и о италијанским аспирацијама према њој, мада су то и Степинац и његова штампа негирали, па би недавно отварање ватиканских архива из тог доба могло да нам донесе многа интересантна сазнања и о тим разговорима.⁵⁶⁵

Двадесет трећег маја 1940. Степинчев „*Katolički List*” објавио је афирмативан приказ књиге *Narod i zemlja Hrvata*, коју је објавила Матица хрватска 1939, а чији је аутор био већ помињани Павелићев блиски сарадник Младен Лорковић. Иако аутор тог приказа има неке примедбе на садржај ове књиге, он на крају каже следеће: „... Практичних сугестија нема. **Но прави ће родољуб између редака лако прочитати наш национални програм и циљ** те шта треба подузети да га остваримо. Ту и .....

⁵⁶⁵ Овде се мисли на одлуку папе Фрање да у марту 2020. буду отворени за истраживаче и јавност ватикански архиви из времена понтификата папе Пија XII (1939–1958).

такву књигу ... требали смо давно имати. Сад је дошла у сто добрих часа, ми је поздрављамо и препоручујемо.”⁵⁶⁶

А ево шта о тој књизи, коју „Katolički List” тако топло препоручује хрватским католицима, пише Фикрета Јелић-Бутић:

„Кад су Мачек и Цветковић почели водити преговоре који су претходили споразуму од 26. коловоза, усташки елементи у земљи повели су пропаганду за територијалне измене у духу своје великохрватске концепције. Та акција је углавном вођена из Загреба. Користећи се насталом политичком атмосфером, до које је дошло због преговора, усташе су почеле пропагирати припајање Босне и Херцеговине Хрватској. Према неким подацима, Будак је захтијевао од Мачека да не допусти да дође до диобе Босне и Сријема. Одмах након споразума, Младен Лорковић је у издању Матице хрватске објавио књигу *Narod i zemlja Hrvata*, у којој је посебну пажњу посветио питању граница Хрватске. Осим себи својствене анализе бројног стања хрватског народа, која је пуна фалсификата, Лорковић је на свој начин утврдио и опсег хрватског ’повијесног територија’, према којему је Бановина Хрватска била тек дјеломично рјешење хрватског питања. У Бановини Хрватској, пема Лорковићу, ’нијесу окупљени, као што би име казало, крајеви с претежно хрватским пучанством, крајеви, који су у повијесном смислу хрватски, ни крајеви, који по свом господарском саставу и земљописном положају гравитирају према Хрватској. У Бановини Хрватској окупљени су тек они крајеви, у којима католички Хрвати творе већину, док су подручја исламских Хрвата готово безизнимно остала изван Бановине Хрватске.’ Према томе, границе Бановине Хрватске не могу бити коначне, закључује Лорковић.”⁵⁶⁷

Дан после раније поменутог писма министра Михе Крека Степинцу (од 17. јуна 1940), у коме га Крек моли за евентуална сазнања о циљевима италијанског учешћа у тадашњем европском рату, Степинца је посетио дон Керубин Шегвић. Позивајући се на добро обавештене кругове, он му је рекао „да ће Европа бити из темеља преуређена” и да ће Италија дати Хрватској слободу, „тако да би сви Хрвати били уједињени али жели царинску и персоналну унију.”⁵⁶⁸ Нешто више од два месеца после тога (29. 8. 1940) Шегвић му је пренео мишљење италијанског конзула у Загребу Гобија да је „подјела Југославије апсолутно готова ствар.”⁵⁶⁹

.....
⁵⁶⁶ „Katolički List”, br. 21/40, 256.

⁵⁶⁷ Jelić-Butić F., *Ustaše i NDH*, 50.

⁵⁶⁸ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

⁵⁶⁹ „Danas”, 24. 7. 1990, 67.

У међувремену је Павелић из „Главног усташког стана” упутио 1. јула 1940. проглас хрватском народу, у коме је Југославију назвао вештачком државном творевином, у којој Срби владају над Хрватима што силом што својим „омиљеним бизантинским средством – варком и обманом”. Оптужујући ХСС за издају интереса хрватског народа он, на крају, позива тај народ да „на дани знак под усташком хрватском заставом ... даде задњи одлучни ударац туђинском господству, на чијем ће се праху успоставити самостална и независна држава Хрватска.”⁵⁷⁰ Двадесет четвртог јула 1940. Степинац је, поводом новинског чланка под насловом „Питање држава југоистока”, записао да су „**наши националисти ... увјерени да ће добити слободну Хрватску.**”⁵⁷¹

Четрнаестог августа 1940. Степинца је посетио Вилим Цецеља, жупник из Кустошије код Загреба, иначе, предратни заклету усташа (пред којим ће 16. априла 1941. положити заклетву прва Павелићева влада). Он је обавестио Степинца да је био код Миле Будака, који му је рекао да је „**дао упут националистима да на сваки начин спријече приказивање совјетских филмова у Загребу.**” У наставку Цецељине приче стоји: „Филмови су се приказивали у три кина која су била пуна на челу са плаћеним комунистичким агентима. Кад је приказивање почело у кину ‘Капитол’ почели су националисти бацати јаја по платну. Међутим, управа је кушала наставити филм, али јаја су поново летјела, али кад ни то није користило, почели су праскати хици из револвера у зрак. На то је управа позвала полицију и грађанску заштиту који су провалили унутра, али метеж је био толики да се није знало што тко ради.” После тог следи коментар, за који се не може поуздано утврдити чији је – Цецељин или Степинчев: „На то је изашло од редарства забрана да се филм не смије приказивати. А питамо се зар цензори нису видели о чему се ради? Зар „Hrvatski Dnevnik” није знао што паметније писати него водити пропаганда за совјетски филм?”⁵⁷²

На прву годишњицу Споразума Цветковић–Мачек, 26. августа 1940, Степинац је оставио једну прилично дешператну забелешку у свом дневнику. Она гласи: „**Одушевљења уистину нема никаквога, јер на свима лежи као тешка мора мисао рата и свега што би још могло доћи. Биједа је из дана у дан све већа и комунизам налази плодно тло. Нема сумње да црква католичка још једина чува народ од здвојности и подржава у вјери да ће га добри Бог спасити.**”

⁵⁷⁰ Krizman B., *Pavelić i ustaše*, 332–334.

⁵⁷¹ „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

⁵⁷² *Истио*.

Миле Будаk (1899–1945),
хрватски књижевник и
ушашки идеолог и
државник

Два дана после те годишњице Степинац је забележио да га је посетио „Др Миле Будаk, вођа националистичке групе”, и да су разговарали два сата. Пошто је то био први разговор надбискупа Степинаца са најзначајнијим представником ушашког покрета у земљи, овде се цитира интегрално белешка коју је Степинац сачинио о том сусрету и разговору.

„Нема никакве сумње да се у Будаку крије честита хрватска душа. Он је увјерен да ће још ове године доћи до уређења хрватског питања. Ја сам свакако скептик, јер ме горко искуство прошлости поучава да су ријетки искрени пријатељи на свијету и не знам што је мање зло за нас Хрвате. Знам само то да је најстрашније зло за нас комунистичка Русија. Уколико се, рекох Будаку, будете борили против комуниста, бит ће то најбоља реклама за вас код хрватског свећенства. Банска власт не чини нажалост ништа у том погледу. // Др Будаk је молио да поједини функционари цркве не нападају националисте. Одговорио сам да ми побијамо само злу идеју поганског национализма какав се појавио у Њемачкој, јер онакве доктрине не може црква да прихвати. // Тужио се и на 'сениоре' да кане обновити пучку странку. Одговорио сам да се нитко док сам ја загребачки надбискуп не може исправати да говори у име католичке цркве. Ми такве странке не требамо и не ћемо. // Др Будаk с правом је примјетио да данашња Банска власт не чини готово ништа у побијању бољшевизма. Ја сам му на то рекао да то ми најбоље осјећамо и дубоко жалимо јер нема већег непријатеља Хрватима него су бољшевици. Питао сам га да ли још подржава везе са др Мачеком. Рекао је да више не и дубоко жали што је Мачек сасвим онемогућио сваки контакт након што је изгласан онај страшни закон о преком суду. // Будаk је увјерен да се овај дио Европе мора уредити тако да Хрвати буду задовољни, али је сам ипак ставио неке сумње у питању стране помоћи јер уистину не знам које је мање зло за Хрвате. Молио ме да ли би могао опет доћи са др Пуком к мени. Рекао сам да може. // Из свега сам видео, да ова група искреније мисли са Католичком црквом него ли ХСС. Али сам нагласио да ја не могу бити члан ни једне ни друге странке него желим бити изван страначких спорова и помоћи све који желе добро нашем

народу. Времена су страшна уистину. // Моја је једина и сигурна нада – име Господње!”⁵⁷³

Као што се из ове (прилично лоше стилизоване) забелешке види, први сусрет првог човека хрватске РКЦ и вође усташког покрета у Хрватској имао је за циљ међусобно упознавање, размену мишљења и договор о сарадњи организација којима су они руководили. Иако је Будак касније изјавио да од пуштања из затвора 11. априла 1940. до 10. априла 1941. није политички деловао, ова забелешка га недвосмислено демантује.⁵⁷⁴ Све оно што је Степинац забележио имало је несумњиви политички карактер, а чињеница да су се он и Будак врло брзо опет срели и наставили да разговарају о политичким темама додатно појачава поменути деманти.

Степинац и Будак су приликом свог првог сусрета разговарали о неколиким за оно време горућим политичким темама. Прва се тичала даљег тока решавања хрватског питања, јер су оба саговорника била сагласна да то питање није било решено стварањем Бановине Хрватске. Будак је, као што се види, изразио жаљење због тога што је Мачек потпуно прекинуо контакте са њим, одн. што није хтео да га и даље консултује у вези са тим питањем. Мада Степинчеве формулације о могућој страниој помоћи у решавању тог питања и о томе „које је мање зло за Хрвате” нису довољно јасне, скоро је сасвим сигурно да су Степинац и Будак разговарали о томе чије би странио мешање у то питање било мање зло – италијанско или немачко. Степинац је у том погледу исказао разумљиву скепсу.

С обзиром на ту скепсу и заједничко незадовољство Мачековим и ХСС-овим држањем, Будак и Степинац су очигледно закључили да је неопходно да се усташки покрет и РКЦ још активније него до тада

.....
⁵⁷³ „Danas”, 24. 7. 1990, 67. У вези са овим цитатом из Бобановог фељтона, треба упозорити на једну наизглед ситну, али изузетно важну, грешку, која је, врло вероватно, чисто техничке природе. После Степинчевог записа да је Будак уверен „да се овај дио Европе мора уредити тако да Хрвати буду задовољни”, у Бобановом фељтону пише: „али је сам ипак ставио неке сумње...”. У *Прејису*, међутим, пише: „али ја сам ипак ставио неке сумње”, што битно мења ствар. (Видети: *Прејис*, књ. IV, 406).

⁵⁷⁴ У записнику са његовог саслушања, после ослобођења Југославије, стоји између осталог и ово: „Послије 11. травња 1940. г. т. ј. када је умрла моја жена... ја сам пуштен из затвора и политички нисам дјеловао иако сам се сматрао идеолошким вођом усташког покрета у домовини. Тако су се догађаји развијали без мог учешћа, а већина највреднијих била је у Крушцици у логору. Веза између нас и иноземства није било, бар по мом знању. Дне 12. III. 1941. отишао сам у болницу и тамо опериран на жучном мјехуру некако око 25. или 26. III. 1941. г. 10. травња затекао ме је у кревету са отвореном раном, те нисам учествовао у проглашењу НДХ.” (Krizman B., *Pavelić i ustaše*, 362).

укључе у дефинитивно решавање хрватског националног питања, у радикалном, тј. сепаратистичком и антијугословенском смислу. У вези са тим су у овом разговору покренули неколико значајних питања и постигли договоре око њих. Из Будакове молбе да поједини функционери РКЦ не нападају „националисте”, јасно је да су он и Степинац претходно констатовали да је тих напада било и да они штете интересима хрватског народа. Пошто се чини да је Будак сматрао нападима на усташке националисте и оно раније поменуто Степинчево залагање против „претераног национализма” и против гледања на нацију као кумира, Степинац га је умирио објашњењем да његова црква **побија „само злу идеју поганског национализма какав се је појавио у Њемачкој”**. Овакво редуковање разлога за супротстављање РКЦ нацизму значило је да Степинац и његова црква немају ништа против усташке варијанте нацизма, тј. против њихових погледа на решавање хрватског националног питања. (Ово Степинчево појашњење је врло значајно и као деманти неких послератних тврдњи о наводно оштром и радикалном супротстављању Степинца нацизму). А како се Будак прибојавао најаву утицајних католичких лаика – „сениора” да ће обновити некадашњу клерикалну Хрватску пучку странку, Степинац га је умирио и по том питању („док сам ја загребачки надбискуп... нитко се не може испрасвати у име католичке цркве...”).

Друга велика тема Степинчевог и Будаковог разговора била је **везана за опасност од комунистичке пропаганде у Хрватској**. Будући да су се оба саговорника сагласила да тадашња „Банска власт не чини нажалост ништа у том погледу”, Степинац је сугерисао Будаку да ће борба усташа против комунизма бити најбоља реклама за њих код хрватског свештенства – наравно, римокатоличког. Ова сугестија, сама по себи, указује на то да је Степинац био и те како заинтересован за успостављање што бољих односа између РКЦ и усташког покрета и вероватно је била мотивисана оним похвалама које је две недеље пре тога изрекао свештеник-ушташа Вилим Цецеља на рачун усташке борбе против приказивања совјетских филмова у Загребу. Али, чак и да Степинац није оставио ову забелешку, свим познаваоцима ондашњих прилика у Хрватској било је јасно да његова црква и усташе исто мисле о комунизму и да у борби против њега **уско сарађују**. Са друге стране, иако је било познато да власти ХСС-а жестоко прогоне комунисте, ни Будак ни Степинац нису били задовољни оштрином и ефектима тих прогона, па је то (уз толеранцију старокатолицизма и недостатак „чврсте руке”) био један од главних разлога за све евидентније „хлађење” Степинца према Мачеку и ХСС-у.

Све у свему, из ове забелешке се види да су се Степинац и Будак усагласили по свим важним питањима, па је Степинац на њеном крају констатовао да је из свега „видео да ова група искреније мисли са Католичком црквом него ли ХСС.” Из те се констатације може закључити да се он средином 1940. определио за напуштање ХСС-а, односно за подршку усташком крилу хрватског националног покрета. Из белешке се не види да ли је Будак само поменути ставовима „купио” Степинчеву личну и идеолошку наклоност, или је за то било још разлога у њиховом двочасовном разговору. Али је јасно да је он толико импресионирао првог човека хрватске гране РКЦ да је он донео тако брз и недвосмислен закључак да „нема никакве сумње” у то да се „у Будака крије честита хрватска душа”. Будући да је само осам месеци после тог Степинчевог закључка Будак почео јавно да показује своје злочиначко лице, за тај се закључак мора рећи да је један од највећих промашаја надбискупа Степинца у целој његовој надбискупској каријери.

Само два дана после овог сусрета Будак је поново дошао код Степинца, овог пута заједно са својим саборцем Мирком Пуком, адвокатом из Глине. У дневничкој забелешци о том сусрету (коју је Бобан због нечега изоставио у свом фељтону) пише:

„Др. Будак ме је молио да не правим потешкоће свећеницима који се декларирају за националисте, јер ни он не тражи од свећеника да буду чланови њихове организације, али да је и не нападају. Одговорио сам да ћу једнаком мјером мјерити и једнима и другима докгод не задиру у догму цркве јер је наша задаћа обожавати душе а не водити страначку политику. Морам у души признати, да је Миле Будак једна искрена душа и сигурно мисли лојално добро цркви Католичкој што нажалост немогу (обе речи спојене у *Прейису* – нап. П. И.) рећи о деструктивним елементима у ХСС. // Будак је увјерен да ће се ове године решавати хрватско питање али ја не знам неће ли се преварити као и Кватерник и Зрињски и други.⁵⁷⁵ Видим да Њемачкој не успјева рат на Енглеску а сутра се навршава годину дана од кад је почео рат. Њемачка слаби, а Енглеска има мањкаве изворе. Осим тог изгледа да је улазак Америке у рат посве сигуран. Бог зна што ће бити! Мене је највише страх да ће бољшевички злочинци обвладати нашом драгом Хрватском. Данас сам

.....
⁵⁷⁵ Степинац овде мисли на Старчевићевог савременика и саборца Еугена Кватерника (1825–1871) и на грофа Петра Зринског, хрватског бана из средине 17. века. Кватерник је био вођа неуспешне раковачке побуне против Аустро-Угарске, 1871, а Зрински на челу неуспеле завере и побуне угарског и хрватског племства које је покушало да одвоји Угарску и Хрватску од Аустрије, 1670.

послао Бану оштро писмо ради неморалних филмова бољшевичких који се дају у Загребу.”⁵⁷⁶

На крају ове забелешке Степинац је дописао: „К тому имамо неприлика и у жупи Штригово” како се види из чланка „Hrvatske Straže”. У *Dnevniku* је био прилепљен чланак под насловом: „Словенска ЈРЗ прого-ни Хрвате у Штригови и Раскрижју”, али је он у *Прејису* испуштен.⁵⁷⁷

Степинац се и у забелешци од 31. августа 1940. осврнуо на свој дру-ги сусрет са Будаком. Реагујући, наиме, на новинску вест од 30. августа о немачко-италијанским гаранцијама интегритету Румуније, он је забеле-жио следеће:

„Не сумњам ни најмање да ће национални хрватски покрет видно порасти након ових задњих вијести и вјерујем да ће силно почети падати одушевљење за ХСС и Др. Мачека. **Та Будац ми је јучер показао писмо у којем му 60 свећеника шибенске дијецезе одобрава програм и обећа-је вјерност.** // Тко да их укроти након што су доживјели толика жалосна искуства са разним организацијама ХСС. // Чињеница је да су комуни-сти увијек и свуда гласали за ХСС гдје нису наступали сами а католичка црква нема већег противника него је комунизам. **Жучљива борба из-међу националиста (Павелић) и ХСС (Мачек) и даље се наставља како сведочи овај летак.**” У загради Љ. Бобан прецизира: „Ријеч је о нападу франковаца на Крњевића, главног тајника ХСС-а”, а радило се о летку У.Х.Р.О.-а под насловом: „Лажеш Крњевићу, плаћениче масонске ложе...”⁵⁷⁸

Из две последње дневничке забелешке о другом сусрету Степинца и Будака види се да су опет разговарали о сарадњи у борби за даље ре-шавање хрватског националног питања и борби против комунизма, као и о односима на релацији усташе – ХСС. Пошто су се у њима поновиле све важније теме из белешке од 28. августа, овде се истиче само онај део друге забелешке у коме се говори о томе да је Будац показао Степинцу писмо у коме му „60 свећеника шибенске дијецезе одобрава програм и обећаје вјерност.” Како је из укупног контекста забелешке сасвим веро-ватно да је Степинац прочитао то писмо и уверио се у истинитост Буда-кове тврдње, важно је констатовати да се он није претерано изненадио због тога и да је нашао речи разумевања за одобравање програма уста-шког покрета од стране католичких свештеника и за верност коју су му обећали. То се десило после бројних његових изјава да се противи

⁵⁷⁶ *Прејис*, 411/IV.

⁵⁷⁷ Католичке жупе у Штригови и Раскрижју, на хрватско-словеначкој граници, нису ушле у састав Бановине Хрватске, како су Степинац и сви други хрватски на-ционалисти очекивали.

⁵⁷⁸ „Danas”, 31. 7. 1990, 66; *Прејис*, 414-416/IV.

политичком деловању католичког клера и после само три месеца од оног хитног одласка у Ватикан, због реферисања о сарадњи хрватског католичког клера са усташким покретом. С друге стране, ова забелешка сведочи о томе да је Будако имао пуно поверење у Степинаца кад му је показао такав документ, који би, по природи ствари, требало да има строго тајни карактер.

Посебно важан аспект овог податка везан је за поменути број свештеника само једне хрватске бискупије који је 1940. обећао верност усташком покрету. Према *Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji* из 1939, шибенска бискупија је имала укупно 145 свештеника; и световних и редовничких, и активних и пензионисаних. То значи да је скоро половина свештенства те бискупије исказала своју верност усташком покрету. А ако је из релативно мале шибенске бискупије толико пуно свештеника обећало верност усташама, шта би, онда, могло да се закључује о броју њихових истомишљеника у већим хрватским бискупијама? (Врхбосанска, односно Сарајевска надбискупија је, рецимо, имала тада 225 свештеника, Босанско-сријемска односно Ђаковачка бискупија 233, Сплитско-макарска 280, а Загребачка надбискупија чак 776).

Степинац је, иначе, и после другог сусрета са Будаком нашао за потребно да га још једном похвали као „једну искрену душу”, која „сигурно мисли лојално добро цркви Католичкој”. То што је доносио тако брзе и категоричне судове после само два лична сусрета са било ким није му могло служити на част и одударало је од уобичајеног, миленијумског, понашања ватиканских великодостојника. Уз остале разлоге за бар мало опрезније расуђивање за то је могло да му послужи и то што су аутори летка са потписом „У.Х.Р.О.” најављивали намеру да изврше геноцид над Србима, ако им ратне прилике то буду дозволиле. (У.Х.Р.О. – Усташка хрватска револуционарна организација – нап. П. И.) Иако је тај летак био преваходно уперен против ХСС-а, који је нападнут за издају хрватског народа, у њему су биле изречене и тешке претње на рачун Срба. Учињено је то после позива Хрватима да не шаљу своју децу у југословенску војску и да не спасавају „свог јединог непријатеља и крвника Србина”, већ да похрле сложено „под Усташки барјак, којег ће развити Усташки поглавник Др. Анте Павелић ...”, ради ослобођења од српског јарма. За тај барјак се, онда, каже да ће се часно и поносно вијати „тек кад ни једна српска нога неће више крочити хрватском земљом у свим њеним хистор. границама.” Летак се иначе завршава позивом исписаним великим словима: „Хрватски народе буди за Дом спреман!”⁵⁷⁹

.....

⁵⁷⁹ *Прейс*, 414-416/IV.

Овај грозоморни летак Степинац је прокоментарисао само следећим речима: „Жучљива борба између националиста (Павелић) и ХСС (Мачек) и даље се наставља како свједочи овај летак.”⁵⁸⁰ То што су усташе у том летку означиле Србе као једине непријатеље и крвнике хрватског народа и што су отворено најавиле њихово истребљење са своје територије у случају стварања засебне хрватске државе, то није привукло никакву пажњу највишег представника РКЦ у хрватском народу.

Раније је већ било поменуто да је крајем августа 1940. дон Шегвић пренео Степинцу изјаву италијанског конзула у Загребу, Ђованија Гобија, да је „подјела Југославије апсолутно готова ствар” и да ће Италија, ако затреба, ударити на Београд, а не на Загреб. Ту вест је Степинац прокоментарисао на чисто клеронационалистички начин, и не помишљајући уопште на своју грађанску и бискупску обавезу да о њој обавести власти југословенске државе.⁵⁸¹

На годишњицу почетка Другог светског рата Степинац је поново оптужио Банску власт да не чини „оно што би морала чинити” против комуниста и других снага које се труде да „раструју и униште ... јадни хрватски народ”.⁵⁸² Дванаестог септембра је констатовао да није „никакво чудо да акција хрватских националиста све више расте а шансе ХСС падају”. У белешци од тог дана Степинац пише да је од Шегвића поново чуо да „Југославија апсолутно долази на ред чим Њемачка и Италија сврше са Грчком” и да је опће увјерење код националиста да ће „ствар бити прије Божића готова.”⁵⁸³ Слично је Шегвић причао и 17. септембра 1940.

Четрнаестог септембра 1940. у *Dnevnik* је унето писмо од 12. септембра, које је потписала група усташких затвореника из Лепоглаве (Иван Оршанић, Јурај Фрковић и др.). Оно почиње речима: „Преузвишени господине надбискупе, // Како Вам је вјеројатно познато, у Лепоглавској казнионици налазе се у такозваној ’интернацији’ девет хрватских националиста илити ’проклетих франковаца’. Осам од ових националиста доведено је из Шида 25. коловоза и 26. коловоза они су тражили на службеном рапорту, да могу недјељом присуствовати миси. Равнатељ казнионе је одговорио: ’Видјет ћемо’. Дошла је недјеља 1. IX. па недјеља 8. IX и од поласка у цркву није било ништа...”. Пошто ни тамошњи жупник није успео да издејствује испуњење њихове жеље, ови „националисти”

.....
⁵⁸⁰ *Истио*.

⁵⁸¹ „Danas”, 24. 7. 1990, 67.

⁵⁸² „Danas”, 31. 7. 1990, 66.

⁵⁸³ *Истио*.

су се обратили Степинцу с молбом да им он помогне. Он је одмах затражио од Шубашића да им се дозволи да иду на мису и добио је обећање да ће то бити урађено.⁵⁸⁴

Истог дана Степинац је забележио још једну посету К. Шегвића и још једну његову причу о скором решавању хрватског питања. Шегвић му је још рекао да је „Павелић већ близу Ријеке” и да је „к њему пребјегло већ много активних официра Хрвата...”.⁵⁸⁵

Између белешки од 14. и 23. септембра у Степинчев дневник је улепљен један усташки летак са новим грозоморним претњама Србима и свим непријатељима хрватских националиста, под насловом: „Свима који пријете националистима убијством”.⁵⁸⁶ **Стравичне најаве насиља над Србима нису ни овог пута мотивисале Степинца на било какав коментар.**

На дан када су новине донеле вест о потпису Тројног пакта (27. септембра 1940) Степинац је записао једну од најтежих оптужби на рачун ХСС-а: „Наше домаће прилике су управо страшне. ХСС се на влади показала потпуно неспособном да створи нешто солиднога. Само фразе и говори, а на све стране што даље то горе. А ипак се ради о будућности хрватског народа.”⁵⁸⁷

Кад се има у виду Будаково саопштење Степинцу о 60 свештеника шибенске бискупије који су му обећали верност, онда сасвим логично звучи информација Штаба тадашње Приморске армијске области упућена 3. октобра 1940, министру војске и морнарице КЈ, у којој се констатује следеће: „И даље се спомиње и долази до потврде, да **католички свештеници воде главну реч у спровођењу павелићевштине на територији ...**”.⁵⁸⁸

Седамнаестог октобра 1940. Степинац је забележио да га је посетио „наш посланик код Ватикана г. Мирошевић Сорго.” Свој разговор са њим, који свакако није могао да буде нимало кратак ни пријатан за оба саговорника, Степинац је резимирао у свега две реченице: „Дошао је опет да тужи неке свећенике из далматинских бискупија да пристају и помажу Павелића. Ја сам га упозорио да је Павелића створио Београд и луди централизам”.⁵⁸⁹ Од раније нерасположен према Соргу, Степинац је у овој белешци демонстрирао то своје нерасположење и оштар приступ и према њему и према Београду, одговарајући на оптужбе кон-

⁵⁸⁴ „Danas”, 31. 7. 1990, 66.

⁵⁸⁵ *Истио*, 67.

⁵⁸⁶ *Прејис*, 428–430.

⁵⁸⁷ *Истио*, 67.

⁵⁸⁸ Terzić Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, Beograd–Ljubljana–Titograd, 1982 (2. izd.), 206.

⁵⁸⁹ „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

траоптужбама. Сорго то, међутим, није доживео на тај начин. У свом извештају од 20. октобра 1940, он пише да га је Степинац „врло импресионирао”, износећи читав низ приговора „моралне и политичке природе” на рачун третмана и положаја РКЦ у КЈ. Што се тиче Соргоових оптужби на рачун једног дела хрватског католичког клера, Степинац је изјавио да се клер у његовој надбискупији „суздржава од противдржавне акције”, а да ће он на седници БКЈ, почетком новембра 1940, „препоручити шибенском Бискупу (Јерониму Милети – нап. П. И.) да активније поради око сузбијања појава, о којим сам му говорио, да се дешавају око Задра.”⁵⁹⁰ Иако је био врло образован и искусан дипломата, добронамерни и доста наивни Сорго није осетио ништа лично ни арогантно у Степинчевим одговорима и понашању. Допустивши му да из очекиване дефанзиве пређе у офанзиву, Сорго је прихватио све његове приговоре на рачун држања југословенске државе према РКЦ као оправдане и конструктивне.

Дан после напада Италије на Грчку Степинац је забележио да су „националисти у Загребу увјерени да је Павелић на помолу”,⁵⁹¹ а неколико дана после тога, 5. новембра 1940. (поводом италијанског, наводно случајног, бомбардовања Битоља), да „националисти уз Будака, дижу главу...”⁵⁹²

Месец дана после поменутог разговора са Соргом и кратке белешке о њему Степинац је (16. новембра 1940) оставио много дужу забелешку о проблему сарадње хрватског католичког клера са усташама. Пошто ће о њој бити више речи у другом делу књиге, овде се помиње само то да је мото Степинчевог одговора на оптужбе југословенске владе био: „Павелића није створила католичка Црква него луда београдска политика.”⁵⁹³

Двадесет петог новембра 1940. монс. Јанко Шимрак је упутио једно врло интересантно исповедно писмо Степинцу, у коме је стајало и следеће: „Оно, што су Вам говорили, да сам Вас тужио код дра Будака, је неистина. Ја сам дра Милу Будака истина, молио, да често иде к Вама на разговор, али то не значи ваљда ’нападај’ ...”⁵⁹⁴ Више од ове исповести, ово Шимраково писмо сведочи да је и он контактирао са Будаком и да је са њим био у добрим односима. Будући, пак, да је Шимрак био ментор и заштитник клерикално и националистичких опредељених студената Загребачког универзитета, сасвим је сигурно да их је он усмеравао ка

.....
⁵⁹⁰ В. више у књизи *Вайикан и слом Југославије*, 229.

⁵⁹¹ „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

⁵⁹² „Danas”, 7. 8. 1990, 66.

⁵⁹³ *Истио*.

⁵⁹⁴ *Истио*.

Будаку и усташама. А то даље значи да је он значајно допринео ширењу усташког покрета на том универзитету и по целој Бановини Хрватској.

Пет дана касније Степинац је у белешци о свом разговору са баном Шубашићем, записао да се бан и ХСС плаше да ће „националисти” искористити планирани Еухаристијски конгрес приликом завршетка јубиларне хрватске године у Загребу за своје циљеве, али и да се националисти боје супротног, тј. да ће га ХСС искористити за своје циљеве. Резигниран Мачековим и Шубашићевим неразумевањем значаја тог конгреса, он је у истој забелешци навео и следеће: „Видио сам да њих боли што је народ почео све више остављати ХСС и прилазити националистима...”⁵⁹⁵

Једанаестог децембра 1940. Степинац је констатовао да су „хрватски националисти” јако разочарани због југословенско-мађарског зближавања и најављеног потписивања споразума о пријатељству.⁵⁹⁶ Дан после потписивања тог споразума, у Београду, Степинац бележи са очигледном скепсом: „Камо среће! Али вјечнога мира нема него у Богу и по Богу.”⁵⁹⁷ Седамнаестог децембра 1940. Степинац бележи ново разочарању усташа у земљи после тешког пораза Италије у Албанији и Африци. Према причи једног „присташа т.з. хрв. националиста”, њихове кругове је захватила „страшна депресија”, па су „изгубили сваку наду у успјех Павлићеве ствари. Већ су се расцијепали у неких пет група и једни против других издају летке. Пакт Мађарске с Југославијом још више их је поразило...”⁵⁹⁸

Четвртог дана судбоносне 1941. Степинца је посетио др Фран Куловец, „нови вођа словенског народа и наследник Корошчев”, који га је обавестио да улази у владу као други потпредседник, „да се што јаче нагласи слога Срба, Хрвата и Словенаца.” Он је Степинцу рекао да сматра „сложну Југославију јединим способним рјешењем за Словенце али и за Хрвате и Србе”. Потом су споменули М. Будака, за кога је Куловец рекао да је желео да разговара са њим, али да он (Куловец) то не сматра упутним „јер је Будака отишао у екстрем ...”⁵⁹⁹

У белешци о посети коју му је учинио нови шеф полиције у Загребу Рихард Викерт, 5. јануара 1941, Степинац је, између осталог, констатовао да је с његовим доласком (из Сарајева) „већ поштрен режим у Загребу особито према т. з. франковцима то јест хрватским национали-

.....
⁵⁹⁵ *Исџо.*

⁵⁹⁶ *Исџо.*

⁵⁹⁷ *Исџо.*

⁵⁹⁸ *Исџо*, 67.

⁵⁹⁹ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

стима.” Тим поводом Степинац пише: „Незнам хоће ли што користити, јер крај свих недаћа Италије ипак видим и запажам и даље живу дјелатност ове политичке струје међу Хрватима.”⁶⁰⁰

Двадесетог јануара 1941. Будак је поново посетио Степинца и замолио га да делује на Шубашића да не покушава да оствари намеру са концентрационим логором „јер би могло доћи до страшног убијања међу Хрватима”. Степинац му је обећао да ће отићи до бана, али је рекао да не зна какав ће успех имати у томе „јер представници ХСС почињају све веће погрешке из дана у дан.”⁶⁰¹

Наредног дана Степинца је посетио и Славко Кватерник „један од виђенијих људи из националсоцијалистичких кругова”. Иако изгледа да је и он молио Степинца да интервенише код бана против намере са концентрационим логором, Степинац то не помиње, али је рекао и њему да ће покушати да говори са баном. Степинац је забележио само две следеће реченице о том сусрету: „И он ми се као и Будак горко тужио на све већу подивљалост нашег села и рекао: **’Нас окривљује Мачек и Шубашић да смо туђински плаћеници, али ми се боримо у првом реду за душу нашег народа, јер ће подивљати ако овако даље прође.’**”⁶⁰²

Двадесет другог јануара 1941. Степинац је заиста био код Шубашића, али у белешци о том сусрету нема помена о молбама Будака и Кватерника, мада је тешко поверовати да он о томе није разговарао са баном. Степинац бележи да је рекао Шубашићу: „... ми падамо све дубље јер власт ништа не чини да удари сјекиром тамо гдје је коријен зала”, мислећи на масовне абортусе, комунистичку пропаганду, неморал у штампи и пљачкање цркава.

У току фебруарских и мартовских преговора између Немачке и Југославије о приступању Југославије Тројном пакту, Степинац није забележио ниједан податак о деловању усташа, као ни о неком новом сусрету с њима. Уз атмосферу свеопштег ишчекивања резултата тих преговора (и у земљи и изван ње), један од разлога за то је, вероватно, била и Будакова болест и операција током марта и априла 1941. На вест енглеског радија од 24. марта 1941, о одласку председника југословенске владе у Беч на потписивање Тројног пакта, Степинац је записао да је тај потпис „ваљда први чин у престанку независности Југославије”.⁶⁰³ Уследио је 27. март, на који је Степинац бурно реаговао, а онда и чекање на Хитле-

.....
⁶⁰⁰ *Истио.*

⁶⁰¹ *Истио.*

⁶⁰² *Истио.*

⁶⁰³ „Danas”, 14. 8. 1990, 67.

рово реаговање. У том кратком периоду, Степинац је писао о „националистима” 2. и 3. априла 1941. године.

Најпре је 2. априла забележио тешку предратну ситуацију у земљи и констатовао да се мобилизација спроводи пуном паром, али без одушевљења, јер Хрвати желе да се отцепе од Срба. Због тога је оценио да је „**националистички покрет све јачи**”, као и да се и ХСС „за сада одлучно опире Београду”. Затим додаје: „**Нијемци управо бијесне што су их Срби овако преварили и нуде Хрватима националистима помоћ за отцјепљење од Срба.** Међутим Др. Мачек још није изгубио наде и чини се да ће се нагодити с новом владом.”⁶⁰⁴ (Степинац мисли овде на пучистичку владу генерала Симовића – нап. П. И.)

Следећег дана Степинац је посетио бана Шубашића и замолио га да пусти затворене националисте из затвора „да их Срби не би поубијали као што се грозе”. Бан је пристао „на наговор Др. Мачека, да најприје стави тамо поуздане хрватске жандаре, а онда да их за пар дана премјести опет у Лепоглаву и онда пусти кући.”⁶⁰⁵ За комунисте, којих је било много више у затворима Бановине Хрватске, Степинац се није заузео. Сви су они предати 10. априла 1941. Немцима и усташама на милост и немилост и скоро сви су поубијани већ првих месеци постојања НДХ.

* * *

Из до сада познате документације не види се да ли је Степинац и пре свог именовања за надбискупа-коадјутора знао за франковце и усташе, али би било јако чудно да није. Он је за њих могао да чује још за време својих студија у Риму, па, можда, да неког од њих и лично упозна. Такође је веома вероватно да је после повратка у Хрватску (1931) морао бар понешто да чује о њима или да прочита у штампи. Али, ако неким случајем и није, онда се после његовог именовања за надбискупа ситуација у том погледу драстично изменила. После 1935. он почиње да добија мноштво информација о њима из бројних и, што је врло важно, различитих извора. Најпре су то вести из „Hrvatske Straže” и других загребачких листова, затим информације од подређених му свештеника који су припадали усташком покрету (К. Шегвић, В. Цецеља), од познатих хрватских интелектуалаца националистичке оријентације (Ф. Лукас, М. Старчевић), као и од највиших представника југословенске власти (А. Корошеца, В. Мачека, И. Шубашића, Н. Мирошевића-Сорга итд.). Најзначајније и

⁶⁰⁴ „Danas”, 21. 8. 1990, 66.

⁶⁰⁵ Исто.

најинтересантније су, међутим, биле информације о усташком покрету које је добијао током 1940. и почетком 1941. од самих вођа усташког покрета у земљи – М. Будака, С. Кватерника и М. Пука. Колико је био добро информисан о њима и њиховој антијугословенској делатности видело се и из предочених података да је о томе разговарао и лично са папом Пијем XII и његовим првим сарадником, кардиналом Л. Маљонеом, као и са нунцијем у Београду Е. Феличијем.

Из многобројних бележака у Степинчевом дневнику види се да је он са великим интересовањем, наклоношћу и бригом пратио деловање усташког покрета и у земљи и у иностранству, да се сусретао са његовим вођама у земљи и разговарао са њима о решавању хрватског националног питања, одобравајући и подстичући њихов национализам, супротстављање ХСС-у и Југославији и антикомунизам. Потпуно је игнорисао речник најгорег могућег шовинизма, мржње и најаве геноцида над Србима у лецима усташког покрета. Ниједном није обавестио југословенске и бановинске власти о својим бројним сазнањима о италијанским претензијама према Југославији и о сарадњи усташа са Италијом, кршећи свесно заклетву династији Карађорђевића и Југославији. Бринуо је о здрављу и третману интернираног М. Будака и његових сабораца у затворима Бановине Хрватске. Од свега је, ипак, најзначајније сазнање да је, упркос свим оптужбама које је чуо на рачун усташког покрета од највиших представника КЈ, **Степинац био просто одушевљен познанством са Милом Будаком и оним што му је овај рекао приликом њихова два сусрета крајем августа 1940.** Будакова уверавања да су усташе најискренији и највећи хрватски родољуби који раде на ослобођењу Хрвата од Срба и Југославије, да ће у будућој самосталној и независној хрватској држави омогућити Католичкој цркви слободније деловање и бољи материјални, друштвени и правно-политички положај него што га она има у КЈ и у Бановини Хрватској, а нарочито усташка борба против комунизма, толико су импресионирали Степинца да је закључио да су усташе та политичка снага која би могла да оствари све његове клерикалне и клеронационалистичке идеале и снове. Због тога се Степинац половином 1940. дефинитивно опредељује за сарадњу са усташама и за напуштање ХСС-а и његове идеје о Бановини Хрватској у оквирима КЈ, у очекивању наговештене му нацифашистичке агресије на Југославију и стварања самосталне и независне хрватске државе.

II ГЛАВА

СТЕПИНАЦ О СРБИМА И ПРАВОСЛАВЉУ ПРЕ 1941.

Из претходних излагања види се да је Степинац помињао Србе и православље у многим приликама када они нису били главна тема његовог интересовања. Најчешће је то радио онда када је говорио о хрватском народу и његовом положају у КЈ, али и приликом изјашњавања о другим гранама хришћанства и према питању верских права и слобода у КЈ. Србе је помињао и у вези са неким питањима која су била доста далеко од међунационалних и међуверских односа; нпр. кад је говорио о атеизму, комунизму, масонерији, нацизму итд. Чинио је то углавном спорадично, успут и несистематски, па се из многобројних таквих осврта тешко стиче заокружена слика о његовом односу према Србима и православљу. Због тога ће у овом делу књиге бити учињен покушај да се унесе нешто више реда у ово питање, кроз хронолошку и садржајну анализу његових записа и изјава о Србима и православљу од тренутка када је именован за загребачког надбискупа-коадјутора (маја 1934.) до Априлског рата и стварања усташке НДХ (априла 1941.).

У поглављу о вишку родољубља и клеронационализму надбискупа Степинца, већ је констатовано да он није имао поверења ни у један народ у суседству Хрвата, као ни у оне мало удаљеније. За све њих је говорио не само да нису хрватски пријатељи, него и да „гризу” Хрвате „као пси”. Иако Степинац није прецизирао на које је народе конкретно мислио, логично је закључити да је имао на уму пре свега оне народе под чијом су се доминацијом Хрвати налазили вековима – на Мађаре, Немце (односно Аустријанце), Турке и Италијане. После њих су долазили у обзир и Срби, са којима су Хрвати живели и у Угарској/Аустро-Угарској и тада у КЈ, а који су у југословенској држави били доминантан народ. Анализа Степинчевог дневника, међутим, показује једну чудну диспропорцију у том погледу. Степинац је, наиме, поменуте несловенске народе који су држали Хрвате читав миленијум под својом влашћу једва и помињао, док је, на другој страни, Србе, који су у Југославији доминирали тек две

деценије, помињао свако мало, и то углавном у негативном контексту. Као да су Срби држали под влашћу и тлачили и мучили Хрвате векови-ма и као да су им они забрањивали употребу свог језика и писма, својих обичаја, културе итд.

Већ на основу учесталости његових забележака о Србима може се закључити да је он, уз опсесије комунизмом и масонеријом на идеолош-ком плану, био опседнут и српско-хрватским односима и краткотрај-ном српском доминацијом у Југославији на политичком плану.

Ако се овим констатацијама дода и она изјава кардинала Пелегри-нетија о „протусрпству” „добрих Хрвата”, онда се чини да није тешко одговорити на питање како је Степинац гледао на Србе и како се одно-сио према њима од почетка свог бискуповања па до Другог светског рата и окупације Југославије. Преостало би само да се анализира његово држање према Србима у току тог рата, односно у току постојања НДХ.

Међутим, да читаво ово питање није баш сасвим једноставно, го-вори раније поменути Трумбићев запис, од 30. јуна 1934, о Степинчевој наводној љубави према Србима, посебно према србијанским сељацима и сличне тврдње неких његових биографа и хагиографа.

Анте Трумбић је, у ствари, забележио за историју неколико ставо-ва младог загребачког надбискупа-коадјутора о Србима и православљу који су међусобно прилично противречни. Најпре је записао ону већ поменуту реченицу о наводној Степинчевој „кршћанској широкогруд-ности” и толерантности „према православној цркви и другим конфе-сијама”, у којој је стајало и то да „говори тако увјерљиво о томе да воли србијанске сељаке, које је упознао док је служио 1919. у војсци у Маке-донији”. Затим је поменуо Степинчево мишљење да се у КЈ води „масон-ско-православна антикатоличка политика” и да се католичке омладине „завађа” (тј. заводи) на светосавске забаве, иако је „Свети Сава ... пра-вославна светковина, а не светковина државе у којој су Хрвати и остају католици”. Говорећи потом о Степинчевом захтеву да се обезбеди сло-бода „за све вјере и једнакост”, Трумбић је забележио његов став да је „православље ... формализам, окамењена вјера као поганство”, а онда и следеће: „Он воли Србе, народ, сељаке, али га жали (српски народ – нап. П. И.) јер је у тој цркви која га материјализира и квари и не дају му ништа духовно. Он је девет мјесеци служио у војсци, познао је срп. (ског) сељака, заволио га и стога га жали. У Скопљу кат. бискуп ужива слободу, лијепо ради, али нема средстава, сви га воле, његова црква привлачи и да имамо више средстава, сви би по мало прешли у крило кат. цркве. Ми дајемо примјер свима!”

Пошто је Трубић записао и Степинчева сећања из војне службе „у Македонији”, овде се још једном наглашава чињеница да је Степинац служио војску у Врању, Гњилану и Приштини, дакле, у Јужној Србији и на Косову и Метохији, а не у Македонији. „Упознао је у танчине све оне крајеве, земљу, људе. То му много вриједи. Држи данас да је то хтјела провидност божја. Воли онај народ. **Никада неће Срби успјети с њиховим методама.** Они хоће да све свладају, али то се не може. Треба добити душу народа, а **њихови управљачи неће и не држе до тога.**”⁶⁰⁶

Трумбић је, дакле, у неколико наврата поменуо Степинчеве изјаве о томе да он воли Србе, нарочито српске сељаке. После тога је уследила оптужба на рачун тих истих Срба, да се католичка омладина заводи учествовањем на светковинама Светог Саве. Затим иду оне врло увредљиве констатације о православљу и Степинчева изјава да жали Србе због тога што их њихова црква (СПЦ) квари и не даје им „ништа духовно”. Упоредо са тим записао је и једну, у суштини, прозелитску изјаву, о томе да би скопски римокатолички бискуп могао да преведе у „крило” РКЦ своје православне и друге суграђане само да има више средстава. На крају је уследила директна оптужба против Срба да употребљавају неприхватљиве методе у управљању Југославијом, па Степинчева релативизација којом је одговорност за употребу неприхватљивих метода са (целог) српског народа пребацио на његове „управљаче”, тј. на његове политичаре.

Мада је Трумбић ставио акценат на оне Степинчеве изјаве у којима се помиње његова наводна љубав према Србима и његова наводна „кршћанска широкогрудност” и толеранција, у његовим записима ипак преовлађују Степинчеве тешке оптужбе против Срба и православља, односно против СПЦ. Он је Србе најпре генерално, а онда и нешто конкретније, оптужио за недемократско управљање Југославијом, за „масонско-православну антикатоличку политику” и за некоректне притиске на католичку омладину. А о православљу уопште и о СПЦ конкретно изнео је врло лоше и, слободно се може рећи, увредљиво мишљење. Уз то је показао и невешто прикривене прозелитске претензије према православном и другом становништву Македоније и Србије.

Будући да нема разлога за сумњу у Трумбићеву објективност, може се сматрати да је он релативно коректно забележио све управо наведене ставове и изјаве. Како, међутим, у другој литератури нема аргументованих потврда његових записа о љубави надбискупа Степинца према

.....
⁶⁰⁶ „Danas”, 15. 8. 1989, 65.

Србима, било је неопходно врло пажљиво читање свих доступних Степинчевих дневничких бележака и свих његових говора и изјава о Србима. Ни такво читање, међутим, није потврдило поменуте Трумбићеве закључке. У неколико Степинчевих записа се види да је он релативно коректно говорио о Србима, али само то и ништа више. За огромну већину осталих његових записа и изјава се тешко може рећи да су коректни, а још мање да су добронамерни и пријатељски према Србима.

Пре цитирања свих значајнијих Степинчевих ставова о Србима и православљу треба да се нагласи следеће. Увид у *Прејис* Степинчевог дневника, показује да је и он, као и већина људи између два светска рата, уочавао тесну везу између српства и православља и да је често поистовећивао те појмове. Како би, због тога, издвајање његових записа и ставова о Србима од ставова о православљу и СПЦ захтевало многобројна понављања, овде се то издвајање не врши, већ се сви ти ставови доносе обједињено, по оном реду како су настајали. А будући да је Степинац повремено користио географско-политички појам „Београд” као синоним за Србе и Србију, то су и његове изјаве у којима се помиње тај појам уврштене у овај део књиге.

II.1. Степинац, Карађорђевићи и патријарх Варнава

Први помен Срба и Србије у *Dnevniku* надбискупа Степинца налази се у забелешци од 2. јула 1934. и везан је за његов први долазак у Београд ради поклоњења краљу Александру и полагања заклетве њему и династији Карађорђевић. Пре одласка код краља, Степинац је, 3. јула, пре подне, посетио сва југословенска министарства, у којима је био „врло љубезно примљен”. И поред тога, он је, на неки њему својствен начин, приметио да се „ћути”, тј. осећа „и нехотице масонски дух у влади”. После пријема код краља и полагања заклетве њега је дворски ауто довезао до Нунцијатуре.

Другог дана свог боравка у Београду, 4. јула 1934, Степинац је посетио све београдске католичке жупе. Био је, како изгледа, позитивно изненађен стањем у тим жупама и причама београдских жупника, јер је после тога констатовао следеће: „**Да је већа слобода и довољно радника Србија би била за 20 година католичка.**”⁶⁰⁷ За некога ко је само два месеца пре тога постао приправник за (над)бискупа, и то сасвим неочекивано

.....
⁶⁰⁷ У Београду је пре Другог светског рата било пет римокатоличких жупа, са око 35 000 верника. Према подацима објављеним у „*Katoličkom Listu*”, бр. 41/29, у Београду је средином априла 1929. живело „до 33.000 католика, чија је национална структура

за све и у Хрватској и у Југославији, ко је у престоници КЈ био врло љубазно примљен и у министарствима и од стране самог краља Југославије, ово је била крајње неочекивана изјава, односно забелешка. Поред тога што је говорила о несумњивој надобудности младог надбискупа-коадјутора, она је на самом почетку његове црквене каријере показала да је он на Србе и на Србију уопште гледао очима правог римокатоличког прозелите – као на народ и земљу које би требало превести у римокатоличку веру и цркву, односно покатоличити („terra misionis”). **Степинац је, дакле, на Србе, које је наводно волео, гледао као на објект традиционалног римокатоличког прозелитизма, тј. верског империјализма.** Ова његова (наравно, у то време, тајна) забелешка говори и о његовом прикривеном клеронационализму, одн. прижељкивању повећања броја верника његове цркве и то на рачун њему најближег словенског народа и суседа – Срба. На другој страни, она потврђује оне наводе из Трумбићевих запажања да он жали Србе због тога што припадају „тој цркви која га материјализира и квари и не даје му ништа духовно”. А та црква је била Српска православна црква, за коју су многи католички аутори у то време (као, уосталом, и данас) користили назив „сестринска црква”. Поменути део прве Степинчеве забелешке о Београду и Србији указује на то да је он имао **врло лоше мишљење о Србима као верницима, а још лошије о њиховој националној цркви.** Наиме, ако је мислио да би само са нешто више „радника”, тј. католичких свештеника и редовника, Србија постала католичка за 20 година, онда је он дубоко потценио и религиозност и црквеност Срба и способност СПЦ да сачува своје вернике. Изведено до својих крајњих консеквенци, његово мишљење да СПЦ материјализује и квари своје вернике, односно да им не даје ништа духовно, дубоко је било увредљиво по ту цркву. Будући да је он сасвим озбиљно мислио да СПЦ није права (хришћанска) црква, она, по њему и његовим колегама из РКЦ, није ни заслуживала да постоји, па је било логично да се једног дана утопи у „једину праву”, односно „једину истиниту и спасоносну” хришћанску цркву, тј. у РКЦ. (Овде се треба подсетити раније цитираних Степинчевих елитистичких изјава о РКЦ као „правој учитељици кршћанства”, „непогрешивој чуварици Божанских истина” итд.).

Интересантно је, иначе, и питање на какву је то слободу овде мислио Степинац, кад је познато да је он појам слободе врло ретко и врло селективно употребљавао и да се исказао као велики противник либе-

.....
 била следећа: 11.750 Хрвата, око 9.000 Немаца, близу 5.000 Мађара, 5.334 Словенаца, 494 Француза и 337 Италијана.

Краљ Александар I Карађорђевић
(1888–1934)

рализма, тј. слободарства и у световној и у религиозно-црквеној сфери? Из самог смисла поменуте реченице произилази закључак да је он овде мислио на такво стање у југословенском друштву које би било слично стању у некадашњој Аустрији и Угарској, односно Аустро-Угарској, у којима је РКЦ имала пуну слободу прозелитског деловања и, уз то, и подршку државе у том правцу. Такво поимање слободе само за РКЦ млади загребачки надискуп-коадјутор је изрекао као нешто сасвим нормално и, што је посебно важно, није од њега одустао ни у својим каснијим годинама.

На крају осврта на ову прву Степинчеву прозелитску и антиправославну забелешку, важно је констатовати да је она начињена у време када је Степинац врло жучно говорио о дискриминисаном положају свог народа и своје цркве у КЈ и када је нашао за сходно да самог краља упозори на недопустивост „изазивања” Хрвата „на којекакве недоличне начине”. У вези са тим нужно се поставља питање са којим је моралним правом један високи црквени представник бранио интересе своје цркве и своје нације, док је истовремено тајно прижељкивао драстично нарушавање егзистенцијалних интереса и права друге нације и друге цркве – обе, наводно, сестринске? И то нације и цркве којој је припадао и сам владар коме је управо био положио заклетву на верност. (Том владару је само дан раније изјавио да он „отворено говори и мрзи закулисну работу”). Како се тај морални поступак може окарактерисати? Да ли само као мала и невина неискреност или као нешто много озбиљније и теже – двоструки морал и подмуклост?

Прва Степинчева посета Београду и његов разговор са краљем Александром – који је био Србин и православац – интересантна је и са становишта њеног представљања у полуслужбеном гласилу Загребачке надбискупије – „Katoličkom Listu”. Петог јула 1934. тај лист је донео кратку и неуобичајено структурирану вест о тој посети, у којој је стајало следеће: „Преузвишени г. коадјутор др. А. Степинац, отпутовао је дне 2. о. мј.

у Београд, гдје је у уторак послѣје подне у двору положио присегу. Презвишени госп. коадјутор посетио је министре гг. др. Стј.(епана) Сркуља, Божу Максимовића и Улманског.⁶⁰⁸ Одсио је у апост.(олској) нунцијатури. Вратио се у Загреб у четвртак у јутро.⁶⁰⁹

У вези са том и таквом вешћу, мора да се примети да је она прилично одударала од уобичајеног стандарда у „Katoličkom Listu”. Када је, наиме, надбискуп Бауер одлазио у Београд и бивао приман од краља Александра или неког од водећих југословенских политичара, и „Katolički List” и друге загребачке новине су то редовно коректно бележиле. Тако је, рецимо, приликом последње посете надбискупа Бауера Београду и краљу Александру било изричито наведено да је он „био примљен у аудијенцију код Њ. Величанства Краља”.⁶¹⁰ Сада, кад је његов наследник био први пут примљен од стране тог истог краља, „Katolički List” је то скоро прећутао, одн. написао само да је Степинац био „у двору” (са малим „д” – нап. П. И.) где је „положио присегу”. Према тој вести, испада да су биле важније Степинчеве посете министрима него поглавару државе, што не може да буде никако исправно. Објашњење за овакав пропуст нуди Стела Александер у својој књизи о Степинцу. Она тамо каже:

„Један од првих Степинчевих чиновна након посвећења било је путовање у Београд да положи заклетву оданости краљу. То је нешто што је одувѣјек записало у грлу сваком хрватском националисту. Бенигар прелази преко тога у једној реченици, преузетој из „Katoličkog Lista”...”⁶¹¹ Судећи на основу овог запажања Стеле Александер, може се закључити нешто не баш похвалано за редакцију тог листа. Изгледа да она није смела да објави пуну вест о Степинчевој посети краљу Александру из страха од реаговања хрватских националиста из редова верника Загребачке надбискупије. Треба, међутим, допустити и могућност да је она овако поступила баш по налогу самог Степинца, што би онда говорило о његовом страху од екстремних националиста из редова својих верника (?).

Сам Степинац није ништа записао о вести у „Katoličkom Listu”, мада није пропустио да забележи у *Dnevnik* свој први и једини сусрет са краљем

.....

⁶⁰⁸ Сркуљ Стјепан (1869–1943), хрватски историчар и политичар. Био градоначелник Загреба и више пута министар. Максимовић Божидар, српски и југословенски политичар, један од лидера Радикалне странке. Био више пута министар; 1934. био министар правде. Улмански Милан, универзитетски професор и сенатор, министар шума и рудника у 6. влади Николе Узуновића (април–октобар 1934).

⁶⁰⁹ „Katolički List”, бр. 27/34, 346.

⁶¹⁰ „Katolički List”, бр. 16/34, 203.

⁶¹¹ Alexander S. *nav. delo*, 26.

Александром. Та његова белешка почиње следећим речима: „2. VII. 1934. У ноћи отпутовао сам у Београд, да се поклоним Краљу Александру и положим уобичајену присегу. Приспјевши ујутро одсјео сам у Нунцијатури и посјетио сам прије подне сва Министарства. Био сам свагдје одмах врло љубезно примљен ...” После тога следе доста детаљни описи његовог уписа у дворску књигу, позивнице на аудијенцију, возње до Двора, сусрета са краљем и разговора који је водио са њим. Описујући почетак своје аудијенције, Степинац је забележио следеће: „Краљ је сједио у својој библиотеци, пришао ми хитрим кораком и пружио руку. Ја сам га ословио слиједећим ријечима: **’Ваше Величанство! – Дозволите прије свега да Вам се представим. Ја сам будући наслѣдник Вама добро познатог загребачког надбискупа Др. Анте Бауера. Дошао сам прије свега, да Вам се поклоним као поглавару домовине наше не из пукe формалности него да испуним ријеч св. писма – Бога се бојте, краља поштујте!** Дошао сам и зато, да Вашем Величанству изложим неке погледе на црквенополитички живот у домовини нашој да ме се не би можда данас сутра криво судило. Ја отворено говорим и мрзим закулисну раду’ ...”⁶¹²

Да горе поменути закључак о страху младог надбискупа-коадјутора од екстремних хрватских националиста није био неоснован поврђује индиректно његова белешка у *Dnevniku* о сахрани краља Александра, од 17. октобра 1934. Она гласи: „Данас сам отпутовао на пут у Београд, на спровод краља Александра. Влак је био дупком пун. Са мном је путовао и љубљански бискуп Др. Рожман те крижевачки владика Др. Њаради, а у Врпољу прикључио нам се ђаковачки бискуп Акшамовић.⁶¹³ Стигли смо у Београд са закашњењем од 2 сата и одсјели у Нунцијатури. Нунциј ми је већ прије јавио, да ћемо моћи присуствовати помену у православној цркви по дозволи Св. Столице, али с друге стране, опет нећемо моћи јер је црква врло малена, а имаде много чланова владарских кућа из иноземства. **Мени је било и драже да не идем у православно цркву, јер би наши вјерници то зло узели,** поготово кад су ме са више страна упозорили нека не идем у Београд, јер ће ме убити.”⁶¹⁴

Иначе је на вест о атентату на краља Александра у Марсељу, 9. октобра 1934, Степинац записао у свој дневник следеће: „Као гром из неба

⁶¹² „Danas”, 22. 8. 1989, 67.

⁶¹³ Грегориј Рожман (1883–1959), љубљански бискуп; Дионизије Њаради (1870–1940), крижевачки гркокатолички владика; Антун Акшамовић (1875–1959), ђаковачки бискуп.

⁶¹⁴ „Danas”, 5. 9. 1989, 66.

дошла је навечер вијест да је Краљ Александар уморен у Марсеју ... Господе Боже! Камо то идемо и што ће бити. Пошао сам одмах Преузвишеном Др. Бауеру. Био је потресен. Цијели град запао је у неку злокобну шутњу, све се одмах затворило незнајући што ће бити.⁶¹⁵ У данима после атентата Степинац је забележио претпоставку крижевачког бискупа Њарадија, да „није искључено да је интелектуални зачетник уморства масонерија”, као и гласине да се у Загребу спремају демонстрације против надбискупа Бауера, због његове „одвише сухе” окружнице поводом краљеве смрти. Забележио је и гласину коју му је пренео др Јанко Ширак, директор листа „Hrvatska Straža”, да удружење загребачких четника има намеру да се после сахране краља Александра обрачуна са њим лично (тј. са Степинцем). На сличну опасност Степинца је упозорио и његов некадашњи ментор др Јосип Лончарић, саветујући га да не иде на краљеву сахрану, или, ако буде отишао, да се чува. Степинац је и поред ових гласина отишао у Београд, 17. октобра, да би присуствовао поменутој сахрани. После погребних свечаности, контактирао га је православни свештеник и бивши министар Војислав Јањић, који му је предложио да се састане са патријархом СПЦ, Варнавом (Росићем). Степинац је о том предлогу и о сусрету са патријархом оставио врло детаљну забелешку.

„18. X. Погребне свечаности трајале су пуна четири сата ... Но једва сам дошао кући послје спровода, назове ме Јањић телефонски и упита да ли би ме могао посјетити, јер ми има нешто интересантно причати. Рекох му да га чекам у 6 сати ... Одмах ми је приопћио да су сви чланови регентског вијећа и замјеници масони. Но главна сврха његовог посјета било је нешто друго. Рекао ми је да масонерија није патријарха Варнаву звала уопће на колодвор кад је Краљ допремљен у Београд те је хтјела свакако спријечити да Краљ буде ношен у цркву. Патријарх и православни епископат био је силно увријеђен и хтјели су да не присуствују уопће спроводу док није на интервенцију других фактора спријечено да се Краља покопа без благослова цркве. Надаље ми је Јањић причао да православни свећеници јако нередовито примају плаће, да је поквареност међу школском младежи из дана у дан све већа, да масонерија има све већи уплив итд., па би морали заједнички наступати ми и православна црква. Напокон ме је замоли(о) нека бих посјетио патријарха Варнаву ... Из свега тога разговора сам створио закључак: Јањић није дошао сам од себе него у договору или боље по наговору патријарха којему је било неугодно да сам замоли састанак јер је својом посланицом

.....
⁶¹⁵ „Danas”, 29. 8. 1989, 68.

Варнава Росић (1880–1937),
патријарх СПЦ (1930–1937)

пред двије године тешко повриједио католике.⁶¹⁶ Како пак у православној цркви влада цезаропапизам и црква стоји и пада с краљем, а краљ је сада умро и чини се да ће влада бити јако несклона православној цркви и то изгледа да се патријарх поплашио и индиректно понудио сурадњу католицима преко Јањића. Ја сам се ипак посавјетовао прије са Нунцијем, бискупом Њарадијем, Акшамовићем и Родићем.⁶¹⁷ Сви су били мнијења да идем до патријарха само што је Нунциј био у почетку мало скептичан.⁶¹⁸

„19. X ... Иза поздрава и пар формалности одмах сам прешао на ствар и ставио патријарху упит 1. **можемо ли ми католици**, ако влада покуша укинути вјеронаук и кратити се (? – П. И.) именовати катехете **рачунати на потпору православне цркве**, јер су посриједи заједнички интереси. Ми се, додао сам одмах, католици, борбе не бојимо, али зашто не би заједнички одупрли се злу. 'Свакако можете рачунати на нашу сарадњу', одговорио је патријарх. // 2. Можемо ли рачунати на вашу сурадњу у питању дотације клера, јер наше свећенство много ради за државу, а слабо или ништа добива за то? 'Свакако', одговори патријарх. Ту ми се потужио да његови свећеници већ четири мјесеца не примају плате.

У даљњем разговору упозорио сам патријарха на погибелъ бољшевизма који се силно шири по православним средњим школама и на универзи. Упозорио сам га надаље на највећу несрећу, нашу погибелъ а то је масонерија и ту би православна црква по нашем узору морала нешто подузети против масонерије. Како је и Јањић присуствовао разговору упао је у ријеч: 'И наша су два епископа масони!' Патријарх није могао вјеровати, али сам добио дојам да он премало

.....
⁶¹⁶ Ради се о Ускршњој посланици патријарха Варнаве из 1931, која је изазвала велико негодовање у хрватском делу РКЦ, због тврдње да је само „васељенска православна црква ... истинита црква Христова“, одн. да РКЦ не само да није права Христова црква, него се заплела у највећу заблуду, јер је пошла путем „грешног света“. Ова посланица је изазвала врло жучну полемику између загребачког „Katoličkog Lista“ и београдског Гласника Српске православне патријаршије (ГСПП) током 1931. и 1932. и значајно погоршање односа између РКЦ и СПЦ.

⁶¹⁷ Рафаел Родић (1870–1954), тадашњи београдски надбискуп.

⁶¹⁸ „Danas“, 5. 9. 1989, 66.

прати прилике. Ваша Светости, рекох напокон, за мене није мала жртва, да сам ја данас дошао овамо, јер, ако моји вјерници у Загребу дознаду, сви ће ме осуђивати што сам ишао до Вас који сте издали ону посланицу против католичке цркве (која је силно огорчила католике Хрвате). Али мени није друго пред очима него велики идеали кршћанства и мало ми је стало што ће о мени говорити, само Вас молим да не би убудуће што слично подузели. Ја ћу наложити католичкој штампи да се чува испада против православне цркве, али молим да се и с Ваше стране исто учини па се чувамо полемике, а друго што имамо рјешавајмо споразумно усменим путем. Патријарху сигурно није било угодно што сам му споменуо гледе Посланице али сам морао то учинити. Уосталом добио сам дојам да он није ту Посланицу написао сам него руски митрополит отац Антоније који је по причању бискупа Њарадија *dijabolus rotae* (’вражји адвокат’ – о. п.) и подстрекава мржњу на католике ...⁶¹⁹ Након разговора од 20 минута опростио сам се с патријархом.”⁶²⁰

Истог дана када се сусрео са патријархом Варнавом, Степинац се први пут сусрео и са кнезом Павлом Карађорђевићем, који ће од тада па до 27. марта 1941. бити фактички владар Југославије.⁶²¹ После забелешке о разговору са њим Степинац је записао и следеће: „Београдска штампа покушала се оборити на Хрвате због атентата (на краља Александра – нап. П. И.), како сведочи овај пасус, који је био заплијењен по цензури: ’Сељачко право’, Београд, 12. октобра 1934... Да убише Га они: који наш хлеб једоше, који се на нашој ватри грејаше, који наш ваздух дисаше, који нашу националну воду пише, којима ми веровасмо, које ми прогласисмо браћом. Преварили су се: нико код нас Краља не може убити! Они су ранили срце потомака Васојевић Стеве, Љутице Богдана, Мијат Харамбаше, али нека знају, Српски Народ – Српска Црква, данас има једног свеца више!”⁶²²

О Степинчевом односу према кнезу Павлу већ је било доста речи у претходном делу књиге, а биће још говора и при крају ове главе.

.....

⁶¹⁹ Антоније Храповицки (1863–1936), један од најзначајнијих руских теолога с краја XIX и почетка XX века; некадашњи ректор III руске Духовне академије и кандидат за Сверуског патријарха. После Октобарске револуције емигрирао у Краљевину СХС, са великим бројем свештеника и монаха Руске православне цркве. Био је поглавар Руске заграничне цркве.

⁶²⁰ „Danas”, 5. 9. 1989, 66–67.

⁶²¹ Кнез Павле Карађорђевић (1893–1976), брат од стрица краља Александра I, један од тројице краљевских намесника за време малолетства Петра II Карађорђевића.

⁶²² „Danas”, 5. 9. 1989, 67.

II.2. Степинац о српским политичарима и „бизантинизму”

Четрнаестог децембра 1934, Степинац је поводом одласка у четворомесечни затвор једног његовог свештеника записао да је о томе писао и краљу (Петру – нап. П. И.) и кнезу Павлу, али да је све било узалуд „јер је ствар једноставно отпуњена министар.(ству) Правде које је осуду потврдило.” То је био повод да Степинац запише следећу мисао: „Београдски властодршци су прави бизантински политичари...”⁶²³ Пошто је он под београдским властодршцима подразумевао пре свега Србе и пошто је израз „бизантински” и „бизантинизам” користио и у неколико других случајева, неопходно је да се овде каже неколико речи о самом појму „бизантинизма”, односно „византинизма”.

Иако је главно значење овог појма везано за укупност карактеристика Византије и Византинаца, дакле, за оно што је њима било својствено (и позитивно и негативно), ипак се под њим најчешће подразумева сет врло негативних особина људи, за које се сматра да су наслеђене од Византије: дволичност, притворност, лукавост, улизиштво, сплеткарење, лицемерје, поквареност, подмуклост и бескрупулозност. Када је у питању политичко деловање, за византинизам одн. „бизантинизам” се на једном месту каже да је то „колоквијални назив за опортунистичку, али и бескрупулозну и безобзирну унутрашњу и вањску политику какву су некада често водили владари и политички врхови Бизанта.”⁶²⁴ На другом месту се византинизам дефинише као: „Систем владавине сличан ономе у Источноримском Царству, гдје је неограничени владар био у исто вријеме глава државе и цркве, и допуштао својим дворанима и љубимцима да врше утицај на најважније државне послове. *Phi*. покорно служење и удварање владарима и њиховим прохтевима, пужење пред вишима и надменост према нижима од себе.”⁶²⁵ Узет у свом пежоративном облику, византинизам је, дакле, нешто што изразито негативно карактерише онога коме се приписује. А Степинац је и у овом и у неким другим случајевима тај појам употребљавао искључиво у његовом пежоративном значењу. Мислио је, дакле, врло лоше и о српским политичарима и о другим представницима Срба и СПЦ.

Седмог јануара 1935, загребачки надбискуп Бауер је издао окружницу о одлуци Светог архијерејског синода СПЦ да се од 13. до 15. јануара

.....
⁶²³ *Прејис*, 45/1.

⁶²⁴ Bosanac M. – Mandić O. – Petković S., *Leksikon sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb 1977, 57.

⁶²⁵ staznaci.com/bizantinizam.

1936. прослави Светосavska година. Надбискуп Бауер обавештава католичке вернике да они не морају да учествују у тој прослави, јер је она „чисто црквено-вјерска и племенска ствар и прослава српско-православне цркве”.⁶²⁶ Иако је окружницу издао надбискуп Бауер, врло је вероватно да је у њеном писању учествовао и његов наследник Степинац, јер се формулације из те окружнице скоро у потпуности поклапају са онама које је он употребио у раније цитираном разговору са Трумбићем.

После већ поменутих разговора од 10. и 11. јануара 1935, са председником владе Јевтићем и тројицом његових министара и после аудијенција код кнеза Павла и краљице Марије, Степинац је забележио ону клеронационалистичку мисао о потреби моралног придизања хрватског народа „да си буде свестан свог католицизма”. Одмах после тога он је додао следеће: „Срби власти милом из руке неће никако пустити нити ће респектирати без борбе ркт. (римокатоличке) Цркве”.⁶²⁷ Уз инсистирање на значају повезивање хрватства и католицизма и истицања своје личне националне мисије, Степинац је овде најавио неопходност борбе против Срба у целини, као нације која силом држи све полуге власти у Краљевини Југославији.

Двадесет трећег фебруара 1935. Степинац је добио једно анонимно писмо са екстремно шовинистичком садржином о „грозном покољу хрватских сељака у Сибињу код Брода, кроз крволоке, српске жандаре, јер Срби знаду бити јунаци само онда, када се до зубију наоружају против голоруких противника”.⁶²⁸ Аутор писма хвали Степинца и позива га да се стави на чело хрватског народног отпора против „наметнутог српско-влашког непријатеља”. Степинац није коментарисао тешке србофобске изјаве аутора овог писма, али је са одређеном симпатијом забележио да му се чини да је он неки „интелигентан човјек”.⁶²⁹

На дан када је у Ватикану потписан конкордат између Ватикана и КЈ, 25. јула 1935, Степинац бележи да му је др Јанко Шимрак поново говорио о својим сазнањима да загребачки четници планирају да убију Мачека и њега и да га је молио да се пази, нарочито кад је напољу у селима. Степинац је на ово записао: „И ако ми се ове вијести чине претјеране,

.....
⁶²⁶ „Katolički List”, бр. 2/35, 21.

⁶²⁷ „Danas”, 12. 9. 1989, 68.

⁶²⁸ Аутор анонимног писма мисли овде на сукобе између сељака и жандара у Сибињу и у Славонском Броду, 19. и 20. фебруара 1935, у којима је погинуло 14 сељака, изманипулисаних и подбуњених од стране католичког свештеника Миховила Праскића, из Подиркавља. Више о томе в. у: Жутић Никола, *Nadbiskup Stepinac – Ideologija i politika 1934–1946*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2017, 59–62.

⁶²⁹ *Прейус*, 63–65/1.

нису ипак немогуће у ово доба гдје се заборавило на свако поштење и правду. Међутим Господин Бог бдије над нама.”⁶³⁰

Раније је већ било речи о убиству жупника Јанка Ведрине, у ноћи између 8. и 9. августа 1935, у селу Бучици. Пошто су власти саопштиле да су то убиство учинили „непознати зликовци”, Степинац је, неколико дана после тога записао да му изгледа да је то „**дјело четника или комуниста**”. У вези са том његовом претпоставком треба подсетити на чињеницу да кад су у Хрватској помињани четници, онда је то аутоматски значило да су то Срби, иако је у удружењима четничких ветерана у КЈ било и припадника других нација. Али је и помињање комуниста у то време у Хрватској углавном подразумевало Србе, па је Степинац овом претпоставком у оба случаја оптужио Србе за овај злочин. Касније се показало да је убиство, ипак, учинио злочинац хрватске националности.

Првих дана децембра 1935. у Степинчевом дневнику су забележени његови сусрети са двојцом Италијана са службом у Загребу. Најпре га је, 3. децембра, посетио италијански вицеkonzул Закарија (Zaccaria), а два дана касније исти вицеkonzул и директор Хрватске банке у Загребу (подружнице Италијанске комерцијалне банке), др Убалдо Зоболи. Док је вицеkonzул дошао да га замоли да о италијанском трошку, пошаље једног дописника „Hrvatske Straže” на абесинијско (тј. етиопско) ратиште, да би отуда извештавао повољније о Италији од београдских листова, италијанско-загребачки банкар се интересовао за нешто што није имало никакве везе са његовом званичном професијом. Уз молбу да га Степинац упозна са општим приликама у Хрватској, он се распитивао код Степинца да ли има „наде за унију између источне и католичке Цркве”. Степинац му је „разјаснио како сада ствари стоје у том погледу и посумњао у могућност уније, јер за то слабо свједочи држање правосл. (авног) метрополите у Загребу Доситеја, који се овдје удружио са протестантима, старокатолицима и хришћ. заједницом младих људи ...”⁶³¹ Чини се да је овакав одговор био по вољи италијанском банкарку, па је Степинцу упутио сугестивно питање следећег садржаја: „Према томе ... мало је наде за политички мир између Срба и Хрвата”. Степинац му је одговорио да би до тога могло да дође „кад би Срби увидели оправданост хрватских захтјева, али како ће бити, то нитко не зна”.⁶³²

.....
⁶³⁰ „Danas”, 10. 10. 1989, 65.

⁶³¹ Доситеј (Васић) (1877–1945), православни митрополит загребачки од 1932. до 1941/1945.

⁶³² „Danas”, 14. 11. 1989, 62.

Зоболи је напустио Степинаца врло задовољан његовим одговори-ма и оним што је могао да јави својим налогодавцима, а Степинац је из овог разговора закључио да он „заправо ... није дошао као члан комерцијалне банке, него као изасланик талијанске дипломатије, по свој прилици по изричитом налогу Мусолинија”, констатујући успут да је та дипломатија „позната као најбоља на свијету”, али да се „из свега овога види да је положај Италије у свијету данас врло тежак”.⁶³³

У концепту писма које је припремио за слање бану М. Костренчићу, поводом спорова око посвећивања хрватске заставе, Степинац је последњих дана децембра 1935. написао следеће: „... сви знаду ... да српска православна црква вија слободно српску заставу према чл. 4 Устава исте цркве. Морао је дакле законодавац бити досљедан, па што је дозволио једноме морао је *mutatis mutandis* дозволити и другоме кад су пред грађанским законом сви једнаки. Католицима се пак не дозвољава нити вијање папинске заставе нити вијање хрватске, док се истодобно православној цркви дозвољава вијање српске заставе.”⁶³⁴ За ову тврдњу се може рећи да је, заиста, била на месту.

У разговору који је водио крајем фебруара 1936. са др Отом Гавранчићем о могућностима за смиривање дугогодишњих сукоба између „Југословенског сокола” и РКЦ, Степинац му је у једном тренутку рекао следеће: „Што се тиче Ваше реченице: Брат је мио, које вјере био, ми никада не мрзимо особе, али не можемо никако одобрити заблуде, макар тко ју исповиједао, те је побијамо и побијати ћемо је ... Ми смо у Вашем гласнику могли читати, да Св. Сава није ширио поквареног кршћанства, ни византинског ни римског, и да не треба чувара догми! Зар је то васпитање младежи?”⁶³⁵

Шестог септембра 1936, Д. Нежић је оставио интересантну белешку о служењу „Те Деума” у Загребу. Пошто је Степинац био на коризменом путовању, надбискуп Бауер је прекинуо свој одмор у Стични (манастиру цистерцитског реда у Словенији – нап. П. И.), допутовао у Загреб, обавио „Те Деум” и вратио се у Словенију. Нежић је у вези са тим забележио да је бан Ружић „израбио тај факат у прилог католика”, те је у Београд јавио да „православни митрополит Доситеј тог дана није био у Загребу, док је старац Надбискуп *ad hoc* дошао чак из Словеније”. Нежић је уз то додао и информацију: „Надб. коадј.(утор) је 6. IX из Слатине послао овај брзојав: Његовом Величанству Краљу Петру II – Блед.

.....
⁶³³ *Истио*.

⁶³⁴ „Danas”, 7. 11. 1989, 61.

⁶³⁵ „Danas”, 21. 11. 1989, 66-67.

Пригодом рођендана Вашег Краљ. Величанства моли Вам од Бога благослов и помоћ за савјесно испуњење владарских дужности. Надбискуп коадјутор Др Алојзије Степинац.”⁶³⁶

Крајем 1936. Степинац је два пута инсистирао код Стојадиновића да нови југословенски посланик у Ватикану „**буде пошто пото католик**”. Кад је 19. новембра чуо да ће то највероватније бити Дубровчанин и католик Нико Мирошевић-Сорго, Степинац је упозорио своје сараднике да провере да ли је „његов брак у реду”. Обавештени Нежић је у вези са тим записао: „... међутим се знаде да **иако је оженио православку, вјенчани су у католич. цркви и дјеца се крсте и одгајају католички.**” На истом месту је забележена и Степинчева изјава да ондашњи министар просвете Стошовић „није ништа друго него **задрти Србин** и експонент фрамазунске ложе”.⁶³⁷

Четрнаестог октобра 1936. Степинац је упозорио кнеза Павла да „**србијанска опозиција тражи савез са Русијом**”, на шта му је кнез одговорио „да док је он ту, до савеза са Русијом неће доћи”.⁶³⁸ Степинац је и Мачека упозорио „**нека се не узда у српску опозицију**, јер је истој стало само то да преко др. Мачека дође на власт. Кад би они завладали склопили би савез са Русијом и тиме отворили пут комунизму.”⁶³⁹

Поводом новинског чланка под насловом *Српска православна црква према дружим вјерама* (који је у *Прејису* испуштен као сувишан, без података о томе где је и када је објављен), у Степинчевом дневнику је почетком децембра 1936, записано следеће: „**Ту ’часни јерарси’ пуцају на конкордат који је предложен Нар. Скупштини за ратификацију. Упрли су све силе код владе да ратификацију осујете.**”⁶⁴⁰ „Часни јерарси” су, наравно, епископи СПЦ, који су средином новембра 1936. одржали ванредно заседање Светог архијерејског сабора СПЦ, са кога су издали Саопштење за јавност. У саопштењу се, између осталог, истиче да се „неким донесеним и пројектираним законима Српска православна црква ставља у подређен положај у односу према другим Црквама ...” Петог децембра 1936, трочлана делегација Светог архијерејског сабора (коју су чинили епископи Гаврило Дожић, Николај Велимировић и Иринеј Ђирић) предала је Стојадиновићу велику представку са протестом СПЦ против ратификације конкордата. Био је то почетак познате Конкордатске кризе, која ће своју кулминацију доживети јула следеће године.⁶⁴¹

.....
⁶³⁶ *Прејис*, 180/1.

⁶³⁷ „*Danas*”, 12. 12. 1989, 65; *Прејис*, 191/1.

⁶³⁸ „*Danas*”, 12. 12. 1989, 64.

⁶³⁹ *Истио*.

⁶⁴⁰ *Истио*, 65.

⁶⁴¹ Муџић Иван, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Crkva u svijetu, Split 1978, 131–132.

II.3. „Не вјеруј Србину!”

Једну од најинтересантнијих забелешки из Степинчевог дневника са самог краја 1936, Љубо Бобан је, због нечега, изоставио у свом фељтону. Реч је о белешци од 28. децембра 1936, испред које у *Прејису* Степинчевог *Dnevnika* стоји напомена: „Наслов од неколико ријечи прецртан је тушем”. У њој се каже следеће:

„28. XII. био је код Надб. коадј. чиновник министарства вањских послова (једна ријеч прецртана тушем). Он је приповиједао да имаде у руци оригинални докуменат – намиру – према којој супруга Пунише Рачића, убојице хрв. народних заступника (Басаричека, Радића) у парламенту добива од Министарства вањских послова сталну мјесечну потпору од 2.000 дин и он јој је лично то неколико пута исплаћивао. Према томе се види да је **Пуниша Рачић у очима Срба народни мученик**, који заслужује потпору, па је заиста тешко замислити да ће се уопће наћи једна поштена влада која ће склопити споразум са Хрватима те која искрено жели прави мир.

Надб. је дознао да Мин.(истар)ство Вањ. Послова има редовито на диспозицију 50 милијуна динара, издатак којих се никада незна, камо ни зашто оду, али је сигурно то да **велик дио тога новца иде за помагање српства** – индиректно борбе проти Кат. Цркве итд. // Тако је на пр. протест – бискуп Др. Рорп у Загребу добио за конгрес у Стокхолму путни трошак 25. 000 дин Доситеј, православни митрополит у Загребу за пут у Индију на конгрес Кришћанске Заједнице младих људи 10. 000 дин митрополит Иринеј за Швицарску 10. 000 дин, за бугарске попове што су дошли у Југославију издано је 30. 000 дин ...”⁶⁴²

Ова белешка завршава се следећом констатцијом надбискупа Степинца: „**Тако оду тешки милијуни народног новца – што га плаћају католици Хрвати – у разне протукатоличке и протухрв. сврхе!** Може ли бити дакле правог ријешења хрв.(атског) питања без самосталности финансијске? Не може!”⁶⁴³

У вези са том истом белешком у *Kratkom pregledu* пише, међутим, следеће:

„Под датумом 28. XII. 1936, а под насловом **’Не вјеруј Србину’** (наслов је по ауторима дневника тушем савјесно прецртан, али се ипак може прочитати – оп. ред.) донашају се подаци, које је Степинцу дао

.....
⁶⁴² Филип Поп (Philipp Pop) (1893–1945), први бискуп Евангеличке цркве у КЈ. Иринеј (Ђорђевић), православни епископ далматински (1894–1952).

⁶⁴³ *Прејис*, 199-200/1.

Илија Јукић (1901–1977),
чиновник МИП-а КЈ,
каснији помоћник
министра

чиновник Министарства вањских послова, а који је био код њега. Ради се о точним подацима о разним субвенцијама, као и о трошењу поверљивог фонда Министарства вањских послова. Име тог чиновника такођер је накнадно прецртано у дневнику и из тог прецртаног текста може се са сигурношћу разабрати само 'Др.' Претпоставља се да би се могло радити о др. Јукићу."⁶⁴⁴ (Редактор текста мисли овде на већ помињаног Илију Јукића, високог чиновника МИП-а КЈ и блиског сарадника В. Мачека – нап. П. И.)

Ова је белешка вишеструко интересантна. Најпре због тога што указује на постојање поверљивих и јавности непознатих фондова у једном југословенском министарству, одн. на недемократско располагање државним новцем. (Данас би се то назвало нетранспарентним одлучивањем о државном буџету). Она, затим, говори о лицемерју и неискрености српских

политичких елита, које су јавно осуђивале терористички акт Пунише Рачића, а потајно финансијски помагале његову породицу. Белешка уз то показује да нису биле сасвим тачне честе жалбе и оптужбе надбискупа Степинца да у Министарству иностраних послова КЈ све важне позиције заузимају Срби, кад је већ неко од Хрвата имао приступа једном тако поверљивом фонду и информацијама. Ова белешка је интересантна и као показатељ од кога је све и како је надбискуп Степинац добијао поверљиве информације о раду југословенске владе.

На крају, примедба аутора *Kratkog pregleda* о наслову ове белешке („Не вјеруј Србину”) добар је показатељ високог степена неповерења надбискупа Степинца према Србима генерално, а посебно према српским политичарима. У вези са прецртавањем тог наслова остаје недоумица да ли је то Степинац урадио одмах по писању те белешке, или је то учинио негде касније, приликом неког прегледа старијих белешки? Међутим, било када да је то урадио, јасно је да је накнадно проценио да је то преоштра, одн. неодмерена формулација, која би у случају да дневник дође у нечије нежељене руке, могла ду буде компромитујућа по њега.

.....
⁶⁴⁴ *Kratki pregled*, 12.

II.4. Степинац о Српској православној цркви

Кад је у питању Степинчев однос према православљу и према СПЦ, уз оно што је, 1934. записао Трумбић, пажњу заслужују и неки записи из Степинчевог дневника са самог почетка и из средине 1937. године.

Двадесет осмог фебруара 1937. министар унутрашњих послова КЈ др Антон Корошец доставио је, уз пропратно писмо, надбискупу Степинцу текст интервјуа који је са Степинцем обавила француска новинарка Едит Брикон (Edith Bricon), 3. 1. 1937, а који је он (тј. Корошец – нап. П. И.) добио од Пресбирора. Достављајући му га, Корошец моли Степинца да му јави да ли је тај текст аутентичан. Белешка у *Дневнику* о том интервјуу носи наслов: *Новинарка денунцирала Нагб. коадјутора*.

Овај интервју Е. Брикон започиње следећом реченицом: Др. Степинац почиње свој разговор хладним, готово језиво одмереним уводом у коме напада православно цркву. Он каже: „Православна црква није способна да се ниуколико одупре комунизму, јер она није способна за морално васпитање народа. Православна црква је одговорна за велику корупцију која влада у Румунији и Југославији. Она није никада учавала да је забрањено красти. Како би могли Хрвати да пристану да се потчине овој дегенерисаној цркви? Она проповеда само празан формализам.”⁶⁴⁵

Бриконова затим наставља да цитира Степинца:

„Католичка религиозна активност подвргнута је најсамовољнијим поступцима. Министарство просвете суспендује наше вероучитеље и поједине наше школе остају по читаве две године без вероучитеља. Родитељи су очајни због тога, а сви наши протести остају без позитивних резултата. Раније смо имали конфесионалних школа, а сада их немамо. Ето, отуда комунизам. Београд је прошле године затворио најбољу женску препарандију (учитељску школу – П. И.) у Загребу. Школска просвета била је раније потпуно аутономна, а цела администрација школска била је Хрватска. Посматрајте острацизам (изгон, прогон – П. И.) у војној академији. Имамо ли хрватских генерала? Данас би 3/4 Хрвата ишло радије са Мађарима него са Југославијом али никада са Италијом (Новинар тумачи ову разлику у мишљењу између г. др. Мачека и г. др. Степинца у односима на Италију тиме што је г. др. Степинац приврженик 'Апостолског величанства'). // 'Конкордат ни издалека не задовољава све захтеве Хрвата. Он се правио да би Хрвати ћутали али Хрвати неће ћутати него ће и даље тражити радикалне промене ... У осталом, конкордат

⁶⁴⁵ „Danas”, 19. 12. 1989, 64.

неће ни бити примењиван. Није тачно да су Фрањевци југословенски националисти. (На примедбу новинара да Фрањевци, за разлику од Језуита, стоје на југословенској линији.) // У току даљег разговора г. др. Степинац тврди да је огромна већина средњошколских наставника православне вере ... Из целог разговора новинар је стекао апсолутан утисак да је Др. Степинац Хабсбурговац. Он заиста и каже: ... 'Постоји огромна провалија између наше некадашње ситуације под Хабсбурговцима и садашње наше ситуације'.⁶⁴⁶ Захваљући Корощцу што му је доставио горњи допис, Степинац му, очигледно врло љут, одговара:

„Апсолутно одбијам аутентичност разговора у овој стилизацији какову Вам је предложио Пресбиро. Посебно пак с индигнацијом одбијам алузије о некаковим страним династијама. То ме питање не занима ни најмање нити сам једном ријечи споменуо било коју династију. Странцима увијек истакнем, кад дођу к мени, да им о политичким стварима не могу давати никакове изјаве, јер то на мене не спада. Ако пак од мене што желе као од објективног посматрача прилика, могу им изнијети само оно што сав свијет знаде и види. Цијеломе је свијету познато да су хрватски католици у овој држави запостављени у сваком погледу и да доживљавају безбројне шиканације у питању школства. Слично у војсци и другим гранама државне управе јер их нема нигдје гдје се одлучује. Ту дакле нема надбискуп коадјутор ништа откривати никоме, него упозорити на чињенице које су свему свијету познате. То ваљда знаде и Пресбиро коме је добро познато што говори и пише православна црква о католицима, напосе задњих дана пригодном расправе о Конкордату, док католици не смију ни писнути. // Био бих човјек презира вриједан, кад бих затајио љубав према народу од којег сам никнуо. Нисам пак крив, што се је у нашој држави, код браће Срба, увријетила пракса да се сваки вапај за правдом квалифицира са антидржавношћу или, што више, са велеиздајом. Моја је савјест чиста и немам си што предбацити у том погледу, јер сам све што ми се импутира рекао не једном у лице многим Министрима, паче и самом Владару, благопокојном Краљу Александру I.”⁶⁴⁷

Овакво реаговање надбискупа Степинца на стилизацију његовог интервјуа француској новинарки чини се сасвим разумљивим, јер је он свакако најбоље знао шта је рекао, а шта није. Треба му веровати да није помињао питање страних династија, јер је био толико интеллигентан да то политичко питање не потеже у разговорима јавне природе и са особама

⁶⁴⁶ *Истио*, 64; *Прейис*, 203–205.

⁶⁴⁷ „Danas”, 19. 12. 1989, 65.

које не познаје. Треба му одати и признање за отворено испољавање своје љубави према сопственом народу и за бригу за његова угрожена права и права цркве коју је водио. Иако тврдња о запостављању католика у КЈ није била далеко од истине, ипак је требало доста храбрости да се то отворено каже највишим представницима југословенске државе. И да се „браћи Србима” пребаци претерана осетљивост на свако покретање тог значајног питања међунационалних и међуверских односа.

Интересантно је, међутим, да у свом демантију Степинац није уопште поменуо онај део интервјуа у коме се говори о његовим критикама на рачун православља и СПЦ. То се може тумачити као његово признање да је новинарка тачно пренела те његове ставове. Ово је утолико више вероватно због тога што је сличне потцењивачке и увредљиве ставове на рачун СПЦ он исказивао и износио и пре овог интервјуа и после њега.

Из средине 1937. у Степинчевом дневнику се налази неколико докумената у којима се говори о агресивном прозелитизму СПЦ. У записима под насловом: „Прелаз кат.(оличких) дјевојака на православље пригодном удаје за официре и друге држ. чиновнике”, Степинчев секретар Нежић најпре пише:

„Иако је након што су Срби, Хрвати и Словенци сложени у једну државу, много корисно што је католицизам задро у Београд и Србију, ипак је више штете него користи. То су наши католици Хрвати и Словенци који доље иду за послом и многи, особито дјевојке ради удаје, отпадно на православље, а ријетко који православлац пређе на католицизам. Срби, који су покушали свакако, а напосе фаворизирајући разне секте (старокатолике) Хрвате оцијепити од Рима; али им не успијева, они желећи да се православље, које би имало бити државна вјера, што више рашири, граде своје цркве у мјестима Хрватске и Словеније, а на разне друге начине силе и нукају државне чиновнике и службенике, да жене католкиње, али те морају пријећи на православље. Тиме католицизам много губи.”

Ради потврде тих својих закључака Нежић најпре наводи писмо управитеља жупе у Сушаку-Трсату, М. Бубање, од 15. априла 1937, у коме се каже следеће:

„Као душобрижник ове жупе дужан сам да преч. наслову јавим слиједеће: Г. Бајић Станко, прав.(ославне) вјере, подинспектор финансијске контроле у Сушаку, старјешина Главног Одјељка, настоји најприје силом, а касније и грожњама (тј. претњама – нап. П.И.), наговорити подручно особље да прекрсте из католичке вјере на православну.

Ради се, наиме, о мјешовитим браковима, тамо гдје је отац православне вјере, мати католичке, а дјеца према уговору родитеља, што га склопише прије вјенчања, вјере мајчине, то јест католичке ...” Бубања затим наводи примере финансијских службеника Ђоке Лалоша и Милана Кнежевића, на које је С. Бајић вршио притисак у наведеном смислу, па на крају пише: „Молим предординаријат, да упозори државне власти на рад г. Бајића Станка, да се својим оваковим радом не огријешује о Устав ове државе, који свима држављанима гарантира слободу вјероисповиједања и једнакост пред Законом без обзира на вјерску припадност.”⁶⁴⁸

У вези са тим случајевима Нежић је 17. јуна забележио следеће:

„Поводом коадј.(уторовог) протеста код Мин. Летице (министар финансија – оп. пр.) да су финансије: Лалош, Вукдраговић и Кнежевић премјештени са Сушака у Србију јер нису хтјели жену и дјецу превести по наредби свог шефа на православље. Обустављен је премјештај Лалоша и Вукдраговића, а Кнежевићев није, јер да то службени обзира нису дозволили ... Кнежевићу, који је поновно ишао интервенирати у Београд, предао је Надб. Кoadј. слиједеће писмо, да га преко Др. Јуретића преда Министру Креку, док је исто поштом послао Мин. Корошцу.”⁶⁴⁹

А у Степинчевом писму министру Креку је писало:

„Господине Министре! // Износећи слиједећи предмет пред г. Министра Дра Корошеца част ми је на њ свратити и Вашу пажњу. // Имадемо конкретних случајева гдје надлежни предпостављени силе своје подређене службенике православне вјере, а који су оженили католицима, да своју у католичкој Цркви крштену дјецу преведу на православље. Или се пак од њих тражи да пригодном женидбе католичка странка пријеђе на православље. Много пута су ти наговори скопчани с претњом премјештаја, немогућност аванзирања итд. Многе католичке дјевојке што се удају нпр. за офицере, изјављују да се не би вјенчале у православној цркви, нити би их заручници на то силили, да се не боје својих предпостављених, тешкоћа код аванзирања и премјештаја у Јужну Србију. // Недавно се десио такав конкретан случај на Сушаку. Г. Станко Бајић, правосл. вјере, подинспектор финансиј. контроле на Сушаку и старјешина Глав.(ног) Одељка настојао је дјеловати на Лалош Ђоку, Кнежевић Милана и Вукдраговића, финансије правосл. вјере, да своју у Католичкој Цркви крштену дјецу преведу на православље. Они то нису хтјели учинити. Једнога дана премјештени су у Јужну Србију. Након мога протеста код

⁶⁴⁸ „Danas”, 9. 1. 1990, 66–67.

⁶⁴⁹ *Истио*, 67. Нежић овде мисли на раније помињаног монс. Аугустина Јуретића и словеначке министре Миху Крека и Антона Корошеца.

г. Мин. Летице премјештај Лалош Ђоке и Вукдраговића је обустављен, дочим за Кнежевића одговорио ми је г. министар: 'Службени обзири нису ми дозволили да и даље задржим на Сушаку г. Кнежевић Милана.' // Господине Министре! // Будући да се опћенито држи да је Кнежевић, јер није хтио погазити свечаним уговором задану ријеч да ће му дјеца бити католички одгојена, денунциран и премјештен у Јужну Србију, сви који то знаду згражају се и огорчују ... Молим Вас Госп. Министре, да посредујете како би и Кнежевић остао и даље у Служби на Сушаку или ближој околици, да се г. Бајић Станка позове на ред за његов поступак, да се предусретну и спријече у будуће овакви поступци, нарочито у официрској финансијској и жандарској струци. Иначе ће Католички Епископат бити приморан конкретно и доказане чињенице и случајеве изнијети у јавности ..."⁶⁵⁰

У дневнику је донето и писмо министра Корошеца од 6. јула 1937, у коме он углавном понавља оно што је Летица одговорио Степинцу.

II.5. Степинац и конкордат

Регулисање правног положаја РКЦ у КЈ било је једно од оних питања која су у читавом периоду између два светска рата оптерећивала југословенско-ватиканске односе и односе између државе и РКЦ. Краљевина Југославија је, наиме, крајем прве деценије свог постојања регулисала положај свих значајнијих „усвојених” и „признатих” верских заједница доношењем посебних закона за сваку појединачно. Будући да је РКЦ међународна верска заједница са центром у Ватикану, држава се определила за тзв. конкордатско решење, тј. за склапање међународног уговора, а не за регулисање њеног положаја унутрашњим законским актом. По одлуци краља Александра, припреме за закључење конкордата започеле су још 1922, а преговори са Ватиканом 1925. Због проблема који су оптерећивали југословенско-ватиканске односе после Првог светског рата, ти преговори су потрајали читавих десет година. Завршени су средином 1935, па је пројекат, тј. текст конкордата потписан 25. јула у Ватикану. После тога је требало да уследи његова ратификација у Народној скупштини КЈ, али је Стојадиновић то одлагао, из одређених унутрашњеполитичких разлога све до 1937. Онда када је одлучио да покрене процес ратификације конкордата, дошло је до неочекиваног и врло грубог мешања СПЦ у то питање, па је у Југославији избила

⁶⁵⁰ Исто, 67–68.

позната конкордатска криза, која је довела до новог тешког погоршања односа између СПЦ и РКЦ, до нове кризе у односима РКЦ и државе и у југословенско-ватиканским односима, до заоштравања српско-хрватских односа и до кризе Стојадиновићеве владе. О свему томе Степинац је оставио многобројне забелешке у свом дневнику, од којих је један део већ поменут у претходним поглављима ове књиге. Понављајући понешто од тога, овде се указује на оне његове забелешке у којима су дошли до посебног изражаја његови погледи на Србе, СПЦ и православље.

Одмах испод раније цитиране белешке од 28. децембра 1936, под насловом „Не вјеруј Србину”, налази се и белешка под насловом „За конкордат”, у којој се каже: „За конкордат дознао је Надб.: којег нитко није могао добити – да је Патријарха једнога дана само телефонирао у министарство и Стојадиновић је смјеста телефонирао да му се учини препис.” Та информација је навела Степинца да закључи следеће: „Др. Стојадиновић настоји правити лијепо лице на све стране а у ствари је обични српски шовен, који би био најсретнији да кат. Цркве нестане с лица земље, управо као што жели и патријарха. Изгледа – што још није сигурно, да Др. Стојадиновић настоји конкордат завући у Одборима што је могуће дуље у и на концу да уопће заспи.”⁶⁵¹

Крајем јула 1937. у Степинчевом дневнику је сачињена белешка под насловом: „Борба православне цркве проти конкордата и смрт патријарха Варнаве”, у којој пише:

„Православна црква домогла се текста конкордата, објелоданила га и ударила борбу проти њему јер да је конкордат овај такав да се противи државном уставу и да је према њему православна вјера потчињена католичкој. О тим приговорима појединим чланцима конкордата можеш видјети у актима бискупских конференција гдје се чувају српске брошуре. Штампани су бројни леци проти конкордату и кат.(оличкој) Цркви. Штампани су у патријаршијској тискари. Грозили су изопћењем свакоме тко би био за конкордат. // Пред. владе Стојадиновић ипак је донио Конкордат пред скупштину и парламент. У то је наступила тешка болест патријарке. Православци, који га сматрају мучеником веле, да је та борба на њ и жалост толико дјеловала. // Свашта се приповиједало. Једни: да га је Стојадиновић дао отровати ... Други веле, да се је сам отровао (Др Стојадиновић му се запријетио да ће изнијети у јавност његове прљавштине са женама). Неки лијечници кад су пратили булетине са болести патријарке изјавили су, да би то имао бити луес (сполна болест)

.....
⁶⁵¹ *Прейус*, 200/1.

... Конкордат је у народној скупштини изгласан, патријарка је исте ноћи преминуо и за неколико дана покопан. Католици држали се сасвим резервирано због нечасне кампање православца проти конкордата и католицизма. // Ваља овде истаћи да је православцима и Јефтићевцима била главна накана срушити Стојадиновића, јер је он са Принцом Павлом за равноправност (и Павлову династију?!), а они са четницима за Велику Србију у којој би православна вјера била државна.”⁶⁵²

Из овде наведене белешке види се да је у време кулминације тзв. конкордатске кризе у Југославији Степинац променио мишљење о Стојадиновићу. Али је важније од тога уочити његову формулацију да се „Православна црква домогла текста конкордата” и да га је „објелоданила”. Да је КЈ била демократска држава, не би уопште било потребно да се било ко „домогне” текста потписаног конкордата, јер би он морао да буде доступан свим заинтересованим групама и појединцима, односно читавој јавности и пре расправе у Скупштини и Сенату. Било би сасвим нормално да је тај текст још у форми нацрта био доступан и Српској православној цркви и другим верским заједницама у КЈ да би оне могле да се изјасне о њему и тиме помогну југословенској дипломатији у његовом коначном формулисању. То је, наравно, требало да важи и у обрнутом случају. Хијерархија РКЦ у КЈ је, такође, морала да буде упозната са пројектима закона о СПЦ и другим верским заједницама да би и она могла да се изјасни о њима. Да се тако поступало у регулисању правног положаја свих верских заједница у КЈ, сигурно би били избегнути бројни приговори из појединих верских заједница и на поједине унутрашње законе и на пројекат конкордата и не би дошло до тешке конкордатске кризе. Овако је испало проблематично и то што се СПЦ „домогла” текста конкордата, који није смео да буде тајна ни за њу нити за било кога другога.

Сасвим је, међутим, друга ствар то како се хијерархија СПЦ понашала после тога, грубо злоупотребивши своје сазнање о потписаном конкордату. Начин на који се она умешала у решавање конкордатског питања, односно у регулисање правног положаја РКЦ у КЈ, био је драстичан пример злоупотребе вере и цркве у политичке сврхе, односно пример клерикализма и клеронационализма из редова СПЦ.

Двадесет првог августа 1937, Степинца је посетио др Милан Воачка, који се представио као Стојадиновићев делегат. Он је питао Степинца шта мисли о „испадима православне цркве у вези са конкордатом, на шта му је овај одговорио: „Веће си бламаже нису могли придети.”

.....
⁶⁵² „Danas”, 16. 1. 1990, 64.

Вомачка је још замолио Степинца да да једну изјаву о конкордату у корист Стојадиновића, у његовом листу *Време*, али је Степинац одговорио да о томе мора добро да размисли.

О судбини конкордата и о држању М. Стојадиновића у дотадашњем току конкордатске кризе Степинац је, 25. августа 1937, разговарао и са председником Сената КЈ др Желимиром Мажуранићем, који је хвалио Стојадиновићеву борбу за ратификацију конкордата са СПЦ, масонима и комунистима. Два дана касније бан Савске бановине Виктор Ружић га је замолио да у писменој форми изнесе своје жеље и предлоге у циљу превазилажења проблема између РКЦ и државе, насталих нератификацијом конкордата. Степинац је то и учинио 1. септембра 1937, у писму које је упутио Стојадиновићу. У њему је, у шест тачака, писао о стварима „које муте добар однос између католичке Цркве и наше Државе, а чије би праведније уређење, без обзира на Конкордат, донијело много стишања у наш јавни живот” (1. шиканирање католика у просветној политици; 2. тешко материјално стање католичког клера; 3. лош третман католичког клера у војсци; 4. преоштра цензура католичке штампе; 5. толерисање неморалних бракова Старокатоличке цркве и 6. дискриминаторски став државе према католичким организацијама). У оквиру прве тачке Степинац се жалио и на злоупотребу просветне политике у сврхе ширења прозелитизма СПЦ.⁶⁵³

Средином новембра 1937. Степинац је о свему томе и лично разговарао са Стојадиновићем и са кнезом Павлом у Београду. Иако је 9. октобра 1937. објавио повлачење конкордата из процедуре ратификације, Стојадиновић је обећао Степинцу да ће наставити борбу за његову ратификацију, а Степинац се врло похвално изразио о њему као политичару.⁶⁵⁴

Повлачење конкордата довело је, међутим, до жестоког реаговања Ватикана и до нових проблема у односима између РКЦ и државе, крајем 1937. и почетком 1938. Папа Пије XI је 15. децембра 1937. отворено запретио Југославији да ће се једног дана кајати због тога што је одбацила једно „тако велико добро” које јој је „замјеник Исуса Христа нудио”.⁶⁵⁵ Петнаестог фебруара 1938. Света Столица је упутила југословенској влади и званичан протест због повлачења конкордата, а БКЈ, предвођена надбискупом Степинцем је, 4. маја 1938, издала „Посланицу католичких бискупа вјерницима” и „Декларацију” упућену католичком свештенству,

.....
⁶⁵³ *Истио*, 65.

⁶⁵⁴ „Danas”, 25. 1. 1990, 66.

⁶⁵⁵ „Katolički List”, бр. 53/37, 628; Mužić Ivan, *nav. delo*, 198.

у којима је изразила своје огорчење због „гашења” конкордата и капитулације владе пред притисцима СПЦ.⁶⁵⁶

У међувремену је, 7. децембра 1937, умро надбискуп Анте Бауер, па је Степинац и званично постао први човек Загребачке надбискупије, а ускоро и председник БКЈ – најважнијег колективног тела РКЦ у Југославији.

О односима између РКЦ и СПЦ у јеку конкордатске кризе речито говори забелешка у Степинчевом дневнику од 21. маја 1937. Тог дана је, наиме, Степинац имао један врло интересантан разговор са баном Виктором Ружићем. Пошто му је бан показао писмо Милана Стојадиновића, у коме га пита: „што мисле католици о патријарки Варнави”, Степинац му је рекао да је „боље да не зна што суде о њему ... након свега, што је патријарх учинио против конкордата”. У току истог разговора бан је рекао Степинцу да ће 23. маја патријарх доћи на неку прославу у Карловац. Степинац је на то одмах рекао „да њега сигурно неће бити на дочеку, након свега што је патријарх учинио против конкордата. Бан је још казао да има наређење председника владе нека строго пази да не би тко од православних свећеника говорио што или писао проти конкордата, који ће доћи на ред сада у скупштини”. На крају ове забелешке пише још: „Изгледа да се патријарка, путујући у Карловац канио навратити у Загреб, али се ипак није уфао, него је ноћ преспавао на загр.(ебачком) колодвору у салонским колима.”⁶⁵⁷

Средином новембра 1937, Степинац је, заједно са сплитским бискупом Квирином Бонефачићем и крижевачким владиком Њарадијем, разговарао са Стојадиновићем о конкордатској кризи. Огорчен и сам држањем врха СПЦ, Стојадиновић је том приликом изразио пуно разумевање за незадовољство РКЦ због отвореног и грубог мешања СПЦ у конкордатско питање, па је рекао католичким бискупима следеће:

.....

⁶⁵⁶ Mužić I., *nav. delo*, 199–200; Живојиновић Д., Лучић Д., *Варварство у име Христово*, Нова политика, Београд 1988, 490–502.

⁶⁵⁷ „Danas”, 2. 1. 1990, 66.

DEKLARACIJA
KATOLIČKOG EPISKOPATA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
SA BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU
4. SVIBNJA 1938.

Насловна страна брошуре у којој је објављена Декларација католичког епископата свом клеру од 4. маја 1938.

„Господо, имате право! Штета што смо ми Срби икада бирали патријарху. Изабрали смо га: дали му наслов: светости, љубили му руке, а онда је он уобразио, да је вођа српског народа и да може влади правити и овакове неприлике. Владике су се некултурно понијели. Конкордат мора да остане.”⁶⁵⁸

Сутрадан је Степинац разговарао и са кнезом Павлом и о томе, како изгледа, сам сачинио забелешку у свом дневнику. У њој, између осталог, пише:

„О православној цркви говорио је кнез позорно, напосе о Доситеју и Иринеју Ђорђевићу. Подјарују их пак политичари, рече и сада, па се један који стално долази у патријархију није устручавао доћи к Павлу, да од њега затражи раставу цркве од државе тобоже за све цркве, али главно да притисне католичку цркву ... Ставио сам на кнеза деликатно питање о конкордату. 'Познато Вам је', рече кнез, 'колико смо имали потешкоћа. Ми га нисмо скинули с дневног реда. Али морамо бити опрезни. Начинити морамо ред у православној цркви' (из свега сам видио, да је Доситеј искључен од патријаршијске сталеже) и урадити сенат. (веров. уредити? – нап. П. И.) У изборе не можемо сада, већ бисмо жељели изборе с Мачеком.”⁶⁵⁹

Поводом избора митрополита црногорско-приморског др Гаврила Дожића за новог патријарха СПЦ, у Степинчевом дневнику је, уз један новински чланак од 22. фебруара 1938. записано следеће: „Мислило се да је избор Гаврила за срп. православ. патријарха повољан, јер да ће Стојадиновић преко њега дјеловати на клер повољно а потом прогурати конкордат. А тако пише, ето, и сплитски бискуп у писму на 3/2 страни. Али клер је јачи и света српска акција те ни Гаврило друкчије не крочи.”⁶⁶⁰

У поменутом писму бискупа Бонефачића је, између осталог, стајало:

„Најљепше хвала и топло признање из срца на краткој, достојанственој, али и одлучној игри о тргикомедији (која) влада у питању конкордата. Донијеле су је видљиво све наше новине. Сада доноси полуслужб. изјаву Ватикана *L osservatore Romano*. Та ће упећи још више Бгд. јер ће читати читав свијет. Изјава означају кор. (Корошца, министра унутрашњих послова? – Л. Б.) као сац. свећеник. То није без разлога. Министр. Крек га оправдава да се она изјава односи на садашњи финанц. одбор и ову скупштину. // Међутим, имамо патријарху. Ваљда међу свима најбољи. Бит ће тако православни дух св. надахнуо по захтјеву

⁶⁵⁸ „Danas”, 23. 1. 1990, 66.

⁶⁵⁹ *Исџо*.

⁶⁶⁰ „Danas”, 29. 5. 1990, 63.

Стој.(адиновића). Нада је, да ће под његовим водством, јер је Црногорац, бити држање владика нормалније. Ја нисам честитао.”⁶⁶¹

После писма у коме је овако некоректно писао о избору патријарха Гаврила, Бонефачић је писао Степинцу и 28. марта 1938, интересујући се да ли је Стојадиновић предузимао неке кораке ради смиривања затегнутих односа између државе и РКЦ после гашења конкордата. У Степинчевом дневнику нема података о његовим евентуалним одговорима ни на прво ни на друго Бонефачићево писмо.

У јануару 1938. папа Пије XI је именовано надбискупа Степинца за новог председника БКЈ. Тим поводом у његов дневник је унета следећа забелешка: „Велика већина бискупа била је обрадована тим именовањем јер знаду да је надб. Степинац неустрашив у обрани вјерских права те је већ задњих неколико година и дириговао послове (текуће) спадајуће на Предсједништво Биск.(упских) Конф.(еренција), а и у Београду је више пута ишао у име Епископата: **њега се и његове одлучности владајући боје.** Згодно је и ради положаја да предсј. биск.(упских) конфер.(енција) буде у Загребу ... Што је надб. Степинац за Цркву у читавој Југославији учинио најбоље се види из архива биск.(упских) конференција и аката у којима су његови власторучни концепти.”⁶⁶²

Степинац је први пут председавао седницама БКЈ од 3. до 6. маја 1938. Са тих заседања католички епископат је објавио ону већ помињану Посланицу и Резолуцију о гашењу конкордата, али и саопштење за јавност, од 7. маја. Прва тачка тог саопштења је гласила:

„1) Католички Епископат на свом пленарном засједању од 3-6. V. 1938. размотрио је положај католика Краљевине Југославије након задњих догађаја у вези с отклоном конкордата између Свете Столице и Краљевине Југославије. // **Католички епископат сматрао је својом дужношћу да управи одлучан протест влади због гажења светости уговора; увреде Св. Оца и тешке повреде права католика Краљевине Југославије. Католички епископат изјављује да у обрани права својих вјерника неће никада узмакнути ни пред каковом силом.** //Католички Епископат био је приморан да о овој ствари изда једну декларацију за католички клер. Исто тако посланицу католичким вјерницима.”⁶⁶³

У вези са тим делом саопштења одмах је реаговала влада преко бана Ружића. Он је, наиме „једне вечери иза конференције”, док је у загребачком Надбискупском двору било још неколико бискупа, назвао телефоном

⁶⁶¹ *Истио*, 64.

⁶⁶² „Danas”, 5. 6. 1990, 66.

⁶⁶³ *Истио*.

Степинца и замолио га, у име дра Корошеца „нека се из тог саопћења бришу ријечи: 'Гажење светости уговора, увреде С. Оца', јер да то јако вријеђе садању Стојадиновићеву владу. Ако се то испусти, да ће се саопћење смјети штампати, а да их ни посланица на пук не вријеђа толико, јер се може кривња запостављања католика пребацити на прошле владе. Надб. је рекао, кад је то чуо 'Quod scripsimus, scripsimus' ('Што написасмо, написасмо' – нап. П. И.) и није дао да се то брише, те тако комуникеј није у штампи објављен. // Овај пута надб. као делегат Епископата није ишао с представком у Београд јер и прије тај поход с представкама није гануо оне на влади. // Влади је био неугодан тај иступ Епископата ипак нису реагирали, него су гледали како би ублажили гњев Надбискупов ... Ето их пригодном 40. рођендана Надбискупова гдје брзојавно честитају. (Честитке су му упутили председник Стојадиновић, армијски генерал Јуришић и бан Ружић)."⁶⁶⁴

Средином лета 1938, када су се страсти у земљи мало стишале, Стојадиновић је покушавао да се види са Степинцем и да разговара са њим о превазилажењу кризе, али је Степинац то избегавао. Стојадиновић му је, онда, поручио „да ће влада дати католичкој цркви *via facti* све што јој је имао дати конкордат”, па му је Степинац, преко свог делегата Фрање Шепера послао своје писмено формулисане захтеве. У време док је Шепер, заједно са баном Ружићем, боравио на Бледу код Стојадиновића, Степинац је отишао на Брдо код Крања, у аудијенцију код кнеза Павла. „Кнез га је дочекао врло љубазно – пише у његовом дневнику – и дуго је разговарао с њиме”. Разговарали су, наравно, највише о „гашењу” конкордата. „Кнез се је изговарао тиме, да га Мачек није хтио ни мало подупријети, па су си Хрвати много криви, да није дошло до конкордата”. Када је, међутим, приговорио Степинцу да „није имао од католика потпоре у конкордатској борби”, Степинац му је одговорио „да није ни чудо, кад цензура није дала ни писнути о конкордату католицима, док су православци штампали летке и брошуре на вагоне против конкордата.”⁶⁶⁵

Двадесет шестог августа 1938, док се опорављао од операције слепог црева, Степинац је добио информацију да је дотадашњи бан Савске бановине, др Виктор Ружић, поднео оставку. Сутрадан је после посете министра Драгише Цветковића, Степинца посетио у болници и Ружић, објаснивши му да је поднео оставку због тога што „су од њега тражили да би се залагао за пропагирање ЈРЗ, а он то неће”. Двадесет осмог авгу-

⁶⁶⁴ *Истио*.

⁶⁶⁵ *Истио*, 68.

ста у *Dnevniku* је забележено да је Ружић отишао из Загреба.⁶⁶⁶ Почетком септембра Степинац је у вези са новинским чланцима о Ружићевој оставци записао на једном месту:

„С Виктором Ружићем изгубили смо доброга, финога, праведнога и Цркви склонога бана, какових ваљда неће бити ни у слободној Хрватској. Скинуо га Стојадиновић јер се није хтјео залагати за ЈРЗ. Карактерност избија из његова одступа. Послове бана врши подбан, православцац Станоје Михалцић. При одласку дра Ружића из Загреба били су у име Надб.(искупа) на колодвору тајник др. Шепер и директ.(ор) имања Микулчек.”⁶⁶⁷ Интересантно је да је у *Dnevniku* наглашено да је подбан Михалцић „православац”, иако за Ружића није поменуто које је вере био.

Како је 1. септембра 1938. „Katolički List” објавио вест под насловом: *Оглазак бана дра В. Ружића*, интересантно је и упоређење Степинчевог става о бану Ружићу са ставом редакције њему подређеног листа. У том листу, наиме, о Ружићу пише следеће:

„Као бан савске бановине, г. др. В. Ружић је својим финим наступом, праведношћу, заузимањем за народне потребе, а особито великим интересом за потребе Цркве, оставио у редовима клера најљепшу успомену. Његовим настојањем је бановина уврстила у прорачун велику своту за поправак катедрале. Побринуо се да је болници милосрдних сестара у Загребу исплаћен велики дио заостатака, да је могла подузети рад на обнови болничких зграда. Коначно је бан Ружић, за први почетак, уредио питање хонорирања катехизације.”⁶⁶⁸ Уочљиво је да се ударне формулације из ове вести и оне из Степинчевог *Dnevника* скоро у потпуности поклапају.

Од 3. до 12. новембра 1938. Степинац је боравио у Риму, у тзв. походу „Ad limina Apostolorum” („на прагове апостола”), тј. на обавезном петогодишњем реферисању папи. У исто време кад и он, у Риму су боравила још три југословенска бискупа: ђаковачки – Антун Акшамовић, крижевачки – Дионизије Њаради и бањалучки – Јозо Гарић. За време свог боравка у Риму Степинац се састао са многим угледним и значајним личностима Ватикана, међу којима су били бивши нунције у Југославији, кардинал Е. Пелегринети, француски кардинал Ежен Тисеран и

.....
⁶⁶⁶ *Прейис*, 351/III

⁶⁶⁷ „Danas”, 5. 6. 1990, 68; Монс. Фрањо Шепер (1905–1981), тада секретар надбискупа Степинца, касније његов наследник на месту загребачког надбискупа и кардинал. Микулчек Стјепан, члан Збора пребендара Првостолне цркве загребачке и директор надбискупских добара.

⁶⁶⁸ „Katolički List”, бр. 35/38, 422.

италијански кардинали Роси, Фумасони-Бјонди и кардинал државни секретар Еуђенио Пачели. Од многобројних важних разговора које је водио са свим тим личностима, као и са многим нижим службеницима Свете Столице и својим колегама из епископата, у његовом дневнику је забележено свега неколико уопштених реченица, углавном о јачању нацистичке пропаганде у Хрватској и на Балкану и о великој могућности скорог избијања рата у Европи. Међу оним нешто конкретнијим подацима издваја се само белешка да је Степинац кардиналу Пачелију „изложио потребу да се наново оснује нинска бискупија, како би се спријечило напредовање православља у оним крајевима.” Кардинал је на то одговорио: „Након што је отклоњен конкордат нема више разлога да се не оснује нинска бискупија. Надбискуп је касније известио клер бивше задарске бискупије о тој ствари.”⁶⁶⁹ Мада веома штуре, ове формулације упућују на закључак да је надбискуп Степинац са својим саговорницима, а посебно са Пачелијем, Пелегринетијем и Тисераном, врло детаљно разговарао о „напредовању православља у нашим крајевима” и о поменутој и другим мерама које РКЦ треба да предузме против те опасности за РКЦ.

Надбискуп Степинац је, наравно, био примљен у посебну аудијенцију код Пија XI и поднео му детаљан извештај о ситуацији не само у својој надбискупији, већ и у целој РКЦ у Југославији. Старог и болесног папу надбискуп је, између осталог, замолио да да благослов „за прославу 1300 годишњице првих веза Хрвата са св. Столицом ...”⁶⁷⁰

II.6. Промене на ватиканском врху и држање СПЦ

Први месеци 1939. започели су у знаку великих персоналних промена на врху Југославије и РКЦ и у знаку последњих припрема Хитлерове Немачке и Мусолинијеве Италије за отпочињање новог европског и светског рата. Најпре је, 4. фебруара, пао Стојадиновић, а наредног дана владу формирао Драгиша Цветковић. Затим је 10. фебруара умро папа Пије XI, да би га, 3. марта, заменио његов дугогодишњи државни секретар, кардинал Пачели, који је узео име Пије XII. Поводом смрти папе Пија XI саучешће су Државном секретаријату Ватикана изразили кнез Павле, у име малолетног краља Петра II, председник владе Цветковић и министар иностраних послова Александар Цинцар-Марковић. Београдска штампа је данима доносила вести о комеморацијама и из-

⁶⁶⁹ „Danas”, 12. 6. 1990, 64–65.

⁶⁷⁰ *Истио*.

јавама светских државника о личности покојног папе, као и вести о предстојећем конклаву у Ватикану. Степинчев „Katolički List” је, међутим, 2. марта, констатовао са разочарањем и прекором да се „*Гласник Српске иаиријаршије*, мада је изашао послје смрти папе Пија XI, није ниједном ријечју осврнуо на смрт Поглавара Католичке Цркве”. За разлику од ћутања врха СПЦ, исти лист констатује да је сомборски архимандрит Стефан Илкић изјавио своје лично саучешће поводом смрти папе Пија.⁶⁷¹

После избора папе Пија XII београдска штампа је, такође, данима објављивала афирмативне текстове о томе, а 7. марта и честитку кнеза Павла и одговор Пија XI.⁶⁷²

Десет дана после промене владе у Београду Степинац је допутовао у престоницу и разговарао са новим председником владе и са кнезом Павлом. Најпре је, заједно са ђаковачким бискупом Акшамовићем и београдским надбискупом Ујчићем, посетио министра просвете Стевана Ђирића, а онда, сам, кнеза Павла. Кнезу се најпре „укратко пожалио на константно оцрњивање бискупа и Хрвата уопће као да су непријатељи државе зато што се боре за своја елементарна права.” Затим га је „упозорио да су Хрвати преко др. Мачка јавно признали династију и границе краљевине Југославије”, нагласивши да „*тко позна повијест Хрвата тај знаде што то значи*”. Томе је још додао: „Зато је била фатална заблуда др. Стојадиновића кад је себе ишао идентифицирати са државом”. Из разговора са кнезом закључио је да је „Стојадиновић пао у немилост и код кнеза и да му више нема повратка на власт”.⁶⁷³

После тога Степинац је отишао код Драгише Цветковића, који га је, како пише у *Dnevniku*, са нестрпљењем очекивао. Степинац је њему изнео „сва гравамина (жалбе, притужбе – нап. П. И.) Католичке цркве”. И њега је „упозорио успут да је можда задњи повољни психолошки момент да се начини споразум са Хрватима”, на шта му је Цветковић одговорио да му је „то на срцу и да ће он своје учинити, јер да је зато дошао и на тај положај”. После разговора са Цветковићем, Степинац је посетио и свог доброг знанца, министра правде В. Ружића, са којим је

.....
⁶⁷¹ „Rijetka sažalnica”, „Katolički List”, бр. 9/39, 114–115.

⁶⁷² „Његовој Светости Папи Пију XII – Ватикан. Молим Вашу Светост да изволи примити поводом Свога избора за носиоца највише и свете дужности поглавара целокупне католичке Цркве моја најтоплија честитања и моје најискреније жеље за личну срећу Ваше Светости и за напредак велике католичке Цркве. – Павле”. На овај телеграм кнез је добио следећи одговор Пија XII: „Срдачно захваљујем Вашем Краљевском Височанству на честитци и жељама и упућујем Своје жеље за напредак племенитог југословенског народа. – Пије XII”. *Полишика*, 7. 3. 1939, 2.

⁶⁷³ „Danas”, 26. 6. 1990, 64.

Драгиша Цветковић
(1893–1969), председник
југословенске владе
(1939–1941)

остао дуго у разговору, а онда заједно са министрима (Ружићем и, како изгледа, Ђирићем? – П. И.), отишао на вечеру код београдског надбискупа Ујчића, где су наставили разговор.

Иако је оно што је чуо од најкомпетентнијих личности југословенског врха о перспективама хрватског националног питања било заиста повољно и охрабрујуће, Степинац је то, ипак, примио са великом резервом. То му је било повод да изрекне још једну негативну констатацију о Београду, односно о Србима: „Из свега је надбискуп стекао дојам да влада кани нешто подузети, да се ријешу спор с Хрватима, али је био ипак доста скептичан хоће ли тај споразум успјети да оствари крај

покварености Београда и његових представника.”⁶⁷⁴

После разговора са водећим југословенским политичарима, Степинац је посетио нунција Феличија и разговарао са њим скоро читав сат. Мада у његовом дневнику пише да су, на иницијативу др Мачека, разговарали само о „питању националсоцијалистичке пропаганде у Хрватској и Словенији”, мало је вероватно да Степинац није пренео нунцију и све детаље својих разговора о судбини и о најављеном решавању хрватског националног питања. Будући да дипломате имају као једну од својих најважнијих функција извештавање своје владе, одн. својих владара, о свему што се дешава у државама у којима су акредитовани, скоро је савим сигурно да се Феличи отворено распитивао код Степинца о свему што су рекли кнез Павле и Драгиша Цветковић, као и други Степинчеви саговорници у југословенској влади. И не само то. Иако је надбискупа Степинца познавао релативно добро, њега је свакако интересовало и Степинчево мишљење о ономе што су му рекли југословенски политичари, као и мишљење осталих хрватских бискупа и најистакнутијих хрватских политичара о најважнијем питању унутарјугословенских односа.⁶⁷⁵ Два дана после свих ових интересантних и несумњиво врло значајних разговора, Степинац је отишао у Суботицу да посети монс. Лајча Будановића, апостолског администратора Бачке и да „види тамошње при-

.....
⁶⁷⁴ Исто.

⁶⁷⁵ Дубоко убеђен у ову своју претпоставку, аутор ове књиге верује да ће се она показати као тачна онда када буду доступни јавности и истраживачима дипломатски извештаји нунција Феличија.

лике”. Из разговора са Будановићем он је „запазио да се буњевачки Хрвати боје да их Загреб не остави на цједилу у преговорима са Београдом. Надбискуп је обећао да ће учинити све што је потребно да се то не збуде.”⁶⁷⁶ У наставку ове белешке стоји: „Други дан вратио се надбискуп натраг у Загреб. Преко др. Гауса (др. Александар Гас, професор загребачког КБФ-а – нап. П. И.) извијестио је Мачека гледе њемачке пропаганде односно разговора са Нунцијем.”

И за крај ове забелешке може се рећи нешто слично као и за тврдњу о Степинчевом разговору са нунцијем Феличијем. Врло је вероватно да је Степинац пренео Мачеку све оно што је разговарао са нунцијем о нацистичкој пропаганди, као и све што је чуо од кнеза Павла и Драгише Цветковића о дотадашњим преговорима и о њиховом наставку. Такође је вероватно да је томе додао и своје импресије о сусретима са београдским државницима и евентуалне своје сугестије за даље Мачекове кораке и стратегију преговора.

Као што је раније већ поменуто, три дана после крунисања папе Пија XII, немачке трупе су прекршиле фамозни Минхенски споразум из септембра 1938, ушле у Чехословачку и окупирале је. Петнаестог марта 1939, Хитлер је створио протекторате Чешку и Моравску и Словачку државу, која се сутрадан ставила под нацистичку заштиту. Седмог априла 1939, на католички Велики петак, Италија је окупирала Албанију, да би, по речима њеног министра иностраних послова грофа Ђана, „завела ред” у тој земљи. Иако је том „акцијом” била драстично угрожена безбедност Југославије и Грчке, владе тих земаља нису ни протестовале, а камоли предузеле неке озбиљније акције самоодбране. На Ускрс је папа Пије XII први пут служио свечану понтификалну мису у Цркви Светог Петра и одржао запажену хомилију о миру, у којој је „прегнантно оцртао немир и узбуђеност наших дана” и „показао ... на узроке тога немира.”

Претпоследњег дана марта 1939. „Katolički List” је поново, са пуно прекора, писао о односу штампе СПЦ (а тиме и врха те цркве) према смрти Пија XI и према промени на врху РКЦ. У рубрици „Црквене вијести”, тај лист је објавио осврт под насловом: *Мјесто некролоја Пију XI*, у коме је писало следеће:

„У нашем смо листу у више наврата донијели свједочанства, којима је цијели културни свијет пропратио смрт великога папе Пија XI. У том опћенитом и једногласном признању нису мањкали ни заступници протестаната, калвина и англиканаца. Шведски су протестанти отворено признали, да је Пије XI. бранио заједничку ствар свију кршћана,

.....
⁶⁷⁶ *Исџо.*

кад се нитко други није усудио отворено устати на одбрану основних начела кршћанства. // У једнодушном признању величини папе Пија XI. је сасвим узмањкала српска православна штампа. Она није до данас донијела једне ријечи о смрти Пија XI, а још мање о промјени на папинском пријестољу. И грчка је црквена штампа барем забиљежила смрт римског папе и најавила избор Пија XII. Само наша православна црквена штампа је савршеном шутњом испратила Пија XI. до гроба. Но, кад би и тако било! // У прошлом смо броју упозорили на чланак 'Хришћанске Мисли', у којем, под утјецајем Достојевова, карикира папинство и католицизам, те га ставља у исти ред с комунизмом. У истом чланку писац тврди, да папа није насљедник Петра, него 'само Симона Зилота'. То је 'сурова, необасјана, Светлошћу непросветљена, отпадничка, суревљива старозаветна, законичка душа Симона Зилота'. Њу, само њу, насљедио је клерикални Рим!"

„Најновији број *Гласника Српске Папџријаршије* (бр. 4 и 5) такођер ниједном ријечју не спомиње смрт Пија XI. Мјесто тог доноси под рубриком 'Вести са свих страна' и ову вијест: 'Нови догмат. – Како доносе *Церковни Вестник* и *Свјатјаја Земља* (бр. 5) римокатолички богослови припремили су терен за примање новог догмата који идентификује папу с Господом Исусом Христом ...' Не знамо зашто је *Гласник* управо сада донио ту куриозну вијест? Можда је то имао бити некролог Пију XI, да се папинство покаже у слици, која ће још више отуђити православни свијет од католицизма? Или је *Гласнику* тешко, што је читао о величини Пија XI., па да му и он, на свој начин, даде признање, донио је овакову вијест. // А да буде слика некролога Пију XI потпуна, на истој страни (107) имаде и вијест о полонизацији унијата у Пољској, у којој се јавља о акцији, да се у 'унијатско богослужење уведе пољски језик'. У вези с тиме пише, да ће се неколико хиљада 'словенских' свећеника избацити из унијатских парохија, па завршава: 'Нека гладују *ad majorem papae gloriam*'..."⁶⁷⁷

Последњих дана априла 1939, у Степинчев дневник унета је следећа забелешка: „Принц Павле имао је ићи око 10. IV у Рим те поћи к Св. Оцу у аудијенцију. Прије хтеде Цркви дати још неке повласти, кад је већ конкордат пропао. Издао је декрет о враћању посједа вјерозаконске закладе цркви. У том послу ишли су з.в. директор имања Микулчек и инспектор банске управе Штимац у Београд."⁶⁷⁸ О том декрету, који је ступио на снагу 4. маја 1939, сарајевска „Vrhbosna" је пренела је из загребачког „Katoličkog Lista" чланак др Јураја Ценкића, под насловом 'Ступила

⁶⁷⁷ „Katolički List", бр. 13/39, 166.

⁶⁷⁸ „Danas", 26. 6. 1990, 65.

Кнез Павле и кнегиња Олга у Ватикану 12. маја 1939.

на снагу Уредба о преносу имовине вјерозаконских заклада Католичке Цркве у власништво и управу Католичке Цркве.”⁶⁷⁹ Ценкић је у том чланку, између осталог, написао: „Тим актом испуњена је давна жеља Цркве католичке да она сама управља и посједује своју имовину и да ју троши у своје црквене сврхе ... Та је уредба парафраза чл. XX парафираног конкордата из године 1935. ... Конкордат је влада др. М. Стојадиновића повукла ... Али наступом владе Драгише Цветковића, а уласком нашег Др. Ружића у министарство правде кренуле су прилике по Католичку Цркву на боље. Настоји се наиме у оквиру Устава и Закона, ма били и финансијски, ићи у сусрет Католичкој Цркви ... Том уредбом је наша влада свакако показала према Католичкој Цркви добронамјерност ... такову добронамјерност није према Цркви показала ни католичка држава бивша Аустро-Угарска ...”⁶⁸⁰

А до поменутог посете кнеза Павла Ватикану и папи Пију XII (која је била први и једини југословенско-ватикански сусрет на врху између .....

⁶⁷⁹ Ако је тачан навод да је Степинац „имао ићи око 10. IV (1939) у Рим”, а да је пре поласка на тај пут хтео да да Римокатоличкој цркви неке повластице, онда је чудно да је поменути декрет ступио на снагу 4. маја 1939. Због тога је врло вероватно да је датум 10. IV погрешно уписан или преписан (уместо датума 10. V).

⁶⁸⁰ „Vrhbosna”, бр. 7-8/39, 185–188.

два светска рата) дошло је 12. маја 1939, у оквиру његове тродневне посете Италији. Папа је најпре примио само кнеза Павла и кнегињу Олгу, а затим и чланове његове најуже пратње – министра иностраних послова Цинцар-Марковића, министра двора Антића и југословенског посланика у Ватикану Мирошевића – Сорга. Разговор између Пија XII и Павла трајао је око пола сата. Кнез и његова пратња су, затим, провели „неко време”, како је известила београдска *Полиџика*, и у посети кардиналу државном секретару Маљонеу, па су се одвезли у Југословенско посланство при Светој Столици. Одмах после тога кардинал Маљоне им је учинио узвратну посету у резиденцији југословенског посланика.⁶⁸¹

О тој посети Степинац је разговарао 28. маја 1939. са нунцијем Феличијем, приликом његовог боравка у Загребу. Феличи му је тада испричао да је дан пре тога био код кнеза Павла, који се „није могао снаћи од одушевљења над свиме што је у Ватикану видио и доживио кад га је примио св. Отац.” Нунције је том приликом обавестио Степинца и да се „поуздано нада да ће преговори који су опет почели између регента Павла и др. Мачека, повољно завршити.”⁶⁸²

II.7. Степинац и Бановина Хрватска

Убрзо се показало да је нунције био врло добро информисан о стању обновљених преговора између Драгише Цветковића и Влатка Мачека. Они су 26. августа 1939. крунисани познатим Споразумом Цветковић–Мачек и стварањем Бановине Хрватске. У Степинчевом дневнику има пуно новинских исечака о току преговора и о склопљеном споразуму. Поводом његовог склапања, остала је следећа забелешка:

„Застрашени немиром у свијету Срби, бојећи се распада државе, коначно су склопили с Хрватима споразум. Састављена је влада споразума. Др. Мачек је подпредсједник. Основана је Бановина Хрватска у коју је подпало Хрв. Славонија, Далмација и дио Босне. Баном је именован др. Иван Шубашић, старокатолик, но добар човјек. Исти је са својом ‘супругом’ по упутама колеге Др. Бакшића, каноника, одјавио се код старокат.(олика) и пријавио католицима профоро цивили. Почела се уређивати бановина и има наде да ће добро ићи. У положаје нису подизани љевичари хрв. странке (Бићанић, Херцег).”⁶⁸³

.....
⁶⁸¹ Више о тој посети: Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 107–114.

⁶⁸² „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

⁶⁸³ „Danas”, 26. 6. 1990, 65. Степинац овде мисли на Рудолфа Бићанића и на Рудолфа Херцега; обојица су били функционери ХСС-а.

Пет дана после потписивања Споразума Цветковић–Мачек, Степинчев „Katolički List” број 35/39 је на својој 2. и 3. страни (одмах иза говора папе Пија XII на радију) објавио велики текст под насловом „Бановина Хрватска”. У њему је, између осталог, писало:

„После тешке 20-годишње борбе Хрвата за своју слободу постигнут је први успјех. Уједињењем бивше Савске и Приморске бановине те прикључењем дубровачког, травничког, фојничког, дервентског, градачкоброчанског, травничког, илочног и шидског котара основана је бановина Хрватска. На чело бановине Хрватске постављен је Краљевским указом од 26. VIII. 1939. бан Др Иван Шубашић. // Овај важан повјесни догађај јест резултат преговора и споразума између **Вође** хрватског народа Др Владка Мачка и председника владе краљевине Југославије Драгише Цветковића. Дне 26. VIII. о. г. Краљ. Намјесништво у дворцу Брдо потписало је указ о формирању бановине Хрватске. Истога дана распуштена је Скупштина и Сенат, а именована нова влада споразума, којој је подпредседник Др Владко Мачек, председник Драгиша Цветковић. У владу су ушла још 4 министра Хрвата, 10 Срба, 1 муслиман и 1 Словенац. // ... **Бановина Хрватска има засада 66.393 км² и 4.243.000 становника.** По вјери је 75% католика, 4% муслимана, 20% православних, 0,5% евангелика и 0,5% жидова. Унутар Бановине налази се 116 котарева: и то 95 с апсолутном католичком већином, 5 с релативном католичком већином (Бугојно, Столац, Брчко, Травник, Градачац); 1 с апсолутном муслиманском већином (Коњиц), 13 с апсолутном православном већином (Д. Лапац, Глина, Грачац, Кореница, Костајница, Вуковар (без града), Бенковац, Книн, Пакрац, Слуњ, Удбина, Војнић, Вргинмост), 2 с релативном православном већином (Шид, Илок). Котареви с релативном католичком већином или релативном православном већином ипак имаду бројно католичко становништво (... Бугојно 18.000, ... Столац 20.000, Пакрац 17.000, Вуковар 14.000, Слуњ 21.000, Глина 15.000 ...) // Изван бановине Хрватске остало је још 430.000 Хрвата католика и то 121.000 у Војводини, 39.000 у Сријему, 270.000 у Босни и Херцеговини ...

Гледе подручја бановине Хрватске изјавио је Др Владко Мачек 29. колосова: „Тиме није питање хрватског територија дефинитивно ријешено”⁶⁸⁴

Иако је еуфоричан тон овог текста сасвим разумљив, треба приметити да је његов аутор направио, свесно или несвесно, неколико правописних и стилских грешака за које се може рећи да су биле политички, одн. националистички мотивисане. Тако је он, говорећи о потписницима Споразума, прво поменуо Влатка Мачека, па онда Драгишу Цветко-

⁶⁸⁴ „Katolički List”, бр. 35/39, 426–427.

вића, иако би био ред да је на том месту дао предност председнику југословенске владе. Исту грешку је учинио и у реченици после наведене, када је информисао читаоце „Katoličkog Lista” о томе која су два кључна човека „нове владе споразума”. Тада је прво навео њеног потпредседника, тј. другог човека (В. Мачека), а онда, после њега, председника и првог човека (Д. Цветковића). Уз то је титулу В. Мачека написао великим почетним словом („Вођа хрватског народа”), а титулу Д. Цветковића („председник владе”) и назив државе малим почетним словом („краљевина Југославија”). Да ово нису биле сасвим наивне и занемарљиве грешке говори чињеница да је у новинском чланку од 27. августа 1939, који је прилепљен у Степинчев дневник (под насловом „Влада народног споразума”) испоштована предност председника владе над потпредседником и што је то учињено у скоро свим београдским и загребачким листовима, укључујући и „Hrvatski Dnevnik”, званично гласило ХСС-а. Лако је могуће да је редакција „Katoličkog Lista” овако поступила на сугестију надбискупа Степинца, да би се додворила Мачеку, одн. да би пренагласила његову улогу у постигнутом споразуму.

Сличне „грешке” су се неколико дана после појавиле и у загребачкој „Hrvatskoj Straži” („тједнику за католички дом”), бр. 36/39, од 3. септембра 1939. Преко целе његове насловне и друге стране објављена је „Уредба о Бановини Хрватској” и карта Југославије са посебно означеном територијом Бановине Хрватске и легендом: „ХРВАТСКА је поновно нацртана НА ЗЕМЉОПИСНОЈ КАРТИ”. На 3. страни је исти недељник пренео текст „Влада народног споразума” из „Hrvatskog Dnevnika”, са фотографијом В. Мачека. На истој страни је објављена и велика колумна под насловом „Значење бановине Хрватске”, која почиње следећим речима: „Споразум дра Владимира Мачка, предсједника ХСС и сада потпредсједника министарског вијећа и Драгише Цветковића, предсједника владе ...” Затим следи врло еуфоричан текст којим се поздравља постигнути споразум, као почетна фаза решавања хрватског националног питања, уз пуно отворених националистичких и клерикалних теза и ставова попут следећих: „Бановина Хрватска је ... демаскирала лажно југословенство ... Садање границе Бановине Хрватске требат ће на многим мјестима ректификације (исправке – нап. П. И.). Особито у Врбаској бановини, у Барањи и Бачкој и Сријему...”, „Боли нас питање Сријема, Хрв. Крајине, Котора, Суботице...” итд.⁶⁸⁵

Будући да је врло добро знао да нунција живо интересује ситуација у Хрватској после потписивања историјског споразума између српских

⁶⁸⁵ „Hrvatska Straža”, 36/39, 1–5.

и хрватских политичара, односно имеђу двеју најутицајнијих политичких елита у КЈ, Степинац га је о њој обавестио у писму од 31. августа 1939. У вези са тим писмом у његовом дневнику се помиње само чињеница да га је написао и да је у њему „изразио наду у бољу будућност”. Нунције му је захвалио на информацијама 4. септембра 1939. године.⁶⁸⁶

Неколико дана после потписивања Споразума Степинац је упутио честитку Влатку Мачеку следеће садржине:

„Господине предсједниче! // Чекао сам док се стишају први валови објављивања склопљеног споразума па да Вам као представник Цркве управим неколико ријечи. // Прије свега и захваљујем Свемогућем Богу који је хрватски народ чувао у тешким искушењима задњих година. Нека га чува и ових даље. // Честитајући Вам на до сада полученом успјеху, више сам него увјерен да ћете знати штитити све лијепе традиције хрватског народа кроз дугу 1.300 годишњу прошлост често бурну и крваву, али увијек часну. // У преговорном раду (вероватно: прегорном или преодговорном? – П. И.) за Бановину Хрватску нигдје не ћете наћи јачег упоришта него ли у Католичкој цркви ...”⁶⁸⁷

На ову и овакву честитку вођа ХСС-а и нови потпредседник југословенске владе одговорио је 5. септембра 1939: „Преузвишени господине надбискупе. // Најсрдачније Вам се захваљујем на топлим честиткама, које сте ми упутили поводом постигнутог споразума о рјешењу битних питања наше домовине Хрватске. // Посебно Вам захваљујем ... на помоћи, коју ми као представник Католичке цркве обећајете у име Католичке цркве за рад око препорода и напретка наше домовине Хрватске ...”⁶⁸⁸

⁶⁸⁶ „Danas”, 26. 6. 1990, 65; *Прејлис*, 383–384/III.

⁶⁸⁷ *Исио*.

⁶⁸⁸ *Исио*.

Степинчева *Hrvatska Straža* о формирању Бановине Хрватске

Иако су и Степинчева честитка и Мачеков одговор били релативно кратки, штурни и куртоазни (како је то и уобичајено за ову врсту документа), ипак се и на основу њих може извући неколико значајних закључака.

И садржај честитке и њен речник и тон недвосмислено сведоче о континуитету душебрижничког (тј. турског) односа надбискупа Степинаца и хрватског католичког епископата према решавању хрватског националног питања. Мада је очигледно да је Степинац био веома задовољан оним што је Мачек постигао споразумом са Цветковићем, он (Степинац) не престаје да брине о даљој судбини хрватског народа. Његова захвалност „Свемогућем Богу за очување хрватског народа у тешким искушењима задњих година” није само пука фраза из вокабулара једног црквеног великодостојника, већ и индиректно подсећање на улогу и заслуге РКЦ по том питању. А што се тиче будућег држања те цркве, Степинац је јасан и категоричан, обећавајући Мачеку да у раду за Бановину Хрватску нигде неће наћи јаче упориште од ње.

Вођа ХСС-а је, наравно, одмах показао да зна да цени дотадашњу улогу надбискупа Степинаца и његове цркве, захваљујући, посебно, на обећаној помоћи око оживотворења оног што је постигао Споразумом.

Мада су обојица водећих људи хрватске нације били задовољни „до сада полученим успјехом” у „рјешењу битних питања” своје нације, ниједан га, међутим, није сматрао крајњим дометом у том правцу. Њихови планови су, очигледно, били далеко озбиљнији и амбициознији. Реално је претпоставити да је један део тих планова био везан за даље осамостаљивање Бановине Хрватске, а други за њено територијално проширење. Пошто се чини да су обојица стварање Бановине Хрватске доживели као неку врсту компензације за одбацивање конкордата, врло је могуће и да су имали на уму и скоро отварање конкордатског питања и његово повољно решење.

О карактеру и смеру тих планова индиректно говори чињеница да се у овој размени телеграма, нигде – ни једном речју, па чак ни далеком алузијом – не говори о Југославији, држави у чијим су оквирима живели и деловали њихови аутори и њихови народи. И надбискуп и вођа ХСС-а су пре свега били Хрвати, али је први био и водећа личност целе РКЦ у КЈ, а други је управо био постао потпредседник југословенске владе. **Ниједан од њих, међутим, не помиње ни Југославију ни југословенску димензију хрватског националног питања и постигнутог споразума.** Влатко Мачек, чак, два пута у три реченице говори о „нашој домовини Хрватској”.

А да је и надбискупа Степинаца интересовала само Бановина Хрватска као домовина, видљиво је и из забелешке у његовом дневнику о

сусрету са Мачеком, до кога је дошло 12. октобра 1939. Том приликом Степинац је вођи ХСС-а и целог хрватског народа предао промеморију у седам тачака. У првој је упозоравао на опасност да комунизам „удари иза леђа Бановини Хрватској”, што би у случају његовог успеха „била ... катастрофа за Хрватску”. У другој наглашава **значај конкордата за хрватски народ**, па саветује да га „ваља чим прије и чим боље склопити ...” У трећој тврди да је старокатолицизам „трулеж на нашем народном организму” који „ваља одстранити” ... У четвртој наглашава „**потребу оснивања одсјека за црквене послове код Банске власти ...**”. У петој је било речи о тешком материјалном положају клера РКЦ, а у шестој о потреби да Бановина помогне школовање сељачке деце за свештенике.

Са становишта Степинчевог односа према Србима и православљу најинтересантнија је била последња тачка ове промеморије, која, према Бобановом фељтону, гласи: „**Надбискуп му је (Мачеку – нап. П. И.) ставио на срце планску колонизацију сјеверозападне Босне. Треба свим силама подупријети настојања бањалучког бискупа Гарића.**”⁶⁸⁹ Иако Степинац није прецизирао о каквим се настојањима бањалучког бискупа радило, са великом вероватноћом се може претпоставити да су она била усмерена антисрпски и антиправославно. Пошто је севернозападна Босна (која се углавном поклапала са територијом Босанске крајине) била претежно насељена Србима, њена „планска колонизација” од стране Хрвата могла је да има само једну сврху – да измени њену демографску структуру у корист Хрвата и олакша њено припајање најужем делу хрватске „кифле”.⁶⁹⁰ Овакво великохрватско гледање на северозападну Босну, као и на Босну и Херцеговину у целини, било је врло блиско ставовима усташких челника и идеолога, од Анте Павелића до Младена Лорковића и Крунослава Драгановића.⁶⁹¹

У белешци о овом сусрету двојице лидера хрватске нације пише да је било „још говора о опетовницама, цензури филмова, Радио, Пучко

⁶⁸⁹ Исто.

⁶⁹⁰ Према попису из 1931, у Босанској Крајини је живело 402.862 православних Срба, што је чинило 64, 23% од укупног њеног становништва, док је муслимана било 148.555 (23, 69%), а католика Хрвата и других 71.099 (тј. 11,34%). Видети: Бокан Ј. Бранко, *Геноцид над Србима Босанске Крајине 1941–1945*, Европско слово, Београд 1996, 13–14.

⁶⁹¹ У поруци којом се обратио усташама у земљи, средином 1938, Анте Павелић им је наложио да велику пажњу треба да посвете истицању граница будуће усташке државе. По њему би Босна и Херцеговина требало да буду средиште те државе, па је од својих присталица тражио да раде на привлачењу муслиманског становништва, као саставног дела хрватског народа. (Jelić-Butić F., *Ustaše i NDH*, 47). Сасвим у том духу писали су Младен Лорковић и Крунослав Драгановић у својим књигама легално објављеним у Југославији 1939. и 1940.

свеучилиште etc”. Пошто је Мачек показао пуно разумевање за све Степинчеве предлоге и савете и пошто је обећао да ће поступати по њима, у *Dnevniku* је забележен следећи Степинчев закључак: „Изгледа по свему да Мачек имаде племените наклане и кани сва питања ријешити на задовољство Цркве”. Тај његов оптимистички закључак био је, додуше, релативизиран следећом резервом: „Много дакако овиси и о томе хоће ли се моћи отети утјецајима негативних елемената који се купе око самосталаца и преко *Wildera et. Comp.* врше фаталан утјецај у Хрватској.⁶⁹² По свему судећи изгледа да хоће иако не одједном.”

Будући да је раније било пуно речи о Степинчевом инсистирању на склапању конкордата, значајно је овде навести Мачеков коментар на то, тј. на 2. тачку поменутог Степинчеве промеморије. „Др. Мачек је изјавио да ће конкордат безувјетно склопити чим мало среди прилике и то најбољи што буде могао, јер знаде, да није далеко вријеме кад ће Католичка црква играти пресудну улогу у свијету.” Уз то је додао да ће „измијенити садањег посланика код Ватикана и поставити нашег поузданог човјека да тако репрезентира наш народ код Свете Столице”.

У вези са овом последњом намером В. Мачека треба подсетити на чињеницу да је тај посланик био Хрват и католик, за чије се именовање својевремено заузео сам Степинац. Чињеница да га Степинац није овом приликом узео у заштиту указује на закључак да се он (тј. Мирошевић-Сорго) није показао ни као довољно добар Хрват ни као добар католик према Степинчевим мерилима и очекивањима. Из каснијег односа Степинца према посланику Соргу видело се да му је он замерао то што је ревносно радио оно што му је и био посао – да брани интересе Југославије, а посебно то што је свим својим силама радио на онемогућавању противуставног деловања католичког клера. Мачек је о таквом држању Мирошевића-Сорга вероватно и чуо од Степинца и овом најавом хтео да му изађе у сусрет.

Иначе, иако Хрвати нису били једини католички народ у КЈ, Мачек је, очигледно, сматрао да југословенски посланик у Ватикану треба пре свега да заступа њихове интересе, у чему му Степинац није противречио.

У наставку исте забелешке пише даље: „Надбискуп је данас послатије подне посјетио и бана др. Шубашића да га упозори на неке ствари. Прије свега истакнуо му је опће зачуђење католичке јавности да је за

.....
⁶⁹² Степинац овде мисли на Већеслава Вилдера (1878–1961), хрватског и југословенског правника, политичара и публицисту; био је члан руководства Самосталне демократске странке (СДС) и Сељачко-демократске коалиције (СДК); присталица политике Народног фронта.

инспектора пучких школа дошао Стјепан Крањчевић учитељ који је по увјерењу многих људи стопостотни комунист, и био је београдски денунцијант за хрватске учитеље. Бан је са пажњом саслушао и одговорио да Крањчевић није уопће постављен а након овога неће никада бити постављен. Надбискуп је упозорио бана да се никако не поуздаје у елементе који су уз Вилдера, јер су то све од реда љевичарски настројени људи који су вршили и врше фаталну улогу у Хрватској. Ако се већ из обзира према Србима мора с њим донекле сурађивати никако се не смијемо од њих дати наринуту разорне њихове идеје.”

Пошто се нови бан потужио надбискупу да су тада актуелне „нереде у Карловцу скривили комунисти и југофашисти”, за које је сматрао да су „масло Београда, који настоји да пренос компетенција отегне коликогод буде могуће”, у *Dnevniku* је забележен још један тежак антисрпски став надбискупа Степинца:

„Види се по свему да ће бити још много посла са Београдом, а ради њихове неискрености, то јест, Срба, није се чудити ако једног дана дође до коначног лома између Хрвата и Срба. Жалосна је али изгледа по свему истинита народна пословица, нит у мору мјере, нит у Влаха вјере!”⁶⁹³ Мада је прва од ове две Степинчеве реченице формулисана (као и многе друге) врло лоше и у граматичком и у стилском погледу, ипак је јасно да је Степинац сада оптужио Србе у целини за неискреност и за евентуални лом између њих и Хрвата.

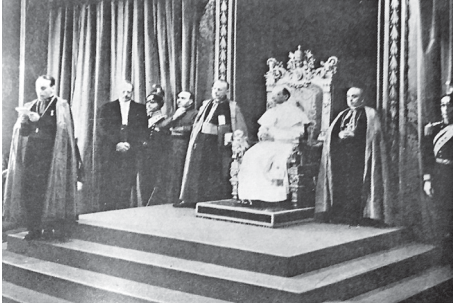
Средином новембра 1939, Степинац је предводио велико хрватско ходочашће у Рим, које је имало за основни циљ да замоли папу Пија XII да прогласи за првог хрватског свеца Николу Тавелића, фрањевца – мученика из XIV века. Чим је ходочашће стигло у Рим, 11. новембра, Степинац је отишао до кардинала државног секретара Маљонеа и замолио га „да се започну преговори о конкордату чим започне радом нови парламент и сенат и хрватски сабор”.⁶⁹⁴

На дан Степинчевог повратка у Загреб, 16. новембра 1939, његов „Katolički List” је објавио чланак под насловом: „Православни учитељи у католичким школама”, у коме се, између осталог, каже: „Сви бивши диктаторски режими преко министарства просвјете нанијели су хрватском школству толико зла, да је то немогуће укратко регистирати. О томе ће писати дебеле повијесне књиге. На многе школе, које полазе само или скоро само католичка дјеца, наметнути су православни учитељи ...”⁶⁹⁵

⁶⁹³ *Прејис*, 386-387/III; „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

⁶⁹⁴ „Danas”, 3. 7. 1990, 64.

⁶⁹⁵ „Katolički Tjednik”, 50/39, 5.

Степинац моли папу Пија XII да
Николу Тавелића прогласи за свеца

У свом одговору на новогодишња честитања свог клера, последњег дана 1939, Степинац је, мислећи на Споразум Цветковић–Мачек, рекао: „Захвални смо Богу за сва добротинства, која нам је у минулој години показао, било Цркви било народу нашем хрватском, који након дугих борба почиње да равна опет својом судбином ...”⁶⁹⁶

II.8. Степинчев прозелитизам: да Срби „пригну главу пред Намјесником Кристовим”

У директној вези са Споразумом Цветковић–Мачек била је и раније поменута вишедневна посета кнеза Павле Загребу, средином јануара 1940, којом приликом је надбискуп Степинац одржао онај поздравни говор који је дао крила хрватским националистима и клерикалцима, а у Београду изазвао мучан утисак. После одласка кнеза Павла и његове пратње из Загреба Степинац је, 17. јануара 1940. забележио нека своја размишљања о ефектима ове посете. Она је, по њему, учврстила склопљени споразум између Мачека и Цветковића и ојачала спољнополитичку позицију Југославије, али то још увек није значило „да Хрвати неће имати неприлика.” У наставку тих својих размишљања Степинац је уочио да се „код Срба још увијек запажа тенденција за хегемонијом”, па закључује: „Стога пак у интересу католичке Цркве морамо све учинити да народ хрватски остане морално здрав и културно јачи. То га је сачувало у ових 20 година а то ће му помоћи и у будућности у борби за опстанак.” После таквих размишљања Степинац је забележио следећу своју мисао:

„Најидеалније би било да се Срби врате вјери својих отаца то јест да пригну главу пред намјесником Кристовим Св. Оцем. Онда би и ми коначно могли одахнути у овом дијелу Еуропе, јер бизантинизам је одиграо страшну улогу у повијести овог дијела свијета у вези са Турцима.”⁶⁹⁷ Иако је, дакле, створена Бановина Хрватска са значајним елементима самосталности и државности, иако је шеф државе и најважнији представник српског народа дошао у Загреб да потпише изборни закон за

⁶⁹⁶ „Katolički List”, 1/40, 3.

⁶⁹⁷ „Danas”, 3. 7. 1990, 65.

конституисање Хрватског сабора (и приликом те посете одликовао Степинца Белим орлом I степена са лентом), све то Степинца није потпуно задовољило. Уочивши да се „код Срба ... још увијек запажа тенденција за хегемонијом”, он је поновио своје старо уверење о неопходности турске улоге хијерархије РКЦ у односу на хрватски народ и у недавној прошлости и у даљој будућности. После тога Степинац је, наизглед неочекивано исказао **јасне прозелитске амбиције према Србима и православљу, и непријатељство према „бизантинизму”**, примереније средњем веку него средини XX века. Иако такав крај Степинчеве забелешке од 17. јануара 1940. на први поглед није имао никакве везе са посетом кнеза Павла Загребу и са Споразумом Цветковић–Мачек, чини се да је та веза, ипак, постојала. Изгледа, наиме, да су после стварања Бановине Хрватске Степинчеве амбиције нагло порасле, па је помислио да је дошло време да његова црква у Југославији из дефанзиве пређе у офанзиву.

Кад се пажљивије прочитају Степинчеве реченице које се односе на његов прозелитизам и антивизантинизам (тј. антиправославље), просто је тешко одабрати шта је у том исказивању било најнепримереније и најгоре. Да ли она формулација о потреби да се Срби „врате вјери својих отаца”, или да, пре тога „пригну главу пред намјесником Крстовим” или она тврдња о страшној улози бизантинизма? У сваком случају, био је то још један несумњив доказ **Степинчевог антиправославља и антисрпства** и то у тренутку битног поправљања положаја хрватског народа у КЈ и значајног побољшања у српско-хрватским односима.

У вези са високим одликовањем које је кнез Павле уручио надбискупу Степинцу за време своје посете Загребу, у *Kratkom pregledu* пише да су у Степинчев дневник приложене честитке београдског надбискупа Ујчића и хварског бискупа Пушића надбискупу Степинцу „поводом његовог одликовања од стране београдске владе”.⁶⁹⁸ (Интересантно је, иначе, да Љубо Бобан, у свом фељтону, није објавио податак о овом Степинчевом одликовању и поменутих честиткама, за разлику од оне ситуације из августа 1938. када је регистровао да је Степинац одбио понуду М. Стојадиновића да му влада додели једно од највиших југословенских одликовања).⁶⁹⁹

Крајем јануара 1940. Степинац је од некога из загребачких војних кругова добио једну поверљиву наредбу Команде места Загреб, од 23.

.....

⁶⁹⁸ *Kratki pregled*, 28.

⁶⁹⁹ „Danas”, 5. 6. 1990, 68.

децембра 1939, у којој су била дата упутства о употреби ватреног оружја на стражарским местима. У њој се, у вези са учесталим случајевима употребе оружја против сумњивих особа, наређује да се стражари добро обуче у употреби оружја „те да када већ по прописаном заустављању гађају непознато лице, настоје да ово убију или бар ране”.⁷⁰⁰ Ову наредбу је Степинац прокоментарисао следећим речима:

„Бог зна што ће из свега тога бити. Добио сам више повјерљивих извјештаја из војничких кругова да српски генерали и даље сањају и снују о томе да јадни хрватски народ опет стрпају под чизму и настави се и даље корупција, батинаштво, денунцијација и сва друга зла која смо видјели кроз 20 година. Имат ће Др. Мачек још много неприлика ако му уопће успије финансијално осамосталити Хрватску, без које икаква самосталност не значи ништа ... А међутим Павелић чујем све више добива присташа.”⁷⁰¹

II.9. Степинац о „перфидним” Србима и о ушашким најавама геноцида

Осврћући се на полемику између загребачког *Obzora* и београдске *Народне одбране*, од 8. августа 1940, Степинац је записао у свој дневник један врло интересантан коментар:

„Из свега се види да се Срби нису ни за тренутак опаметили и да ће на концу изгубити све. А ради свог неморала и изопачености (они који га воде односно који су се попели на плећа српском народу који можда не би био лош) друго нису ни заслужили. Не желим им зло јер су људи и дјеца Божја. Али кад их ништа не може довести к памети довед ће их несрећа.”⁷⁰²

За разлику од неких других Степинчевих записа о Србима, за овај се може рећи да је био изнијансиранији и објективнији од скоро свих осталих. Као ретко када и раније и касније, Степинац је овде направио разлику између српског народа у целини и његове политичке елите. За српски народ је дозволио могућност да „можда не би био лош”, додавши да му не жели зло „јер су људи и дјеца Божја”. Његову политичку елиту, међутим, сматра неморалном и изопаченом, па и њој и целом српском народу прориче неизбежну и заслужену несрећу, односно губљење свега што су до сада имали.

⁷⁰⁰ „Danas”, 3. 7. 1990, 64–65; *Kratki pregled*, 28.

⁷⁰¹ „Danas”, 3. 7. 1990, 64–65.

⁷⁰² „Danas”, 17. 7. 1990, 65.

Петог септембра 1940, *Obzor* је објавио чланак о тада врло актуелном помирењу у СПЦ, између патријарха Гаврила и жичког епископа Николаја (Велимировића), упозоривши своје читаоце да ће „српско-православна црквена хијерархија сада појачаном снагом радити на окупљању српства.”

Патријарх СПЦ Гаврило Дожић (1881–1950) и епископ Николај Велимировић (1881–1956)

Тим поводом *Obzor* је још писао да „католички и исламски Хрвати могу” у том помирењу „наћи потребну поуку у данашња времена,

те не заборавити, да у повјесним данима мора ишчезнути све оно, што би могло бити на штету опћих народних интереса. Хрватска јавност ће дакако са највећом позорношћу пратити најављену акцију српско-православне црквене хијерархије.”⁷⁰³ Поводом тог чланка, Степинац је записао следеће:

„Из свега се види панични страх српске цркве пред будућношћу, али мислим да ће Срби горко окајати своју перфидију кроз ових двадесет година скупног живота.”⁷⁰⁴

Степинац се овде поново вратио на генерално оптуживање Срба, овог пута за „перфидију”, тј. за лукавост, подмуклост, злобу и сличне неподопштине.

Дванаестог септембра 1940. у Степинчев дневник су уложена још два интересантна чланка из „*Obzora*” и „*Hrvatske Straže*”. У првом је било речи о отпору који се у Србији пружа спровођењу Споразума Цветковић–Мачек, као и о покрету за окупљање Срба, ради заштите њиховог доминантног положаја у југословенској држави. Чланак „*Hrvatske Straže*” под насловом „Манифест србијанства” посвећен је изласку првог (и јединог) броја београдског часописа „Србијанство”, чији је уредник и директор био Љубомир Мицић, српски песник и глумац, творац књижевног покрета зенитизма. Мицић је у том часопису изнео читав низ екстремно националистичких и шовинистичких теза о Србима и Хрватима и о њиховим односима. Србе је неодмерено хвалио и уздизао, а Хрвате омаловажавао и вређао, називајући их „назови народом”, „бедним братом небратом”, „болесним месечарима”, народом који „нема ни језика ни културе” итд.

⁷⁰³ *Прейус*, 417-418/IV.

⁷⁰⁴ *Kratki pregled*, 33.

Мицић се увредљиво изражавао и о католицизму, словенству и југословенству. Оштро се противио равноправности Срба и Хрвата, тврдећи да у Југославији живе само Срби, од Триглава до Вардара, да постоји само српски језик и српско писмо итд. Мада је Мицић био потпуно непознат у југословенској политици и без икаквог утицаја на своје сународнике, Степинац је поводом његовог „Манифеста србијанства” и поводом *Obzorovog* чланка закључио да се „види да је живот Срба и Хрвата у једној држави немогућ ...”⁷⁰⁵ Истог дана је томе додао и следећу мисао: „Из свега се нашег заједничког живота са Србима види да ће се Југославија распасти. Са овако поквареним типовима није хрватски народ имао посла”.⁷⁰⁶

Четрнаестог септембра 1940. Степинац је забележио да га је поново посетио дон Шегвић са вестима о томе да ће се „прије Божића ријешити хрватско питање” и да је „Павелић близу Ријеке”, као и да је „к њему пребегло већ много официра”. Степинац у тој белешци пише даље: „До Дрине има ићи граница. Срби да намјеравају поубијати све прваке код нас (према томе ваљда и мене), али да су националисти организирали овећу групу бивших официра да може људе заштитити за вријеме прелазног доба.”⁷⁰⁷

После тога Степинац записује: „Данас су комунистички зликовци издали летак који на око изгледа сасвим коректан, али јао си га Хрватима ако се обистини оно што они траже.” Иза тог записа наведен је текст тог летка под насловом: „Нећемо владу Цветковић–Мачек–Корошец!” Одмах после тога Степинац пише: „Можда је та вијест односно сличне вијести дјеловале на националисте да су издали овај летак: ’Свима који пријете националистима убијством’”.

У овом летку се најпре најављује скори крај Југославије и стварање независне хрватске државе са границама на Дрини, Драви и Јадрану. Затим се тврди да се „српски војнички кругови” и „сељачки властодршци: Кемфеља, Шубашић, Шол, Шутеј, Крњевић, Кошутих ... и још многи слични овима” припремају „да на одласку оставе у свим хрватским крајевима пустош и љешеве ... да попале све ... и да побију све, што им налети и што се осјећа Хрватом. Напосе се пријете да ће поклати све виђеније мужеве ...” Тим поводом аутори летка поручују да искрено желе „да наше ослобођење буде стајало што мање крви, но ми се морамо ослободити без икаквога обзира на количину потребне крви! ... Вјеру-

⁷⁰⁵ *Прейис*, 421/IV.

⁷⁰⁶ *Прейис*, 425/IV; „*Danas*”, 31. 7. 1990, 66.

⁷⁰⁷ „*Danas*”, 31. 7. 1990, 67.

јемо, да ће сватко добити плаћу за своја злодјела, али се нипошто не желимо освећивати ... Особито ћемо пазити, да ... међу Хрватима и другима не дође до сукоба из националних разлога ...” Потом „Hrvatske Ustaše” поручују:

„Овако то ми желимо и хоћемо, али АКО СРБИ И МАЧКОВЦИ БУДУ НАШЕ ЉУДЕ УБИЈАЛИ ИЛИ ОДВАЂАЛИ У ТАОЦЕ, МОРАЈУ ЗНАТИ, ДА ЋЕ СЕ ОНИ НАЦИОНАЛИСТИ, КОЈИ ПРЕЖИВЕ – А ПРЕЖИВЈЕТИ ЋЕ МНОГИ, ЈЕР ЋЕ ПРЕЖИВЈЕТИ ХРВАТСКИ НАРОД – ЗА СВАКОГ МРТВОГ ДРУГА НАПЛАТИТИ НЕ САМО КРИВЦИМА НЕГО И НА ЊИХОВУ ДЕВЕТУ КОЉЕНУ ТАКО, ДА ОД ЗЛА СЈЕМЕНА НЕ БУДЕ НИ ИМЕНА!” (Вел. сл. у ориг. – нап. П. И.)

На крају летка се каже још:

„Напосе упозоравамо на ово паметне Србе: Истина, ми знамо, да се они сада надимљу, како ће нас све истријебити, но паметнији ће спустити дурбин и погледати реалније чињеницама у очи. // **Ми се не грозимо, али што речемо, то и извршујемо.** Погледајте недавну прошлост хрватскога народа, па ћете се увјерити, да ријечи нигдје не погазисмо, а на ово, што сада рекосмо, дају ријеч на размишљање свима, којих се тиче ... За Дом спремни! Хрватске Усташе”.⁷⁰⁸ За разлику од летка у коме су комунисти тражили оставку владе Цветковић–Мачек–Корошец, „влада СКУПОГ КРУХА, ГЛАДИ И ШПЕКУЛАЦИЈЕ ... владе извоза бијелог брашна, увоза црног фашизма” и формирање „НАРОДНЕ ВЛАДЕ РАДНИКА И СЕЉАКА”, „Hrvatske Ustaše” су отворено најављивале тешка насиља над Србима и над њиховим сарадницима у Хрватској. Та би насиља лако могла да ескалирају до уништења, уколико Срби не буду не буду реалнији и умеренији. За Степинца су, ипак, комунисти лукави „зликовци”, а за оне који су претили Србима и њиховим сарадницима **покољима** није нашао ни речи осуде. Ако ни због чега другог, онда бар због њихове претње да се неће светити само евентуалним убицама својих другова него и њиховим невиним потомцима све до деветог колена. Степинац их, напротив, оправдава речима да су они издали горе поменути летак, можда, као реаговање на комунистички летак и сличне вести, што никако не може да се прихвати. Комунисти у свом летку нису ни поменули „националисте” и нису претили никоме, па се Степинчеве речи могу односити само на оно што је Шегвић испричао Степинцу о наводним претњама Срба да ће поубијати све хрватске прваке. За такво Степинчево понашање би, можда, могло да се каже да је чудно

⁷⁰⁸ *Прейс, 428–430/IV.*

и недоследно да у његовом дневнику из тог доба нема пуно записа о његовим врло срдачним контактима са Милом Будаком, Мирком Пуком и Славком Кватерником – водећим представницима усташког покрета у Југославији, као и са њиховим истомишљеницима из саме РКЦ – Керубином Шегвићем, Вилимом Цецељом и другима. Чињеница да је Степинац овако реаговао на овај грозоморни усташки летак може се тумачити као логична последица његовог дружења и сарадње са усташама у КЈ, али и као велико огрешење првог човека РКЦ у тој земљи о неке елементарне моралне и правне постулате које је он сам заступао, као и његова црква у целини.

II.10. Степинац о Опленцу, Павелићу и „лудом централизму Београда”

Двадесет трећег септембра 1940. Степинац је забележио да је у суботу пре тога у Ђаково дошао малолетни краљ Петар II, у пратњи бана Шубашића, и да га је пред катедралом поздравио ђаковачки бискуп Акшамовић. Иако је Степинац уложио у свој дневник текст Акшамовићевог говора, који је донео загребачки *Jutarnji list*, Бобан у свом фељтону није објавио тај говор већ само следећи Степинчев коментар:

„Ради овог бискуповог говора настала је у Загребу права бура огорчења међу присташама Павелићевим и дошао је упит на редакцију „Hrvatske Straže” – које се формалности морају испунити за иступ из католичке цркве? Не знам је ли било zgodно да бискуп у ово доба говори овако, јер о Опленцу ни данас још неће нитко чути у Хрватској, јер је и нехотице с њим повезано једно црно раздобље хрватске повијести.”⁷⁰⁹

А ево како је бискуп Акшамовић поздравио малолетног краља Петра II:

„Ваше Краљевско Величанство! Ненадани Високи посјет Вашег Величанства узбудљиво је разбуктао осјећаје наше и раздрагао душе наше, те смо се такорећи у трен ока сабрали овдје у присјенку нашег велебног храма, да Вашем Краљевском величанству, Своме Витешком Краљу, принесемо своје поклоне и топле поздраве. // Ми чувари овога светишта у узбудљивој радости принашамо своје поклоне и изразе топле љубави према Вашем Краљевском Величанству, Нашем љубљеном Краљу, Витешком представнику Узвишене Династије Карађорђевића. На то смо понукани генијем рода нашега Срба, Хрвата и Словенаца,

⁷⁰⁹ „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

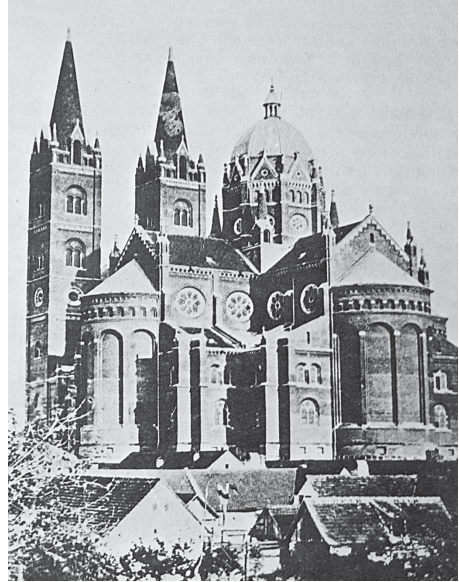
који је поставио темеље нашој Краљевини Југославији, уједињеној по Вашем Узвишеном Родитељу, Витешком Краљу Александру I Ујединитељу. Ми и сви овдје сабрани представници из грађанских редова нашега Ђакова пуни поноса и радости у својој поданичкој оданости отварамо двери овога величанственог и светог храма, завјетног светишта бискупа Штросмајера изграђивањем како сам бискуп рече: 'Слави Божјој, јединству Црква и љубави народа свога':

„Ваше Краљевско Величанство! Ова наша ђаковачка катедрала је највећи монументални споменик наше земље, који славу Југославије, живу вјеру и пожртвованост католичке Цркве, а надасве културну снагу и спремност хрватскога народа пренаша преко граница државе кроз све земље простране Еуропе. Два су у земљи народна светишта којима се дичи Југославија: То је црква на Опленцу саграђена од Витешког Краља Александра I Ујединитеља и наша ђаковачка катедрала саграђена од бискупа Јурја Штросмајера. Из обадва ова светишта одзива нам се један глас: Што је сунце небу сјајном, то је вјера човјечанству! Религија и морал темељни су ступови за сталност и снагу свакој држави и увјети за благостање сваком народу. Тако је говорио Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, Родитељ Вашег Краљевског Величанства. Ово је било и гесло великога бискупа Штросмајера. // По овом храму је бискуп наш дао Ђакову велико име и славну историју. У њему су архитектонски облици узвишене ренесансе и предивне сликарнице у Еуроци ријетко виђене. // Ваше Краљевско Величанство је најузвишенији и најдражи гост након темељите реконструкције овога народног светишта. Овај краљевски посјет остаје Ђакову и нашој бискупији предрага успомена и неизбрисив траг каљевске милости и љубави Вашег Величанства, који нас чини горде и поносне. Ми за узврат молимо Господа Бога, да дуго живи и обилно благослови Ваше Краљевско Величанство! **Наша су срца препуна радости и драгости те кличемо: Живио Витешки Краљ, Живио Краљ Петар II ... Живио узвишени Дом Карађорђевића.**”⁷¹⁰

Била је то права полтронинада од поздравног говора једног католичког бискупа, пуна неодмереног величања династије Карађорђевића и улициштва малолетном наследнику краља Александра, па није ни било чудно што су је сви хрватски националисти дочекали „на нож”.

Једанаестог октобра 1940. Степинац је забележио да га је у вези са посветом звона у Бунићу посетио професор Остерман, који је тамо рођен. „Причао ми је болну и жалосну ствар да католички хрватски еле-

⁷¹⁰ *Прейс*, 430–431/IV.

Црква Св. Ђорђа на Опленцу и Ђаковачка катедра

менат стално опада а православни српски расте напосе откад је дошла Југославија ...” У белешци нема ни речи о томе на основу којих показатеља је професор Остерман извео горњи закључак, али је из наредних реченица јасно да му је Степинац потпуно поверовао. Степинац је, наиме, Остерманову информацију прокоментарисао следећим речима: „Боже мој хоћеш ли уистину напустити хрватски народ? Знам да ти је много скривио. Али ја вјерујем да је веће милосрђе Твоје него гријеси наши ...”⁷¹¹

Четири дана касније Степинац је забележио да су га посетили др Бакшић и др Панџић, људи задужени за финансије Одбора за прославу 1300-годишњице првих веза Хрвата са Светом Столицом. Пошто га је Панџић обавестио да ће за најнужније трошкове организовања прославе бити потребно око 13,5 милиона динара, Степинац се запитао „Откуда смоћи толики новац?”. У наставку белешке о том сусрету он пише:

„Панџић је био код министра Торбара и Смољана да чује би ли влада што дала из Београда. Ја сам рекао Панџићу: Ако г. Мачек и Бан Шубашић, те министри хрватски не разумију какав чин и политички капитал за хрватски народ (подв. у ориг. – нап. П. И.) баш сада, кад се кроји карта Еуропе, пружа Црква католичка у руке с прославом 1300 годишњице

⁷¹¹ „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

онда си испостављају свједоџбу душевног сиромаштва и скрајње неспособности. Никад им се више оваква прилика неће пружити. Маџари су за конгрес у Пешти и прославу 900-годишњице св. Стјепана жртвовали 350 милијуна, а зар ми нећемо моћи ни 13 милијуна.⁷¹² // Ако су наши **министри хрватски** могли одгласати православној Цркви 2 милијарде и патријархи и *reisu ul-ulemi* масне годишње репрезентационе суме, ваљда ће бити толико јаки да и својој Цркви и своме народу нешто исходе пригодом прославе 1300-годишњице кад се знаде што она данас значи у ова судбоносна времена ... Бојим се да наши људи неће схватити важност часа.”⁷¹³

Иако оваква очекивања надбискупа Степинаца од хрватских политичара и од „Београда” звуче сасвим логично, треба приметити да ће месец дана касније Степинац изјавити нунцију Феличију да се прослава 1300-годишњице првих веза Хрвата са Светом Столицом организује, између осталог, и са намером да би се Београду показало да Хрвати „нису сами и да иза себе имају снагу и двехиљадугодишњи углед Цркве” (наравно, РКЦ – нап. П. И.). Ако је то била истина, а нема сумње да јесте, онда се поставља питање са којим је моралним правом Степинац очекивао од „Београда”, тј. од југословенске владе и од Срба у њој, да финансирају један искључиво хрватски верско-национални пројекат, и уз то пројекат свесно организован против истог тог Београда?

Седамнаестог октобра 1940, Степинац је забележио да га је посетио југословенски посланик у Ватикану Нико Мирошевића-Сорго (кога су он и Мачек планирали да замене поузданијим човеком). Незадовољан због његове пуне лојалности југословенској држави, Степинац је са очигледним несимпатијама према њему записао следеће: „Дошао је опет да тужи неке свећенике из далматинских бискупија да пристају уз Павелића.” Иако је у то био врло добро упућен из прве руке и био свестан зашто то мучи југословенску владу и њеног посланика у Ватикану, Степинац је те оптужбе прокоментарисао на следећи начин: „Ја сам га упозорио да је Павелића створио Београд и људи централизам.”⁷¹⁴

Судећи по тој Степинчевој забелешци, могло би се закључити да је он са Соргом разговарао само о тој теми и то врло кратко. Из Сорговог извештаја од 20. октобра 1940, међутим, види се да су они разговарали прилично дуго и прилично детаљно о многим питањима односа између

.....
⁷¹² Степинац овде мисли на велики Еухаристијски конгрес у Будимпешти, из 1938, коме је и сам присуствовао.

⁷¹³ „Danas”, 31. 7. 1990, 67.

⁷¹⁴ *Истио*.

Нико Мирошевић-Сорго, југословенски посланик у Ватикану (1937–1941/43)

РКЦ и државе. Сорго је тај извештај започео следећим речима: „Док сам досад сматрао да је наш католички епископат задовољан поступцима којим је Краљевска влада настојала да испуни празнине настале услед нератификованог конкордата, Монс. Степинац ми је врло живахно, па и жестоко изнео, да **католичка црква није задовољна и не може бити задовољна**”. Сорго потом помиње читав „рафал” оптужби првог човека РКЦ у КЈ на рачун југословенске државе и њеног односа према РКЦ. Говорећи о бројним Степинчевим приговорима материјалне природе, Сорго је поменуо и неке приговоре интересантне за сагледавање његовог односа према СПЦ. Тако на једном месту пише: „Католички свештеници или нису уопште или су врло слабо плаћени и прави су сиромаси – нарочито у Далмацији – док су православним свештеницима уређене плаће. Недавно је Православној цркви одобрена огромна отштета од преко 2 милијарде динара за штету нанесену од Турака, али и католичка црква у Хрватској трпела је вековима од турских инвазија, док се отштета никада није помињала.” Импресиониран овим и другим приговорима надбискупа Степинца, посланик Сорго је осетио потребу да изнесе неколико предлога влади да би се умањило незадовољство католичког епископата.⁷¹⁵

II.11. По Степинцу, Хрвати штите хришћанство и од православних Срба

Политичко, а пре свега проуштакско деловање једног дела хрватског католичког клера било је главни предмет разговора између нунција Феличија и двојице помоћника југословенског министра иностраних послова крајем октобра 1940. Нунције је најпре разговарао са Милојем Смиљанићем, 23. октобра, а затим и са Илијом Јукићем, 31. октобра. У првом од та два разговора, Феличи је изјавио да „**католичка црква ужива пуну слободу рада и акције**” у Југославији, а у другом да су „Св. Столица и он задовољни држањем наших државних власти према Католичкој цркви”. У оба та разговора он је осуђивао политичко деловање католичког

⁷¹⁵ Више о томе: Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 207–209.

клера и најављивао енергичну акцију против њега. Овде треба подсетити на чињеницу да је ту акцију најављивао и у мају 1940, али да ју је, без правог образложења, одложио за новембар 1940, када је у Загребу требало да се одржи јесење заседање БКЈ. Овог пута је био од речи. О томе како је монс. Феличи спровео ту „акцију” Степинац је оставио забелешку 16. новембра 1940. године:

„Јучер је отпутовао Нунциј у Београд након боравка од 7 дана у Загребу. Дошао је по жељи Св. Оца да се информира поводом тужбе са стране Кр.(аљевске) Владе о политичкој акцији свећенства на страни Павелића. Влада је огорчена, а и Мачек је у двосатном разговору с Нунцијем изнио своје жаљење. Међутим Павелића није створила католичка црква него луда београдска политика. Након што је Нунциј изложио тужбу устао сам као председник Конференције и у име цијелог Епископата изнио сва гравамина Цркве католичке у Југославији против београдских неправда и насиља. Рекао сам отворено ако се не уведе правда и не завлада приступ Југославија ће се сама распасти. Црква односно бискуп не може завезати језика народу који трпи од неправда сваке руке. Нунциј је видео да има тога врло много због чега се ми морамо жалити него влада на нас.”⁷¹⁶

Сам нунције је на исту тему опширно реферисао кардиналу Маљонеу у писму од 24. новембра 1940. У том писму Феличи се најпре позива на Маљонеов телеграм бр. 370/40, од 5. маја 1940, па затим извештава Маљонеа да је упознао хрватске бискупе са оптужбама југословенске владе због политичког деловања хрватског клера на заседању БКЈ, које је одржано од 7. до 9. новембра 1940.⁷¹⁷ Бискупи су те оптужбе одбацили као претеране или неосноване и покушали да оправдају такву делатност клера комплексном ситуацијом у Хрватској. Према речима надбискупа Степинца, без обзира на то што су бискупи упутили свом свештен-

Монс Еторе Феличи,
апостолски нунције у
Југославији (1922–1937)

⁷¹⁶ „Danas”, 7. 8. 1990, 66.

⁷¹⁷ Према вестима сарајевског „Katoličkog Tjednika”, 46/40, од 17. новембра 1940. и бр. 47/40, од 24. новембра 1940, нунције Феличи је стигао у Загреб, у суботу, 9. новембра ујутру, па је, дакле, могао да присуствује заседањима Бискупске конференције само последњег дана, тј. 9. новембра 1940.

ству захтев да се уздржи од активног бављења политиком, тешко је то и остварити због актуелне (политичке) ситуације у Хрватској. У њој су се, наиме, све старе политичке партије ујединиле у јединствени „народни покрет”, који је настао из српско-хрватског сукоба, који, се, пак, налази пред кореним решењем. Иако је најпре поменуо јединствени „народни покрет”, Степинац је у наставку свог образложења информисао нунција да унутар тог покрета делују, у ствари, две струје „покрета за осамостаљење од Београда”. Мачекова је умерена, јер тражи широку самосталност у оквиру КЈ, а Павелићева екстремно сепаратистичка, против било какве сарадње и заједничког живота са Србима. У сажетом преводу Феличијевог писма, који је својевремено објавио Стјепан Разум, каже се затим следеће:

„Уз 'национално' обиљежје ово стање добива и 'вјерско' обиљежје; наиме, како су се стољећима снагом своје вјере борили против Турака – и задобили наслов 'предзиђе кршћанства', тако се тијеком протеклих 20 година истом вјером Хрвати одупиру православним Србима. Срби, наиме, желе Хрвате однародити и у држави створити политичко јединство, а за то сматрају да је потребно Хрвате одвојити од Рима и укључити их у православну Цркву. У том помамном прикупљању присташа (прозелитизму) придобили су више од 200.000 'жртава' и, осим тога, изградили су многе православне цркве у хрватским средиштима. Хрвати су свјесни тог српско-православног продора те стога настоје у свакој пригоди истакнути своје католичанство. Међу осталим спремају се свечано прославити 13-стољетну повезаност са столицом Св. Петра и тиме дати до знања да нису сами и да нису од јучер. У тој борби тешко је хрватском свећенству остати потпуно изван догађаја, али то не значи да се под изликом домољубља и вјере смију упустити у чисто политичку промицбу, у чему није увијек лако наћи праву мјеру ...”⁷¹⁸

Мада је овај превод Феличијевог писма погодио суштину расправе на БКЈ и суштину Степинчевог излагања на њој, у њему су, због намерног сажимања, испуштени неки детаљи Степинчевог обраћања нунцију Феличију који су врло важни за анализу његовог укупног односа према Србима и СПЦ. Због тога се овде доноси детаљан превод тог дела Феличијевог писма (урађен од другог преводиоца).

Говорећи о „покрету за еманципацију од Београда”, Степинац је рекао следеће:

.....
⁷¹⁸ Razum Stjepan, *Sveta Stolica, Nezavisna Hrvatska i Katolička crkva u Hrvatskoj 1941-1945*, Fontes, br. 2/96, 363.

„За 'национални' карактер покрета тесно је везан онај 'религиозни', пошто Хрвати вековима идентификују домовину са вером, на коју гледају не само као на Божји дар и на драгоцену наслеђе предака, већ и као на средство за одбрану од асимилације од стране народа који су јачи и ратоборнији. // Крваве борбе које су водили против Турака попримиле су обележја 'крсташког рата' и донеле су им славну титулу 'предзиђа хришћанства'; не без разлога, тај феномен се данас понавља у виду двадесетогодишњег сукоба са православним Србима. // Ови последњи убеђени да је за денационализацију Хрвата и остварење политичког јединства неопходно удаљити их од Рима, воде упорну и слабо прикривену прозелитску кампању, која је до сада, по најумеренијим статистикама, имала преко 200.000 жртава, а у сваком православном храму који се подигне у неком католичком центру виде гранични камен њиховог систематског напредовања. // Хрвати, који су савршено свесни ових намера, користе сваку прилику да потврде свој католицизам и баш ових дана се журно припремају да свечано прославе 13 векова својих првих контаката са Петровом столицом, са очигледном, мада не и једином, намером да Београду ставе до знања да нису сами и да иза себе имају снагу и двехиљадугодишњи углед Цркве. // У овој борби *pro aris et focis* (за олтаре и огњишта – нап. П. И.), скоро је немогуће да клер остане равнодушан или неутралан, а да се не изложи опасности да изгуби контакт са народом и да се на њега гледа као на издајника Цркве и домовине. // Ово, очигледно не значи да он, под велом патриотизма и религије, треба да се сматра овлашћеним да учествује у правим и истинским заверама или да служи као агент за пропаганду и повезивање, што су, изгледа, чинили неки од оних на које је указано у Државном секретаријату.”⁷¹⁹

Иако је и наставак овог писма који говори о принципима којима „свака приватна и јавна активност клера мора бити подређена” (а о којима су се договорили хрватски бискупи и нунције Феличи на овом скупу) врло интересантан, он се овде изоставља, ради повратка на даљу упоредну анализу ова два превода Феличијевог писма.⁷²⁰

Из шире верзије превода се, наиме, види да је Степинац упоредио двадесетогодишње спорове и сукобе Хрвата са Србима у КЈ ни мање ни више него са крсташким ратом који су Хрвати водили са Турцима

⁷¹⁹ Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 232–234.

⁷²⁰ Више о тим принципима и о Феличијевом писму види, такође, у: *Ватикан и слом Југославије*, 233–236.

више векова. То упоређивање је било бар двоструко нетачно и тенденциозно. Прво због неупоредиво дужег (тј. вековног) трајања сукоба Хрвата са Турцима од дводеценијског трајања КЈ. Друго и много важније, **Турци су били освајачки народ исламске вере, па је имало смисла говорити о крсташком рату са њима.** А Срби су највећим својим делом хришћани, као и Хрвати. Чак и да је било тачно све оно што је Степинац говорио о православном прозелитизму у КЈ (а није), то се никако не може назвати крсташким ратом. Реч је, наиме, била о православно-католичким споровима и сукобима, који се морају квалификовати само као унутархришћански, а не као хришћанско-нехришћански.

Посебно је интересантно питање откуда Степинцу процена да је православно прозелитизам у КЈ, за само 20-ак година, однео више од 200.000 „жртава“ из редова РКЦ и Хрвата – и то, наводно, према „најумеренијим статистикама“? Да ствар буде сасвим јасна, Степинац је тиме тврдио да је, због „упорне и слабо прикривене прозелитске кампање“ Срба преко 200.000 римокатолика прешло на православље, односно у СПЦ од 1918. до 1940. Пошто он ни тада, а ни касније, није објаснио на које је то „статистике“ мислио, нити ко их је водио и где је то објављено, нико му озбиљан не би смео поверовати само на реч и узимати тај податак као нешто неупитно. Феличи је, међутим, пренео кардиналу Маљонеу, тј. Ватикану, ту цифру као нешто што није уопште спорно, што отвара питање његове информисаности о стању РКЦ у КЈ и о стању српско-хрватских и православно-католичких односа у земљи у којој је био акредитован. Такво прихватање „здрог за готово“ од стране нунција Феличија отвара и питање његове објективности, што, међутим, није тема којом се ова књига бави.

Истини за вољу треба напоменути да је католичка штампа у Југославији између два светска рата повремено објављивала вести, тј. кратке податке о верским прелазима, али су они били локалног карактера, тј. везани углавном за прелазе у Загребу и Сарајеву, што није омогућавало никакво прецизније закључивање о том феномену на нивоу целе Југославије. Кад се сви ти подаци прикупе и упореде, стиче се утисак да за време постојања КЈ није било више од 10-ак хиљада прелазака римокатолика у све друге религије и верске заједнице, а не само на православље и у СПЦ. У вези са тим треба поменути чињеницу да у КЈ није било никаквог научног истраживања феномена верског прелажења уопште, па ни оног из римокатоличке у православној веру. А без таквог истраживања јако је тешко доносити озбиљне и објективне закључке на ту, иначе, врло комплексну и осетљиву тему.

Пошто ће о феномену проверавања бити речи и у другим деловима ове књиге, овде је важно нагласити чињеницу да је први човек РКЦ у КЈ дозволио себи ту слободу да о једном тако значајном феномену даје изјаве без икакве валидне аргументације. Таква „слобода” баца врло лоше светло на начин на који је он аргументовао и бранио своје ставове и погледе не само по овом питању. **Олако позивање на нешто што није ни довољно истражено, а још је мање доказано, указује на његову спремност да манипулише одређеним сазнањима и информацијама.** Чак и у контактима са личним представником папе у својој земљи. А ако је представник чувене ватиканске дипломатије то прихватио „здрово за готово”, онда треба претпоставити да су исто урадиле Степинчеве колеге у католичком епископату и да су они ту „истину” преносили даље на свој клер и вернике. Како је једна тако алармантна цифра могла да утиче на ставове обичних Хрвата-католика, није тешко закључити.

Тридесетог новембра 1940, Степинац је уложио у свој дневник по један летак „Хрватске националистичке свеучилишне омладине”, тј. студената усташке оријентације и студената-комуниста. У првом су усташки студенти тврдили да су спознали да су „носиоци свих непријатељских дјела проти хрватском народу Срби, комунисти, слободни зидари, Жидови, капиталисти и Југославени свих врста”. Мало даље они пишу: „Дефинитивно смо увидјели, да се у било каквој заједници са Србима не може изградити хрватска слобода и хрватски политички, културни, економски и морални напредак, те да је Југославија немогућа социјална и политичка творевина, била она на централистичкој, федералистичкој или којој другој основи ...” Комунистички студенти су у свом летку ставили нагласак на батинашке, односно терористичке методе деловања усташких студената на Загребачком универзитету и на њихово толерисање од стране универзитетских власти.⁷²¹

Степинац је ове летке уложио у свој дневник под насловом „Нове борбе на свеучилишту”. У вези са њима треба приметити да су основне идеје усташке омладине биле врло блиске Степинчевим погледима на Србе и на Југославију.

Првих дана судбоносне 1941. године Степинац је добио два писма од двеју жена из Сарајева и Београда која су интересантна са становишта његовог односа према Србима и православљу. Прво му је, 31. децембра 1940, упутила, како је он записао, „вриједна књижевница” Штефа Јуркић, из Сарајева, а односило се на новог шефа полиције у Загребу Рикарда Викерта. // „Преузвишени господине, Јучер сам са нашим преузвишеним госпо-

⁷²¹ *Прейис*, 452–458/IV.

дином надбискупом разговарала о нашем а сада Вашем шефу полиције. Надбискуп ми је рекао о њему: 'Био је код мене и молио ме, да га препоручим загревачком надбискупу. Ја га нећу препоручити.' Мјесто препоруке **упозорујемо загревачке католике, да буду на опрезу, јер је његова жена српкиња и велика светосавка.** За потање информације, ако буде потребно можете се обратити изравно на преузв.(ишеног) госп. Др. Ивана Шарића."⁷²²

Мада Степинац ниједном речју није прокоментарисао Јуркићкино писмо, интересантна је већ чињеница да је његов колега из Сарајева сматрао за потребно да га прилично драматично упозори на то да је Викертова супруга „српкиња и велика светосавка”. И чињеница да Степинац није видео ништа чудно у том упозорењу говори доста сама за себе.

Већ петог јануара 1941. Степинац је имао прилику да лично упозна новог управника полиције у Загребу, који му је дошао у посету. О том контакту Степинац је записао следеће:

„Причао ми је да га је напао њемачки радио да је масон. Одлучно пориче и вели да би му то било испод части. Гледе женидбе рекао је да је склопио брак у кат. Цркви па је према томе ствар у реду. Вели да жели увести св.(ету) мису и проповијед за полицајце што сам ја дакако поздравио и обећао дати духовника. Замолио сам госп. Vickerta да припази строго на кинематографе комунистичке пипке што је обећао. **Чини ми се из свега да нови шеф полиције ипак није такав каквог се приказивало.** Али то ћемо још видјети на дјелу ... Чујем да је већ ипак поштрен режим у Загребу особито према т. з. франковцима, то јест хрватским националистима ... Незнам хоће ли што користити, јер крај свих недаћа Италије ипак видим и запажам и даље живу дјелатност ове политичке струје међу Хрватима.”⁷²³

Из ове забелешке је јасно да се Викерт добро припремио за ово своје представљање надбискупу Степинцу. Врло је вероватно да су му његови познаници из Загреба сигнализирани да је Степинац противник масонерије, па је он пожурио да га увери како није масон. На другој страни, упознао је надбискупа да је свој брак са Српкињом склопио у католичкој цркви, што би требало да значи да је његова супруга прешла у католичку веру, а што је Степинцу било веома важно. На крају, он је придобио Степинчеву наклоност најавом да жели да уведе богослужења и проповеди у полицију, због чега је Степинац записао да му се чини да „нови шеф полиције ипак није онакав каквог се приказивало”, мада је поменуо и своју резерву поводом тог свог првог утиска. А то што је за-

⁷²² „Danas”, 7. 8. 1990, 67.

⁷²³ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

писао да Викерт није онакав каквим су му га приказивали, указује на то да је он имао и неке друге негативне информације о Викерту, сем оне од сарајевске књижевнице.⁷²⁴

Трећег јануара 1941. Степинац је забележио да је добио позив (послат 25. децембра 1940.) од госпође Вере Перовић, супруге краљевског наме-сника Перовића, да учествује у „Недељи зимске помоћи” (од 31. децембра 1940. до 5. јануара 1941), која је организована да се „у ове дане оскудице притекне што више и што издашније нашем сиромашном свету”. Пре-ма плану који је израдио Акциони одбор за зимску помоћ КЈ, требало је, уз остало, да челници двеју највећих верских заједница у држави говоре, 2. јануара, увече, на радију о хришћанској дужности помагања ближњима у невољи. Планирано је било да прво говори патријарх СПЦ Гаврило, па онда надбискуп Степинац и, на крају, љубљански бискуп Грегориј Рожман. Кад је чуо за такав редослед, Степинцу се то није до-пало, јер је знао „да би то католици Хрвати врло зло схватили”, па је дис-кретним путем упозорио госпођу Перовић да **не жели да говори после патријарха „који се тако истакао у борби против конкордата”**. Због тога је замолио госпођу Перовић да он говори неког другог дана, што је она прихватила, па је говорио на загребачком радију 3. јануара.⁷²⁵

Као што се из ове белешке види, Степинац се и овде уплашио не-гативног реаговања својих национализмом оптерећених и искључивих верника, па је затражио и издејствовао поменуту промену у распореду говора. Његов су говор, иначе, преносиле све југословенске радио-ста-нице, као, уосталом, и говоре других истакнутих учесника „Недеље зимске помоћи”. Петог јануара 1941, његов говор је објавила његова „Hrvatska Straža”, а деветог и његов „Katolički List”.⁷²⁶

.....
⁷²⁴ У свом реферату о хрватској, тј. усташкој емиграцији, који је поднео председ-нику југословенске избегличке владе, 15. јула 1941, Владета Милићевић пише да је Викерт доведен у Загреб да замени дотадашњег управника полиције Враговића, који је саботирао озбиљан рад према усташама. Милићевић је о Викерту писао да се „од-мах дао на посао” онемогућавања организованог усташког деловања, „премда је већ било доцкан да се ствари поставе на своја места ... Он је одмах ухапсио Рукавину, па је убрзо открио организације Павелића, које је хтео да растури, али видим да није имао више времена.” (Милићевић В., *нав. дело*, 110–111).

⁷²⁵ „Danas”, 7. 8. 1990, 67.

⁷²⁶ В.: „Hrvatska Straža”, *dnevnik*, br. 4/41, 2; „Katolički List”, br. 2/41, 13–14. Јупај Бате-ља је уз тај његов говор објавио и писмо Владете В. Милетића, адвоката из Ужица, од 4. јануара 1941, у коме он честита Степинцу на ономе што је рекао на радију. Иако је Степинац заиста говорио врло лепо о хришћанској дужности помагања ближњима у невољи, у том његовом говору је било пуно елемената лажне скромности, хипокри-зије, демагогије и класичног римокатоличког елитизма. То ће се нарочито добро видети само годину дана касније, када је на дневни ред дошло дотада невиђено и неза-

Између 8. и 20. јануара 1941, непосредно пред поновни сусрет са вођом усташког покрета у Југославији, Милом Будаком, Степинац је уложио у свој дневник божићни број илегалног билтена „Ustaša”, препун антисрпских, антијугословенских и антихаесесовских изјава, који се завршавао следећим позивом усташама: „Станимо мужевно на крај том зулуму (српском, наравно – нап. П. И.) и ставимо нож под грло тој криминалној држави, да се ослободимо, једном за увијек, те проклете двоножне србијанске марве.”⁷²⁷ Отворено помињање ножа и усташку најаву клања „србијанске марве”, надбискуп Степинац опет није прокоментарисао ниједном речју.

II.12. О хрватству Боке Которске и о Националном еухаристијском конгресу

Другог фебруара 1941. Степинац је учествовао на великој свечаности Св. Трипуна у Котору. Извештавајући о томе, сарајевски „Katolički Tjednik”, од 23. фебруара пише о величанственом дочеку надбискупа Степинца у Котору и о поздравном говору који му је упутио судија Трипко Петковић. Поменути Петковић је тада рекао да „Котор припада Западу” и изнео жељу наводно свих Бокеља да се „у што скоријем времену придруже бановини Хрватској”. У вези са тим, замолио је Степинца да „као поглавица Католичке Цркве у Хрватској” заговара у Загребу ту молбу.⁷²⁸

После повратка из Котора Степинац је, према писању „Katoličkog Tjednika”, бр. 7/41, дао изјаву загребачком католичком дневнику „Hrvatski Glas”, у којој је, између осталог, рекао и следеће: „Сваки камен Боке Которске довољно јасно доказује високи културни ниво хрватског живота, а уједно је и најбољи доказ, тко је заправо аутохтони елемент Боке Которске. Свака поједина црква представља умјетност за себе, а оној Госпе од Шкрпјела нема равне на свијету.”⁷²⁹ Био је ово још један доказ Степинчевог изласка из зоне прихватљивог залагања за права хрватског народа, односно из зоне „невиног” родољубља и уласка у зону отвореног испољавања територијалних претензија према једном од суседних југословенских народа.

.....
памћено страдање Срба, Јевреја и Рома у НДХ. Много тога што је, наизглед скромно и красноречиво, изјавио 3. јануара 1941, он је „заборавио” одмах после 10. априла 1941. (BAS/2, 110–112).

⁷²⁷ Прејус, 474–477/IV.

⁷²⁸ „Katolički Tjednik”, бр. 8/41, 8.

⁷²⁹ „Katolički Tjednik”, бр. 7/41, 5.

Као што је раније већ било поменуто, десетог фебруара 1941, Степинац је забележио да је кренуо у Рим „до Св. Оца, да га замолим да пошаље свог легата на наш национални конгрес у липњу пригодом закључка 1300-годишњице и да проговори на радију”. Иако је то забелешка од 10. фебруара, изгледа да ју је он накнадно унео у свој дневник, јер већ у другој реченици он говори и о ономе што се десило три дана касније, кад га је примио папа Пије XII. „Св. Отац пристао је да говори на Радиу, замолио сам да као легата пошаље државног тајника кардинала Maglionea. Видио сам да је склон само ако међународне прилике буду допустиле ...”⁷³⁰

За време свог боравка у Риму Степинац је посетио неколико кардинала и југословенске посланике у Италији и Ватикану, Бошка Христића и Н. Мирошевића-Сорга. Кад је чуо да је радио јавио да су Цветковић и Цинцар-Марковић позвани у Салцбург код Хитлера, он је „смјеста одлучио кући” да га догађаји не претекну.⁷³¹

Степинчев боравак у Риму забележен је и у ватиканским документима. У скраћеном преводу првог документа, од 13. фебруара 1941, пише следеће:

„Надбискуп загребачки Алојзије Степинац, у вријеме свог посјета Риму, моли папу Пија XII., након што је већ одобрио хрватском народу изванредну обљетничку годину поводом његове прославе 13-стољетне вјерности Св. Столици, да сада пошаље свог изасланика на Свенародни еухаристијски скуп, који ће се одржати у Загребу од 20-22. липња, те да поводом закључења овог скупа упути своју ријеч и апостолски благослов. **Те би милости утврдиле хрватски народ у 13-стољетној вјерности према Светој Столици и дале би му духовну јакост да се одупре нападајима од стране источних расколника (православних), који због своје бројчане надмоћности и повлашћеног положаја располажу дјелотворним средствима протукатоличке промицбе, те би га осокоиле у борби против болшевизма, који након успоставе дипломатских односа Југославије и СССР постаје све насилнији.**⁷³² Иначе, тијеком цијеле обљетничке године хрватски бискупи настоје духовно обновити хрватски народ пучким мисијама, затвореним духовним вјежбама, мјесним еухаристијским скуповима и маријанским ходочашћима.”⁷³³

⁷³⁰ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

⁷³¹ *Истио*.

⁷³² У италијанском оригиналу овог документа пише да би поменуте папине милости дале хрватском народу „духовну снагу да одбије нападе источне шизме” (тј. православља), а не „источних расколника (православних)”: „...*per respingere gli attacchi da parte dello scisma orientale...*”, *Fontes*, br. 2/96, 367.

⁷³³ *Fontes*, br. 2/96, 21, 366.

И у овом ватиканском документу се, између осталог, поново потврђује раније поменути закључак да је прослава 1300-годишњег јубилеја била у функцији јачања хрватских католика и њиховог огранка РКЦ за борбу против источних „расколника”, тј. православних Срба.

У преводу другог документа, од 14. фебруара 1941, пише:

„Монс. Доминик Тардини, тајник за изванредне послове у папинском Државном тајништву,⁷³⁴ поводом молбе ... надбискупа Степинца од 13. вељаче, којом је замолио папу Пија XII. апостолског изасланика на свенародном еухаристијском скупу у Загребу, биљежи своја размишљања, те међу осталом, наводећи стожерника Pellegrinetija,⁷³⁵ каже 'да се ради о добрим Хрватима који у свим овим јавним читавањима мало превише истичу свој народни осјећај и протусрпство', али будући да се ради о 'врло вјерничком народу' и о чисто вјерничким еухаристијским слављима, може се подупријети ова духовна подузетност; гледе папиног пак изасланика требат ће апостолски посланик (нунциј) у Београду добити јамства да ће славље имати чисто вјерничка обиљежја и да (београдска) власт у њима не види никакве политичке промицбе.”⁷³⁶

На претходна два документа се надовезује трећи, од 22. фебруара 1941, који, у скраћеном преводу гласи: „Државни тајник стож.(ерник) Maglione тражи од апостолског посланика (нунција) у Београду Nektora Felicija обавијести о прикладности слања папинског изасланика на свенародни еухаристијски скуп у Загреб, молећи га особито да добије јамства с обзиром на двије тачке: да ће споменути скуп задржати чисто вјерско обиљежје и да му београдске власти не придају никакву промицбу хрватске политике.”⁷³⁷

Последња два документа сведоче о извесном опрезу ватиканске дипломатије по питању прославе јубилеја хрватских католика, али и о доста великој дози хипокризије у њеном гледању на захтеве надбискупа Степинца и хрватског дела југословенског католичког епископата. Иако су и Степинац и нунције Феличи наглашавали антисрпске и антиправославне циљеве и димензије планиране прославе, највиши руководиоци ватиканске дипломатије траже од нунција да он добије јемства од хрватског епископата да ће га прослава имати „чисто вјерско обиљежје”,

.....
⁷³⁴ Папинско Државно тајништво је хрватски назив за Државни секретаријат Ватикана (ДСВ), односно за владу Ватикана, којој се на челу налази кардинал државни секретар.

⁷³⁵ Стожерник је хрватски синоним за кардинала. Ерменегилдо Пелегринети (1876–1943) је био нунције у КЈ од 1922. до 1937, када га је папа Пије XI именовao за кардинала.

⁷³⁶ *Fontes*, br. 2/97, 22–23, 368.

⁷³⁷ *Истио*, 22, 369.

а од југословенске владе да она у њој не види „никакву пропаганду хрватске политике”. У вези са тим захтевом врха ватиканске дипломатије постављају се два питања: (1) како би Степинац и хрватски епископат могли да дају такво јемство кад је сам Степинац говорио Феличију и Маљонеу о антибеоградским, дакле, политичким, циљевима поменуте прославе, и (2) како је „Београд” могао да гарантује оно што би Ватикан хтео да чује, кад је скоро сасвим сигурно да је он у помпезним најавама и припремама поменуте прославе бар наслућивао да ће она имати и политичко-пропагандне аспекте? Због ових нелогичности се стиче утисак да су ови документи настали више из формалних дипломатско-тактичких разлога, него због стварне заинтересованости Ватикана да прослава 1300-годишњег јубилеја хрватских католика не задобије и одређене политичке аспекте. Чини се да је искусна ватиканска дипломатија хтела да за историју остави документ о својој наводној бризи за чисто верски карактер ове прославе, за случај да се у њеном току десе неки инциденти политичког карактера.

Кардинал Луиђи Маљоне
(1877–1944), државни
секретар Ватикана
(1939–1944)

Двадесетог фебруара 1941. Степинац је отишао у Београд, да ради поменутог еухаристијског конгреса уреди „што је потребно са централном владом и кнезом Павлом”. У белешци о том путу, Степинац пише:

„Био сам код Кнеза три четврт сата. Видио сам да је врло забринут како ће и што ће бити с нашом државом. Обећао је све што може да легат св.(етог) Оца буде што љепше примљен у нашој домовини, те је одлучио одаслати и дворски влак у ту сврху за легата. Отишао сам затим до Др Мачка којег сам информирао о стању ствари а онда до министра правде Константиновића, просвјете Крека, министра војног Пешића, финансија Шутеја и уредио разна питања с њима. Кад сам се вратио у Загреб дочекала ме је вијест која ме је изненадила ... Ријеч је о томе да је за подбана Хрватске именован др Светозар Ивковић, присташа Самосталне демократске странке, Србин, умјесто досадашњег подбана др. Крбека, свеучилишног професора, Хрвата.”⁷³⁸

Иако је, дакле, намеравао да велики еухаристијски конгрес у Загребу употреби и против Срба и православља, одн. против Београда, Степинац

.....

⁷³⁸ „Danas”, 14. 8. 1990, 66.

комотно путује у тај исти Београд да тамо, са „централном владом и кнезом Павлом” уреди све оно што му је било потребно за што већи успех планиране манифестације. Као што се из његове забелешке о разговорима које је водио види, он је успео да убеди кнеза Павла у велики значај тог конгреса не само за хрватске католике, него и за целу југословенску државу, па му је кнез Павле обећао да ће учинити све што може „да легат св. Оца буде што љепше примљен у нашој домовини”. Уз разговор са првим човеком Југославије, посетио је и потпредседника владе и још четворицу министара, убеђујући и њих у југословенски значај предстојеће манифестације хрватских католика. Такво његово понашање говори не само о његовој способности, него и о лукавости и непринципијелности. Онда кад му је била потребна југословенска подршка, његова домовина је била Југославија, а у свим другим случајевима је то била само Хрватска.

Из ове белешке уочљиво је и то да је **Степинца непријатно изненаладила вест о томе да је за подбана Хрватске постављен Србин**, уместо дотадашњег подбана хрватске националности. То што је хрватски бан био Хрват по националности и што је Бановина Хрватска имала 20% становника српске националности није било довољно за његово поимање хрватских националних интереса. Он је, очигледно, сматрао да је потребно да и бан и подбан буду обавезно Хрвати.

Дан после Степинчевих разговора са југословенским министрима, његов „Hrvatski Glas” је објавио неколико текстова са отвореним или прикривеним антисрпским садржајима. Таква је, најпре, била колумна њеног бившег уредника, а тада сарадника, под псеудонимом „RYS” (био је то познати хрватски националиста и будући државни функционер у усташкој НДХ, Иво Богдан – нап. П. И.). Подсећајући читаоце на 10-годишњицу полицијског атентата на др Милана Шуфлаја (Šufflay), познатог хрватског историчара и великог националисту, „RYS” је истакао његов рад на ослобођењу Хрватске и на њеном укључењу у антиверсајску „Нову Европу”. Ту је, затим, неколико текстова пренетих из других листова: „Дубровник о дубровачкој гимназији”, „Српски часопис о Дубровнику”, „Корисна сугестија”, „Хрватски споменици – туђинске шаре” и „Одгој српске дјецe у Бановини Хрватској”.

Текст „Хрватски споменици – туђинске шаре” настао је као коментар на писање никшићке „Слободне мисли”, коју уредништво „Hrvatskog Glasa” квалификује као „љевичарско-земљораднички” лист. Коментар почиње следећим речима: „Никшићка ... „Слободна мисао” напада суца г. Петковића који је поздравио загребачког надбискупа приликом

посјета Боки Которској”.⁷³⁹ Он је том згодом споменуо и старохрватске споменике у Боки Которској. (Познато је, да се у романској катедрали св. Трипуна налазе прекрасни прагови украшени старохрватском орнаментиком).⁷⁴⁰ „Слободна мисао” међу осталим пише:

„Бока нема елемената ни по духу ни по карактеру, који су склони западу, на које мисли г. судач. Ако има која фигура, орнаменат ... и слично из области хрватске културе, онда су то само празне форме и ништа више. Дру Степинцу се пак може примјетити, да није мјеродавна личност, да одређује, тко је аутохтони елеменат Боке. Кад то камење, које доказује културни нивеау хрватског живља, проговори свакоме ће бити јасно, којим стијенама припада, а ако се на њему нађе и која туђинска шара, оно ће сведочити да то ништа не значи.”⁷⁴¹ Интересантно је да је уредништво „Hrvatskog Glasa” оставило без коментара несумњиво увредљиву констатацију „Слободне мисли” о „туђинским шарама” у Котору, али и примедбу њеног сарадника о Степинчевој мјеродавности за оцењивање аутохтоних елемената Боке.

У истом броју „Hrvatskog Glasa” објављени су изводи из једног чланка „Нове српске ријечи” под насловом „Одгој српске дјеце у Бановини Хрватској”. У том чланку је, између осталог, писало: „У великом броју наших српских села служе наставници само хрватске народности. У Јасеновцу на српској страни обје наставнице су Хрватице итд. Нисмо ми противници тога, али тражимо, да нам се дјеца васпитавају у српском народном духу, а не да нам се однарођују кривим васпитањем. Због тога би било најбоље, да по селима на српским школама служе Срби учитељи ...”⁷⁴² Интересантно је да је редакција „Hrvatskog Glasa”, која се, иначе, живо залагала за остваривање права и интереса Хрвата у Југославији, објавила и ове изводе из „Нове српске ријечи” без икаквог коментара.

Два дана касније, 23. фебруара 1941, исти лист је објавио алармантну колумну већ поменутог „RYS”-а, у којој се читаоци тог листа упозоравају на учестале појаве великосрпског деловања у Југославији. „RYS” је посебно упозорио на то да се у великом броју српских новина „отворено заступају великосрпске тезе с обзиром на хрватски териториј и

.....
⁷³⁹ *Овде се мисли на посету надбискупа Степинца Котору од 2. фебруара 1941, приликом које је судија Трипко Петковић замолио надбискупа Степинца да се заложи за припајање Котора Бановини Хрватској.

⁷⁴⁰ Као што је то већ наведено, Степинац је после повратка из Котора изјавио следеће: „Сваки камен Боке Которске довољно јасно доказује високи културни ниво хрватског живља, а уједно је најбољи доказ, тко је заправо аутохтони елемент Боке Которске...”

⁷⁴¹ „Hrvatski Glas”, br. 21/41, 6.

⁷⁴² *Истио.*

хрватску повијест. Тако управо у посљедње вријеме – наставља он – *Народна Одбрана, Дело Лазе Марковића, Глас Боке, никшићка земљорадничка Слободна мисао, Српски Књижевни Гласник* и други отворено негирају хрватска права на Босну, Бачку, Боку Которску или иду чак тако далеко, да суствасно нијечу хрватство Дубровника и прогласују њега и његову књижевност српском ...”⁷⁴³

У вези са овим цитатима треба нагласити следеће. Иво Богдан би имао право да указује на честе појаве великосрпског деловања у КЈ, да из његовог упозорења није очигледно да је и он био заражен истом болешћу као и српски националисти које је нападао. Он је, наиме, био заступник великохрватских теза о хрватским правима на Босну, Бачку и Боку Которску, као и многих других делова КЈ. Овако интонирано, његово упозорење је било само доливање уља на све опаснију ватру коју су у то време распиривали и српски и хрватски националисти. А „Hrvatski Glas” ће наставити са објављивањем сличних националистичких текстова све до почетка Априлског рата.

Шестог марта 1941. хрватски епископат је објавио манифест свом народу о предстојећој прослави 1300-годишњице првих веза Хрвата са Светом Столицом. Тај су манифест издали без учешћа словеначких бискупа и барског надбискупа. И у овом случају се поновила пракса из 1939. када се у Посланици хрватског епископата из Рима уопште није споменула држава у којој Хрвати живе, као ни други католици у њој. Позивајући „све Хрвате католике, гдје год били ...” да учествују на прослави овог јубилеја, хрватски бискупи су завршили овај манифест следећим речима:

„Нека је хвала и част Светој Столици, која је нас Хрвате увијек и несебично штитила, бранила, разумијевала, помагала свим средствима у данима најтежих патња и борба, када су нас сви остављали, издавали, кршили нам задавану ријеч, тлачили и крњили права и тековине славнога краљевства хрватскога, а особито у оне дане, кад је Предзиђе Кршћанства било попрскано крвљу за цијели културни Запад. Нека је вјечита слава хрватским владарима, који су прије 13 стољећа ... везали хрватски брод уз Петрову Пећину и тако нас увели у круг западноевропске културе, увели нас у свјетску повијест, тако да се ми данас поносимо народним опстанком од 13 стољећа, док су се толики други народи кроз то вријеме појавили и нестали. У вријеме, кад је читав свијет захватио пламен страховитог рата, управо има смисла више него икада прије, славни Хрватски Народе, да пред читавим свијетом манифестирамо своју вољу

⁷⁴³ „Hrvatski Glas”, br. 23/41, 6.

за мирним животом у лијепој нашој домовини. Има смисла да довикнемо свима и свакоме: // Ту смо, на овој крвљу заливеној земљи јунака, мученика и светаца и свих слојева мукотрпног Народа. Ту смо и ту остајемо! Ништа нас није кроз 13 стољећа могло скршити, ништа поколебати у нашој вољи, да останемо на овој нашој хрватским знојем и крвљу натољеној груди, да устрајемо у љубави и оданости према Светој Столици. **Никада нијесмо туђе отимали**, а ни својега нијесмо дали и не дамо. **Нека живи наша лијепа домовина Хрватска** у миру, у слободи, у социјалној правди, у љубави према Богу и ближњему! Слава Крсту Краљу, у којег Хрватски Народ упире своје очи и све уздање своје!”⁷⁴⁴

Двадесетог марта 1941. „Katolički List” је објавио и „Посланицу хрватског епископата бискупима католичког свијета”, у којој надбискуп Степинац обавештава своје колеге у целом свету о поменутој хрватској прослави и позива их на велики Еухаристијски конгрес у Загребу, планиран за јун 1941. Иако је ову посланицу он потписао сам, он обавештава своје колеге из иностранства да је то учинио „по налогу свих преузвишених бискупа, који управљају на територију хрватског народа.” Где се, тј. у којој држави се конкретно налазио тај „териториј”, Степинац није нашао за сходно да прецизира, избегавши тако, опет, да помене Југославију.⁷⁴⁵

Два дана после тога Степинац бележи да га је посетио помоћник министра иностраних послова КЈ Илија Јукић (Хрват по националности), који га је обавестио да је „пакт са Њемачком готова ствар и да другога излаза није било.”⁷⁴⁶ Наредног дана, 23. марта 1941, Степинац је одржао говор препарандистима (будућим учитељима – нап. П. И.) о њиховој одговорности у васпитавању младе генерације, а у свој дневник је записао: „Док се тако све више заплићу прилике у свијету ми смо упрли све силе да народ хрватски духовно обновимо и учинимо га опет народом Божјим ...”⁷⁴⁷

Двадесет четвртог марта 1941, Степинац бележи: „Овај час енглески Радио јавља да предсједник владе Цветковић одлази на потпис пакта који је ваља први чин у престанку независности Југославије. Наше новине имају велике натписе али још ништа не смију писати макар сви знамо да су министри демисионирали зато јер се не слажу с пактом. Православна Црква силно је узнемирена, јер је очито да она неће зна-

.....
⁷⁴⁴ „Katolički List”, br. 11/41, 121–122; „Katolički Tjednik”, br. 11/41, 1; „Hrvatski Glas”, br. 34/41, 6.

⁷⁴⁵ „Katolički List”, br. 12/41, 133–134.

⁷⁴⁶ „Danas”, 14. 8. 1990, 67.

⁷⁴⁷ *Исио*.

Драгиша Цветковић и фон Рибентроп потписују приступање Југославије Тројном пакту, 25. марта 1941.

чити ништа ако Хитлер завлада у Југославији, кад и католичка Црква мора водити тако тешку борбу у Рајху.⁷⁴⁸

На дан када је Југославија потписала приступ Тројном пакту, Степинац је одржао „наговор академичаркама пригодном примања у Католичку акцију”, под насловом: „Кршћанство се показује на дјелу”. Том приликом им је поручио да од њих очекује да извршавају заповести својих надређених, јер се, по њему, у томе састоји „читав човјек”, који „импонира свакоме ... Онда можемо очекивати од вас истинске апостоле у околини у којој морате да се крећете...” Томе је додао и једну, у суштини, антиекуменску и антиправославну напомену, о којој је раније већ било речи. После упозорења да „криза ... у животу појединца наступа оним часом, када се воља његова крижа са вољом Божјом”, он је додао: „Зар не звучи парадоксно, када се деси, да рецимо **чланица којег католичког удружења без скрупула склопи брак с иновјерцем у иновјерној цркви** и још тврди да је остала добра католикиња? И онда се чуди кад наступи криза у њезином животу и животу обитељи, коју је основала не у складу с вољом Божјом, него управо у опреци с вољом Божјом ...”⁷⁴⁹

⁷⁴⁸ *Истио.*

⁷⁴⁹ „Katolički List”, br. 13/41, 146–147.

II.13. Степинац и 27. март 1941.

Државни удар у Београду, који је извршио заверенички врх југословенске војске са генералом Душаном Симовићем на челу и којим је на власт доведен малолетни краљ Петар II, као и антифашистичке демонстрације широм Југославије од 27. марта 1941. јако су погодили надбискупа Степинца. О тим догађајима оставио је неуобичајено много белешки у свом дневнику, које заслужују да буду поменуће на овом месту.

Под насловом „Државни удар у Београду” Степинац је најпре забележио следеће:

„У ноћи од јуче на данас кренуо је кнез Павле из Београда на Брдо на одмор. И др. Мачек оставио је Београд по повратку Цветковића и Цинцар-Марковића из Беча. // Ту су прилику искористили војни кругови и на челу са армијским генералом Симовићем извели државни удар скинувши регенте и владу и поставивши на чело Краља Петра II. Кнеза Павла дочекао је и зауставио у Загребу командант армије генерал Недељковић и ставио му до знања да је регрутска ријеч свргнута, па да ни он Кнез не смије даље. (Бобан Љ. уместо 'регрутска ријеч' пише исправно 'Регентско вијеће' – нап. П. И.) // Војни кругови поставили су за председника владе Симовића (а Драгишу Цветковића затворили), који је одмах одредио (а не саставио) владу у коју су осим хрватских министара ушла сасвим нова лица (или боље многа стара као напр. Јевтић). // Кнез Павле вијећао је у Загребу са Мачком, Баном и Фон Хереном и кажу да је добио слом живаца. Радио Београд је цијели дан свирао корачницу и јављао сваки пола сата проглас Краља Петра II.”

После уметања новинског исечка са Прогласом краља Петра II и са саставом нове владе, Степинац наставља:

„Кнез Павле је међутим напустио Београд и отишао у Грчку. Чини се да није истинито службено саопћење него да је Кнез морао у Грчку да не би помоћу Нијемаца дошао опет на власт. // Слично су мало прије Цветковић etc. послали Стојадиновића из интернације у Сарајеву у Грчку и изручили га Енглезима. // Из састава владе види се да су хрватски министри само фигуре а да су *de facto* власт преузели Великосрби и да кане у рат с Њемачком. Положај је за Хрвате управо грозан. Од Хитлера немају се добру надати. Од Великосрба такођер ничему добру. Мачек се још није одлучио или у владу или не, а Бан је отишао у Београд. Да нешто није у реду види се и по томе што у Загребу нема ниједне заставе док у Београду кажу на стотине хиљада. // Енглеска и Америка се врло радују, потајно и Русија, али каквим ће бијесом проводити

Хитлер то нитко не зна. // Једно је сигурно. Идемо у сусрет најцрњим данима ...⁷⁵⁰

После улагања новинске вести о одласку кнеза Павла у Грчку Степинац бележи:

„Под вечер примио сам Ехpres брзојав министра правде Б. Марковића који сам у препису послао свим бискупима: // Господин Министар правде обавијестио је службено Предсједништво бискупских конференција како слиједи: **’Обзиром на тешке прилике за наш народ Његово Величанство Краљ ријешило је да узме краљевску власт у своје руке.** Намјесници разумијевајући оправданост побуда Краља, поднијели су оставке. Сва војска и морнарица ставила се одмах на расположење Његово Величанству Краљу и већ извршује Његове наредбе. Његово величанство Краљ повјерио је мандате за састав нове владе армијском генералу господину Душану Симовићу, који је одмах образовао владу, у којој је потписани министар. У вези с овим молим Вас, да подручном свећенству издате потребно објашњење о овоме догађају и препоручите му да обавјештава народ о потреби окупљања свих око пријестоља и да својим поступцима олакша задатак краљевске владе.’ Част ми је доставити ово на знање и равнање. // Набискуп Степинац.”⁷⁵¹

У вези са Степинчевим цитирањем телеграма министра Марковића, треба напоменути да је Степинац ставио под наводнике Марковићеве речи, а онда их кроатизовао на начин који је био уобичајен (иако некоректан) у хрватској штампи и кореспонденцији. (Сасвим је сигурно да министар Марковић није користио изразе „ријешило”, „разумијевајући”, „свећенство” и сл.) Важнија од тога је, међутим, чињеница да је нова влада сматрала за нормално да од католичких бискупа, православних епископа и старешина других верских заједница затражи да пред верницима правдају државни удар и да их позову на конструктиван однос према новој власти.⁷⁵²

⁷⁵⁰ *Прејис*, 489–491/IV; „Danas”, 14. 8. 1990, 67.

⁷⁵¹ *Исто*.

⁷⁵² Из говора патријарха СПЦ Гаврила од 27. марта 1941. јасно је да је и руководство СПЦ добило слично писмо и сличан захтев од министра Марковића. То потврђује и телеграм који је 27. марта 1941. упутио митрополит црногорско-приморски Јоаникије Црквеном суду на Цетињу, намењен свим црквеним јединицама у тој митрополији: „Данас је Његово Величанство Краљ Петар Други узео у своје руке краљевску власт. Свети архијерејски сабор радосно поздрављајући овај историјски догађај препоручује с обзиром на данашње прилике и наређује да све црквене власти и свештенство наше цркве најенергичније настоје да се наш народ једнодушно и сложено окупи око нашег младог Краља и најоданије се преда вршењу својих дужности према Краљу и Отаџбини и пуном одржавању слоге, реда, мира и спокојства. У народу ово хитно саопштите црквеним властима и пастви и енергично настојавајте да се у потпуности извршује.”

Био је то рецидив старих односа између државе и верских заједница, који су и врхови верских заједница доживљавали као нешто нормално и очекивано. У складу са таквим традицијама, надбискуп Степинац је истог дана преко „Katoličkog lista” обавестио клер своје надбискупије о саопштењу министра Марковића. У пропратном тексту уз то саопштење, Степинац каже:

„Стављајући до знања свом подручном свећенству ово службено саопћење, препоручам часном клеру, да се својим молитвама обраћа господину, нека Младом Краљу и Његовом владању даде свој благослов и помоћ, да наша Хрватска и читава држава остане поштеђена од ратних страхота, а њезини народи да у миру, слободи и правди узмогну радити око свога напретка и благостања.”⁷⁵³

Коментаришући то своје саопштење, Степинац је забележио у свом дневнику следеће:

„Док сам издавао ово службено саопћење нисам још уопће точно знао што је на ствари. Међутим ми је дошао из Београда г. Панџић члан Бух.(аристијског) одбора који је танко све испитао и био очевидац многих ствари. Дознао је да је клика у војсци већ давно то закључила у Врњачкој Бањи и да рушењем регентског вијећа сруши и дјело Кнеза Павла – споразум и избрише спужвом све разлике између Срба и Хрвата или другим ријечима да силом створе чисту велику Србију. Сви министри били су седам сати затворени у генералштабу а онда је Симовић декретирао који ће бити министри а друге је задржао даље у затвору.

Ниједног поштеног човјека није било на улици да манифестира већ је била у Београду само разуларена маса жедна крви, ужитака и пара. Војници су сами разорили и уништавали неке објекте гдје се окупљају Нијемци и Талијани. Министар von Heeren и Мамели у име Њемачке и Италије питали су што значи тај удар, али су добили одговор да је то интерна ствар Југославије. Речено ми је и то да генералштаб мисли смакнути Цветковића, Цинцар-Марковића и Шубашића јер да су они главни кривци садањег стања.”⁷⁵⁴

После тога, Степинац доноси свој чувени закључак: „Све у свему Хрвати и Срби два су свијета сјеверни и јужни пол који се никад неће приближити осим чудом Божјим. Схизма је највеће проклетство

.....
(Монах Павле (Кондић), „Одјек 27. марта 1941. у Митрополији црногорско-приморској” у зборнику: *27. Марћ 1941: Кнез Павле у вихорима евројске јолићике*, ИП Нова књига, Н. Београд, Београд 2003, 67).

⁷⁵³ *Истио*.

⁷⁵⁴ *Прейис*, 496–497/IV.

Антифашистичке демонстрације у Београду 27. марта 1941.

Европе, скоро веће него протестантизам. Ту нема морала, нема наче-
ла, нема истине, нема правде, нема поштења.⁷⁵⁵

Одмах по пријему Марковићевог телеграма Степинац је, у име југо-
словенског епископата, послао следећи телеграм краљу Петру II: „Приго-
дом преузимања краљевске власти желим Вашем Краљевском Величан-
ству да Ваше краљевање буде Богом благословљено на срећу и добробит
државе и њезиних народа.” Коментаришући тај свој телеграм у *Dnev-
niku*, Степинац је записао: „Краљ је још дијете и јасно је да ће сву власт
вршити војска па се не можемо отети дојму да је опет по сриједи игра
'црне и бијеле руке’”⁷⁵⁶

Надбискуп Степинац је, дакле, био тешко разочаран државним
ударом у Београду, пре свега због свргавања кнеза Павла и Драгише
Цветковића са власти и због могућег угрожавања њихове најпознатије
тековине у унутрашњој политици – Споразума Цветковић–Мачек. Он
првих дана после државног удара није могао да зна да ће генерал Симо-

⁷⁵⁵ Исто, 494/IV.

⁷⁵⁶ „Danas”, 14. 8. 1990, 67.

вић обећати Мачеку да његов споразум са Цветковићем остаје на снази. Иако је био довољно мудар и прагматичан да младом Петру Другом одмах честита превремени долазак на престо, он је интимно осудио тај чин и прогласио га великосрпским, односно антихрватским и антикатоличким. Мада је масовни излазак Београђана и житеља других српских и југословенских градова на улице био пре свега одраз српског антифашизма и патриотизма, Степинац је без икакве резерве прихватио информацију господина Панџића да у Београду „ниједног поштеног човјека није било на улици да манифестира”, односно да је „била само разуларена маса жедна крви, ужитака и пара”. За тему ове књиге је посебно важна чињеница да је он **поводом догађаја од 27. марта 1941. дозволио себи тако тешке изливе антисрпства, антијугословенства и антиправославља, који га неопозиво квалификују као непријатеља и Срба и православлја и Југославије.** Посебно је био огорчен на извршиоце државног удара и Србе уопште због сасвим реалне претпоставке да ће ти догађаји угрозити припреме за прославу 1300-годишњице првих веза Хрвата са Светом Столицом, у које је он, лично, уложио много труда и надања.

За разлику од њега, први човек СПЦ, патријарх Гаврило, сасвим је другачије гледао на догађаје од 27. марта 1941. Будући да су и он и већина епископа СПЦ били против приступања Југославије Тројном пакту, он је са одушевљењем дочекао вести о државном удару. Пошто га је генерал Симовић обавестио о удару још у рано јутро 27. марта, он је тог дана неколико пута говорио о том догађају Београђанима и својој сабраћи, епископима, који су се окупили на ванредно заседање Светог архијерејског сабора СПЦ. Оцењујући одбацивање Тројног пакта као врхунски патриотски чин, он је о њему говорио врло еуфорично, као и о династији Карађорђевића и о младом краљу Петру Другом. Притом се није либио да изнесе и неке евидентно клерикалне и клеронационалистичке ставове о односу СПЦ према српском народу и према династији Карађорђевића.

Степинац је наредног дана уложио у свој дневник вест из неког загребачког листа о два таква говора патријарха Гаврила од 27. марта 1941. и искористио их за нове тешке нападе на Србе и њихову цркву, односно на њихов „бизантинизам”.⁷⁵⁷

.....
⁷⁵⁷ У поменутој вести најпре пише следеће: „Београд, 27. III. Данас прије подне скупила се пред патријаршијом маса свијета. Патријарх др. Гаврило бурно поздрављен појавио се и одржао овај говор:

’Цијело стољеће српска црква и српски народ служили су одано и предано славној династији Карађорђевића. У овом одсудном моменту када је доведена у пи-

„Тако говори г. Гаврило. Међутим ова досадања факта говоре о нечем другом него ли о царству небеском са стране Православне Цркве. // **Ако би победила концепција Великосрпства сигурно је да би био крај католичкој Цркви у Југославији.** // Али ми вјерујемо да постоји правда божја и да добри Бог неће напустити своје Цркве. // Данас још увијек незнамо у Загребу што је и како је. Дознао сам тек да ни Др. Мачек није имао појма о државном удару него је сазнао за њега преко Радиа као и ми други. Мачек је тек доспио да своју заштиту одмах изашаље у све јавне уреде и запосједне их. // Али из цијелог овог чина тј. држ. удара опет избија на јаву чињеница да су **Срби и Хрвати два свијета који**

.....
тање историја, част и слава српског народа, појављује се свијетла звијезда из династије Карађорђевића, млади Краљ Петар II., да са својим народом чува историју част и славу. Народе мој, буди окупљен око свог младог краља и будно пази! Црква је с тобом као и увијек!”

Затим се у истој вести каже: „Данас послјије подне у 5 сати одржао је Њ.(егова) Св.(етост) Патријарх Гаврило слиједећи говор, који је преношан преко свих радиостаница у земљи:

’У име свих владика српских, скупљених на светом архијерејском сабору овдје у пријестоници, и у име своје хитам, да вам се јавим, да вас поздравим и да вас благословим. Пред нашу нацију у ове дане судба је поново поставила питање: коме ће (се) привољети царству. Јутрос у зору на то питање дан је одговор: **Привољели смо се царству небеском, т.ј. царству божје истине и правде, народне слоге и слободе!** Тај вјечни идеал ношен у срцима свих правих Срба и Српкиња, чуван и разгорјеван у светиштима наших православних храмова и исписан на нашим народним крсташима-барјацима јутрос је освануо чист и свијетло као сунце, очишћен, опран од прашине навејане на њ и од сваке мрље. Главни носилац тог народног идеала од јутрос је постао наш млади и мили Краљ Петар II. Карађорђевић, син витешког краља мученика Александра I. достојан потомак славног војда Карађорђа, оног Карађорђа који је први дигао оборени косовски крсташ-барјак, за слободу балканских народа. Провиђење нас је управило на прави пут који је свети Сава давно и давно указао српском народу. Бог правде који нас је до сада чувао од пропасти, чуо је глас и молитве наше и поново нас спасио од странпутица и скретања са нашег непромијењивог и историјског пута.

Слава и хвала Богу! Чеда моја у духу светом, понизимо се сви пред Богом и усправимо се пред људима! Ако је Бог с нама, шта нам могу људи? **Ако је живјети, да живимо у светињи и слободи, ако ли је мријети да мремо за светињу и слободу као и многи милијуни православних предака наших!** Побожни и сложни сви као један човјек вршимо своју дужност вјерни свом узвишеном и љубљеном краљу, испуњени поштовањем према властима војним и грађанским, искреном љубављу један према другоме као и према нашој браћи и других вјера. Сви Богу предани и краљу одани, загрњени и збратимљени потрудимо се да брод нашег народног и (једна ријеч ради оштећења не може се прочитати – нап. преп.) живота сретно преброди (једна ријеч... не може се прочитати...) данашњег времена и пребродит (једна ријеч... не може се прочитати...) Божјом помоћи.

Поздравља вас и благосиља... пред Богом патријарх српски Гаврило.’” (Прейис, 493–494/IV).

се никад неће ујединити док је једног од њих у животу. Дух бизантизма је нешто тако грозно, да је само Свемогући и Свезнајући Бог у стању парирати интригама и подвалама тих људи. За нас је то нешто непојмљиво, да се уговори и обавезе кидају без икаквих скрупула.

И што сада? Цијели дан сам био заокупљен тешким мислима за будућност Цркве и домовине Хрватске. Знам да Цркву католичку не може нитко уништити. Знам да и дио Срба што још вјерују у Бога упире очи у Цркву католичку. Баш овај час имам у рукама писмо једне дјевојке Српкиње која се управо очајно бори да након што је уз тешке жртве прешла у католичку Цркву, буде примљена у наш најстрожи женски ред Кармелићанке Мајке Божје Кармелске. // Али ето душа ми је болна кад помислим како је опет преварен хрватски народ. Док смо се ми ево тако спремали на прославу 1300-годишњице клика у војсци српској порушила је опет све. // Господе јеси ли запустио народ хрватски? Имао би право 'Quia peccarimus Tibi!'"⁷⁵⁸

Упркос оваквим размишљанима, Степинац је 29. марта 1941. објавио следећу „Окружницу часном клеру загребачке надбискупије“:

„По одредби надлежних власти одржат ће се у свима црквама свечани 'Te Deum' поводом ступања на пријестоље Њ. Величанства Краља Петра II. // Влч. (тј. велечасна – нап. П. И.) господа жупници на подручју загребачке надбискупије одржат ће 'Te Deum' у понедељак дне 31. ожујка, дотично на дан по примитку ове обавијести. Вријеме нека одреде договорно са среским начелством, односно с опћинским поглаварством. // У споразуму с преузв. Ординаријем ђаковачким вриједи ова одредба и за подручје бискупије ђаковачке и апостолске администратуре барањске.“⁷⁵⁹

Истог дана Степинац је одржао „Te Deum“ у загребачкој катедрали. Извештавајући о томе, „Hrvatski Glas“ је објавио следећу вест:

„Загреб, 29. ожујка. По одредби надлежних власти одржан је данас у 11.30 сати прије подне у првостолној цркви на Каптолу свечани 'Te Deum' у поводу ступања на пријестоље Њ. Вел. Краља Петра II. // Овом свечаном чину присуствовао је г. Бан бановине Хрватске Др. Иван Шубашић, затим подбан Др. Светозар Ивковић, градоначелник Мато Старчевић, шеф редарства Р. Викерт ... загребачки конзуларни збор ... заповједник IV армијске области армијски генерал Недељковић, заповједник савске дивизије дивизијски генерал Марић те чланови генералитета ... // Свечани 'Te Deum' служио је Хрватски Метрополита преузв. г. надбискуп

⁷⁵⁸ „Danas“, 14. 8. 1990, 67.

⁷⁵⁹ „Hrvatski Glas“, br. 53/41, 8.

Насловна страна *Полићике* од 28. марта 1941.

загребачки Др. Алојзије Степинац ... Молитвама за Њ. В. Краља закључен је овај црквени чин.”⁷⁶⁰

Из чињенице да је у горепоменутој окружници Степинац већ на почетку нагласио да ће се овај „Te Deum” одржати „по одредби надлежних власти”, а да је то поновљено и у вести „Hrvatskog Glasa”, јасно је да је Степинац хтео да обавести своје вернике да је на то био приморан, а не да је сам сматрао и желео да то уради. Познавајући врло добро своје вернике и свој клер, тј. њихове антисрпске и анти-

југословенске погледе, он је овом напоменом желео да скине са себе одговорност за организовање овог, за оно време, уобичајеног и сасвим очекиваног чина. Истог дана када је мимо своје воље одслужио „Te Deum” у загребачкој катедрали, његов дневник „Hrvatski Glas” је, уз вест да је краљ Петар II положио заклетву и бројне друге вести из Београда, објавио и извештај под насловом: „Манифестације у Љубљани”. Из тог извештаја се могло видети да су словеначки католици реаговали на 27. март потпуно другачије од својих хрватских суверника:

„*Slovenec* јавља, да је Љубљана на глас о промјенама у Београду одмах извјесила државне заставе, а излози су украшени краљевим сликама. Улицама су се кретале поворке уз поклик Краљу и Југославији. // Словенски католички академичари одржали су свечану скупштину и послали брзојав Краљу. К томе је на састанку примљена посебна изјава словенских католичких академичара, који истичу своју вјерност Краљу и Југославији. Фантовске организације су приредиле велику поворку у којој су ношене Краљеве слике и државне заставе. Љубљански начелник је издао проглас грађанству, а бан Натлачен је упутио брзојав с изразима вјерности дравске бановине. // На вечер је у дворани ’Униона’ одржана велика манифестација словенских католичких просвјетних друштава, на којој су говорили представници највећих организација. Фантови и академичари су положили присегу младом Краљу. Са зборована – о коме *Slovenec* доноси опширан извјештај – упућен је Краљу поздравни брзојав.”⁷⁶¹

⁷⁶⁰ *Истио*.

⁷⁶¹ „Hrvatski Glas”, br. 52/41, 7.

Наредног дана „Hrvatski Glas” је објавио и нови еуфорични „Говор патријарха Гаврила” приликом полагања заклетве краља Петра II, у коме је патријарх крајње неодмерено и нерeално уздизао личност младог и неискусног краља. Објавио је и слично интониран „Поздрав Архијерејског сабора” и извештај под називом „Благодарење на Цетињу”, у коме је било речи о правом шенлучењу једног православног свештеника.⁷⁶²

Последњих дана марта 1941. Степинац је у дневнику негативно прокоментарисао један летак КП Хрватске од 29. марта о коме је раније

.....
⁷⁶² Према „Hrvatskom Glasu”, патријарх Гаврило је, приликом полагања заклетве краља Петра, одржао следећи говор:

„Ваше Величанство,

Српска Православна црква најсрдачније поздравља Ваше Величанство, свога Узвишенога Краља и Господара. Непрестано узноси топле молитве Господу Богу за Ваш дуг и сретан живот и за Вашу мудру и благотворну владавину на славном Краљевском пријестољу наше отаџбине Краљевине Југославије. // Свемогућа милост Божјег Провиђења, једнодушна жеља Вашег оданог народа позвала Вас је по праву наслеђа да преузмете Краљевски Скиптар на пријестољу Ваших славних Предака из народне династије Карађођевића. // Познавајући дубоко народну свијест, Ви сте познавали и погодили праву вољу цијелог нашег народа кад сте јучерашњим крупним и врло значајним актом извршили један велики хисторијски потез који ће наша народна повјесница славити. Јучерашњи сусрет Ваш са Вашим вјерним народом хисторијска је манифестација животне снаге југословенског народа и једнодушном схваћању народних идеала и традиција, народних права, народног поноса и народног достојанства.

Ваше Величанство, // Данас 16 милијуна душа, синова и кћери нашег Славенског Југа, одушевљено и радосно, са љубављу и надом упиру очи у Ваше Величанство. Сва та бића, без разлике, мисле на Вас и њихова срца куцају за Вас. Уколико су дани тежи, утолико је њихова вјерност јача и њихови погледи ведрији и смелији. Једнодушни и прожети мишљу: 'За крст часни и слободу златну', 'Све за Краља и отаџбину' готови су да на заповјест Вашег Величанства пођу у ватру и смрт спремни да изврше своју дужност по примјеру својих предака чије је прегалаштво и самопожртвовање створило велику и моћну Југославију... Ваше Величанство, // У свесрдној љубави и дубокој поданичкој оданости Српска Светосавска Црква радосно поздравља Ваше Величанство при преузимању Ваших Краљевских права и дужности на славном Пријестољу наше велике и моћне отаџбине. // Свећенство и паства Свете Српске Цркве непрестано се моли Свемогућем Богу, Цару неба и земље, да Ваше Величанство и Ваш Краљевски дом чува и снажи, уздиже и кријепи својим Свевишњим благословима и заштитом ... како би Ваша владавина била дугољетна, благотворна и славна на дику и понос славне Династије Карађорђевића и за добро и напредак наше народне државе Краљевине Југославије. // Нека је сретан и благословен Краљ Господар! // Живео Краљ Петар II Карађорђевић на многа љета!" („Hrvatski Glas”, br. 53/41, 6).

После цитирања говора патријарха Гаврила, редакција „Hrvatskog Glasa” додаје и следећу информацију:

„Време” извјешћујући о том говору надаојае: „Пошто је Њ. Св. Патријарх завршио говор пришао је Њ. Вел. Краљу и поздравио младог Суверена. Њ. Вел. Краљ је пољубио крст, а затим, пошто је Првосвећеник пољубио Суверена, Њ. Вел. Краљ му је пољубио руку. // Тренутак је био толико дирљив, да су плакали скоро сви присутни.” (Исџо)

већ било говора. Иако се у том летку алармантно упозоравала хрватска јавност на мрачне планове хрватских националиста да створе издајничку и квислиншку „Независну Хрватску”, а уопште се није помињала Католичка црква, Степинац га је оценио као подмукао и опасан: „Упада у очи да у овим летцима не спомињу ништа кат.(оличке) Цркве. Види се добро њихова тактика.”⁷⁶³ А да су комунисти били потпуно у праву, врло брзо је показала историја. Истог дана када је овај летак био објављен, Мусолини је, у Риму, примио вођу усташких емиграната Анту Павелића и обавестио га да је дошао час за разбијање Југославије и за остварење усташких планова о стварању квислиншке НДХ.⁷⁶⁴

У вези са деловањем комуниста у Хрватској овде треба подсетити на податак да су последњих дана марта 1941, власти Бановине Хрватске ухапсиле преко 200 комуниста и других антифашиста и спровеле их у концентрационе логоре. Тамо су они дочекали Априлски рат и окупацију Југославије и били предани на милост и немилост Немцима и Павелићевим усташама.

Првог дана судбоносног априла 1941. нови југословенски министар спољних послова КЈ др Момчило Нинчић, наложио је посланику Миротшевићу-Соргу да саопшти Ватикану да је краљ Петар II преузео своје „високе краљевске прерогативе”, што је посланик одмах урадио. Истог дана нунције у Београду Феличи је упутио кардиналу Маљонеу два телеграма о ситуацији у југословенској престоници. У првом телеграму је писало:

„Догађаји се нижу стрмоглавом брзином; протест против потписивања пакта у Бечу, што је искориштено као повод за политичку кризу великим делом проузроковану мотивима унутрашњег поретка, наишло је на дубоко ...⁷⁶⁵ припремљено и завршено тако што се обојило антинемачки и антииталијански. Немири од 27. марта, напад на италијанске и немачке објекте, као и насиље над немачким војним аташеом потврдили су такав утисак. Реакција Берлина и Рима је била тренутна. По наређењу својих влада, италијански и немачки поданици су масовно напустили Југославију. Немачка, наводно, тражи разјашњење ултиматумом који истиче сутра увече. Немачке трупе из Румуније треба да су већ стигле на југословенске границе. Почетак непријатељстава изгледа као да је на прагу.”

Другим телеграмом Феличи је јављао:

„Министар иностраних послова ме је, у поверењу, обавестио да је влада уручила ноту италијанском и немачком посланству, изјављујући

⁷⁶³ Прејус, 497–498/IV.

⁷⁶⁴ Krizman B., *Pavelić i ustaše*, 368–369.

⁷⁶⁵ Део текста овог телеграма је остао недешифрован. В. ADSS, 441/IV.

да је спремна да призна и поштује бечки протокол, ургирајући накнадне дискусије о примени одговарајућих клаузула. Овај гест представља корак ка миру, али се плашим да ће се показати као неефикасан, уколико не буде прихваћена бар делимична демобилизација, што је веома тешко за владу на чијем се челу налази један генерал и која је манифестовала ратну спремност војске и српског народа. **Влада неизвесност у погледу хрватског става: др Мачек, који је на листи чланова новог кабинета фигурирао као потпредседник министарског савета, остао је у Загребу и још није обелоданио своје одлуке. Прноси се глас да се у случају рата Хрвати неће борити раме уз раме са Србима.**⁷⁶⁶

Иако је Мусолини тих дана уверавао југословенску дипломатију да чини све да спасе „мир између Југославије и Осовине”, првог априла је његов штићеник Анте Павелић издао своју „Прву одредбу о мобилизацији усташких снага у Италији”, у којој је писало следеће: „... С помоћу божјом и наших великих пријатељских народа наша ће домовина ... бити у најкраће вријеме слободна ... и бит ће успостављена самостална и независна држава Хрватска ...”⁷⁶⁷

Од 2. априла 1941. белешке у Степинчевом дневнику почињу да воде његови секретари. У првој се каже следеће:

„Ситуација је ових дана веома тешка. Мобилизација се проводи пуном паром, али одушевљења нема у нашим крајевима никаквог. Хрвати, добар дио да не кажем сви, најволили би да се заувјек одвоје од Срба, јер је разуман живот с њима немогућ. Зато је и националистички покрет све јачи. Но и ХСС за сада се одлучно одупире Београду, а види у *Hrv. Dnevniku* што Хрвати мисле.”⁷⁶⁸

⁷⁶⁶ *Истѝо*; Илић П., *Вайшкан и слом Југославије*, 265–266.

⁷⁶⁷ Novak V., *Magnum crimen*, 535.

⁷⁶⁸ У *Прејису* се цитирају следеће мисли из уводника „*Hrvatskog Dnevnika*”:

„Поносни су људи увијек свијесни свога права и својега достојанства. Они носе снажну свијест о својој вриједности, и зато никада не трпе да се с њима поступа као с објектом. 'Nihil de nobis sine nobis!' – 'Ништа о нама без нас!' – лозинка је наших праједова, на којој је изграђен менталитет хрватског народа. Ми никада нисмо одобрили, кад је без нашега пристанка учињено нешто, што тангира наша права, наш живот и нашу будућност. Не подносимо, да се било тко с нама поиграва и да нас третира као ствар, с којом се може слободно располагати. Када кажемо, да смо народ, онда мислимо на ону сувереност колективног духа, која зрачи из читавог нашег бића. А када споменемо своју сувереност, онда је то истодобно порука, да смо господари својега духа, а томе духу да припада власт над свим нашим дјелима.” „С нама није тешко сурађивати, али само онима, који поштују нашу самосвијест и самобитност, пламен историјске ватре, који сукља нашим жилама, и понос народне јединице, који натапа наша срца. Ми знамо расправљати, али 'аминати' знамо само пред Богом свезнајућим и праведним. Зато смо отклонили и шестосијечањску диктатуру, као

У наставку исте белешке пише: „Нијемци управо бијесне што су их Срби овако преварили и нуде Хрватима националистима помоћ за отцјепљење од Срба. Међутим Др. Мачек још није изгубио наде и чини се да ће се нагодити с новом владом. Инг. Кошутић се вратио из Београда. Започињу у Банским дворима опет конференције. О том 'Н.(rvatski) G.(las)' од 2. IV. (У *Прејису* је приложена вест из 'Hrvatskog Glasa' под насловом 'Конференција у Банским дворима' – нап. П. И.) // Конференције су потрајале све до 19.30 сати. Тада је Др Мачек изјавио новинарима да министри др Шутеј и др Смољан те инг. Кошутић путују ноћу у Београд. Они сигурно носе у Београд закључке данашњих конференција.”⁷⁶⁹

Трећег априла 1941. у Степинчев дневник је најпре унета следећа забелешка: „Инг. Кошутић допутовао је у Београд као изасланик дра Мачека и одржао је више конференција. О томе види *H. G.* од 3. IV.” Иза тог прилепљеног чланка и још једног из *Jutarnjeg Lista*, од 2. априла, следи белешка која је делимично цитирана у поглављу о Степинчевом односу према усташама (изнад које је неко, накнадно, уписао руком датум 2. IV, а коју Љ. Бобан наводи под датумом 3. IV)⁷⁷⁰:

„Данас је преузвишени био код бана Шубашића. Разговору је присуствовао и др. Мачек. **Надбискуп је изразио своје неповјерење према новој влади која је на овако подли начин дошла на власт.** Видило се да ни Мачек не суди боље о томе. Али бан још увијек прилично намигује с Београдом и хоће да се нагоде. **Надбискуп је замолио бана да пусти из интернације затворене националисте, да их Срби не би поубијали као што се грозе. Бан је пристао ... да најприје стави тамо поздане хрватске жандаре а онда их за пар дана премјести опет у Лепоглаву и онда пусти кући.** Како ће се све свршити не зна се. Кошутић је био у Београду и како су Срби у великој неприлици, пристали су на увјете, које је Мачек поставио.”⁷⁷¹

.....
што смо отклонили све касније чине, који нису били извршени уз поштивање наше народне индивидуалности нити су нам давали вјере, да ће се та индивидуалност, то наше народно јамство, тај наш народно понос у будуће поштивати.” „Данас је свакоме јасно, да је ту Хрватска, земља Богом дана роду нашем, и у њој народ, који носи на рамену поносну главу и мудру главу. Народ, политички школован, пун искуства и далековидан, не ће затајити себе ни својега духа. Поновно ће се видјети, да знамо исто тако градити, као што смо знали рушити. Сви знаци неба и земље говоре, да тај час није одвише далеко. Хрватски народни редови стоје спремни, да у нашој народној повијести испишу једну лијепу, часну и поносну страну.” (*Прејис*, 499/IV).

⁷⁶⁹ *Прејис*, 498–500/IV; „*Danas*”, 21. 8. 1990, 66.

⁷⁷⁰ У *Kratkom pregledu...* пише да је та белешка од 2. IV 1941. (стр. 37).

⁷⁷¹ „*Danas*”, 21. 8. 1990, 66.

Под датумом 3. IV 1941, Бобан пише и следеће: „Уз новинску вијест да је краљ Петар похвалио Гарду за догађаје од 27. марта, у *Dnevnik* је записано: Председник владе је подметнуо Краљу указ, којим се награђују не само Краљева гарда за помагање у устанку односно преврату него и поједини официри. Да таква држава не може напредовати то је прилично јасно.”⁷⁷²

Четвртог априла 1941, Влатко Мачек је допутовао у Београд и тако се придружио Симовићевој влади, као један од два њена потпредседника.⁷⁷³ Истог дана југословенски посланик у Ватикану послао је телеграм следеће садржине министру Нинчићу:

„У Ватикану сам од више страна па и (од) самог Монтинија чуо мишљење да ни Италија ни Немачка немају у овом часу интерес да с нама зарате, али док Италија не жели рат, у Немачкој могу да превагну разлози престижа; стога би се у случају немачког напада на нас могло десити да Италија остане по страни као Немачка у Грчко-италијанском рату ...”⁷⁷⁴

У *Kratkom pregledu* пише да је у Степинчев дневник приложено оригинално писмо сплитског бискупа Квирина Бонефачића упућено Степинцу 4. априла 1941, које се не помиње ни у *Прејису* ни у Бобановом фељтону. „Бонефачић жали за тројним пактом овим ријечима: ’Примио сам Ваше – али шта можемо сада? Архијереји с поповима својим преко Н Н и удружени соколи с комунистима учинише своје по старој методи. Још је питање како ће се охладити каша што ју замијешаше.’ Аутор *Kratkog pregleda* томе још додаје: ’Бонефачић даље у писму описује на клеветнички начин догађаје у Далмацији поводом 27. III. 41.’”⁷⁷⁵

Петог априла 1941. у Београду је одржана ужа министарска конференција, тј. састанак ужег владиног круга. На њој су Мачек и словеначки министар Фран Куловец заступали гледиште да по сваку цену треба избећи рат са Немачком. Чак и по цену да се Немцима допусти да својим

Генерал Душан Симовић (1882–1962), председник пучистичке владе

⁷⁷² *Истио*.

⁷⁷³ Више о томе: Boban Lj., *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928/1941*, 402–404/2.

⁷⁷⁴ Илић П., *нав. дело*, 267. Montini Giovanni Battista, један од двојице заменика кардинала Маљонеа, државног секретара Ватикана (каснији папа Павле VI).

⁷⁷⁵ *Kratki pregled*, 37, с позивом на 188. стр. *Dnevnika*.

трупама прелазе преко југословенске територије. Генерал Симовић је, пак, био мишљења да се Немци не смеју пустити да уђу у Солун и тако пресеку везу између Југославије и Грчке.⁷⁷⁶ „Hrvatski Glas” је 5. априла, објавио, на насловној страни, следеће извештаје из Београда: „Др Мачек и Косановић положили су заклетву”, „Бројне конференције одржао је Др. Влатко Мачек у Београду / Појачање споразума Хрвата и Срба”, „Расправе о пројекту уредбе о проширењу компетенција Бановине Хрватске” итд.⁷⁷⁷ Други наведени извештај прилепљен је је у Степинчев дневник.

Под датумом од 5. априла 1941. Бобан цитира следећу белешку из Степинчевог дневника:

„У ноћи 4-5 престао је цивилни жељезнички промет. Ратна психоза је све већа. Откривена је тајна комунистичка Радио станица у Згбу. (Загребу) // Каос постаје све већи на све стране. Данас су већ затутњали први топовски хици на неки аероплан над Загребом. Војници немају у реду хране, њемачка пропаганда је врло јака међу Хрватима и изгледа да је рат неизбежан, ако се Бог не смилује. **И то је све скухала српско-православна црква са Жидовима, комунистима, масонима, соколима и т. д.** Министарства у Београду спремају се већ из Београда у Врњачку Бању. Америка обећаје помоћ Југославији, али која корист кад наша села и градови буду претворена у прах а пучанство изгине за туђе интересе, а Хрватска буде и даље роб. Банска власт не чини управо ништа за снажење морала, па се сплитски бискуп поновно тужи да казалиште у Сплиту на сам Велики Петак спрема једну blasphemну драму тобожњу *Goljotiu* у којој се пропагира блуд и прељуб. На што смо спали? Баш овај час чита надбискуп ријечи пророка Јеремије, које вриједе и за наше властодршце и интелигенцију, која је добри наш народ завела на криве путеве. // Надбискупу је војска запосјела добро Брезовицу, позвала старог шофера у војску и ових дана надбискуп никуд не излази, јер војска проти закона плијени аутомобиле на улици, а коње је и онако већ одвела.”⁷⁷⁸

Уз добар опис предратне психозе у Хрватској, у овој белешци Степинчевог сарадника упада у очи врло површан, погрешан и острашћен

.....

⁷⁷⁶ Истог дана словеначки министри у Симовићевој влади, Миха Крек и Фран Куловец посетили су словачког отправника послова у Београду и дали му изјаве за немачку владу – да траже решење за Словенију „у сарадњи са Немачком”. Они су притом предложили две могућности: 1. стварање самосталне Словеније и, 2. оснивање заједничке државе Словенаца и Хрвата под немачким протекторатом. (V. Terzić Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*. Narodna knjiga – Beograd, Partizanska knjiga – Ljubljana–Beograd, Pobjeda – Titograd, 1983, 505/1).

⁷⁷⁷ „Hrvatski Glas”, бр. 58/41, 1.

⁷⁷⁸ „Danas”, 21. 8. 1990, 66.

коментар да је свему крива СПЦ, и то још у савезу „са Жидовима, комунистима и масонима”, иако је чак и лаицима било јасно да би до немачке агресије на Југославију дошло и без икаквог мешања СПЦ и југословенских Јевреја, комуниста, масона и сокола. На другој страни, свима је у тадашњој Југославији било познато да је СПЦ била жесток противник и комуниста и масона и да је њихов било какав савез био врло мало вероватан. То што ово није био Степинчев лични запис, није битно, јер нема никакве сумње да га је он одобрио.

II.14. Степинац и Југославија

Мада су и из анализе држања надбискупа Степинца према свом народу, као и према ХСС-у, Бановини Хрватској и усташама, видљиви основни елементи Степинчевог односа према Краљевини Југославији, ипак је неопходно да се та тема обради у засебном поглављу и то после поглавља о његовом односу према Србима.

Најпре треба нагласити интересантну чињеницу да су се најпознатији хрватски католички аутори врло мало бавили питањем Степинчевог односа према Југославији и пре и у току Другог светског рата. Скоро сви они полазе од чињенице да је 10. априла 1941. проглашена НДХ, па се, онда, баве Степинчевим односом према њој. Једино је Ј. Батеља на једном успутном месту записао да је „знаковито” то што га је „режим Краљевине Југославије држао за нелојалног суговорника”, мада то није ничим аргументовао, нити разрађивао.⁷⁷⁹ За разлику од својих старијих колега, језуита Томислав Вујева је крајем фебруара 2012. објавио колумну под насловом „Алојзије Степинац између југославенства и хрватског национализма”, у којој се врло озбиљно позабавио наведеном темом. Степинчев однос према Југославији он анализира од тренутка његовог наименовања за загребачког надбискупа-коадјутора до 16. априла 1941, када се Степинац први пут састао са поглавником НДХ, Антоном Павелићем.

На самом почетку те анализе, Вујева подсећа читаоце своје колумне да је убрзо после наименовања Степинац допутовао у Београд, у коме је „положио заклетву/верност/ лојалност краљу Александру, а кроз његову особу и његовим насљедницима, као и тадашњој држави, што је било пуно више од пуке формалности. Заклетву дату краљу, Степинац ће одржати до 12. односно 16. травња 1941. године, кад посјећује

.....
⁷⁷⁹ Batelja J. BAS/1, 130.

војсковођу Славка Кватерника и усташког поглавника Анту Павелића, водеће политичке фигуре усташког покрета.” У вези са тим, Вујева додаје: „Чини се како је Степинац у опћенародној еуфорији ... 'сметнуо' с ума један важан догађај, а тај је био, како је Краљевина Југославија још увијек правно постојала као држава (капитулација је била тек 17. априла 1941) те је за њега вриједила још увијек заклетва из 1934. ... **Сусрет у травњу може се окарактеризирати као кршење заклетве, односно израз лојалности новим властима, и прије саме капитулације.**”

Ова напомена Т. Вујеве је највероватније иницирана двома забелешкама енглеске ауторке Стеле Александер, из њене познате књиге о Степинцу. У првој је било речено следеће: „Један од првих Степинчевих чиновца после посвећења (за надбискупа-коадјутора – нап. П. И.) било је путовање у Београд да положи заклетву оданости краљу. То је нешто што је одувијек запињало у грлу сваком хрватском националисту. Бенигар прелази преко тога у једној реченици, преузетој из „*Katoličkog Lista*”, извјештавајући да је отишао у Београд 2. септембра, гдје је на двору присегнуо на вјерност и посјетио неколико министарстава ...”⁷⁸⁰ Пишући касније о Степинчевим посетама Славку Кватернику и Анти Павелићу, на самом почетку постојања НДХ (12. и 16. априла 1941), она је закључила следеће: „Оба та посјета збила су се прије потписивања капитулације 17. травња; тако је Степинац прекршио своју заклетву вјерности краљу, што су у узбуђењу тренутка готово сигурно сви сметнули с ума.”⁷⁸¹ У фусноти коју је отворила одмах после тог закључка, Александер пише: „Један савременик тих збивања рекао је писцу ове књиге да је неколико дана касније срео два првостолна каноника на улици и упитао их како се Степинчев поздрав новој држави може помирити с његовом заклетвом на вјерност краљу. Настао је часак потпуне шутње, а онда је један од њих узвикнуо: 'Боже драги, на то смо сасвим заборавили'. То се писца дојмило као врло вјеројатна прича.”⁷⁸²

После помињања Степинчеве заклетве краљу Александру, Вујева се враћа на догађаје из историје КЈ и историје односа између државе и РКЦ у последњих неколико година постојања КЈ. Као кључне догађаје који су определили Степинца против Југославије, он помиње тзв. конкордатску кризу (1935–1937), затим стварање Бановине Хрватске (1939) и повратак дела усташа из емиграције у КЈ (1937–1938). „Патолошка одбојност православне цркве према свему што је католичко” и

⁷⁸⁰ Alexander S., *navedeno delo*, 26.

⁷⁸¹ *Исто*, 51.

⁷⁸² *Исто*, 55.

њена отворена борба против ратификације конкордата потписаног 1935. довела су, по Вујеви, до великог огорчења у „католичком табору”, па и код самог Степинца. „Вишегодишња увјеравања од стране државних органа о једнакости и једнакоправности конфесија у Краљевини Југославији дали су до знања католичким великодостојницима да се ту ипак ради о обмани. Очекивања како ће Хрвати у народној држави боље просперирати него у Аустро-Угарској показали су се као једна велика заблуда. Не само да им интереси нису били заступљени, него су им били добро и поткресани. Позитивне вибрације које је ширио католички епископат (после 1918. – нап. П. И.) су ... ишчезнуле. Оптимизам и еуфорија ... замјењени су тугом и горчином.” Пошто је југословенство сагледао као „средство за промицање великосрпских интереса, а сузбијање несрпских”, клер РКЦ је почела да захвата „све већа индиферентност, како према држави, исто ... и према југославенском режиму.”

Вујева затим тврди да је учестало поистовећивање вере и нације у КЈ довело до тога да су се међуконфесионални конфликти рефлектовали на политичку позорницу и да се политички живот „у ’Првој Југославији’ претворио у безброј монолога и конфликта, који умјесто да воде поступном приближавању, у ствари су водили још већем размимоилажењу”. То је, пак, довело до тога да је „било само питање времена, када и гдје ће попуцати ’шавови’ који су везали Хрвате и Србе у заједничку државу. У један такав расплет све више је вјеровоао и надбискуп Степинац ...”

У вези са стварањем Бановине Хрватске Вујева каже да је тај чин нарочито „развеселио надбискупа Степинца”, али врло брзо потом додаје да је Степинац „исто тако изражавао све већу забринутост” због тога што се, како је записано у његовом *Dnevniku*, „код Срба још увијек запажа тенденција ка хегемонији”. Вујева подсећа и на други запис из истог дневника, да је „живот Срба и Хрвата у једној земљи немогућ”, одн. да се „Из свега ... нашег заједничког живота са Србима види да ће се Југославија распасти. Са овако поквареним типовима није хрватски народ имао посла”.

На крају ове своје анализе Вујева помиње и повратак једног дела усташке емиграције, на челу са књижевником М. Будаком, у КЈ, одн. у Хрватску и њихове све чешће контакте са католичком црквеном хијерархијом. Вујева с пуним правом тврди да је Будак фасцинирао Степинца и да је утицао на њега да се охлади према Мачеку и ХСС-у. Под његовим утицајем Степинац и други хрватски бискупи нису предузимали никакве мере против свог клера који је сарађивао са усташама, одн. са „хрватским националистима”, иако су то од њих захтевале и југосло-

венске власти и ватикански нунције у Београду Хектор Феличи. Подсећајући још једном на сусрет Степинца и Павелића од 16. априла 1941, Вујева констатује да је дан касније КЈ „**нестала са политичког земљовида**”, показујући тако да не познаје основне норме међународног јавног права о капитулацији, окупацији и нестанку држава.⁷⁸³

Од световних хрватских историчара најзначајнију расправу о односу надбискупа Степинца према Југославији објавио је Љубо Бобан, одличан познавалац Степинчеве биографије и његовог дневника и дела. У чланку „*Msgr. Alojzije Stepinac i jugoslavenska država*” он је најпре писао о положају РКЦ у Хрватској после стварања југословенске државе, па је после тога разматрао држање Степинца према тој држави. Подсећајући на забелешке из Степинчевог дневника од 1934. до 1939. у којима је било речи о лошем положају хрватског народа и РКЦ у КЈ, Бобан се посебно задржао на Степинчевим приговорима југословенским властима због гашења конкордата, стања у школству, материјалног и друштвеног положаја клера РКЦ, одн. прогона тог клера, као и због неповољног положаја католичких организација и школа. После тога, Бобан разматра држање Степинца према питању опстанка југословенске државе, поделивши га на два раздобља: „1. до почетка другог светског рата и, 2. након тога, до распада југословенске државе.”⁷⁸⁴

Пошто се у првом раздобљу (1934–1939) није постављало питање опстанка КЈ, Бобан пише да је Степинчева главна преокупација у то време била како ту државу „поправити”, па се осврће на његове напоре у том правцу. Друго раздобље је започело само неколико дана после постизања споразума о Бановини Хрватској, пошто је 1. септембра 1939. букнуо Други светски рат. Бобан у вези са тим констатује да су због тога наступиле нове околности око положаја Југославије, па додаје: „Дневно су се тањиле наде да би се она могла на дуљи рок одржати и опстати. Уз то, Степинчеве помисли да је с Бановином Хрватском отворено посве ново раздобље у положају хрватског народа дневно су се топиле. Он је налазио довољно разлога да с политиком Београда буде и даље незадовољан, разочаран и огорчен. (Подв. П. И.) У таквој атмосфери А. Степинцу су, с времена на вријеме, придолазила *размишљања о судбини Југославије.*” (Италић у ориг.)

У образложењу ових закључака, Бобан помиње белешку из Степинчевог дневника о жалби бана Шубашића Степинцу да „Београд

⁷⁸³ Dnevno.hr/kolumnisti/alozjije-stepinac-između-jugoslavenstva-i-hrvatskog-nacionalizma-79724/ (26. 2. 2013).

⁷⁸⁴ Boban Lj., *Msgr. Alojzije Stepinac i jugoslavenska država*, Качић, Сплит, 25/93, 769.

настоји што више отегнути пријенос уговорених надлежности на Бановину Хрватску” и коментар Степинчевог секретара у вези са тим о неискрености Београда и о вероватноћи „коначног лома између Хрвата и Срба”. Уз то, Бобан помиње и један Степинчев разговор са француским конзулом у Загребу, с почетка јануара 1940, у коме је било говора о инсинуацијама британског посланства у Риму да су сви хрватски бискупи радили у Риму на рестаурацији Хабзбурговаца. Тим поводом Степинац је закључио да се „нешто куха у Европи.” После немачког напада на Данску и Норвешку, у пролеће 1940, Степинац је записао да га је само једна мисао обузела: „Кад ће доћи ред на нас?”

После тога Бобан помиње два Степинчева разговора са екстремним хрватским националистом дон К. Шегвићем, из средине и с краја августа 1940, у којима га је Шегвић информисао о немачко-италијанским плановима за „темељно преуређење” Европе, о италијанским плановима за стварање „царинске и персоналне уније” Хрватске са Италијом, о подели Југославије као „готовој ствари” и о наводној изјави Драгише Цветковића италијанском конзулу да је дошао у Загреб, на прославу годишњице свог споразума са Мачеком, „на погреб Југославије”. У вези са свим тим информацијама Бобан је закључио следеће: „У таквој атмосфери А. Степинац, дакако, *не размишља о томе што ће бити с Југославијом*. Његове мисли и осјећаји заокупљени су тиме *што ће бити с хрватским народом* (подв. у ориг. – нап. П. И.) ... он готово више и не помишља да ће се Југославија очувати. Он то више и не жели. Питање је само како се из те ситуације извући ...”⁷⁸⁵

На крају овог свог чланка Бобан помиње и друге белешке из Степинчевог дневника од августа 1940. до 10. априла 1941, у којима се наводе Степинчеве прогнозе о скором распаду Југославије и нови тешки шовинистички напади на Србе и СПЦ, као једине кривце за то.

Када се упореде напред коментарисани текстови Љ. Бобана и Т. Вујеве, види се да им је заједничко следеће резонување: Степинац је најпре био искрено југословенски опредељен; како су, међутим, и хрватски народ и РКЦ у КЈ били тешко дискриминисани, па чак, и прогоњени, он се после гашења конкордата тешко разочарао у Југославију, окренуо јој леђа и бринуо се само за судбину хрватског народа. Притом је Вујева поменуо Степинчеву заклетву краљу Александру и констатовао да ју је Степинац прекршио првих дана постојања НДХ, док Бобан то није сматрао значајним за истицање.

.....
⁷⁸⁵ *Истио*, 772–773.

Мада се за овакво резонување може рећи да је прилично основано, оно, ипак, заслужује и неке озбиљне приговоре. Пре свега због изостанка многих података о стварном положају Хрвата и РКЦ у КЈ, а затим и због изостанка објективне критике Степинчевог понашања.

Кад је у питању положај хрватског народа, Степинац је заиста имао пуно разлога да буде незадовољан њиме, посебно за време тзв. Шестојануарске диктатуре и непосредно после ње, све до 1936. Први разлог за то био је везан за евидентно малу заступљеност Хрвата у водећим политичким и војним структурама КЈ. Посебно је био незадовољан симболичним бројем хрватских генерала у југословенској војсци, заборављајући чињеницу да су сви старији хрватски официри у Првом светском рату служили у аустро-угарској војсци и били стубови окупаторске управе у Србији од 1915. до 1918. Многи од њих учествовали су у аустро-угарским ратним злочинима над српским цивилима и заробљеницима, па су аболирани у КЈ, што водећи српски политичари и генерали у КЈ нису могли лако и брзо да забораве и да им искажу веће поверење. У дипломатији је ситуација за Хрвате била нешто боља, али, објективно гледано, ни ту није била примерена њиховој заступљености у становништву КЈ. Залажући се, сасвим разумљиво, за веће учешће Хрвата у тим државним структурама, Степинац је, ипак, заборављао на неке врло важне чињенице и статистичке податке који су указивали на доминацију Хрвата у економској и неким другим сферама КЈ. Међу тим чињеницама треба најпре поменути ону да је непосредно после Првог светског рата (1924.) 50% свог банкарског капитала КЈ било сконцентрисано у Хрватској и Словенији.⁷⁸⁶ Ту је, затим, чињеница да је од 2.193 фабрике које су основане у КЈ од 1919. до 1938. на Словенију отпадало 47%, на Хрватску и Славонију 37%, а на Србију само 24%.⁷⁸⁷ Загреб је за све време постојања КЈ био средиште економске моћи, односно концентрације финансијског капитала и највећи индустријски и трговачки центар у њој. То је за последицу имало интензивну изградњу различитих грађевинских и инфраструктурних објеката и нагло увећање броја становника, па је Загреб са око 100.000 становника из 1918. прерастао пред Други светски рат у град од око 240.000 људи.

У великој репортажи београдске „Политике” од 8. јула 1934. истиче се да је Загреб после I светског рата доживео тако велики напредак,

⁷⁸⁶ Božić Ivan i dr. *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd 1973, 420.

⁷⁸⁷ Чалић Мари-Жанин, *Историја Југославије у 20. веку*, Clío, Београд 2013, 130.

какав други градови остварују за неколико деценија и да се у том погледу „може мерити са развојем Београда”. Затим се констатује да је за само „неколико година грозничаве грађевинске делатности створен један нови град вила, палата и модерних грађевина исто тако велик као што је био предратни Загреб ... Од 1921. до 1934. године подигнуто је 4.216 модерних зграда за становање, са 17.817 станова.” Уз то је изграђен и велики број монументалних зграда јавног и приватног карактера, за потребе државне и самоуправне администрације и социјалног развоја, које су допринеле улепшавању град, као и нове „асфалтоване” улице, уређени тргови, скверови, паркови” и др. „Исто тако показао је овај мирни и чиновнички предратни град, са нешто развијеним занатством и трговином локалног карактера, један чиновски напредак у индустрији, трговини и банкарству, што га је учинило седиштем велике извозне трговине и најјачим индустријским и банкарским местом у новој државној заједници...”⁷⁸⁸

У приказу изложбе под називом „Индустријски центар Државе: Загребачка индустријска баштина 1918-1945”, која је одржана октобра 2012, констатује се да се Загреб од периферије Аустро-Угарске трансформисао у „средиште новчарства, трговине и индустрије” у КЈ и да су у њему покренути многи инфраструктурни пројекти попут Удружене електричне централе, телефонске централе, радио-станице, модернизације водовода, градског трамвајског саобраћаја, железничког моста на Сави, болнице Ребро, уређења пијаце на Долцу, оснивања Зоолошког врта итд. У то време су изграђене многе репрезентативне зграде, попут Загребачке филхармоније, хотела „Еспланаде” и „Милиновог” (данас хотел „Дубровник”), Загребачке берзе, палате Градске штедионице, првог облакодера у Хрватској, нови стамбени блокови, католичко сениште итд. Обновљен је рад Загребачког збора (тј. сајма), који је функционисао као водећи међународни велесајам у држави, а изграђен је и савремени велесајамски град на Савској цести (данашњи Студентски град). Отворене су авио-линије са свим важним европским градовима, уређене плаже уз Саву итд. У „Еспланади” су одржавани раскошни балови и забаве, а 1927. и први избор за „Мис Краљевине СХС”. У граду је било и много познатих предратних културних установа (репрезентативно здање Хрватског народног казалишта, Универзитет (тј. Свеучилиште), ЈАЗУ, музеји, архиви и галерије), па је уз 20-ак познатих кафана, седам кабарета и неколико биоскопа, Загреб био и један од најзначајнијих културних и .....

⁷⁸⁸ „Од чиновничког града до важног индустријског центра”, Политика, 8. 7. 1934. стр. 6.

монденских центара Краљевине СХС/КЈ, у који су залазиле и популарне светске звезде. Једном речју, Загреб је између два светска рата доживео свој највећи развој у читавој својој дотадашњој историји, па је парола екстремних хрватских националиста „Загреб ради, а Београд се гради” била потпуно неоснована.

Томе треба додати и неке друге податке. Иако је учешће Хрвата у становништву КЈ износило око 23%, они су у читавом низу државних служби чинили 29,7% кадра. Међу државним саветницима чинили су 24%, међу судијама 28%, међу судијама управних судова 34%, а међу касационим судијама 40%. У наставничком кадру гимназија били су заступљени са 27,1%, учитељских школа са 28,1%, а грађанских школа 41%.⁷⁸⁹ Сви ови а и неки други подаци упућују на закључак да положај хрватског народа у КЈ није био ни изблиза тако лош каквим га је Степинац приказивао. Мало је вероватно да он није знао за то, али је као велики хрватски националиста помињао само оно што је ишло на штету Хрвата и њихових интереса.

Пошто је редовно био извештаван о насиљима жандармерије над хрватским сељацима, Степинац је, с пуним правом, указивао на то највишим државницима КЈ, не пропуштајући ниједну прилику да се пожали и страним политичарима и дипломатско-конзуларним представницима у КЈ. Притом је свесно пренебрегавао ноторну истину да се југословенска жандармерија односила насилнички и према српским, муслиманским, македонским и другим сељацима и радницима, а да је најгрубља и најагресивнија била према комунистима и осталим левичарима, без обзира на њихово национално и верско опредељење. У бескомпромисном сузбијању радничких и левичарских демонстрација широм земље жандармерија је немилосрдно пуцала на демонстранте и убила неколико стотина ненаоружаних људи. Приликом тзв. Крваве литије у Београду, 19. јула 1937. жандармерија је испред Саборне цркве бајонетима онемогућила литију, цепала и газила црквене заставе и симболе, ломила крстове и повредила шабачког епископа Симеона и неколико свештеника СПЦ. Жандармеријско насиље није, дакле, било усмерено само према Хрватима, већ према свима који су на било који начин деловали против владајућих режима. Али, као што се из цитираних делова *Прејиса* Степинчевог дневника лепо види, он је октобра 1936. признао кнезу Павлу да је напетост у Хрватској попустила за 50%. У то време је, иначе, врло арогантно разговарао и са председником југословенске владе и са

⁷⁸⁹ Шарић Горан, „Алојзије Степинац – светац или злочинац”, предавање одржано у Културном центру Нови Сад, 1. 4. 2021.

Жандармерија зауставља литију СПЦ у Београду, 19. јула 1937.

његовим министрима, испостављајући им без икаквог устручавања различите захтеве своје цркве.

После стварања Бановине Хрватске изгледало је да Степинац више нема озбиљних разлога за незадовољство положајем хрватског народа у КЈ, јер су се Мачек и ХСС изборили за његов врло солидан статус аутономног и федералног карактера. Бановина Хрватска је постала нека врста државе у држави. **Одмах после потписивања Споразума Цветковић–Мачек, Степинац није крио своје одушевљење због стварања Бановине Хрватске.** Па, ипак, је средином 1940. почео да се хлади и према њој и према ХСС-у и према Југославији. Један од разлога за то „хлађење” био је везан за недовољно брзо преузимања свих компетенција Бановине Хрватске, али се чини да то није био и најважнији разлог. Из записа у његовом дневнику уочљиво је да је Степинац **сматрао да аутономна Бановина Хрватска није довољно конзервативна и клерикална колико је он очекивао**, иако је ХСС-овска власт предузела читав низ потеза у корист РКЦ.⁷⁹⁰ Посебно му је сметало то што је она наставила да толе-

⁷⁹⁰ Одмах по оснивању Бановине Хрватске владајући ХСС је предузео читав низ мера у корист РКЦ, како би се реванширао тој цркви и лично надбискупу Степинцу за њихов допринос у дотадашњој заједничкој борби за решавање хрватског

рише постојање Старокатоличке цркве и што, наводно, није довољно оштро сузбијала делатност комуниста, левичара и масонерије. На ово незадовољство и радикализацију његових ставова и очекивања пресудно су утицали његови контакти са М. Будаком и другим усташама, који су, као што је познато, не само одбијали било какву заједничку државу Хрвата са Србима, већ су и активно радили на рушењу те заједнице. Зато је Бобан наизглед исправно закључио да Степинца од средине 1940. више није интересовао опстанак Југославије и да га он и није желео, али је пропустио да нагласи да његов однос према судбини Југославије није био само бенигно равнодушан и пасиван, него и деструктиван.

Када је у питању положај РКЦ у КЈ, довољно је подсетити само на неке од статистичких и других података о њеним ресурсима и о економској, друштвеној и политичкој снази. Према подацима из *Općeg šematiizma Katoličke crkve u Jugoslaviji*, из 1939, РКЦ у КЈ је претходне године имала **3. 109 свештеника, 1.310 редовника, 7.113 редовница, 4.700 црква, 4.258 капела и око 700 мушких и женских самостана** (тј. манастира). Иако је на почетку 1941. СПЦ имала знатно више верника од РКЦ (48,70% према 37, 45%) за њих се духовно брину само 2.691 свештеник

.....
националног питања. Те мере су, с друге стране, имале за циљ да обезбеде наклоност РКЦ према ХСС-овом режиму у фази изградње Бановине Хрватске. Међу многобројним мерама које су повремено личиле на право додворавање бановинске власти моћној Римокатоличкој цркви, овде се помињу само неке с краја 1939. и с почетка 1940. Тако су, рецимо, почетком октобра 1939. бановинске власти издејствовале да се све конфесионалне школе у Бановини (гимназије, семеништа и богословије) изузму из надлежности Министарства просвете КЈ и пређу у надлежност Бановине. У новембру 1939. Банска власт је објавила уредбу по којој се часови веронауке у средњим, учитељским и грађанским школама не могу одржавати у последњим часовима као до тада, па су они одмах пребачени у прве часове наставе. Истог месеца Банска власт је затражила мишљење надбискупа Степинца о питању преноса компетенција верских послова са Министарства правде на Бановину Хрватску. Пре остварења тог преноса, Банска власт је предложила Католичком одсеку Министарства правде да се у случају рата ослободе војничке дужности сви свештеници и редовници РКЦ изузев оних који буду предвиђени за војне свештенике. Првог децембра 1939. основан је посебан Верски одсек у Одјелу за унутарње послове Бановине. Десетак дана после тога Банска власт је издала наредбу о осигурању црквених објеката против светогрдних провала, одн. крађа. Излазећи у сусрет захтевима Председништва БКЈ из новембра 1939, Одељење за просвету Банске власти је средином јануара одговорило да је узело у обзир све његове „замолбе” и да је почело да ради на њиховој имплементацији. Крајем јануара 1940. Банска власт је издала наредбу против псовке, усклађену са ставовима надбискупа Степинца и католичког епископата. Априла 1940. Банска власт је почела да препоручује издања Хрватског књижевног друштва Св. Јеронима. Четрнаестог августа распуштене су све слободниозидарске (тј. масонске) ложе у Бановини Хрватској, што је био стари захтев РКЦ итд.

и 806 монаха, дакле 3,3 пута мање црквених кадрова од РКЦ. А према подацима из 1931, СПЦ је имала 3.825 цркава и капела и 129 манастира, што није било ни близу половине истоврсних објеката у поседу РКЦ.⁷⁹¹

Године 1938. РКЦ у КЈ је имала два теолошка факултета (у Загребу и Љубљани), три високе теолошке школе (у Сарајеву, Сплиту и Марибору), 15 семеништа (тј. црквено-школских установа на нивоу основне и средње школе за образовање и духовно васпитање кандидата за свештенички кадар) и око 40 мушких и женских новицијата (интерната за припрему кандидата за редовнике и редовнице). У исто време у њој је деловало преко 150 листова и часописа и преко 50 издавачких кућа и штампарија. Чињеница да је имала толико листова, часописа и издавачких кућа подразумева, сама по себи, да је у њима деловало на стотине високошколованих теолога и лаика – уредника, новинара, дописника и сарадника. Толико листова, часописа и новинара нису у то време имале све остале признате и усвојене верске заједнице у КЈ заједно.

Само Степинчева Загребачка надбискупија је крајем 1941. имала 369 жупа, 564 својих световних (дијецезанских) свештеника и 371-ог световног и редовничког свештеника из других дијецеза, који су радили у школској и жупско-пасторалној служби. На њеном подручју је деловало 530 редовника у 38 редовничких кућа и 1.600 редовница у 109 редовничких кућа. Богословски факултет при Хрватском свеучилишту у Загребу имао је 270 студената, Богословско семениште 194 богослова, а Дечачко 409 ученика.⁷⁹² (Преко 800 младих људи припремало се за будуће кадрове ове цркве). У оквиру Загребачке надбискупије излазило је 47 листова и часописа.

У време припреме за објављивање већ поменутог *Općeg šematizma* РКЦ у КЈ, у Загребачкој надбискупији су деловала, у оквиру „Католичке Акције” (К. А.), следећа католичка друштва: 241 крижарско брајствиво, са 16.350 чланова; 225 крижарских сесиринсјава, са 7.872 чланице; 189 друшјава хрвајских катјоличких мужева, са 9.599 чланова; 142 друшјава хрвајских катјоличких жена, са 9.472 чланице; 123 друшјава хрвајске катјоличке сељачке омладине, са 3.793 чланова; 13 друшјава хрвајске катјоличке радничке (џрађанске) омладине, са 238 чланова; 18 друшјава хрвајске катјоличке ђачке омладине, са 1.398. чланова; 102 друшјава хрвајских катјоличких сељачких дјевојака, са 3.897 чланица; 7 друшјава хрвајских катјоличких радничких (џрађанских) дјевојака, са 267 чланица; 11 друшјава хрвајских катјоличких ученица са 706 чланица; 61

⁷⁹¹ Димић Љ., Жутић Н., Алојзије Сшејинац, 152.

⁷⁹² Poldan, Zagreb, 4. 2. 1942, 6.

друштво младих јунака и јунакиња, са 2.772 чланова; 4 *заводска друштва*, са 200 чланова и *Католичка свеучилишна омладина*, организована у *Хрватском католичком академском друштву „Домајој”*, са 120 чланова и у *Хрватском католичком женском академском друштву „Домајој”*, са 45 чланица.⁷⁹³ Дакле, у оквиру 1.136 друштава К. А. било је учлањено преко 56.000 активних лаика, углавном младих људи, само на територији Загребачке надбискупије. Какав је то био кадровски потенцијал из редова католичких лаика не треба посебно наглашавати.

Упоредо са друштвима К. А. у Загребачкој надбискупији су деловала и бројна набожна друштва (лаичка удружења из области тзв. апостолата молитве): 132 друштва *Брајтовитине кршћанској наука*, 25 *еухаристијских друштва*, 85 задруга *Трећеј реда св. Фрање*, 70 друштава *Маријине конгрегације* и 259 друштава *Срца Исусова и Ајосјолоаја молишве*.⁷⁹⁴

Да је РКЦ у КЈ стварно била прогањана, као што је тврдио Степинац, она сигурно не би могла да има ни толико бројну и моћну штампу, ни друштва К. А., нити друге лаичке и црквене организације.

Овим статистичким подацима треба додати утисак многих познавалаца духовне ситуације у КЈ да су верници РКЦ били дисциплинованији и ревноснији од верника СПЦ и да су много чешће одлазили у цркву и контактирали са својим жупницима и другим свештеницима. То, само по себи, значи да је клер те цркве имао много боље прилике за утицај не само на верско, одн. духовно, него и на општедруштвено и политичко опредељење својих верника. А то је, пак, Римокатоличкој цркви придавало посебну снагу у ондашњем југословенском друштву.

Једини разлог за донекле оправдано незадовољство РКЦ је имала у чињеници да њен правни положај није био регулисан ни посебним законом (као што је био случај са осталим верским заједницама у КЈ), ни посебним конкордатом, за шта је, иначе, била расположена и југословенска влада и врховна управа РКЦ у Ватикану. До одуговлачења преговора о конкордату од 1922. до 1935. довеле су обе стране „равноправно”, инсистирајући на својим супротстављеним захтевима и интересима. А онда када је тај уговор потписан, његово ратификовање је спречила СПЦ, што је довело до драстичног погоршања односа између РКЦ и СПЦ, с једне стране, и односа између државе и РКЦ, одн. југословенско-ватиканских односа, с друге. Притом је врло важно нагласити да изостало ратификовање конкордата није изазвало никакво стварно погоршање положаја РКЦ у КЈ, јер су јој југословенски државници

⁷⁹³ *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, 76–77.

⁷⁹⁴ *Истио*, 77.

гарантовали сва права и повластице које би имала да је конкордат ратификован. Такође је важно поменути и нешто друго што многи аутори не знају, па погрешно тумаче. Потписивање уговора у међународном јавном праву не значи, аутоматски, и гаранцију да ће тај уговор обавезно ступити на снагу. Потпис југословенског преговарача на Пројекат конкордата из 1935. је био тзв. потпис *ad referendum*, који је значио само озбиљан наговештај у смислу његовог ступања на снагу, одн. уверење преговарача да је потписани текст задовољавајући. Да би он ступио на снагу, у парламентарним демократијама је неопходно да буде ратификован од стране парламента. А одлука парламента не мора да буде само позитивна, па конкордат није био једини међународни уговор који није био ратификован ни у југословенској ни у широј међународној пракси. Због тога су биле депласиране оптужбе РКЦ на рачун Стојадиновићеве владе, која није успела да обезбеди ратификацију конкордата. Утолико више што је та влада заиста хтела да га ратификује, али, због великог отпора ондашње опозиције није успела.

На другој страни треба поменути и то да ни руководство СПЦ, која је била привилегована црква у КЈ, није било сасвим задовољно местом и положајем своје цркве у КЈ. Разлог за то је пре свега била чињеница да СПЦ није у КЈ била државна црква, као што је раније била у краљевинама Србији и Црној Гори, већ само једна од признатих и формално једнаких верских заједница. Иако је њен правни положај био регулисан посебним законом, њен епископат није био сасвим задовољан тим законом, тврдећи да он ограничава аутономију те цркве. Мада је СПЦ добијала од југословенске државе највише дотација, због највећег броја верника, али и због великих људских губитака и огромних материјалних штета које је претрпела за време Првог светског рата, њен епископат није био задовољан њиховом висином, жалећи се, као и РКЦ, на врло лош материјални положај свог свештенства. Централистичко и унитаристичко уређење КЈ са центром у Београду у великој мери је погодноvalo клерикалним и прозелитским амбицијама СПЦ, али су поједини њени кругови изражавали забринутост због занемаривања ужег националног рада те цркве у изразито национално и верски хетерогеној држави. Премда је имала највише верника од свих верских заједница, СПЦ није од 1918. до 1941. успела да се приближи Римокатоличкој цркви ни по броју свештеника и монаха, ни по броју цркава, капела и манастира, као ни по броју школа и образовних завода, листова, штампа-рија и издавачких кућа и по неким другим параметрима. Епископат СПЦ је, иначе, био оправдано незадовољан бригом југословенске државе

за њене организационе јединице и објекте у иностранству, а оптуживао је државне органе и за наводну толеранцију према комунистима и левицичарима уопште, као и према прозелитским наговештајима из РКЦ, деловању разних секата, спиритиста и атеиста.

На крају, треба нагласити и то да није само Степинац био константно незадовољан понашањем државних власти према РКЦ и према Хрватима. И меродавне југословенске власти и водећи политичари КЈ имали су пуно разлога за незадовољство његовим понашањем. **Клерикално васпитан и арогантан, он се залагао за скоро средњовековно присуство РКЦ у оним деловима КЈ који су били католички или претежно католички, а сваки покушај ограничавања такве улоге РКЦ од стране државе неосновано је проглашавао за напад на њу и, чак, за прогон, са намером њене ликвидације.** Степинац је покушавао по сваку цену да задржи монопол РКЦ у васпитавању римокатолика, супротстављајући се реформама државе на том плану. **Инсистирао је на слободи деловања католичких лаичких организација, чак и онда када су оне деловале субверзивно у односу на државни поредак.** Одбијао је да казни своје свештенике који су злоупотребљавали веру и цркву у политичке сврхе и сарађивали са највећим непријатељима Југославије. **Лично је контактирао са вођама усташког покрета у земљи и са њиховим емисарима.** Из његових протеста против дискриминације Хрвата и РКЦ у КЈ назирало се прикривено антисрпство и антиправославље, иако је он јако водио рачуна о томе шта и где говори. Изражавао је бојазан од ширења нацистичких идеја на Балкану и од могућег немачког запоседања, али је одобравао нацистички антикомунизам, антилиберализам и антисемитизам. У држави чији су сви режими били антикомунистички, величао је улогу РКЦ у борби против комунизма, а потцењивао улогу СПЦ. **Денунцирао је КЈ код страних дипломата и политичара, тврдећи да се у њој прогањају Хрвати и римокатолици.** Арогантно се понашао према министрима КЈ, па чак и према увиђавном кнезу Павлу. Мешао се у кадровску политику Владе КЈ и у њену спољну политику итд.

Горе наведеним разлозима за критику Степинчевог држања треба додати и следећу непринципијелност надбискупа Степинца. Он, је на име, **био веома осетљив на сваку дискриминацију РКЦ у односу на СПЦ, али га дискриминација осталих верских заједница, као и атеиста уопште није занимала.**

Упркос свему томе, југословенске власти нису предузимале никакве санкције против њега, већ су тражиле компромис и са њим и са осталим бискупима РКЦ. Кнез Павле га је јануара 1940. и одликовао једним

од највиших југословенских одликовања. Степинац је примио и носио то одликовање чак и онда када је у свом дневнику записивао све најгоре о Србима, православљу и Југославији и када је од усташа слушао најаве о скором разбијању Југославије. Због тога се сасвим основано може рећи да је Степинац прекршио заклетву дату краљу Александру и његовим наследницима и да је издао Југославију далеко пре њеног разбијања од стране сила Осовине.

Иако овај закључак произилази већ из многих раније цитираних записа у Степинчевом дневнику, ипак је, због његовог значаја и тежине, потребно да се још нешто каже о Степинчевој заклетви и о његовом односу према њој.

Под заклетвом се и у световној и у црквено-религиозној сфери увек подразумева нечија свечана изјава, дата у одређеној форми, којом њен аутор обећава, тј. тврди да говори истину или да ће говорити истину о одређеној ствари, или да ће савесно и одговорно вршити неку дужност. Када је у питању заклетва везана за вршење неке дужности или функције у државној или некој другој организацији, онда њено полагање увек представља свечани чин одређен правним прописом и са одређеним правним и не само правним последицама. У Краљевини Југославији су сви државни службеници полагали заклетву верности тој држави, па је то важило и за све великодостојнике верских заједница, јер су оне имале јавноправни (тј. државноправни) карактер. Због тога није било никакво изненађење то што је Степинац, врло брзо после свог наименовања за надбискупа-коадјутора, допутовао у Београд, посетио краља Александра и пред њим и пред неколико изузетно високих и важних сведока положио заклетву верности и лојалности.⁷⁹⁵

Иако се ни у *Прейису* Степинчевог дневника, ни у Архиву Југославије, не може пронаћи аутентичан текст те заклетве, он је, врло вероватно, био идентичан тексту бискупијске заклетве који је био предвиђен Пројектом југословенског конкордата од 4. 3. 1931, а који је гласио:

„Заклињем се и обећавам пред Богом и на Света Јеванђеља, како доликује бискупу, да ћу бити веран Југословенској држави, његовом Величанству Краљу Југославије и његовим законитим наследницима,

.....
⁷⁹⁵ Врло је вероватно да је Степинац положио заклетву верности Краљевини СХС и династији Карађорђевић још у децембру 1918, приликом ступања у војску нове државе, иако о томе, за сада, не постоји никакав документ. Трећег јула 1934. он је положио заклетву краљу Александру пред министром Двора М. Антићем, пред апостолским нунцијем Е. Феличијем, пред београдским надбискупом Ј. Ујчићем и пред београдским жупником П. Беларом.

да ћу поштовати и учинити да и моје свештенство поштује у потпуној лојалности Краљевску Владу. Заклињем се и обећавам да нећу имати учешћа ни у каквом раду, договору или спору који би био уперен против независности, јединства и интереса државних Краљевине Југославије или против интереса јавног поретка. Имајући на срцу добро и интересе Државе настојаћу да уклоним од ње сваку опасност за коју бих знао да јој прети.”⁷⁹⁶

Као што је то раније већ наведено, Степинац је био свестан да полагање ове заклетве није било пука формалност, већ изузетно важан и далекосежан чин, а то помињу и С. Александер и Т. Вујева. Степинац је, иначе, и у неким другим приликама наглашавао значај заклетве и то записивао у свој дневник. Тако је у писму нунцију Пелегринетију, од 9. августа 1935. тврдио да никада није ни видео В. Мачека нити разговарао са њим, поткрепивши то изјавом: „што заклетвом могу потврдити”. У истом писму је, другим поводом, изјавио следеће: „За објашњење навест ћу Ти један примјер што га опет заклетвом могу потврдити”.⁷⁹⁷ У разговору са кнезом Павлом, 14. фебруара 1939, Степинац га је упозорио „да су Хрвати преко др. Мачка јавно признали династију и границе краљевине Југославије”, нагласивши следеће: „а тко позна повијест Хрвата тај знаде што то значи ...”⁷⁹⁸ Овим упозорењем Степинац је чак и Мачекову изјаву за новине подигао на ниво заклетве, тврдећи, уз то, да Хрвати традиционално поштују задату реч. На другој страни, он је 27. марта 1941, тврдећи да су „Срби и Хрвати два свијета ...” и да је „дух бизантизма нешто тако грозно ...”, записао следеће: „За нас (тј. за Хрвате и католике – нап. П. И.) је то нешто непојмљиво, да се уговори и обавезе кидају без икаквих скрупула.”⁷⁹⁹

На основу ових записа могло би да се закључи да је Степинац високо ценио не само заклетву, већ и јавно задату реч уопште, као и придржавање потписаних уговора. Али се из мноштва других записа у његовом дневнику, цитираних у овој књизи, недвосмислено види да он није испоштовао сопствену заклетву, коју је положио пред краљем Александром 1934. Он је и пре кобне 1941. године погазио своју свечану заклетву по свим њеним тачкама: (1) није био лојалан и веран ни Југо-

.....
⁷⁹⁶ Димић Љ., Жутић Н., *Алојзије Стейинац – држава, црква, надбискуп (1934–1941)*, ИК Филип Вишњић, Београд 2017, 153. Исту, али парафразирану, заклетву доноси и Мужих И. у књизи: *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Crkva u svijetu, Split 1978, 92.

⁷⁹⁷ „Danas”, 17. 10. 1989, 65.

⁷⁹⁸ „Danas”, 26. 6. 1990, 64.

⁷⁹⁹ „Danas”, 4. 8. 1990, 67.

славији ни династији Карађорђевић; (2) није утицао на свој клер тако да буде лојалан југословенској влади; (3) није одржао обећање да неће узимати учешћа у било каквом раду, договору или спору који би био уперен против независности, јединства и интереса југословенске државе и против њеног јавног поретка и (4) није настојао, као што је обећао, да отклони сваку опасност по Југославију за коју је знао да јој прети (пропуштајући да о својим сазнањима о тим опасностима обавести надлежне органе југословенске државе).

Будући да се лично залагао за поштовање заклетве, задате речи и уговорних обавеза, Степинац се гажењем заклетве коју је дао југословенској држави и династији Карађорђевић тешко огрешио и искомпромитовао и као грађанин КЈ и као највиши великодостојник РКЦ у КЈ. Да је заклетву погазио неки притајени атеиста, или неко ко је био индиферентан према религији, па чак и неки поколебани верник, то не би морало да буде јако чудно и упадљиво. Али, Степинац је био тип теолошки убеђеног верника, кога је красила најјача могућа религиозност и црквеност, а уз то је био хришћански свештеник и великодостојник једне од највећих верских заједница у КЈ. Од њега се с пуним правом очекивало да ће се, кад се закуне пред Богом и над Библијом, одн. Светим јеванђељима, понашати управо онако како заклетва налаже и никако другачије. А кад је то почео да избегава, одн. да крши и гази заклетву, то онда више није било само политичко и правно огрешење (тј. издаја државе и земље), него и нешто много теже и горе од тога. То је прерасло у тешко етичко, духовно и црквено-правно огрешење, које санкционише и канонско право РКЦ. У том праву се за тзв. „обећајну заклетву” каже следеће: „Тко се слободно закуне, да ће нешто учинити, д у ж а н је из посебног поштовања према Богу (*ex virtute religionis*) испунити што је обећао.”⁸⁰⁰

Сем што је издао државу којој се заклео на верност и оданост, Степинац се истовремено огрешио и о Бога, одн. о хришћанску етику и канонско право своје цркве. Чак и да је био само обичан верник РКЦ, он би заслуживао да потпадне под одређене казнене одредбе канонског права те цркве. А то што је био свештеник и великодостојник, морало је само да увећа његову одговорност. Пошто су врховни поглавари РКЦ између 1934. и 1941. (папа Пије XI и папа Пије XII) несумњиво знали за његово антијугословенско опредељење и деловање, они су врло лако

.....
⁸⁰⁰ О. Ante Crnica, *Priručnik kanonskoga prava Katoličke crkve*, Zagreb, 1945, 252. Слично пише и у најновијем *Zakoniku kanonskog prava*: „Оног тко слободно присегне да ће нешто учинити веже посебна обавеза вјере да испуни што је присегом потврдио.” (*Zakonik kanonskog prava*, „Glas Koncila”, Zagreb 1988, 527).

могли да покрену питање његове одговорности за гажење заклетве. На основу до сада познатих ватиканских докумената јасно је да од тога није било ништа и врло је вероватно да ће тако остати и после будућих истраживања тих докумената. Ватикан је скоро све време између два светска рата водио антијугословенску политику, па не би ни било логично да је било ког члана своје хијерархије оптуживао за тако нешто.

Независно од третмана Степинчеве одговорности за гажење заклетве унутар РКЦ, овде мора да се каже да је **његово понашање било изразито неморално и са становишта световне етике**. Ако је стварно тачна тврдња да се дубоко разочарао у државу којој је положио заклетву, он је то могао да објави и да поднесе оставку на свој положај, па да се, онда – ослобођен обавеза из заклетве – отворено и поштено сукоби са њом. Степинац, међутим, није хтео да се одрекне своје надбискупске титуле и функције првог човека РКЦ у КЈ, па је и даље изигравао лојалног црквеног великодостојника и државног службеника, **настављајући да ради против своје државе и да гази заклетву коју јој је дао**. Такво његово неискрено и притворно држање не може се другачије окарактерисати него као подмукло и подло, па је оно, сасвим природно, завршило као издаја Југославије.

* * *

Из свега што је досада речено о Степинчевом односу према Србима за време постојања Краљевине Југославије, види се да се тај однос мењао током његовог живота и развоја његове свештеничке и великодостојничке каријере. У својим младићким данима и на почетку своје свештеничке каријере, Степинац је показивао извесне симпатије за Србе, посебно за српске сељаке. После именовања за надбискупа-коадјутора, међутим, он почиње да мења мишљење о Србима и да говори о њима све ружније. Уперивши оштрицу своје критике пре свега према српским политичарима (који су, без икакве сумње, заслуживали многе критике), он је своју одбојност према њима све више преносио на обичне припаднике српског народа, односно на цео тај народ. Та се одбојност пред крај постојања КЈ претворила у жестоко антисрпство и тешке оптужбе на **рачун Срба**. Степинац их је оптуживао не само за хегемонизам и систематску дискриминацију Хрвата, него и за примену неконтролисаног насиља (тј. жандармерије) према хрватским сељацима, затим за ширење неморала, комунизма, масонерије, верског индиферентизма и за планско подупирање Старокатоличке цркве на штету РКЦ. Кад је, посебно

била у питању његова РКЦ, Степинац је оптуживао Србе за њену дискриминацију у односу на СПЦ, за прогон и за подржавање прозелитских акција СПЦ према РКЦ.

Степинац је, иначе, Србе редовно поистовећивао са православном вером и СПЦ, подсећајући на тесну везу између српства и православља, што, иначе, није био нимало редак и чудан случај за ауторе из прве половине XX века. Православне цркве су националне цркве, па је веза између православља и појединих нација много ближа и очекиванија него између католицизма и народа који му припадају. Тако се и међу Србима традиционално говорило о поистовећивању српства и православља, као сасвим нормалној појави. Степинац је то уочио и прихватио, мада је о карактеру те везе имао другачије мишљење од самих Срба. **О православљу, као једној од три гране хришћанства и о СПЦ (којој је тада припадало скоро 99% Срба), он је говорио са типичном римокатоличком ароганцијом, омаловажавањем и презиром.** Уверен у апсолутну супериорност своје цркве над СПЦ, он је 1940. у свој дневник записао уверење да Срби треба да „пригну главу пед Намесником Крстовим” (тј. римским папом) и да пређу у „једину праву” хришћанску цркву, као и неке друге чисто прозелитске претензије. Такво његово гледање на Србе, СПЦ и православље није могло а да се не одрази на погледе и држање његових сарадника у Загребачкој надбискупiji, хрватских политичара и интелектуалаца са којима је контактирао, као и његове сабраће у епископату РКЦ и, коначно, његовог клера и верника.

Своје антисрпство и антиправославље Степинац је после државног удара у Београду, 27. марта 1941. преточио у чувене изјаве да је „живот Срба и Хрвата у једној држави немогућ”, јер су они „два свијета (тј. „сјеверни и јужни пол”) који се „никада неће ујединити”, а да је „шизма” „највеће проклетство Европе” у коме „нема морала, нема начела, нема истине, нема правде, нема поштења”. Таквим својим ставовима и изјавама, Степинац је свесно доприносио стварању атмосфере нетрпељивости и мржње између припадника два најбројнија народа и две најбројније цркве у КЈ. Како је то било директно уперено против јединства и опстанка југословенске државе, може се рећи да је прихватио основну програмску поставку усташког сепаратистичког покрета, у који је од средине 1940. полагао све веће политичке наде и очекивања.

Предраг Илић
СТЕПИНАЦ И ГЕНОЦИД НАД СРБИМА У НДХ
I том

Издавачи

Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs
Друштво за унапређење маркетинга
Београд, Миријевски булевар 306/3
kramer@eunet.rs

За издаваче

Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине
Милош Крамаршич, председник Друштва

Прелом

Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа

САЈНОС, Нови Сад

Тираж

300 примерака

ISBN 978-86-6178-131-5

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

272-726.1:929 Stepinac A.
341.322.5(=163.41)(497.5)

ИЛИЋ, Предраг, 1949-

Степинац и геноцид над Србима у НДХ. Том 1 / Предраг Илић.
- Нови Сад : Архив Војводине ; Београд : Друштво за унапређење
маркетинга, 2024 (Нови Сад : Сајнос). - 385 стр. : илустр. ; 24 cm. -
(Библиотека Посебна издања / Архив Војводине, Нови Сад)

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-6178-131-5

а) Степинац, Алојзије (1898-1960) б) Срби - Геноцид - Хрватска - 1941-1945

COBISS.SR-ID 145065993